Scott Littleton - Linda Malcor

SZKÍTIÁTÓL CAMELOTIG

Az Arthur királyról, a Kerekasztal lovagjairól és a Szent Grálról szóló legendák eredetének radikális újraértelmezése

C. SCOTT LITTLETON - LINDA A. MALCOR

SZKÍTIÁTÓL CAMELOTIG

Az Arthur királyról, a Kerekasztal Lovagjairól és a Szent Grálról szóló legendák eredetének radikális újraértelmezése

Nyíregyháza, 2005

"*S így a halani nép (az alánok) szétszóródott a világ két vége (Európa és Ázsia) közt*."
Ammianus Marcellinus 31.2,17

C. SCOTT LITTLETON -LINDA A. MALCOR

SZKITIÁTÓL CAMELOTIG

Az Arthur királyról, a Kerekasztal lovagjairól és a Szent Grálról szóló legendák eredetének radikális újraértelmezése

Nyíregyháza, 2005

COPYRIGHT@ 2000, "994 C. SCOTT LITTLETON, LINDA A. MALCOR
MINDEN JOG FENNTARTVA!
HUNGARIAN EDITION COPYRIGHT <9 2005 SZKÍTA SZARVAS KÖNYVKIADÓ

A MAGYAR NYELVŰ VÁLTOZAT AZ ALÁBBI KIADÁS ALAPJÁN KÉSZÜLT:
C. SCOTT LITTLETON, LINDA A. MALCOR: *FROM SCYTHIA TO CAMELOT*
GARLAND PUBLISHING INC., NEW YORK, 2000

FORDÍTOTTA: BIHARI GÁBOR
VARGA FERENC

TIPOGRÁFIA KÉPPONT '96 KFT., DEBRECEN
FEDÉLTERV: BIHARI GÁBOR
NYOMÁS: KINIZSI NYOMDA, DEBRECEN
FELELŐS VEZETŐ: BÖRDŐS JÁNOS
SZKÍTA SZARVAS KÖNYVKIADÓ, NYÍREGYHÁZA
FELELŐS KIADÓ: BIHARI GÁBOR
WWWSZKITASZARVASHU INFO@SZKITASZARVAS.HU ISBN 963 86 878 35

Georges Dumézil emlékének

Tartalomjegyzék

TARTALOMJEGYZÉK 7

ILLUSZTRÁCIÓK JEGYZÉKE 10

TÉRKÉPEK JEGYZÉKE 10
ÁBRÁK JEGYZÉKE 10
KÉPEK JEGYZÉKE 11

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS 13

ELŐSZÓ AZ ELSŐ KIADÁSHOZ 15

ELŐSZÓ A MAGYAR KIADÁSHOZ 23

A SZERZŐK ELŐSZAVA 25

BEVEZETÉS 27

MÓDSZERTAN ÉS KUTATÁSI TERV 34

ELSŐ RÉSZ: KULTÚRÁLIS ÉS TÖRTÉNELMI HÁTTÉR 37

ELSŐ FEJEZET: ÉSZAKKELET-IRÁNIAK: SZKÍTÁK, SZARMATÁK, ALÁNOK ÉS OSZÉTOK 38

Szkíták 38
Szarmaták 45
Szarmaták Britanniában 51
Az alánok 60
Alánok Keleten 79
Oszétok 81

MÁSODIK RÉSZ: A SZEREPLŐK 84

MÁSODIK FEJEZET: ARTHUR ÉS A SZARMATA KAPCSOLAT 85
A történelmi Arthur király 87
Arthur halála 96
HARMADIK FEJEZET: LANCELOT ÉS "LOT ALÁNJAI" 103
Lancelot legendái 105
Lancelot és Lug 111

Szómagyarázatok *124*
Lancelot és Batraz *139*
Földrajzi érvek *143*
Bizonyítékok az alán kultúra hatására az Arthur-hagyományban *145*
NEGYEDIK FEJEZET: A LOVAGOK ÉS A NÁRTOK 149
Kay és Bedivere *149*
Perceval *152*
Gawain *162*
Erec *166*
Trisztán *167*
ÖTÖDIK FEJEZET: NŐK, VÍZ, HARCOSOK 175

III. RÉSZ: JELLEMZŐ MOTÍVUMOK 201

HATODIK FEJEZET: A KŐBE ZÁRT KARD 203
HETEDIK FEJEZET: A HÜLLŐMOTÍVUM 217

IV. RÉSZ A SZENT GRÁL 227

NYOLCADIK FEJEZET: A SZENT GRÁL, ANNWFN ÜSTJE ÉS A NÁRTAMONGA 229
A Szent Grál *229*
Annwfn üstje *238*
A Nártamonga *245*
KILENCEDIK FEJEZET: AZ ALÁNOK ÉS A GRÁL 253
Itáliából Galliába: az alán bevándorlás *255*
TIZEDIK FEJEZET: A GRÁL-ŐRÖK 273
Paulinus Pellaeus *275*
A Sebesült Király *284*
A Halászkirály *291*

BEFEJEZÉS 299

1. FÜGGELÉK: MEGJEGYZÉS A FORRÁSOKRÓL 303

2. FÜGGELÉK: SZÁRMAZÁSI TÁBLÁZATOK 311

A DÉL-GALLIAI ALÁNOK 312
ATHAULF NEMZETSÉGE 312
ALBI HERCEGI HÁZA 312
A KAROLING-HÁZ 313
CORNWALL ÉS BRETAGNE FŐNEMESEINEK TÖRTÉNELMI CSALÁDFÁJA 314

CORNWALL ÉS BRETAGNE FŐNEMESEINEK LEGENDABELI CSALÁDFÁJA 321
ARIMATHEAI JÓZSEF CSALÁDJA 328
A NÁRTOK CSALÁDFÁJA 332

3. FÜGGELÉK: A NENNIUS-FÉLE CSATASOROZAT ÚJRAÉRTELMEZÉSE 333

4. FÜGGELÉK: OSZÉT NEVEK LISTÁJA 339

IRODALOMJEGYZÉK 340

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ 365

Illusztrációk jegyzéke

Térképek jegyzéke

1. térkép Az ősi Szkítia a sztyeppe nyugati felén 39
2. térkép A korai sztyeppei kultúrák főbb elmozdulásai. 40
3. térkép A legkorábbi ismert sztyeppei népek. 41
4. térkép. A jazigok Pannónia határán, i.sz. 175 környékén. 50
5. térkép: Britannia a szarmaták betelepedése idején. 57
6. térkép: Az Arthur-legendák helyszínei Britanniában. 58
7. térkép. Az alánok vándorlása Galliáig. 63
8. térkép Gallia a római korban, a fontosabb városok mai elnevezéseivel. 65
9. térkép. Alán-szarmata települések Nyugat-Európában. 66
10. térkép. Alánia a középkor derekán. 80
11. térkép. A mai Alánia (Oszétia) a Kaukázusban. 81
12. térkép: Riathamus hadjárata. 93
13. térkép A *Lancelot* próza földrajzi utalásai 110
14. térkép A kelták kivándorlása Armoricába. 113
15. térkép. Az Arthur-legendák helyszínei Franciaországban. 130
16. térkép: A Trisztán-legendához kapcsolódó helyek. 171
17. térkép: Arimatheai József utazásai 231
18. térkép Róma kifosztása, a gótok és alánok betörése Galliába 260
19. térkép Néhány fontosabb vallási vonatkozású hely Franciaországban 271

Ábrák jegyzéke

1. ábra Az Arthurról, Lancelotról és Batrazról szóló legendák feltételezett kialakulása. 32
2. ábra Tamgák egy lándzsa hegyen. 45
3. ábra. Ribchesterben folyó ásatások vázlata. A Ribchesteri Múzeum engedélyével. 53
4. ábra Az Apollo Maponis felirat. Ribchesteri Múzeum engedélyével. 56
5. ábra: A walesi eredet elmélete 103

6. ábra: Ford hipotézise. 104
7. ábra. A Lancelot név feltételezhető etimológiája 129
8. ábra: A Tó Hölgye és Morgan Le Fay összehasonlítása (Paton 1903-as elemzése alapján) 192

Képek jegyzéke

1. kép: szarmaták ábrázolása Trajanus oszlopán. (Alinari/Art Resource, New York) 44
2. kép: A szkíta állatábrázolás egy példája: aranyplakett a Bajkálon túli területről. (A szentpétervári Ermitázs engedélyével)..... 47
3.kép: Szarmata lovas a Chesterben (Anglia) talált római kori sztélén. (A Chesteri Városi Tanács engedélyével) 48
4. kép Arthur lovagjai a sárkányos jelvénnyel (Párizsi Kézirat, Bibliothèque Nationale fr. 95. fol. 173). A párizsi Bibliothèque Nationale (Nemzeti Könyvtár) engedélyével. 49
5. kép: Arthur király halála (British Library MS Add. 10 294, fol. 94). A British Library engedélyével 96
6. kép. Veszélyes temető (Pierpont Morgan Library, New York, MS806. fol. 207.) 120
7. kép: A modenai katedrális, a Porta della Pescherisa (Halászkapu) ívpárkánya. Norris J. Lacy engedélyével 151
8. kép. Perceval találkozik a lovagokkal az erdőben (Louvre OA122). Elefántcsont dobozka Párizsból, a 14. század első feléből. Foto copyright louvre, R.M.N. 154
9. kép. Lancelot és a Kardhíd/Gawain és a Veszedelmes Ágy (elefántcsont doboz), Metropolitan Múzeum, Párizsi gyűjtemény, 1325 körül. The Metropolitan Museum of Arts, J. Piermont Morgan ajándéka, 1917 (17.190.173). Minden jog fenntartva. 164
10. kép. Márk leszúrja Trisztánt (Párizsi kézirat, Bibliothèque Nationale f.fr. 101, fol. 383v). A Párizsi Bibliothèque Nationale (Nemzeti Könyvtár) engedélyével. 170
11. kép. A Tó Hölgye (Dame du Lac, Párizsi kézirat, Bibliothèque Nationale f.fr. 113, fol. 156v). A Párizsi Nemzeti könyvtár engedélyével. 176

12. KÉP. A KARD A SZIKLÁBAN (PÁRIZSI KÉZIRAT, BIBLIOTHÈQUE NATIONALE F.FR. 95. FOL. 159V). APÁRIZSI NEMZETI KÖNYVTÁR ENGEDÉLYÉVEL. 204
13. KÉP. PÁNCÉLOS LOVASOK AZ *ARANY ZSOLTÁROSKÖNYV*-BŐL (22. KÓDEX, FOL. 140, ZUMBÜL ALBUM, ST. GALLEN, STIFSTBIBLIOTHEK). A ST. GELLEN-I STIFSTBIBLIOTHEK ENGEDÉLYÉVEL. 218
14. KÉP. MERLIN A PENDRAGONNAL (PÁRIZSI KÉZIRAT. BIBLIOTHÈQUE NATIONALE, F. FR. 95, FOL. 327V). A PÁRIZSI NEMZETI KÖNYVTÁR ENGEDÉLYÉVEL. 220
15. KÉP JÉZUS VÉRÉNEK FELFOGÁSA A GRÁLBA. („II. HENRIK MÁSOLATAINAK GYŰJTEMÉNYE." EREDETILEG REICHENAUBÓL (KEL. 850) MÜNCHEN, BAJOR TARTOMÁNYI KÖNYVTÁR., CÍM 4452.). A BAJOR TARTOMÁNYI KÖNYVTÁR (BAYERISCHE STAATSBIBILIOTHEK) ENGEDÉLYÉVEL. 232
16. KÉP A GRÁL-MENET (PÁRIZSI KÉZIRAT, BIBLIOTHÈQUE DE L'ARSENAL 5218, FOL. 88). A BIBLIOTHÈQUE DE L'ARSENAL ENGEDÉLYÉVEL. 259
17. KÉP: SALAMON TEMPLOMÁNAK KINCSE TITUS DIADALÍVÉN. ALINARY/ART RESOURCE, NEW YORK. 262
18. KÉP ALAIN KIRÁLY A GRÁLLAL (BONNI KÉZIRAT AZ 1286-OS *LANCELOT*-PRÓZA, UNIVERSITÄTSBIBLIOTHEK 526, FOL. 57V). A BONNI UNIVERSITÄTSBIBLIOTHEK (EGYETEMI KÖNYVTÁR) ENGEDÉLYÉVEL. 287

Köszönetnyilvánítás

Mindenekelőtt szeretnénk köszönetet mondani Anne C. Thomasnak a Littletonnal folytatott korai együttműködésért, melynek révén elkészült a jelen könyv alapjául szolgáló tanulmány:

Hálás köszönet John Colarussónak, Sigmund Eisnernek, Karlene Jones-Bleynek, J. P Mallorynak, Felix Oinasnak, Edgar Poloménak és Jaan Puhvelnek fáradhatatlan támogatásukért, értékes megjegyzéseikért, és azért, hogy az előkészítés végső szakaszaiban szívesen elolvasták a jelenlegi szöveg teljes egészének vagy egyes részeinek különféle változatait. Szintén hálás köszönet illeti Jim Ridge-et, a Ribchester Museum Trust tiszteletbeli kurátorát, amiért lelkesen támogatta kutatásainkat.

A szerzők szeretnék köszönetüket kifejezni Geoffrey Ashenek, Elizabeth Berbernek, Paul Berbernek. Robert L. Bensonnak, Henrik Birnbaumnak, Molly Blechának, Peter Brownnak, Jan Brunvandnak, Frances Cattermole-Tallynek, Norine Dressernek, a néhai George Dumézilnek, a néhai Carol Edwardsnak, Gunar Freibergsnek, Bemard D. Frischernek, Rolert A. Georges-nak, J. L. Gillernek, Joél Griswardnak, a néhai Wayland D. Handnek, Joseph Holmannak, Sarah Jacknek, Ioli Kalavrezou-Maxeinernek, V A. Kolvénak, Kazuo Matsumurának, Ronald J. Mellornak, Elise Moore-nak, Helmut Nickelnek, Taryo Obayashinak, James W Porterhek, Robert A. Segalnak, Udo Strutynskinak, Dian Teiglernek, Wolfgang von Chmielewskinek, Donald J. Wardnak, a néhai D. K. Wilgusnak,]oanna Woods-Marsdennck, Atsuhiko Yoshidának és a Princeton lndex of Christian Art munkatársainak, az évek során tett értékes megjegyzéseikért, javaslataikért, bírálataikért az együttműködésünk kezdete előtt és utána egyaránt. Őszintén sajnáljuk, ha valakit véletlenül kifelejtettünk a felsoroláshól.

Bár nem értenek egyet a könyvünkben kifejtett érvekkel, mégis szeretnénk köszönetet mondani Patrick K. Fordnak és

Nagy F. Józsefnek a művünkkel szemben több szempontbál megfogalmazott segítő szándékú kritikájukért.

Szintén hálás köszönet Sue Flahertynek a számtalan órányi lektorálásért. Köszönet Sherry Couchmannek, Carl Flahertynek, Jocelyn Markeynek, Sharon Morgannek és Gloria Petersonnak a lektorálási erőfeszítéseikért. Külön köszönet illeti Gary Kurist bölcs kérdéseiért és a részletek iránt tanúsított figyelméért, valamint Tamara Parkot a számítógépes térképekért és ábrákért.

Ugyancsak szeretnénk köszönetünket kifejezni Debbie Tegardennek, töretlen támogatásáért és biztatásáért, valamint a Louis & Hermione Brown Humanities Support Fundnak a kézirat végső előkészítése során tanúsított nagylelkűségéért.

Szeretnénk szívből jövő köszönetünket kifejezni házastársainknak, Mary Ann Littletonnak és Daniel Malcornak az ebben a hosszú, és időnként nehéz időszakban tanúsított türelmükért, megértésükért és végtelen támogatásukért. Külön köszönet jár Danielnak számítógépes ismereteiért és jártasságáért, amellyel mesterien kalauzolt minket a jelen könyv összeállításához használt számítógépes rendszerek és programok világában.

Végül hangsúlyozni kívánjuk, hogy a könyvben szereplő gondolatok és értelmezések szigorúan a sajátjaink, és teljes felelősséget vállalunk értük.

Előszó az első kiadáshoz

Kevesen vannak, akik még nem hallottak Arthur királyról és a Kerekasztal lovagjairól, de talán még ennél is kevesebben vannak, akik képesek arra, hogy ezt a számos változatban megjelenő legendakört mély erkölcsi, történelmi vagy drámai érzékenység nélkül olvassák. Nyugaton – és ezáltal a világ nagy részén – az eposzok és mítoszok közül az Arthur-ciklus gyakorolta az egyik legnagyobb hatást a modern kultúrára. Senki nem ír színdarabokat vagy musicaleket a Rig-védából, az Iliászból, az Odüsszeiából, a Beowulfból, vagy – Wagner kivételével – az északi népek regéiből, az Arthur-legendakörön alapuló írások viszont a mai irodalom, sőt a népszerű irodalom szerves részét képezik. A Camelot című musical két évtizeddel ezelőtt óriási sikert aratott, a filmrendezők pedig ma is forgatnak Arthur királyról szóló filmeket. A legtöbb olvasó nem csupán az Arthur-ciklus díszleteit, meseszerű helyszíneit és a lovagi élet szabályait ismeri, hanem az általuk képviselt értékrendet is, pontosabban annak is a 15. században Sir Thomas Malory romantikus középkori víziója által "*kanonizált*" változatát, hiszen e népszerű mű nem igényelt sok magyarázatot. Camelot és lakói történetében kevés az idegennek, megmagyarázhatatlannak tűnő elem, és aligha szükséges magas szintű fejtegetés ahhoz, hogy megértsük az eseményeket és azok okait, ezzel szemben az olvasó gyakran értetlenül fogadja az olyan hősök indítékait és cselekedeteit, mint Sigurd (Siegfried), Beowulf, sőt Achilles vagy Agamennon, nem is szólva a tőlünk még távolabb álló Rig-véda szereplőiről, Indráról és Visnuról, akiknek még a felszínes megértéséhez is komoly előzetes ismeretek szükségesek. Arthur és lovagjai, a lovagi erények romantikus megtestesítői oly közel állnak a mai nyugati gondolkodáshoz, hogy talán némi egykedvűséggel olvassuk a legendák eredetéről vagy fejlődéséről szóló magasröptű tanulmányokat, s valójában fel sem merül bennünk, hogy ilyen közismert irodalmi alakok eredetét esetleg egy távoli, egzotikus világban keressük.

Ez a könyv pontosan ezt teszi: az Arthur-legendák gyökereit egy csaknem teljesen megsemmisült civilizációban keresi, mi-

közben feltárja egy elveszett világ apró részleteit, és arra kényszerít minket, hogy megvizsgáljuk Európa egy távoli, kevéssé ismert szegletét, a Kaukázus világát. Ez az úttörő elképzelés bizonyára vitát vált majd ki az Arthur-ciklussal foglalkozó tudósok körében, és egyben megkérdőjelezi a nyugati kultúra jelentős részének eredetéről bennünk élő kép helyességét. A hagyományokhoz ragaszkodó tudósok ellenállása miatt talán csak fokozatosan, de végül mégis kikényszerítheti az Arthurral foglalkozó tudományterület újragondolását, és az érintetteknek nemcsak az iráni nyelvű nomád szkíták, alánok és szarmaták elveszett civilizációjával kell majd megbarátkozniuk, hanem fennmaradt utódaik, a Kaukázusban élő oszétok színes hagyományaival is.

Littleton és Malchor három fontos dolgot vitt véghez. Először, bizonyos távolságból szemlélték az Arthur-ciklust, ami képessé tette őket arra, hogy felvessék a közismert hagyomány sok fontos alakjának és motívumának, sőt talán az egész hagyománynak gyökeresen új származtatását, és ezzel új megoldásokat javasoljanak az Arthurral foglalkozó történettudomány régen meglévő problémáira. Arthur és lovagjainak történetei a Maloryt megelőző írók – például Wace és Layamon – műveiben, sőt még korábbi, névtelen szerzők ówalesi nyelven írott töredékeiben is megtalálhatók. Sok szereplő nyilvánvalóan kelta, például Arthur apja, Uther Pendragon, akinek a neve walesi nyelven "*dicsőséges hadvezért*" jelent. De ott van a kelta Aphrodité-jellegű figura, Guinevere királynő (írül Finnabair, amely az óír Pindabairből ered, walesi nyelven pedig Gwenhwyfar), akinek a neve ír nyelven "*fehéren született*"-et, a walesi változat pedig "*fehér fantom*"-ot jelent: mindez a görög Aphrodité névhez hasonló, amelynek jelentése: "*habokban született*". Más alakok – például maga Arthur vagy Lancelot – azonban rejtélyes eredetűek, és bár titkuk megfejtésére komoly tudományos erőfeszítések történtek, ezek gyakorlatilag még nem vezettek eredményre. A neveknél tapasztalható kettősség jelzi az Arthurral foglalkozó tudományterület egyik központi problémáját, vagyis hogy az Arthur-ciklust a Britszigetek és Franciaország (Armorica – mai nevén Bretagne) kelta kultúráiból származtatják, s azt a középkori kelta kultúrának a világ civilizációjára hagyott nagy örökségének tekintik, holott a legendák általános szemlélete és számos eleme a jelek szerint nem

kelta. Eredete tehát rejtélyes, az első látásra egységesnek tűnő hagyomány közelebbről megvizsgálva a kelta mondavilág és valami más, ismeretlen elem keveréke.

George Dumézil, Bemard S. Bachrach, Helmut Nickel és tudóstársai munkáját folytatva Littleton és Malcor ezt az ismeretlen "*mást*" igyekezett felkutatni a szarmaták, pontosabban a jazig törzs, illetve rokonaik, az alánok kultúrájában.

Persze az olvasóban joggal merülhet fel a kérdés, hogy valójában kikről is van szó? Ezen a területen még a szakértőknek is élénk képzelőerőre van szükségük ahhoz, hogy rekonstruálni tudják ezeknek az eltűnt népeknek a kultúráját. A korai klasszikus ókor szkítái, az őket követő szarmaták és a késő ókor alánjai Eurázsia középső tájainak szteppéin élő nomád törzsek voltak, amelyek felségterülete fénykorukban a magyar Alföldtől Nyugat-Kínáig, talán egészen a Kína középső részén tévő mai Kanszu tartományig terjedt. Amennyire a korabeli forrásokból, régészeti leletekből és a gyér nyelvészeti nyomokból meg tudjuk ítélni, ezek az iráni nyelvű népek az európai embertípushoz tartoztak (nemritkán szőkék, kék szeműek) hatalmas mennyiségű állatábrázolást hagytak hátra (közülük sok aranyból készült), amelyek a törzsek főnökeinek halomsírjaiból (vélhetően ezek a buddhista sztúpák, illetve a pagodák ősei) kerültek elő. Bár kultúrájukat a létük alapját jelentő nomád gazdálkodás határozta meg, akkoriban ez még sok szempontból hasonlított az ókori Európa ismertebb népeinek kultúrájához, s ez megkülönbözteti őket a későbbi hun, török és mongol eredetű nomádoktól, és közelebb hozza őket az ókori Európa lakóihoz. Ráadásul alig hasonlítanak a mai Iránban élő népekhez. Utóbbiak a jelek szerint már igen korán olyan kulturális átalakulásokon estek át, hogy könnyen lehet, a médek és a perzsák már az ókorban idegennek tekintették a sztyeppéken élő iráni nyelvű népeket.

Szélesebb értelemben minden iráni nép az Indiába egykor betelepült indoárják rokona, akik többek között a Rig-védával gazdagították a világ kulturális örökségét. Még szélesebb értelemben ezek az indo-irániak ugyanannak az indoeurópai nyelv- és kulturális családnak a tagjai, amely magában foglalja a kelta, a germán, az itáliai, a balti, a szláv, a görög, az örmény, az albán és

más kevéssé ismert népek őseit – akik ma Írországtól Kínáig, Skandináviától Indiáig mindenütt megtalálhatók. Ez a történelem előtti, proto-indoeurópai népcsoport, amelyet szorgalmas nyelvészeti összehasonlító munkával emeltek ki a feledés homályából, a rasszista gondolatok bűnös eszközévé vált a 19. század elejétől a nácikon át napjainkig. Mindazonáltal, nyelveik és kultúrájuk szenvedélyektől mentes, tudományos vizsgálata minden idők egyik legérdekesebb szellemi felfedezésének tekinthető, és létezésükben számos eurázsiai nép mély, távoli történelmi egységét láthatjuk.

Az egyik mai tudományos elmélet szerint az indoeurópai őshaza az i. e. 3-5000 ével ezelőtt létezett északnyugat-kaukázusi kurgán- (halomsír) kultúra területén feküdt. Az indoeurópaiak széles körű elterjedését az évezredek során nyilvánvalóan elősegítette feltételezett nomád életmódjuk, hacsak nem ez volt az egyetlen oka. Miután kirajzottak a Kaukázustól északra fekvő sztyeppékről, letelepedett életmódú, nemindoeurópai népekkel találkoztak, és azokkal keveredve hozták létre az európai és nyugat-ázsiai történelemből ismert népeket. A sztyeppelakó irániakban voltaképpen az a legérdekesebb, hogy ez volt az egyetlen indoeurópai nép, amelynek kultúrája elsősorban belső evolúción ment keresztül, vagyis a nép nomád maradt, és nem keveredett más, letelepedett életmódú civilizációval. Ebben az értelemben véve, az ókorban leírt sztyeppelakó irániak az ősi indoeurópai civilizáció közvetlen örökösei voltak. Már önmagában ez is érdekessé teszi a sztyeppelakó irániakat, ha meg akarjuk érteni Eurázsia nagy részének történelmét. S ezért még inkább sajnálatos, hogy ezen népek jórészt eltűntek a múlt homályában.

Az ókor végére a sztyeppelakó irániakat az altáji nyelvet beszélő (nem indoeurópai) hunok, és rokonaik, a török népek nomád hazájuk perifériájára szorították. Egyes csoportjaik a mai Tádzsikisztán, Afganisztán, Kelet-Irán (Szisztán) és Nyugat-India területére menekültek. Mások behatoltak a Római Birodalomba, amelynek érintett részei emiatt rendre összeomlottak, míg máshol az által segédkeztek a birodalom fenntartásában, hogy nomádokból a császárok zsoldosaivá váltak. Tudjuk, hogy egy részük – a szarmata jazig törzs – Britanniába vándorolt, míg mások – az alán törzsek nagyobb része-a mai Olaszország, Franciaország, Spa-

nyolország, illetve észak-Afrika területére költöztek. Egyes csoportjaik a mai Lengyelországba, Oroszország európai területére és a Kaukázusba menekültek. A ma uralkodó nézetek szerint – a Bachrach és Nickel által felkutatott halvány nyomoktól eltekintve – ezek a népek nyomtalanul eltűntek. Ez az elképzelés azonban nehezen támadható, mégpedig két okból is. Először is, a megsemmisült népek képviselői már nem tudnak nyilatkozni. Másodszor, a kérdéses civilizáció olyan egzotikus, annyira távol áll a mai Eurázsiáról alkotott képünktől, hogy még a legelhivatottabb tudósok is lényegtelennek tartják, és így létezésük a feledés homályába vész.

Ha azonban egy kissé utánagondolunk, ez a feltételezés egyáltalán nem állja meg a helyét: az európai hadseregek harcosai a középkor elején a késő római birodalom katonáihoz hasonlítottak, hamarosan azonban páncélinget viselő, dárdával harcoló lovagokká váltak. A középkort ezer évvel megelőző, Európától több ezer kilométerre található iráni temetkezési domborműveken találhatunk ilyen öltözékű és harcmodorú katonákat. Más szavakkal: a középkorba belépő európaiak úgy néztek ki, mint a rómaiak, de amikor maguk mögött hagyták azt, szarmata vagy alán harcosokra hasonlítottak. A sztyeppelakó irániak nyilvánvalóan rendkívül nagy hatást gyakoroltak Európára. Világos, hogy sokkal közelebb állnak hozzánk, mint ahogy általában gondoljuk – olyannyira közel, hogy szinte nehezen vesszük észre őket.

A mai Lengyelországba és Oroszországba menekült irániakról csak a két ország főnemesei körében megőrzött ködös hagyomány maradt fenn, illetve talán maguk az "*orosz*" és a "*belorusz*" szavak is, hiszen ezek gyökere az egykori *rukhs szó lehet (a középiráni nyelvekben a khs hangpár szsz-szé változik): ez a szó szerepel az egyik alán törzs roxolán és Nagy Sándor alán felesége, Roxanne nevében is. A szójelentése „*fehér*" vagy "*északi*" lehet, s ezt megerősíti, hogy a "*belorusz*" szó bele- előtagja szintén "*fehér*' jelentésű. Van azonban egy hely, ahol az alánok a mai napig kitartottak, mégpedig a Kaukázusban, ahol a zoroasztrianizmus, majd az iszlám zavaró hatása nélkül éltek, nem úgy mint a Pamír-hegység tádzsikisztáni és afganisztáni részén élő rokonaik. De pontosan hol is történt ez meg?

A Kaukázus a Fekete- és a Kaszpi-tenger között húzódik, a mai Dél-Oroszország, Grúzia, Örményország és Azerbajdzsán területén. Ez Európa legmagasabb hegylánca, ahol egy Spanyolország méretű területen ötvenhat népcsoport él, közülük harminchat őshonos ezen a távoli, szép vidéken. Az alánok egykor az Észak-Kaukázus középső területére vonultak vissza, ahol Dzsingisz kán uralkodásáig megőrizték önállóságukat. Az Észak-Kaukázusban a 13. századig volt egy Alánia nevű terület, amely előbb a kazár birodalom része volt, majd önálló királysággá, hatalmi tényezővé vált. Ezek az alánok kezdetben szomszédaikhoz, a cserkeszekhez, a csecsenekhez és a dagesztániakhoz hasonlóan (amelyek mind őshonos kaukázusi népek) sikeresen ellenálltak a mongolok nyomásának, és ezzel ideig-óráig megóvták Kelet-Európát, ám a sorozatos támadások következtében a magasabb hegyi régiókba szorultak, és elvesztették politikai önállóságukat, A 13. század végén "*oszét*" néven rövid időre újra feltűntek – akkoriban a Kaukázus láncai közötti fennsíkra húzódtak, majd tovább, a hegylánc déli lejtőjén a mai Grúzia területére áramlottak. Oszétia 1774-ben protektorátusként a cári birodalom részévé vált. A 19. század végén közigazgatási szempontból északi és déli részre osztották, és ez a kommunista uralom alatt is fennmaradt. A Dél-Oszét Autonóm Terület 1922-ben a Grúz SZSZK, míg az Észak-Oszét Autonóm Terület 1924-ben az Orosz SZSZK részévé vált. Utóbbi státuszát 1936-ban autonóm köztársasági rangra emelték.

Ma ez a mintegy félmillió lelket számláló különleges nép – amely máig megőrizte iráni nyelvét – részben az Orosz Föderáció, részben a Grúz Köztársaság területén él. Amikor Grúzia 1990 végén kivált a Szovjetunióból, magával vitte Dél-Oszétiát, amely azonnal kinyilvánította, hogy egyesülni kíván Észak-Oszétiával, és ezáltal be akar lépni az Orosz Föderációba. A lépést Grúzia provokációnak tekintette, és 1991 elején Dél-Oszétiában kitört a grúz-oszét háborít. A kis területre lokalizálódó, de véres konfliktus 1992-ben is folytatódott, és csak akkor ért véget, amikor az oroszok közvetítésével és garanciájával tűzszünet jött létre. Dél-Oszétiában 1992 óta orosz csapatok tartják fenn a békét. Dél-Oszétiában népszavazást tartottak, amelyen a választók túlnyomó többsége az Észak-Oszétiával való egyesülés mellett foglalt állást. Észak-Oszétia üdvözölte déli szomszédja polgárainak szándékát,

amelynek megvalósulása esetén egész Oszétia az Orosz Föderáció részévé válna. Mivel Oroszország nem kívánja megsérteni Grúzia érdekeit, és az oszétokat sem akarja ellenségévé tenni, tartózkodik a politikai választól. A helyzetet tovább súlyosbította, hogy Észak-Oszétia, és a vele szomszédos Csecsen-Ingusföld (az őshonos kaukázusi csecsen népek autonóm területe) rövid, de véres konfliktusba keveredett egy vitatott hovatartozású terület, Prigorodnij környéke miatt, ezért az alánok mai utódait két ellenségük is súlyosan fenyegeti. Az erőszakos cselekmények miatt ebbe a térségbe is orosz békefenntartókat vezényeltek.

Az oszétok a Kaukázus stratégiailag kulcsfontosságú részén élnek. Fővárosuk, Dzaudzsikau nevét az oroszok Vlagyikavkazra ("*a Kaukázus ura*") változtatták. Nem valószínű, hogy Oroszország további közvetlen beavatkozás nélkül szemléli majd az események alakulását. Csak reménykedni lehet abban, hogy az oszétok túlélik a jelenleg a Kaukázusban uralkodó zűrzavart.

Az oszétokat Nyugaton alig ismeri valaki a nyelvészeti körökön kívül – ahol jelentős szerepet játszanak az indoeurópai nyelvek tanulmányozásában –, s ha mégis, az annak köszönhető, hogy tőlük származnak az úgynevezett nárt-regék. Ezek a hősi regék stílusukat tekintve átmenetet képeznek a mondák és a mítoszok között, s tulajdonképpen közös kincse ez az oszétokon kívül több nem indoeurópai szomszédjuknak, a cserkeszeknek, az ujbukoknak, az abazáknak és az abházoknak, illetve bizonyos mértékig a tőlük délre élő szvanoknak és felföldi grúzoknak, a keletebbre élő csecsen-ingusoknak és a dagesztániaknak, valamint néhány kisebb török népnek, például a balkároknak és karacsájoknak is. Ezeket a színes, bonyolultan szerteágazó, szinte kaotikus regéket nem lehet megdöbbenés nélkül olvasni, mivel nemcsak számos szembeötlő, a részletekre is kiterjedő párhuzamot mutatnak az ősi India és Görögország hagyományaival – ami nem olyan meglepő, ha figyelembe vesszük, hogy a Kaukázus földrajzilag e két nagy civilizáció között helyezkedik el, hanem hasonló párhuzamokat fedezhetünk fel bennük az Arthur-mondakör legendáival is. Az olvasó első reakciója – ahogy az enyém is ez volt –, hogy az arthuri párhuzamokat puszta véletlennek tekinti, ezért nem foglalkozik azok magyarázatával. A második reakciója – s így volt velem is –, hogy az érdekes, de rejtélyes kategóriába sorolja őket.

Littleton és Malcor azonban hajthatatlan volt, és megtette a harmadik lépést: kritikusan és részletesen megvizsgálta ezeket a párhuzamokat. Ez a második nagy eredményük.

Harmadik eredményként – függetlenül attól, hogy melyik érvet vagy szómagyarázatot érezzük meggyőzőnek vagy éppen értelmetlennek – a két kutató négy új irányvonallal egészítette ki az Arthurral foglalkozó tudományterületet. Utat vágtak az eurázsiai sztyeppék régészeti vizsgálatai és az ott talált tárgyak ikonográfiája felé; megmutatták az eltűnt sztyeppelakó irániak által hátrahagyott gyér nyomok tüzetes vizsgálatának értelmét; bebizonyították, hogy legalábbis lehetséges, de még inkább valószínű, hogy az Arthur-legendakör teljessége ellenére is egy iráni eredetű magra, a nárt-regékhez hasonló alapokra épül, amire aztán kelta legendarétegek rakódtak, s a római birodalom kultúrája is hatással volt a végeredményre; és végül rég megérdemelt reflektorfénybe állították a kaukázusi nárt-mondákat, illetve az oszétok és szomszédaik nyelvét és kultúráját. Az érveik és megállapításaik vizsgálata rengeteg utánajárást és sok új munkát jelent majd az Arthur-mondakörrel foglalkozó kutatóknak. Mindazonáltal az iráni anyag és az Arthur-ciklus között olyan sok a párhuzam, és számos esetben olyan pontos az egyezés, hogy az e területen dolgozó tudósok közössége nem kerülheti el ezt az erőfeszítést. Ez a könyv egyszer s mindenkorra megváltoztatja az Arthur-mondakörrel foglalkozó tudományterületet, és nyugodtan ki merem jelenteni, hogy ezután a civilizációnk eredetével kapcsolatos ismereteink jelentős részét is újra kell majd gondolnunk.

John Colarusso
Mc Master Egyetern
Hamilton, Ontario állam 1993. augusztus 16.

Előszó a magyar kiadáshoz

A könyvünkben kifejtett egyik legfontosabb tézis szerint a jazigoknak nevezett szarmata törzs tagjai hurcolták be Britanniába i. sz. 175 körül azokat az alaptörténeteket, melyek végül Arthur király és lovagjai legendáivá váltak. Akkoriban e nép hazája a Dunától északra és keletre terült el, azon a tájon, ahol ma Magyarország fekszik. A jazigok ősei néhány évszázaddal korábban indultak el nyugat felé Szkítiából, vagyis a Fekete-tengertől északra fekvő sztyeppei területről. Új hazájukba érve a jazigok több mint egy évszázadig csatároztak a rómaiakkal, majd i. sz. 165-ben szövetségre léptek a szomszédságukban élő germán törzsekkel, a markomannokkal és a kvádokkal, és lerohanták a római uralom alatt élő Pannóniát, a mai Magyarország dunántúli részét. Tíz évvel később, i. sz. 175-ben Marcus Aurelius császár súlyos vereséget mért a koalícióra. Hogy csökkentse ellenfeleinek jövőbeli támadási lehetőségeit és megnövelje saját katonai erejét, a császár a békekötés feltételeként 8000 jazig harcost sorozott be a római hadseregbe, így hozva létre a római nehézlovasságot. A római történetíró, Cassius Dio szerint az újonnan besorozott szarmaták nagyobb részét – szám szerint 5500 harcost – Britannia provinciába vezényelték. A különítmény feladata a provincia északi határának, Hadrianus falának a védelme volt (a fal maradványa a mai Newcastle és Carlisle között fut, Anglia és Skócia határának közelében).

Bár könyvünk jórészt az ezt követő eseményeket tárgyalja, a történet valójában a magyar Alföldön kezdődött, s így fontosnak tartjuk könyvünk magyar változatának elkészültét is. Különösképpen azért, mert a jazigok egy része, közeli rokonaik, a jászok közé olvadva túlélte az évezredeket, sőt a 15. század végéig még eredeti nyelvüket is megőrizték.

Szeretnénk megragadni a lehetőséget, hogy ezúton köszönetet mondjunk Bihari Gábornak lelkes segítségéért és a fordítás elkészítéséért, hogy közismertté válhasson a Scott Littleton által "*szarmata-kapcsolat*"-nak elnevezett történelmi folyamat: a kapcsolat, mely összeköti Szkítia kétezer évvel ezelőtti sztyeppei

kultúráját a középkori Nyugat-Európa népköltészetével és legendáival, különös tekintettel az Arthur királyhoz, a Kerekasztal lovagjaihoz, a Szent Grálhoz és az Excalibur néven ismert varázskardhoz kapcsolódó történetekre. Szeretnénk köszönetünket kifejezni a Szkíta Szarvas Könyvkiadónak könyvünk magyarországi megjelentetésének támogatásáért, mert bár elképzeléseink kétségtelenül vitathatóak, egyértelműen összhangban vannak a tényekkel, s vélhetően ennek köszönhető az az óriási támogatás, amit világszerte egyre több tudóstársunk részéről tapasztalunk: több kiváló magyar tudós mellett ide kell sorolnunk Victor H. Mairt a Pennsylvaniai Egyetemről, illetve a néhai Vitalij Guszalovot, az Oszét Nemzeti Szkíta-Alán Kutatóintézet (Vlagyikavkaz, Észak-Oszétia-Alánia) egykori igazgatóját, aki jelentős részben hozzájárult, hogy könyvünk nemrégiben orosz nyelven is megjelent.

Reményeink szerint magyar történészkollégáink hasznosnak fogják találni könyvünket, s elképzeléseink ösztönözni fogják őket azon ősi kultúrák kutatásában, melyeket a Magyarország tájain az ókorban és a középkorban élt szarmata-alán törzsek, a jazigok és a jászok hoztak egykor létre.

C. Scott Líttleton Linda A. Malcor 2004. októberében

A szerzők előszava

A Szkítiától Camelotig jelen kiadásában kijavítottunk néhány, az 1994-es kemény kötésű kiadásban bennmaradt sajnálatos hibát, ezen kívül belefoglaltunk néhány jelentős új felfedezést és újra értelmezést is. Közülük a legfontosabb az i. sz. 2. században élt római hadvezér, Lucius Artorius Castus pályájával kapcsolatos, akinek neve és hőstettei Arthur király legendáinak történelmi alapjául szolgáltak (lásd a 2. fejezetben). Ma már sokkal többet tudunk róla, mint öt évvel ezelőtt. Nemrégen értesültünk róla, hogy a Nennius és mások által "*Arthur*"-nak tulajdonított tizenkét győzelmet, a híres Badon Hill-it is beleértve, amelyeket hagyományosan az i. sz. 6. század elejére datálnak, talán valójában Lucius Artorius Castus aratta Észak-Britanniában i. sz. 183 és 185 között, és legyőzött ellenségei nem a Germánia partjairól származó hódítók, hanem a mai Skóciából érkező, portyázó kaledónok voltak (lásd a 3. függeléket).

Szintén átdolgoztuk a jazigoknak a 2. századi Britannia római katonai szervezetében játszott szerepéről és arra gyakorolt hatásáról szóló fejtegetésünket, és belefoglaltunk néhány újabb régészeti felfedezést Ribchesterben és más római helyszíneken a Dunától északra és keletre fekvő területekről származó szarmata numerik-kel kapcsolatban – akik hősi regék egész kincsestárát vitték magukkal, s később ez válhatott az Arthurral és a Szent Grállal kapcsolatos legendák magjává (lásd az 1. fejezetet). Továbbá, komolyan véve az első angol kiadásról kritikát író szakemberek jogos bírálatait, módosítottunk és/vagy töröltünk több olyan szakaszt, amelyek eredeti formájukban már nem állták meg a helyüket.

A köszönetnyilvánításban említett személyeken kívül, akik közül sokan a jelen kiadás elkészültéhez is hozzájárultak, szeretnénk kifejezni mély hálánkat Victor H. Mairnek, Robert A. Segalnek és Elizabeth "*Libby*" Bardennek töretlen támogatásukért és lelkes biztatásukért. Az általuk szóban és írásban nyújtott támogatás és biztatás nélkül *a Szkítiától Camtelotig* eme új kiadása soha nem jött volna létre. Szeretnénk köszönetet mondani a Garland publishing lnc.-nek, és különösen James Morgan szer-

kesztőnek, illetve Nicole Ellis produkciós szerkesztőnek értékes segítségükért, és a Louis & Hermione Brown Humanities Supporl Fundnak, amiért újra segítséget nyújtott a kézirat előkészítésének végső szakaszában. Végül szeretnénk köszönetet mondani mindazoknak az olvasóknak, akik eljuttatták hozzánk a művünkkel kapcsolatos véleményüket, beleértve azokat is, akik ezt e-mait formájában tették meg. Pontosnak tartjuk az olvasóinkkal folytatott folyamatos párbeszédet, ezért szívesen válaszolunk az e-mail – címeinkre küldött üzenetekre.

C. Scott Littleton yokatta@oxy.edu
Linda Malcor legend@malcor.com

1999. szeptember

Bevezetés

Bizonyos gondolatok lassan nyerik el végső formájukat, akár a kirakós játék elemeiből fokozatosan kirajzolódó kép. Más ötletek viszont teljes fegyverzetben, harcra készen bukkannak elő.

A könyvünk megszületéséhez vezető kezdeti felismerés, amely szerint a középkori Arthur-legendák az időszámításunk előtti első évezredben az ősi Szkítiában virágzó epikus hagyományban gyökereznek, az utóbbi kategóriába tartozik (Szkítiát, a mai délorosz és ukrán sztyeppe térképét lásd az 1. térképen). Ez a felfedezés meglepően hirtelen született 1975 őszének egyik délelőttjén az akkoriban a UCLA indoeurópai tanulmányok tanszékén doktorandusiként dolgozó J. P. Malloryval[1] folytatott fesztelen beszélgetés közben.

Mallory megemlítette, hogy i. sz. 175-ben, a markomann háború végén Marcus Aurelius római császár 5500 szarmata *cataphracti-ból,* vagyis nehézfegyverzetű lovas segédcsapatokból álló kontingenst küldött Pannóniából (a mai Magyarországról) Britanniába. Arra is rámutatott, hogy leszármazottaik legalább a 4. század végéig, talán még tovább is fennmaradtak azonosítható etnikai csoportként. Mallory akkoriban olvasta az eseményekről készült beszámoló rövidített változatát Tadeusz Sulimirski szarmatákról szóló munkájában, és csupán meg akarta osztani velünk ezt az akkoriban mindössze furcsa apróságnak tűnő információt.

C. Scott Littleton azonban éppen ekkortájt olvasott két igen érdekes cikket a kiváló francia középkor-kutató, Joél Grisvald tollából (1969, 1973), amelyben a szerző rámutatott néhány feltűnő párhuzamra Arthur király halála – különösen annak a 15. században Sir Thomas Malory *Le Morte Darthur* című közismert művében leírt változata – és egy mai kaukázusi nép, az oszétok egyik regéje között, amely legnagyobb hősük, Batraz haláláról szól.

[1] Mallory jelenleg az észak-írországi Belfastban működő Queen's University régészeti tanszékének docense.

Batraznak, az oszét hősök, a nártok vezérének Arthurhoz hasonlóan varázserejű kardja[2] van. Miután apja haláláért bosszút áll a nártokon, a bűnbánó Batraz megparancsolja az életben maradt nártoknak, hogy a kardját dobják a tengerbe. A csodafegyver méretétől megdöbbent nártok elrejtik a kardot, majd azt mondják vezérüknek, hogy teljesítették utolsó kívánságát. Ám csak Batraz tudja, mi történik, ha a kard vízbe merül, és könyörög a nártoknak, hogy valóban teljesítsék a parancsát. Amikor végre sikerül a tengerbe dobniuk a kardot, csoda történik: a víz hirtelen erősen felkavarodik, majd vérvörössé változik. Amint Batraz értesül erről, meghal, és a nártok eltemetik.[3]

A részletek persze kissé eltérnek: a nártok együtt rejtik el a kardot, míg Malorynál Bedivere egyedül rejti el az Excaliburt. Az oszét rege csodájában viszont nem szerepel a vízből kinyúló kéz, amely elkapja a fegyvert. Ettől eltekintve a két történet annyira hasonlít, hogy igen kevés a véletlen egybeesés esélye. Griswald sem ezt, sem a regék közötti egyéb párhuzamokat nem tudta megmagyarázni, ezért azt gondolta, hogy a régmúltban valamiféle kapcsolat lehetett az oszétok és a kelták ősei között, akiktől feltételezése szerint az Arthur mondák erednek.

Később látni fogjuk, hogy a kapcsolat nyilvánvalóan jóval későbbi és sokkal konkrétabb eseményekhez köthető. Az oszétok nyelvészeti szempontból az ősi alán törzsek és a tőlük szinte megkülönböztethetetlen rokonaik, a szarmaták utolsó élő leszármazottai. Ez a tény eszébe jutott Littletonnak, amikor elgondolkodott Mallory megjegyzésén. Nemsokára meg is találta az eredeti forrást: Cassius Dio *Római történelem* című, i. sz. 225 körül írott művének egyik szakaszát,[4] amely leírja, hogy a markomann háború végén a jazig néven ismert szarmata törzsből 8000 *cataphract*i-t erőszakkal besoroztak a római légiókba. Közülük 5500-at Britanniába küldtek.[5] Így Mallory elejtett megjegyzésének köszönhetően Littleton megtalálta a "*szarmata kapcsolatot*"; vagyis

[2] Lásd Dirr 1912; Dumézil 1930, 1965.
[3] Dumézil 1930:69.
[4] Carv 1927.
[5] Dio 71.11; Cary 1927:37.

azt a történelmi összefüggést, amely megmagyarázza a Griswald által felfedezett párhuzamokat.

Littleton hamarosan megtudta, hogy a jazig segédcsapatokat a Hadrianus-fal mentén lévő helyőrségekben helyezték el ötszázas csoportokban. Miután letelt a katonai szolgálati idejük, a veteránokat egy vicus-ban, vagyis veteránkolóniában telepítették le Bremetennacum Veteranorumban, amely fontos római lovassági laktanya volt a mai Lancashire délnyugati részén fekvő Ribchester falu közelében.[6] Azt is megtudta, hogy a laktanya első parancsnoka Lucius Artorius Castus római hadvezér, a VI. Legio Victrix prefektusa volt, amelynek főhadiszállása Yorkban (Eboracumban) volt, és Britannia provincia északi részének védelmével bízták meg.[7]

A kirakós játék egyre több eleme került a helyére. Abban a híres történetben, amelyben az ifjú Arthur kiránt egy kardot egy kőből, és ezáltal jogot szerez Britannia trónjára, talán az az ősi alán szokás jelenik meg, hogy a harcosok isteni eredetük jeléül kardokat döfnek a földbe.[8] Más nárt hősök és hősnők, például Szoszlán (vagy Szozriko), Szirdon, Hamic és Szatana, illetve az Arthur-legendák olyan szereplői, mint Gawain, Kay, Uther Pendragon és a Tó Hölgye között szintén hasonlóságokra derült fény (lásd a 2., 3., 4. és 5. fejezetet).

Ezután egyre érthetőbbé vált az Arthur-mondakör szerves részét képező, a Szent Grál keresésével[9] kapcsolatos irodalom is. Kiderült, hogy ezek a rejtélyes legendák hasonlítanak a nárt-regék azon ciklusához, amely részletesen beszámol a nárt-nemzetségek vitájáról, hogy melyik nemzetséget érje a megtiszteltetés, hogy a Nártamonga, vagyis "*a nártok (a hősök) felfedője*" nevű varázs-

---

[6] A településről szóló részletes tanulmányt lásd: Richmond (1945).

[7] Malone 1925. Nickel (1975a:10-11) rámutat, hogy Castus korábban Pannoniában is szolgált, tehát jól ismerte új szarmata segédcsapatainak szokásait és harckészségét is. Malone szerint ez a római hadvezér a jelek szerint Armoricában (Észak-Galliában) is harcolt a jazigok élén, ahol csapatai-valószínűleg i.sz. 184-ben – közreműködtek egy helyi lázadás leverésében. (Ashe 1985:116)

[8] Lásd Ammianus Marcellinus 31.4.22; Rolfe 1939:395

[9] Pl. Weston 1957. Weston Sir James Frazer elméleteihez való ragaszkodása erősen befolyásolta a Grál-hagyománnyal kapcsolatos értelmezését. Lásd Segal 1993:xix-xxxv.

serleget (vagy üstöt) őrizheti. A Nártamonga – bár nem kapcsolódik közvetlenül az Utolsó Vacsoránál használt kehelyhez – a Grálhoz hasonlóan varázsedény, amely soha nem ürült ki, és amely lakomák idején a legbátrabb hősök előtt jelent meg.

1978-ra, amikor Littleton és korábbi munkatársa, Anne C. Thomas tollából megjelent az első, erről a témáról szóló cikk a *Journal of American Folklore* című folyóiratban,[10] világossá vált, hogy az Arthur királyról és a Szent Grálról szóló legrégebbi mondáknak – vagy legalábbis azok magvának – sem az eredete, sem a területi elterjedése nem köthető az ősi kelta hagyományokhoz, ahogy azt addig sok tudós hitte,[11] hanem ugyanabból az északkelet-iráni epikus hagyományból ered, amelyből a nárt-eposzok születtek.

Persze ezt az elméletet "*vitathatónak*" tartani voltaképpen enyhe kifejezés. Az idő múlásával azonban Littletont egyre több, a témával foglalkozó szakértő támogatta, köztük Helmut Nickel, a New York-i Metropolitan Museum of Art középkori fegyverekre és páncélzatra specializálódott, ma már nyugalmazott kurátora, aki az európai lovagi kultúra tanulmányozása során hasonló következtetésekre jutott.[12]

Mindazonáltal voltak jelentős hézagok is. Például Lancelot, Arthur legkiválóbb, bár erkölcsileg tökéletlen lovagja nem illett bele a "*szarmata-kapcsolaton*" alapuló értelmezésbe. Ezen a ponton, 1953 tavaszán lépett a képbe Linda L. Malcor (született Linda Peterson).

Malcort már régen érdekelte Lancelot, illetve általában az Arthurral kapcsolatos hagyományok eredete és fejlődése, és amikor megismerkedett Littleton hipotézisével, kifejezetten logikusnak találta azt. Megpróbálta a hipotézist a Lancelottal kapcsolatos anyagok értelmezésében alkalmazni. Littletonnak ekkor még az volt a véleménye, hogy a lovag a hagyomány jelentős kelta összetevője,[13] és akárcsak számos az Arthur-mondakörrel foglalkozó mai tudós,[14] hallgatólagosan elfogadta azt a feltételezést, hogy

[10] Littleton és Thomas 1978:512-527
[11] Pl. Loomis 1991.
[12] Lásd Nickel 1975a, 1975b.
[13] Lásd Littleton és Thomas 1978:524
[14] Pl. Jenkins 1975:78-79

a Lancelot nevet "*Lance à Lot*" formában lehet felbontani, azon az alapon, hogy Lug,[15] az egyik közismert kelta istenség ügyesen bánt a lándzsával (angolul *lance)*. Lug és Lancelot egyaránt a lándzsájáról volt ismert, és mindketten a saját népük hagyományának csúcsán, vagy annak közelében álltak. Rendkívül valószínűnek látszott, hogy ennek a híres hősnek, aki Arthur után a mondakör legfontosabb alakja, semmi köze nincs a szarmaták, vagy bármelyik más északkelet-iráni nép sztyeppei kultúrájához.

Malcor azonban kitartóan igyekezett ezt a titokzatos figurát hozzákapcsolni ugyanahhoz a sztyeppei hagyományhoz, amelyből Littleton szerint Arthur származott. Egy délutáni vita közben, amelynek során Littleton makacsul ragaszkodott Lancelot kelta származásához, Malcor feltette a kérdést, amelyből végül megszületett ez a könyv: Lehet, hogy a kérdéses név az eddig nem vizsgált *Alanus à Lot*, vagyis "*a Lotból származó alán*" elnevezés torzult változata?

Hirtelen a kirakós játék számos eleme a helyére került. Az alánok, a szarmata jazig törzs közeli rokonai, a vizigótokkal, a vandálokkal és más pennán törzsekkel együtt az 5. század elején Galliában és az Ibériai-félszigeten telepedtek le,[16] és magukkal vitték a közös északkelet-iráni epikus sztyeppei hagyomány jazigokétól független, de azokéval rokon változatát. Ezenkívül – ahogy azt rövidesen bemutatjuk – Dél-Gallia Lot nevű vidéke (lásd a 8. térképen) az alánok tevékenységének és hatalmának egyik központja volt, hiszen a rómaiak a helyi közigazgatási feladatokat szinte a kezdetektől alán "*szövetségeseikre*" bízták.[17]

Hamarosan számos bizonyítékot találtunk arra, hogy ez az (A)lan(u)s-à-Lot, akinek a neve végül Lancelotra módosult,[18]

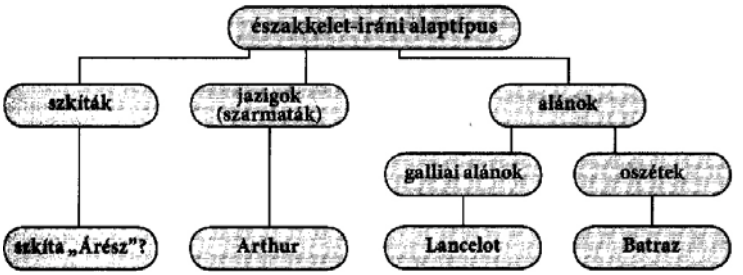
[15] A névváltozatok Lugh, Ludd, Lleu stb.

[16] Sulimirski 1970:186-187; Bachrach 1973:136; lásd a 3. és 9. fejezetben.

[17] Bachrach 1973:33-17; Goffart 1980:111-114.

[18] Bachrach (1973:135-136) rámutat, hogy az alán nevek francia, spanyol *vagy* olasz átvétel során gyakran elvesztették szókezdő magánhangzójukat. Francia és olasz helynevekben egyaránt számos példát találunk a szókezdő A- elvesztésére, különösen birtokos szerkezetek esetén. A mai északolaszországi Landriano neve az Alan d'Rianóból ered (Dizionario Enciclopedico dei Comuni d'Italia, 1950, 2:747), a francia Lanet helynév (az Aude régióban található város neve, ahol igen sok alán település volt) eredeti változata Villa de Alianto (951 körül; (Sabarthés 1912:195-196)

minden valószínűség szerint Arthur és Batraz alakjával azonos eredetű figura (lásd az 1. ábrát). Sőt Lancelotnak voltaképpen több közös tulajdonsága van Batrazzal, mint magának Arthurnak; a lovaglást és lovas kocsikat előtérbe helyező Lancelot-legendák sokkal jobban emlékeztetnek a nomádok világára, mint a "*keltásított*" brit Arthur-legendák. Röviden szólva: Malcor felvetésének köszönhetően napvilágra került a most már nyilvánvaló "*alán-szarmata kapcsolat*" egy fontos dimenziója.

1. ábra Az Arthurról, Lancelotról és Batrazról szóló legendák feltételezett kialakulása.

Ugyanakkor Malcor erős alán összetevőt fedezett fel a Szent Grál legendáiban is: a kontinensen élő alánok vélhetően ebben az esetben is fontos szerepet játszottak. Úgy tűnt, hogy egy Alarik vizigótjaival szövetséges alán csoport Róma 410-ben történt kifosztása során ellopott néhány edényt a Szent Péter-bazilikából (lásd a 9. és 10. fejezetben). Az egyik valószínűleg valamiféle szent kehely lehetett, talán szent ereklye, amelyet a korai keresztény egyház az Utolsó Vacsorával hozott összefüggésbe, a pogány martalócok pedig a varázserejű Nártamonga őstípusával azonosították. A kincset végül Dél-Galliába szállították. Hagyományosan ezt a vidéket tartják a Grál-legendák színhelyének. Ám a 9. feje-

---

Személynevek esetében nem tudunk hasonló átalakulásról beszámolni, de a számos helynévben lezajlott folyamat erősen alátámasztja a Malcor által alkotott (A)lan(u)s-à-Lot alakot. Colarusso (személyes konzultáció, kézirathoz fűzött megjegyzés, 1992. augusztusa) szerint ha egy ilyen név áthalad a kelta "*szűrőn*", akkor valószínűleg elveszti a szókezdő A-t, mivel határozott névelőnek tekintik. Így tehát létrejön az A-lanus-à-Lot alak.

zetben taglalt eseménysor következtében a szent kehelynek a többi kinccsel együtt hamarosan nyoma veszett. Az eltűnés tápot adott azoknak az elképzeléseknek, hogy a Szent Grált, akárcsak a Nártamongát, csak a legbátrabb vagy a legerényesebb harcosok láthatják, és hogy a keresése szent küldetés.

Ezekkel a kérdésekkel fogunk tehát foglalkozni az elkövetkező fejezetekben. Előbb azonban rá kell mutatnunk: nem mi vagyunk az elsők, akik azt feltételezik, hogy a Kerekasztal legendái Keleten alakultak ki, és onnan kerültek Nyugatra. Például egy bizonyos Alanus[19] 1170-ben azt állította, hogy Arthurt talán "*jobban ismerik Kis-Ázsia népei, mint a britannik [a walesiek és cornwalliak]*;" és ezzel talán először utal arra, hogy a Kerekasztal legendái Keletről származnak.[20] Számos mai tudós is felvetette, hogy sok Arthur-legenda és más, a középkori Franciaországban keletkezett rege keleti gyökerű lehet. Karl Pannier szerint a *Blore és Blanscheflur* című történet magja keletről származik, de a Nyugat-Európában mindenütt elterjedt formája Észak-Franciaországban alakult ki.[21] Closs egyenesen azt állítja, hogy a Grál alapgondolata "*Perzsia és Afganisztán határáról*" származik.[22] Bár Stein azzal érvel, hogy ez a "*keleti*" befolyás csupán a legalapvetőbb néprajzi motívumokra szorítkozik, más tudósok szerint a hatás közvetlenebb.[23] Egyesek a keresztes háborúknak tulajdonítják ezt a hatást, s szerintük a lovagok által Keletről behurcolt legendákat fokozatosan öntötték európai formába.[24] A kapcsolat azonban egy sokkal korábbi történelmi eseménysorban keresendő.

Elképzelhetőnek tartjuk, hogy a történelmi Arthur legtöbb csatáját valójában Britannia északi részén vívta, és a legendák Walesszel, Glastonburyvel és más déli helyszínekkel való kap-

[19] Az könyvünkben kifejtett hipotézis szempontjából érdekes tény, hogy egy Alanus nevű embernek tulajdonítják az Arthur-legendák keleti eredetére vonatkozó legkorábbi kijelentést.
[20] Loomis 1963: 13.
[21] Stein 1988: 44.
[22] Matthews 1984: 41-42
[23] Stefin 1988: 14; lásd Adolf 1947.
[24] Faugére 1879 195-205.

csolata sokkal később alakult ki.[25] Eisner egyetért azzal, hogy némelyik, esetleg az összes Arthur-legenda Britannia északi részéről ered, ahonnan később terjedt dél felé, és hozzáteszi, hogy bizonyos "*mediterrán*" motívumok talán a korai keresztény szerzetesek közvetítésével juthattak el az említett területekre, illetve Írországba.[26] Ma már azonban világos, hogy az említett motívumok a Földközi-tengertől távoli vidékről származnak, és közel három évszázaddal azelőtt érkeztek meg Észak-Britanniába, hogy a legendákban szereplő Arthur és lovagjai a brit vidékeket rótták. Ezekre a legendákra aztán rányomták bélyegüket a kései ókor azon történelmi eseményei, melyek főszereplői az erőszakkal áttelepített, Britanniában, illetve Galliában új hazára talált szarmata és alán törzsek voltak.

Módszertan és kutatási terv

Úgy döntöttünk, hogy nem az Arthur-legendák kelta eredetéből kiindulva próbáljuk meg a feltevésünk bizonyítékait felsorolni, hanem tiszta lappal indulva megvizsgáljuk az egész Arthur-hagyományt, majd megnézzük, hogy a független elemzés mire vezet minket. Ha biztosítani szeretnénk az egész mondakört átfogó szemléletet, annak legjobb módja ma is a történeti-földrajzi, vagy más néven "*finn*" kutatási módszer.[27] Egyes tudósok korábban a történeti-földrajzi módszer olyan hibridjeivel végeztek kutatásokat, amelyekben a mondakincs mellett szobrokat, festményeket, kézirat-díszítéseket, illetve fém- és üvegtárgyakat is vizsgáltak.[28] Az ilyen jellegű néprajzi kutatásokhoz felhasználható tárgyi emlékek hatalmas mennyisége miatt azonban ezek a vizsgálatok rendkívül időigényesek, ugyanakkor gyakran nem hoznak elfogadható eredményt.[29]

---

[25] Lásd Goodrich 1986.

[26] Eisner 1969.

[27] Thompson 1946:440. Lásd Woods 1955, 1959; Pentikäinen 1968. Ezt a módszert két kitűnő finn néprajztudós, Kaarle Krohn (1926) és Antti Aarne (1961) alkalmazta először.

[28] Pl. Mellinkoff 1970; Malcor 1991

[29] Viszont Thompson (1946:430) megjegyzi, hogy: "*Bár ezt a módszert... éles kritikával illették, számos kitűnő kutatás során alkalmazták, amelyek általános hitelességéhez aligha férhet kétség, és így a módszer folyamatosan*

A kutatási program alsó lépéseként adatbázist hoztunk létre a középkori képzőművészeti alkotások, egyházi szertartások, liturgikus és világi drámák, irodalmi alkotások és népi hagyományok széles körű vizsgálata során.[30] A következő lépésben elemeztük az összegyűjtött anyagot, és a néprajzi példákat témakörök szerint csoportosítottuk (pl. "*kard a kőben*" vagy „*tóba dobott kard*"). Minden egyes bizonyítékot a maga környezetében a lehető legalaposabban megvizsgáltunk, és eközben a legendákat kész történelemként kezelő módszerektől a hagyományos összehasonlító mitológiáig szinte minden hozzáférhető elemzési módszert alkalmaztunk.[31]

Megvizsgáltuk az eredményeket. Tanulmányoztuk a kevésbé ismert legendaváltozatok elterjedésének történelmi vagy földrajzi határait. Feljegyeztük az egyes történetek előfordulásának gyakoriságát, illetve az egyes változatok elterjedtségét. Minden adatot összehasonlítottunk az azonos műfajban található hasonló adatokkal (vagyis az irodalmi példákat más irodalmi példákkal vetettük össze), illetve más műfajokban található hasonló adatokkal (vagyis a kéziratok illusztrációiban előforduló elemek előfordulását összehasonlítottuk például az edényeken található hasonló motívumok gyakoriságával). Az összehasonlítást elvégeztük a létrehozott motívum-csoportokban előforduló minden változat esetében, hogy felismerjük az esetleges összefüggéseket a különböző csoportok bizonyos elemei között – hogy az egyik csoport változatai mely változatokhoz kötődnek más csoportokban. A kutatás ezen részének végső célja az Arthur királyról, a Kerekasztal lovagjairól és a Szent Grálról szóló legendák forrásainak meghatározása volt.

Utolsó lépésként a történetek eredetét kutattuk a történelmi, teológiai, művészeti és néprajzi forrásokban, tartalmi elemzések segítségével. Eredménycink összefoglalásaként született meg ez a

---

fejlődött. Aki igazán ismeri a szájhagyomány útján terjedő regék viselkedését, nem mellőzheti a technika alapját képező alapos elemzést."

[30] Elemzési szempontból óvatosan kell kezelni minden ilyen jellegű kutatási eredményt, mivel bizonyos adatok akaratlanul is kimaradhatnak a kutatók tévedése folytán, illetve abból kifolyólag, hogy egyes bizonyítékok az idők során elveszhetnek, vagy megsemmisülhetnek.

[31] Pl. Bolle 1970; Puhvel 1987

könyv. Ahol szükségesnek találtuk, olyan "*forgatókönyveket*"; vagyis az eredményeinken alapuló feltételezett eseménysorokat is taglaltunk, amelyeknek véleményünk szerint le kellett játszódniuk ahhoz, hogy létrejöjjön az Arthur-mondák 12-13. századi formája.

Bár van némi esély arra, hogy a Kerekasztal, illetve a nári regék párhuzamai csak egy elméleti indoeurópai szinten kötődnek egymáshoz, és a legendák egyes változatai egymástól függetlenül alakultak ki, az északkelet-iráni nyelveket beszélő nomád törzsek és az európai népek közötti újabb keletű kapcsolatokra utaló bizonyítékok erősen alátámasztják, hogy a regéket az egyik kultúra adta át a másiknak. Előzetes információink arra utaltak, hogy az Arthur-mondakör magja olyan "*nem kelta*" forrásból származik, amelyre később kelta, keresztény, germán és egyéb rétegek kerültek, attól függően, hogy az adott legenda milyen földrajzi és kulturális környezetben formálódott ki. Úgy tűnt, hogy ez a "*nem kelta*" forrás a "*szkíta*" (vagyis a tágabb értelemben vett északkelet-iráni) kultúra folklórjából ered, bizonyos esetekben pedig a szóba vehető források köre még jobban leszűkíthető volt a különböző alán-szarmata törzsek esetére. Mivel az ókor végén az északkelet-iráni nyelveket beszélő törzsek és az európai népek kapcsolata igen sokrétű volt, ez könnyen befolyásolhatta a középkori kéziratokban ránk maradt legendák tartalmát.[32]

Könyvünkben bemutatjuk, milyen sok lehetőség kínálkozott e legendák átadására-átvételére, megpróbáljuk bizonyítani, hogy az átadás-átvétel valóban megtörtént, és hogy az átadás iránya az északkelet-iráni népek őshazája felől Európába mutat. Nem állítjuk, hogy felfedeztük az Arthur-legendák természetéről és eredetéről szóló végső "*igazságot*". Ha az elkövetkező fejezetek tartalma olyan új kutatásokra ösztönöz másokat, amelyek végül megcáfolják következtetéseinket, azt is sikernek tekintjük. Ilyen szellemben érdemes tehát olvasni ezt a könyvet, amely bevallottan számos közismert feltételezést megkérdőjelez.

Mielőtt áttérnénk az egyes alakok, témák és történetek elemzésére, tekintsük át a Szkítiával és a területét időszámításunk kezdeti éveiben benépesítő lakóival kapcsolatos kulturális és történelmi bizonyítékokat, valamint a Szkítiától Camelotig vezető utat.

[32] Pl. Bachrach 1973.

Első rész: Kultúrális és történelmi háttér

Első fejezet: Északkelet-irániak: szkíták, szarmaták, alánok és oszétok

Könyvünk egyik legfőbb állítása szerint az Arthur királyról és a Szent Grálról szóló legendák magja az ókorban Szkítia néven ismert területről, vagyis az Altaj-hegységtől a magyar Alföldig húzódó "*fűtenger*" nyugati részéről származik (lásd az 1. térképet). Ezért közelebbről meg kell vizsgálnunk számos, erről a hatalmas sztyeppei területről származó népcsoportot. A nyelvészek szerint ezen ókori népek jelentős része az indoeurópai nyelvcsalád indo-iráni nyelvcsoportjának északkelet-iráni ágához tartozó nyelveket beszélt.[1]

Ma a legtöbb tudós úgy gondolja, hogy a csoportok közötti nyelvi különbségek minimálisak voltak, és nemcsak közeli rokonságban álló dialektusokat beszéltek, hanem a kultúrájuk is közös volt.[2]

Szkíták

Az egyik legősibb északkelet-iráni sztyeppelakó népet – vagy legalábbis a legősibbet azok közül, amelyek hatást gyakoroltak a Földközi-tenger medencéjének ókori civilizációira – a görögök *Σκυθαι* (szkütai) néven ismerték. A megnevezések terén azonban kisebbfajta zűrzavart okoz az ókori írók szóhasználata. A "*szkíta*" szó ugyanis kétféle értelemben használható. Szűkebb értelemben a Hérodotosz és más görög-római források által említett ókori szkíta törzseket jelöli. Tágabb értelemben minden, ebben a fejezetben vizsgált népcsoportot magában foglal, a mai oszétokat[3] is beleértve, akik bizonyos szempontból szkíta utódnépnek tekinthetők. A terület ősi Szkítia neve a tágabb értelmezést tükrözi,

[1] Abaev 1960 1, Dumézil 1978:8; Comrie 1987:514. Bizonyított dolog, hogy a szinkiangi tokhárok szintén indoeurópai nyelvet beszéltek, Afganisztánban és Északnyugat-Indiában élő nomád hódítók voltak, de nem vándoroltak nyugatabbra. (Mallory 1989:56-63, 263).]

[2] Sulimirski 1970:27-38.

[3] Ez a név az alánok ősi nevéből, az osz, vagy ász népnévből származik. Lásd Asz- (vagy Az- pl. Azovi-tenger) és Osz (a mai osszét népnév forrása).

mely szerint a "*fűtenger*" minden ókori nomád lakója "*szkíta*" volt.

1. térkép Az ősi Szkítia a sztyeppe nyugati felén

A szkíták több nagy hullámban érkeztek nyugatra (lásd a 2. térképet). Az első, amelyet Gimbutas „*proto-szkítának*" nevez, az Uráltól jóval keletebbről indult el.[4] A régészetben gerendasíros kultúra néven ismert hullám – mely földbe ásott sírjait gerendákkal bélelte ki – már i. e. 1800-ban megindult nyugat felé.[5] Az ezt követő, fából épített sírkamráikra halmokat, kurgánokat emelő kultúra szkíta lovas nomádokból álló második hulláma végigsöpört a Fekete-tengertől északra fekvő sztyeppéken élő, letelepedett, földművelő közösségeken, és magába olvasztotta az őslakos gazdálkodók egy részét, akik "*földművelő szkíták*" néven váltak ismertté (kb. i. e. 1100-ban).[6] Ezek után i. e. 600-550 körül egy

[4] Gimbutas 1965:576-577.

[5] Gimbutas 1965:576-577; Phillips 1965:45. A gerendabélésű sírok megjelenése egészen a Jamnaja-kultúra időszakára nyúlik vissza (Jones-Bley, személyes konzultáció). A sírok fagerendákból történő építésének gyakorlata ugyanakkor fennmaradt e gerendasíros kultúrát követő szkíták, szarmaták és alánok körében is (Rolle 1980:19-37). A hallstatti kelták ugyanezt a gerendavázas temetkezési módot alkalmazták (Ross 1967:10).

[6] Vö. Hérodotosz 4.21; de Sélincourt 1972:277.

harmadik hullám Dél-Szibériából vándorolt nyugat felé.[7] Az utoljára érkezők csoportját, akik a Fekete-tenger északi partja mentén végül egészen Bulgáriáig jutottak, és Perzsia egy részét is meghódították, több nép alkotta (lásd a 3. térképen). Többek között a masszagéta (az Aral-tótól délkeletre), a szaka (az Aral-tótól Perzsia északi részéig), a thüsszagéta (az Ural központi részén), illetve egy Hérodotosz által "*sauromatae*"[8] néven emlegetett nép, amely a jelek szerint a szarmaták közvetlen őse (vagy azok legkorábbról ismert törzse).

2. térkép A korai sztyeppei kultúrák főbb elmozdulásai.

Bár az említett törzsek életmódja hasonló volt, a szkíta kultúráról rendelkezésünkre álló, nem régészeti jellegű adataink legnagyobb részét a legnyugatabbra élő csoport szolgáltatta,[9] amely az i. e. 5. században, kb. i. e. 450-ben nomadizált a Fekete-tenger melléki sztyeppéken. Hérodotosz[10] szerint három fő társadalmi rétegre (vagy törzsre) oszlottak: *a királyi szkíták az* uralkodó elitet alkotó nomád pásztorok voltak; *a harcos szkíták* szintén nomádok voltak, akik fenntartották és kiterjesztették az előbbi csoport ha-

[7] Phillips 1965:54-55.
[8] E szó írásánál de Sélincourt átírását követjük (1972).
[9] Hérodotosz 4; de Sélincourt 1972:271-340.
[10] Hérodotosz tulajdonképpen helyszíni néprajzi kutatómunkát végzett egy vagy több szkíta törzsnél, akik a Bug-folyó torkolatánál, Olbia görög város közelében éltek (lásd a 2. térképen).

talmát, *a földműves szkíták* pedig talán leigázott, "*szkításított*" őslakos népek lehettek.

3. térkép A legkorábbi ismert sztyeppei népek.

A szkíták gazdálkodási formája a pásztorkodás és a letelepült földművelés keveréke volt, bár úgy tűnik, az előbbi nagyobb szerepet játszott, ami a terület keleti részén élő kazahok és más mai népek esetében még mindig igaz.[11] Ahogy az erre a tájra később érkezett altaji népeknél, a szkítáknál is a ló volt a legfontosabb – vagy legalábbis a legértékesebb-tenyésztett állat. Elmondhatjuk tehát, hogy a szkíta volt az első nagy lovas nép. Az ősi keltákkal ellentétben, akik még az i. sz. I. században is csak szekerek vontatására használták a lovakat a csatákban, a szkíták lándzsával és íjjal, illetve hosszú, éles karddal felfegyverzett, valódi lovas harcosok voltak.[12] Ezek a sztyeppelakó nomádok nadrágot, pikkelyszerű páncélt és kúp alakú sisakot hordtak. Másfél évezreddel később ez a szarmatákra és az alánokra oly jellemző harcmodor alapvetően befolyásolta a középkori európai társadalmakat; ahogy

[11] Hudson 1964; Olcott 1987.
[12] Chadwick 1970:38

Nickel rámutatott, ebből a harcmodorból fejlődött ki a tipikus lovagi kultúra.[13]

A középkori lovagregények tanúsága szerint Arthur népe a rómaiakkal és a kelták többségével ellentétben legszívesebben lóháton harcolt, és a legfontosabb fegyvere a hosszú, éles kard volt,[14] nem pedig a gyalogos legionáriusokra jellemző nehéz lándzsa és gerely *(pilum)*. Ez, illetve a viszonylag nehéz páncélzat – amely bőrtunikára erősített, egymást pikkelyszerűen átfedő fémlapokból állt – egybevág a szarmata hadfelszerelésről rendelkezésünkre álló bizonyítékokkal, például a Traianus oszlopán látható ábrázolásokkal (lásd az 1. táblán).[15] Talán még a harcosok jelképekkel való megkülönböztetésének szokása-vagyis a későbbi középkori címerek kifejlődése – is annak köszönhető, hogy a szarmatákén alánok a nemzetségeket és más rokoni kapcsolaton alapuló csoportokat a sisakokon, pajzsokon és más fegyvereken látható *tamgák* ("*szentjelképek*") alapján különböztették meg (lásd 2. ábra). Ilyen tamgákra sok példát találtak az említett kultúrákhoz köthető dél-oroszországi lelőhelyeken.[16]

Akárcsak a későbbi alánok esetében, az igavonó állatokén a szekerek a szkíták gazdálkodásában is fontos szerepet játszottak, és bizonyítékaink vannak arra nézve is, hogy vándorlás közben

---

[13] Nickel 1983:19-21

[14] Pl. Geoffrey of Monmouth Arthur fegyverzetéről szóló leírása, Thorpe 1966:217

[15] Sulimirski 1970:151-152. A tamgák a lengyel címereken egészen a középkorig fennmaradtak (Sulimirski 1970:167). Nickel szerint a később egész Európában általánossá váló címereket nem csak a Britanniában (és feltehetően a Római Birodalom más részein is, bár a Marcus Aurelius által toborzott jazigok elosztásáról nincs információnk) letelepedett szarmaták hozták be, hanem a szarmatákkal közeli rokonságban álló számos Galliában és Hispániában az 5. és a 6. században kialakult alán közösség is. (Lásd Arthur fegyverzetével [Thorpe 1966:217], illetve Lancelot fegyverzetével kapcsolatban [Webster 1951:39-30, 302-388, sor]). Az Alencon és Katalónia nevek (utóbbi a "*Gót-Alánia*" kifejezésből ered) az áttelepített nomádok jelenlétére utalnak (Nickel 19756:152). Lásd még Ferdia fegyverzetét (Kinsella 1969:193), aki Cûchulainn-hoz hasonlóan szekérről vagy gyalog harcol.

[16] Sulimirski 1870:176 A tamgák eredetéről és fejlődéséről lásd Sulimirski 197:151-154. A középkori lengyel címerekre gyakorolt hatásáról lásd Nickel 1973, 1975a:12.

szekereken éltek. Hérodotosz szerint nincs is más otthonuk.[17] A szekereket nemezsátrakkal borították, amelyeket a mai középázsiai sztyeppelakó nomádok jurtáihoz hasonlóan használtak.

A nőknek a szkíta, és tágabb értelemben véve az északkeleti-iráni társadalomban betöltött szerepéről nemcsak azért kell szólnunk, mert az jelentősen eltért a görög-római világban élő nőkétől, hanem azért is, mert hatással volt az Arthur-legendákban ábrázolt nők szerepére.[18] Az amazonokról szóló görög legendák szinte biztosan ennek a kultúrának a megfigyeléséből származtak. A szkíta asszonyoktól elvárták, hogy szükség esetén a férjeikkel együtt harcoljanak, sőt Hérodotosz azt állította, hogy keleti rokonaiknál "*a szarmatáknál van egy szabály, amely megtiltja a lányoknak, hogy férjhez menjenek, amíg legalább egy ellenséget meg nem öltek harc közben*"[19]

Hérodotosz szerint a szkíta vallás hét istenségre épült, amelyek közül a legfontosabb egy Tabiti nevű istennő, akit ő Hestia istennővel azonosít.[20] A másik egy harci isten volt, akit "*a szkíta Arész*" néven említ, és akit egy farakásba döfött kard jelképez. Úgy tűnik, volt egy harmadik, Don Bettir[21] nevű fontos istensé-

---

[17] Hérodotosz 4.46; de Sélincourt 1972:286; Sulimirski 1970;26. William of Robruk ferences szerzetes mongolokról szóló leírása az 1250 körüli időkből (idézi Lamb 1943:42-43) érzékletes képet ad arról, hogy milyen lehetett a szekereken élő nomád sztyeppelakó pásztornépek-például az ősi szarmaták és alánok-élete:

"A házakat, amelyekben alszanak, vesszőfonatra feszített fehér nemez borítja. A nemezt néha növényekről és állatokról készült festmények díszítik. Szekerekre építik őket. Megmértem az egyik kerekei közötti távolságot: 6 méter volt. Az egyik szekérházat huszonkét ökör húzta.

...A férjes asszonyoknak szebb szekereket készítenek. Egy-egy gazdag mongolnak vagy tatárnak száz-kétszáz ilyen szekere van ládákkal... Amikor egy vándorló táborral találkoztam, azt hittem, hogy egy nagyváros halad felénk. Megdöbbentem a hatalmas ökörcsordák és ménesek láttán, bár úgy láttam, hogy nagyon kevés ember tereli őket."

[18] Newark 1989:9-30

[19] Hérodotosz 7.119; de Sélincourt 1972:480; vö. Sulimirski 1970:34.

[20] Hérodotosz 4.59-62; de Sélincourt 1972: 289-290.

[21] Ennek az istennek a neve szoros kapcsolatban áll az oszét hős, Batraz nevével. (Dumézil 1978:214-216).

gük is, aki nagy valószínűséggel kapcsolatban állhatott a görögök által Tanaisz néven ismert Don folyóval, és aki a növények és állatok termékenységéről gondoskodott.

1. kép: szarmaták ábrázolása Trajanus oszlopán. (Alinari/Art Resource, New York)

A szkíták saját eredetükről alkotott elképzelése szintén fontos a jelen tanulmány szempontjából. Hérodotosz szerint az ősatyjuknak, akinek a nevét Targitaosz formában írja le, három fia volt.[22] Amikor három lángoló aranytárgy – egy kehely, egy csatabárd[23] és egy eke-hullott alá az égből, mindegyik fiú sorban megpróbálta őket összegyűjteni. Csak a legfiatalabb járt sikerrel, akit Hérodotos Koluxaisznak nevez. Tőle származnak a "*nemes szkíták*" (a paralaták), akik mindenki felett uralkodtak. A második fiú, Lipoxaisz a "*harcos szkíták*" (az aukhaták) őse, míg a legidősebb, Arpoxaisz sarjai a "*földművelő szkíták*" (a katiarok és a trasz-

[22] Hérodotosz 4.4-6; de Sélincourt 1972:272.

[23] A történet egyes változataiban a második tárgy egy íj (Lamberg-Karlowsky 1991:14). Több nárt regében ez a változat szerepel (pl. Dumézil 1930:67).

piak).[24] Bár még mindig vitatott kérdés, hogy ezek különálló törzsek, vagy egy törzsön belüli osztályok voltak, ennek a mítosznak egyetlen jellegzetessége fontos számunkra: a kehely hangsúlyos szerepe (lásd a 8., 9. és 10. fejezetben).[25]

Az aranytárgyak kiemelkedő szerepet játszottak a szkíta képzőművészet ábrázolásaiban, különösen az úgynevezett "*állatstílusb*an", a vad- és háziállatok rendkívül valósághű módon jelennek meg a csatokon, lószerszámokon, melltűkön és egyéb tárgyakon (lásd a 2. táblán).[26] Ezek a tárgyak gyakran a sztyeppei térség szomszédságában, elsősorban a Kaukázus északi előhegységeinek lelőhelyein a mai napig is bányászott aranyból készültek.

Bár a szkíták évszázadokon át uralták a sztyeppét, szőrméket és aranyat cseréltek a tőlük délre és nyugatra élő civilizációk népeinek árucikkeire, az i. e. 4. század közepére Szkítia vagy legalábbis az „*igazi szkíták*” ellenőrzése alatt álló terület megváltozott: keleti részét meghódították közeli rokonaik, a szarmaták.

2. ábra Tamgák egy lándzsa hegyen.

Szarmaták

Mint azt korábban említettük, az északkeleti-irániak ezen csoportját először Hérodotosz említi, aki a "*sauromatae*" névvel illeti őket.[27] Újra szembekerülünk azonban az elnevezéssel kapcsolatos problémával - illetve valójában több problémával Az első *kérdés a* "*szauromata*" ("*szauromátész*") és a "*szarmata*" ("*szarmátész*") szavak egymáshoz való viszonya. Hérodotosz szerint a "*sauromatae*" törzs a szkíták közvetlen keleti szomszédja volt. De

[24] Hérodotosz 4.3-9; de Sélincourt 1972:272-273; Littleton 1982a:137-138.
[25] Littleton 1982a:138.
[26] Az alánok továbbvitték ezt a stílust, és Európa alán hódítóinak tulajdonítják az ilyen motívumok megjelenését a gótikus művészetben. (Wenskus in Beck et al. 1881:112).
[27] Hérodotosz 4., de Sélincourt 1972:271-340.

vajon a "*sauromatae*" név a szarmaták egy elterjedtebb csoportját takarja, vagy ez maga a népnév, vagyis a két elnevezés egymás szinonimája?[28]

A "*sauromatae*" kifejezést valószínűleg "*gyík-nép*" jelentéssel lehet magyarázni (a görög σαυρος szaurosz jelentése "*gyík*").[29] Ez minden valószínűség szerint fő jelvényüknek, egy rúdra rögzített, szélzsákszerű, kígyó alakú zászlónak köszönhető (lásd a 3. táblán). Hogy a később "*szarmata*" Σαυρομαης néven egy kalap alá vett törzsek – a roxolánok[30], az aorszok, a jazigok stb. – valóban ehhez a "*gyík-néphez*" tartoztak-e, még mindig nyitott kérdés. A gyíkoknak (vagy sárkányoknak) az Arthur-legendakör jelképrendszerében betöltött fontos szerepe azonban arra utalhat, hogy az a szarmata törzs, amely végül eljutott Britanniába, valóban tisztelte ezt a lényt (egy híres középkori rajzon Arthur és lovagjai sárkányzászló alatt indulnak csatába; lásd a 4. táblán. A szarmata draconnariusról, vagyis a sárkányzászló vivőjéről szóló elemzést lásd Dixon és Southern 1992:60-61.)[31] Ezzel szemben az európai kontinensen a kelyhek kiemelt jelentősége, vagyis a Szent Grál-hagyomány arra utal, hogy az alánok mitológiai rendszere némileg eltért rokonaikétól: oszét utódaiknak a

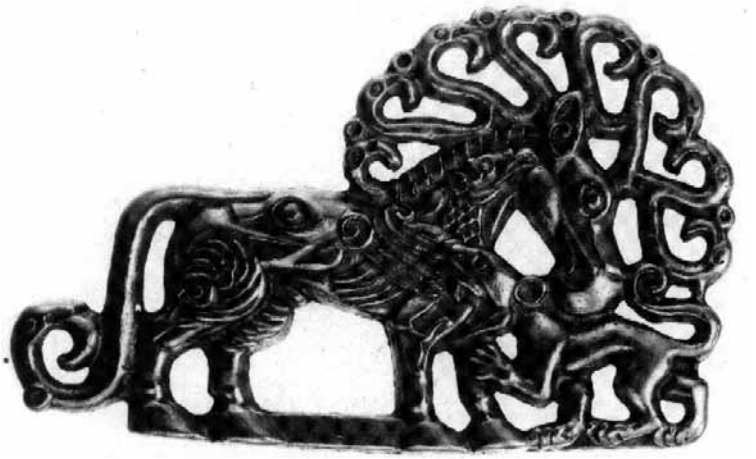
[28] Lásd Harmatta 1950:38-40.

[29] Colarusso (személyes konzultáció) megjegyezte, hogy ez a szarmaták pikkelyszerű páncéljára is utalhat. Azt is hozzátette, hogy a nép eredeti nevének jelentése "*szabadok*" (vö. oszét særmae leg, "*szabad ember",* többes számú alakja -tae). Lehet, hogy Hérodotosz a hipotetikus *særmatae szóhoz hasonló önazonosító népnevet tévesen a görög *Σαυρομαης* "*szauromata*" szóval helyettesítette. Az önazonosító népnevek sokhasonlóságot mutatnak. A legtöbben szerepel a „*nép*" szó, vagy valami hasonló (pl. hopi, navaho). Gyakran jelzőt is tartalmaz, ami szinte mindig *pozitív* vagy dicsekvő jelentésű (pl. az indoeurópai arya, vagyis "*szabad nép*" [ebből származik az oszét iron szó, stb]; Puhvel 1987:45; Pokorny 1959, 1:24). Dél-Amerikában él a yanomamö törzs, amely nevét Chagnon (I983) "*vad nép*"-nek fordítja. Tehát Colarusso feltételezése, amely szerint a Hérodotosz által használt "*szauromata*" szó önazonosító népnévből eredhet, teljesen logikus.

[30] Colarusso szerint (személyes konzultáció) ez a név a ruxš-ālānī, azaz "*fehér alánok*" kifejezésből ered.

[31] Pl. egy híres középkori rajzon Arthur és lovagjai sárkányzászló alatt indulnak csatába; lásd a 4. táblán. A szarmata draconnariusról, vagyis a sárkányzászló vivőjéről szóló elemzést lásd Dixon és Southern 1992:60 61

Nártamonga kehelyről, vagyis "*a nártok felfedőjéről*" szóló legendái szerint náluk fontos szerepet játszottak a kelyhek. Az alánok tehát – akik az 5. században Gallia és Hispánia különböző részein telepedtek le[32] – kulturális értelemben némileg elkülönültek szarmata rokonaiktól.

2. kép: A szkíta állatábrázolás egy példája: aranyplakett a Bajkálon túli területről. (A szentpétervári Ermitázs engedélyével)

Ezzel elérkeztünk a második, összetettebb elnevezésbeli zavarhoz, amely a "*szarmata*" (és "*szauromata*"), illetve az "*alán*" népnév használata körül alakult ki.[33] Az egymással közeli rokonságban álló nyelvjárásokat beszélő két népet a külső szemlélők gyakran összetévesztették. A "*szarmata*" és "*alán*" önazonosító népneveket talán maguk a "*keleti szkíták*" is szinonimaként használták.[34] Britanniában például az Aleyn, Alan és Fitz Alan vezetéknevek különösen gyakoriak a szarmata letelepedéshez legszorosabban kapcsolódó területen.[35] A téma egyik híres szakértője,

[32] Vernadsky 1963:401-434.

[33] Pl. Wenskus in Beck et. al. 1881:122; Ozols in Beck et. al 1881:124

[34] Colarusso szerint (személyes konzultáció) az "*alán*" egyszerűen az "*arya*" északkelet-iráni változata. Ennélfogva a név megjelenését később teszi, míg a "*szarmata*" és a hasonló nevek korai törzsi elnevezések.

[35] Ezek a nevek Britanniában csak a normann hódítás után jelennek meg nagyobb számban. Két Alan nevű szentet említenek Northumbriában, egy bizonyos Szt. Alun pedig Walesben volt ismert. Tudomásunk szerint az ősi

Sulimirski viszont az alánokat egyszerűen "*késői szarmata nép*"-nek[36] nevezi. A két elnevezést tehát nehéz pontosan elkülöníteni. Bár ebben a könyvben az alán nevet csak a Galliában, Hispániában és másutt letelepedett északkelet-irániakra használjuk, lehetséges, hogy ezt a megkülönböztetést a kérdéses népek sem alkalmazták következetesen.

3.kép: Szarmata lovas a Chesterben (Anglia) talált római kori sztélén. (A Chesteri Városi Tanács engedélyével)

és középkori kelta nyelvekben nincs olyan *főnév,* amelyből ezek a nevek kialakulhattak volna. Az ócornwalli nyelvben megjelenő allan („*lehet, hogy képes leszek rá*") ige a gallan egy változata (Williams 1865:5) Az ócornwalli alena ("*onnan*") határozószó az a- "*tól*" le- "*hely*" és na- "*ott*" elemekből alkotott összetétel; Williams 1965:5) de ez aligha magyarázza az "*Elainus*" ("*Alan*"; Collingwood és Wright 1965:#232 l) feliratát a Hadrianus-falon.

[36] Sulimirski 1970:26.

4. kép Arthur lovagjai a sárkányos jelvénnyel (Párizsi Kézirat, Bibliothèque Nationale fr. 95. fol. 173). A párizsi Bibliothèque Nationale (Nemzeti Könyvtár) engedélyével.

Ezen a ponton rá kell térnünk egy bizonyos szarmata törzs, a jazigok sorsának nyomon követésére. Sulimirski szerint *ezek a* sztyeppelakó nomádok a szarmaták közül az elsők között keltek

át a Don folyón (kb. i. e. 200-ban), és i. sz. 20-30-ra már elérték a mai Magyarország keleti részét, Pannónia provincia határán a Dunától keletre eső területet.[37] Itt megtelepedve legalább 450 évig egyértelműen azonosítható népcsoportot alkottak.[38] A szarmaták jelenlétét Magyarországon hagyományosan három korszakra osztják: a korai (kb. i. sz. 20-160) középső (160-260) és késői korszakra (260-430).

4. térkép. A jazigok Pannónia határán, i.sz. 175 környékén.

Úgy tűnik, hogy a korai korszakban a jazigok jó viszonyban voltak a rómaiakkal. Tartózkodtak a legközelebbi római provincia, Pannónia zaklatásától, és alkalmanként segédcsapatokként szolgáltak a légiókban (lásd a 4. térképet). I. sz. 50-ben egy jazig lovas egység a római vazallus, Vannius szévek király oldalán harcolt, és a jazigok 85-88 között Róma szövetségeseként részt vettek Traianus dáciai hadjáratában is.[39] Így a rómaiak már jóval az-

[37] Sulimirski 1970:171; lásd még Phillips 1965:98.

[38] Pekkanen (1973:60) tárgyalja, hogy egy jazig közösség a 16. századig fennmaradt Magyarországon, bár a jelek szerint addigra beolvadt a magyar többségi társadalomba. A jazig—jász folyamatosság legfrissebb adatait lásd Makkay János: *Előítéletek nélkül a jászokról* (a szerző kiadása, Budapest, 1997).

[39] Sulimirski 1970 173-174; lásd az 1. táblán.

előtt megtanulták tisztelni e lovas nép harci képességeit, mielőtt harcba szálltak volna velük.

A jazigok először i sz. 92-ben, tehát néhány évvel a dáciai hadjárat után kerültek összeütközésbe Rómával, amikor feldúlták Moesia római provinciát. I. sz. 117-119-ben újra behatoltak a birodalom területére,[40] és szarmata (vagy alán) társaikkal, a keletről támadó roxolánokkal összefogva megszállták az akkoriban kialakított Dacia provinciát (a későbbi Erdélyt). Hadrianus, Pannónia később császárrá lett helytartója[41] azonban végül legyőzte a jazigokat, és békét kötöttek, amely ötven évig fennmaradt.

A középső szarmata korszakban, i, sz. 169-ben a jazigok két velük szomszédos germán törzzsel, a markomannokkal és a kvádokkal összefogva megtámadták Pannóniát. Marcus Aurelius császár küzdelmes hadjárat után i. sz. 175-ben döntő győzelmet aratott felettük, ennek következtében felvette és pénzérméin is használta a Sarmaticus nevet.[42] A jazigok "*királya*" – akit Cassius Dio Zanticusnak[43] nevez – személyesen kereste fel a táborában Marcus Aureliust, hogy békét kérjen tőle. A császár szigorú feltételei szerint a jazigoknak többek között el kellett távozniuk a Duna közvetlen közeléből, és 8000 páncélos lovast kellett adniuk a római hadseregbe. Amint arra Cassius Dio rámutat, ezen új katonák közül mintegy 5500-at Britanniába küldtek.[44]

Szarmaták Britanniában

Mivel Pannóniában gyorsan véget ért a háború, a csapatokat egy másik problémás helyre, Britannia északi részébe lehetett irányítani, ahol a kaledón törzsek és a piétek okoztak zavargásokat. Ahogy azt az újabb idők több gyarmatosító hatalma tette – példá-

[40] Sulimirski 1970:174.

[41] A "*szarmata*" "*alán*", "*roxolán*" és egyéb nevek felcserélhetőségének újabb példája, hogy Hadrianus "*Borysthenes Alanus*"-nak (vagyis "*alán Borysthenes*"-nek (Colafrancesco és Massaro 1956:69; Bachrach 1973:10) nevezte el a lovát, annak ellenére, hogy a szarmatákkal és a roxolánokkal harcolt.

[42] Sulimirski 1970:175, 45. tábla.

[43] Dio 72.22.16; Cary 1927:35. A "*másik királyt*"; akit Zanticus nyilván megfosztott hatalmától, Banadaspesnek, vagyis "*a lovak vezérének*" hívták (vö. 3. fejezet).

[44] Dio 72.22.16; Cary 1927:35.

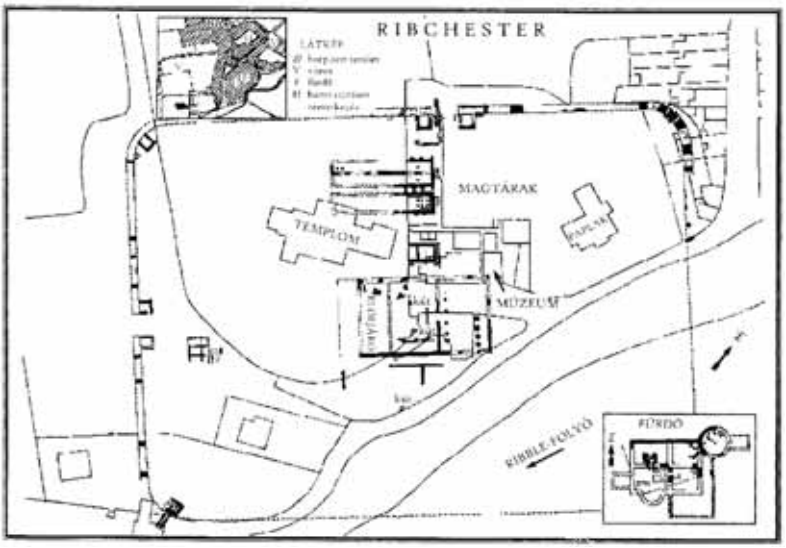
ul a szikheket és gurkákat alkalmazó Nagy-Britannia –, a rómaiak is jól felismerték ellenfeleik harci értékét, és gyorsan besorozták őket hadseregükbe. Ezáltal persze Zanticusnak is csökkentek a lehetőségei a bajkeverésre, hiszen legjobb harcosai Róma katonái lettek. A legtöbb újoncot Bremetennacumba, vagyis a mai angliai Lancashire megyében, a Ribble folyó partján, Ribchester közelében található egykori lovassági laktanyába[45] küldték. E helyőrség feladata volt a környéken a Hadrianus-fal egyes részeinek védelme. A fal ebben az időben a római fennhatóság határát jelentette (lásd a 4. térképet). A helyi őslakos britektől eltérően – akik közül a legtöbbnek voltak rokonai a faltól északra fekvő területeken is – a jazigok több ezer kilométerre kerültek hazájuktól, ezért nem kellett attól tartani, hogy kinyitják a kapukat a hozzátartozóiknak. Erre a gyakorlatra is vannak mai példák: a volt NDK vezetése a berlini fal őreit rendszerint Alsó-Szászországból, a Berlintől legtávolabb eső keletnémet területről toborozta.

A rendelkezésünkre álló bizonyítékok alapján úgy tűnik, hogy legfeljebb néhány jazig katona juthatott vissza szülőföldjére, a sztyeppére, és az ilyen esetekben szokásos római gyakorlatnak megfelelően Bremetennacum Veteranorum néven létesítettek kolóniát a leszerelt szarmata veterán számára a fent említett lovassági laktanyához tartozó vicus-ban[46] (faluban). Bár a Bremetennacumnál épült falu pontos leírása nem áll rendelkezésünkre, a Ravennai *kozmográfia* "*Bresnetenaci veteranorum*"[47] néven említi, vagyis egyértelműen veterántelepülésnek nevezi. Úgy tűnik, hogy ez a bizonyos *vicus* a közeli erőddel együtt stratégiailag fontos helyen állt, mivel több észak-déli irányú római út áthaladt rajta, illetve kiemelt fontosságú hadiút vezetett innen kelet felé, a légió yorki (eboracumi) főhadiszállására is.

[45] Richmond 1945; lásd 3. ábra és 5. térkép; lásd még Edwards és Webster 1985-1987.

[46] Alcock 1971:174; Dlair 19663:63; lásd 2. fejezet; lásd még 3. fejezet.

[47] Ez a "*Aremetennacum Veterannrum*" név egyik változata. A Notitia Dignitatum (300-as évek) a bremetennacumi helyőrséget "*cuneus Sarmatarurri*" néven említi, amely a jelek szerint felváltotta a korábbi, egy 3. századi feliraton talált "*numerus Sarmataruni*" elnevezést. Lásd Richmond 194521.

3. ábra. Ribchesterben folyó ásatások vázlata. A Ribchesteri Múzeum engedélyével.

A Ribchester mellett, illetve a tőle északnyugatra fekvő Fylde nevű területen folytatott régészeti kutatások számos bizonyítékot szolgáltattak arra, hogy ott évszázadokon át szarmataközösség élt.[48] Egy "*N(umerus) eq(uitum) Sarmat(arum) Bremetenn(acesium) Gordian(orum)*" nevű egység 238-244 körül Gordianus császár egészségéért a római-brit istenhez, Apollo Maponushoz fohászkodó feliratot készíttetett.[49] Úgy tűnik, hogy egy másik, mára elveszett tárgyi emléken nemcsak egy szarmata lovas *képe,* hanem a "*sarmatae*" szó is látható volt.[50] Thomas Braithwaite 1604-ből származó leírása alapján a kép nagyon ha-

[48] Richmond 1945:16, 29.

[49] Hübner 1873:58, no. 218; lásd Seeck 1876:212 n. 31; Collingwood és Wright 1965, 1:199-195; lásd az 5. térképet és a 4. ábrát; vagyis "*Gordianusnak [ajánlja] a Bremetennacumban [állomásozó] szarmata lovasosztag*" (a szerzők fordítása)

[50] Richmond 1945:17

sonlíthatott a Chesterben talált domborművön látható, sárkányzászlót tartó lovas harcosra.[51]

Az elveszett tárgyat "*meztelen lovasnak*" nevezték, aminek Richmond magyarázata szerint valószínűleg a mállás lehetett az oka.[52] Ha a domborművön ábrázolt pikkelyes páncélzat lekopott, a lovast tévedésből könnyen gondolhatták meztelennek.

Ribchesternél számos szarmata tárgyi emléket – edényeket, szerszámokat stb. – találtak, és a leletek az eredeti veteránok halála után még sokáig fennmaradt stabil etnikai szigetre utalnak.[53] A szarmata bevándorlók közül valószínűleg sokan magukkal hozták feleségüket és gyermekeiket. Lehetséges persze az is, hogy egy részük helyi brit-kelta nőket vett feleségül; ahogy Leslie Alcock a vicus-szal, mint társadalmi intézménnyel foglalkozó tanulmányában kifejti, az "*találkozóhelyül szolgált a provinciai vagy barbár segédcsapatok katonái és a helyi nők számára, és ebből a kapcsolatból született meg az erőd jövendő helyőrsége*."[54]

---

[51] Lásd 3. tábla; Richmond 1945:17; Sulimirski 1970:175-176. A Corpus Inscriptionum Latinarum 7, no 230-ban (Hübner 1873:61) a szöveg a következőképpen jelent meg:

Ribchester. Egy lovát nyereg és kantár nélkül megülő, mindkét kezében lándzsát fogó, bal kezét előre tartó meztelen férfi képe. A ló patái alatt meztelen férfi fekszik, arca felfelé néz, a ló egyik első patáját a férfi fején tartja, aki jobb kezét a lovas felé tartja, bal kezében pedig egy csukott könyvre emlékeztető négyszög alakú tárgyat tart. A ló hasa és a meztelen férfi között a következő két betű olvasható:

DM

és a bal kezében könyvre emlékeztető szögletes tárgyat tartó meztelen férfi teste alatt ezek a betűk olvashatók

GAL: SARMATA)

és úgy tűnik, hogy e betűk alatt lejjebb a kövön további betűk voltak, amelyek ma már nem felismerhetők.

Thom. Braithwaite, Lancaster, 1604 január 18 in cod. mas. Brit. Cotton Iulius F VI f.287 (inde Camden ed. VI [1607] p. 615 qui titulum et anaglyphum similiter prorsus, sed brevius, describit; ex Camdeno Just assoc journ.6, 1851, p. 233). Apparet titulum fuisse anaglypho solio omatum positumque d(is) M(mtibus) hominis alicuius qui fuit [eq(ues)] al(ae) Sarmata [rum]

[52] Richmond 1945:17.

[53] Sulimirski (1970:176) szerint Bremetennacum a 6. századig, a történelmi Arthur király ideéig fennmaradt; lásd a 2. fejezetet.

[54] Alcock 1971:174.

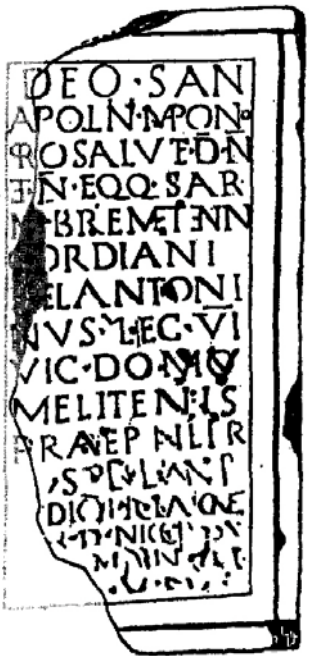
Mivel pedig a település erősen kötődött a római hadsereghez – s így más veterán közösségekhez hasonlóan, a katonák fiait itt is ösztönözték arra, hogy apáik nyomdokaiba lépjenek, hiszen ezáltal római polgárokká válhattak[55] – ez valószínűleg elősegítette a közösség etnikai arculatának *megőrzését,* és megakadályozta, hogy a szarmaták teljesen beolvadjanak a helyi kelta lakosságba.

Bárhogy is történt azonban, mint arra Sulimirski rámutat, a bremetennacumi szarmata település "*az 5. század elején*"[56] még biztosan létezett. Az oszét bizonyítékok fényében- amelyekre hamarosan rátérünk – feltehető, hogy a "*kvázi-történelmi Arthur*" *vagyis* az a *dux bellorum* ("*hadvezér*"), aki Nennius műve és az Annales *Cambriae (Walesi krónikák)* szerint a badoni csatában[57] legyőzte a szászokat, ezen közösség tagja lehetett. E hadvezér körül, aki a jazig veteránok leszármazottaiból és keltákból álló csapatok élén időlegesen sikeres hadjáratot folytatott a szász hódítók ellen, saját legendakör alakulhatott ki, amely később az általa vezetett közösség epikus hagyományainak részévé válhatott.[58] Sok Arthur-mondakörben említett helyet (lásd a 6. térképen) a Hadrianus-fal jazigok által védett részei közelében lévő skóciai helyszínekkel azonosítottak.[59] Például Arthur szászok ellen vívott tizenkét csatája állítólag a következő helyeken zajlott: (1) "*a Glein folyó torkolatánál*"; (2-5) "*Linnuis vidékén... egy másik ... Dubglas nevű folyónál*"; (6) „*egy Bassas nevű ... folyónál*"; (7) "*a celidoni erdőben*" (Cat Coit Celidon), (8) "*a guinnioni várnál*" (9) "*a légió városánál*" (valószínűleg Chesternél vagy Yorknál), (10) "*a Tribruit nevű ... folyó partján*" (11) "*az Agned nevű ... hegyen*" és (12) "*a badoni hegynél*"[60] Az Annales *Cambriae* (960-980) a badoni csatát 518-ra teszi; ez azonban ellentmond Gildas beszámolójának, akinek idejében a csata tanúi még éltek, és aki szerint az ütközet 495 körül zajlott le.[61] Talán Arthur kilencedik csatájára

[55] Lásd Malcor 1999.
[56] Sulimirski 1970:176.
[57] Ez a csata több szerző szerint a Badun-hegynél zajlott le. Mi egyszerűen badoni csatának nevezzük.
[58] Littleton és Thomas 1978;522-523.
[59] Pl. Goudrich 1986.
[60] Nennius 4. 6; Brengle 1964:5-6.
[61] Alcock 1971:22; Morris 198D:39.

utal a *Gododdin* című vers, amelyben a Skócia középső részéből származó Aneirin a yorkshire-i Catterick mellett gyászos véget ért, feltehetően kelta hadjáratról számol be. A vers csak egy 13. századi kéziratban maradt fenn. A nyelvezet alapján i. sz. 600 körül keletkezhetett, az eredeti költemény azonban talán sokkal korábbi, a nyelvezet pedig a szóbeli átvétel során újulhatott meg. Ebben a regében a 300 harcost egy kivételével legyilkolják. A hadjárat vezére állítólag "*nem Arthur*"[62] volt. Véleményünk szerint a regét a Yorkshire és a határvidékvédelmével megbízott jazigok leszármazottai terjesztették.

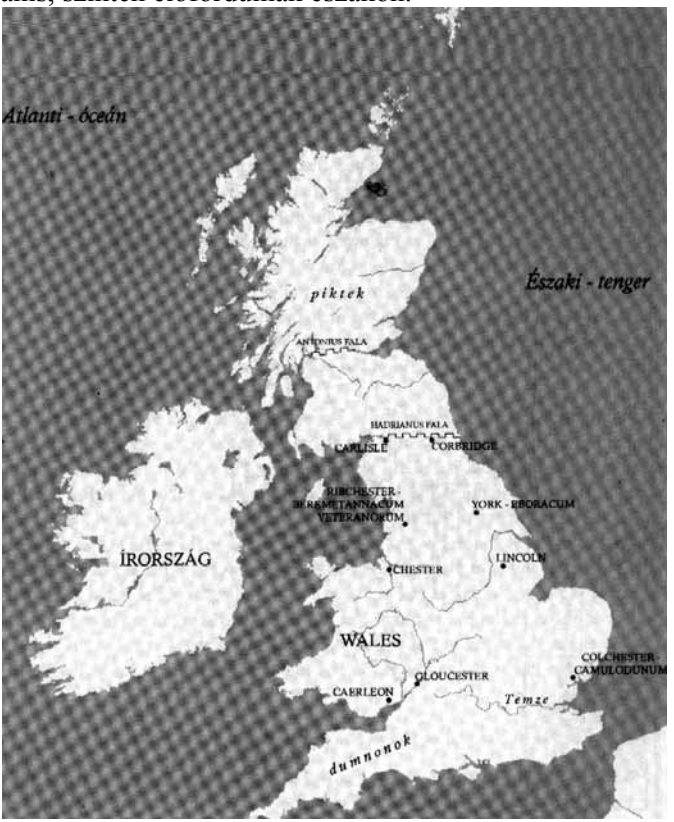
Amint korábban már szóltunk róla, a "*szarmata*" és "*alán*" népnevek használatában némi következetlenség tapasztalható. Bár az Alan név (keresztnévként és vezetéknévként egyaránt rendkívül népszerű volt az európai kontinensen, a Brit-szigeteken a normann hódítás (1066) előtt alig fordul elő. Egyes tudósok az Arthur-mondakörben szereplő Alan nevet a kelta-breton Alan névből származtatják, amely csak a szarmaták és az alánok Britanniai és galliai letelepedése után jelenik meg.[63] Charvet azt állítja, hogy az Alein kelta név, és a két Észak-Angliából származó Alain nevű szent, akik közül az egyik a 600-as években Bretagne-ban megalapította a lavauri apátságot, kelta származású volt.[64] Bachrach véleménye szerint azonban sokkal valószínűbb, hogy az Alain név (és változatai, például az Ailan és az Ellaini) a Galliát az 5. században meghódító alánoktól ered.

4. ábra Az Apollo Maponis felirat. Ribchesteri Múzeum engedélyével.

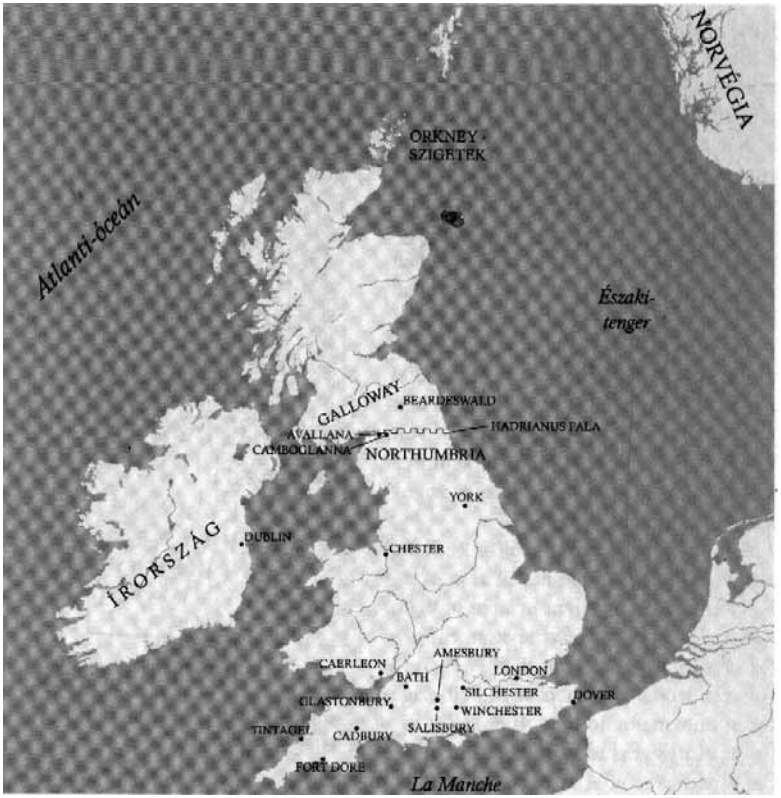
[62] Jackson 1969:112
[63] Pl. Meyer 1956:36
[64] Charvet 1967:25.

Ugyanakkor lehetséges, hogy az alán név következetlen használata miatt ezek az Alain nevű szentek nem kelta vagy alán, hanem szarmata forrásból kapták a nevüket.[65] Az észak-angliai feliratokon például egyaránt megtalálható az "*Elainus*" (Alan) szó, illetve az "*Ala Sarmatorum*" ("*a szarmaták szárnya*")[66] a kifejezés. Ezenkívül az olyan inkább alán, mint szarmata nevek, mint az Aspianis, szintén előfordulnak északon.[67]

5. térkép: Britannia a szarmaták betelepedése idején.

[65] Hachrach 1973:136
[66] Collingwood és Wright 1965; no. 2321 és 594-595.
[67] Ugyanott, no. 1603.

6. térkép: Az Arthur-legendák helyszínei Britanniában.

A Dél-Skóciában és Észak-Angliában élt Alan nevű történelmi személyek[68] számából valószínűsíthető, hogy nem Ribchester volt az egyetlen szarmata település Britanniában, és hogy a jazigok egy része a falhoz közelebb szolgált. Weston megjegyzi, hogy a holland *Fergus* verdami kiadásában, a *Fergus et*

[68] Lehetséges, hogy a skót Allan vezetéknév a kelta (gael) Ailin névből alakult ki (Edgar Polomé, személyes konzultáció); az ebben a könyvben tárgyalt családok esetében azonban a nevet a kontinensről származó nemesek voltak Skóciába, akik a normann hódítás után nagy birtokokat kaptak Hódító Vilmostól.

Galienne[69] című műben szerepel egy bizonyos *"groote A*lanus *de Galweia"* vagyis "*Gallowy-i Nagy Alan*". Weston szilárdan hiszi, hogy ez a skóciai "*Gallowy-i Alan*" egyértelmű hatást gyakorolt az Arthur-hagyományra.[70] Brian Fitz Alan de Bedale-nek (akit hagyományosan Alan a Fergant Bretagne-i herceg[71] a leszármazottjának tartanak a korábbi Brian Fitz Alan northumberlandi és yorkshire-i főispán unokájának (akinek ősei között több Bryan Fitz Alan és Alan Fitz Bryan is volt) Britannia északi részén, a skót határ mindkét oldalán voltak földbirtokai. Birtokában volt a legendakör egyik legfontosabb művének, a Perlesvaus-nak egy példánya, amelyet kifejezetten neki készítettek az egyik európai látogatása alkalmával.[72] Valószínűleg ebben *a Perlesvaus*-ban érezhető a legjobban az alán hatás mindazon Grál-szövegek és Grál-kéziratok közül, amelyek a másolatot Fitz Alan részére elkészítő szerzetesek számára elérhetőek voltak. Érdekes, hogy az abbé szerint ez a bizonyos változat annyira illő ajándék volt a brit nemes számára, hogy tizenhárom szerzetes éjt nappallá téve dolgozott azért, hogy Fitz Alan késedelem nélkül magával tudja vinni a könyvet Angliába.[73]

---

[69] Weston 1906-1909, 2:333-334. A Fergus et Galienne-t Guillamc le Clerc írta 12DD-1233 körül [Romatus és de Haan 1976; Frescola 1983], aki nem tévesztendő össze a Rcstiaire szerzőjével.

[70] Weston 19U6-19D9, 2:333-3334, n. 2.

[71] Nitze és Jenkins1932-1937:3. Ezek szerint Conan gróf öccsének leszármazottja. Conan gróf lánya, Constance, Anjou Geoffrey felesége és Arthur herceg anyja volt. Lehetséges, hogy Richmondi Scollandnak, Fekete Alain (11. Alan) Richmond grófja tiszttartójának leszármazottja, aki 1190 ben Alan Ferganttól kapta Bedale-t (Markale 1989:113; Nitze és Jenkins 1932-1937, 2:4-5; Clay 1921:281--29(1). Alan Fergant leginkább arról volt ismert, hogy Hódító Vilmos ellenében megvédte a régóta alán családok oltalma alatt álló Dol városát. A békeszerződés értelmében vette feleségül Constance-t. (Douglas 1964:402)

[72] Robinson 1936:22; Nitze és Jenkins 1932-1937.2:4-5, 7; Clay 1921:281-290.

[73] A név más családoknál későbbi korszakokban is előfordul. Bogdanow (Loomis 1959:541-542) megjegyzi, hogy Vinaver szerint (1959:541-542) egy bizonyos Essexi John Allein "*barátja és társa volt Sir Thomas Mallory*-nek."

Az alánok

A jazigok után a sort a Kelet és Nyugat közötti kapcsolatukhoz szintén jelentus mértékben hozzájáruló másik néppel, az alánokkal folytatjuk. Az alánokat "*magas és jóképű, többnyire szőke hajú*"[74] embereknek tartották. Akárcsak a többi, már említett északkelet-iráni nép, ők is gyakran költöztek, többnejűségben éltek, és életük nagy részét szekereiken töltötték. Ammianus Marcellinus 4. századi római történetíró, aki a legszínesebben írja le e nomád nép életét, meghatódva látta, hogy "*a férfiak a szekereken hálnak együtt a nőkkel, akik ott szülik meg és nevelik fel a gyermekeiket; ez az állandó lakásuk, és bárhová mennek, mindenütt azt tekintik otthonuknak.*"[75]

Kiváló lovasok voltak: "*a fiatal férfiak gyermekkoruktól lóháton közlekednek, megvetik a gyaloglást – és nagyon szeretnek harcolni.*"[76] Valóban, a háborút tekintették fő foglalatosságuknak, és általában arra az oldalra álltak, ahol jobban értékelték a képességeiket.[77] A rómaiak kihasználták ezt a sajátosságukat, és *laeti*kként vagyis harcos telepesekként alkalmazták az alánokat, akiknek más "*barbár*" törzsek kordában tartása volt a feladata – lásd a jazigok esetét. Itáliában viszont a rómaiak letelepedésre kényszerítették az alánokat. Ennek következtében ezek az alánok gyorsan átvették a római kultúrát, és két nemzedék alatt elvesztették harckészségüket, s így alkalmatlanná váltak a *laeti*-feladatokra. Galliában a rómaiak megengedték az alánoknak, hogy megőrizzék nomád életmódjukat, így az Európa-szerte vándorló, a Pireneusokon átkelve Észak-Hispániába is eljutó harcosok jelentős hatást gyakoroltak az őket körülvevő kultúrákra. Ezek az alánok bizonyos tekintetben könnyen alkalmazkodtak az általuk elfoglalt területek sajátosságaihoz.[78] A rómaiakkal és az őslakókkal egyaránt

[74] Ammianus Marcellinus 31.2.2; Rolfe 1939, 3:391. Az alán történelemről és kultúráról szólt legújabb összefoglaló mű Kuznyecov és Lebegyinszkij 1997-ben megjelent munkája.
[75] Ammianus Marcellinus 31.2.18; Rolfe 1939:391.
[76] Ammianus Marcellinus 31.2.20; Rolfe 1939:393.
[77] Lásd Ammianus Marcellinus 31.2.20; Rolfe 1939:393.
[78] Bachrach 1973:36; Lásd Hollister 1982:55.

házasodtak,[79] gyakran letelepedtek a falvakban, és megtanulták a helyiek nyelvét.[80] Alán gyökereik azonban fontosak voltak számukra. Ennek egyik példája, hogy a keresztény alánok fiaiknak a híres 5. századi pogány hadvezér tiszteletére gyakran adták a Goar nevet.[81] Életmódjuk egyéb elemeit is megőrizték, amelyek nagy hatással voltak azokra a területekre, ahol letelepedtek.

Markalti azt állítja, hogy az 5. századi Gallia vallása a "*keleti*" kultuszok, a druidizmus és a római hagyományok keveréke volt. Az egyik ilyen "*keleti*" vallás a nem keresztény alánoké volt.[82] Markalti szerint a "*barbárok*" Galliába érkezése jótékony hatással volt a kereszténységre, mivel az jobban illett a "*barbár szellemhez*"; mint Róma racionális, történelmi irányultságú szelleme. Körülbelül ebben az időben érkezett meg Remete Szent János Scythia Minor[83] provinciából (ez a mai Dobrudzsa; részben Romániához, részben Bulgáriához tartozó terület a Duna és a Fekete-tenger között).[84] Marseilles-ben ért partot, majd a Szent Viktor-templom közelében kolostort alapított, ezzel további, kifejezetten szkíta jellegű keleti hatást hozott Galliába.[85] Az ennek eredményeképpen létrejött "*keleties*" galliai egyház, s nem az írországi, kelta jellegű egyház szerzetesei térítették keresztény hitre Britanniát Szent Ágoston[86] vezetésével 597-ben.[87] A galliai egy-

[79] A legendákban is vannak utalások az Arthur népe és a rómaiak közötti házasságokra. Cador, akinek a fia, Constantine lesz Arthur utóda, anyja révén (aki római volt; lásd Rhys 1928:54) Guinevere unokatestvére.

[80] Egyes Bretagne-i alánok még a 7. században is az anyanyelvüket beszélték (Bachrach 1973:80; Chadwick 1965:270-273; Fleuriot 1958:164 kk.; Jackson 1953:27-30; vö. Pleine 1882, 1:222). A 10. században Cartulaire de Llandaff azt írta az Armoricában és Galliában élő bretonokról, hogy "*unis nationis at unius linguae*" (Marx 1965:78-79), de e családokban még mindig gyakori volt az Alan név és megőrizték bizonyos helyek alán nevét is.

[81] Wallace-Hadrill 1962:30; Bachrach 1973:79.

[82] Markalt 1983a:11, 58-59.

[83] Claudius Marius Victor, Alethia, II. 189-200; Schenkl 1888:335-498; Bachrach 1973:31-32.

[84] Randers-Pehrson 1983:245.

[85] Randers-Pehrson 1983:245.

[86] Nem tévesztendő össze Flippói Ágostonnal

[87] Hollister 1982:63. Szt. Patrik hittérítő missziója 463-ban járt Írországban (Charvet 1967:29). A misszionáriusok között lehettek újonnan megtérített

házba bekerült helyi lakosok magas számából ítélve könnyen lehet, hogy a hittérítők között voltak alánok is. Esetleg alán zsoldosok is elkísérték ezeket a szerzeteseket. Talán ennek a missziós tevékenységnek köszönhetők azok a legendák, amelyek szerint Arimatheai József Marseilles-en át érkezett Európába, Britanniában missziós tevékenységet folytatott, és keleti katonák kíséretében odavitte a Grált.

Goffart szerint a rómaiak a gótokat tartották "*szkítáknak*"; mivel az ősi szkíta területeken éltek; és a "*gót*" elnevezést ugyanezen nép új neveként használták, ahelyett hogy az ősi földön élő új népet nevezték volna így.[88] Lehetséges, hogy a rómaiak tudták, mit beszélnek, mivel számos szarmata és alán törzs kötött szövetséget a különböző gót törzsekkel. A galliai alán települések többségét két ilyen szövetségi viszonyban idekerült alán törzs alapította. Az egyik csoport északról támadott, és 406-ban átkelt a Rajnán, a másik csoport 411 körül az Alpokon átkelve délről fosztogatta Galliát (a déli csoport mozgása a 7. térképen látható).

---

alánok. Az ír misszió és az európai egyházra gyakorolt Kelta hatás csak a 600-as években jutott el a kontinensre. (Hollister 1982:58). A 740-es években angolszász bencés hittérítők utaztak Northumbriából a kontinensre (Hollister 1982:66), magukkal vitték a northumbriai reneszánsz tanításait, és (például a Dél-Galliába utazó két Alan nevű szent) talán néhány jazig hatást mutató legendát is. Maga Szt. Patrik Britanniában született egy Bannaventa Burniae vagy Bannavem Taburniae nevű római-brit falu közelében (Lásd a 3, fejezet ban szóról szóló fejtegetését). Egyes tudósok szerint ez a falu Britannia északi részén, az Ír-tenger (pl. Thompson 1985: 9-10) vagy az egyik Ír-tengerbe torkolló folyó partján volt (pl. Hanson 1968: I 13; lásd a Ribble folyó panrtján épült jazig veteránkolónia esetét). Thompson (1985:25-31) azt állítja, hogy miután Patrik megszökött a kalózoktól, akik gyerekkorában elfogták, és Írországba vitték, a jövendő szent a galliai kolostorokban tanult. Ezeknek a kolostoroknak kiterjedt kapcsolataik voltak a galliai alán hódítókkal, és a megtért alánok közül sokan beléptek a szerzetesrendekbe (pl. Szt. Goar; lásd a 9. és a 10. fejezetben). Akár voltak alánok Patrik hittérítői között, akár nem, tanulmányai során szinte bizonyosan kapcsolatban állt a galliai alánokkal, ifjúkorában pedig Észak-Britanniában élő jazigokkal is lehetett kapcsolata.

[88] Guffart 1980:6, 7 n. 5; lásd Maenchen-Helfen 1973:5-9.

7. térkép. Az alánok vándorlása Galliáig.

Az északi csoport. Honorius volt a Nyugatrómai Birodalom császára, amikor a pannóniai alánok a haszding- és szilingvandálokkal, valamint a szvévekkel szövetkezve 406. december 31-én átkeltek a Rajnán.[89] Amikor Goar felajánlotta szolgálatait Rómának, az alánok két csoportra oszlottak[90] Goar, illetve Respendial király vezetése alatt. Respendial alánjai és a haszdingvandálok[91] a frankok legyőzése után kifosztották Triert, Reimst, Amiens-t is Arrast (406-407).

[89] Tours-i Gergely in Kursch és Levinson 1951, 1/1:55; Zosimus 6.3.1 ín Mendelssohn 1887:284; Orosius in Raymond 1936:387; Bachrach 1973:52. Ezek az alánok nem tévesztendők össze az ugyanazon a területen élő jazigokkal.

[90] Wenskus in Bcek ct al. 1881:123

[91] Honorius császár Aquitániában adott földet a Galliát az alánokkal együtt meghódító vandáloknak. Ezek a vandálok 428-ra tengeri hatalomra tettek szert de vélhetően már 422 után, amikor is III. Valentinianus független uralkodónak ismerte el a vandál királyt. A vandálok 455-ben hajóhaduk segítségével fosztották ki Rómát. Talán részben az alánok és a lovas népből hajós néppé vált vandálok kapcsolata magyarázza Lancelot és a tengeri tündér egymáshoz való viszonyát (lásd 3. és 5. fejezet).

III. Konstantin, aki 407-ben Britanniában elbitorolta a császári trónt,[92] arra kényszerítene Respendial Róma-ellenes alánjait, hogy a Pireneusokon átkelve Hispániába távozzanak,[93] Goar Róma-barát alánjainak viszont megengedte, hogy Galliciban, a Loire közelében letelepedjenek (lásd a 8. térképet). Ezek az alánok később, a középkor folyamán is jelentős szerepet játszottak Gallia történetében (lásd a 9. térképet). [94] A Goar névnek sok változata

[92] Konstantin, akit 411-ben meggyilkoltak, sok legendában Arthur nagyapjaként szerepek lásd Cavendish 1978:27. Állítólag három fia volt: Constans, Ambrosius és Uther. A történet szerint Constans szerzetes volt, akit kolostorból hívtak elő, hogy Konstantin csapatait vezesse a kontinensen. A valódi, történelmi Constans röviddel Britanniai Konstantin halála után meghalt (bár a legenda szeríni Vortegin ölte meg). Ambrosiust és Uthert a legenda szerint Ban király nevelte fel a kontinensen, majd visszaküldte őket Britanniába, hogy vissza szerezzék a Vortigern által Konstantintól elvett földeket. Egy Ambrosius Aurelianus nevű római tábornok több évvel Britanniai Konstantin halála után és közvetlenül Riothamus – a legvalószínűbb történelmi Arthur király-megjelenése előtt valóban hatalmi pozícióba került Britanniában. (Ashe 1985:33-39; lásd a 2. fejezetet).

[93] A Gerontius parancsnoksága alatt álló alánok megengedték Respendiul alánjainak, hagy a Pireneusok hágóin át Hispániába meneküljenek. A hispániai alánok csoportja legalább száz évig, talán még tovább is meghatározó szerepet játszott arrafelé. Sevillai Izidor (Donini és Ford 1966:30) a hispániai és galliai gótokat a szkíták leszármazottainak tekintette. Vannak az álláspontját alátámasztó bizonyítékok, mivel a gót és az alán-szarmata törzsek széles körű kapcsolatokat ápoltak, és gyakran szövetséget kötöttek. Isidore (Donini és Ford 1966:32) azt is állította, hogy "*a gótok ereje megsemmisítette az alánokat*"; ám úgy tűnik, az alánok valójában egyszerűen továbbálltak, vagy letelepedtek Gallia és Hispánia más népei között, és beolvadtak közéjük. Az alánok egy *része* Gaiserik hadseregéhez csatlakozva Afrikában hódított. A Galliát és Hispániát meghódító alánok többsége azonban végül a helyi nemesség részévé vált. A vandálokkal tartó alánok továbbra is jelentős szerepet játszottak a Római Birodalom történetében. 421-ben azonban III. Constantinus császár – aki nem tévesztendő össze a trónbitorló Britanniai III. Konstantinnal (†411) – meghalt, és a Nyugatrómai Birodalom irányítása Honorius régensként uralkodó húgára (Constantius özvegyére), Galla Placidiára maradt, egészen fia, III. Valentinianus császár megkoronázásáig. A vandálok Galla Placidia régensi korszaka alatt vívták ki tengeri hatalmukat. Ugyanezen időszak alatt ívelt fel Aëtius karrierje, aki a galliai hadsereg, köztük az alán *laeti* parancsnoka volt.

[94] A rómaiak földet és adókivetési jogot adtak az alánoknak. Ezen folyamat révén a galliai alánok bekapcsolódtak a római politikai életbe, majd a feudá-

van, és talán Lancelot féltestvére, „*Ector*" neve is ebből ered – annak ellenére, hogy sokkal inkább hasonlít a "*Hector*"-ra - mivel a név Franciaországban Goar, Goerik és Eothar formában is előfordul: néhány helyi legendában így nevezik Arthurt.[95]

8. térkép Gallia a római korban, a fontosabb városok mai elnevezéseivel.

---

lis rendszer kialakulásakor a francia nemesség részévé váltak (Bachrach 1973:117; Goffart 980:1 11-114).

[95] Pl. Levison 1920:271, a 2R. fejezetben és máshol is. Lásd még Borius 1965. Colarusso szerint (személyes konzultáció) a Goar nevet valószínűleg Gahwar vagy Gazwar formában írhatjuk át helyesen. A *h* egy kelta dialektusban később *th*-ra módosult, így Gathwar-hoz hasonló jött létre, amely a használat során Eotharrá alakult. Az Gothar másik változata az Eochar, egy Aëtius-korabeli armoricai alán király neve (Wenskus in Becket al.) aki esetleg azonos lehet Goarral.

A mai oszét nyelvben ugyanez a név Iaeukhar formában jelenik meg. A 467 körül a Pirenausoktól délre és északra is uralkodó Euric király neve a Goar név egy másik változatából származtatható.[96] Bár a történészek többsége úgy véli, hogy vizigót volt, a neve arra utal, hogy inkább a vizigótokkal szövetséges alánok közt kell keresnünk családi kapcsolatait, s talán alán vér folyt az ereiben.[97]

9. térkép. Alán-szarmata települések Nyugat-Európában.

1. Alainvill	39 Allan Drome	79. Miláno
2. Alagna	40. Allancourt	80. Moulin d'Lanqe
3. Alagna	4l. Allan d'huy	8l. Nantes
4. Alagna Lomellina.	42. Allegno	82. Narbonne
5. Alaign	43. Allens	83. Nmara
6. Alain	44. Alleins Bouches-du-Rhone	84. Oderza
7. Alain	45. Allome-deux-Sevres	85. Orléans

[96] Ashe 1985:52 54.

[97] Lacy et al. 1986:453-455. Bromwich (1960:464-466) azt állítja, hogy az Erec név és változatai (például az Euric) az alán Goerik névre vezethetők vissza. A "*-ric*"-re végződő nevek valószínűleg az ógermán ric ("*király*") szót őrzik magukban (lásd latin rex, a szanszkrit radzsa, a kelta rix), ezért a "*Goerik*" jelentése talán "*Goar király*"

8. Alaincourt
9. Alaincourt
10. Alaincourt
11. Alaincourt
12. Alaincourt aux-Boeufs (approx)
13. Alaincourt la Côte
14. AlainesMericelliers
15. Alan
16. Alancianus
17. Alanqavia.
18. Alaniers
19. Alanoai Piave.
20. Albi
2l. Aleins
22. Alençon
23. Alenya
24. Algans
25. Allaigne
26. Allain
27. Allaines
28. Allaines
29. Allai-Meurthe Moselle
30. Allains
3l. Allain.de la Somme
32. Allainville-Aux-Bois
33. Allainville-d'Eure-et-Loire
34. Allainville-en Beauce
35 Allainville-en-Drouaiis
36. Allainille-Yvelines
37. Allamont
38. Allan (approx)
46. Allome-Sarthe
47. Allanme-de l'Oise
48. Allons-Artes-de-Hout-Provance
49. Allonse Lot-et-Garonne
50. Alos
51. Amiens
52. AquardeAlandons
53. Arles
54. Arras
55. Bezas
56. Bologna
57. Bordeaux
58. Brèche d'Allanz
59. Carcasonne
60. Cornouaille
6l. Courtalain
62. Cremona
63. Dol
64. Felizanna
65. Genova
66. Halaigncourt
67. Ivrea
68. Josselin
69. Genfi-tó
70. Landriano
71. Lanett
72. Langires
73. Lansac
74. Lavaur
75. Le Mains
76. Les AlLains
77. Marseilles
78. Metz
86. Padova
87. Párizs
88. Piacenza
89. Ravenna
90. Reggio
91. Reims
92. Rennes
93. Rohan
94. Róma
95. St. GoOar
96. Sarnarate
97. Sarmato
98. Sampigny
99. Sampigny
AA. Sampigny Rohain
BB. Sermaise
CC. Sermaize-les-Bainz
DD. Sermiers
EE. Sermoise
FF. Soissons
GG. Trier
HH. Torino
II. Tortona
JJ. Toulouse
KK. Tournai
LL. Taurs
MM. Toyes
NN.Valence
OO. Vannes
PP. Vercalli
QQ. Veronaaance

443-ban Aëtius római tábornok a Rajnától Sapaudiába (Szavojába) költöztette a burgundokat, hogy megvédjék "*az Itáliába vezető hágókat*", ahelyett, hogy szokásához híven alánokra bízta volna a feladatot.[98] Állítólag azzal érvelt, hogy a helyi lakosság kevésbé fél a burgundoktól, mint az alánoktól, az egyetlen nem teuton – vagyis germán – néptől, amely végleg letelepedett Galliában.[99] A burgundok ilyen megbízása azonban szokatlan

[98] Lásd Lacy et al. 1986:453-455.
[99] A törzsek valószínűleg Dánia közeléből érkeztek; Randers-Pehrson 1983:190.

volt. Számos forrásból tudjuk hogy Aëtius Gallia stratégiailag fontos pontjain szívesebben alkalmazott alánokat. Gyakran használta őket ütközőként a vizigótok és az armoricai *bacaudae* vagyis lázadó parasztok ellen. "*440-ben a Rhône-menti Valence környékén*"[100] szolgáló Sambida parancsnoksága alá helyezte az alánokat, Goar alánjait pedig Orléans, környékén telepítette le, amely végül a galliai alánok fővárosává vált, ahol az alánok a középkorban mindvégig bizonyíthatóan fontos szerepet játszottak.[101] Aëtius ezeknek az alánoknak *agri deserti-t* adományozott, vagyis "*olyan, adónyilvántartásban szereplő földtulajdont, amely után valamilyen okból nem fizetnek adót*."[102] Bizonyos értelemben ezek az alánok lettek Gallia római adószedői.[103] A germán hódítókkal együtt "*a régi római birtokoknak csak egyes részeit foglalták el, miközben hasonló mintára újakat hoztak létre*."[104] Az alánok elűzték azokat a telepeseket, akik nem voltak hajlandók megosztani velük a birtokaikat.[105] Azért tudunk ilyen sokat ennek a betelepülésnek a történetéről, mert – mint azt Goilárt megjegyezte – "*a krónikások valamiért részletesebben számoltak be az alánok betelepüléséről, mint azt a vizigótok vagy a burgundok esetében tették*".[106] A történetírók fokozott figyelme egyrészt abból eredhetett, hogy az alánok annyira különböztek a régióban élő szomszédaiktól, hogy könnyebben felfigyeltek rájuk, másrészt pedig abból, hogy a térségben élő kiváltságos alánok száma mi-

[100] Wolfram 1988:238; Wenskus in Beck et al. 1881:123

[101] Randers-Pehrson 1983:190; Bachrach 1973:32, 84; Goffart 1980:112. A latin szöveg így szól: "*Deserta Valentinianae urbis rura Alanis, quibns Sambiba pracerat, partienda traduntur*" (idézet a 452-ből származó Chronica Gallica című műből, Mommsen 1892, 9:660, sec. a. 440).

[102] Goffart 1980:112-I13. Sir Gawain és a Zöld Lovag történetében Sir Gawain ellenfele Bercitek de Haut Desert. Számos szövegben Lancelot legjobb barátja Galehaut le Haut Desert (más néven le Haut Prince, vagyis "*a nagy herceg*").

[103] Gotfart 180:111-114.

[104] Hollistert 982:54.

[105] Bachrach 1973:62-64; Goffart 1980:111-114

[106] Goffart 1980:112.

att[107] a krónikások talán maguk is részben alán származásúak voltak, ezért érdeklődtek őseik történelme és kultúrája iránt.

Röviddel az Orléans-környéki letelepedés után Aätius megengedte Goar alánjainak, hogy Armoricát megsarcolják, majd le is telepedjenek ott.[108] Germanus, Auxerre püspöke 445-446-ban arra kényszerítette Goart és alánjait, hogy hagyjanak fel az Armorica elleni támadásokkal, ám az idős püspök meghalt, miközben Ravennába igyekezett, hogy Honorius császár féltestvére, a III. Valentinianus helyett régensként uralkodó, a dél-galliai alánok körében kiterjedt kapcsolatokkal rendelkező Galla Placidia segítségét kérje az ügyben.[109] Az alán települések tehát azokon a tájakon összpontosulnak, ahol a Vulgata-ciklus[110] szerzői és Chrétien de Troyes megalkották műveiket, illetve Bretagne-ban (vagyis a korábbi Armoricában), ahonnan az első, Lancelotot említő írott szövegek származnak.[111] Elképzelhető, hogy ezen alánok vagy az általuk befolyásolt kultúrájú népek valamelyik leszármazottja a legendák egyik szóbeli változatát magával vitte Svájcba, ahol Ulrich von Zatzikhoven megismerte a regét, majd 1194-1205 körül komponálta *Lanzelet* című művét.

Alánok, a parasztfelkelő *bacaudae* csuportok, burgundok és frankok alkották azt a hadsereget, amely 451-ben arra kényszerítette Attilát, hogy Châlons-sur-Marnetól visszavonuljon Troyes felé.[112] Az alánokat Songiban, az orléans-i alánok akkori parancs-

---

[107] A vandálok és alán szövetségeseik létszáma állítólag körülbelül 50 000 fő volt, később pedig csak Afrikában legalább 80 000 főre rúgott. (Procopius 3.3.5.80-125; Dewing 1916, 2:53).

[108] A latin szöveg így szól: "*Alapi, quibus terrae Galliae ulterioris rum incolis dividendae a patricío Aetio traditae fucrant, resistentes armis subigunt et expulsis duminis terrae possessionem vi adipiscutur*"' idézet a 452-bél származó Chronica Gallica című műből, Mommsen 1892, 9:660, sec. a. 442). Az Armorica nevű terület csak a 6. században a szászok elől menekülő brit kelták betelepülése után kapta a Bretagne nevet.

[109] Randers Pehrson 7983:126-12;; Bachrach 1973:64.

[110] A vulgata szó jelentése „*közismert, népszerű*". A szakirodalomban az Arthur mondakör azon részét nevezik Vulgata-ciklusnak, melybe a 13. századdal bezárólag a legközismertebb műveket sorolták. A későbbi népszerű, közismert művek elnevezése a Poszt-Vulgata ciklus. (a fordítómegjegyzése).

[111] Pl. Loomis 19636:14.

[112] Randers-Pehrson 1983:163; Wenskus in Beck et al. 1881:123.

noka vezette – Goar és alánjai ekkorra már letelepedtek Armoricában.[113]

Aëtius utódja, Aegidius[114] az alánokat, a szarmatákat és az armoricaiakat is bevetette a frankok ellen a 450-es években. Csapatait a soissons-i fegyvergyárakból fegyverezte fel.[115] 463-ban Orléans-nál a Tournaiból érkezett, Childeric vezette frankokkal kiegészített haderejével legyőzte a vizigótokat.[116] (A Childeric sírjában talált tournai-i kincs egyik darabja "*egy szarmata stílusú, arany kabócarajjal*[117] *díszített köpeny*" volt.) A frank Childeric utódja, Klodvig ugyanezekkel a frank csapatokkal legyőzte Aegidius fiát, Syagriust[118] és elfoglalta a római közigazgatás központját, Soisson-t.[119]

A frank krónikások átírták a csaták történetét, és azt állították, hogy a frankok többször is legyőzték az armoricai alánokat.[120] A Childeric alapította Meroving-dinasztia és a galliai alán és szarmata telepesek viszonya azonban ellentmondásos maradt. Klodvig maga 490-491 körül egyes szarmata telepes csapatok parancsnoka is volt.[121] Bár a Merovingok később rendkívül ellenségesen viszonyultak az ekkor már Bretagne-nak nevezett területen

---

[113] Lásd a Sambiba és a bon szóval kapcsolatos fejtegetést a 3. fejezetben.

[114] Aegidius 457-től 461-ig Észak-Gallia katonai parancsnoka volt.

[115] Hasonló gyárak működtek Mâconban, Autunban, Trierben, Reintsben és Amiens-ben is; Randers-Pehrson 1983:255.

[116] Randers-Pehrson 198.1:255.

[117] Ezek a kabócák voltak „*Napóleon méheinek ősei*" (utalás Napóleon halotti ruhájának díszítésére – a fordító); Randers-Pehrson 1983:260.

[118] Egy (az 500-as évek végéről vagy a 600-as évek elejéről származó) fiktív családfa szerint Syagrius a „*Primus rex Romanorum Allanuis leszármazottja*." (Kurth 1893:87, 96, 517-523; Bachrach 1973:85), Nem bizonyítható, hogy Syagrius családjában voltak alánok (bár a szövetségesekkel való házasságkötés alán szokását figyelembe véve ez nem valószínűtlen), Syagrius apjától örökölte az armoricaiak, köztük Goar alánjai parancsnoki tisztét (Kurth 1893;521; Bachrach 1973:77, Junghans 1879:12-15; Lair 1898:3-29).

[119] Randers-Pehrson 1983:25

[120] Valójában ennek éppen az ellenkezője történt; Krusch 1888:242-243; Bachrach 1973:84-85.

[121] Bachrach 1973:6; Randers-Pehrson 1983:261-262.

élő alánokhoz,[122] minden okunk megvan rá, hogy feltételezzük, hogy az orléans-i csatában részt vevő alánok jó kapcsolatban álltak a Meroving királyokkal (lásd a 9. fejezetet). A Meroving királyok előszeretettel alkalmaztak alán tanácsadókat, különösen az aquitániai családokból,[123] a Merovingokat követő Karoling királyok pedig Goerik rokona, Szt. Arnulf révén maguk is alán ivadékok voltak.[124]

Geoffrey Ashe szerint: „*bizonyítékunk van rá, hogy a bretonok [már az 5. század előtt] jelen voltak Armoricában*", ám a komoly mértékű betelepülés a 450-es évek végén zajlott le.[125]

Bár Gildas a szászok előli menekülésként írja le a betelepülést, a legtöbb Délnyugat-Britanniából származó bevándorló valószínűleg egy Aegidiussal, észak-Gallia római katonai parancsnokával kötött egyezség eredményeképpen érkezett amelynek célja a védelem megerősítése volt, különösen a Loire völgyében.[126] Ezen kívül állítólag számos – jórészt walesi származású – "*szent*" költözött Armoricába az 5. század végén, és tevékenyen részt vett a breton keresztény közösségek szervezésében. Mindenesetre a 6. században Európa népessége jelentősen csökkent, részben a Nyugatrómai Birodalom bukását követő erőszakos cselekmények és a lakosság kiirtása miatt, amelyet tovább súlyosbítottak az 540-es években kezdődött nagy pestisjárványok.[127]

Így a 6. század első felének nagyobb bevándorlási hulláma idején a letelepedés a jelentős szabad földterületek miatt több-

[122] Pl. Alan Judualhoz.

[123] Pl. Goeriket, más néven Abbo püspököt; Krusch 1888:440, 442-443; Bachrach 1973:96; lásd a 9. és 10. fejezetben. Az Armoricában élő frankok és alánok ellenségnek tekintették egymást (pl. I. Childebert bebörtönöztette Alan Judualt; Bachrach 1973:84).

[124] Lásd Delaney erre vonatkozó cikkeit 1980-ból.

[125] Lacy et al. 1986:64.

[126] Az egész emellett szóló érvelés azon a feltételezésen alapul, hogy a Galliában 468-470 körül tevékenykedő nagy létszámú brit hadsereget Armoricában toborozták ami azt jelentené, hogy számottevő brit népesség élt ott, ám a források szerint e haderő legnagyobb része vagy egésze közvetlenül Britanniából érkezett.

[127] Hollister 1982:55. Ezenfelül 791-ben nagy éhínség sújtotta Európát, amely sok parasztot kannibalizmusra kényszerített, és ezzel tovább csökkentette a vidéki népességet (Hollister 1982:82-83). Így a középkorban nem volt nehéz földet adni a telepeseknek. Annál nehezebb volt telepeseket találni.

nyire békésen zajlott le. A római időszak arisztokrata földbirtokosai – akik közül sokan alánok voltak – általában megtartották földbirtokaikat.[128] Ezek a földesurak, és nyilván nem a jobbágyaik voltak a középkori Arthur-kéziratok patrónusai. Armorica korábbi lakosai beolvadtak az új jövevények közé, mivel a kelták és a régióban élő szabad germán földművesek rendszerint a "*féljobbágyi sorban élő... falusiak szintjén illeszkedtek be a politikai rendszerbe*".[129] Ekkortájt kezdték el használni az Armorica helyett a Bretagne elnevezést. A betelepülés folytán bizonyos földesuraknak a jelek szerint a La Manche-csatorna mindkét oldalán voltak birtokaik.[130] A 7. század közepén a történelemben jól ismert Judikaël (más néven Jézéquel vagy Gicquel) volt a dumnonii törzs királya (lásd a 7. térképet). Judikaël a gall-frankok közül Rennes és Nantes grófja mellé állt.[131] Ő alapította a paimponti apátságot, és Markalti szerint a Kerekasztal legendái a közelben lévő Camp des Rouets-ből terjedtek el Armoricában.[132] Judikaël Rispoé király lányának és Paskweten[133] testvérének, Alainnek a fia volt, ami arra utal, hogy Judikaël akár alán származású is lehetett. A király idős korában kolostorba vonult.[134] Fontos megemlíteni, hogy az alánok csak a csatában elesettek halálát tekintették tisztességesnek.[135] Az idős férfiakat mélyen megvetették.[136] Ősi alán szokás szerint ezt a problémát úgy oldották meg, hogy a fiú megölte a szüleit.[137] Miután az alánok keresztény hitre tértek, ez a gyakorlat már nem volt elfogadható. Ha megnézzük az "*idős korban*" kolostorba vo-

[128] Hollister 1982:33.
[129] Hollister 1982:55.
[130] Pl. Mark Conomornak.
[131] Markalti 1989:56.
[132] Markalti 1989:64.
[133] Markalti 1989:110. Ezt az Alaint azért nevezték "*Paskweten testvérének*", hogy megkülönböztessék az akkoriban Bretagne-ban élő többi Alaintól. Paskweten briton nemes volt.
[134] Markalti 1989:95-96.
[135] Érdekes módon a Robert de Boron *Joseph* című műve alapján íródott *Estoire del Saint Graal* kéziratban Nascien úgy vélte, hogy ha harcosai csatában halnak meg, akkor a mennyországba jutnak (Lovelich 1874-19175, 2:161). Lásd azt a germán hagyományt, hogy a valkűrök csak a csatában elesett harcosakat vihették a Valhalába.
[136] Ammianus Marcellinus 32.2.5; Rolfe 1939:383; Rachrach 1975:21
[137] Dumézil 1978:262-272.

nult alánok[138] nagy számát egy olyan időszakban, amikor a legtöbben (pl. Szt. Patrik) a kor divatját követve tizenéves korukban vonultak kolostorba, az alánok leszármazottainak ez a szokása talán a korábbi rituális gyilkosságok módosított változata volt, mivel a kolostorba, illetve zárdába vonulók a világ számára gyakorlatilag "*meghaltak*"

Később egy bizonyos Nagy Alain (Alain le Grand) lett Bretagne kormányzója. Legyőzte a normannokat, és a bretonokat tette a "*kolónia*"[139] uraivá. Ez az Alain volt Paskweten testvére és sok Bretagne-i Alain, köztük a hastingsi csatában harcoló Vörös Alain őse.

Markalt azt állítja, hogy Armoricában egy időben a dunmonu törzs, illetve Vannes királyainak udvarai politikai és vallási szigetet alkottak a gall-frankok és a gall-rómaiak területei között.[140] Bár Markalti véleménye szerint Vannes csak a 7. században vált egyértelműen breton várossá, addig erősen gall-római maradt, mégis úgy véli, hogy ez a város volt a kelta kultúra elterjedésének fő centruma az európai kontinensen.[141] Markalti szerint Vannes a Rohan család birtokain terült el.[142] A Rohanok feltehetően a római uralom idején települtek át Britanniából Armoricába.[143] Bár Markalti feltételezi, hogy a család kelta volt, valószínűbb, hogy a vannes-i alánok utódairól van szó. Több Rohan viselte az Alain nevet. IX. Alain de Rohan vicomte a százéves háború (1337-1453) után templomot építtetett a trente-i csata (1431) színhelyén.[144] A 17. században a Josselin faluban élő Rohan család azt állította, hogy családfájuk régebbi, mint a francia királyoké, mert gyökereik a Geoffrey of Monmouth írásaiban említett legendás

[138] Ilyen volt pl. Abbo püspök.
[139] Markalti 1989:110.
[140] Markalti 1989:89.
[141] Markalti 1983:53-62. Ne feledjük, hogyha egy terület a kereszténység kelta formáját vette fel, az nem jelenti azt, hogy az adott terület minden keresztény lakója kelta volt!
[142] Markalti 1989:81 90.
[143] Markalti 1959:62.
[144] Ugyancsak 1X. Alain építtette a josselini kastélyt, Saintsbury·1922, 4:100-101; Markalti 1989:62.

hírű Conan Meriadocig nyúlnak vissza.[145] Ez a hírneves ősük Bachrach szerint kivágatta a fogságába esett alán nők és gyerekek nyelvét (a férfiakat kivégezték) "*hogy a sztyeppékről származó furcsa, barbár nyelv ne veszélyeztesse a hódítók nyelvének tisztaságát.*"[146] Egyes tudósok viszont azt állítják, hogy Meriadoc alánokkal szembeni barbár bánásmódja inkább a nevéhez fűződő legenda, mint történelmi tény.[147] A történelmi bizonyítékok azt mutatják, hogy sok alán túlélte a keltákkal folytatott heves harcokat, és a kelták a nemesség alatti szinten beilleszkedtek Bretagne meglévő társadalmi szerkezetébe.[148] Mivel ezen alánok legalább egy része a jelek szerint a középkor folyamán Vannes közelében uralkodott, Meriadoc utódai végül valószínűleg már csak politikai célszerűségből is házasságok révén kapcsolatba kerültek a helyi hatalommal rendelkező alánokkal. Mivel a Rohan családnak is számos Alain nevű tagja volt, úgy tűnik, hogy ez a család legalábbis ezt a gyakorlatot követte.

Vannes ugyanakkor az európai, nem pedig a brit eredetű kereszténység központja volt.[149] A 7. századból származó vannes-i templom régebbi, mint társai Rennesben és Nantesben. A templomot vélhetően a breton területen élő gall-frank közösség építtette. Ezek a gall-frankok állítólag nem bretonok voltak, hanem a "*pays de Galles*"-ból (a kelták földjéről) származtak.[150] Bár ez a kifejezést hagyományosan Wales Francia nevének tartják, ebben az esetben – tekintettel arra, hogy Vannes urai közül sokan viselték az Alan nevet (lásd a 3., 4. és 9. fejezetet) – nagy a valószínűsége, hogy ez az uralkodó család Walesnél sokkal messzebbről, mégpedig a sztyeppéről érkezett. Ófrancia nyelvük jobban hasonlít a gall-rómaira, mint a Britanniából származó kelták nyelvéből kialakult újlatin nyelvjárások, és leginkább az okcitán vagy pro-

[145] "*Cynan Merdiawg au Pays de Galles*" Geoffrey of Monmouth 3.9-16; Thorpe 1966:134-144.

[146] Bachrach 1973:112 Lásd Geoffrey of Monmouth 81-88., 92., 115., 194. fejezet in Faral 1929:154-164, 168-169, 194-195, 290-291; Le Moyene de la Borderie 1883: előszó, 2-3.

[147] Pl. Lacy 1980:64.

[148] Hollister 1982:55.

[149] Markalti 1989:90.

[150] Markalti 1989:90.

vanszál dialektusra[151] emlékeztet. Ez a furcsa tény mutatja, hogy a terület földesurai nem kelta anyanyelvűek voltak. Markale azt állítja, hogy Vannes-ban a kelták voltak az urak, annak ellenére, hogy a város i. e. 56-tól római befolyás alatt állt. Ez azonban szinte biztosan nem igaz.[152]

Alan, Vannes grófja, Goar alánjainak és Alan Judualnak a leszármazottja (lásd a 4. fejezetet), 907-ben bekövetkezett halála előtt Bretagne több nagyvárosát saját fennhatósága alatt egyesítette. Alain Barbetorte megvédte az újonnan egyesített városokat az északról érkező támadókkal szemben, rokona, Conan pedig Bretagne-i nemesi dinasztiát alapított, amelynek sok tagja viselte az Alan nevet. Az egyik leghíresebb leszármazottja Vörös Alan, Bretagne grófja[153] volt, aki a 11. században Angliát uralma alá hajtó Hódító Vilmos egyik legszorosabb szövetségesének számított. [154] Az angliai partraszállást követő hastingsi csata első szakaszában a színlelt visszavonulás jellegzetesen nomád taktikáját alkalmazta.[155] Az ütközet későbbi szakaszában Vilmos lemásolta a

[151] Más néven langue d'Oc (keleti nyelv) vagy provanszál; Markalti 1989:63, 90-91.

[152] Markalti 1989:91-92.

[153] A Bretagne-i forrásokban végtelen zűrzavar tapasztalható abban a kérdésben, hogy mi a család Alan-jeinek helyes rangja. A forrásoknak, mintegy a felében grófnak, míg a másik felében (köztük Normandiai Vilmos lányának sírkövén) hercegnek nevezik őket. A "*herceg*" (latinul dux) szót valószínűleg "*hadvezér*" értelemben használták (lásd a Nennias által Arthurnak adott *dux bellorum* címet), míg a gróf az említett személyek helyes politikai megnevezése. Az egyértelműség kedvéért legtöbbször a *"gróf"* címet használjuk.

[154] Magát Normandiai Vilmost III. Alan, Bretagne grófja tanította harctéri taktikára (Douglas 1964:37). III. Alanon kívül még három Alan volt Hódító Vilmos kortársa: I. (Vörös) Alan, Richmond gráfja, II. (Fekete) Alan, Richmond grófja és IV Alan (Fergand) Bretagne grófja.

[155] Poitiers-iVilmos Foreville-ben 1952:195,2.21; Lemmon szerint Brian gróf vezette a visszavonulást. A legtöbb tudós (pl. Wright 1986 és Douglas 1964:199) azonban egyetért abban, hogy a csatában Vörös Alan vezette a breton csapatokat. Furneaux (1966:209) rámutat arra, hogy Falaise Roll szerint Brian (Brient de Brettagne) Vannes, azaz a gall-római idők óta alánok által uralt város grófja volt.

hadmozdulatot, és megnyerte a csatát. Alan grófot vitézségéért a csata után busás jutalom illette.[156]

Hódító Vilmos lányát, Constance-t, IV Alan (Fergant), Bretagne grófjának feleségét a rennes-i székesegyházban temették el. A sírjában egy keresztet találtak, a következő felirattal:

> *Itt nyugszik Constance, Vilmos normandiai herceg lánya, Alan Bretagne-i herceg felesége, aki az Úr 1073. esztendejében távozott el az élők sorából.*[157]

Ez az alán nemesi család tehát egészen IV. Conan örököse, Constance, illetve II. Henrik és Aquitániai Eleonóra fia, Geoff 1181-ben kötött házasságáig, a Grál-legendák keletkezésének időszakáig fennmaradt.[158]

Azon kívül, hogy a régió nemességéhez tartoztak, az alánok nagy hatást gyakoroltak a később kialakuló normann és breton lovagi kultúrára. Ők honosították meg a térségben a nagyra becsült, sztyeppi eredetű pónit és az alán vadászkutyát, a szelindeket.[159] Az alánok lovaik révén rendkívül mozgékony és kiszámíthatatlan mozgású harcosok voltak. A fiúkat nagyon fiatalon megtanították lovagolni, és a katonák életük nagy részét lóháton töltötték.[160] Az alánok lándzsás lovasok voltak, akik nagy távolságból íjjal és nyíllal, közelről pedig lasszóval is harcoltak. Csatakiáltásuk és a római tábornokok által rettegett "*színlelt visszavonulás*" egyaránt jól begyakorolt harctéri taktika volt. A színlelt visszavonulást a harcmodort nem ismerő történetírók néha tényleges visszavonu-

---

[156] Geoffrei Gaimar in Bell 1860:168-169, 5309-5312. sor; Bachrach 1973:92. Vörös Alan azon két nem- normann nemes egyike volt, akiknek Vilmos az invázió után nagy földterületeket adományozott. Alan Anglia tizenegy grófságában legalább négyszáz birtokot kapott. Ezenkívül megkapta York és Lincoln megyét, Kelet-Angliát, valamint a „*délnyugati földeket*" (valószínűleg Cornwallt). Legjelentősebb birtoka Richmond volt, ahol 1093-ban bekövetkezett haláláig grófként élt.

[157] Le Roux de Lincy 1840:253-254. A latinszöveg így szól: *Hic jacet Constantia filia Guillelmi/Ducis Normanniae et conjux Alani/Ducis Britanniae, quaer e vivis/Discessit anno Domini millesimu septuagesimo tertio.*

[158] Warreo 1973:563.

[159] A szelindek képi ábrázolását lásd: Woods-Marsden 1988:60., 62., és 127. tábla.

[160] Ammianus Marcellinus 31.2.20; Rolfe 1939:393.

lásként jegyezték fel (lásd az alánok "*gyáva*" viselkedését a châlons-i csatában). Az alánok gyalogos harctól való vonakodása a hastingsi csatában részt vevő breton lovas alakulatoknál is tapasztalható volt, akik annak ellenére sem voltak hajlandók leszállni a nyeregből, hogy ez a középkori hadviselésben elfogadott gyakorlat volt.[161] Chrétien de Troyes műveiben a lovagok szintén lóháton ülve, karddal vívtak, amit az 1155 körül született Hartmann von Aue német szerző "*faragatlanságnak*" minősített.[162]

Arthur és Bretagne kapcsolata még a 12. században is erős volt, amikor az alán nevű Aquitániai Eleonóra (Aliénor) udvarában támogatta a legendák életben tartóit (lásd az 5. fejezetben).[163] Etienne de Rouen *Draco Normannicus* című, 1169 körül írt latin nyelvű krónikája szerint Arthur még a 12. században is élt. II. Henrikkel váltott leveleikben a két uralkodó Bretagne szuverenitását vitatja meg. Arthur végső soron fenntartja magának a Bretagne feletti legfelsőbb hatalmat, ám megengedi Henriknek, hogy az ő vazallusaként feudális jogot formáljon a földjére.[164] Ez az alánok más európai uralkodókhoz való viszonyát tükrözi a gall-római időktől kezdve: megengedték a római, Meroving-, Karoling-, francia, sőt még a brit uralkodóknak is, hogy hatalmat gyakoroljanak felettük, miközben földjük legfőbb urainak tekintették magukat. Ezt a hozzáállást tapasztalhatjuk olyan alakok esetében is, mint Lancelot, aki megosztja a királysága feletti hatalmat Arthurral.

A déli csoport. A dél-galliai alánok története Keleten kezdődik, ahol néha a rómaiak mellett, néha pedig ellenük harcoltak. Amint azt a tudósok egyre inkább elismerik, a kései ókorban már maga a "*római*" és "*barbár*" fogalmak megkülönböztetése is egy kissé abszurd.[165] Például Stilicho (†408), a híres vizigót születésű

[161] Egyes parancsnokok végül lemondtak arról, hogy a bretonokat engedelmességre bírják, és megparancsolták nekik, hogy maradjanak lóháton, ezzel mindkét fél megőrizte a tekintélyét.
[162] Sparnaay in Loomis 1959:430-442.
[163] Markale 1982:43, 102; Rappier 1977:230.
[164] Howlett 1855, 2:589 kk.
[165] Pl. Randers-Pehrson 1983:3-4.

római tábornok a Sarus[166] parancsnoksága alatt álló hunok, alánok és gótok segítségével győzte le 402 körül Radagaisust.[167] Stilicho a 4. század végén számos alán törzset telepített le Noricumban (a mai Ausztria keleti része) és Raetiában (Ausztria, Svájc és Németország határvidékén, a Rajna és a Duna forrása közelében). Ezek az alánok még a 6. században is gyakorolták saját vallásukat és beszélték őseik nyelvét. Stilicho azonban legtartósabbnak bizonyuló szövetségét Alarik vizigót hadvezérrel hozta létre, aki viszont *egy* fontos alán haderő parancsnoka is volt egyúttal. A római szolgálatban álló Stilicho terve szerint Alariknak Galliába kellett volna vezetnie csapatait, s ott le kellett volna győznie Britannia akkori urát, a császári trónra pályázó III. Konstantint, majd ki kellett volna űznie Galliából a vandálokat és Respendial alánjait is. Ezután katonai erődöket kellett volna építenie a mai Mainz és Strasbourg közelében.[168] Stilicho és Alarik egyaránt meghalt, mielőtt a tervet megvalósíthatták volna. A britanniai trónbitorló, III. Konstantin viszont Hispániába űzte a vandálokat és Respendial alánjait. Britannia barbárokat üldöző uralkodóját a későbbi Constantius császár legyőzte és 408-ban lefejeztette. Alarik sógora és utódja, Athaulf[169] állítólag megpróbálta végrehajtani Stilicho tervének fennmaradó részét. Paulinus Pellaeus (lásd a 9. és 10. fejezetben) szemtanúként feljegyezte, hogy ezek az alánok más barbárokkal együtt túszként tartották fogva Bordeaux-ban, majd később megállapodott velük arról, hogy vizigót szövetségeseikkel szemben őt támogassák a Bazas melletti csatában. Athaulfnak azonban 414-ken Bazasnál meggyűlt a baja a fent említett Constantiussal: a vizigótok már Hispánia felé tartottak, amikor Constantius üldözőbe vette őket, és vezérük, Athaulf megöletése után váltságdíj fizetésére kényszerítette Galla Placidiát.

454-ben III. Valentinianus Rómában megölte Aëtiust. A következő évben azonban a Gaiserik vezette vandálok és alán szö-

[166] Sarus Alaric esküdt ellensége volt; hüllőneve alapján szarmata lehetett; lásd a "*sauromatae*" szóval kapcsolatos fejtegetést.
[167] Randers-Pehrson 1983:100.
[168] Randers-Pehrson 1983:109.
[169] Az alánoknak és gótoknak ez a hadvezére, aki kifosztotta Rómát, később Alaric és a gótok viszálya miatt megölte Sarust.

vetségeseik, tengeri haderejüket kihasználva kifosztották Rómát, Aëtius két híve, Optila és Thraustila pedig – akiket egyszerűen "*barbárnak*" minősítettek – meggyilkolta Valentinianust. Valerin, aki a *Lanzelet*-ben azért fogja el Guinevere-t, hogy megerőszakolja, talán Valentinianus császár történetét személyesíti meg.[170]

A régió számos alán családja már a 6. században püspöki tisztséget szerzett magának. A galliai császári hatalom összeomlása után túlnyomórészt a püspökök töltötték ki a politikai vákuumot.[171] Ezeket a püspököket általában "a régi római arisztokrácia hivatalt viselő családjaiból"[172] választották, amelyek között az 5. század közepére már galliai alánok is voltak. Észak- és Dél-Galliában még az Arthur-legendák megszületésének idején is folyamatosan jelen voltak az alán vezetők, a nemességben és az egyházban egyaránt.

Így tehát könnyen lehet, hogy a galliai alánok leszármazottai, akik megtartották a nevüket, a páncélzatukat, lovaikat, kutyáikat és harcmodorukat, talán néhány ősi alán regét is megőriztek az eltelt évszázadok alatt.[173]

Alánok Keleten

Az alánok a 4. század végétől a Keletrómai Birodalomban is fontos szerepet játszottak. 378-ban az egyik alán törzs a gótokkal együtt megtámadta Valens császár csapatait.[174]

A birodalom keleti részének számos fontos személyisége rokoni kapcsolatban állt az alánokkal. A "*Trák*" ragadványnevet viselő Maximinus császár (ur. 235-238) anyja alán, apja pedig gót volt.[175] Vitalianus, a híres 6. századi kelet-római tábornok (†518 körül) a források szerint "*szkíta*" volt, akinek szerzetes rokonát

[170] Paton 1929:13.
[171] Hollistcr 1982:26.
[172] Hollistcr 1992:26.
[173] Bachrach 1973:74 kk.
[174] Randers-Pehrson 1983:49.
[175] "*Maximini Duo*" 1.5, 2.1, 2.5, 4.4-5, 9.3-6 sor in Hohl 1927:3-5; Bachrach 1973:13-17, 44; Grant 1985:137-139.

Leontiusnak hívták.[176] A Leontius vezetésével 519-ben Konstantinápolyba utazó szkíta szerzetesekről feljegyezték, hogy ragaszkodtak a "*szkíta formulához*" amely úgy igyekezett feloldani a khalkedóniták és a monofiziták közötti hitvitát, hogy azt hirdette: "*Unus ex trinitate passus carne" ("S az Ige testté lett, és közöttünk élt*").[177]

10. térkép. Alánia a középkor derekán.

Az alánok nemcsak közvetlen fizikai, hanem kulturális értelemben is hatást gyakoroltak a Keletrómai Birodalomra. Randers-Pehrson rámutat, hogy "*még Theodosius mennyei pártfogói sem igazán tekinthetők rómainak.*" Egyik látomásában János és Fülöp apostol lóháton, gót lovas képében jelent meg előtte. A lovas szentek rendszerint keletről származtak ... – ám a koptok körében is rendkívül népszerűek voltak.[178]

[176] Randers-Pehrson 1983205-206. figyeljük meg a szerzetes neve és Guinevere apja, Leodegrance neve közötti hasonlóságot! Mindkettőben megtalálható a "*leo*" (oroszlán) szótő.

[177] Randers-Pehrson 1983:205-206; lásd Szt. János evangéliuma 1:14. A Bibliaidézeteket a Szent István Társulat fordításából vettük

[178] Randers-Pehrson 1983:78. Mint például az angliai Merriei Szt. György; lásd még a nárt regékben szereplő Vasztirdzsi ("*Szent György*") figurát

11. térkép. A mai Alánia (Oszétia) a Kaukázusban.

Az Arthur-mondakörben szereplő legjelentősebb keletrómai személyiség talán I. Leó császár. III. Valentinianus halála és az őt követő több, rövid életű császár uralma után I. Leó keletrómai császár és Aspar nevű alán tábornoka jelentős akadályává vált a "*barbárok*" hódításainak, a legendakör szerint pedig annak is, hogy Arthur elnyerhesse a nyugatrómai birodalom trónját.[179] Fontos megjegyezni, hogy e valóságos keletrómai figurák Arthur-legendakörbeli szerepe csak Nyugaton ismert.

Aspar halála után Keleten csökkent az alánok befolyása. Ennek eredményeképpen egyfajta "*üres zóna*" alakult ki az alán történetek Arthur-mondakörbeli vagy egyéb nyugati változatai, valamint a kaukázusi Alánia és környéke között (lásd a 10. térképen), ahol a nártok legendái tovább éltek.

Oszétok

Már csak az alánok utolsó keleti leszármazottairól nem ejtettünk szót. A Kaukázus északi lábainál fennmaradt számos kis etnikai csoport egyike a különlegesnek számító oszét nép (lásd a 11. térképen). Bár az oszétoknak közvetlen szomszédaikkal, a ka-

(Dumézil 1930:24-25j és a közelmúltban visszaállított orosz állami címeren látható lovas Szt. György-képet.

[179] Malory 5.12 in Cowen 1969,1:190-193; Wenskus in Beck et al. 1881:123.

bardokkal, a cserkeszekkel és a grúzokkal közös, több évszázados kaukázusi kultúrája van, a nagyjából félmilliós[180] nép egyúttal sajátos kulturális és nyelvi örökséggel is rendelkezik, hiszen ők az alánok és szarmaták utolsó északkelet-iráni dialektust beszélő leszármazottai.[181] Amint láthattuk, ez a nép őriz egy "*nárt-eposzok*" néven ismert legendaciklust, amely feltűnő hasonlóságokat mutat az európai Arthur-mondakörrel. Bár elvileg elképzelhető lenne, hogy az európai Arthur-legendák eljutottak a Kaukázusba, nincs olyan bizonyíték, amely ezt a feltevést alátámasztaná.

Tudjuk, hogy egyes kelta törzsek már az i. e. 5. században eljutottak a Duna alsó folyásának vidékére,[182] és egy másik messzire vetődött kelta törzs, a cotinok a jelek szerint az i. sz. 1. század végén kapcsolatban álltak a germán kvádokkal és talán az ugyanazon a területen élő szarmatákkal is.[183] Campbell véleménye szerint igazak lehetnek azok a legendák, amelyek szerint ezek a kelták a Földközi-tenger keleti partvidékéről származnak.[184] Az azonban erősen kétségesnek tűnik, hogy ez a kelta törzs át tudta volna-e adni azt a nyersanyagot, amelyből az oszétok később kialakították hősi regéiket, mivel a rendelkezésre álló bizonyítékok arra utalnak, hogy akárhonnan is származnak az Arthur királyról szóló brit legendák, az 5. századig semmi nyomuk nincs. Az olyan részletek, mint Arthur halálának története – amely feltűnően hasonlít a Batraz haláláról szóló oszét legendára –, nemhogy eljutottak volna az akkori kelta nyelvterület túlsó szélére, de valószínűleg még ki sem alakultak Európában, amikor a cotinok törzse és más keleti kelta csoportok esetleg kapcsolatba kerültek a

[180] Comrie (1981:164) megállapítja, hogy 1970-ben 488.038 oszét élt a Szovjetunióban. Wixman (1984:152) szerint 1979-ben 541 893 fő volt a lélekszámuk. Ez a nép ma az (Oroszország részét képező Észak-Oszétiában, illetve a Grúziához tartozó Dél-Oszétiában él. (Hothstein 1954; lásd a 11. térképen).

[181] Az oszét nyelvel kapcsolatos fejtegetést lásd Comrie (1981:164), Benveniste (1959), és Abaev (l960). A kaukázusi alánoknak az alán királyságtól (10-11. század) a mongol karszakon át (13-14. század) a közelmúltig, illetve az oszét nép, mint etnikai csoport megjelenéséig tartó történetéről lásd Kuznyecov és Lebegyinszkij 1997, különösen a 79-154. o.

[182] Chadwick 1970:52-53.

[183] Hubert 1974:164.

[184] Campbell 1860-1862:298-299.

szarmatákkal.[185] Halványan ugyan, de fennáll annak a lehetősége is, hogy a teljesen kialakult Arthur-mondakör egyes elemei a korai középkorban eljuthattak a Kaukázusba, mert tudjuk, hogy a legendák legkésőbb a 12. század elejéig elterjedtek Közép-Európa német nyelvű területein is. De van például az Olaszország déli részén található otrantói székesegyházban is egy 1050 körül készült, Arthurt ábrázoló kép.[186] A domonkos rendi szerzetesek az 1200-as évek végén misszionáriusokat küldtek Örményországba, Azerbajdzsánba, Turkesztánba, Indiába és Kínába.[187] Mégsem valószínű, hogy ezek a misszionáriusuk eljutottak a Kaukázus északi vidékére, tehát szinte biztosan nem vihették el az Arthur-legendákat arra a területre.

Oszétia tehát messze esik Közép-Európától – Dél-Itáliáról nem is szólva – és ha ezek a történetek végül el is értek a Kaukázusba, akkor bizonyítékokat kellene találnunk arra nézve, hogy a szlávok, magyarok, románok, grúzok – illetve az i. sz. 1000 körül a németek és az oszétok között elő egyéb kelet-európai népek – szintén ismerték őket. Erről legjobb tudomásunk szerint nincs bizonyíték. Az oszétok minden közvetlen szomszédja ismer néhány nárt-regét,[188] de a földrajzi elterjedés képe egyértelműen Oszétia központi szerepét jelzi Ahogy az Arthur királyról szóló legendák a korai középkorban Európa nyugati részéből átterjedtek a középső és a déli részébe, úgy terjedtek el a Szatanáról, Urizmagról és a többiekről szóló történetek szerte a Kaukázusban.

Miután áttekintettük az északkelet-iráni kultúrák hátterét, most eljött annak az ideje, hogy megvizsgáljuk az Arthur-legendák és az oszét regék között megfigyelhető számos fontos párhuzamot, elsőként Arthur és Batraz alakját.

---

[185] Az Erdélybe (az i. e. 4-2. században) eljutott keltákról szóló fejtegetést lásd: Lirra 1976:1-42.

[186] Gianfreda 1965.

[187] Lásd Loenertz, 1932:1-83.

[188] Pl. a kahardok, az örmények, a grúzok, és különösen a cserkeszek. Lásd Abaev 1949.

Második rész: A szereplők.

Második fejezet: Arthur és a szarmata kapcsolat

Az Arthur királyhoz kötődő legkorábbi történetek többsége szájhagyomány útján terjedt, és vélhetően valós történelmi alapokra épült. Az ezzel kapcsolatos bizonyítékok töredékei azonban a mai napig sem álltak össze teljes egésszé. Már a kezdetektől voltak olyan feltevések, amelyek szerint az Arthur-legendák legalább részben történelmi valóságra épülnek. Paton megjegyzi, hogy Wace (1152), aki állítólag a bretonoktól hallotta a Kerekasztal történeteit, úgy gondolta, hogy az Arthur-legendakör "*nem teljesen kitaláció, de nem is teljesen igaz nem teljesen őrültség, de nem is teljesen értelmes – oly sok mindent tesznek hozzá az elbeszélők, a mesemondók oly sok mesés elemmel duzzasztják fel történeteiket, hogy végül már az egész mesének tűnik*"[1]

Camelot nevet először az a Chrétien de Troyes említi *Conte de la charrette* (1179) című művében,[2] aki szerint Arthur udvara Bretagne-ban volt.[3] Ugyanakkor viszont, már rég kitűnt, hogy Arthur történetei sokkal korábbi időszakból erednek, és udvara is vélhetőleg valahol Britanniában lehetett. *Az Annales* Cambriae (Walesi krónikák) a canlann-i csatát huszonkét évvel teszi későbbre Arthur legfontosabb, Badon mellett vívott csatájánál (i. sz. 518).[4] Albericus Trium Fontium (1227-1251) szintén hivatkozik egy lehetséges történelmi Arthurra, akit szerinte Riothamusnak hívtak, és ugyanúgy 454-470 közötti időre teszi a legendás brit ki-

---

[1] Roman de Brut, I. 10038; Paton in Rhys 1928: x-xi, *cf.* 56; Lacy et al. 1986:616; Cavendish 1978; Chadwick 1965, 1969; Fleuriot 1980; Loomis 19 59.

[2] Ez a mű gyakran szerepel a *Le chevalier de la charrette* és a *Lancelot* címek alatt is. Azért választottuk a *Conte de la charrette* formát, mert ezt részesítette előnyben- Webster, Paton és több más Arthur szakértő, mivel a Lancelot cím könnyen összetéveszthető a *Lancelot* című prózával és más, erről a lovagról szóló művekkel.

[3] Cavendish 1978:9; Mícha 1957. Camulodunum (a mai Colchester) csupán egyike annak a számos településnek, amely szóba jöhet Arthur legendás udvarának helyszíneként. (lásd az 5. térképet)

[4] Cavendish 1978:9. Igaz azonban, hogy Gildas akkor élt, amíkor a Badon Hill-i csata szemtanúi még életben lehettek, mégsem említi Arthurt, a csatát pedig 500 környékére teszi és nem 518-ra; lásd Alcock 1971 és Morris 1980, vol. 8.

rály uralkodását, mint a 13. században a *Salzburg Annals* (Salzburgi évkönyvek), 1275 környékén Martius Polonus, az 1300-as évek végén Jacques de Guise és 1525-ben Philippe de Vigneulles.[5]

Az Arthur-legendakör leghíresebb forrása azonban kétségtelenül Geoffrey of Monmouth műve, az 1136 körül elkészült *Historia Regum Britanniae* (Britannia királyainak története), amely a Cambridge-i Egyetem könyvtárában vészelte át az évszázadokat (MS 1706 jelű kézirat).[6] Az 1154-1155 körül elhunyt Geoffrey valahonnan Wales dél-keleti részéről származott, de kifejezetten érdeklődött Bretagne iránt és elfogult volt a bretonokkal szemben, ami családjának ottani származására utal, hiszen a bretonok nagy arányban vettek részt a normannok Angliát meghódító hadjáratában. Forrásai közt ott van Gildas, Nennius, Bede, de valószínűleg az Annales Cambriae (Walesi krónikák) és "*egy bizonyos, nagyon régi könyv, ami a britek nyelvén íródott*" – saját állítása szerint jórészt ez utóbbi, Walter főesperes által neki ajándékozott könyvet fordította le művében.[7]

Geoffrey azzal járult hozzá legjelentősebben a legendakörhöz, hogy Arthurt egy walesi kapcsolatok nélküli galliai hódítónak ábrázolta.[8] Geoffrey a brit királyt a 457-474 között uralkodott I. Leó keletrómai császár kortársának vallja, Arthur halálát pedig

---

[5] Ashe 1985; Chambers 1927; Fletcher 1906; Loomis ég Loomis 1938; Feuriot 1980. Ez a legjobb az összes közül. Valószínűleg egyik másolat sem adta vissza teljesen Geoffrey eredeti művét – az összes ránk maradt kézirat az 1140-ben elkészült átiratra megy vissza. Egy „*Eltérő változat*" is létezik, amely jelentősen különbözik ezektől. A *Historia* egyik XII. századi példányát (Párizs, Douai 880 Fol. 66) lemásolták, és Flandriában mutatták be. Geoffrey of Monmouthról további információ kapható Thorpe 1966; Parry 1925; Ashe 1981:301-323; Chambers 1927; Hoffman 1984:1-10; Kendeiek 1950; Parry és Caldwell in Loomis 1959:72-93; Piggott 1941; és Tatlock 1950. Érdemes megjegyezni, hogy Geoffrey apjának neve állítólag Arthur volt (Lacy et al. 1986:209; Thorpe 1966:13).

[6] Ennek a könyvnek mára nyoma veszett. Walter a könyvet *ex'Eritnnnia,* azaz valószínűleg Bretagneból szerezte. Vélhetően az eredeti latin változat egy breton fordításáról van szó.

[7]

[8] Ez azt sugallja, hogy Geoffrey Arthurja nem walesi forrásokból származik.

542-re teszi.[9] Valójában azonban 470-re gondolhatott, ha kronológiájának elsődleges forrásául Aquitániai Viktort használta, aki az éveket nem a megszokott módon, hanem Krisztus kereszthalálától számította.[10]

A dátumok azonban más forrásokban is összekeveredtek. A breton *Szent Goeznovius legendája* és más krónikák is a kereszthaláltól számítják Arthur uralkodásának dátumait. Henry of Huntingdon *Historia Anglorum* (Az angolok története, 1129)[11] című műve halvány említést tesz Arthurról, valamikor az 527-530 közötti időszakból.[12] A breton *Chronicon Montis Sancti Michaelis in Periculo Maris* (A tengerbe nyúló Mont Saint Michel krónikája)[13] viszont 421-re datálja Arthur korának kezdetét.

A dátumok ilyen széles skálája révén több jelölt is elénk bukkan a régmúlt homályából a történelmi Arthur szerepének betöltésére – meglehetősen különös módon alánok és szarmaták társaságában.

A történelmi Arthur király

A walesi *Arthyr* név a római (latin) Artorius névből ered. Bár olyan Artoriusról nem tudunk, aki a legendák Arthur királyának korában, i. sz. 500 körül élt volna, bizonyos jelek arra utalnak, hogy az Arthur név – amelynek kelta eredetű magyarázata különböző problémákkal küzd[14]"' –valószínűleg annak a római tisztnek

---

[9] Ez a dátum olyannyira elüt más források adatától, hogy valószínűleg elírásról lehet szó.

[10] A Kereszthaláltól történő időszámítást az V. században vezették be, de a kontinensen ezt később, a VI. században leváltotta a Jézus születésétől számított naptár. Bene főesperes *Ecclesiastical History*-ja *(Egyháztörténete)* volt az "*első olyan fontos mű, amely felvázolta a keresztény kor modern kronológiai hátterét (..... A.D. Anno Domini – a Krisztus utáni ..... évben)*" (Hollister 1982:65)

[11] Ez egy latin krónika, amely főként angolszász eseményekkel foglalkozik, de Neoniustól is vesz át részleteket.

[12] Ashe 1985; Chambers 1927; Fletcher 1906; Loomis és Loomis 1938; Heuriat 1980

[13] Ez egy latin nyelvű krónika, amelyet Mount Saint Michel könyvtárában Avrances MS213 jelzés alatt találtak (Migne 1855, 202:co1.1323). Ez talán még Geoffrey művénél is régebbi.

[14] Nennius művének az egyik XIII. századi kéziratában található egy szómagyarázat (Morris 1980}, amely az Arthur nevet ursus *horribilis* azaz "*rettentő*

a nevéből származik, akit először neveztek ki a jazigok parancsnokának. Az illető Lucius Artorius Castus, a VI. Legio Victrix prefektusa, akinek legfőbb feladata a római Britannia északi határának védelme volt a Hadrianus falától északra élő pikt és egyéb kaledón törzsek betörései ellen.[15] Castus, a Campaniából származó, lovagi osztályba tartozó katona[16] eleinte Pannónia Supe-

---

medve" jelentéssel magyarázza, s mivel egy Ursus-t Gildas is említ (32. fejezet, Winterbottom 1978), aki talán azonos a történelmi Arthur-ral, ezért .számos korábbi Arthur-szakértő próbálta már meg a kelta *artos* "*medve*" szóból levezetni a király nevét (pl. Chambers 1927:21 10. Felvetődött az is, hogy Arthur valamiképpen *egy* ősi kelta medve istennőhöz, Artio-hoz kötődik (Mac Cullogh 1918, 3: 186-187). Más kelta értelmezési lehetőségek szerint az ír *art* "*kő*" szó is figyelembe veendő (jó néhány évvel ezelőtt javasolta Holder 1891:226), vagy akár a walesi *arth* "*kalapács*" (ami azonban szintén jelenthet medvét is; az előző etimológia kritikáját lásd Malone 1924:463-465). Sokkal általánosabb nyelvészeti szinten próbálja bizonyítani Rhys (1891:39) egy indoeurópai ar- "*eke*" szó létezését, mivel szerinte a név birtokosa eredetileg egy földműveléssel kapcsolatos istenség – talán éppen a gall Artaios isten, akit a rómaiak Mercuriussal azonosítottak, aki szintén kapcsolatba hozható az ekével és a szántással (MacCullogh 1918, 3:186) A legtöbb mai szakember azonban végső soron latin eredetűnek tartja a nevet és egyik vagy másik irányba, de összeköti azt a romai Artorius nomen-nel, azaz nemzetségnévvel (pl. Withycombe 1950:31; Jackson in Loomís 1959:2; Ashe 1985:97). Mint arra Lindsay (1958:220) rámutat, az Artorius név hehezetessé válik, ha a walesi nyelvbe átkerül. Némelyik szakértő, mint például Alcock (1971:358) megkerüli a kérdést és egyszerűen idegen eredetűnek nevezi a nevet. Röviden szólva azonban, a gyenge bizonyítékok nemigen támogatják a kelta eredetet. Erről lásd még Nickel (1975a:9,26) művét.

[15] Lucius Artorius Castusról lásd Malone (1925:367-377); Oman (1910:211), Nickel (1975a:9-11) Jackson (in Loomis 1959:2), Ashe (1885:116); és Malcor 1999.

[16] Malone (1925:370) felveti, hogy Castus eredetileg Dalmáciából származott. ennek ellenére minden arra utal, hogy Közép Itáliában született, még annak ellenére is, hogy a Mommsen *Corpus Insriptionurn Latinarum*-jában szereplő, Artorius Castust említő két felirat #1919 (1873.vol.3, Part 1:303) és #12791 (187, vol 3, supplement:2131) Split környékéről, Horvátország adriai partvidékéről került elő (vagyis az ősi Dalmatia/Illiria provincia területéről, lásd a 4. térképet, illetve Oman 1910:211-et). Ez a két sztélé voltaképpen Castus hosszú és sikeres katonai karrierjének összefoglalása, Első kinevezése a III. Legio Gallica centuriójaként Szíriába vetette. Ugyanilyen pozícióban volt a VI. Legio Ferrata kötelékében Judeában, a II. Legio Adiutrix-ban a Dunánál, majd végül a V. Legio Macedonia kötelékében a Daciai Potaissában (Torda, Erdély), ahol primus pilus-sá, azaz a centuriók

riorban szolgált, ahol is volt ideje alaposan megismerni az újonnan toborzott jazig harcosok képességeit.[17] Azok a bizonyítékok, amelyek Ribchesterből, Chesterből, illetve a Bremetannacumtól távol, de a fal mentén állomásozó kisebb jazig csapattestek több más katonai telepéről származnak[18] arra utalnak, hogy alapos kiképzésben részesültek, és vélhetőleg egy speciális egységet alkottak a helyi katonai rendszerben. Amikor Castust kinevezték Bremetannacum parancsnokának, a jazigok eljöttek ünnepelni őt, és később, amikor római polgárrá lettek, közülük sokan felvették a Lucius vagy a Castus nevet, cognomenként, azaz megkülönböztető harmadik névként.[19]

---

legkiválóbbikává nevezték ki. Miután ilyen rangban kiszolgálta idejét tovább szolgálatosként hagyományosan a lovas cursus-ok közé jelentkezett. A cursus első rangja, *a praefectus cohortis* (kohorsz parancsnok) hiányzik Castus önéletrajzából. Valószínűleg a kohorsz parancsok alternatívájaként a numeri prefektusaként kezdte a szolgálatot, s a besorozott jazigok élén Bremetannacumba vonult, bevezetve őket a római katonai rendszerbe. Castusnak később *a praepositus* (a tribunus haditengerészet megtelelője) *classis Miseratium* rangot adományozták, vagyis öt másik *praepositus-sal* együtt volt a Nápoly melletti Misentia flottájának parancsnoka. Következő megbízatása vissza rendelte Britanniába, ahol a VI. Legio Victrix *praefectus*-a lett De ahelyett, hogy egyszerű *praefectus alae*-ként (a lovasság parancsnokaként) szolgált volna, egész Bremetannacumot kellett vezetnie. Ezen a poszton nyújtott kiváló teljesítménye révén nyerte el a kivételes *procurator certtenaráus iure gladii po*sztját Liburniában (lásd a 24. megjegyzést), ahol közvetlenül Cassius Dio apja, Dalmelle kormányzója lett a vetélytársa. Talán ez a konfliktus lehetett az oka, amiért Dio nem említi Castust történelmi munkájában. Castus halálának körülményeit nem jegyezték fel, de valószínűleg abban a csatában kapott halálos sebet, amelyet Septimius Severus vívott Albinus ellen 196-ban Lyon mellett, és vélhetően a classis Misenatium (a misentiai flottaegység) szállította vissza testét liburniai temetésére. Castusról és az Arthur legendákra kifejtett esetleges hatásáról lásd Nitze (1949;585-589) és Malcor (1999) műveit.

[17] Mint azt már láttuk az előző megjegyzésben, valószínűleg Cistus volt az a parancsnak, aki a jazigokat Pannóniából Bremetannacumba kísérte (lásd Malcor 1999).

[18] Sulimirski (1970:176-177). A *Notitia Dignitatum* (Seeck 1876:209-210) szintén említi, hogy egy szarmata egység állomásozott Morbium erődjében – bár a helyszint soha nem lokalizálták – s mint azt láttuk, bizonyítékaink vannak szarmata egységek (vagy veteránok) létezésére Chesterben és máshol is a határvonal övezetén belül (lásd a 4. térképet).

[19] Malcor 1999.

Mint azt már a bevezetőben láttuk, 185-ben vagy 186-ban Lucius Artorius Castus a VI. Legio Victrix és a XX. Legio Valeria Victrix élén egy helyi felkelés leverésére Armoricába (Bretagne-ba) vonult.[20] A hadjárat sikeréért Castus elnyerte a *dux* címet[21] akárcsak a legendák Arthurja, aki egyes beszámolók szerint brit csapatok élén járt a kontinensen, és sikerei okán a *dux bellorum* elnevezést is viselte.[22] Ez az armoricai hadjárat, amelyben szinte biztosan részt vett a jazigok páncélos lovasságának több egysége is, szemmel láthatóan összeolvadt Riothamus sokkal hosszabb tengerentúli hadjáratainak történetével – más szavakkal az ötödik századi brit vezért valószínűleg egyfajta "*második Artorius*"-ként ünnepelhették.[23] Néhány ével később Castust Dalmáciába vezényelték át, ahol aztán Liburnia *procurator centenarius*-ává válva[24] valószínűleg részt vett Septímius Severus császár 196-197-es galliai hadjáratában, ahol is éppen a britanniai lovasság ellen harcolt – köztük egykori jazig csapatai ellen.[25] Talán, éppen ezek az események vezettek azon történetek megszületéséhez, melyekben Arthur kétszer rohanta le Galliát, s ezek közül a második polgárháborúvá fajult.[26]

---

[20] Malone 1925:372

[21] Ashe 1985:116. lásd még Oman 1910:211, Malone 1925:372, Malcor 1999

[22] Nennius, *Historia Brittonum*, 56. fejezet, in Bregle 1964:5.

[23] Ashe 1985:116

[24] Egészen pontosan *procurator* centenarius *iure gladii,* egy kivételes poszt, amely élet és halál urává tette az egész régióban háld Pflaum 1960, 1:185, 535-537.

[25] A jazig *numeri* által ellenőrzött terület nagysága jelentősen csökkent ezen hadjárat során, ami azt jelzi, hogy lovassági egységük körülbelül fele pusztult el a Tinurtium és Lyon melletti csatákban. Celsius Uio 76.6-7, Cary 1932:207-211. Lásd még Malcor 1999.

[26] Néhány további párhuzamot is felfedezhetünk Arthur és Lucius Artorius Castus között. Ezek röviden: (1) A hadseregbe belépve Castusnak le kellett mondania öröklött jogáról a lovasságnál, amit végül csak *a primus pilus* rang elnyerésével (lásd a 16. megjegyzést) kapott meg újra. Az érem másik oldalán Arthur Merlinhez került és elveszitette jogát apja, Uther örökségéhez, s ezt csak akkor tudta visszaszerezni, amikor kirántotta a kardot a sziklából, majd katonai helytállásával megszilárdította királyságát. (2) Castus római katona volt, és a korai kéziratokban Arthur szintén katonaként, s nem királyként szerepel (pl. Nennius *Historia Brittonurn,* 76. fejezet, in Bregle 1964:6). (3) Camboglanna, a Camlann-i csata feltételezett helyszíne (Ashe 1983:61, 65-99, Lacy et al. 1986:69, és Bruce 1978:228-

Bár ez meglehetősen spekulatív gondolatmenet, aligha lehet a véletlen műve, hogy a szarmata csapatok első parancsnokának neve azonos az Arthur név "*latinos*" változatával. A késő római korban gyakran előfordult, hogy a katonai egységeket vezetőjük neve révén azonosították.[27] Akadnak bizonyítékok arra nézve, hogy egy "*Arthur emberei*" elnevezésű szabadcsapat a történelmi Arthur halála után is létezett, és akkoriban került bele a krónikákba és „*egyéb történelmi forrásokba*".[28] De bárhogy is legyen, az Arthur név a latin Artorius keltásodott formája,[29] és nem fordítva.

Egy másik történelmi személyiség is szerepet játszott a mondák Arthur-portréjának megrajzolásához: ez Maximus, akit 383-ban, éppen Britanniában választottak császárrá. Rómát 388-ban foglalta el, majd a hadseregében szolgáló briteknek a kontinensen adományozott földbirtokot.[30] A *Mabinogi* történetében[31] Maxi-

---

229 7986:69) és Avalanna, Avalon javasolt eredetije (Helmut Nickel személyes közlése, Prére et al. 1987:13) azon helyek közé tartozott, amelyeket a Fal mentén a Castus vezetése alatt álló szarmaták védtek. (4) Mint ahogy Castus is meg tudta védeni a békét az alá tartozó területen egy barbár invázió (a pikteké) és egy polgárháború (a Logio Victrix lázadása) során, ugyanúgy Arthur is megvédte királyságot a szászok támadásától és egy polgárháborútól (a királyok lázadása – Lot és társai – amelyeket végül is saját uralma alá hajtva hozta létre saját királyságát).

[27] Ashein Laeystal 1986:6-7. Bremetannacum parancsnoka – végső soron a *praepositus numeriet regionari* címet is megkapja (Collingwood és Wright 1965, 1:194-195, no. 583, és 196-199, no. 587, lásd még Wacher 1978:127). Britanniában Bremetannacum volt az egyetlen erőd, ahol *praepositus regionari* vezette a *numeri-t* is (Burnham és Wacher 19911:34), vagyis egy olyan összetett rangról van szó, amely gondolkodóba ejtette a történészeket és régészeket egyaránt (Salway 1965:29; Richmond 1945:15ff). A régiót ellenőrző szarmata lovasság etnikai jellegű egységének megérzése lehetett az a cél, ami a parancsnok meglehetősen jellegzetes rangját indokolja.

[28] Ashe 1985:124.

[29] Nitze (19496:585) ezen a ponton újraértelmezi Zimmer és Rhys érveit. Cavendish (1978:8) megjegyzi, hogy Arthur neve a VI. században bukkan fel a brit királyoly között. Nitze (1949b:585) szintén említ egy Artoriust: az illető egy dél-skóciai herceg, aki a Tigernach-i csatában lelte halálát 596-ban. Bár ezt a herceget írnek tartják, a Hadrianus Fahíhoz közeli származása miatt elképelhető, hogy volt egy-két jazig harcos a családfájában.

[30] Geoffrey of Mammouth 5.12; Thorpe 1966:139-140; Ashe 1985:48

mus a brit Elen hercegnőt veszi feleségül, Armoricát pedig sógorának, Gynan-nak adományozza (aki nyilván azonos a St. Goeznovius legendájában szereplő Conan Meriadoc-kal).[32] Érdekes ugyanakkor, hogy itt már azzal a Bretagne-al párosul egy Elen név, amely híres volt Alan nevű hercegeiről és grófjairól.[33]

A történelmi Arthur figurájának egyik legígéretesebb jelöltje a Riothamus, azaz "*Nagykirály*" név alatt szereplő, meglehetősen homályosan ismert alak.[34] Máig is maradtak fenn azonban olyan levelek, melyeket a galliai Sidonius írt Riothamusnak.[35] Egy Uríscampum-ban, azaz a franciaországi Orcampban 1175 körül élt szerzetes volt az első, aki felvetette, hogy Arthur azonos lehetett Riotharnussal.[36] Más forrásokat is lehet használni ezen elképzelés bizonyításához – bár ezek nem említik mindig név szerint Riothamust –, többek között Geoffrey of Mommouth,[37] Jordanes[38] és Tours-i Gergely[39] munkáit. Némelyik szakember – mint például Fleuriot – az egyes Arthur legendákban Uther Pendragon bátyjaként szereplő, és mellesleg valóban létező római táborno-

---

[31] Ezt a XI. század közepére datálható mesegyűjteményt Rhydderch 1325 körül íródott Fehér Könyvében és Hergest-nek az 1400-as évekre keltezett Vörös Könyvében találták.

[32] Például Macsen a *The Dream of Macsen Wledig* történeteiben; Gantz 1976:118-127. Bár Markale (1975a:14,21) szerint ezen-események időpontja 392 körül lehetett, Maximus (1411) és Conan Meriadoc (akit Geoffrey of Mammouth (Thorpe 1966:135-141) I. Konstantin (306-337) kortársának tart) között azonban valójában több generációnyi különbség is lehetett.

[33] Ez a név vélhetően az Alan név női változata.

[34] Lásd Lacy et al. 1986:333-455.

[35] Dalton 1915.

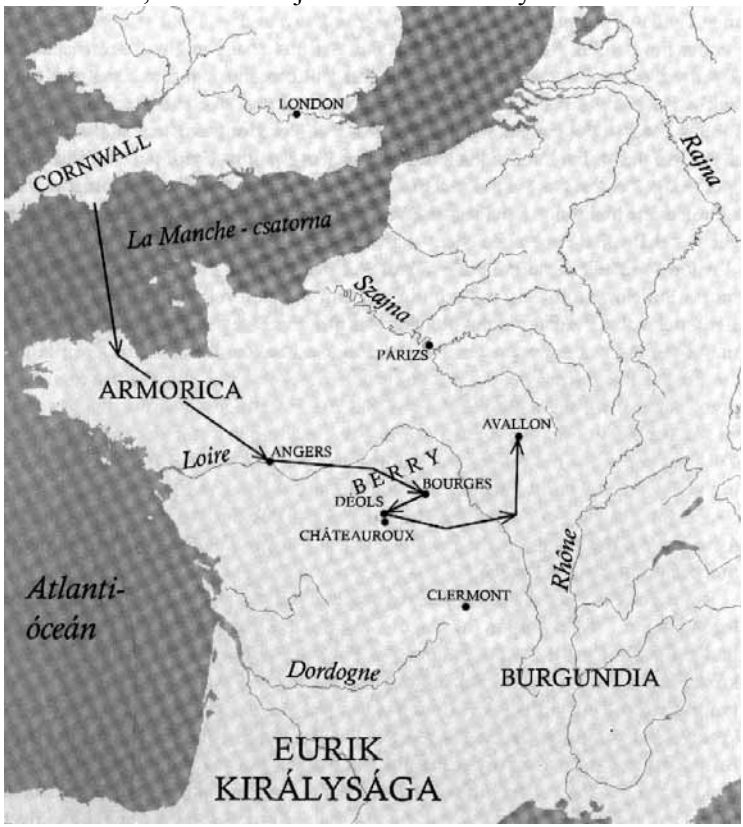
[36] Ashe 1985; Ghamhers 1927; Fletcher l906; Luomis és Loomis 1938; Fleuriot 1980.

[37] Thorpe 1966.

[38] Mierrow 1915.

[39] Thorpe 1974. Randars-Pehrson (1983:272) meglehetősen különös megjegyzést tesz; "*Tours-i Gergely 538-ban született... Régi római büszkeséggel hivatkozott arra, hogy ősei között jó néhány érdemes egyházfi volt, habár ő maga már meglehetősen elbarbarizálódott. Furcsán használta a nyelvet, amibe hun szavakat is kevert, gondolkodása pedig egyfajta durva felszínességet tükrözött... Amulettek és sötét erők: minden eseménynek van előjele, előrejelzi azt egy ómen.*" Ez meglepően hasonlít egy romanizált alán vélhető viselkedésére.

kot, Ambrosius Aureliust gyanúsítják azzal, hogy azonos lenne Riothamussal, de erre valójában semmi bizonyíték nincsen.[40]

12. térkép: Riathamus hadjárata.

Geoffrey of Monmouth szerint Arthur kontinensen vívott hadjáratában az ellenfél szerepét Róma császára, Leó játszotta.[41] Különös, hiszen Riothamus idejében valóban az az I. Leó volt a Keletrómai Birodalom császára, akinek híres tábornoka, Aspar

[40] Lacy et al. 1986:7; Coghlan 1991:190.

[41] Thorpe 1966:246. Egy másik Leó, aki ekkortájt élt, Leó pápa Rómában aki 452-ben – akárcsak a galliai alánok 451-ben – végső soron megállította Attila előrenyomulását a Római Birodalomba (Hollister 1982:31).

köztudottan alán volt.[42] Leó 467-ben egy bizánci nemest, bizonyos Anthemiust nevezte ki nyugati megbízottjának, aki valóban megnyerte szövetségesül a briteket, s ennek következtében a "*britek királya*" Riothamus 468-ban az „*óceánon átkelve*" partra szállt Galliában, 12 ezer főből álló seregével együtt.[43] Ez a brit király csaták során át nyomult egyre mélyebbre a kontinensen egészen annak a területnek a szívéig, amely később Lancelot legendáinak helyszínéül szolgált (lásd a 12. térképet).[44] Átmeneti tábort verve a Loire mentén, valószínűleg Angers mellett vezette seregeit a szászok ellen. Ezek után Riathamus Berrybe vonult tovább, ahol elfoglalta Bourges várát. Sidonius egy földbirtokos nevében írt levelet a brit királynak, akinek rabszolgáit a britek magukhoz csábították.[45] Válaszul Riothamus csapatai élén a Châteauroux mellett-fekvő Déolsba vonult. Arvandus, Gallia prefektusa ekkor levelet írt Euriknak, a vizigótok királyának (ur. 466-484),[46] arra biztatva őt, hogy zúzza össze Riothamus csapatait, és ossza meg Galliát a burgundokkal. Az A*njou-krónika* Arthurt eláruló szereplője a Morvandus nevet viseli. A név ezen formája talán Arthurt a hagyományok szerint eláruló Mordred, és a valóságos birodalmi prefektus, a Riothamust eláruló Arvandus nevének összekeveredéséből származik.[47] Eurik mindenesetre felkerekedett,

[42] A név vegső forrása iráni *asp* (ejtsd *aszp*) „*ló*" szó. Lásd szanszkrit *aszva-* (*asvah*, Buck 1949:167). Leó parancsára Aspart és két legidősebb fiát, Ardiburiust (alán név) és Patricust (római név) meggyilkolták, amikor Aspar megtagadta, hogy az irányítása alatt álló keletrómai haderőt Gaiserik, az észak-afrikai vandálok és alánok királya ellen vezesse. Hermanarik (germán név) Aspar legfiatalabb fia ekkor Germániában volt és túlélte a meggyilkolására irányuló kísérletet.

[43] Tours-i Gergely 2.18 (Thorpe 1974:132); Jordanes 45 (Mierow 1915:117-119); Sidonius Apollinaris 1.7 (Anderson 1936, 1:367-379), 3.9 (Anderson 1936, 2:33-35, ill. Anderson 1936, 2:35-37); Ashe 1981:301-323; Campbell 1982; Fleuriot 1980; Jackson 1913.

[44] Carman 1973.

[45] Sidonius volt korábban Róma prefektusa. Körülbelül 468-ban lett belőle Clexmont püspöke.

[46] Coghlan 1991:87.

[47] Ashe 1985; Chambers 1927; Fletcher 1906; Loomis és Loomis 1938; Fleuriot 1980.

s harcba hívta többek között a dél-galliában élő alánokat is.[48] Mivel Riothamus csapatai azok ellen az alánok ellen is harcoltak, akik korábban a környék római légióinak elitjét adták, és mert maga Leó császár is az alán tábornok, Aspar bábjának tűnt, Riothamusra valószínűleg úgy tekintett a helyi lakosság, mintha az nem Róma oldalán, hanem Róma ellen – tehát voltaképpen Leó ellen – harcolna.

Ahogy a britek Burgundia felé haladtak, Eurik elsöprő erővel támadt rá Riothamusra, „*mielőtt a rómaiak (valószínűleg Syagrius vezetésével) a brit király segítségére siethettek volna*."[49] Az így kialakult helyzet hinthette el a legendák azon történetének magvát, miszerint Lancelot nem tudott időben csatlakozni Arthurhoz a camlann-i csatában, ahol aztán a legendás brit király halálos sebet kapott. Riothamus ezen csata után – ahol súlyosan megsebesült, akárcsak Arthur Gamlannál – Bourges-ba vonult vissza, átmenekítve hadseregét burgund szövetségeseinek területére 469 végén vagy 470-ben. Bár nincsenek feljegyzések Riothamus haláláról, az utolsó említés egy Avallon nevű város felé mozogva említi őt, ugyanúgy, ahogy az Arthur-legendák végén a sebesült királyt egy Avalon nevű szigetre viszik. Ebből és egyéb adatokból jutott Ashe arra a következtetésre, hogy valójában Riothamus volt a létező történelmi személyiség Arthur alakja mögött.[50]

Riothamus és a dél-galliai alánok csatája feltűnő visszhangot keltett az Arthur-legendákban. Nem csupán a magot szolgáltatták Arthur kontinensen vívott hadjáratának legendáihoz, de talán ez az esemény szülhette a Lancelot és Arthur között a Kerekasztal utolsó napjaiban kirobbant ellenségeskedés történeteit is. A Britanniába került jazigok utódai minden bizonnyal ott voltak Riothamus seregében.[51] Vezérük elvesztése után ezen hadseregrészek többsége vélhetően soha nem tért vissza Britanniába. Háromszáz évnyi különállás után a jazigok és az alánok újra érintkezésbe kerültek, és ezzel a sztyeppe ősi legendáinak korabeli válto-

[48] Ez a név talán az alán eredetű Gueric (vagy Goerik) névből származik, ami valószínűleg nem más, mint az alánok germán szövetségeseinek kísérlete az eredeti Goar név visszaadására.
[49] Ashe 1985:56-57.
[50] Ashe 1485:96.
[51] Littleton és Thomas 1978.

zatai újraegyesültek, hogy egy bővebb történetté álljanak össze.[52] Valószínűleg az újbóli egyesülés következménye lett az Arthur-legendakör megszületése.

Arthur halála

5. kép: Arthur király halála (British Library MS Add. 10 294, fol. 94). A British Library engedélyével

[52] A másik lehetőség akkor adódott, amikor az elkeltásodott jazigok a szászok elől menekülve Armoricában, illetve más olyan tájakon telepedtek le, ahol erős volt az alán jelenlét. Az Armorica és Cornwall között fennálló kereskedelmi kapcsolatok viszont már korábban is lehetővé tettek kisebb mértékű átadásokat.

Talán a legismertebb történet a legendakörben az Arthur halálát elmesélő rész (lásd az 5. ábrát), de ugyanez a legenda meglepő párhuzamokat mutat az oszét Batraz esetével. A múlt században több szakember – például V. Miller, Adolf Dirr és leginkább a néhai francia mitológus, Georges Dumézil[53] – módszeresen összegyűjtötte és feldolgozta a Batraz halálára vonatkozó oszét hagyományokat. Eredményeik lényege tömören: miután korábbi várt társai közül sokakat lemészárolt, mivel azok bűnrészesek voltak apja halálában, s miután kiállta mindazokat a megpróbáltatásokat, melyeket Isten mért rá, Batraz megsajnálja a maroknyi túlélőt.[54] Elmondja nekik, hogy kielégítette a bosszú iránti vágyát, és maga is felkészült a halálra, hozzátéve, hagy "*nem halhatok meg addig, amíg kardomat a tengerbe nem dobja valaki*".[55] Ez utóbbi feltétel komoly problémát okozott a nártoknak, hiszen a kard olyan nehéz, hagy csak maga Batraz forgatta azt könnyedén. Végső kétségbeesésükben megpróbálták becsapni őt. Elrejtették a kardot, majd azt mondták Batraznak, hogy utasításainak megfelelően jártak el a kard sorsát illetően. De amikor Batraz megkérdezi, hogy "*milyen csodát láttatok, amikor a kardom a tengerbe hullt?*", azok így válaszolnak: "*Semmilyet*" Ebből Batraz azonnal rájön, hogy hazudnak, hiszen csak ő tudja, mi történik ha a kardot bedobják a vízbe.[56] Amikor a nártok végül sikeresen elvonszolják a csodafegyvert a tengerpartra és, bebocsátják a vízbe, a tenger örvényleni kezd, felforr és vérvörössé válik. Amikor ezt elmondják Batraznak, azonmód meg is hal, hiszen immár biztos benne, hogy utolsó kívánságát valóban teljesítették.[57]

---

[53] Miller 1881; Hübschmann 1887:539-567; Dirr 1925; Dumézil 1930:69; 1946:249-255; 1960:141-154; 1965; 1968:441-456,485-575.

[54] Dumézi1 1930:69.

[55] Dumézi1 1930:69.

[56] Dumézi1 1930:69.

[57] A francia változat: *Il (Datraz) leur (the narh) dit yti il était satisfait de sa vengeance et consentait á mourir lui-mérne; «mais, ajouta-t-il, je ne pourrai mourir tant due mon épée fiaura pas étéjMée á la mer: ainsi en a déddé le destin.m Les naxtes tombérent dans une nouvelle désolatioa: commentjeter á la mer l~pée de Batraz? Ils résolurent de tromperle héros, de lui persuader que son épée était jetée á la mer et que c'était pour lui 1'heure de mourir. Ils s'approchérent donc du malade et lui jurérent que Ia condition du dentin était remplie. .<Quels prodiges avez-vous ws quand*

Nem is kell az Arthur-lovag regények szakértőjének lenni, hogy észrevegyük a megdöbbentő hasonlóságot az előbb említett beszámoló és az Arthur király halálát elbeszélő történet között.

"... Sir Bedivere..." – szólt Arthur király – "... kérlek, vedd magadhoz kardomat, az Excaliburt, vidd el a tó partjára, s ott dobd a vízbe. Aztán térj vissza hozzám, és mondd el, mit láttál."

"Uram, ahogy parancsolod, úgy fog történni."

Sir Bedivere elvitte a kardot, de amikor odaért a víz széléhez, olyannyira megejtette szívét a csodálatos kard, hagy nem tudta azt bedobni, ehelyett elrejtette egy fa mögé, majd visszatért a királyhoz.

"Mit láttál hát, Sir Bedivere?" – kérdezte a király

"Uram, nem láttam mást, minthogy a szél fodrozza a vízen a hullámokat:'

"Akkor hát nem engedelmeskedtél nekem; könyörgök, siess vissza újra, és ez alkalommal teljesítsd parancsomat:'

Sir Bedivere elment és visszatért a tó partjára, de ez alkalommal sem teljesítette a király parancsát.

"Mit láttál, Sir Bedivere?"

" Semmi mást, uram, csak a csobogó hullámokat:'

"Sir Bedivere, kétszer próbáltál becsapni engem! S csak a kardom, kedvéért mondom el neked: nem érdemli meg, hogy a tiéd legyen! Könyörögve kérlek, kövesd paran-

---

mon épée est tombée dans la mer?" Leur demanda-t-il. – «Aucun," répondireat les nartes, tout penauds. – aCést donc que mon épée vért pas jetée á la mer, auterment vous auriez vu des prodiges." Les nartes durent se résigner: ils déployérent toutes leurs forces, attelérent plusieurs milliers d'animaux; ~ la fin, ils réussirent á trainer lépée de Batraz jusqu'á la c8te et la jetérent dans la tner. Aüssitfit sélevérent vagües et ouragans, la mer bouilloni, pufis devint cnuleur de rang. Les nartes étaient dans un étonnement et dans une joiesans bornes. Ils coururent racontcr á Ratraz ce yu'ils avaienl. vu; convaincu, il rendit le dernier soupir. (Dumézil 1930:69)

csomat, mert már nincs sok időm hátra:"

Ez alkalommal Sir Bedivere a kardhüvely köré csavarva a szíját, bedobta a vízbe a kardot, olyan messzire, amennyire csak tudta. Egy kéz bukkant ki a felszín alól, megragadta a kardot, meglengette háromszor, majd újra eltűnt a vízben. Sir Bedivere visszatért a királyhoz, és elmondta, mit látott.[58]

Az Excalibur vízbe dobásának igénye, a sajnálkozó Bedivere-nek a király becsapására irányuló próbálkozásai, és a misztikus események, amelyek a kard vízbe dobásánál végül bekövetkeznek az oszét történet magvát idézik fel. Griswald feltételezte, hogy mindezek egy közös motívum egymástól független visszatükröződései, amit ő "*a tóba dobott kard*" alapgondolatának hív.[59] Az Arthur halálát elmesélő történetek egyes változataiban nem is tó, hanem tenger szerepel, például azokban a verziókban, amikor Gifflet a Caliburnust – ez szerepel nála Excalibur helyett – a tengerbe hajítja.[60]

Malory Arthur utolsó csatáját elbeszélő történetének forrása a 14. századi verses „*Le Morte Arthur*"[61] habár a kézirat két írnoka Kelet-Közép-Angliából származott, meséjüket általában északi

[58] Baines 1962:500.

[59] Griswald 1969:289-340,1973:80-89. Az Anglia északi részéről, 1350-1390 közötti időből származó *The Parlement of the Ages* (Offord 1959, Gardner 1971) szerint nem Bedivere hanem Gawain dobja az Excaliburt a tóba.

[60] Ebben a mesében végül is Gifflet játssza Bedivere szerepét. Colarusso javaslata szerint ez a csere azért következett be, nyert a Bedivere (a proto-kelta *bad(o)-wid-r* „*a sir istennője*" alakból) névjelentése „*aki ismeri Arthur sírját*" Bedivere tehát – ha még ismert volt ennek a régi névnek az eredete – szükségszerűen átvette Gifflet szerepét Arthur halálának történetében.
A Bedivere (vagy Bedwyr) név egy másik lehetséges etimológiája szerint az iráni *bahadur* "*isten szolgája*" szó származéka (Colarusso személyes közlése), mivel ezt gyakran ragasztották katonai vezetők nevéhez, és számos kelet-európai nyelvben megtalálhatók utódai (pl. orosz *bogatir "harcos*"), illetve Nickel szerint ez a forrása a magyar *bátor* melléknévnek (a fordító megjegyzése: a bátor szó a magyar nyelvészek szerint altaji (mongol) eredetű). Lásd Nickel 1975a:12.

[61] British Library, Harley 2252, fo1.86-13'3. Ez a mű tehát nem azonos a Malory által írt *Le Morte Darthur*-ral.

hagyománynak szokták tartani.[62] A verses *Morse* összeállításának idejére ezek a területek már régóta az északi hatalmasságok, a Fitz Alan család befolyása alatt álltak. A verses Morte-nak, és Malory munkájának egyszerre szolgáltak forrásául az észak-angliai jazig leszármazottak, illetve a Bretagne-ban letelepedett alánok történetei, ez utóbbiak ugyanis a normann hódítás óta szoros kapcsolatokat ápoltak a Brit-sziget északi részén élő nemesi családokkal.

Miközben az Arthur halálához vezető események jócskán különböznek a legendakör egyes változataiban, általában megegyeznek abban, hogy Arthur és Mordred csatája előzi meg a halálos sebesülést. Bizonyos esetekben a csata története kifejezetten "*szkítás*" felhangokat üt meg. *A Chronicle of Elis Gruffydd-ben* (Elis Gruffydd krónikája)[63] például egy „*viperaszerű lény van Arthur sisakján*."[64] Murdred azonban leüti onnan a lényt. Ezután a lény Mordred sisakjára kerül és Arthur üti le azt onnan. A teremtményt a történet preve néven nevezi, ami egyaránt lehet a középangol *prive,* "*mágia*"[65] vagy *a preve,* "*bizonyítani*"[66] szavak származéka. A két harcos mindenesetre ahhoz hasonlóan harcol a kígyószerű lény árnyékában, mint ahogy a szarmata vezérek harcoltak kígyóhoz hasonlatos zászlójuk alatt (lásd a 3. ábrát).

A halál utáni események szintén eltérnek a különböző válto-

[62] Bruce 1903; Hissinger 1975; Knapp 1978:563-582; Schmidt és Jacobs 1980; Wertime 1972:1075-1082.

[63] A *Chronicle of the History of the World*-ből, Walesi Nemzeti Könyvtár MS 5276D és Mostyn MS 158 kéziratok. Gruffydd jobban szerette Geoffreyof Monmouth művét a kontinensen írtaknál (Lloyd-Morgan személyes közlése), ugyanakkor tetszett neki az a változat, amelyben Arthur jelentős hódításokat visz véghez a kontinensen. Gruffydd írásainak jó részét mindenesetre nem lehet walesi tradícióhoz kötni és maga Gruffydd is azt állítja, hogy angol forrásokat használt (Lloyd-Morgan személyes közlése). Lásd még Ford 1976:379-390.

[64] Lloyd-Morgan személyes közlése: "*A középkori* walesi Y Seint Greal*: a szavak fordítása és a hagyomány*" címmel tartott előadás, a Kelta és Angol Tanulmányok Tanszékének támogatásával, University of California, Los Angeles, 1986 április 18.

[65] Kuhn és Kurath 1983:1334.

[66] Vagyis a lények mutatják a harcoló felek hősi érdemeit; lásd Kuhn és Kurath 1983:1281.

zatokban. Baltrazzal ellentétben, akit végül eltemetnek,[67] Arthurt egy Avalon nevű helyre viszik el. Nickel kiadatlan, "Róma *utolsó napjai Britanniában, és az Arthur- legendák eredete"* című cikkében felveti, hogy a Hadrianus falának nyugati végénél felevő két római erőd, Gamboglanna és Avallana[68] közötti harminc kilométeres távolság körülbelül annyi, amennyit egy súlyosan sebesült ember egy nap alatt meg tud tenni. Ebből aztán arra következtet, hogy Cambuglanna mellett lehetett a legendák camlann-i csatája, ahol Arthur halálos sebet kapott.[69] S mivel Avallana erődje a Solway-folyó torkolatánál, a vízparton fekszik, ez táptalajt adhatott az "*Avalonba szállítás*" motívumának, hiszen az út utolsó szakaszát valóban sokkal könnyebb lehetett csónakon megtenni.[70] Máshol a történet a "*mostani és eljövendő király*"-ról beszél. Gervais of Hilbury 1211 körül arról ír, hogy Arthur egy szicíliai palotában él, ahol sebe minden évben felnyílik. Hasonló történetekben Arthur egy üreges hegy (az Etna?) gyomrában él, és lovagjaival körülvéve alszik. Érdemes megjegyezni; hogy Szozriko nárt, miután halálos sebet kapott, egy hegy lábánál fekvő barlangban húzódik meg (Colarusso személyes közlése).

De az arthuri hagyomány nem minden változata mutat fel ehhez hasonló haldoklási jelenetet. *Az Annales Cambriae* egyik változata, a Harley kézirat például nem említi "*a tóba dobott kard*" történetét.[71]

A Lancelotról szótó történetekből hiányzó "*tóba dobott kard*" jelenet késleltette a Lancelot/Batraz kapcsolat felismerését. Amikorra a *Mort le roi Artu* jókora méretű eredeti kézirata elkészült a 13. században, ezt a haldoklási jelenetet már Arthur figurájához kötötték, és így egy másikat kellett költeni Lancelot számára. Lancelotnak valószínűleg azért nem jutott effajta halotti szín a legtöbb mesében, mert eredei története ugyanaz volt, mint Arthur haláláénak, és ha ugyanabban a történetben mindkét hős szerepel,

---

[67] Ahogy Lancelot.

[68] Vagy Avallana; lásd a 6. térképet a francia Avallon a 12. térképen.

[69] Átvétel a walesi *Annales*-ból.

[70] Az az Availon, amelyet Riothamus hadjáratával hoztak kapcsolatba (lásd fent).

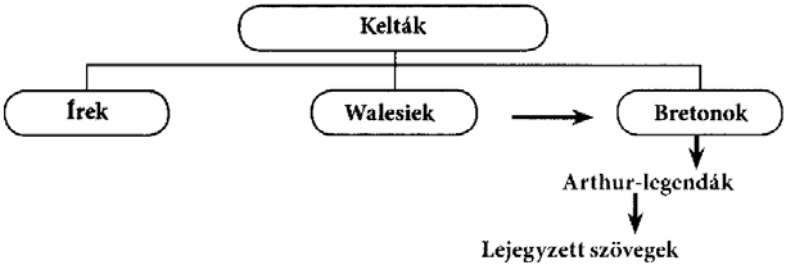
[71] British Library Add. 10294. kb. 1316-ból, egy kompozit szöveg, amit régebbi (talán ír) források alapján állítottak össze; Morris l980:vol.8; Alcack 1471.

nem lehetett mindkettőjük halálához felhasználni a jelenetet.[72] Ellenben számos más párhuzamot is felfedezhetünk Lancelot legendái és a nárt regék között – mint azt a következő fejezetben látni fogjuk.

[72] Átvétel Markalt 1985s:126.

*Harmadik fejezet: Lancelot és "*Lot alánjai*"*

Littleton és Thom, az Arthur-legendák szarmata kapcsolatainak tanulmányozása során korábban elkerülte Lancelot történeteinek vizsgálatait, mivel elfogadták azt a széles körben elterjedt szakvéleményt, mely szerint Lancelot a kelta istenség, Lug hősi kifejeződése.[1] Ezen elképzelések szerint az Arthur-legendakör – Lancelot történeteivel egyetemben – Walesből származik, és csak később, a 6. század környékén került el Armoricába a szászok elől menekülő kelták révén. Az írott források ezek szerint azoktól a walesi emigránsoktól származnának, akik Bretagne-ban telepedtek le (lásd az 5. ábrát).

5. ábra: A walesi eredet elmélete

Patrick K. Ford felülvizsgálta ezt a modellt, s szerinte a kontinentális Arthurt[⊗] egy hipotetikus indoeurópai szinten mutat párhuzamokat a szigeti Arthurral (lásd 6. ábra), s nem kelta szinten, annak ellenére, hogy mindkettő történeteit Bretagne-ban jegyezték fel.

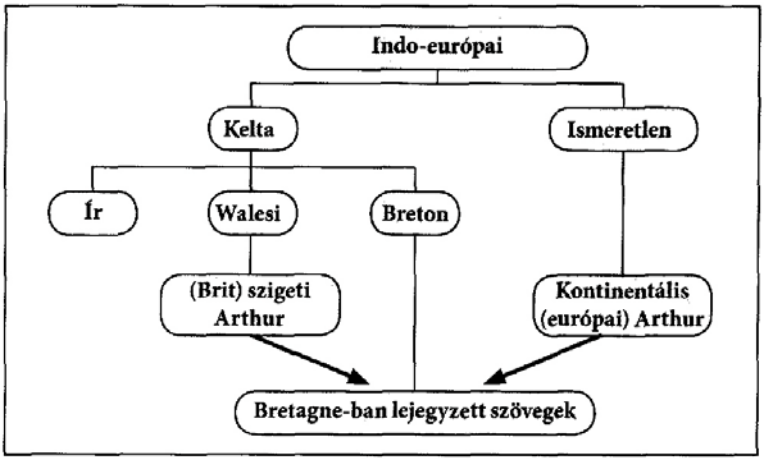
Mindazonáltal, már 1901-ben Jessie L. Weston megpróbálta visszakövetni Lancelot du Lac legendáit forrásukhoz, amikor ezt írta műve előszavában:

Kétlem, hogy bármelyik szakember vitatkozna ma azon,

[1] Littleton és Thomas 1978. Lug felbukkanhat Lugh, Lleu és Lludd név alatt is. Lancelot nevének származtatását a Lug névből, lásd Loomis 1963b:161.

[⊗] Az angol szóhasználat egyszerűsítve "*szigetek*"-ként emlegeti a Brit-szigeteket, illetve "*kontinens*"-ként Európa fennmaradó részét-a (fordító megjegyzése).

hogy Lancelotnak a királynőhöz (Guinivere-hez) fűződő kapcsolata a korai Arthur-legendák meghatározó eleme volt; ha valaki jól ismeri a legendakörrel kapcsolatos irodalmat, az tudja, hogy Lancelot mindig szerepel a brit király körül összegyűlt hősök alapcsoportjában. (Weston 1901a:2.)

6. ábra: Ford hipotézise.

Csak egyetérteni lehet Weston véleményével, de mi ennél akár tovább is léphetünk, s rá kell jönnünk: az a tradíció, amely Lancelot figuráját beépítette az Arthur-mondakörbe, vélhetően a galliai alánoktól ered. A Lancelot-legendák helységneveinek és egyéb neveinek etimológiai vizsgálata feltárja az alán eredetű elnevezések és a legendák szereplői közötti fontos kapcsolatokat, illetve mindazokat az utalásokat, amelyek az alánok által sűrűn lakott területeket idézik elénk. Egyik-másik történet olyan győztes alán csatákra utal, amelyek történelmi dátuma ugyanúgy az 5. századra esik, mint az Arthur-legendák eseményei.[2] Lancelot meséinek szerkezeti vizsgálata pedig igen érdekes párhuzamokat tár

[2] Vegyük észre, hogy a Pireks saga, a Waltharius és a Nibelung-ének egyaránt az 5. században játszódik és a hun-gót ügyekkel foglalkozik.

fel, nem csupán Lancelot és Batraz, de Lancelot és Arthur között is.

Véleményünk szerint Lancelot és Arthur figurája ugyanabból az alaptípusból fejlődött ki, mint az oszét történetek Batraza – vagyis, hogy Lancelot eredetileg ugyanaz a figura volt a kontinensen terjedő legendákban, mint a Brit-szigeteken Arthur, illetve Batraz a nárt eposzokban (lásd az 1. ábrát) – és a Lancelot – legendák magvát az 5. század elején Galliában megtelepedett alánok formálták ki. Ezt szem előtt tartva megvizsgáljuk annak lehetőségét is, hogy Lancelot neve talán egy korábbi "*Lotból származó alán*" kifejezésre megy vissza.

Lancelot legendái

Lancelot életrajzát kiválóan ismerjük.[3] Apja Ban, Benoich (Benwick) királya, anyja pedig Elaine. Amikor Ban meghal a Claudas-val vívott háborúban, a Tó Hölgye elrabolja a még csecsemő Lancelotot az eseményektől letaglózott Elaine-től. Ez a rejtélyes nő saját gyermekeként neveli fel Lancelotot,[4] majd ellátja őt egy varázsgyűrűvel, egy tükörrel, lóval és fegyverekkel.[5]

[3] Webster 1934:203-214; Zenker 1926:102. Akhilleusz, Prométheusz és Zeusz több életrajzi elem erejéig mutatnak hasonlóságot Lancelottal. Mindegyik hős jogos örököse egy meghódított királyságnak. Gyermekként bukkantak rájuk egy hegyoldal melletti tó partján. Egy nagyhatalmú nő (pl. királynő) menti meg őket, aki valamiképp a vízből származik, és asszonyok között nőnek fel. Később a harcos fegyvert, lovat és varázserejű tárgyakat kap, mielőtt útjára bocsátják. Igaz, ugyan, hogy ezek az elemek hagyományosan hozzátartozhatnak egy hős életrajzához. Lásd Raglan 1936

[4] Az oszét Szatana (Dumézil 1930:75-78) neveli fel Szozrikót, akit egy folyó menti sziklán talál egy másik világban. Szozrikót minden nappal természet fölötti lények tanítják, majd éjszakára visszatér Szatanához, ugyanúgy ahogy Lancelotot napközben a Tó Népe tanítja, majd éjszakára visszatér a Tó Hölgyéhez.

[5] Ezek a tárgyak, különösképpen a tükör, mindig megtalálhatók a női szarmata harcosok sírjában (Newark 1989:19-28; hivatkozik Megaw & Megaw 1986:28) A bronztükröket megtaláljuk az alánok sírjaiban is (Ozols in Beck et al. 1881:125). De a brit és kelta sírokban is felbukkannak a tükrök (Dent 1985:85-92) és ezekben a sírokban általában szekeret is találnak. Figyelembe kell azonban venni, hogy a felszerelés, amit Lancelot a Tó Hölgyétől kap, egy lovas és nem egy szekeres harcos felszerelése, holott ezt kellene várnunk, ha a történet kelta forrásból ered. Ezek a kelta tükrök azonban inkább brit, mint pánkelta jellegzetességek (Jones-Bley személyes

Lancelot kalandjai során felkeres egy temetőt, ahol beszél egy remetével, s annak segítségével megtalál egy sírt, ahol is egy hölgy elmondja neki, hogy a síron olvasható név az ő (Lancelot) igazi neve.[6] Ezt követően foglyul ejti egy nő, aki hozzá akar menni feleségül. Börtönében egy meglehetősen ellentmondásos törpével találkozik. Ezek után megismerkedik a Száz Lovag Királyával, majd háromszínű címert viselve, inkognitóban végigküzd egy háromnapos lovagi tornát.[7] Végül egy összecsapás révén elnyeri Guinevere kezét is.[8]

Az életrajzi adatok első részében egyértelmű párhuzamokat találunk a dél-galliai alánok történelmével. Mint azt már említettük, az alánok első csoportja az 5. század elején telepedett le Galliában. 414-ben az alánok egy másik, vizigótokkal szövetséges csoportja Pellai Paulinus grófvárát, Bazast ostromolta. A gróf azonban az egyik alán vezér barátja volt, s így ostrom közben sikerült megállapodni: az alán vezér elküldte feleségét és kedvenc fiát Bazas városába, a gróf pedig földet ad az alánoknak, ha megverik a vizigótokat: Az alánok erre szekereikkel gyűrűt formáltak Bazas köré és a vizigótok ellen fordultak. A terület római katonai parancsnoka, Római Constantius Spanyolország területére űzte ki a vizigótokat, majd meggyőzte Honoriust, hagy adja az alánoknak

közlése). Más ősi kultúrák, mint például az etruszkoké (de Grummond 1982:166ff.) szintén temettek tükröket a férfi halottak mellé. A kelta tükrök részletes elemzéséért lásd Kilbride-Jones 1980:109-116.

[6] Korai kalandjai során Lancelot általában nem mondja meg a nevét, egyszerűen azért mert maga sem tudja azt. Dumézil (1930:32-34) hivatkozik arra a történetre, melyben Don Bettir felneveli Urizmag egy *"névtelen"* fiát egy tenger alatti világban, amit *egy* sziklán keresztül lehet megközelíteni.

[7] Mint arra de Vries (1942) rámutatott, a fehér, vörös és fekete (vagy sötétzöld/sötétkék) általában három indoeurópai alapgondolatot tükröz (önállóság, fizikai ügyesség és termékenység, ebben a sorrendben), mint azt Dumézil is felvázolta; lásd például Littleton (1991:89). Vagyis a háromszínű pajzs még inkognitóban is egy indoeurópai király szuverenitását, önállóságát jelzi, de egyúttal mindhárom jelentésre is utal. Lásd Dumézil 1971

[8] Lásd a walesi Gwenhwyfar-t és az ír Finnabair-t (ez utóbbi a korábbi Findabair-ból: Lewis és Pedersen 1961;174). Ford (1983:273) Guinivere nevét "*fehér fantom*"-nak fordítja. Colarusso (személyes közlés) úgy véli, hogy sokkal valószínűbb a név forrásaként a *windo-br-ya* "*fehéren született*"; esetleg "*habokból született*"; lásd a görög Aphrodité "*habokban született*" nevet

a Földközi-tenger és Toulouse közötti területet, ha az alánok hajlandók a parti utak védelmére (lásd a 7. és 9. térképet).[9] Ezek az események Ban legendájára hasonlítanak, akinek felesége és fia veszélybe került az ostromban, illetve földjét is csak késéssel kapta vissza – vagyis mintha külső/idegen erők működésétől függött volna birtoka.

A Dame du Lac (Tó Hölgye) mintájára képződő Lancelot du Lac név először a breton legendákban tűnt fel.[10] A Kerekasztal jövendőbeli legkiválóbb lovagját ekkor még csak Arthur udvarának egyszerű katonájaként említik, s még egyik jellegzetes kalandjáról sincs szó. Viszont e 12. század közepén tett említés előtt nem jelentkezik a Lancelot név a ránk maradt szövegekben. 1179-ben aztán teljes vértezetben bukkan fel Lancelot, mint Guinevere királyné szeretője Chrétien de Troyes *Conte de la charrette*-jében,[11] ahol felvállal bármely nehéz feladatot, megbirkózik bármely szégyennel, s megvív minden ellenféllel Arthur királynéja érdekében. A hős múltját egyetlen utalás említi, mely szerint egy vízi tündér nevelte fel, aki aztán egy varázsgyűrűt is adott neki, hogy felismerje a veszélyt.[12]

---

[9] Constantinus csupán azt kérte, hogy az alánok ellenőrizzék a partmenti utakat, hogy így akadályozza meg Athaulf vizigótjainak visszatértét Hispániából Galliába, Az alánok elfogadták feltételeit.

[10] Soudek 1972:v; App 1924:4. Az Arthur királlyal kapcsolatba hozott Lancelot első említése Chrétien *Erec és Cligés* című munkájában szereplő lista, melyben fontossági sorrendben a harmadik helyen szerepel (App 1929:4; Weston 1901a:4-5). Soudek (1972:v) és App (1929:3) szerint Lancelot neve germán eredetű lehet, annak ellenére, hogy a figura egy breton lovag szerepét játssza.

[11] Több lovag is szerepelt Guinivere szeretőjeként, mielőtt Lancelottnál megállapodott a hagyomány. Wace változatában Mordred volt Guinivere szeretője, mielőtt elrabolta őt a Kerekasztal utolsó napjaiban (Rhys 1928:104). Marie de France *Lanval* és Thomus á Chestre *Sir Launfal* című művében viszont Guinivere *Launfal*t, korábbi kedvesét próbálja meg eljegyezni.

[12] Bizonyos esetekben, mint például az ófrancia *Balain*-ben, a gyűrű képes volt feloldani a varázslatot is; Campbell 1972:119. A *Balain* a *Poszt-Vulgata* ciklushoz – a Vulgata-ciklusba sorolt népszerű művek után keletkezett, szintén közismert művek közé – tartozó *Suite du Merlin* töredéke. Bár Malory *Le Morte Darthur*-jának második könyvéből ismertek a legjobban, ezek a francia töredékek megtalálhatók Huth *Merlin*-jében és a Cambridgei Egyetemi Könyvtár Add. 7071 jelű kéziratában is. A szöveg megtalálható

1194 és 1205 között a svájci költő, Ulrich von Zatzikhoven is elkészült *Lanzelet* című munkájával. Ulrich nyomon követi Lancelot kalandjait, attól kezdve, hogy a hőst elrabolja egy *merfeine* (tengeri tündér[13]) egészen öregkoráig, haláláig. A költemény folyamán a hős legalább három, de inkább négy feleséget szerez magának, és elnyeri a jogot további két hölgy kezére is.[14] Az utóbbi két hölgy egyike Guinevere, akit végül Lancelot átenged Arthurnak – Ulrich tehát szemmel láthatóan nem tud szerelmi kapcsolatról Guinevere és Lancelot között.[15]

Nem sokkal Ulrich költeményének elkészülte után kerül megírásra a Lancelot címet viselő prózai mű.[16] A különféle elbeszélések ezen gyűjteménye számos vitára adott eddig okot. A walesi egyházfihoz, Walter Maphoz[17] formálisan kapcsolódó, francia nyelvű *Lancelot*-ot olyasvalaki írhatta, aki részletesen ismerte Poitou tartomány földrajzát, viszont hiányos ismeretei voltak Délkelet-Angliáról, Wales földrajzáról pedig a leghalványabb fogalma sem lehetett.[18] E Pszeudo-Map-ciklus mai szakemberei egyetértenek abban, hogy a mű valahol Poitou környékétr készülhetett az 1200-as évek elején. A Lancelot-elbeszélés gyűjtemény olyan elemeket kombinál, amelyek megtalálhatók Chrétien vagy

---

a kasztíliai spanyolban (az *el Baladro del Sabio Merlin,* Burgos, 1498; Sevilla 1535 részeként) és galíciai-portugál nyelven (Lacy et al. 1986:430).

[13] Ezt a fordítást Donald Ward (személyes közlés) bocsátotta rendelkezésre. Az oszét történetekben szintén felbukkannak a tengeri tündérek, mint fiatal hősök nevelő szülei (pl. Dumezil 1930:20-34.)

[14] Jól ismert az alán vezérek többnejűségének szokása Talán a legismertebb eset Asparé, a Keletrómai Birodalom tábornokáé, akinek három felesége alán, római és germán származású volt és mindegyik szült neki egy fiút (Bury 1889, 1: 320; Bachrach 1973:50-51).

[15] Vagy, ha esetleg ismerte is, úgy gondolta, közönsége nem fog megsértődni, ha nem meséli el a legenda ezen változatát.

[16] A *Lancelot* próza a 13. század elején keletkezett Vulgata-ciklus része A ciklus magában foglalja még az *Estoire del Saint Graal,* a *Merlin* (és folytatásai; Wheutley 1865-1899) a valódi *Lancelot·*a *Queste del Saint Grail* és a *Mort de· Roi Artu* című műveket.

[17] Bár a szöveg szerint Map írta a művet az angol III. Henrik király rendelésére, a legtöbb szakember szerint ez nem igaz (lásd pl. Lacy et al. 1986:374).

[18] Carman 1973:65-R4; Lásd a 13. térképet. Carman egy térképet is mellékel az általa talált dolgokról. amely kiválóan illusztrálja az ebben a részben tárgyalt bizonyítékokat.

UIrich műveiben, hiszen ebben Lancelot a Dame du Lac, vagyis a Tó Hölgye pártfogoltja, ugyanakkor Guinevere királyné esztelen szeretője is.[19]

Az ismeretlen szerző által valamikor 1203 és 1213 között írt *Perlesvaus* ófrancia prózastílusban írt elbeszélés. A mű alcíme A *Grál nagykönyve* és terjedelmének nagyobbik fele arról szól, hogyan próbál meg Lancelot – sikertelenül – legalább egy pillantást vetni a Grálra. A Lancelot Guinevere iránt táplált érzései által okozott problémák megoldódnak amikor utóbbi meghal a meggyilkolt fia halála okán érzett fájdalomban s ezzel Lancelot felszabadul mindentől, ami meggátolná, hogy pogány életútja folytatásaként keresztény hitre térhessen.[20]

Lancelot legendái ezek után, a 13. században, már csak a kontinensen keletkeznek. s voltaképpen mindegyik az ófrancia Lancelot-próza átiratáként jelenik meg, vagy legalábbis erőteljesen támaszkodik arra. A 13. századi *Suite du Merlin* szerzője például megemlíti, hogy tudomása van a történetről, amelyben a Tó Hölgye gyűrűt ajándékoz Lancelotnak, de valójában nem építi azt bele művébe, és egy elejtett megjegyzésből azt is megtudjuk, hogy a mesének egy latin nyelven rögzített változatát vette alapul saját művéhez.[21]

Lancelot legendái Britanniában csak a 14. században bukkannak elő az írott forrásokban, és figurája ugyanolyan jellemvonásokat hordoz, mint a kontinensen: elsőként Arthur lovagjainak

---

[19] Paton 1903. Paton szerint a Tó Hölgyének hármas szerepe: Lancelot őrzője, Morgan ellenfele és Merlin szeretője. Úgy véli, hogy ezek közül a legrégibb az őrző szerep. Lancelot karakterének igen kevéssé tárgyalt részlete az őrület. A legtöbb szakember egyáltalán nem foglalkozik a kérdéssel. Mások a vágyakozó szerelem következményének tartják az őrületet. Egyes szakértők az ír *Táin Bó Cuailgne* című mű Cûchulainn-jának őrült dühéhez hasonlítják azt és szerintük ez a fajta szellemi probléma mutatja a kapcsolatot Lancelot és a kelta hagyomány között (Owen, 16-21). A legtöbb olyan hősnek azonban, mint Lancelot vagy Akhilleusz (akik legalább olyan pusztítóak mint hasznosak kultúrájukra nézve) jellemzője ez az őrület, s mint arra Markale (1985:152-l54) rámutat, a figurák között inkább az elméleti indoeurópai, s nem kelta szinten lehet párhuzamot vonni.

[20] Ez a részlet azért érdekes, mert Berry környékén Lancelot megtérésének idején a pogányok jelentős része alán volt.

[21] Bogdanow in Loomis 1959:331. Ez a mű Robert de Moron *Merlin*-jének (1191-1202) vagy más néven a Huth-féle *Merlin*-nek az átirata.

listáján bukkan fel neve, majd Guinevere szeretőjeként jelenik meg, míg végül számos más kaland főszereplőjeként tűnik ki.

13. térkép A *Lancelot* próza földrajzi utalásai

Igaz tehát, hogy Lancelot nevét elsőként a kontinensen jegyezték fel, és személye csupán egy késői hozzátoldás az Arthur-mondakörhöz, amely Britanniában később jelenik meg, mint a kontinensen, a walesi eredetelmélet hívei ennek ellenére kiállnak a Lancelot-legendák walesi származása mellett, s szerintük a történetek Wales földjéről kerültek a normann kori Anglián át fran-

cia földre, akár szájhagyomány írtján, akár azóta elveszett kéziratok révén. Vizsgáljuk meg tehát bizonyítékaikat.

Lancelot és Lug

Lancelot személyét általában a kelta Lug istenségre vezetik vissza, Loomis azon javaslata révén, mely szerint Lancelot neve "a *walesi... Llwch, vagyis az ír Llenlleawc névből ered..., (amelynek) végső őse az ír-kelta Lug (vagy Lugh) istennév*."[22] Loomis bizonyítékai azokon a párhuzamokon alapulnak, amelyeket Lancelot és az Arthur legendakör más hősei között figyelhetünk meg. Loomis értelmezése szerint az Orkney-szigeteki Lot, a római Lucius, és benoichi Lancelot egyaránt az Arthur ellen harcoló Lug isten megtestesülése. Lot és Lancelot is elrabolja Guinevere királynét, Lotnak és Lancelotnak is törvénytelen fia születik (Gawain[23] illetve Galahad), sőt Loomis szerint mindkét asszony, aki a történetek szerint a fenti gyermekeket szüli (az orkney-i Morgawse és corbenici Melanie), ugyanarra a Morgan[24] nevű nőre vezethető vissza, s így felveti azt is, hogy a két fiú, Gawain és Galahad személye is kapcsolódik egymáshoz.[25]

---

[22] Loomis 1952: 187-192. Meglehetősen furcsa kezdő feltevés ez, hiszen Lancelot családja a történet szerint ír asszonyokat vesz nőül (ugyancsak Lancelot nevű nagyapja például Írország királyának lányát), és több kalandja Írországban játszódik (például *a Rigomer* Lancelotjáé), mégsem említik sehol, hogy ő maga ír lett volna.

[23] Lot és Morgewse még nem házasodott össze Gawain születésének idején (West 1969:118).

[24] Gyakran a kelta hagyomány Morganjeként emlegetik (pl. Moorman és Moorman 1978:92).

[25] Heinrich von dem Türlin német nyelvű románcában, az 1230 körül keletkezett *Diu Cróne-ban* Gawain a Grál lovagjaként tűnik fel. Weston (1906-1909, 1:316) erre és más bizonyítékokra hivatkozva állítja, hogy ő volt eredetileg a Grál hőse. Nehéz azonban a lazább erkölcsű Gawaint a Szent Grál szűzies keresőjével, Galahaddel azonosítani. Wauchier de Denain a *Perceval* folytatásában a Grál legenda olyan korai változatát mutatja be, melyben valóban Gawain a főhős. Ez a változat Bleherisnek köszönhető, akit Wauchier walesinek tart (Weston 1913:31-32). Szintén egy Bleheri nevű szereplő tűnik fel az 1225-1259 között íródott. *Mériadeuc* (vagy *Le Chevalier aux deux épées)* című francia románcban, mint a hős apja (Foerster 1877). Wauchier Balharis-ét Weston (1913:31-32) az *Elucidation* Blishis, Thomas Tristan-jának Bréri nevű szereplőjével, illetve egy Giraldus Cambrensis (Walesi Gerald) által említett mesemondóval,

Egyet kell értenünk Loomis érvelésével annyiban, hogy a legendák párhuzamai valóban léteznek, valójában azonban ezek a párhuzamok a legendák egy tágabb körében is megtalálhatók, s ezek egy részének semmi köze Lancelothoz. A legtöbb indoeurópai népnek van például olyan legendája, amelyben a király egy lovagja a király ellen harcol a csatában. Guinevere elrablását viszont Meleagant, Mordred és más harcosok nevéhez is kapcsolják a legendák változatai.[26] Attól pedig, hogy egy harcosnak törvénytelen fia születik, még nem feltétlenül lesz Lancelot megfelelője: meg kell vizsgálni a fiú születésének és életének más körülményeit is.

Kétségtelenül van azonban néhány párhuzam a kelta Lug (vagyis a walesi Lleu és az ir Lugh) és Lancelot legendái között, amikre érdemes kitérnünk.[27] A walesi Lleuhoz hasonlóan Lancelot is gondban van a történet elején, hogy mások hogyan hívják őt. Lancelot, aki páncélján aranysasos jelvényt hordoz,[28]

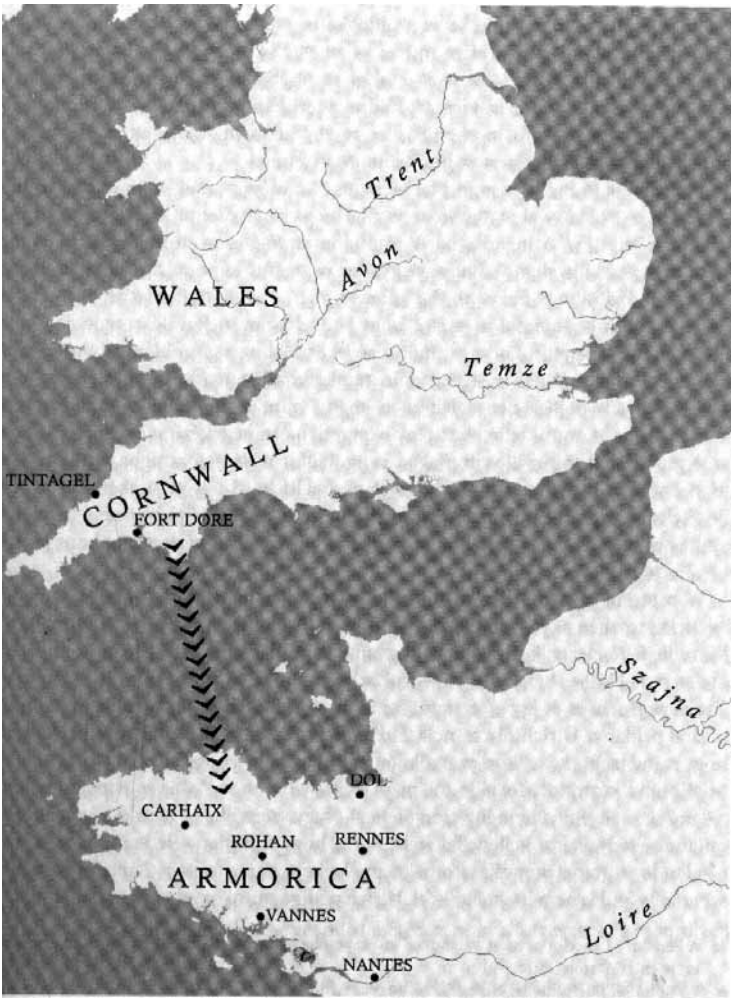
Bledhericussal azonosítja. A legtöbb Gawain/Galahad párhuzam azonban azért sántít, mert Galahad eredetileg nem volt része az Arthur hagyománynak. A legtöbb szakember Lancelot fiát, Galahadet a ciszterciták kitalációjának tartja, akik a népszerű, de vérszomjas és kevéssé morális apa helyett egy sokkal megfelelőbb személyt próbáltak találni Gawain és Perceval mellé a Grál legendákba (lásd Loomis 1963b:178-182).

[26] Ez a téma igen népszerű az Arthur hagyományban. Guinivere elrablójának neve már a legkorábbi változatokban is M-mel kezdődik: Mardoc, Mordred / Modred (Medraut, Meleagant/Meligraunt Meliagrance/Mellyagaunce, Melwas. Igen lényeges kérdés ez, de eddig még nem sikerült magyarázatot találni rá.

[27] Lleu-val kapcsolatban lásd Ford (1977) és Ganz (1976), Lugh-gal kapcsolatban pedig MacGana (1970) és MacGullogh (1918) műveit.

[28] A keresztezett villámokat tartó sas, a római légiók szimbóluma a háború istenét szimbolizálja. A szarmaták sas szimbóluma szintén keresztezett villámokat tart és ugyancsak a háború istenének szimbóluma. Ennek a keleti istenségnek igen szoros a kapcsolata a vízzel, nagyjából úgy, ahogy a két minőség keveredését Lancelot figurájában is megfigyelhetjük. A kereszténység esetében a sas az ég hírnöke (ne feledjük, hegy Lancelotról szólván a Grál-családról beszélünk). A kelta sas Lug isten szimbóluma, akinek sokszínűségét jól mutatja az ír irodalom Lugh és a walesi irodalom Lleu alakja. Talán éppen a Lancelot felszerelésén megjelenő, túlságosan is bőséges jelképrendszer okolható azért, hogy a későbbi művekben minden ilyen jelzés eltűnik pajzsáról, mint ahogy az Atchity (1978) feltevése szerint történt Akhilleusz pajzsával is a késői görög művészetben.

gyakran kerül fákkal kapcsolatba, mint ahogy meggyilkolása után Lleu is gyakran mutatkozik sas formájában Gwydyon előtt. Lancelot eleinte csak problémát okoz Arthur udvarában, és csak ügyessége miatt fogadják be, akárcsak Lugh-ot az ír hagyományban.[29]

14. térkép A kelták kivándorlása Armoricába.

[29] Rees és Rees 1961:34-35.

Lug és Lancelot legendái között azonban sokkal nagyobbak a különbségek, mint a hasonlóságok. Lancelot anyját szinte nem is ismerjük meg a történetből, míg Lleu anyja egyike fő ellenfeleinek. Ban még Lancelot csecsemő korában meghal, míg Lleu apja folyamatosan mellette áll és segíti őt. Lancelot felesége Elaine, a Sivár Földön uralkodó Halászkirály, Pelles lánya (a mese szerint a Forrás először eltűnik, majd újra megtalálják). Lleu ellenben egy virágokból készült lányt vesz feleségül (ebben először létrejön egy forrás, majd elapad.[30] Lancelot történetei egy kardhoz kötődnek, míg Lleu szimbóluma a lándzsa. Lancelot egyike "*Britannia oroszlánjainak*" Lleu ugyanakkor sas alakját szokta ölteni. Lancelot felesége lojális vele szemben (miután feleségül ment hozzá), Lleu-t azonban becsapja felesége. Lancelot túléli a camlann-i csatát, az ír Lugh azonban meghal Mag Tuired második csatájában. Röviden: Lancelot és a kelta Lug figurája közötti hasonlóság meglehetősen felszínes. A történetek párhuzamain túl azonban csupán három fő érvet tud felsorakoztatni a walesi eredet elmélete.

Az első érv szerint a kelta tündérszerű lények meglehetősen jellemzően kötődnek a vízhez;[31] s a történetek többségében Lancelot is bizalmas viszonyban áll egy vízi tündérrel. De van mindjárt két probléma is ezzel az érvvel. Először is, a bretonoknak vélhetően a walesiektől függetlenül szintén megvolt a maguk kelta vízi tündér-hagyománya, s aligha lehet szó itt walesi eredetű történetekről. Azok a kelták, akik a 6. századi Britanniából elmenekülve telepedtek meg Armoricában, nyilván magukkal vitték hagyományaikat a kontinensre (lásd a 14. térképet), vagyis sokkal valószínűbb, hogy a bretonok bármilyen, a Brit-szigetekhez kötődő hagyománya ezen az úton érkezett meg ide, s nem Walesből került át Bretagne-ba 12. századi népmesék révén. De elképzelhető az is, hogy a kontinensen élő kelták közt eleve meglehetett a későbbi breton mesék vízi tündéreinek hagyománya. Ebben az

[30] Mi is meglehetősen bizonytalannak tartjuk Loomis véleményét Elaine Sans Pere és Morgan Le Fay azonosságáról, mivelhogy érvelése kimerül abban, hogy Morgan a gyógyító kürt birtokosa, Pelles (Elaine apja) pedig a Grál Őrzője (lásd az 5. és 10. fejezetet.)

[31] Rhyss 1901. Rhys művének előszavában, az ötödik bekezdésben találhatóakra hivatkozunk. Az 1983-as kiadásban itt még nincsenek oldalszámok.

esetben tehát a vízi tündér-mesék összkelta eredetét kell feltételeznünk. A másik probléma ezzel a gondolatmenettel Ulrich Lanzelet című művében testesül meg. A korabeli germán népek legalább annyira szerették a vízi tündéreket, mint a kelták.[32] Ulrich eredeti története így akár germán forrásból is meríthetett. Sőt akár alán eredetű is lehetett a történet, hiszen az oszét nárteposzok szintén megemlékeznek a tenger mélyén élő asszonyokról, akik ott, a tündérmesék világában élve nevelik fel fiaikat és a történetek más hőseit.[33] De bárhogy legyen is, a Lancelot történetek vízi tündére valójában nem a kelta szinten, hanem a feltételezett indoeurópai szinten is lehet a walesi tündérek megfelelője. Egyszerűen nincs szükség a walesi átadás folyamatára.[34]

A legendák walesi eredetét igazolni kívánó második érv szerint a kontinensen elterjedt Arthur-legendák igen jól tájékozottak Wales földrajzát illetően. Ez ugyan igaz néhány művel kapcsolatban – ilyen például Hartmann von Aue-től *az Erec* – Lancelot legendái azonban vajmi keveset tudósítanak Wales tájairól, már ha egyáltalán tudósítanak valamit is. Chrétien műve, a *Conte de la charrette* egy olyasfajta világban játszódik, mint Ulrich *Lanzelet*-je, ahol is az események helyszíneit ismerjük, de valójában nem tudjuk azokat ismert földrajzi területhez kötni. Sőt a *Lancelot*-prózából Poitou környékét ismerhetjük meg részletesen, ami kifejezetten ellentmond annak, hogy a mű szerzője a walesi Walter Map lenne.

A harmadik fő érv egy csoport fantáziadús etimológia, amely számos szakembertől származva olyan walesi nevekre próbálja meg visszavezetni Lancelot nevét, mint például a Peredur.[35] Mint arra már Weston rámutatott, ezen etimológiák túlnyomó része nem veszi figyelembe, hogy az egyetlen összekötő kapocs Lancelot különböző legendái között, hogy neve mindig Lancelot

[32] Lásd például a Grimm testvérek meséiben előforduló számtalan vízi tündért.
[33] Lásd Dumézil 1930:20 24
[34] Lancelot és a víz kapcsolata sokkal inkább családjának különleges szerepéből fakad (a Grál hagyományban igen szoros a kapcsolata család tagjai és a Föld termékenysége között), mintsem a vízhez kötődő nő és az általa felnevelt ifjú harcos kapcsolatából.
[35] A Peredur/Lancelot neveket a "*lándzsa*" szó kapcsolja össze, hiszen *a pâr* és a *lance* szó egyaránt ezt jelenti (Weston 1901a:8-9).

du *Lac*.[36] Loomis is kitért erre a kérdésre, és több alkalommal felvetette, hogy Lancelot nevének walesi eredetije Llwch Llawynnawc lehetett.[37] Loomis hipotézisével azonban az a probléma, hogy kizárólag Lancelot legendáinak írásos verzióira támaszkodik, s nem veszi figyelembe, hogy a walesi Llwch kiejtése nem feleltethető meg a francia Lac szónak. Az őt ért kritikákra válaszul Loomis feltételezte egy ismeretlen ófrancia kézirat egykori létezését, amelyet Hugh de Morville vitt magával angol földről Németországba, amikor 1194 februárjában a szabadon engedett Oroszlánszívű Richárd helyett túszként került oda. Feltételezése szerint ezt a hipotetikus kéziratot fordíthatta le Ulrich középfelnémetre, s adta neki végül a *Lanzelet* címet. Ez a feltételezett rejtélyes kézirat azonban számos további kérdést vet fel.

Webster meggyőzően bizonyította, hogy Chrétien, illetve a Map-kézirat szerzője és Ulrich részben ugyanazon forrás segítségével Imák meg műveiket.[38] Viszont ha az Morville feltételezett kézirata volt, hogyan olvashatta volna azt Chrétien a *Conte de la charrette* 1179-es befejezése előtt, miközben tudjuk, hogy Morville 1194 előtt nem járt a kontinensen és így a kéziratot sem vihette oda? S hogyan kerülhetett volna a kézirat példánya Ulrichtól a francia Lancelot-próza szerzőihez? Elképzelhető lenne, hogy mindezek a középkori szerzők jó barátok voltak, s hogy először Chrétien kérte kölcsön a kéziratot Morville-től, majd elvitte Ulrichhoz,[39] aki végül továbbküldte a *Lancelot* szöveggyűjtemény szerzőjéhez – vagy szerzőihez – akárki is volt az? Ha ez lenne a helyzet, azt kellene feltételeznünk, hogy Chrétien véletlenül pont azokat a kalandos történeteket választotta ki, amelyeket aztán a francia *Lancelot* szerzője/szerzői végül is nem használtak

[36] Weston 1901a:8-10. Elvileg elképzelhető, hogy az Arthur legendákban felbukkanó *lac* szó eredetileg a keleti kaukázusi nyelvek *lak* szavából eredt (oszét *loeeg, *läg,* "*ember*"; Benveniste 1959:118).

[37] Ezt a hipotézist több szakember a mai napig elfogadja, lásd Jenkins 1975:78-79.

[38] Webster 1934:203-214.

[39] Eltekintve azoktól a jellemzőktől, amelyeket Webster azonosított a *Cante*-ben és a *Lanzelet*-ben, Chrétien költeményét általában saját kitalációjának tartják. Lásd Loomis 1949.

fel,[40] Ulrich pedig semmi egyebet nem csinált, mint lefordította a művet. Ennél a nyakatekert feltevésnél azonban sokkal egyszerűbb, ha arra gondolunk, hogy Chrétien, Ulrich és a *Lancelot*-próza szerzői a kontinensen terjedő szájhagyományt használták fel műveik szerkesztésénél. Milyen valószínűtlen is lenne, hogy Morville hipotetikus kézirata legyen a brit és walesi Lancelot-hagyomány egyetlen írásos dokumentuma, hisz minden más Lancelot-történet csak száz évvel az Ulrich-féle L*anzelet* után bukkant fel a szigeti Arthur-hagyományban.

A Webster által talált tizenhárom párhuzamból öt valójában eléggé általános a középkori irodalomban: (1) a lovag egy gázlónál harcolva győzi le ellenfelét, (2) a lovagot bebörtönzik, (3) megvitatják egy lovag és egy hölgy közötti etikett szabályait, (4) lovagi tornát rendeznek, hogy hírt kapjanak egy eltűnt lovagról, és végül (5) a lovagot fiatal védencei kísérik. Két másik párhuzam olyan dolog, amely voltaképp akárhány lovaggal megtörténhet: a lovag kénytelen éjszakai szállást kérni egy kastélyban, ahol egy hölgy megpróbál együtt hálni vele, s ez végül bizarr küzdelembe kergeti a lovagot (lásd például Gawain és a Zöld Lovag harcát), illetve (2) a lovag egy háromágyas teremben tölti az éjszakát, ahol valamilyen veszélyes próbán kell helytállnia (lásd Sir Gareth történetét Malory *Le Morte Darthur*-jában). A visszamaradó hat elem közvetlenül Lancelothoz kötődik: (1) Lancelotot egy vízi tündér neveli föl, (2) Lancelot egy varázsgyűrűre tesz szert, amelynek segítségével előre látja a veszélyt, (3) Lancelot névtelenként kezdi el pályafutását, de végül megtudja nevét egy hölgy jelenlétében, egy kolostor melletti temetőben, ahol beszédbe elegyedik a sírokat gondozó öreg szerzetessel, (4) Lancelot gyávának tetteti magát, (5) Lancelot különösen jó viszonyba kerül Gawainnel és több alkalommal megmentik egymást, és végül (6) Lancelot az utolsó pillanatban menti meg Guinevere-t a nemi erőszaktól, de az erőszakoskodó végül elrabolja Guinevere-t, majd Lancelot követi és kiszabadítja őt Gawain segítségével, olyan kalandok során, melyben fő szerepet játszik egy víz alá merült híd.

[40] Habár a *Lanzelet* több mint egy évtizeddel Chrétien *Conte de la charrette*-je után született, Ulrich költeményének anyagát általában korábbinak tartják Chrétien munkájáénál (Webster 1934 és 1951).

Ez az utóbbi hat elem a feltevés szerint Morville elveszett kéziratában szerepelt.[41]

Figyelembe kell azonban venni, hogy a *Lanzelet* ötvenhárom alkalommal hivatkozik korábbi művekre, de csak az utolsó hivatkozás, a mű végétől 107 sorral feljebb lévő – egészen pontosan a 9445. – sor hivatkozik Hugh de Morville-re. S mint arra Webster rámutatott, mindegyik hivatkozás olyan részeken fordul elő, amely sokkal inkább Lancelot hagyományos élettörténetéhez tartozik, mintsem olyan részeken, amelyek Arthur más lovagjaival kapcsolatban is szerepelnek más történetekben, így aztán mindenképpen figyelembe veendő lehetőség, hogy a forrás esetleg valamilyen szájhagyomány volt.[42]

Chrétien az egyetlen Lancelottal foglalkozó szerző, aki egyáltalán nem hivatkozik korábbi írásos szövegekre. Ráadásul ő meglehetősen bizonytalanul köti munkájának részleteit az ismert történelemhez, s hősének történelmi szerepe is hasonlóan homályban marad. A többi szerző viszont sokkal inkább szükségét érezte, hogy tisztázza Lancelot történelmi kapcsolatait.[43] Általában egy korábbi műre való hivatkozással intézték el a dolgot, holott a Perlesvaus esetében egyértelműen tisztázódott, hogy a forrás részben szájhagyomány volt.[44] Márpedig ha az írott forrás már a *Perlesvaus*-szal kapcsolatban sem létezett, akkor az abban szereplő Lancelot történetek sem alapulhattak írott hagyományon. A Grál-kapcsolat valószínűleg Robert de Boron műveire megy vissza,[45] viszont ő csak a Grál és a Kerekasztal történet legkorábbi részét írja le *Joseph* illetve *Merlin* című könyvében. Lancelot történeteinek tehát valahonnan máshonnan kellett származnia. Ez azonban aligha lehetett a *Conte de la charrette,* a francia *Lancelot-próza,* vagy a *Lanzelet,* hiszen *a Perlesvaus* szerzője semmit sem tud Lancelot és a Tó Hölgye közti kapcsolatról. Az

[41] Webster 1934:203 214.
[42] Webster 1934.
[43] A legenda definíciójánál fogva kötődik a történelemhez, mivel feltételez egy különleges eseményt, amely a közhiedelem szerint valóban megtörtént (Thompson 1977:8-9).
[44] Nitze és Jenkins 1932-1937, 1:104
[45] Chrétien *Conte del Graal* című műve befejezetlen maradt, a későbbi szerzők pedig vélhetően Robert munkáit használták a hagyomány forrásaként.

Arthur udvarába a Grálról hírt hozó szüzek fehérbe öltözöttek, és szekereken[46] vagy fehér öszvérek hátán érkeznek, ugyanúgy, ahogy a *Lanzelet*-ben vagy a francia *Lancelot* szöveggyűjteményben a Tó Hölgyének női hírvivői. Igaz, ezeknek a nőknek semmi köze a vízhez, az egyetlen tavon kívül.

De bárki is írta a *Perlesvaus*-t, kifejezetten nagy hangsúlyt fektetett a Lancelot legendák azon részére, amelyben Claudas, a Lancelot földjeire igényt tartó király is szerepel. Claudas általában a Tó Hölgyének ellensége, de *a* (*Perlesvaus*-ban mint Lancelot ellenfele szerepel.[47] Az 1230-1240 között íródott *Agravain* szerint Lancelot birtokai 426-ban kerültek Claudas kezébe.[48] Abban azonban van némi zűrzavar, hogy végül is Claudas vagy Clovis ölte meg Bant és orozta el Lancelot örökségét. Könnyen elképzelhető, hogy a Claudas és a Clovis név egyaránt a Klodvig név "*latinosított*" változata, vagyis a szóban forgó király nem lehet más, mint a 481-511 között uralkodó I. Klodvig a Merovingdinasztiából, aki kétségtelenül az armoricai alánok ellensége volt, márpedig *a Perlesvaus* ott játszódik.[49] De Klodvig egyúttal leigázott minden más alán csoportot is, akik a későbbi Franciaország területén éltek, mégpedig akkoriban, amikor Lancelot legendái vélhetően keletkeztek. Talán az ő emléke élt tovább Lancelot fő ellenségének alakjában, aki a Kerekasztal és Lancelot elpusztítása után a kontinentális területek urává vált.

Ezek szerint viszont Lancelot egy kontinentális hagyomány révén került bele az Arthur-legendakörbe. Ulrich említése a

---

[46] Rubruk-i Vilmos ferences rendi szerzetesleírása 1250 körül (idézet: Lamb 1943:42-43) a mongolokról: "*Egyetlen lány húsz vagy harminc szekeret is el tud vezetni. A talaj [a sztyeppén] meglehetősen sík, így együtt tudják megindítani a szekereket, a lány pedig helyet foglal az első szekér elején és irányítja az ökröket, míg a többi követi. Lassan haladnak – csak úgy, ahogy egy ökör vagy egy birka lépeget*."

[47] A *Perlesvaus* nem említi a Tó Hölgyét.

[48] Baumgartner 1981:65-66. Figyelembe kell venni, hogy ez a dátum Lancelot legendáinak történéseit a galliai alánok megtelepedésének, s nem Klodvig uralkodásának idejére teszi. Az *Agravain* az egyetlen költemény, amely fennmaradt a Vulgata-ciklus *Lancelot*-jából és bekerült a Poszt-Vulgata ciklusba. A francia nyelvű töredékek a B.N. **t** 12 és a 13. század végi B.N. fr. 12599 jelzésű kódexeken találhatók, Lacy et al. **t** 986:430-43I

[49] Nitze 1937:101.

"*welsches buoch*"-ról – vagyis a kelta könyvről – valójában francia könyvet takar, s azt Morville bárhol beszerezhette a La Manche csatornától Svájcig tartó útja során. Vagyis a könyv "*welsches*" megnevezése nem igazolja, hogy a hipotetikus kézirat Walesből származott volna, csupán annyit tudhatunk, hogy az kelta területről származott, azaz lehetett francia is.[50] Sokkal valószínűbb, hogy a Chrétien, Ulrich, a *Lancelot* próza és más költemények szerzőinek alapul szolgáló forrás a kontinensen terjedő szájhagyomány volt, s a történet csupán a 14. században került át a Brit-szigetekre, hiszen Lancelot ekkor foglalta el helyét Arthur mellett az angol legendákban.

6. kép. Veszélyes temető (Pierpont Morgan Library, New York, MS806. fol. 207.)

Ugyanakkor a Lancelotról szóló történetek magjában igen érdekes alán párhuzamokat találhatunk. Példának okáén, a *Lancelot-próza* egyik 14. századi kéziratának egy jelenetében

[50] A `Wales és welsh "*walesi*" szavak a germán *welsches* "*idegen, külföldi*" szóból erednek. Vagyis Wales lakóit "*idegen*"-nek nevezzük, bár ők valójában a kelta cymri népcsoporthoz tartoznak. Lásd a függelék 2. hivatkozását Idegen Földi Alain-re és Galafer-re, az Idegenek Királyára. A *welsches* francia változata *a galles.* Az ócornwalli *galec* (illetve a walesi *galeg,* armoricai *gallek)* melléknév jelentése "*galliai, francia*" s valóban lehet ennek is egy "*idegen, külföldi*" mellékjelentése (lásd *a gales* "*nehézkes*"; illetve gallos/galloys/gollus, illetve walesi *gallu*, armoricai *galloud* "*hatalom, erő, uralom*"; Williams **1** (365:159). Lancelot legendáiban a nevek jelentős része a Gala-szóval kezdődik: Galalad (Galaad), Galatia, Gallacum, Galahodin és Galahaut. Általában a francia galles szót tartják számon az Arthur legendák ezen neveinek forrásaként. Véleményünk szerint azonban ezen nevek mögött nem a "*walesi*", hanem sokkal inkább az "*idegen*" jelentés húzódik meg.

Lancelot és Ector a Veszélyes Temetőn halad át.[51] Ebben a temetőben nyugodott Arimatheai József bűnös követőjének, Chanaannak (Kánaán) tizenkét fivére, akiket ő maga ölt meg, mert úgy gondolta, hogy az ő bűneik miatt kelleti bűnhődnie. A márványsírok mindegyike lángolt, s mindegyiklovag sírjából egy-egy kard állt ki a márványból, hegyével felfelé, a fejfa helyén. Arimatheai József szerint soha senki nem fogja tudni kihúzni ezeket a kardokat, Lancelot azonban sikerrel veszi fel a harcot a Veszélyes Temető kihívásaival, és megszabadítja Chanaant kínjaitól.[52] Fontos észrevenni, hogy ebben a történetben megjelenik a sírokon emelt tűzoltárok szkíta hagyománya, keveredve azzal az alán hagyománnyal, amelynek során valamely részével kiálló kardot ágyaznak be a sírba.[53] A kaland sikeres befejezésének eredményeként Lancelot megtudja igazi nevét és tudomást szerez örökségéről - habár ez a történet nem más, mint az Arthur-féle "*kard a sziklában*" motívum felbukkanása Lancelot történetében.[54] A Lancelot-féle változatban azonban sokkal mélyebbre nyúlnak az alán párhuzamok, mint Arthurében. Az alán vallásban például a Tűz atyja a Napisten volt, a tűzoltár istennője pedig – akit a nárt-

[51] Pierpont Morgan Library 806 ex. MS Yates-Thompson, fol. 207; Loomis és Loomis 1938:99, 253. ábra. Loomis és Loomis szerint a kézirat ezen iniciáléja Gawaint és Ectort ábrázolja. Mivel a pajzsokon látható címerek nem alkalmasak ennek megállapítására (a különféle kéziratokban Lancelot és Gawain gyakran azonos pajzsot hord), úgy véljük. Loomisék nem az iniciálé képe, hanem a hozzá tartozó szöveg alapján azonosítják a szereplőket. Mivel azonban az iniciálé képe szerint Lancelot/Gawain azokkal a kardokkal harcol, melyeket a halott lovagok szellemei forgatnak, s ez a történet a Lancelot prózán kívül (pl. Lovelich művében és Malory *Le Morte Darthur*-jában) inkább Lancelothoz mint Gawainhez kötődik, úgy véljük. jelen esetben az iniciálé és a szöveg két különböző hagyományt követ (mint azok az iniciálék, melyek Arimatheai Józsefet ábrázolják a Kehellyel, miközben a szöveg nem említi őt a Kehellyel; Malcor 1997:261), és a képen megjelenő lovagot inkább Lancelotnak tartjuk.

[52] Élve temették el; Lovelich 1874-1905, 2:267-270; lásd a 6. ábrát.

[53] Abajev 1980:12. Az alán temetkezések európai eloszlásáról lásd Sulimirski (1970:190, 70. ábra) és Bachrach (1973:69, 5. térkép és 1973:70, 6. térkép). Sulimirski (1970:105) részletezi azokat az indoiráni temetkezéseket, melyekben kardot szúrtak egy ló, birka és marhacsontokból álló halomba.

[54] Ebből és más bizonyítékokból is kiderül, hogy Arthur és Lancelot ikerkardokat hordoznak (lásd az 5. fejezetet).

eposzokban Szatana testesít meg – annak az istennőnek az emléke, akit az egykori szkíta hagyományokban a sírra emelt oltárnál szólítottak meg.[55] Szatana valóban közeli kapcsolatban van a temetőkkel, hiszen maga is egy sírban született meg, miután Szent György megejtette anyjának tetemét.[56] Az oszét legendákban Szent György egyértelműen a háború istenét váltotta fel – ez utóbbinak volt a szimbóluma a sírba plántált kard.[57] Így aztán némi óvatossággal azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a tűzoltár istennője az alánok vallásában valószínűleg a háború istenének lánya lehetett.[58] Egy 14. századi Arthur-legendában ezeket az elemeket együtt találjuk meg. Az alán hagyományokból kitűnik, hogy a víz istene a fia (vagy mostohafia vagy pártfogoltja) a tűzoltár istennőjének.[59] Ez a figura – akit a nárt-eposzokban Szatana unokafivére, Batraz testesít meg – lehetett Lancelot du Lac prototípusa, figyelembe véve nevelőanyja, a Tó Hölgye szerepét, illetve első kalandját a temetőben, ősei sírjánál.

Lancelot óriási nagylelkűsége egyike a leglenyűgözőbb tulajdonságainak. Batraz nagylelkűsége is igen jól ismert, bár az ő esetében ez a sztyeppei népek vendégszeretetét tükrözi. Lancelot sírján a meglehetősen érdekes "*kétszer meghalt ember*" felirat szerepel. Batraz nem fél a haláltól, hiszen halhatatlan, egészen addig, míg Isten halállal bünteti őt a nártok lemészárlásáért.[60] Lancelot sírfeliratának értelme vélhetően abban rejlik, hogy a Halottak Földjén felnőtt ember nem fél a haláltól.

---

[55] Abajev 1980:12.

[56] Dumézil 1930:24-25.

[57] Vagy Espor, az áldozatok istene, akit a "*Batraz halála*" egy ingus (csecsen) nyelvű változatából ismerünk (Dumézil 1930:72-73). Ebben a mesében Pataraz azért keresi meg Esport, hogy engedje meghalni őt, mivel vissza akarja adni a világnak azt a jólétet, ami az ő születésével szűnt meg (lásd a Sivár Föld hagyományát a Grál legendákban). Espor beleegyezik, hogy visszaállítsa a nők és a kancák termékenységét, ha Pataraz visszatér a földre, majd újra eljön Esporhoz, még mielőtt a Nap utolsó sugarai elhagynák a hegyek tetejét. Pataraz teljesíti a feladatot és Espor beleegyezik halálába. Lásd Lancelot kapcsolatát a kancákkal és a termékenységgel.

[58] Lásd Szatana szerepét a nárt legendákban; Abajev 1980:13.

[59] Dumézil 1978:24.

[60] Ennek ellenére még az ellenkező halott meséjét is az ő történeteihez szokták kapcsolni; Dumézil 1930:71 ff

A *Queste del Saint Graal* Lovelich-féle fordításának egyik, Lancelot nagyapjáról szóló története elmeséli,[61] hogyan vették fejét az idős embernek, amikor megérkezett egy ír herceg feleségével megbeszélt romantikus találkára.[62] Lancelot nagyapjának feje azonban testéről lerepülvén beesett egy ciszternába. A tettet elkövető szerencsétlen herceg nem tudta visszaszerezni a fejet, mert a víz teteje tűzbe borult.[63] Leplezendő a gyilkosságot, eltemették a testet, de a sírból minden nap három vércsepp fakadt, amelyek minden betegséget meggyógyítottak, s hamarosan már két oroszlán őrizte a sírt. A hazatérő herceget viszont agyonütötte egy lezuhanó kő, amikor épp áthaladt várkastélyának kapuján.[64] Évekkel később Lancelot du Lac eljut a sírhoz, megöli a két oroszlánt – majd a történet itt sajnos befejeződik. A történet megjelenik a portugál *Liuro de Josep Abaramatia* című műben is.[65] Kissé eltér ettől Batraz története, akit arra kényszerítenek, hogy idegen földön marhákat őrizzen.[66] Batraz megöli a földbirtokost, majd háztartásának két nőtagját apjához és nagyapjához adja feleségül.

Lancelot legendáinak kalandos részei és az alánok történelme között szintén szoros párhuzamokat vehetünk észre. A Lanzeletben, amikor Valerin már másodjára rabolja el Guinevere-t,

---

[61] A szintén Lancelot nevet viselő nagyapa "*Galles*" királyának fia és Írország királyának veje(a király lányát vette feleségül). Mivel adott Lancelot származási vonala férfiágon Arimatheai Józseftől, a "*Roi de Galles*" kifejezés vélhetően az "Idegenek királyát" jelentette eredetileg (lásd Idegenföldi Alain, vagy Galafer az Idegenek Királyának esetét, vagy Perceval családfáját), hiszen Arimatheai József aligha tekinthető walesinek, mint ahogy az Lovelich (1874-1905, 2:348-356) fordításában szerepel.

[62] Lásd Lovelich 1874-1905, 2:348-356. A történet szinte teljesen azonos Uther Pendragon és Igraine találkájának történetével – ez utóbbi Gorlois, Cornwall hercegének felesége – attól eltekintve, hogy ő túléli a légyottot, melyen Arthurt nemzi. Ugyanez a zavar – hogy egy személy pontos titulusa gróf avagy herceg – felbukkan Cornwall és Bretagne történelmi és legendabeli családjainak esetében is.

[63] Lásd Ford (1974) művét, aki részletesen tárgyalja a Nechtan kútjában égő "*tüzet*"; mely megégette *feleségét,* Boandot is. Lásd még Dumézil (1963).

[64] Vagyis ő is ugyanúgy ráfizetett a dologra, mint Gorlois, aki meghalt azon az éjszakán, amikor Uther együtt hált Igraine-nal.

[65] Carter 1967:50-51.

[66] Dumézi11930:59-61.

Lancelot harc helyett inkább alkudozással próbálja megoldani a kérdést. Valerin egy kígyókkal körülvett kastélyban őrzi Guinevere-t, s ezt az akadályt Lancelot nem tudja legyőzni. Lancelot tehát fogolycserével kiadja Gawaint és Lac fia Erecet[67] a varázsló Malducnak, aki ennek fejében átjárót nyit a kígyók közt, mire Lancelot behatol a várba, megöli Valerint és kiszabadítja Guinevere-t. Később Lancelot hadserege egy víz alatti hídon átjutva kiszabadítja Erecet. Most cseréljük ki gondolatban Valerin nevét Valentinianuséra. Guinevere két elrablása között Lancelot hűségesküt tesz Arthurnak és családjának. A római Constantius – a galliai alánok jótevője – a legendában Arthur nagyapja, valójában viszont Valentinianus apja. Az igazi "*Lancelot*" tehát nem támadhatta meg Valentinianust anélkül, hogy megsértené a Constantius családjának tett hűségesküt. Ellenben használhat egy jól bevált trükköt, hogy az akadályt kiküszöbölje. A történet tulajdonképpen ugyanazt a mintát követi, mint a történelmi események: Aëtiust, az alánokat vezető római hadvezért annak az embernek a fia (Valentinianus) öli meg, akinek az alánok hűségesküt tettek (Constantiusnak). A vandálok egy másik alán törzs támogatásával megsarcolták Rómát. Eközben megölték Valentinianust, s így a galliai alánok bosszút álltak, anélkül, hogy meg kellett volna szegniük hűségesküjüket.

Figyelembe véve ezeket a párhuzamokat, nézzük meg közelebbről a walesi eredet elméletének szómagyarázatait.

Szómagyarázatok

Loomis is megpróbálkozik a Lancelot név magyarázatával:

> *"Tudjuk, hogy a Llwch szót lefordítva Lac-ot kapunk, hiszen a walesi llwch ugyanúgy tavat jelent mint a francia lac. A bretonok és franciák számára természetes lehetett, hogy a Lac szó valójában nem a hős neve, hanem egy helyre, például születésének vagy felnövekedésének helyére utal. Ezek szerint az eredeti név Llawwynnawc vagy Llenlleawc lehetett, s ez válhatott a Bretagne-ban már 1034-ben és 1069-ben feljegyzett Lancelin névvé,*

[67] Chrétien de Troyes ezt a kalandot Gawainnek tulajdonítja.

majd végül Lancelottá." (Loomis 1952:190)

Erre az elképzelésre alapozva Lancelot nevének jelentéseként általában a "*Lug Lándzsája*" jelentést fogadják el. Vagyis a nevet középen elválasztva a Lance-Lot formából indulnak ki, s mivel a "*Lance*" jelentése lándzsa, a "*Lug*" variánsának tekintett "*Lot*" lenne a lándzsa birtokosa.

Két alapvető probléma is felmerül azonban ezzel a magyarázattal kapcsolatban. Az első: Loomis feltételezi, hogy Lancelot eredetileg a Brit-szigetek hagyományában mint Llwch bukkant fel, holott valójában minden szöveg egyértelműen jelzi Lancelot figurájának kontinentális eredetét. A második probléma, hogy a szövegek korabeli francia *lot* szava semmiképp sem jelenthet tavat, s nem azonosítható Lug isten nevével sem. A Nouveau *dictionnaire étymologique* (francia etimológiai szótár) szerint a lot szó jelentése (1) valakinek az öröksége, vagy (2) sorsa.[68] A korabeli térképek szerint ugyanakkor Lot egy dél-franciaországi folyó neve is egyúttal (lásd a 15. térképet). Egyes szakértők azt feltételezték, hogy a Lancelot névvoltaképpen Ban valódi fiának, Galahad-nek a családneve, márpedig a családnevek a kora középkorban szinte mindig településnevekre vagy más földrajzi elnevezésekre vezethetők vissza.[69]

Ha feltesszük, hogy a Lancelot név is helységnévi eredetű, több települést is találunk, amely szóba jöhet a név forrásaként. A *lan*-kezdő szótag igen gyakran előfordul Európa-szerte alán eredetű helységnevekben (lásd a 15. térképet). Ezek a helynevek érdekes hangtani változásokon mentek át, mire elérték mostani formájukat. A két szóból álló nevek például az esetek egy jelentős részében egyetlen szóvá álltak össze, miközben le is rövidültek és a szókezdő *A-* hang eltűnt: például az Alan d'Riano elnevezés Landriano-vá vált.[70] Markale szerint a *lann-* szótag előfordulása Armoricában minden esetben a kelta "*föld*" szóval magyarázha-

[68] Dauzat, Dubois és Mitterand 1964:429.

[69] Lásd Kennedy 1986:148-149. A kalandozó Lovag a nevet a Bánatos Őr melletti sírra vésve találja, s megszerzi a jogot a viseléséhez.

[70] Dizionario Enciclopedico dei Comuni d'Italia 1950, 2:747; Sabarthés 1912:195-196; Bachrach 1969:354-358, 1973:135-136.

tó.[71] Bachrach véleménye szerint viszont a jelenség az alánok egykori jelenlétének köszönhető. Ha a Lancelot elnevezés valóban helységnévi eredetű, akkor egyértelmű, hogy korábbi formája Alancelot lehetett. Valójában egyáltalán nem olyan furcsa a feltevés, hogy a Lancelot név forrását a helynevek közt keressük, hiszen a korai spanyol *Lançarote*[72] egyaránt jelentheti a hős spanyol nevét, illetve egy települést is.[73]

Személyes beszélgetéseink során Gunar Freibergs javasolta, hogy a szó *lanc-* tagja a latin Alanus torzulása lehet, mégpedig úgy, hogy az alán népnév latin alanyesetéből *-us* végződéssel alakult Alanus szó franciás végződést kapott: "*Alanus à Lot*": Azokban a helynevekben, ahol *lance-* szerepel, a *ce* azért alakult ki, hogy megőrizze a *c* lágy hangzó mivoltát, azután is, hogy a *ç* hangról lemaradt az alsó vessző (a francia *ç* hang ugyanis *sz*-nek ejtendő, de ha a *c* mögött *-e* áll, akkor az is).[74] A *ç* viszont általában északon fordul elő, mégpedig olyan elnevezésekben, amelyekben eredetileg *z* szerepelt: például Alenzon[75] az idők során Alençon lett.[76] A *z* viszont a többes szám *s* (ejtsd: *sz*) jeléből keletkezett, mint azt legjobban a Pireneusok régiójában található alán helységnevek mutatják: a Bréche d'Allanz jelentése például

---

[71] Markale 1983:57; hivatkozik Holder(1891:140-141) művére.

[72] Pietsch 1924-1925, 1:85, fol. 298v: "*el rrey de Lançarote*".

[73] Hasonló részek előfordulnak más hősök nevében is. A Lantfrido név megtalálható a 8-10. századi német költészetben (Müllenhoff és Scherer 1964, 1:48, 2:121). Legalább egy német szövegben felbukkan a Lanto név is (Müllenhoff és Scherer 1964. 1:224, 1. 18).

[74] Lásd: Alancianus Aude-nél; Bachrach 1973:30; Sabarthés 1912:195-196.

[75] Az alánok megtelepedtek Metz, Normandia, Armorica tájain, a Loire-folyó mentén és a Pireneusok közelében, s emiatt ilyen helységnevek tarkítják Európa ezen részének térképét.

[76] Bachrach 1967:476-489. Alencon grófjai igen jó kapcsolatokat ápoltak a francia királyokkal még az Arthur románcok keletkezésének idején is. Péter, Alencon grófja Szent Lajos második fia és III. Fülöp nagybátyja volt (Bertoni 1922:84). Károly, Alencon hercege a színlelt megfutamodás taktikáját próbálta sikertelenül használni 1525. február 14-én Pavia mellett, miután királya már megadta magát. Gyávának bélyegezték és állítólag szégyenében halt meg (valójában mellhártyagyulladás végzett vele) 1525 április 11-én, amikor visszatért Lyonba Navarrai Margithoz a hírekkel (Saintsbury 1922, 1:xxxvii-xxxviii).

"*az alánok szorosa*." Viszont ha ugyanezek a hangeltolódások jelentkeztek a Lancelot név alakulása során is, akkor az *"(A)lanz(e)lot*" nevet kapjuk vissza. Márpedig az egyik legkorábbi szöveg, amely Lancelot történeteit tartalmazza, "*Lanzelet*" néven említi őt.[77] Ugyanakkor a "*Lanselos*" formát találjuk Chrétien *Le Conte del Graal* (vagy máshol *(Perceval)*[78] című művében, vagy Huth *Merlin*-jében[79] illetve Guillaume le Clerc 1200-1233 között született *Fergus* című művében,[80] míg a walesi forrásokban a "*Lawnslot*" név jelenik meg.[81]

Viszont ha a *lanz*-tag Lancelot nevében valóban az "*alánok*" kifejezést takarja, akkor kétségtelenül új magyarázatot adhatunk a szóra. Elképzelhető, hogy az alánok és egyes germán törzsek (például a vizigótok) hosszú együttélésének eredményeként kaptak alán helységnevek s birtokos ragot (például Alenzon "*alánok városa*" jelentésű[82]) Gallia északi részén, míg délen az alán hely-

[77] Paton 1929:5. Ulrich von Zatzikhoven Lanzelet-je vélhetően egy elveszett francia Lanzelet-en alapul, amit sok szakember emleget Lancelot korai történeteinek forrásaként (Barber 1961:86-R7; Lacy et al. 1956:588). A Lanzelet voltaképpen öt különálló történet, amelyek mindegyike ugyanazt a mintát követi: Lancelot megküzd egy ellenfelével, győz, megszerzi az ellenség lányának kezét, s végül a legyőzött harcos földjének királya lesz. A történet fő vonulata Lancelot élettörténetét követi születésétől a Tenger Hölgyének védőszárnyai alatt eltöltött gyermekkorán át kiképzéséig, amely felkészíti a Hölgy ellenségeivel való találkozásra. Amikor Lancelot végül eléri a célt, amit a hölgy tűzött ki elé, elnyeri menyasszonyául Iblist (az egyetlen nőt a négyből, akit végül el is vesz, és akinek története nem csupán egy fejezeten keresztül tart). Lancelot először egy névtelen hölgy, majd Ade, később Pluris királynője, végül csatában Guinivere kezét nyeri el (habár őt átengedi Arthurnak – ez az egyetlen rész, ahol Arthur felbukkan a történetben). Iblis kegyeit akkor nyeri el, amikor legyőzi a Tenger Hölgyének fő ellenségét, Elidiáét pedig akkor amikor megcsókolja őt még kígyó formájában. (Úgy tűnik Elidiából lesz a későbbi mesék ravasz és csalfa Elaine-je.) Iblis teljesíti a szűziesség tesztjét, s hazáját Lancelot Claudas legyőzésével szerzi meg. Végül Lancelotnak és Iblisnek három fia és egy lánya születik, és boldogan élnek, míg meg nem halnak.

[78] Potvin 1865-1873, 1:14.

[79] Hucher 1875-1878, 3:117.

[80] Martin 1 872:177, 1.6509.

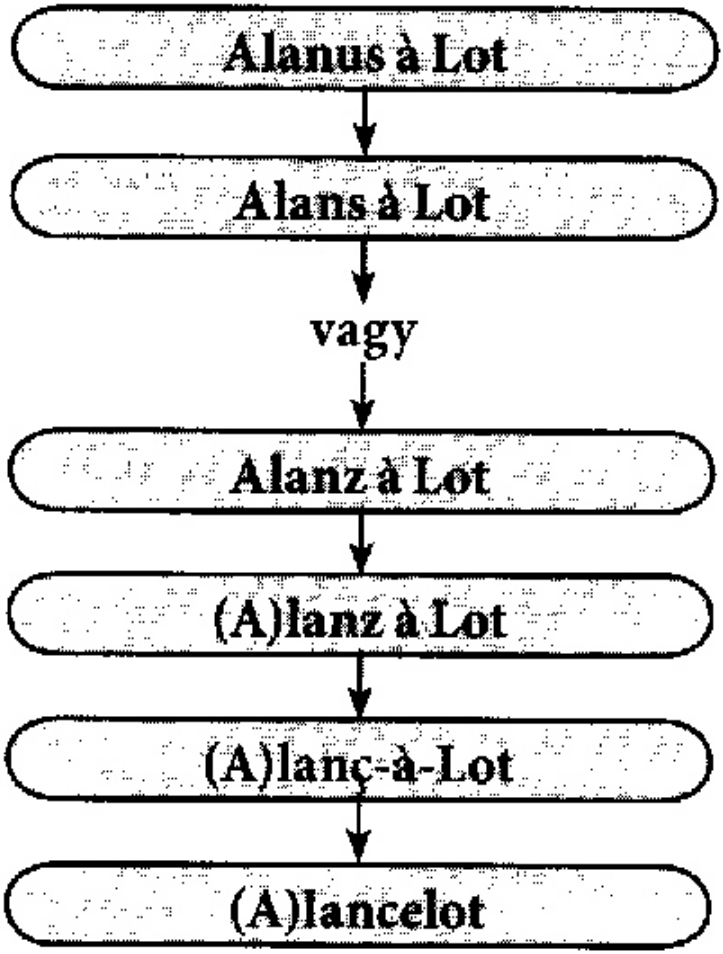
[81] Farry 1933:1.

[82] Ilyesfajta településnevek előfordulnak az Arthur mondakörben és Európa valóságos helynevei közt is. Volt például egy Alantine nevű város/kastély Lancelot történeteiben (Micha 1987:253).

ségnevek germán többes számmal és újlatin "*à*" vagy "*de*" birtokos raggal (pl. Bréche d'Allanz) szerepelnek. Az első esetben a Lancelot név eredetileg *"(A)lanz-lot*" lehetett, és jelentése "*az alánok földbirtoka (öröksége)*": A második esetben az *d* hangot (ami később ki is eshet, de megőrződhet a Lancelot név második *e* magánhangzójaként) kell beillesztenünk az "*Allanz*" és a "*lot*" szavak közé, s így a "*Lot alánjai*" jelentést kapjuk (lásd a 7. ábrát). Mindez felveti a kérdést, hogy hol lehetett a szóban forgó Lot nevű hely.[83] Mivel az alánok letelepedése során az egyik leginkább érintett régió a Lot-folyó környéke volt,[84] egyre hihetőbbé válik, hogy a Lancelot szó eredetileg *(A)lans-à-Lot* vagy A*lanus-à-Lot* lehetett, különösképp, ha Lancelot történetei Franciaország déli részéről erednek, s csak később kerültek el északra, Párizs környékére és Normandiába (ahol Marie de France és Chrétien de Troyes alkottak). Vagyis a Lancelot névjelentése "*Lot-i Alán*".

[83] Bár Camelot és Lancelot neve egyaránt *-lot*-ra végződik, az elfogadott származtatás szerint Camelot nevének forrása a Britanniai latin Camulodunum név (a mai Colchester) (Moorman és Moorman 1978:28). Camelot nevét mások a Cadbury melletti Camel falu nevéből származtatják (Ashe 1985:80-83) *vagy* a latin Camboglanna-ból (ez az erőd Hadrianus fala mellett épült és vélhetően a 175-ben ideérkező jazigok egyik szolgálati helye lehetett, lásd Barber 1961:105; 1. és 2. fejezet). Camelot, mint Arthur fő rezidenciája elsőként Chrétien *Conte de la charrette*-Jében bukkan fel (Moorman és Moorman 1978:28; Rogers 1984) vagyis a név kontinentális (nem brit-angol) eredetét, *vagy egy* esetleges francia hatást sem lehet kizárni.

[84] Sabarthés 1912, 5:195-196, 7:263; cf 1907, 9:302, 312, ahol Lanet egy római eredetű helynév, melynek eredetije Alanetum, s ez Sabarthés szerint az Alnetum "*le lieu planté d'aulnes*" vagyis „*égerfasor*" jelentés kifejezésből ered; Dauzat és Rostaing 1963:8; de Vic és Vaisete 1879, 7:279; Longnon 1920:158; Bachrach 1969:354-35A; Meyrat 1959:12. De találunk olyan neveket is ugyanezen folyó mellett, mint pl. Espalion.

7. ábra. A Lancelot név feltételezhető etimológiája

15. térkép. Az Arthur-legendák helyszínei Franciaországban.

Az Arthur-legendák Grál lovagjai közül Perceval, Galahad és Bors bír a legrészletesebb családfával. Ezek a lovagok mind Lancelot rokonai, s az Alain név többször is feltűnik családfájukban. A Perlesvaus szerint Perceval apjának neve Alain le Gros de la Vales.[85] A család mindkét ágában gyakran előfordul az Elaine női név is.[86] Bár az Elaine név kapcsolódik a Helen névhez is, el-

[85] Bryant 1978:20.

[86] A *Manuscrit du Petit Saint Graal et du Merlin* című kéziratban (vagyis a Huth-féle Merlin-ben) Gaovin (vagyis Gawain) menyasszonya egy Aleine nevű hölgy; Hucher 1875-78, 1:379).

képzelhető, hogy az Alain név női változatának tekintették,[87] hiszen bizonyos legendákban a Helen egyaránt használatos volt női és férfi személynévként is, sőt, ugyanezek a személyek máshol szerepelnek Alain névvel is.[88]

Huth Merlin-jében a szerző megígéri, hogy kitér "*Fehér Helain történetére, aki később Konstantinápoly császára lett*" de a ránk maradt változatokban nem szerepel a történet.[89] A szakemberek egy része az Arthur-legendakörben szereplő Alain neveket a breton (kelta) Alein névre vezetikvissza.[90] Gharvet szerint az Alein kelta név, s szerinte a két Alain nevű szent – akik közül az egyik alapította 600 körül Lavaur székesegyházát – a brit sziget északi részéről származott.[91] Nelli nem értett egyet a Grál történetek Alein nevének breton eredetével, szerinte azok. Keletről érkeztek Nyugakra, s csak később kerültek bele a szent kehelyről szóló breton legendákba.[92] Mint arra Bachrach rámutatott, sokkal

[87] Colarusso javasolta, hogy ez a név az **alanya* vagyis "*alán nő*" lehet. Lásd az Alanya nevű várost Dél-Franciaországban (a 9. térképen).

[88] Bors fia Malory-nál a Helyn le Blank nevet viseli. Lovelich(1874-1905, 2:91)szerint Elyen másik neve "*Alains le gros*". Az Elaine és Heléne nevek kiejtése Wace szerint felcserélhető (lásd pl. Le Roux de Lincy 1838.*1:2-265,* 270. 271-271. 275; 2:125, 144, 148-152, 159). Az Elene változat tűnik fel Hildetbradslied 258. szakaszában (Müllenhoff és Scherer 1964, 2;11). A régi cornwalli *elyn-* melléknévjelentése "*tiszta, becsületes*" (lásd még walesi *ellain,* ír aluin, skót aluinn és man-szigeti aalin; Williams 1865:134), s ezek a formák szintén mutatják az *e/a* hangváltozás lehetőségét, ami hatással lehetett az Arthur-legendák Alan is Elaine neveinek alakulására. Úgy tűnik, hogy a fehér szín az alánok több csoportjához is köthető, de főként azokhoz, akik a hunok szövetségében az 5. században megszállták a mai Lengyelország déli részét (vagy lásd a roxolánok és a fehér hunok esetét) és Kelet-Európa más részeit is (Philips 1965:120-124). Sulimirski (1970:189-190) vetette fel, hogy a szerb és horvát népnevek valójában nem szláv eredetűek, hanem a fehér alánok törzsnevei, s innen erednek a "*fehér szerb*" és "*fehér horvát*" elnevezések. Colarusso (személyes közlés) javasolta, hogy a "*fehér*" jelzőt "*keleti*"; a "*fekete*" jelzőt pedig „*nyugati*" jelentéssel magyarázzuk, ami a régi kínai színezésével lenne összhangban.

[89] Waite 1933:199. Nitze és Jenkies (1932-1937, l:x) szerint az Alain név változatának kell tekinteni az Arthur mondakörben felbukkanó Julain Julien, Ulain és Huilain neveket is.

[90] Lásd Meyer 1956:36.

[91] Charvet 1967.

[92] Nelli 1951:150.

valószínűbb az a lehetőség, hogy ebben az esetben az Alain (vagy Alein) név az ötödik századi Galliát meghódító alánoktól származik.[93]

De leginkább Lancelot apjának, Ban de Benoich királynak a neve szolgáltatja a legmeggyőzőbb bizonyítékot az Arthur-legendák és az alánok kapcsolatára.[94] Bogdanow hívta fel a figyelmet arra, hogy *a Suite du Merlin*-ben a szerző elvárja az olvasótól, hogy ismerje Ban és felesége, Elaine (Helaine) történetét.[95] A történet ezen változatában Merlin komoly szerephez jut, hiszen

---

[93] Junk (1912:59-60, idézi Pliniust (770.16). Solin javaslata szerint az Alamîs névben is az Alanus egy formáját ismerhetjük fel (bár Solin a szkíták közt sorolja fel Alamîst, nem tartja alánnak).

[94] Ban király csupán egyetlen műben nem kap szerepet Lancelot apjaként: Chrétien *Conte del Graal*-jában Ban de Gomeret név alatt szerepel.(Hilka 1932:20, ll. 459-467). Az ófrancia szöveg:

Quant grant furent vostre dui frere,
Au los et au cunsoil lor pere
Alerent a deus curo reaus
Por avoir d'Escavalon ala
Li ainznez et tant servi l'a
Que chevaliers fu adobez;
Et li autres, qui pufis fu nez,
Fu au roi Ban de Gomeret.
(Lásd: Potvin 1865-1873, 1:56, i. 1661.)

West (1969:76) egyetért Brugger-rel (1927:227-229, 463-464 n.3) abban, hogy a Gomeret név valószínűleg Vanaes-ra utal. Vagyis van egy legendánk *egy* alánok által birtokolt városban, Vannes-ban uralkodó Ban-ról.
Egy walesi legendában szerepel: "*a tó, amely Lén Limfiaclach-é, aki Ban Bolgach fia, aki pedig Bannach fia...*" (Stokres 1892:485). Az ír legendában Partholón tíz lánya közül Ban az egyiknek a férje (Macalister 1940, 39:11, 27, 59). Ez a példa azért szokatlan, mert a kelta nyelvekben a *ban* szó jelentése "*asszony*", vagyis Ban király nevének kelta etimológiája meglehetősen abszurd lenne. Brugger (1927:465, 481) javaslata az ír kelta bán vagyis „*fehér*" szó felhasználásával némileg meggyőzőbb, de mivel Ban király legendái Írországban nem léteztek mielőtt a *Queste* átkerült volna a kontinensről, az ír eredeztetés lehetősége a legjobb esetben is halvány lehetőség. Williams (1865:17) szerint az ócornwalli *bon* szó "*vmi, magas dolog, magaslat, hegy, csúcs*" jelentésű lehetett (lásd walesi *bon*, ír *beann*, skót *beann*, man-szigeti *beinn,* görög *ponós* (bunósz), szanszkrit *pinda*, német *bann, pinn*, latin *pinnae*, *pinnacula*), s ez magyarázhatja, miért egy hegyen halt meg Ban.)

[95] Bogdanow 1966:35.

megjósolja, hogy Lancelot le fogja győzni Claudast, és sürgeti Ban királyt, hogy lépjen szövetségre Arthurral, s így szilárdítsa meg Britannia helyzetét, amely e nélkül a kontinensen uralkodó császár martalékává lesz. Claudas és Ban vitája egy olyan földsávra vonatkozik, amelyet mindkét fél a sajátjának tekint, és Ban egy kastélyt építtet rá. A vita Ban halálával és Lancelot elrablásával végződik – utóbbit a Tó Hölgye veszi pártfogásába.

A Ban név előfordul Pant, Ban, Benoich változatokban,[96] de talán ilyen a Pantdragon elnevezés is.[97] Az alánok és az altáji nyelvet beszélő hunok hosszú ideig tartó kapcsolata – vagyis az alán területekre benyomuló hunok – révén elképzelhető, hogy a két kultúra számos elnevezést cserélt ki egymással. *A ban (bán)* szó egyaránt "*uralkodó, fejedelem*" jelentésű az alán és az ótörök nyelvekben.[98] Véleményünk szerint a bán szó alán eredetű, és a jazigok révén került el Britanniába, illetve az alánok révén Galliába. A Krím-félsziget keleti részén fekvő Pantikapeion felügyelte egykor a görögök és szkíták kereskedelmét az i. e. 4, század környékén – vagyis ez volt az "*uralkodó*" város a területen.[99] Ismerünk olyan szarmata királyneveket, mint a Sangiban és Respendial, sőt a két szarmata vezér, aki békét kötött Rómával a pannóniai háború végén, a Zanticus és Banadaspes nevet viselte.[100] Vagyis Lancelot apjának teljes Ban de Lancelot[101] neve ezek szerint "*Lot alánjainak fejedelme*" jelentésű.

Micha viszont felhívja a figyelmet arra, hogy az Ernée vagy Ernier nevű lovag, a vélhetően Ban király fennhatósága alá tartozó ősi francia erőd, Banvou megvédője volt, sőt, Micha szerint még valószínűbb, hogy a bannum (más néven a marche, vagyis a határvidék) kormányzója volt, ami akkoriban valóban Banvou

[96] Loomis (1959:297) szerint Ban de Benoich és Pant von Genewis (Pant de (Guanes) ugyanaz a személy.
[97] Colarusso és más szakemberek szerint ez a név feltétlenül kelta.
[98] Vernadszkij 1963:401-434; Hony 1957; Országh 1953. Colarusso (személyes közlés) javasolta az ötörök *ban* szó iráni eredetét.
[99] Sulimirski 1970:93.
[100] Cassius Dio 72.22.16; Cary 1927:35.
[101] Lancelot du Lac apai nagyapjától kapta a nevét.

környékét jelentette.[102] Micha szerint a bannum benvoicuna vagy *banvoicum* – Banvou menti határvidék – kifejezés vált területnévből személynévvé, s így jött létre végül a Ban de Benoïch forma.[103] De Micha szerint kérdéses, hogy vajon mely terület térképén bukkan fel ez a bannum nevű régió. Problémái vannak a bannum benvoicum és a Banvo/Banvou elnevezések közti hangeltolódásokkal is. A bannum szó legvalószínűbb eredete ellenben az az ősi altaji szó, amelyből a mai török, valaminek a birtoklását kifejező *-ban* rag[104] és a *báni* "*alapító, építő*" szó,[105] illetve a mai magyar és francia nyelvben az egykor Magyarország déli határvidékét jelentő Horvátország kormányzójának *bán* rangja származik.[106] Az "*építő*" szóval való kapcsolat különösképp érdekes, hiszen Ban valóban kastélyt épít azon a területen, amely körül a legenda szerint kirobban a vita Claudas-szal.

Kétségtelen azonban, hogy a régiek szóhasználatában igen gyakori fogalom volt az "*uralkodó*" jelentései kifejezés. Ban nevének második fele, a Benoich vagy Benwick[107] szinte biztosan felosztható a Ben-oich részekre. ahol is az eredeti *a* hang az összetett névben *e*-vé módosult, *az oich* rész pedig vélhetően az ófelnémet *wich "település*" szóra megy vissza, mely a latin *vicus*

---

[102] Payen 1984:142. A latin *banvo* szó 1199-ben bukkan fel először, s Payen (1983:1.0-11, 1984:142) szerint talán a gall *banvo** szóból keletkezett, az *-avum* raggal kiegészítve. Micha szerint a Banvou melletti Mont Brûlé lehetett az a hegy, melyről Ban király halála előtt végignézte kastélya pusztulását (lásd Payen 1983:216).

[103] Ban de Benoich, lásd Payen 1983:10-11, 214, 216.

[104] Hony l957.

[105] Hony 1957.

[106] Országh 1953; Dauzat, Dubois és Mitterand 1964. Érdekes kitérni Le Roux de Littey (1986:70) megjegyzésére, hogy a magyaroknak a 19. században uralkodó nézetei szerint a Pannónia név első királyuk, Bannon nevéből ered (vagyis a magyarországi szarmaták révén; Cuvier 1835, 1244 ff.

[107] Nitze és Jenkins (1932-1937, 1:101) szerint Benwick azonos Vannes-el. West (1969:72) és Brugger (1905:53-55; 1921:459, 463-464 n.3) egyetért ezzel, s Gavoni nevét (ami a francia románcokban Lancelot születési helyeként szerepel) Vannes-ként fordítja. Vagyis itt nyomon követhetjük két legendacsoport párhuzamos fejlődését. Az egyikben a hős a Perceval nevet viseli, míg a másikban Lancelotnak hívják, de mindkettő apja Ban, aki az alánok által uralt Vannes városának királya.

szó származéka.[108] Vagyis a Benoich név egyaránt fordítható "*az uralkodó/fejedelem településének*" vagy "*uralkodó településnek/fővárosnak*" is. A Ban de Benoich név tehát egyszerűen azt adja tudtunkra, hogy a név viselője a környék fővárosának vagy katonai központjának az ura.[109] Rá kell mutatni ugyanakkor, hogy egy a Ban és Bors történetéhez hasonló legenda ismeretes Magyarország két egykori szarmata fejedelmével, Bokával és Bahival kapcsolatban, akik a vizigót Theodorikkal vívott csatában estek el 472-ben.[110]

Micha szerint Ban és Bors (Bohort) birtokait valahol Normandia környékén kell keresnünk – azon a területen, amit Rollon à Saint-Clair sur Epte (Hódító Vilmos őse) kapott birtokul 911-ben – némi nehézségei voltak azonban ezzel az elképzeléssel, mert a *Lancelot* szöveggyűjtemény helyszínéül szolgáló Berry megye valójában nem szomszédos Alsó-Normandiával.[111] Micha kitér Ferdinand Lot elképzelésére is, mely szerint Benoich a francia Loire-folyó völgyében fekvő Saumur városának legendabeli neve, de végül bizonyítékai inkább Gaunnes,[112] és nem Saumur felé mutatnak (lásd a 13. térképet).

---

[108] Lásd a görög οικος és gót *weihs* szavakat.

[109] Az "*Artorius*" is egy hasonló cím.

[110] Sulimirski 1970:188. Úgy tűnik, egyfajta kettős fejedelemség létezett a szarmata törzsek körében, s ez jelenik meg Ban és Bors példáján Lancelot legendáiban. (Lásd Banadaspes és Zanticus fejedelmek esetét; Cassius Dio 72.22. l6; Cary 1927:35

[111] Micha 1987:270-271; Carman 1973:5-7118. Az ófrancia nyelvű *Lancelot* szöveggyűjteményben így szerepel: "*Benoïc marchit au Berry*", illetve "*Benoïc serait sur la Loire, le royaume de Ban est donc sor le territoire angevin*"

[112] Mirha 1987:270-271, 273. A legendákban Gaunnes végül Ban testvérének, Borsnak lesz a birtoka. E két király két nővért vett feleségül (Elaine-t és Evaine-t, ebben a sorrendben). Ban törvénytelen fia, Bannyn Bors udvarában nevelkedik, míg Bors két fia, Lionel és Bors Lancelot mellett nő fel a Tó Hölgyének védőszárnyai alatt. A két család közti átfedéseket ismerve, Ban és Bors legendái talán az alán Isteni Ikrek legendájának egy változata (Ward 1968), de lehet, hogy Ban ugyanaz a személy, mint Bors és Ban of Benoich (vagyis egy figurából lett kettő a legendák két különböző változatában).

Egy másik figura, aki a *ban* csoportba tartozó névvel bír: Bandemagus.[113] A név előfordul Bandemagu,[114] Bandemagús,[115] Bandemagus[116] és Bandimagus[117] formában is. A -magus végződés valószínűleg a latin *magos* – "*mágus, a perzsa tudósok kasztjába tartozó ember*" – szóra megy vissza. Ismerve a Ban név etimológiáját, Bandemagus nevének jelentése vélhetően "*a tanult emberek vezetője*" vagy "*a mágusok királya*"

Szintén a *pant* szó bukkan fel Arthur apjának, Uther Pendragonnak – vagy Pantdragonnak – a nevében. Bár nincs közvetlen nyelvi kapcsolat közte és Batraz apjának Hamic neve között, Nickel mégis azt vetette fel, hogy a Pendragon név kelet-európai, sőt talán anatóliai eredetű lehet. Vagyis szerinte Geoffrey of Monmouth magyarázata, miszerint a név a walesi *per* "*fej*" és a latin *draco* "*sárkány*" szavak összetétele lenne, nem egyéb helytelen népetimológiánál.[118] Nickel sokkal inkább egy Kelet-Európában gyakori szót lát az első *pen* szótagban, melynek jelentése "*uralkodó, feje*delem*" (pan/panje),* vagyis a teljes névjelentése "*Sárkányfejedelem*" lenne. Márpedig ez a jelentés összhangban van a szarmata harcosok római ábrázolásaival (lásd pl, a Trajanus-oszlop képét az 1. ábrán), ahol jól láthatók azok sárkányos jelvényei.

Szintén ide tartozik Lancelot nagybátyjának és unokatestvérének azonos, Bors (ejtsd: borsz) neve.[119] Bors, Boort, Boortz, Bohort, Boerte és Bort formákban fordul elő, s talán mindezek az oszét Borata névre, Batraz családjának elnevezésére vezethetők vissza.[120] De érdemes megemlíteni, hogy van egy Bort nevű város a francia Lot tartomány közelében, attól északra is. Ferdinand Lot

---

[113] Alvar 1980:50.
[114] Ófrancia; Porvin 1865-1873, 6:105, 1.438-47.
[115] Korai spanyol; Bohigas 1957-1962, 2:67.
[116] Középangol Lovelich 1904-1932, II. 16, 174-16,265.
[117] Walesi; Parry 1933:43. Erről az alakról bővebben lásd Keller 1836; Alton 1889; Thorpe 1950, Palermo 1963-1964; Niedzielski 1966, Brodtkorb 1965; McMunn 7978; Nunte, Wikeley és Farrel 1984.
[118] Nickel 1975a:1-18; 1975b:150-152.
[119] A *Lanzelet*-ben Lancelot nagybátyja az Aspyol nevet viseli. Lásd az olyan hasonló alán neveket, mint Aspar és Respendial.
[120] A Boerte nevet lásd Bruce 1903, I. 230.

ugyanakkor visszavezette a Bohort nevet egészen Etiópiáig, ami talán az alánok afrikai hatásának tudható be.[121]

Más szkíta jellegű elemek is felbukkannak Lancelot legendáiban. Az egyik legszembetűnőbb ezek közül a fehér állat vadászatának motívuma. Ulrich von Zatzikhoven Lanzelet-jében Lanzalet (Lancelot) és Walewein (Gawain) éppen a fehér szarvasbikára vadászó Arthurhoz csatlakoznak, amikor Valerin elrabolj a Guinevere-t.[122] Uther Pendragon ugyanis a fehér szarvasbika elejtőjének jutalmául megszabta – a szöveg szerint –, hogy a legszebb asszonytól fog csókot kapni a sikeres vadász. Az 1200-1250 között született középkori holland románc, *a Lanceloet en het hert met de witte voet* (Lancelot és a fehér lábú szarvas – ez a költemény kizárólag csak a *Lancelot Compilatie-ben, a Lancelot*-szöveggyűjteményben szerepel),[123] illetve Chrétien *Perceval*-jának második folytatása, a Didot-féle Perceval, a walesi Peredur, és a 12. század végén keletkezett ófrancia *Tyolet* egyaránt említ valamilyen fehér lábú állatot.[124] A *Tyolet-ben* a hős levágja egy szarvas fehér lábát, de egy becstelen lovag elorozza előle a dicsőséget, miután Tyolet-t oroszlánok támadják meg, és holtan kerül el a küzdelem végén.[125] Ehhez kapcsolódó mesékben egy kutya – a színéről nincs említés – vezeti át Gawaint egy hídon át az Elhagyott Kastélyba, ahol egy asszonyt talál egy halott lovag mellett.[126] Malory *Le morte Darthur*-jában Lancelot egy szarvas után szimatoló kopó szukát követ egy hídon át, s végül egy kastélyhoz jut, ahol egy asszonnyal találkozik, aki elküldi őt a Veszélyes Ká-

---

[121] Marx 1965:244-245.

[122] Webster és Loomis 1951:117,215-216. Bár Loomis szerint (Webster és Loomis 1951:215) ez a vadászat "*közvetlen átvétel... Hartmann Erek című művéből*" valójában visszakövethető Chrétien *Erec et Enide*-jéig, vagyis arra kell gondolnunk, hogy Chrétien és Ulrich története ugyanannak a hagyománynak a két különböző verziója. Mielőtt megszerezte volna Arimatheai József pajzsát a Grál keresése közben, Perceval pajzsán egy fehér szarvasos címer díszlett (Nitze és Jenkins 1932. 2:98).

[123] Ez a költemény hasonlít a francia *Tynlet-re* de nem azon alapul (Draak 1979).

[124] Lacy et al. 1986:586;Tobin 1976.

[125] Gawain leleplezi az ármányt Kay ugyanis, Arthur fiának megölése után azt állítja, hogy ő ölte meg a sárkányt, holott az igazi sárkányölő a *Perlesvaus* szerint Arthur fia volt; Bryant 1978:178.

[126] Lásd Bryant 1978:57.

polnába, s ott Lancelot egy halott lovagra bukkan.[127] Ezek a mesék, illetve az Arthur-hagyományban szereplő fehér szarvasbika-vadászatok a felszínen mindenképpen emlékeztetnek arra az oszét történetre, amelyben Urizmag fehér szarvast üldözve eljut egy elvarázsolt házba, ahol egy asszonyt talál, aki szerelmi kalandra csábítja őt.[128]

Loomis úgy vélte, hogy a fehér szarvas vadászata kelta eredetű elem, hiszen hasonlóan fehér állat vadászata szerepel a *Mabinogi*-ban, illetve a *Tyolet, Guingamor* és a *Guigemar*[129] című művek breton változataiban is. Észre kell azonban venni, hogy az Arthur-legendák jelentős részében – s különösképpen Lancelot történeteiben – egy állat vezeti át a hőst valamilyen vízfolyáson. Bár a kaland végén a hős jutalmaként szereplő csók motívumának kiötlését általában Chrétien de Troyes-nak[130] tulajdonítják, kétségtelen, hogy az oszét hagyományban is jól ismert a vadászat végén a hőst váró asszony motívuma. Hamic, Batraz apja például egy hasonló vadászat eredményeként nyeri el felesége kezét.[131] A gázlónál átkelő állat ugyanakkor tipikus sztyeppei motívum, amely egyaránt származhatott az alánoktól vagy a hunoktól[132] is.

Nitze és Jenkins szintén úgy véli, hogy az Arthur-hagyomány fehér állata kelta eredetű elem, s ugyanígy gondolkodik Henwen a vaddisznó[133]-motivumról is. Bár véleményük szerint:

> *"William of Malmesbury (Edgar egy álmáról szóló) beszámolójában az »ugató kutyakölyök« nyilvánvalóan keletről származik. Wesselofsky egyértelműen kimutatta az arab eredetű, de román és délszláv verzióban ismert* Szehacsi tizenkét álmával *való kapcsolatot... A történet*

[127] Cowen 1969,1:220-221. Ez a motívum felbukkan az Arthur legendakörön kívül is. Tours-i Gergely (2.37; Thorpe 1974:152) említi, hogy egy alkalommal Klodvignak csodás körülmények között egy szarvas mutatta meg a gázlót a Folyón. A hunok a meótiszi mocsarakban egy szarvasünőt követve jutnak el Európába (Priscus, frag.l; Blockley 1981, 2:222-225; Jordanes, Getica, 24.123-126; Gordon 1960:57-58

[128] Dumézil 1930:27.

[129] Webster és Loomis 1951:215-216.

[130] Webster és Loomis 1951:215.

[131] Dumézil 1930:50-53.

[132] Thorpe 1974:152.

[133] Nitze es Jenkins 1932-1937, 2:139-143.

meglehetősen jól ismert a Balkánon és Dél-Oroszországban, és az olyan csoportoknál, amelyeknek nincs írott irodalmuk, szájhagyomány útján terjed. Nem lehet tehát kizárni, hogy a kézirat szerzője – akárcsak William of Malmesbury – szájhagyomány révén ismerte meg a történetet."[134]

Nitze és Jenkies tehát elismerte, hogy a *Perlesvaus* egy kézirata valamilyen keleti hagyományt vázol fel a fehér állattal kapcsolatban, az Arthur-legendák fehér állatát azonban továbbra is kelta eredetűnek vélik.[135]

Mint ahogy az a kelta kultúra más szkíta jellegű elemeivel kapcsolatban is gyakran kiderül, valószínűleg ebben az esetben is az alánok[136] és a szarmaták hozták be Nyugat-Európába az Arthur-mondakör fehér állat-motívumát. Ennek a feltevésnek a fényében vizsgáljuk meg a Lancelot és Batraz történetei között fennálló párhuzamokat.

Lancelot és Batraz

Lancelot legendáinak szerkezeti vizsgálata[137] egyértelmű hasonlóságokat tár tel Arthur történeteivel, de még ennél is több a párhuzam Lancelot és Batraz között. Batraz a Borata család tagja, míg Lancelot nagybátyja és unokatestvére egyaránt a Boort nevet viseli. Batraz és Lancelot életében, születésüktől fogva egyaránt fontos szerepet játszik egy tündérszerű női pártfogó – ellentétben Arthurral.[138] Batraz a Fekete-tenger közelében születik meg, nem

[134] Nitze és Jenkins 1932-1937, 2:140. Lásd az Arthur legendák Csaholó Vadját, akinek ugyanolyan hangot ad, mint "*harminc pár kopó*" (Lacy et al. 1986:445).

[135] A P jelű kézirat Nitze és Jenkins művében 1932-1937. Lásd Nítze és Jenkins 1932-1937, 2:144.

[136] A kelta kultúra szkíta elemeinek magyarázata hagyományosan abból az érintkezésből indul ki. amely a kelták és szkíták közt i.e. 500 körül vagy még régebben állt fenn (lásd pl. Powell 1980:67, 115-116). Figyelembe véve azonban, hogy milyen nagy tömegben telepedtek le a szarmaták és alánok Nyugat-Európában az ókor végétől kezdve, ezen kulturális elemeknek legalább egy része később került átvételre.

[137] A szerkezeti elemzése tőlünk származik.

[138] Markale (1985-127) szerint ez a párhuzam is az elméleti indo-európai szintről ered, rámutatva, hogy Cûchulainn a másvilágban nőtt fel, ott kapott kiképz-

sokkal az után, hogy apját Hamic-et meggyilkolják. A *Lancelot*-szöveggyűjteményben Lancelot először csecsemőkorában tűnik fel, egy tó partján, miközben apja, Ban épp utolsó várát veszti el a fő ellenségével, Claudassal vívott csatában, s halálos sebet kap. Batraz történetei gyakran kapcsolódnak vízhez vagy a Fekete-tengerhez, s őt magát is sokszor említik a "*Tengeri Batraz*-" jelzővel; a Grál történeteiben viszont Lancelot családja adja vissza a vizet a Sivár Földnek, illetve Lancelot leggyakoribb jelzője a *du Lac,* vagyis a "*Tavi*"[139] Batraz és Lancelot is megbosszulja apja halálát, Arthur viszont nem. Batraz és Lancelot hasonlóan vízhez kötődő nőktől szerzik meg kardjukat; Arthur viszont csak Malory művében kapja a kardot a Tó Hölgyétől, de az nem is kerül más-fajta kapcsolatba vele. Mindhárom hős vezet háborúba csapatokat. Batraz és Lancelot nem jó király, Arthur viszont az. Batraz és Szozriko "*legfőbb jellemzője, hogy szinte háborút vívnak a többi nárttal*"[140] ugyanakkor Lancelot is folyamatos konfliktusban áll a Kerekasztal lovagjaival – vagy ő támadja őket, vagy őt támadják. Batraz lemészárolja a nártokat; Lancelot is megöli több lovagtársát, először amikor kiszabadítja Guinevere-t a fogságból, illetve később az Arthurral vívott harcban; Arthur ellenben soha nem mészárolja lovagjait.[141] A hagyomány szerint Batraz nem őrzője a

---

zést, s az ír hős apja is a fomorik egy másvilági tagja volt. Batraznak azonban az anyja jött a másvilágról, s az anya személye kötődik a vízhez (Lancelot anyjáról, Elaine-ről semmi egyebet nem tudunk meg, mint hogy van egy testvére Evaine és apácának vonul, amikor Ban meghal és Lancelotot elrabolják). Ugyanakkor Batraz nevelőanyja, Szatana, és Lancelot nevelőanyja, a Tó Hölgye sokkal nagyobb szerepet kap e hősök életében, mint Cûchulainn- ében a másvilági vízi tündér.

[139] Markale (1985:131) rámutat, hogy számos más hagyományban is felbukkan a hős és a víz kapcsolata (lásd Mózes és brit Taliesin műveit, illetve Malcor kiadatlan, "*First Bath*" (*Az első fürdő*) című művét). Lancelot és Batraz életét végigköveti a vízzel való kapcsolat és igen lényeges része személyiségüknek.

[140] Colarusso (személyes közlése),

[141] Bár Arthur a Camlann-i csatában megküzd a Kerekasztal több lovagjával, nem öli meg őket válogatás nélkül, mint azt Batraz és Lancelot teszi harcostársaival. Az Arthur és Lancelot közt kirobbant harc, melynek során Lancelot megöli a Kerekasztal lovagjainak többségét, hogy megmenthesse Guinivere-t, Markalti (1985:124-125) szerint az elméleti indo-európai szinten párhuzama lehet Batraz öldöklésének, mely apja megbosszulását

Nártamongánák – a Szent Grál oszét megfelelőjének[142] –, bár rövid időre hozzá kerül a kehely, ugyanígy sem Arthur, sem Lancelot nem őrizheti a Szent Grált, de Lancelot többször is látja a kelyhet. Batrazt így jellemzik a legendák; "*a nártok között... csak te vagy hibátlan... vagy legalábbis csak egy hibád van*"[143] Lancelot ugyanakkor a hagyomány szerint "*a legkiválóbb a földi lovagok között*" s így negyedik lett a három Grál-lovag, Galahad, Perceval és Bors mögött, akik viszont hibátlanok voltak – Bors csak egyszer hibázott –, de ők a mennyből jöttek, s nem a földről. Ráadásul az a történet, amelyben "*Batraz megbosszulta apját*" meglepő hasonlóságokat mutat a *Perlesvaus*-t záró eseményekkel.[144] Mindkét mesében egy asszony mesél a főhősnek egy kastélyról, majd a hős találékony módon egy fegyver segítségével kel át a kastélyt övező vizesárkon, s így győzi le a bent tartózkodókat.

Littleton és Thomas véleménye szerint az Arthur-legendák születéséhez a szarmaták nyújtották a Batraz-szerű alaphőst, Peterson viszont arra a következtetésre jutott, hogy Lancelot le-

---

hivatott véghezvinni, Az ír Táin-ban a harcosok Cûchulainn-tól való félelmükben meztelen nőket küldenek a harcos elé, hogy eltereljék a hazatérő hős figyelmét (ami elegendő időt ad nekik, hogy jó néhány üstnyi vizet a fejére öntve lehűtsék kedélyét; lásd Batraz születésének történetét is; Dumézil 1930:50-53; Hübschmann 1887:539-542), ami Markalti szerint ugyanezen alaptörténet egy változata. A Cûchulainn, illetve Lancelot és Batraz közti különbség lényege, hogy Cûchulainnt elvakítja a harag, s nem veszi észre, kikre támad, míg Lancelot és Batraz szándékosan öldökölnek, hogy megvédjék/megbosszulják szeretteiket.

[142] Littleton 1979:326-333.

[143] Dumézil 1930:60. A fordítás sajátunk. Az eredeti francia: "*Seul des nartes... tu es sans tare, ou du moins tu nas qu' une tare*" Figyelembe kell venni, hogy az Arthur mondakörben Lancelot unokatestvére, Bors "*a lovag, kinek csak egy hibája van*".

[144] A Perlesvaus írott formában 1203-1213 között látott napvilágot. A költemény, melyet angolra "*A Grál nagykönyve*" címmel fordítottak, Lancelotnak, Gawainnek és Perceval-nak a Szent Grál kutatása közben átélt kalandjait részletezi. A mű jellegzetes vonásai közé tartozik, hogy a Lancelot és Guinivere közti kapcsalatot nem tartja lényegesnek Lancelotot helyezi olyan történetekbe, melyekben máshol általában Gawain vagy Mordred szerepel, Arthur elárulja Lancelotot, végül a benne szereplő jóslat szerint Lancelot Claudas kezétől fog meghalni (miközben a Lancelet-ben Lancelot győzi le Claudast).

gendáit hasonló módon az alánoknak köszönhetjük.[145] A jazigok Artoriusról szóló történetei valamikor i. sz. 175-465 között jöhettek létre. 465 után viszont egyre inkább úgy tűnik, hogy Arthur valódi történelmi figura, míg társai csupán a történetekben léteztek. Némelyik szerző, például a 13. század végén alkotott Jacob van Maerlant, kiiktatott néhány "*kitalációt*", legfőképpen Lancelot és Perceval személyét az Arthur-történetekből.[146] Az "*igazi*" Arthur, akiben vélhetően Riothamus alakját ismerhetünk fel, valós történelmi szerepével széles körben ismert volt.[147] A Batraz-tipusú alak tehát fokozatosan eltűnt a történelmi személy álarca mögött. A történelmi Arthurt talán Riothamusban kereshetjük, a hozzá hasonló történelmileg hiteles Ban alakját talán a Bazas menti csata alán hadvezére ihlette, míg Trisztán Mark Conomor király fia lehetett. Lancelotnak azonban nincs történelmi megfelelője – hacsak nem egy alán túsz, akit Bazas várában őriztek, s akitől végül is a hős neve ered. Ez viszont – hogy a valós személy hiányzik a legendák hőse mögül – segítségünkre van abban, hogy felismerjük a Lancelot-legendák végső forrását. Az alánok által mesélt történetek szabadon fejlődhettek egészen lejegyzésük idejéig, a 12. századig. S így Arthur és Lancelot voltaképpen ugyanazon hős két különböző megjelenési formája.

Amikor a britanniai jazigok utódai Riothamus oldalán harcoltak, majd a szászok elől menekülve letelepedtek a kontinensen, szinte biztosan kapcsolatba kerültek a galliai alánokkal. A két csoport elmesélhette egymásnak legnagyobb hőseik történetét, s valószínűleg úgy vélték, Arthur történetei alig vagy egyáltalán nem emlékeztetnek Lancelot meséire. A mesélők viszont érzékelték, hogy a két hős jelleme tökéletesen összeillik s így átvették egymástól a történeteket. Malory *Le Morte Darthur*-jában például Guinevere Arthurhoz megy feleségül, mégis Lancelot viselkedik *úgy,* mintha a férje lenne. Lancelot és Arthur egyaránt sziklákból

[145] Littleton és Thomas 1978; Peterson 1985:35.
[146] Sodmann 1980; Hugenhout és Hogenhout 1978; de Vries és Werwijs 1863; Gerritsen 1981:368-388; Knuvelder 1970-1976, 1:207-218.
[147] Ashe 1985.

húzzák ki kardjaikat,[148] s a Kerekasztal lovagjai közül egyedül Lancelot méltó arra, hogy viselje az Excaliburt.

S nem lehet tisztán megérteni, ki is lesz király Lancelot öröksége révén, hisz Lancelot az Arthur és a Kerekasztal lovagjai által nyújtott katonai segítség révén győzi le Claudast.[149] Mindkét szereplő ugyanazon lovagcsapat vezetője, akik el is árulják egymást: Malory-nál Lancelot árulja el Arthurt, míg a Perlesvaus-ban Arthur árulja el Lancelotot. Egyik hős sem szerzi meg a Szent Grált. Ráadásul mindkét szereplő tévedésből egy rokonával nemz fiút[150] s végül ez a fiú okozza bukásukat.[151]

Az alánok biztosan nem jutottak el Galliába az 5. század elejéig, és ha magukkal hoztak egy Batraz típusú mesefigurát, s ennek az alapfigurának Lancelot a megtestesítője, akkor egyértelmű, hogy Lancelot és az északkelet-iráni hős között sokkal erősebb párhuzamokat kell megfigyelnünk, mint Arthur és ugyanezen hős között, hiszen a jazigok sokkal hosszabb idejük volt kultúrájuk feladására az őket körülvevő kelták között, mint az alánoknak. S pontosan ez a helyzet. Meggyőződésünk, hogy Lancelot sokkal több hasonlóságot mutat az oszét Batrazzal, mink a kelta Lug figurájával. Arthur pedig vélhetően ugyanannak a szarmata-alán hősnek a megtestesítője, mint Lancelot, de Arthur legendáit felülírta egy valóságban is létezett személy, a történelmi Arthur története.

Földrajzi érvek

Lancelot legendáinak bármelyik változatát vesszük is alapul, egy dolog mindig változatlan marad: bárki is volt Lancelot, a kontinensen született. Habár a *Lanzelet* elvileg Wales földjén játszódik,[152] a helynevek és a személynevek egyértelműen Francia-

[148] Lancelot valójában egy kőoltárról veszi fel kardját.

[149] Hasonlóképp Ban és Bors is Arthur rendelkezésére bocsátja seregét, amikor Arthurnak van szüksége erre, hatalma megszilárdítása érdekében.

[150] Morgawse csellel veszi rá Arthurt, hogy Mordredet nemzze vele; Blaine ugyanezt teszi Lancelottal, s így születik fiúk, Galahad; lásd a függeléket.

[151] Mordred elbitorolja Arthur trónját, míg Galahad bekerülése a Kerekasztal lovagjai közé, és a Szent Grál utáni keresés megindítása romba dönti Lancelot katonai pályafutását, elismertségét és végül józan eszét is.

[152] Paton 1929:5-19.

országra utalnak. A "*Dodone*" elnevezés például olybá tűnik, mintha a görög mítosz Dodonája lenne, pedig határozottan hasonlít ez az elnevezés a francia folyó- és tartománynév, Dordogne "*germános*" alakjára (lásd a 15. térképet). Dodone a Tenger Hölgye ellenfelének lakhelye, és az a táj, ahol Lancelot végül megtelepszik.[153] Carman a francia *Lancelot* részletes földrajzi utalásait használta fel, hogy a legenda helyszínét rekonstruálja (lásd a 13. térképet).[154] A cselekmények központja a Loire-folyó alsó szakasza Berry megyében. Számos alán eredetű település található a régióban; amelyek fontos szerepet játszottak a régió 5. századi történetében.[155]

Lancelot történeteiben négy fontosabb terület bukkan fel: a tó, az erdő, a hegyek és a sivatag. Különösen a Grál-legendák hangsúlyozzák ki ezt a négyes felosztást.

Kezdetben úgy tűnik, hogy a tó környéke gyakorolja majd a legnagyobb hatást Lancelot életére. Az erdő csak arra szolgál, hogy eljusson egyik helyről a másikra. A hegyekben vannak a kastélyok, s legfőképpen azok a kastélyok fontosak, amelyek valamilyen összefüggésben vannak a Grállal. A sivatag pedig egyfajta egyesítő és összekötő elemként szolgál a narrátornak. Claudast, Lancelot fő ellenségét is úgy jellemzik, mint aki "*a sivatagból származott*". A Grál legendái – amelyekben Lancelot családja kitüntetett szerephez jut – voltaképpen arról szólnak, hogyan kerül vissza a víz (vagyis a tó) a Sivár Földre (vagyis a sivataggá váló földre). Lancelot legjobb barátja Galehaut, aki Malorynál egyszer mint Galehaut de Haut Desert (vagyis "*Sivatagi*") néven szerepel. *A Perlesvaus* egyik jelenetében Lancelotot egy "*lefejezős játék*" során kis híján lemészárolja egy lovag, s ez erőteljesen hasonlít a *Sir Gawain and the Greerl Knight (Sir Gawain és a Zöld Lovag)* című későbbi költeményre, ahol az ellenfél neve Bercilak de Haut Desert. A "*desert*" kifejezés a középkorban elsősorban megműveletlen földet jelentett, és csak másodsorban sivatagot.[156] S emlékeznünk kell rá, hogy a rómaiak a

[153] Dordogne szomszédos a modern Lot megyével.
[154] Carman 1973.
[155] Bachrach 1973:26-73; Sulimirski 1970:186-188.
[156] Markale 1983:55-56.

Galliában letelepedő alánoknak megműveletlen földet, *agri deserti-t* adományoztak, márpedig ez a kifejezés könnyedén torzulhatott a későbbi Arthnr legendák "*desert*"-jére, vagyis sivatagára.

Lot tartományát sűrűn pettyezik tavak, Lancelot legendáiban pedig központi szerepet játszik a tó mellett eltöltött gyermekkor, és innen ered *a hős du Lac* (Tavi) neve is.[157] A vidék meghatározó eleme a Cevennes-hegység, ahonnan a Garonne-folyó is ered. A tájat mészkő fennsíkok tagolják, köztük pedig termékeny völgyek és szőlőskertek húzódnak. Mindezek arra utalnak – figyelembe véve, hogy számos alán település jött létre ebben a római provinciában,[158] – hogy Gallia korabeli történelme könnyen megvilágíthatja, miképpen jöttek létre a francia Lancelot legendák a környékbeli alánok által őrzött hagyományokból.

Bizonyítékok az alán kultúra hatására az Arthur-hagyományban

Figyelembe véve az alánok híres lovaglótudását,[159] meglehetősen különösnek tűnhet, hogy Perceval, Galahad és Lancelot vajmi keveset tud a lovas harcról, amikor elkezdik pályafutásukat. A középkor Franciaországában gyakran csináltak viccet abból, mennyire nem tudnak a bretonok lovagolni, holott a valóságban a bretonok az alán hatásnak köszönhetően kitűnő lovasok voltak[160]. Talán épp az alánok kezdték el mesélni vicces történeteiket a bretonokról, amit aztán később, a breton nemességbe történt beolvadásuk után már rájuk is vonatkoztattak. S ne felejtsük el, hogy bár Galahad, Perceval és Lancelot komoly nehézségekkel küzd, amikor először próbál megülni egy lovat, később e hősök szinte soha le sem szállnak a lóról. A *Perlesvaus-ban* találjuk a legérdekesebb bizonyítékát, mennyire függ Lancelot a lovától: a

[157] Az egyetlen másik példája, hogy egy lovag ezt a jelzőt viselje, Aalardin du Lac a *Book of Caradoc*-ból (Caradok könyvéből) (Weston 1906:309-311). Erec, Lac fia szintén felbukkan Lancelot legendáiban. Ha a *lac* szó az oszét *laeg* rokona, akkor Erec jelzője „*az ember fia*".

[158] Ezek a települések délkeleten fordulnak elő a legnagyobb sűrűségben

[159] Ammianus Marcellinus 31.2.9; Rolfe 1936, 3:384-385: Wenskus in Recket al. 1881:122; Bachrach 1973:86-92.

[160] Bachrach 1973:86.

hős, aki három lovassal kerül szembe, miközben ő a saját lábán áll, habozik harcba bocsátkozni, mert „*a harcban korántsem volt oly biztos magában gyalog, mint egyébként lóháton*".[161]

Chrétien *Conte de la charrette*-jében Lancelot szekéren menti meg Guinevere-t. A történet későbbi magyarázói úgy vélték, a szekér eléggé megalázó, de Lancelot annyira szerette Guinevere-t, hogy még ezt a szégyent is hajlandó volt vállalni érte. Ha azonban Lancelot alán volt, akkor elrabolt asszonya helyett voltaképpen kénytelen volt maga vezetni a szekerét. A nomád alánok ugyanis egész háztartásukat és minden ingóságukat szekereken szállították. A férfiak lóháton lovagoltak, míg az asszonyok ültek a szekéren. Ha bármi történt egy alán feleségével, akkor kénytelen volt ő maga vezetni a szekerét, hacsak nem akarta hátrahagyni ingóságait.[162] Ennek fényében tökéletesen érthető, miért is adta Chrétien művének a *Conte de la charrette,* vagyis „*A szekerező lovag*" címet.[163]

Lancelot egyik mágikus erejű tárgyának, a tükörnek mindenképpen vannak szarmata vagy alán vonatkozásai. A szarmaták tükörviselési szokásáról már beszámolt Maenchen-Helfen is.[164] A szarmaták jó része, különösképpen a női harcosok, tükörmellékkel lettek eltemetve, és a téma híres szakértője, Sulimirski csupán egy sírban talált tükör miatt elvetette egy lelet vizigót származását és szarmatának írta le azt.[165] Ilyen sír Strasbourgban is került elő. Sőt Sulimirski szerint egy fibula- (melltű, ruhatűző kapocs) típus, melyet a franciaországi Troyestől, a Saône völgyén,

[161] Bryant 1978:135.

[162] Más Arthur legendák is beszámolnak szekeret vezető nőkről (lásd Bryant 1978:237, 259). Bár vannak olyan ábrázolások, melyek talán kelta nőket jelenítenek meg szekerezés közben (Sopronból, Magyarországról, lásd Piggot 1983:109; Barber 1991:206,379), a nők ilyesfajta tudománya sokkal kevésbé volt jelen a kelta kultúrában, mint az alánokéban. A szarmaták – akiknek asszonyai szintén bő szoknyát viseltek – ugyanakkor oly nagy számban telepedtek le Magyarország területen, hogy ez a cserépedényen szereplő figura nem is feltétlenül kelta nőt ábrázol.

[163] Rogers 1984:1. utal Paton (1929:xi)-ra, aki szó szerint „*A szekér története"* címmel fordította. Lásd Rogers 1984.

[164] Maenchen-Helfen 1973:340-342, 353; Loubo-Lesznicsenko 1973:28-29; Randers-Pehrson 1983:45.

[165] Maenchen-Helfen 1973:341; Newark 1989:18; Sulimirski 1970:120,188. Lásd ugyanakkor Dent 1985:05-92; deGrummond l982:166ff.; Megaw és Megaw 1986:212-213; Kilbridge-Jones 1980:109-116.

Aube tartományon, a spanyol Granada melletti Albacinen át egészen Karthágóig lehet nyomon követni, valójában nem vizigót, mint azt eddig gondolták, hanem alán készítésű ékszer.

Vagyis Arthur és Lancelot figurája egyaránt számos hasonlóságot mutat az északkelet-iráni hagyományok hőseivel. Ezek a párhuzamok azonban megjelennek a Kerekasztal más lovagjai esetében is, mint azt a következő fejezetben látni fogjuk.

Negyedik fejezet: A lovagok és a nártok

Arthuron és Lanceloton kívül egyéb arthuri alakok – így például Kay, Perceval és Gawain is szembetűnő egyezéseket mutatnak az oszét anyaggal. Megint mások, mint Erec és Trisztán, dokumentálható történelmi személyiségek – alán grófok[1] – legendás képmásai, vagy pedig a nevük kapcsolódik az alán nyelvhez, mint például Bedivere-é. Mindennek fényében vegyünk szemügyre közelebbről is néhány arthuri hőst.

Kay és Bedivere

Arthurt, Kayt és Bedivere-t gyakran emlegetik úgy, mint a Kerekasztal legendáinak legelső szereplőit.[2] Kay (Cai, Cei) és Bedivere (Bedwyr) egyéb arthuri hősökkel egyetemben már a 9-10. század korai walesi hagyományának *Stanzas of the Graves*[3] című költeményében is feltűnik. Az 1100-as évekre az Arthur-legendák Itáliába is átterjedtek. Ékes bizonyítéka ennek az 1120 körül épült modenai katedrális északi kapuját díszítő ívpárkány, mely Guinevere elrablását ábrázolja (lásd a 7. képet). Az itt felismerhető alakok közt ott van „*Che*" vagyis Kay lovag is.[4] Lancelothoz hasonlóan Kayt és Bedivere-t már legelső felbukkanásuktól erős szálak fűzik a kontinenshez. Wace 1155-re datálható művében Arthur Angers grófjává nevezi ki Kayt (lásd a 15. térképet).[5] A lovagot halála után Chinonban temetik el, és a városnevét Arthur Kay tiszteletére[6] Káinra változtatja (a mai Caen; 15. térkép). A történet lényegében nem egyéb, mint egyszerű névéredeztető legenda, mely jellegzetes középkori szófejtéssel igyekszik levezetni Caen város nevét. Csakhogy Wace művében Bedivere is

[1] Pl. Goerik of Albi, és Alán Judual, Vannes grófja, ebben a sorrendben.

[2] Lásd pl. Lacy et al 1986:206-208. Cai (Kay) löbbször feltűnik a *Lebor Gabalá*ban (Lásd pl. Macalister 1939, 35:119)

[3] Azelső kézirat, mely talmazza a verses művet, a 13. századi *Black Book of Carmanhen*, *(Carmhen fekete könyve)* Wilhelm and Gross 1984: 15-16; Jones 1967).

[4] Cavendish 1978:25.

[5] Rhys 1918:65.

[6] Wace-t idézi Rhys 1928:109 és Fayamun-t idézi Rhys 1928:257, akik „*Kinum*" formában adják meg a nevet.

mint „*Neustriai Bedievére*" szerepel,[7] máshol pedig mint „*Bedevere, a beauce-i francia*".[8] Az utóbbi jelzők nem vallanak középkori szójátékra, így ez a korai arthuri hős valóban kontinentális eredetű figura lehetett. Bedivere-nek a kontinenssel való kapcsolatára utalást találhatunk a haláláról szóló korai történetekben is. Bedivere temetkezési helyét Wace és Layamon egyaránt a normandiai Bayeux-hoz (Layamonnál: Baeios) teszik.[9] Egyes korai legendákban Bedivere a cornwalli gróf fiaként tűnik fel, de a walesi *Y Seint Greal* Constanst – vagyis Britanniai Konstantint – helyezi ebbe a szerepbe.[10] Malory idejére a gróf örökösét már Constantine Cadorsonnak hívták, és Bedivere-nek a területtel való korábbi kapcsolata feledésbe merült. Bedivere cornwalli kapcsolata mögött talán a Drustan nevű történelmi alak állhat.[11]

Itt ugyan nem mutatható ki egyértelmű és közvetlen kapcsolat az alán-szarmata és kelta hagyományok között, a „Kay" nevet mégsem lehet tisztán kelta gyökerekre visszavezetni, és még a nomád eredet is felmerülhet. Nickel Kay nevét a latin *caius* (parancsnok) szóból származtatja, sokkal valószínűbb azonban, hogy egy ősi iráni harcos, Kai[12] nevének kései változatáról van szó. Ismerve a

---

[7] VagyisGalliának az a része ami később a Normandia nevet kapja; Rhys 1928:65.

[8] Lásd Allainville-en-Beauce; Bachrach 1973-62.

[9] Rhys 1928:109,258. Malorynál Bedivere kolostorba vonul, és haláláig szerzetes marad**;** lásd az életük végén pappá váló alánokat.

[10] Lloyd-Morgan (személyes közlés alapján)

[11] Drustan az egyik cornwalli király fia, és egyben Trisztán egyik történelmi előképe.

[12] Nickel 1975a: 12. A 'Kai' nevet viselte többek közi a legendás iráni harcos király, Kai Khusrau**,** a harcias Kaianida dinasztia alapítója, akiről Firdausi ír *Sáhnáme* (Királyok könyve) c. művében; Levy 1967:99 ff.; lásd Puhvel 1987:117-125. A Poszt-Vulgata-ciklusba tartozó *Queste del Saint Graal c.* alkotás vélhetően legkorábbi kézirata Walterus de Kayo nevéhez fűződik, (ebből a „*de Kayo*" olyan helységnévre utal, melyet nem sikerült meggyőzően azonosítani, de feltehetőleg az észak-franciaországi [Somme] Caix-t takarhatja). A „*Kayo*" azonban akár a kai szó „*latinosított*" változata is lehet, és eszerint a szerző neve valami olyasmit jelentene, hogy „*Walter a harcosok földjéről*" Ugyanez a kézirat tartalmazza még az *Estoria del Noble Vapasiano* (*A nemes Vespasianus története)* c. művet, valamint egy részletes beszámolót Alain történetéről. Az író feltételezett születési helyén és a kézirat lejegyzésének helyén egyaránt ismerünk alán településeket.

szarmaták őshazájának elhelyezkedését, feltehető, hogy ők is átvették valamilyen formában ezt az ősi török szót így lehetséges, hogy a „*Kay*" nevet néhány iráni nyelvű szarmata nemzetség hősi regéiben megőrizte.[13]

7. kép: A modenai katedrális, a Porta della Pescherisa (Halászkapu) ívpárkánya. Norris J. Lacy engedélyével

Mint ahogy Miller rámutat, a walesi hagyomány Kay-ábrázolása alapvetően különbözik az Arthur-legendákban megjelenő csípős nyelvű Sir Kay-alaktól.[14] Különösen a *Mabinogi*-hoz csatolt *Culhwch és Olwen* című arthuri mesében figyelhető ez meg, ahol inkább varázsló/cselszövő, semmint harcos/hős képében tűnik föl ez a szereplő. A két Kay közt mutatkozó éles különbség azt a lehetőséget veti fel, hogy Sir Kay és az oszét intrikus, Szirdon között valamiféle kapcsolat van.[15] Sir Kay, illetve Szirdon[16] epés szónoklataival egyaránt sok bosszúságot okoz a harcosok hozzájuk tartozó táborában.[17]

[13] Littleton és Thomas 1978:518.
[14] Miller 1989:64-65.
[15] Miller 1989:57-68.
[16] Szirdonnal, az oszét cselszövővel**,** Batraz és követői esküdt ellenségével talán az arthuri legendákból ismert gonosz Mordred alakja is párhuzamba állítható. Szirdon szerepéről a nárt mondákban, és arról, hogyan feleltethető

Még kevesebbet tudunk mondani Arthur másik társáról, Bedivere-ről. Bedivere kontinentális eredete azért is érdekes, mert a legelső legendákban Arthur „*kupa-hordozójaként*"[18] – vagyis pohárnokaként – olyannyira fontos helyet tölt be, hogy népszerűségben csak a kirívóan alán Sir Lancelot vetekedhet vele.[19] Bedivere-nek ez a tisztsége a későbbi szövegekben gyakorlatilag teljesen eltűnik. Ha Bedivere volt Arthur udvarának harmadik embere, akkor „*kupa-hordozói*" minősége egyike lehetett ama kevés tulajdonságának, mely az eredeti hős alakjából megmaradt. Bedivere és a víz közt viszont még a későbbi arthuri hagyományban is felfedezhető bizonyos – némileg áttételes – kapcsolat: a kései keletkezésű legendák őt helyettesítik Gifflettel a *Le Morte Darthur* jelenetében, amikor az Excaliburt be kell dobni a tóba.[20] A jelenet, mint azt korábban kifejtettük, szembeszökő átfedéseket mutat az őszét hagyománnyal, és a tény, hogy Bedivere is ott van a kard tóba dobásánál, még tovább árnyalja az összefüggéseket.

Perceval

Bár Perceval egyike a középkor legismertebb Grál-hőseinek,[21] „*az eredeti Grál-hős nem ő volt*."[22] A sok Grál-mesén kívül a 12 -15. század közt tucatnyi kézirat mesél róla olyan történeteket is, melyekben nem szerepel a Grál, és a híresebb kéziratok

---

meg bizonyos szempontból Lokinak, az északi germán népek bajkeverő istenének, lásd: Dumézil 1968

[17] Pl. Cowen 1969,1:233-234; Dumézil 1969:142-143.

[18] Pl. Geoffrey of Monmouth, 9. könyv, elszórtan; Thorpe 1966:212-236.

[19] Rhys 1928:86.

[20] Markale 1985:126.

[21] A Perceval név változatai közé tartozik többek közt: Perchevaus (Williams 1922-1925, 1: több helyütt), Percheval (Williams 1922-1925,1:144-145, II. 4683-4712; 149, II. 4859-4861; 214-215, II, 6996-7020; 2:76, II. 9356-9363; 165, II. 12,306-12,312; 3:34-35, II. 15,045-15,058; 93, II. 16,970-16,979; Potvin 1865-1873,5:151-152, II. 34,956-34,990), Perchevax (Williams 1922-1925, 3:5,67, 89), Pierchevaus (Potvin 1865-1873,4:267, II. 28,226-28,235; 5:144, II. 34,756-34,775; 151-152, II. 34,956-34,990; 153, II. 35,023-35,030; 158-159, II. 35,159-35,177; 6:120, II. 44,315-44,318; 132-133, II. 44,680-44,719), és Piercheval (Potvin 1865-1873,6:146-147, II. 45,097-45,114).

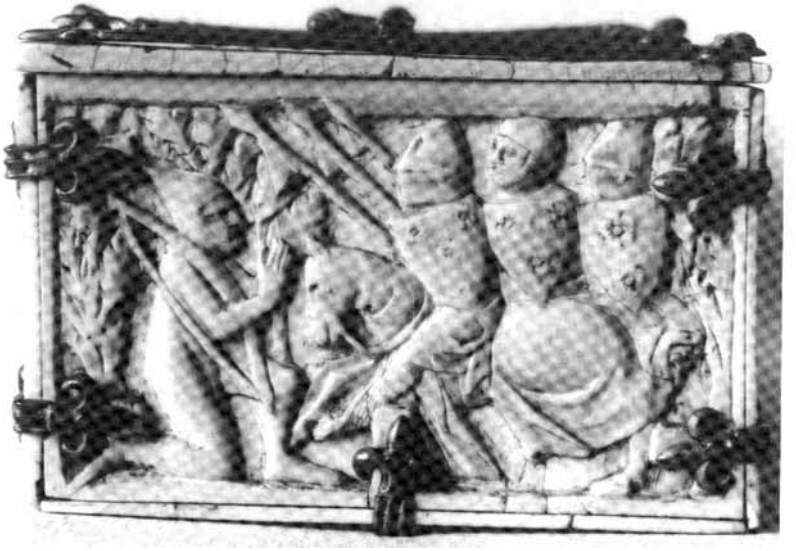
[22] Weston 1906-1909,1:172. Lásd még: M. Yoshida 1994.

közül jó néhány kapta meg címként Perceval nevének valamilyen változatát.[23] A 14. századi Franciaországban a Grál-hős kalandjait elbeszélő jelenetekhez – melyek a freskóktól az ebédlőfalakon át az elefántcsont dobozokig szinte mindenütt feltűntek – népszerűség dolgában csupán a Trisztán-legenda képei voltak foghatók. Percevalt ábrázoló kárpitszövet díszítette olyan nagy történelmi alakok szobáit, mint amilyen Kopasz Fülöp, Burgundia hercege, Flandriai Margit vagy Szép Fülöp francia király.[24] A tizenötödik században IV. Károly francia királynak volt egy Grál-keresést ábrázoló faliszőnyege, feleségének, Bajor Izabella királynőnek pedig egy hímzett falikárpitja Percevalról és a Grálról.[25] Az angolok szintén jobban kedvelték a kárpitokon Lancelot és Perceval szerepeltetését, mint bármelyik másik lovagét.[26]

A huszadik század elején az Arthur-legendákkal foglalkozó szakirodalom visszatérő témája volt a Perceval-történetek esetleges iráni eredetének kérdése. Coyajee markáns összecsengéseket vett észre Perceval és Kai Khusrau sah Firdauszi által megörökített gyerekkori történetei között.[27] Kai Khusrau apját például megölik, és amikor a bolondnak hitt hős felkeresi a királyi udvart, utazását azzal indokolja, hogy „*egy lovag vágtatott előttem erdőkön és hegyeken át*”[28]. Perceval, akit ugyanúgy fél-kegyelműnek gondolnak, évekkel apja halála után hasonlóképp vetődik el Arthur udvarába: maga előtt az erdőben ő is egy vágtató lovagot lát (lásd: 8. képet). Duval viszont Perceval legendáiban Elzászi Fülöp életrajzát vélte felfedezni, melyet átalakíthattak azok az iráni történetek, melyek szerinte spanyol földön át jutottak el a francia Valois térségébe.[29] Frederich von Suhtschtek úgy tartotta, hogy az arthuri mondakör iráni eredetű, és Wolfram *Parzivalja,*

[23] Pl. a Didot-féle *Parceval* és a *Perlesvaus.*
[24] Woods-Marsden 1988:29.
[25] Lacy et al. 1986:541.
[26] Lacy et al. 1986:540.
[27] Coyajee 1939:29-33.
[28] Coyajee 1939:32.
[29] Duval 1979:16.

valamint Gawain-románca nem egyéb, mint bizonyos perzsa szövegek szabad fordítása.[30]

8. kép. Perceval találkozik a lovagokkal az erdőben (Louvre OA122). Eleféntcsont dobozka Párizsból, a 14. század első feléből. Foto copyright louvre, R.M.N.

A kelta eredet elmélete azonban – mellyel először Loomis állt elő – időközben olyannyira közkeletű lett, hogy az előbbi tudósok kutatásai mára már szinte teljesen feledésbe merültek. Abban a kérdésben azonban némileg eltér a szakértők véleménye, hogy a Grál-

[30] Coss, idézi Matthews 1984:41. Wolfram von Eschenbach *Parzival*ja (kb. 1200-1210); Lachmann 1833; Leitzmann 1902-5.-6. kötetek; Deinert 1965; Schröder 1978; Hatto 1980; Bumke 1981; Poag 1972; Sacker 1963) Chrétien *Conte del Graal*jának bővített átdolgozása, kiegészítése és befejezése. Wolfram azt állítja, hogy a Grál igaz történetét egy Kyot nevű provanszál szerző müvéből ismeri, és azt eredetileg Flegetanais (egy részben zsidó származású toledói csillagász, aki állítólag a csillagokból olvasott a Grálról) jegyezte le arab nyelven, de müvét méltánytalanul semmibe vették. Emellett Wolfram a történetet állítólag a latin nyelvű Anjou-krónikákban is megtalálta. Coss (Matthews 1984:41) úgy hiszi, hogy mindez „*összességében egy hóbortos elme... kalandos szüleménye, mellyel Wolframnak az a célja, hogy megbolondítsa a közönsége soraiban lévő hiszékenyeket és elbűvölje az ínyenceket.*"

kéziratoknak, és ezeken belül különösen a Perceval-történeteknek vajon minden esetben Róbert de Boron *Joseph*-je szolgált-e eredeti forrásul. Percevalt jól ismerték a kontinens Grál-hagyományában, az 1300-1340 közt keletkezett brit *Sir Perceval of Galles*[31] azonban nem tesz említést a Grálról, annak ellenére, hogy a „*kehely a keresztnél*" motívum ábrázolásai ekkora már elterjedtek a Brit-szigeteken.[32] Mindezek alapján valószínűtlennek tűnik, hogy – miként azt Loomis felvetette[33] – a Grál-hagyomány Perceval-ága a walesi Prydri-, illetve Predur-mesékből alakult volna ki. Coyajee és kollégái lényegében jó nyomon járhattak, de az átvétel általuk javasolt módja,[34] és ebből eredően kései, 11-12. századi időpontja miatt nehéz a legendák forrására vonatkozó elméletüket elfogadni. Mióta tudjuk azonban, hogy az Arthur-hagyomány kialakulása idején Britanniában és Galliában nagy számban éltek alánok és szarmaták, ismét előtérbe kerültek a keleti eredetet firtató elképzelések.

A Vannes városa környéki „*Bolond Peronnik*" („*Peronnik l'idiot*") népmeséi[35] egy hősről szólnak, aki a Gonosszal harcol, és kalandjai némileg hasonlítanak a Perceval-legendákhoz.[36] Ahogy Perceval egy lándzsával és a Grállal, úgy Peronnik egy lándzsával és egy aranyedénnyel kerül kapcsolatba.[37] Egyes kutatók kelta gyökerűnek gondolják a Peronnikról szóló meséket, és a Grál elveszett kelta forrását látják benne, melyet Nutt kutatásai során hiába keresett.[38] Hertz szerint Peronnik története nem egyéb, mint egy Vannes környékén született modern breton mese, melyet Wolfram *Parzival*-jára[39] lehet visszavezetni. Figyelembe véve azonban Trisztán, Erec és még több más arthuri alak kapcsolatát a vannes-i alán grófokkal, az is lehetséges, hogy a Perceval válto-

[31] A Gales nevet eredetileg Loomis értelmezte Walesként. Az ófranciában azonban *agaües* szó inkább vonatkozott általános értelemben az idegenekre, mint kimondottan a walesiekre.
[32] Lásd pl: a Holkhami Képes Biblia, kb. 1326-1331 közt; lásd: Malcor 1991:83.
[33] Loomis 1963a:272.
[34] Rendszerint úgy képzelik el, hogy a legendák a keresztesekkel kerültek Európába. Lásd pl: Faugère 1979:198-205.
[35] Lásd pl: Junk 1902:15-16.
[36] Junk 1912:39.
[37] Junk 1912:63.
[38] Junk 1912:46-7.
[39] Junk 1912:18.

zatának tekinthető Peronnik regéiben olyan mondák élnek tovább modern formában, melyek központi alakja a Batraz őstípus, és amelyek az ötödik században az alánok közvetítésével kerültek Vannes vidékére.

Úgy tűnik, maga a „*Perceval*" név is több szállal kötődik a Kelethez, mint a keltákhoz. Rinnbom szerint az iráni *gohr, gohar és djauhar* szavak – melyekből vélhetően az alán Goar név is származhat – német megfelelője a „*Perle"* ami a „*gyöngy, drágakő, ékszer*"[40] jelentéstartalmakat hordozza. Ennek alapján a *Perlesvaux*[41] név oly módon is értelmezhető, hogy két összetevője a „*perles*" ill. a „*vaux*". Ezek közül a *perles* a *Perle* német nyelvű birtokos esete, a *vaux* pedig a „*völgy*" jelentésű francia szó, vagyis a *Perlés-vaux* annyit tesz, hogy „*Perle völgye*" illetve „*Gohar völgye*." *Az* utóbbi jelentés azért érdekes, mert a Perceval név e változatát Bretagne-ból ismerjük, és Goar alánjaival sokáig ezen a vidéken portyázott, majd itt telepedtek le az 5. század elején.

A név Perchevaux formája ugyancsak izgalmas értelmezési lehetőséget tartogat, ha abból indulunk ki, hogy – a francia nyelvre jellemző módon – szótagkiesés révén jött létre egy korábbi Per[les]chevaux alakból. Eszerint a szó jelentése „*Perle lovasai*" illetve „*Gohar lovasai*" lenne. A német ajkúak a név első részéből azonban mindenképpen kiérezhették a „*drágakő*" jelentést is, ami szintén magyarázatul szolgálhat arra, miért éppen a drágakő, illetve kő képében megjelenő Grállal társították a hős német változatát, Parzivalt.[42] .A *Lorengel* című 15. századi német versben a

[40] Ringbom 1951:485-489; Wikander 1941:232; von Suhtschek (Ringbom 1951:485) szintén a, ‚*Perle*" ill. „*Edelstein*" szavakkal fordítja a gohar, góhr, gohr, és ghr alakokat. Lásd még Chavannes és Pelliot 1911:563.

[41] Ez is Perceval nevének egy változata, további formái még a Perlesvaus és Perchevaux.

[42] A másik német alak a Parsifal. A Parsifal (Parzeval) név származására Bergman áll elő a legelfogadhatóbbnak tűnő magyarázattal; ő Wolfram hősét a *perzsa fárisi-fál* („*tudatlan lovag*") összetételből vezeti le. Wolfram *Parzivaljában* Perceval féltestvére Feirefiz (János pap). Nevének francia fordítása *a fils pie* (jámbor fiú) ill. *vrai fils* („*igaz fiú*"). Feirefiz alakjára talán hatással lehetett az Etiópiai *Kebra Nagast* (Isten dicsőségének könyve), melyben Salamon leszármazottja egy ifjú herceg az utóbbi címei viselte. Lásd Adolf (1947) és Ponsnye 1957:97 98

Grál a „*győzelem köveként*" jelenik meg, melyet Perceval abban a sorsdöntő pillanatban hajít Attilára és harcosaira, mikor a hunok már-már végképp megdöntik győzelmükkel a kereszténységet.[43] A hunok előrenyomulását valójában éppen az orléans-i alánok tartóztatták föl 451 -ben, és a színlelt visszavonulás taktikájával ők győzték le és verték vissza a hunokat Troyes mögé.[44]

Az alánokat Attila ellenében támogató burgundokat Aëtius 443-ban a Rajna-vidékről Spaudiába (Szavojába) telepítette le az Alpok hágóinak védelmére. Ez az átköltözés azért érdemel figyelmet, mert a szavojai térségben később számos „*kereszt és kehely*" ábrázolás született.[45] A hunok ellen harcoló alánoknak eredetileg a már ismert 5. századi Goar volt a vezére, és a Perceval/kő történetnek az alánokkal való kapcsolata még inkább azt sugallhatja, hogy Perceval talán „*Goar Lovagja*" lehetett.

Percevalt gyakran illetik a „*1i Gallois*" jelzővel is. A legtöbb tudós úgy véli, hogy a kifejezés a lovag walesi származására utal. Marx szintén magáévá tette a gondolatot, és kimutatandó a Perceval-legendák fejlődéséreː gyakorolt walesi hatást,[46] megjegyzi, hogy híres „*walesi*" (gollois) írástudók álltak a poitou-i grófi család szolgálatában. Szerintünk a *gallois* szó, akárcsak a *welsh,* egyszerűen annyit jelentett, hogy „*idegen*", és Percevalt eleinte úgy ismerték, mint „*idegen lovagot*".[47] Az idegen földről érkezett lovag legendáját eredetileg Lancelottal kapcsolatban mesélték, de úgy tűnik, a történet Percevalra is átragadt,

Lancelotéhoz hasonlóan Perceval családfája is meglehetősen kiterjedt, és számos Alán nevű személyt tartalmaz. A *Perlesvaus*-ban Perceval apját Alain le Gros de la Vales-nak hívják.[48]

---

[43] Golther 1925 250; Kvola 1967:95.

[44] Ezeket az alánokat a burgundok, az armoricai *bacaudák* (ellenálló parasztok) és a frankok támogatták, Tours-i Gergely 2.7, idézi Thorpe 1974:116-118; Wolfram 1988:177-118; Wenskus idézi Beck (Szerk) 1881:123; Bachrach 1973:6.Valójában nem a hunokat szorították vissza az alánok ezzel a számukra is nyilvánvalóan ismert nomád harctéri csellel, hanem a hunok germán segédcsapatait. (A fordító megjegyzése.)

[45] Randers-Pehrson 1983:190.

[46] Marx 1965:42-3.

[47] Ugyanezzel a logikával a Poitou-vel összefüggésbe hozott írók is egyszerűen „*idegenek*" voltak.

[48] Bryant 1978:20.

Perceval apja rendszerint vagy névtelen szereplő, vagy egyike a következő alakoknak: Alain, Alain le Gros, Guellans Guenelaus, Gales li Caous, de a neve lehet még a Pelle formából származó Pellinore is, amivel először a Vulgata-ciklus[49] Halászkirályát jelölik. Róbert de Boron verses prózája, *Joseph*,[50] *a* Ditot-féle *Perceval*[51] a *Perlesvaus,* a *Le Chevalier aux deux épées* (másként: *Mériadeuc,* vagyis Chrétien *Conte del Graal*-jának Berné által írt második folytatása),[52] és a *Tristan*-próza[53] egyik kézirata mind az Alain vagy Alain le Gros formában adják meg Perceval apjának a nevét, és a hős származását anyai ágon Arimatheai Józseftől, apai ágon pedig Nikodémusztól eredeztetik.[54] Magyarázatot keresve az Alán név ilyetén elburjánzására, Evans Perceval apját, Alain li Grost Alanus ab Insulis-szal azonosította, aki heves kirohanásokat intézett az albigensek ellen, és Citeaux-ban halt meg 1201-ben.[55] A keresztnevük azonosságán túl azonban a Grál-legendák Alainjének nincs túlzottan sok köze a híres egyházi személyiséghez. Ha azonban tekintetbe vesszük az olykor szintén Perceval apjára alkalmazott Bliocadran elnevezést, az Alán név gyakori felbukkanásának ésszerűbb magyarázata is lehet. Wolfgang Perceval apjának nevét Alain de Gomeretként[56] adja meg, és azt állítja, hogy a Bliocadran forma, mellyel Chrétien *Conte del Graalja*[57] hivatkozik erre a szereplőre, egyszerűen azt jelenti,

[49] Wolfgang 1976:9,30. Bruce (Wolfgang 1976:30) úgy érzi, hogy az utóbbi nevek (Pellinore és Pelles) a Perceval névből erednek. Pellinore mint Perceval apja jelenik a *Tristan c.* prózában és a Huth-féle *Merlin*-ben, illetve sebesült királyként a *Livre d'Arthur*-ban.

[50] Nitze 1927; Roach 1956:313-342.

[51] Roach 1941.

[52] Foerster 1899:83,11.2604-05.

[53] Roach 1941:7-8, 309-313.

[54] Wolfgang 1976:17,22.

[55] Evans 1898:7-8. Bayer (1983:26; Charvet 1967:27) felvetette még, hogy Róbert Alain alakját Alanus ab Insulis tiszteletére szerepeltette.

[56] Wolfgang 1976:38-40, n, 129,42-46,163. Gomeret egyes francia verses románcokban Bán király (Perceval vagy Lancelot apja) birodalmának neve. Több szakértő (pl. West 1969:76; Brugger 1927-229, 463-464 3. j.) Comeretet Vannes városával azonosítja, melynek urai sokszor viselték az Alain nevet.

[57] Wolfgang (1976:46) megállapítja, hogy az összes felhozott egyezés közül, mellyel a Bliocardan forma kelta gyökerét próbálják igazolni, a hősökben

hogy „*szőke hajú*," vagy „*jóképű*" Mint láttuk, az alánokat rendszeresen „*világos hajúak*-nak" vagy „*lenhajúaknak*" nevezték a rómaiak. Ha Perceval „*Goar lovagja*" volt, apja könnyen lehetett egy „*lenhajú alán*".

Perceval magán viseli a Lancelot-klán lovagjainak sok lényegi vonását. Akárcsak Galahad és Lancelot, Camelotba érkezve semmit nem tud a lovakról és lovaglásról; ám távoli rokonaihoz hasonlóan hamarosan a Kerekasztal egyik legkiválóbb lovagjává válik.[58] A lovagi tornákon csak ők tudják egymást kiütni a nyeregből, másnak ez szinte soha nem sikerül. Batraz a nártmondákban eredetileg ugyancsak nem volt járatos a lovaglásban, ám miután megtanul lovagolni, öt sem tudja senki kiütni a nyeregből.[59]

Perceval történetét a kéziratokat másoló és összeállító szerzetesek sűrűn teleszőtték keresztény elemekkel. „*Semmiféle népmese* – állapítja meg A. C. L. Brown – nem tekintené bűnnek azt, ha Perceval elhagyná anyját, hogy lovag legyen.[60] Perceval gyerekkori történetének fő motívuma – vagyis hogy a fiú elhagyja az őt remeteségben nevelő anyját jól ismert a kelta tündérmesékből, de ott ezt nem bélyegezték meg bűnként.[61] A történet fellelhető a

---

az egyetlen valódi közös vonás „ *[közhelyszerűen szokványos] nagy erejük*".

[58] Lásd Bachrach 1973:86-92.

[59] Dumézil 1930:66.

[60] Nitze 1949:301.

[61] Paton 1903:194-195. A *Perlesvaus*ban nem Lancelot, hanem *Perlesvau*s (Perceval) alakja kapcsolódik össze a vízi tündérekkel, Malory *Le Morte d'Arthur*jában pedig a Tó Hölgyével nem Arthur, hanem Lancelot kerül összefüggésbe. Az általános felfogás szerint Malory azért kapcsolja össze a Tó Hölgyét Lancelot helyett Arthurral, mert alighanem a *Mort le roi Artu,* a francai nyelvű *Lancelot*-szöveggyűjtemény utolsó része szolgálhatott számára forrásul.

A *Perlesvaus* (kb. 1203-1213) szerzője valószínűleg a sok ismert alán és szarmata településnek otthont adó Észak-Franciaországból származott**,** és egy káplán vagy titkár lehetett az egyik – a mai Franciaország vagy esetleg Belgium területén élő – nemesi család szolgálatában (Nitze 1937, *2;* 10). Úgy tűnik, kiválóan felszerelt könyvtár állt rendelkezésére, benne csaknem az összes a korabeli arthuri művel (Kelly 1974:19). Loomis szerint az író Ban és Claudas történetét a Lancelot-próza egyik koraí változatának beve-

Szozrikóról szóló őszét legendákban is, melyek inkább a hős harcias vérét dicsérik, amiért anyjától elválva kalandok keresésére indul, s nem bírálják viselkedéséért.[62] Ezzel szemben a középkori legendák szerkesztői csaknem minden esetben rosszallóan szólnak Perceval cselekedetéről.[63] A Percevali anyagban remeték egész sora tart terjengős prédikációkat arról, hogyan kell igaz keresztény módjára élnie egy lovagnak. A mai olvasó szinte versenyt horkol a lelki szemei előtt szendergő lovaggal, és csak egy-egy izgalmas csatajelenetre riad fel néhány röpke perc erejéig.[64] A mesék efféle kereszténnyé avatása főleg a Grál-anyagnál figyelhető meg, és talán részben az erőteljes keresztény hatásnak is betudható, hogy a Perceval-történet angol nyelvű átültetéséből, a *Sir Parceval of Galles*-ból a Grál-szál teljesen kimarad, holott a mű különben hűen követi Chrétien *Conte del Graal-ját*.[65]

Akárcsak Arthur és Lancelot, Perceval is egyezéseket mutat az oszét hőssel, Batrazzal. Mind a négy hős egy-egy özvegynek a fia,[66] és Arthur kivételével bosszút is állnak apjuk gyilkosán. Mindegyiknek későn, idősebb korukban ad lovat, páncélt

---

zető részéből meríthette, az utóbbi mű pedig végső soron talán az Észak-Galliában letelepült alánok és szarmaták legendái nyomán születhetett.

[62] Dumézil 1930:75-77.

[63] Ez általában egyébként nem volt jellemző a cisztercita szerzetesekre, hiszen a keresztesek győzelméért buzgón imádkoztak. Perceval esetében viszont talán úgy érezhették, hogy a hőst hajlamai nem a lovagi, hanem a szerzetesi életre rendelték.

[64] Matrasso beszámol róla (1969:10), hogy meg a középkori szerzeteseket is gyakran kapták rajta a vétken, hogy el-elszundítottak azokon a részeken, mikor a Kerekasztal lovagjainak kalandjairól a szentbeszédekre váltott át a szöveg.

[65] Campion és Holthausen 1913; Rodriguez 1976; Fowler 1975:5-20. Percevalt az angol nyelvű Grál-legendákból kiszorította Galahad. (Wolfgang 1976:30).

[66] Jó néhány arthuri alakra alkalmazzák az „*özvegy fia*" megjelölést (ilyen pl. Arthur, Lancelot, Perceval, Bors, Lionel, Gawain, Agravain, Gaherts, Gareth, Mordred). Weston a kifejezésben ugyan a „*beavatott*" jelentést véli felfedezni (feltehetőleg egyfajta titkos ritusba vagy tanokba való beavatást), de szerintünk sokkal egyszerűbb és kézenfekvőbb magyarázat is lehetséges. Batraz, amellett, hogy eredetileg egy „*özvegyember*" fia (ti. Hamicé, éppúgy, ahogy Trisztán az özvegy Meliodasé), mikor bosszút áll apja gyilkosán megint csak egy özvegynek mégpedig a mostohaanyjának a fia.

és kardot az anyjuk vagy nevelőanyjuk és ismét csak Arthurt kivéve - mindannyian névtelenül, rangrejtve utaznak. Percevalt még néhány olyan vonás is köti Batrazhoz, melyek Arthurnál és Lancelotnál hiányoznak: a breton és oszét hős egyaránt sikeres kutatást folytat egy varázskupa után, és mint ifjú harcosok mindketten szegényes öltözékükkel keltik fel a figyelmet.[67]

A Chrétien *Conte del Graal*-jának első folytatásába beágyazott mű, a *Book of Caradoc (Caradoc könyve)* a sokáig alánok uralta Vannes hercegének, Caradocnak a történetét meséli el, és számos érdekes részletet tartalmaz.[68] Caradoc anyja Ysaves, Arthur unokahúga, aki házasságtörő viszonyt folytat egy Elíavrés nevű varázslóval. Nantes-i Caradoc király örököseként Vannes-i Caradocot Arthur udvarába küldik, és ott a Kerekasztal lovagjává ütik. Caradoc Lancelot és Gawain társa a „*Fejvesztő játék*" elnevezésű kalandban, bár az ő esetében a párviadal apa és fia közt zajlik: a győztes apa az utolsó pillanatban felismeri fiát, és megkegyelmez neki.[69] Caradoc Nantes-ba visszatérve anyját egy toronyba zárja.[70] Mikor kalandok sorozata után ismét visszatér Nantes-ba, megszégyeníti a varázslót, aki vakmerőségében felkeresi anyját a toronyban. Erre az anyja és a varázsló megpróbálja megölni Caradocot egy kígyóval, de csak megsebesül, és túléli a merényletet. Végül a cselszövők karmaiból Caradoc egy Guimier nevű hölgy és fivére segítségével[71] szabadul meg. A legenda még követi Caradocot az ivókürt-

[67] Lásd pl: Jenkins 1975:75; Dumézil 1930:61-68.

[68] Potvin 1865-1873,3:117-221,II. 12,451-15,798; Weston 1906-1909,1:309-311.Geoffrey of Mommouth szerint Maximin (Maximus) idején Caradoc Cornwall hercege volt, és egyben Conan Meriadoc kortársa (Thorpe 1966:135-141).

[69] Lásd az iráni hős, Rustram történetét; Puhvel 1987:122; Levy 1967:73-80.

[70] A mese Hamic Batraz anyja és Szirdon történetével egybevetve figyelemre méltó egyezéseket rejt, továbbá Urizmag és Puk regéjével is párhuzamba állítható. Dumézil 1930:48-49

[71] Lásd Loki.

próbáig,[72] majd onnan visszavált Perceval kalandjainak elbeszélésére.[73]

Caradoc meséjének sok eleme egyezik Hamic, illetve Batraz anyjának történetével. A nárt történetben Batraz anyja egy toronyban kénytelen raboskodni, nehogy nevetség tárgyává váljék. Szirdon, a varázsió azonban engedély nélkül felkeresi, s a gyanút keltő látogatás miatt a Batrazzal terhes asszonyt visszaküldik övéi közé. Ott a várandós anya beülteti az embrió Batrazt Hamic vállai közé, majd eltűnik – Kilenc hónap múlva a csecsemő Batrazt Szatana segíti kiszabadulni – aki egyébként a cserkesz nárt mondákban a szeretője lesz – és a „*születést*" kísérő óriási forróság enyhítésére vízzel hűti le a hőst. Nagyon úgy tűnik tehát, hogy *Caradoc könyvében* ugyanannak a történetnek a francia változata olvasható, amelyből keleten Batraz születésének oszét mondája kialakult.

Gawain

Bár Gawain sírját állítólag Hódító Vilmos uralkodása idején megtalálták[74] alakját szinte lehetetlen történelmi személyekre visszavezetni.[75] Gawain kései keletű szereplője a Kerekasztal-legendáknak és jóval Arhur, Kay és Bedivere megjelenése után bukkan fel a kéziratokban,[76] Geoffrey of Monmouth – a szerzők közül először – Gawainnek[77] fordította a walesi *Gwalchmai* formát, és ennek következtében sok mai tudós Gwalchamit tekinti az eredeti Gawainnek.[78] Coyajee talán jobb nyomon járt, mikor felvetette, hogy a Gawain legendákban szereplő Grál megfelel az iráni *Xvarnah*

[72] Polvin 1865-1873, 3:117-221, II. 12,451 -l5,795; Laey et ál. 1991:72. A kaland egy változata megtalálható Biket *Lai du Cor*-jában (Erickson 1973), mélytálán összefüggésbe hozható a Grál-hagyománnyal.

[73] Roach 1949-1983.

[74] Erről William of Malmesbury beszél a *Gesta Regum Anglorum* (*Az angol királyok gesztája*) c. művében (1125; *Willelmi Malmesbiriens Monarchi de Gestis Regum Anglorum Libri Quinque*; Stubbs 1887-1889).

[75] Lacy et al. 1986:259.

[76] Lacy et al. 1986:259.

[77] Lacy et al. 1986:259. A Gwalchmai név első megjelenése talán a *Stanzas of the Graves (Sírversek)* c. költeményhez köthető (Wilhelm és Gross 1984; 16)

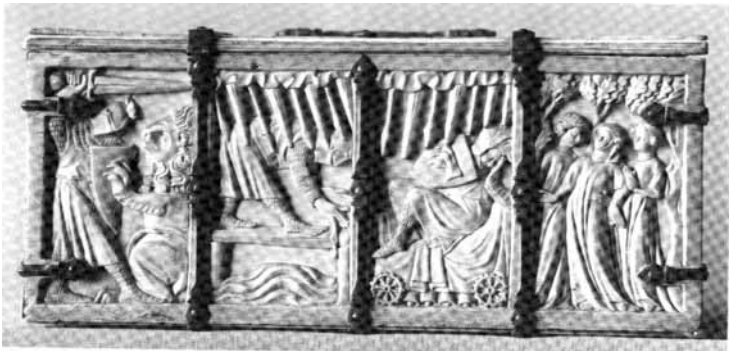
[78] Wilhelm és Gross 1984:16.

(„*dicsfény*", „*nimbus*, „*glória*")[79] fogalmának. Szerinte „a fényt és dicsőséget kereső hős – az iráni prózában – nem más, mint *Giw* (perzsául *Gevan,* és *Gaevani* az Avesztában)[80] Coyajee véleménye szerint a francia Gauvain forma jóval egyszerűbben levezethető a fenti iráni szavakból, mint a walesi Gwalchmai névből.[81] Loomis némileg szilárdabb alapokon álló eszmefuttatása szerint „*a világos hajú*" jelentésű Gwalt-advwyn jelzőből lett előbb Galvagin, majd végül Gawain.[82] Ahogy a Bliocadran névvel kapcsolatban láttuk, a latin nyelvű írásokban kimondottan az alánokra értették ezt a jelzőt, és talán a walesiek is innen vehették át saját nyelvükre lefordítva.[83]

Markale a Szoszlán nevű nárt hőst Gawain indoeurópai hasonmásának látja, és ugyanilyen átfedéseket lát Cûchulainn, Lancelot és Batraz között is.[84] Megfigyelése szerint Szoszlán és Batraz vetélkedése erősen emlékeztet a Gawain és Lancelot közti versengésre (lásd: 9. tábla),[85] bár azért Gawain az oszét hősök közül leginkább Batrazra hasonlít. Gawain (Walewein) roppant népszerű volt az alnémet területeken, és az középkori angol szövegek is kedvező színben tüntetik föl.[86] Ám ahogy Batraz is sok nárt-mondában negatív hős, úgy a német és francia ábrázolások[87] is bíráló hangot ütnek meg az Orkney-szigetekről származó Gawainnal szemben.[88]

---

[79] Coyajee 1939:14; Puhvel 1987:106.
[80] Coyajee 1939:40-41.
[81] Lásd Chambers 1929:151.
[82] Loomis 1963a:272.
[83] Ugyanúgy, ahogy a latin Artorius ból Arthyr lett a walesi nyelvben.
[84] Markale 1985:122-123- A *Táin* (Kinsella 1969:82) egyik fejezetét, melyben az ifjú Cûchulainnt több dézsa vízben „*hűtik te*", gyakran hasonlítják a Batraz születése utáni „*lehűtés epizódjához*." (pl. Dumézil 1930:51; Markale 1985: 125-124
[85] Markale 1985:122-123.
[86] Lacy et al. 1986- 259. A Walwanus írásmód William of Malmesburynél jelenik meg először (Lacy et al. 1986:259). Wace-nél (Rhys 1928:57) Gawaint és Wavaint ugyanazon a napon ütötték lovaggá, és feltehetőleg a két név összemosódásából keletkeztek a Walvanus és a hozzá hasonló formák.
[87] Wace művében Arthur Gawain apjának. Lotnak adományozza Norvégiát (Rys 1928:57). A szövegben közvetlenül ezután (Rys 1928:65) Gonfal szerepel Orkney uraként, így egyes kutatók úgy vélik, a kézirat másolása során esett hibából adódhat a „*Lot, Orkney grófja*" elnevezés. Az arthuri hősök és

9. kép. Lancelot és a Kardhíd/Gawain és a Veszedelmes Ágy (elefántcsont doboz), Metropolitan Múzeum, Párizsi gyűjtemény, 1325 körül. The Metropolitan Museum of Arts, J. Piermont Morgan ajándéka, 1917 (17.190.173). Minden jog fenntartva.

Úgy tűnik, történelmi párhuzamok fedezhetők tel Gawain és a jazigok közt is. A *De Ortu Waluuanii Nepotis Arturi* (a *Gawain, Arthur unokaöccsének felemelkedésé*ről írt szöveget Róbert of Torigninek tulajdonítják)[89] című műben Gawaint Róma császára képzi ki lovas tisztnek. A hős első feladata legyőzni egy perzsa bajnokot, és így felszabadítani Jeruzsálemet az ostrom alól; második feladata a Hadrianus-fal védelme.[90] Mindez különös

---

Norvégia közti összefüggés még Gottfried von Strassburg Tristánjában (kb. 1200-1210) is megmaradt, ahol Trisztánt nevelőszüleitől norvég kereskedők rabolják el, és miután szabadon bocsátják, Comwallban vetődik partra (Ganz 1978; Hatto 1967; Batts 1971; Jackson 1971; Jaeger 1877). Más művekben Lot Lyonesse-t (hagyományosan Trisztán szülőföldjét) kapja birtokul. Wace például Lyonesse-i Lotnak és nem Orkney-i Lotnak nevezi (Rys 1928:53). Lyonesse-t ugyan rendszerint félig-meddig mitikus helyként tartják számon, mégis lehetséges, hogy a Lyonesse forma pusztán a francia Lyon város (a római Lugdunum) környékén elterülő Lyonnais-nak nevezett megyére utal (mely a mai Franciaország területén a Rhône és Loire között terül el), mivel legalább egy alenconi herceget bizonyítottan Lyonban temettek el (Saintsbury 1922, 5:143, 1. megj.)

[88] A német ábrázolások valamivel elnézőbbek mint a franciák. Lacy et al 1986:259.

[89] A mű pontos születési dátuma ismeretlen, a kutaytók által megadott időpont a 12. század utolsó harmadától a 13. század utolsó harmadáig mozog. Lacy et al 131:132.

[90] Day l984.

módon a jazigok történetére emlékeztet, akiket egy római császár győzött le, majd hadaiba besorozva és reguláris hadsereggé képezve a Hadrianus-fal védelmére vezényelte őket.

A történetekből az is kiérezhető, hogy Lancelot és Gawain – akárcsak Lancelot és Arthur – figurája valamilyen módon összetartozik. Lancelotot különleges barátság fűzi Gawainhez, és a két hős felváltva siet egymás segítségére, megmentve a másikat számos esetben. Lancelot Gawain segítségével menti meg Guinevere-t egy kalandsorozat végén, melyben fontos szerepet kap egy víz alatti híd. Mint korábban említettük, a Sir G*awain és a zöld lovag*-ban leírt „*Fejvesztő játék*" című epizódot a *Perlesvaus*[91] Lancelotnak tulajdonítja. A Vulgata-ciklusban Gawain csak azután áll családja mellé a Lancelot elleni véres torzsalkodásban, miután legkedvesebb testvére, Gareth[92] elesik. A Poszt-Vutgata-ciklus[93] változataiban viszont Bán családja már jóval azelőtt viszályban áll Arthur lovagjaival, hogy Gawain Ectorral[94] összeküllönbözne. Úgy látszik, valamiféle ősi vetélkedés folyt a nemzetségek közt, amit a legnagyobbak a Kerékasztal elsőségéért folytattak, s ez sokkal több volt puszta versengésnél. A viszálykodásnak végül az lett az eredménye, hogy a Bán-nemzetség lovagjai, élükön Lancelottal, a Kerekasztal lovagjainak nagy részét kardélre hányták – ugyanúgy, ahogy Batraz csaknem teljesen kiirtotta a nártokat. Emellett Gawain vak elszántsága, hogy a végsőkig küzdjön Lancelot ellen, a pusztítás, melyet ennek hevében Lancelot hadai közt végez, ezt követő lassú és szenvedéssel teli halála, majd Arthur álmában való megjelenése Batraz példáját látszik felidézni, aki addig gyilkolja megátalkodottan a nártokat, míg végre az istenek megelégelik a vérontást, és fájdalmas halállal elveszejtik. A nártok aztán még a hős holttestét is alig bírják rávenni, hogy hagyja sírba fektetni magát.

---

[91] Pl. Loomis 1959:256-266.

[92] A viszálykodás Gawain és Lancelot féltestvére, Ector de Marys összezördülésével kezdődik.

[93] A legnépszerűbb korai műveket tömörítő Vulgata-ciklus (a vulgata szót a „*megszokott*" vagy „*közismert*" jelentéssel lehetne fordítani) után keletkezett fontosabb műveket sorolják az úgynevezett Poszt-Vulgata-ciklusba, (a fordító megjegyzése).

[94] Bogdanow 1966:146,193-196.

Erec

Erec aki talán Chrétien *Erec et Enide* című művéből ismert leginkább (kb. 1170)[95] egész korán felbukkan az Arthur-hagyományban. Hartmann von Aue *Erec*[96] című művében a lovag Lac király fia. Hartmann az alánok által sűrűn lakott Felső-Rajnavidéken született és nőtt fel, és egy kolostorban szerezte műveltségét, vélhetően a Szent Grál-ereklyéjéről híres Reichenauban (lásd a 8-10. fejezeteket). Az arthuri legendákban Erec leginkább a halála miatt érdekes. A Grál-keresés végeztével Lancelot féltestvére, Ector azzal vádolja meg Gawaint, hogy Erecet és Palmedest áruló módon ő gyilkolta meg; Arthur és Lancelot viszont közbelép, hogy szétválassza az egymásnak ugró hősöket.[97] A feszültség és viszálykodás, mely a Kerekasztal-szövetség utolsó napjaiban felmorzsolja a lovagok közösségét, nagyrészt ebből a sérelemből fakad.

Bromwich úgy véli, Chrétien meséjében az Erec név egy Gwerec vagy Werec nevű vannes-i hercegre utalhatott, és szerinte a Vannes településnév eredete az Enide személynévben keresendő.[98] Ugyanő felveti még, hogy ez a két név élhetett tovább Gereint és Enid cornwalli meséjében.[99] Mindenesetre a Gwerec (vagy Guérec) név alighanem megegyezik a Goerik névvel, melynek viselője, Abbo püspök kétség-bevonhatatlanul alán volt. Az utóbbi tény, a hatodik századi időpont és a Vannes környéki

[95] Roques 1952,1958,1960; Micha 1957; Frappier 1957; Hajdú 1969; Kelly 1976; Lacy 1980; Topsfield 1981; Foerster 1884,1890; Doutrepont 1939:261 -264; Lathuillére 1966. A mesét *Gereint and Enid (Gereint és Enid)* címen fordították le walesire (Jones és Jones 1949; Jaman és Hughes 1976).

[96] Leitzmann 1972; Thomas 1982; Benecke és Lachmann 1968; McConeghy 1984; Neubuhr 1977; Wapnewski 1962.

[97] Bogdanow 1966:140 ff.

[98] Bromwich 1960: 464-466; lásd Marx 1965. Werech (vagy Waroch) legendás királya volt Bro Erech-nek, a legismertebbnek a három királyság közül, mely a hagyomány szerint Armorica vidékén terült el akkortájt, mikor a térség neve Bretagne-á vált. A másik két királyság Dumnonia és Cornuaille, – Chadwick 1970:81-83.

[99] A dumnonok törzse Délnyugat-Britanniában élt, de jelentős számban voltak jelen a mai Bretagne területén is. (Lásd még 97. megjegyzést is, Chadwick 1970:81-83).

alán bevándorlók nagy száma alapján igen valószínű, hogy Gwerec vannes-i herceg ugyancsak alán volt.[100]

A kontinensen született Arthur-történetek egy része ugyan tényleges ismereteket árul el Wales földrajzáról, de az olyan művekből, mint az *Erec,* illetve a Lancelot-szövegek, ez hiányzik. Marx szerint az arthuri történeteket Cornwallból érkezett kelta bevándorlók regélték el Armorica kétnyelvű udvaraiban, majd innen francia elemekkel megtűzdelve kerültek vissza a legendák Cornwallba.[101] Ésszerűbbnek tűnik azonban azt feltételezni, hogy az armoricai udvarokban már kész meséket tanultak meg a kelta bárdok – köztük például Gwerec/Erec legendáit – és Cornwallban ezeket a kiforrott történeteket terjesztették el.

Trisztán

A Trisztán-legenda hallatlanul népszerű volt az egész középkorban és a reneszánsz idején is.[102] Trisztán alakja nemcsak a kéziratok borítóin és illusztrációin tűnik föl gyakran, de szívesen díszítettek vele kézitükröket, fésűket, keféket, párnákat, freskókat, padlócsempéket, festett ablaküvegeket, ékszeres dobozokat, falikárpitokat és még egy sereg személyes, illetve dísztárgyat.[103]

A *Tristan* című próza sok ősi elemet tartalmaz,[104] de a hős szerelmi románca Izoldával, Márk király feleségével, nem jelenik meg a 11-12, századi Arthur-románcok előtt született kelta forrásokban.[105] Thomas d'Angeterre 1150-1200 között, ófrancia nyel-

---

[100] Lásd Gueric of Igni; Leclercq 1968:208-209. Gueric (+ 1157) Szt. Bernát tanítványa volt Clairvaux-ban; 1125-ös megtérése után tizenöt évet töltött a szerzetesek között. Egy ideig a tournai-i püspöki iskolát igazgatta, majd átkerült a reimsi egyházmegye katedrájára. Amellett, hogy neve erősen alán jellegű, figyelemre méltó, hogy ottléte idején Tournaiban és Reimsben számos „*kehely a keresztnél*" ábrázolás született. Marx (1965:274 ff.) említést tesz egy bizonyos Guerrehés kalandjairól, aki talán Gueric-kel azonos lehet.

[101] Marx 1965:81.

[102] Trisztán a Mediciek idején is népszerű volt, és ábrázolásait a Medici család tagjai különösen kedvelték (Joanna Woods-Marsden [személyes közlés alapján]

[103] Loomis és Loomis 1938.

[104] Marx 1965: 81-82.

[105] Lacy et al. 1986:255. Diarmaid és Gráinne legendája MacCana 1970:109-113) a 12. századra datálható (Puhvel 1987; 186); nem tudjuk, mi állhatott

ven lejegyzett *Tristanja* egyike a legnagyobb hatású angliai Arthur-románcoknak.[106] Thomas *Tristan-ját* lefordították norvégra is *Tristans saga ok Isöndar* címen, és az utóbbi alapján született az izlandi „*Tristrams Kvœedi*".[107] Béroul 12. század végi, *Tristan* című angol-normann románca a Trisztán-legendának még nem az udvari, hanem népies fejlődési fokát képviseli,[108] és még a 13. századi *Palamedes* is megelőzi időben a *Tristan*-próza[109] arthuri változatát.[110] Az alsó-szászországi Oberg térségében keletkezett *Tristan* szintén nem egyéb, mint egy hasonló francia románc, alighanem az *Estoire* középfelnémet átültetése Eilhart von Oberge tollából.[111] Egyes szakértők szerint azonban Eilhart nem a

---

egy másik, megegyező címet viselő alkotásban, melyről „*egy 10. századi legenda jegyzékben esik említés*" (MacCana 1970:110), ugyanabból a korból, melyre a Trisztán-legendák kialakulását teszik- Ezzel együtt a Loomis szerzőpáros úgy érezte, a mese, akárcsak a Kais és Libna arab szerelmi története csak azután hatott a Trisztán-legendára, miután a történet váza már kialakult. Loomisék szerint a legenda kerete nem más, mint Talore fia Drust (feltehetőleg a piktek királya kb. 780-785) és Morhat közli háborúskodás elbeszélése. Mindezek alapján semmi sem szól az ellen, hogy Drust és Diarmaid brit-szigeteki meséje később összeolvadhatott Alán Judual történetével. A körülmény, hogy a Trisztán-legenda arthuri formájában egyszerre jelenik meg a kontinensen a kéziratokban és a képzőművészeti alkotásokban, erősen arra vall, hogy a történet magva Alán Judual alakja köré fonódhatott. A legendához jól illeszkedhetett Kais és Libna meséje, és Drustan neve miatt Drust és Morhaut meséje is könnyen hozzáolvadhatott. A főszereplők közti viszony pedig Diarmaid meséjének hatása nyomán alakulhatott végül úgy, hogy Márk Trisztán apja helyett a nagybátyja lett.

[106] Wind 1960.

[107] Lacy et al. 1986:583-584; Leach 1921; Schach 1973; 1965:63-86; Köbling 1878; Helgason 1962-1965; Hill 1977:29-38; Ólason 1982:213-220; Schach 1964:281-297; Leach 1921.

[108] Muret 1962.

[109] *Gyron le Courtoys* 1501;Pickford 1977b, *Meliadus de Leonnoys* 1528.

[110] Lásd Buschinger 1972, 1976; Bussmann 1969; Thomas 1978. A szöveg valószínűleg nem azonos a 13. századi Vulgata *Estoire del Saint Graal*lal vagy az *Estorie de Merlinnel,* mivel mind Hilhart, mind Béroul Tristanjának ez az *Estoire* az alapja, és születése a 12. századvégére tehető.

[111] Kiléte és származása bizonytalan. Az arturi legendák csak ritkán bukkannak föl az Európa keleti felén született művekben. A kevés ilyen alkotás egyike a 16. századi *Povest 0 Trištanu I Iždoti c*. orosz-szerbhorvát próza, mely a francia *Trisztán* próza nyomán született, de új fejezetekkel is bővült (Veselovski 1888). A mese alighanem a 13. századi domonkos-rendi hitté-

Hannoverhez közeli Obergből, hanem a Közép-Rajna-vidékről származhatott.

Lancelot és Guinevere szerelmi viszonyához hasonlóan Lyonesse-i Trisztán[112] és Szép Izolda tragikus szerelmének a 12-13. századnál korábbról nincs nyoma a kelta forrásokban.[113] Hollister jó érzékkel figyel fel arra, hogy „*noha Trisztán és Lancelot a korábbi mércével mérve galád árulónak minősülne, mindkettőt határozott rokonszenvvel mutatják be a románcok*"[114]. A két hős viselkedése voltaképpen csak a középkori erkölcsi értékrend fényében tűnik föl „*hitszegőnek*" Ha például az ősi alánok kultúrája alapján ítéljük meg őket, a két hős joggal tarthat igényt az imádott nőre, mivel mindketten saját kezük erejével, küzdelem árán nyerték el a hölgyeket – függetlenül attól, hogy esetleg valaki más nevében cselekedtek.[115]

Gawain és Arthur esetéhez hasonlóan, a középkori történetmondók úgy érezték, Lancelot és Trisztán alakja is összetartozik valami módon, Trisztán halálán több történetben Lancelot áll bosszút – ilyen például az olasz *La Vendetta Chef fe Messer Lanzelloto de la Morte di Miser Tristano* (*Sir Lancelot bosszúja Sir Trisztán haláláért,* lásd a 10. képet).[116] Ezt a „*bosszúálló*" viszonyt sokszor kiterjesztik még a két hős családjaira is. A spanyol és portugál *Demanda* gyűjteményekben[117] a *Queste*-t követő rövidített *Merlin* szerint, miután Márk király meggyilkolja a

---

rítőkkel juthatott el a szláv területekre, jóval az arthuri legendák nyugat-európai térhódítása után.

[112] A Lyonesse nevet a szövegek gyakran a „*Leones*" formában adják meg. Ezt a nevet egy római légió viselte.

[113] Lacy et al. 1986:255.

[114] Hollister 1982:276.

[115] A mozzanattal alighanem a középkori szerzők igyekeztek ésszerű magyarázatot találni e bizarr történetekre, melyek egyébként más formában is megjelennek. A Trisztán-legenda egyik változatában például (Bogdanow 1966:20 Márk és Trisztán egyaránt egy Segurades nevű férfi feleségébe szerelmes, és ez a mese ad okot Márk Trisztánnal szembeni gyűlöletének.

[116] Branca 1971:289-305.

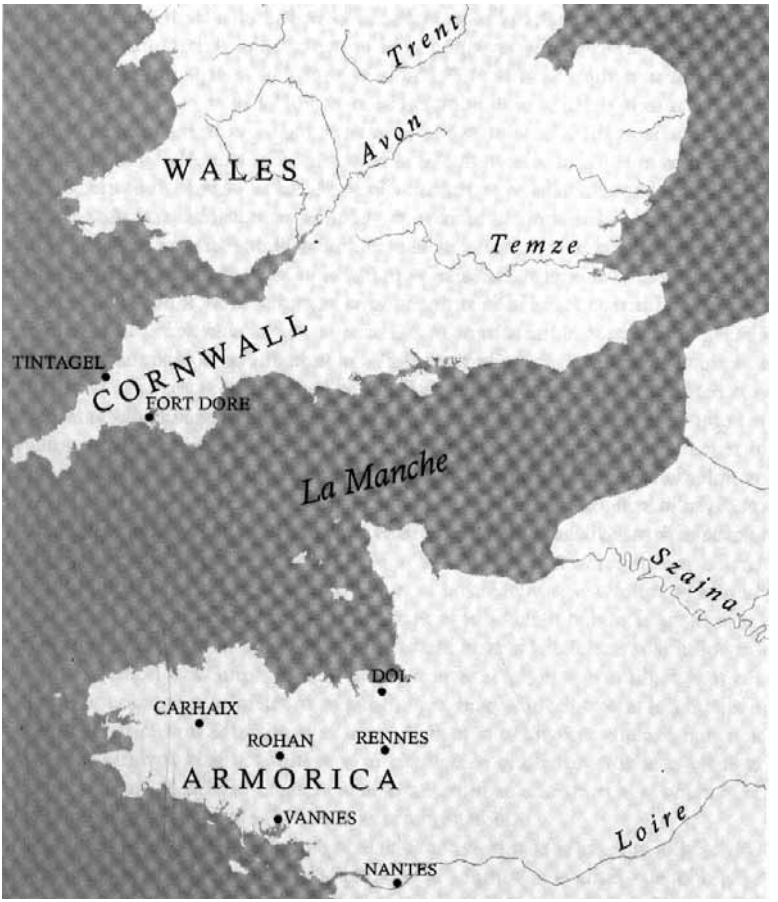
[117] A spanyol *Demanda Mort Artu,* és ennék portugál változata á Post-Vulgata-ciklus *Mort Artu*-jából született. A Poszt-Vulgata *Mort Artu* francia szövegéből pusztán néhány töredék maradt fenn a Francia Nemzeti. Könyvtár 340-es számú kéziratában. (MS B.N. fr.340)

cantenbury-i érseket, „*Paulars, a Bán-nemzetség egyik lovagja végez vele*.”[118]

10. kép. Márk leszúrja Trisztánt (Párizsi kézirat, Bibliothèque Nationale f.fr. 101, fol. 383v). A Párizsi Bibliothèque Nationale (Nemzeti Könyvtár) engedélyével.

[118] Bogdanow 1966:40. Malorynál ezt a szerepet Bellangere le Beuse játssza; lásd Allainville-en-Beauce és Bedivere of Beauce. Mark haláláról nem esik szó a *Tristan* próza fennmaradt szövegeiben. A Gardner által fordított olasz nyelvű *Vita di Merlino*ban Lancelot holttestének elégetéséért Bors megöli Márkot, egy másik itáliai kéziratban pedig Márk Trisztán sírja közelében saját húsát rágva szenved kínhalált egy torony cellájába zárva. Az egyik spanyol kéziratban Márk természetes úton hal meg, miután lemond a trónról Trisztán fiának javára.

16. térkép: A Trisztán-legendához kapcsolódó helyek.

Márk király székhelyeként Tintagel mellett gyakran említik Castle Dore-t, a cornwalli Fowey közelében fekvő földvárat.[119] A vár az i. e. 3-1. század között folyamatosan lakott volt, de a római uralom idején elhagyták, végül az ötödik században ismét királyi udvar költözött falai közé. Áll Fowey környékén egy ősi sírkő,

[119] Ashe idézi Lacy et al. 1986:85-86; lásd: 16. térkép.

melyet eredetileg sokkal közelebb helyeztek el a Dore kastélyhoz. Vésete szerint az oszlop „*Drustanus, Cunomorus fia*" sírját jelölte. Sokan úgy vélik, a Trisztán név a Drostan illetve Drest formából származhat, melyet gyakorta viseltek pikt törzsfők, és a britszigeteki keltáknál is előfordult.[120] Lehetséges, hogy Trisztán a nevét a jazigok és a pikt-kelta népek egymásra hatásának köszönheti a Hadrianus-fal mentén. Mindenesetre a Drustanus név különösebb erőltetés nélkül Trisztánnak is olvasható, a Conomorus pedig a Kynvawr név latinosított formája, márpedig ezt a nevet viselte a 6. század első felében uralkodott egyik cornwalli király.[121]

Trisztán figurájának kialakításához hozzájárult még egy történelmi személyiség, a 6. századi vannes-i gróf, Alan Judual is. A félig kelta, félig alán Alan Judualt – akinek vérvonala talán a Goar-fele alán törzsre vezethető vissza – Márk, Armorica és Cornwall királya Dol városából[122] a Meroving I. Childebert udvarába száműzte,[123] de ott még kedvezőtlenebb fordulatot vett a sorsa, mivel Childebert (ur. 534-558)[124] börtönbe záratta. A valóságos Márk király éppúgy egy Dol nevű helység környékén ölte meg Alán Judual apját, Jónást,[125] mint ahogy a legendák Márk királya is Dol mellett öli meg Trisztánt. Miután a történelmi Márk egy csatában elesett,[126] Childebert öccse, I. Clothar (ur. 558-561) szabadon engedte Alan Judualt. A gróf visszatért Vannes-ba, és véréből bretagne-i grófok és hercegek családja sarjadt.

---

[120] A walesi nyelvben a név *Drystan*-ra ill. *Trystan*-ra módosult**;** Ganz 1978; Hatto 1967; Batts 1971; Jackson 1971; Jaeger 1977.

[121] Pl. Mark Conomor; lásd Trisztán származását a legendák szerint a 2. függelékben.

[122] Dol már a római uralom kezdetétől fogva szorosan kötődött Vannes és Rennes városokhoz, melyek az 5. századtól egy ideig alán nemesi családok fennhatósága alá tartoztak.

[123] Fawtier 1912:149-153; Tours-i Gergely 4.3, idézi Thorpe 1974:197-198; Morice 1750-1756, 1:50; Bachrach 1973:80; Chadwick 1965:279-280; 1969:212 ff.

[124] Bachrach f 973:84; Chadwick 1969:225-237.

[125] Trisztán apja a legendák szerint Meliodas,

[126] Mark átállt Chramm, Clothar fiának az oldalára, azzal a szándékkal, hogy megkaparintsa magának a Merovingok trónját. (Coghlan 1991:154) és Clothar talán ezért enyhült meg Alan Judualllal szemben.

Legenda és valóság – az észak-iráni eredetű mesékkel, illetve az alánok és szarmaták történelmével összecsengő vonások egymást átszőve keverednek az arthuri hagyomány férfialakjainak kalandjaiban és jellemében. Az Arthur-legendák nőalakjait nem érte ilyen mérvű történelmi hatás, ezért aztán, mint a következő fejezetben látni fogjuk, alakjaik még világosabban megfelelnek az észak-iráni hagyomány alakjainak.

Ötödik fejezet: Nők, víz, harcosok

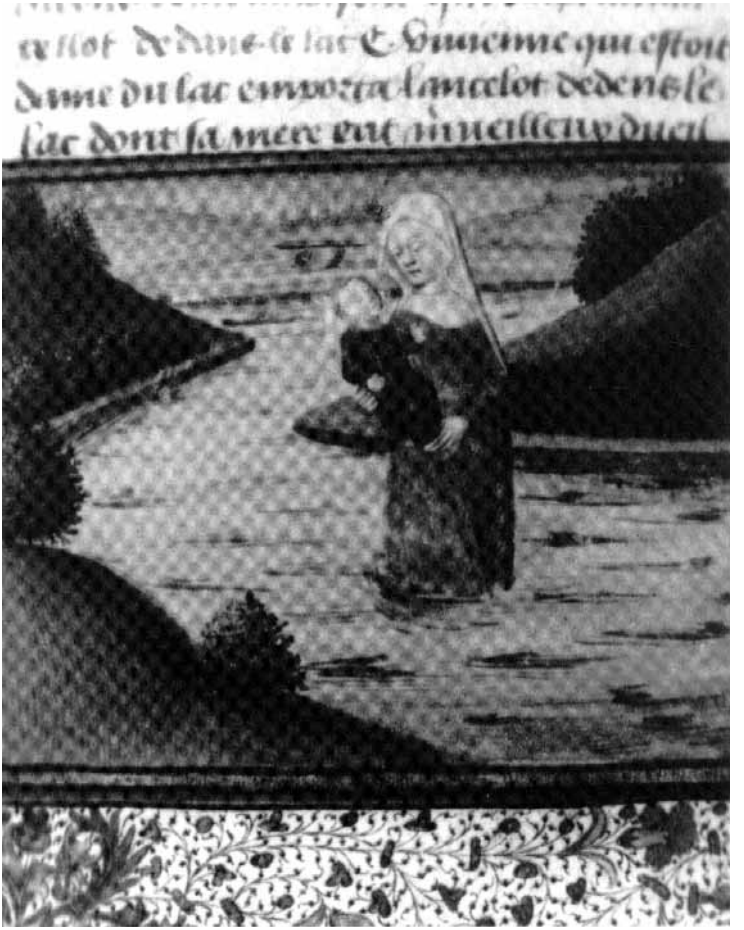
Az elkövetkező fejezetben közelebbről szemügyre vesszük az arthuri legendák nőalakjait, különös tekintettel a Tó Hölgyére, valamint áttekintjük azt a számtalan közös vonást, ami a nártmondák legfontosabb női szereplőjéhez, Szatanához köti őket. Megvizsgáljuk a másvilágot – amit a Tó Hölgye az otthonának nevez –, és összefoglaljuk azokat a párhuzamokat, melyek ezt az iráni másvilághoz kötik. Sorra vesszük, miféle emberek alkotják a Tó Hölgyének udvartartását, s közben rávilágítunk a nártmondákkal való átfedésekre. Végül pedig igyekszünk választ találni arra a kérdésre, hogy ezek az elemek a kelta mondakincs révén, a közös indoeurópai örökség következtében, vagy pedig a Brit-szigeteken és Galliában letelepült szarmata és alán törzsek közvetítésével hatották-e át az arthuri legendákat.

A Kerekasztal leghíresebb nőalakja feltehetően az egyetlen olyan női szereplője az Arthur-hagyománynak, aki csaknem tisztán kelta gyökerű a kelta elemekkel sűrűn teletűzdelt, de amúgy nagyrészt alán-szarmata eredetű anyagban, Guinevere, Arthur király felesége, voltaképpen azonos az ír *Táin Bó Cuailgne-ben* szereplő Finnabairrel, Medb király lányával, akinek a figurája arra a termékenység-istennőre vezethető vissza, akivel a hiedelem szerint a királyoknak együtt kellett hálnia, hogy uralmat nyerhessenek birodalmuk fölött. Markale felveti, hogy a feltételezett ősi indoeurópai szinten Lancelot és Guinevere szerelmi viszonyával rokonságban állhat Batraz és Szatana kapcsolata.[1] Az elmélet fő szépséghibája, hogy Lancelot korai legendáiban, így például Ulrich von Zatzikhoven *Lanzelet*-jében[2] nincs nyoma efféle románcnak a lovag és a királynő között, Guinevere-ről nemigen mondhatunk többet a jelenlegi összefüggésben – jó néhány olyan

[1] Markale 1985:137-138. Ez a *Batraz* (Pataraz) és Szatana (Satanaya) közti szerelmi kaland a cserkesz, nárt mondákban jelenik meg (Colarusso [személyes közlés alapján]).

[2] A legendákban nem Lancelot Guinevere egyetlen szeretője (lásd: 3. és 4. fejezetek). Az Arthurról kedvezőtlen képet festő *Yder c.* francia románc elmeséli, hogyan öl meg egy medvét Yder, Guinevere szeretője Adams 1983

nőalakja van azonban az arthuri hagyománynak, mely nagy súllyal eshet latba elméletünk szempontjából.

11. kép. A Tó Hölgye (Dame du Lac, Párizsi kézirat, Bibliothèque Nationale f.fr. 113, fol. 156v). A Párizsi Nemzeti könyvtár engedélyével.

Az Arthur-legendák legfontosabb nőalakja rendszerint az az asszony, akitől a hős a kardját kapja. Ez az asszony olykor a hős anyja – mint Percevalnál – de többnyire a Tó Hölgyének képében jelenik meg (lásd: 11. kép). Bár a korai legendákban a Tó Hölgye

Lancelothoz kötődik a legszorosabban Arthur történetének későbbi változataiban ő is tőle kapja egyik kardját.

A Tó Hölgyének a tündérhittel kapcsolatos vonatkozásokon túl mindmáig kevés figyelmét szentelnek a kutatók. Annak ellenére így van ez, hogy korai megjelenési formáiban, mindenekelőtt a Lancelot-legendákban ő Arthur király és lovagjai tetteinek egyik fő mozgatórugója.

Az arthuri hagyomány *Dame du Lac*járól, vagyis a Tó Hölgyéről először Chrétien de Troyes; ír az 1179-re tehető *Conte de la charrette* című művében.[3] Chrétien elmeséli, hogy a Tó Hölgye egy tündér; ő nevelte fel Lancelotot és adott neki egy gyűrűt, melynek kövével Lancelot varázslatokat törhet meg, és képes nevelőanyját segítségül hívni.[4] Ezek a mozzanatok a Tó Hölgyéhez

[3] Ahogy a kéziratok későbbi felsorolásából is kiderül, a Tó Hölgyének legendáit általában franciául írták a szerzők (különféle ófrancia nyelvjárásokban). Az egyik kivétel Ulrich von Zatzikhoven. Ő a maga *Lanzelet*-jét *a* svájci Thurgauban, német nyelven szerezte, de egy francia művet nevez meg forrásául és azt állítja, hogy kézirata Hugh de Morville révén került Thurgauba. A másik kivétel a *Lanzelot*-próza. Ez utóbbi egy walesi pap, Walter Map aláírását viseli, újabban azonban kétségbe vonják, hogy valóban ő lett volna a mű alkotója. A Lancelot-legenda eredetéről bővebben lásd: Webstern 1934.

[4] A francia szöveg így hangzik:

Mes cil don plus dire vos doi
Avoit un anel an son doi,
Don la pierre tel forte avoit
Qu'anchantemanz ne le pooit
Tenir puis qu'il l'avoit veue.
L'anel met devant sa veue,
S'esgarde la pierre ét sí dit:
„*Dame, dame, se Deus m' ait,*
Or avroie jé graní mestier
Que vos me vcnissiez eidier!"
Cele dame une fee estoit,
Qui l anel deme li avoit,
Et sí le norri an s'anfance;
S'avoit an li mout grant fiancc
Que ele, an qucl leu que'il fust,
Secorre ét eidier li deust;
Mes il voit bien a son apel
Et la pirrede l'anel

kapcsolódó korai történetek többségében valamilyen formában rendszeresen visszaköszönnek. A Chrétien-féle *Conte de la charrette* mellett feltűnik még Ulrich Zatzikhoven *Lancelet*jében (kb. 1194-1205) a vulgata *Merlin*ben[5] (kb. 1215-1235),[6] a *Lancelot* prózában (kb, 1215-1235) és a *Profécies de Merlot* című 13. századi kéziratban. E munkákból csak kettőben bukkan föl egynél többször[7] a Tó Hölgye elnevezés – másodszorra már több esetben „*fehér kígyóként*" említik.[8] A többi műben, melyben a Tó Hölgye szerepet kap, a megnevezések meglehetősen sokfélék.[9] A *Conte de la charrette*-ben például alakja egy névtelen *fée* („*tündér*"), a Lanzeletben ugyancsak névtelen merminne („*sellő*") vagy

---

Qu'il ri'i a point d'anchantemant,
Et set trestot certainnemant
Qu'il sont anclos et anserre.

(Foerster 1899:84,11.2347-2367).

[5] Szerzőjének Maistre Richard d'Irlande-t tekintik.

[6] Régóta ós meglehetősen sok vita dúl a *Lancelot*-próza (vagy szöveggyűjtemény) szerzőinek kiléte körül. Carman (1973; 129-131) szerint az eső és negyedik kötet, az Estorie és a *Queste,* illetve a második, harmadik és ötödik kötet (ti. a *Merlin, Lancelot és Mort le roi Artu* címűek) két különböző szerzőcsoport alkotásai. Az utóbbi három rész közti egybevágásokat, különösen a *Merlinben* és a *Lancelotban* a Tó Hölgyére eső hasonlóan erős hangsúlyt Carman (1973:23-26) Aquitaniai Eleonóra (Aliénor) mecénási gyámkodásának tulajdonítja, A herceg meghalt, mielőtt a *Mort le roi Artut* befejezték volna, ami magyarázatul szolgálhat a Tó Hölgyének a ciklus záró darabjából való viszonylagos mellőzesére. A *Mort le roi Artu* a következő szavakkal végződik: „*És ezennel Walter Map mester befejezi a* Lancelot *históriájának elbeszélését ...*" Carman azonban (1973:108-109) azt gyanítja, hogy a sort a Vulgata-ciklus végső összeállításakor toldották hozzá a műhöz. Az első és negyedik kötet közös jellegzetességéből – a Grál anyagot magukba foglalják, de a Tó Hölgye hiányzik belőlük – a kutatók úgy gondolják, hogy a Vulgata-ciklus összeállítója, Robert do Baron (vagy a munkásságát jól ismerő író) lehetett. A témáról részletesebben lásd Carmen (1973).

[7] A Tó Hölgye a 13. század elején jelenik meg először a Vulgata-ciklusban, és legközelebb csak a *Prophecies de Merlin*ben bukkan fel ismét a 13. század végen.

[8] Paton 1926,1:169,171. Guinevére-t szintén fehér kígyóval jelképezik (Paton 1926:242-243).

[9] Itt „*a Tó Hölgyé*vel" azonosnak tekintünk minden olyan nőalakot, mely a maga helyén ugyanúgy kötődik Lancelothoz, vagy Merlinhez, mint A Tó Hölgye a Vulgata-ciklusban ill. a *Prophécies de Merlin* prózában.

merfeine („*tengeri tündér*"),[10] a vulgata Merlinben pedig kéziratoktól függően Niniane vagy Viviane, Az utóbbi szövegekben nevének magyarázata: „*soha nem kard nélküli*" Malorynál[11] a Tó Hölgye olykor Nimué néven tűnik föl.[12]

Egyes tudósok megkísérelték kideríteni, melyik lehetett az, eredeti forma, Paton azonban felhívta rá a figyelmet, hogy Niniane vagy (Viviane) Merlin meséjének kialakulása előtt nem bukkan fel az arthuri irodalomban. Míg Niniané alakját könnyen befolyásolhatta a Tó Hölgyéé, addig minden igyekezet mely arra irányult, hogy összefüggést találjanak a két nő neve között, legfeljebb képtelen szófacsarásokhoz vezethet. Ha a két nőalaknak köze van egymáshoz, az nem a nevek szintjén érvényesül.

A Tó Hölgyének jellemzésében legalább ennyire megoszlottak a románcok szerzői: lehet közönséges tündér vagy okos vízi tündér, lehet ármányos és hálátlan asszony, érthet a bűbájhoz és a varázsláshoz, és felbukkanhat mint bölcs jövendőmondó. Hol tündérország királynője, hol egy halandó országé, megint másutt pedig még csak nem is királynő.

Az arthuri legendák kelta eredetét valló tudósok általános értelmezése, hogy a Tó Hölgye olyan tündér, kinek alakja az uralkodói hatalom kelta istennőjében gyökerezik.

„*A Tó Hölgyének megjelenési formái* – írja Nutt – *fellelhetők a kelta mondairodalom valamennyi korszakában, és az egész mondavilágnak ő az egyik legmeghatározóbb és legjellegzetesebb alakja*[13] *... természet feletti lény, aki az ifjú hőst sok férfias fortélyra tanítja – fegyverforgatásra és vadászatra –, aminek később a hős egy-egy kalandban nagy hasznát veszi*".[14] Paton arra jut, hogy „*a Tó Hölgyének neve nyomban elárulja tündér mivoltát, hiszen a kelta világkép a másvilágot nem pusztán a tengeren túl, de*

[10] A *mermiune* és *merfeine'* fordításai Donald Wurdtól származnak (személyes közlés alapján).

[11] A Vulgata Merlin egyes kiadásai a Merlint sírba záró nő megjelelésére – a kézirat forrásától függően – váltakozva használják a Niniane, illetve a Viviane neveket. (Az eltérés alghanem abból eredhet, hogy a kéziratokban a szókezdő V-t és N-t nehéz volt megkülönböztetni egymástól.

[12] Cowen 1969.

[13] Nutt 1881:32.

[14] Nutt 1881:32.

egyben a tenger alatt helyezi el".[15] Az ír hős, Macha ilyen tenger alatti országból érkezett e világra,[16] és a Perceval-prózában egy alkalommal Grál-hajadonok bukkannak elő, amint egy forrásból ételt és italt kínálnak. Paton Tydorelt hozza föl a tenger mélyén lakó lény példájaként – a *Tydorel* című költeményből –, de Tydorel valószínűleg nem több egyszerű vízi sellőnél.[17] Ugyanígy Nutt jellegzetesen kelta tündére sem más, mint egy ősi indoeurópai regealak kelta megnyilvánulása,[18] és érveléséből semmi sem utal megfellebbezhetetlenül kelta eredetre. Sőt a Tó Hölgyének megjelenési formái közül voltaképpen csak az köthető többékevésbé biztosan a kelta hagyományhoz mely a *Prophécies de Merlin* prózában átváltozott boszorkányként tűnik föl. Spanyol, német és még modern oszét vízi tündérek is ismeretesek, ám a Tó Hölgyének mégis többnek kell lennie, mint e tündérek egyikének.

A vulgata *Merlint* kivéve, melyben Viviane egyszer zöld ruhát visel, a Tó Hölgye mindig fehér ruhát hord, és udvartartásától és védenceitől is megkívánja, hogy fehéret öltsenek magukra. Lancelottól külön kéri, hogy abban a fehér ruhában ültesse magát lovaggá, amit ő ajándékozott neki. Önmagából a fehér ruhából azonban még nem következik mindjárt, hogy viselőjének okvetlenül keltának, vagy a kelta másvilágból valónak kell lennie. A nárt-mondákból származó Szatana szintén kapcsolatba hozható a fehér ruhával és a vízzel.[19] A Szozriko születését elbeszélő regékben például ruháját mosva bukkan fel egy folyóban.[20] A kelta mesék[21] egy hasonló motívuma rendszerint a haláltörténetekkel függ össze, míg Szatana meséje a görög mitológiából ismert Athéné és Héphaisztosz történetével állítható párhuzamba.[22] A nárt-

[15] Paton 1903:167

[16] Kelta tündérország a hullámok alatt. Paton 1903:167.

[17] Paton 1903:168; vő: Ward 1981. Aalardin du Lac (Chrétien *Parceval*jának első folytatásában) Tydorel apjával mutat párhuzamot.

[18] Nutt 1881:32.

[19] Vö. a fehér állat üldözésének motívumával.

[20] Dumézil 1930:75-77.

[21] Lásd a történetet, melyben Morrigan egy folyóban páncélruhát mosva jövendöli meg egy király halálát. Ross 1967:243-246.

[22] Szeiziko a harcos úgy születik, hogy egy pásztor „*magját*" sziklára hullatja. Hephaistos Athénét meglátva ugyanígy jár, aminek következtében Athéné egy „*kígyó lábú*" gyermeknek ad életet; lásd: 7. fejezet.

mondákban Szatana a kisded Szozrikót a másvilágon neveli föl, s ez utóbbi történet jóval szorosabban kapcsolódik a Lancelotot felnevelő Tó Hölgye meséjéhez, mint Morriganhoz, és haláljövendöléseihez.

A Tó Hölgye kontinentális eredetének igazolásául gyakran hozzák fel a tényt, hogy többnyire férfi kísérővel jár, kapcsolatba hozható a halállal, és kedveli a fehér öltözékét.[23] Az érvelés fő vonala az, hogy a kontinens kelta mítoszaiban a nők a férfi istenek kísérői, míg a Brit-szigetek[24] hagyományaiban önálló istennők. Érdekes azonban, hogy a nők a nárt mondákban elsősorban ugyancsak kísérő szerepet töltenek be. A sírban született és fehéret viselő Szatana például Urizmag feleségeként jelenik meg.[25]

A Tó Hölgye a legtöbb történetben jövőbe látó képességgel bír. Azokban az esetekben, amikor erre korlátlanul képes, soha nem vállalkozik jövendőmondásra. A legkorábbi történetekben korlátlan előrelátásának birtokában meg tudja változtatni a jövőt. A későbbi legendákban jövőbelátására hagyatkozva nem avatkozhat be a világ sorsába, mivel bármit is tenne, azzal több ember halálát okozná, mint ha nem tenne semmit. Egyes legendákban a jövőt csak bizonyos határok közt ismeri, különösen, ha saját haláláról van szó. A *Prophécies de Merlin*-ben éppen Merlint kéri meg, hogy haláláról jövendöljön. Azokban a történetekben, melyekben nincs teljes tudása a jövőről, néha maga is tesz jóslatokat, de rendszerint csupán a Merlintől hallott próféciákat adja tovább, legalább egy esetben pedig Guinevere profetikus álmát értelmezi. Furcsa módon Szatanának, a nártok bölcs asszonyának a nárt mondák szintén jóstehetséget kölcsönöznek, míg az arthuri hagyomány sokszor túlvilági nőalakjai, akik jellegzetesen kelta ere-

[23] A vízzel való kapcsolata a kelta túlvilághoz kötheti a Tó Hölgyét, és ugyanígy a fehér viseletre vonatkozó utalások is. Különösnek találjuk viszont, hogy a tudósok olyan makacsul ragaszkodnak a fehéret viselő alakok kelta eredetéhez. Az angyalokat és a szenteket fehérbe öltöztető keresztény hagyományt éppen ilyen jól ismerhették az Arthur-románcok szerzői, miközben a walesi túlvilág-ábrázolások, mint például a *The Dream of Rhonabwy* (Gantz 1976:177-191), hallatlanul gazdag szín kavalkádot mutatnak be.

[24] Ford (személyes közlés alapján); lásd: Ford 1976:379-390.

[25] Hübschmann 1887:557; Dumézil 1930:24-25.

detről árulkodnak (pl. Guinevere és Morgan Le Fay), nem mutatnak fel efféle adottságot.[26]

A Tó Hölgye ritkán – amikor Niniane képében jelenik meg – Merlintől tanulja a bűbájt, de a történetek java részében önmagából meríti varázstudományát, vagy képességeit tündér mivoltának tulajdonítják. A Tó Hölgye az ellentétek varázslatára szakosodik: az ifjút vénné, a vént ifjúvá, a bátrat gyávává, a gyávát bátorrá, a bánatot örömmé, az örömöt bánattá, a buzgalmat hitehagyottsággá, a hitehagyottságot buzgalommá, az egészséget betegséggé, a betegséget egészséggé, az életet halállá, és a halált életté változtatja; néha igézetet mond, néha pedig igézetet old fel. Kedvenc varázslata a gyógyítás és az örömmel eltöltés. Kedveli a gyűrűhöz hasonló bűvös eszközöket, és ezeket rendszerint Lancelot javára alkalmazza. A Lanzelet-ben egy varázsköpenyt küld Arthur udvarába, hogy próbára tegye Lancelot kedvenc feleségének, Iblisnek a tisztaságát.[27] Lancelotot varázspajzsokkal védi a csatában, és a hős tébolyát is egy varázspajzzsal, olykor pedig varázsbalzsammal gyógyítja. Egy ízben átoktörő gyűrűt ad Uriensnek, Morgan férjének, másszor pedig Uther Pendragon küld a Tó Hölgyének négy olyan gyűrűt, melyek mindegyikében kígyó foga díszlik. A kígyót, kitől a fogak származnak, maga a király ölte meg. A *Mort le roi Artu* végén Lancelot távollétében a Tó Hölgye veszi át Arthurtól az Excaliburt, egy másik esetben pedig megengedi, hogy első udvarhölgye, Saraidé varázs-szíj és örv segítségével Borsot és Lionelt agárrá változtassa.

[26] Ezzel szemben Morrigan a kelta hagyományban képes megjövendölni a csaták kimenetelét.

[27] Lancelot kalandjainak egyéb elbeszéléseiben Lancelot rendszerint agglegény, vagy kényszerházasságot köt Elaine-nel, Pelles lányával. A *Lanzelet*-ben felesége egy meg nem nevezett nő, akit elhagy, majd elveszi Ade-et. Őt fivére visszaveszi, mikor Lancelot gyávának tűnik föl Mabuz kastélyában, aztán elveszi Iblist, elnyeri Arthurnak Guinevere kezét, majd házasságra kényszerítik Pluris királyának özvegyével, végül pedig Elidia kezét nyeri el. Lancelot szívéhez Iblis áll legközelebb, de a hős megtartja a házasságok révén szerzett hatalmas birtokokat, és úgy tűnik feleségeit is. Iblis kiállja a hűségpróbát, mikor a Kerekasztal összes többi asszonya, köztük Guinevere is, elbukik.

A Tó Hölgye ritkán hagyja el saját földjét, s elmenetelét rendszerint egy király halála váltja ki.[28] A *Lancelot*-prózában megjelenik Bán király halálánál, és ellopja a csecsemő Lancelotot, nehogy a kicsit megölhesse Claudas.[29] Röviddel Bors király halála után felbukkan a király udvarában (vagy Saraide-t küldi maga helyett), és oltalmába veszi Lancelot unokafivéreit, Borsot és Lionelt.[30] Malorynál ő jelenik meg Arthur halálánál Morgan társaságában, hogy Arthur testét csónakon vigye magával.[31] Egy ízben említés esik arról, hogy egy herceg halálát okozza (Dirinét, Claudas fiáét). Két alkalommal küldöncöket menesztve rendelkezik egy-egy király temetéséről és arról, miként viselkedjen az elhunyt családja a gyász idején, Lancelot mellett néha avégett jelenik meg, hogy elejét vegye a király halálának. A Tó Hölgyének legkorábbi fennmaradt történetében, a *Lanzelet*-ben ő Mabuznak, a halálvár urának anyja, és ő is építi fel az elvarázsolt halálvárat, mely a bátrakat gyávává, és a gyáva Mabuzt a legbátrabb emberré változtatja.[32]

A Tó Hölgye a birodalmán túli világgal többnyire női hírvivők útján érintkezik. Ha követeit semmibe veszik, személyesen jelenik meg és kényszeríti ki akaratát. Mindezeken túl az egyetlen esemény, amely ráveheti a Tó Hölgyét arra, hogy otthonából kimozduljon, az egy-egy ifjú lovag – elsősorban védencei – avatási szertartása. Arthurt külön utasításokkal látja el Lancelot lovaggá ütésével kapcsolatban, és súlyos következményekét helyez kilá-

[28] E vonás miatt igen gyakran azonosítják a Tó Hölgyét az uralkodói hatalmat megszemélyesítő kelta istennővel.

[29] Colarusso („*A nárt hős mint bosszuló és mint áldozat*" c. előadásában, 1992. június 23-26, Majkop, Adigeja) rávilágított, hogy nárt hősregéknék gyakori eleme az a történet, melyben egy dajka elragadja a veszélyes gyermeket özveggyé vált szülőjétől, és tóban vagy folyóban helyezi el.

[30] A Tó Hölgye két okból neveli föl Lancelotot, Borsot és Lionelt: hogy megmentse őket ellenséges Claudas gyilkos szándékától, és hogy felhasználja őkét az ellensége elleni leszámolásban – ilyenkor mindig Lancelotot küldve a legerősebbek ellen.

[31] MacCulloch 1918, 3:194.

[32] Lancelot egy kardhídon átkelve jut be a kastélyba. Bár némileg áttételes, de azért érdekes hasonlóság, hogy Batraz egyik történetében (Dumézil 1930:61-68) úgy jut be egy vizesárokkal övezett vár falai közé, hogy egy íjból vagy ágyúból löveti ki magát a nártokkal – vagyis szintén fegyver útján ér célt.

tásba arra az esetre, ha nem teljesülne minden egyes kívánsága, vagy Lancelotot nem az általa adományozott fehér ruhában ütnék lovaggá, Egyedül ö jelölheti ki védencei lovaggá ütésének időpontját, és azon három alkalommal, mikor pártfogoltjai lovaggá avatását kéri, Lancelottal, Borsszal és Lionellel együtt virrasztja át az éjszakát.

A Tó Hölgyéről szóló történetek három körre oszthatók; azokra, amelyekben a Tó Hölgye Lancelot pártfogója és nevelője; azokra, amelyekben Morgan Le Fay ellenfele; és azokra, amelyekben Merlin szeretője. Az első csoport a legfontosabb, mivel az utóbbi kettő is ennek hatására alakult ki. Úgy tűnik azonban, hogy a legkorábbi kéziratok közül csak a *Lanzelet* az első csoportból fennmaradt egyetlen kézirat.[33]

A Tó Hölgye *mint Lancelot pártfogója.* Legkorábbi ránk maradt történetében a Tó Hölgye egy nagy hatalmú lovag halandó ellenfele: ez az ellenfél eredetileg a beforti Szép Erdő és a Dodone-kastély ura, Iweret, aki meg akarja ölni a Tó Hölgyének gyáva fiát, és el akarja orozni annak örökségét.[34] A későbbi legendákban a Tó Hölgye Claudas de la Deserte ellenségeként tűnik föl. Clauda itt a kisded Lancelotot (A Tó Hölgyének későbbi nevelt fiát) próbálja megölni, és örökségéből kiforgatni (ez a legenda alighanem az előbbi átdolgozott változata), A legkorábbi történetekben a Tó Hölgye kizárólag Lancelot nevelőanyja szerepét tölti be. Vagy ő tanítja Lancelotot a fegyverforgatásra, vagy csak szóbeli leckéket ad, gyakorlati oktatás nélkül, Lancelotot ajándékokkal halmozza el: egy fehér lóval,[35] fehér páncéllal (arany-

[33] Paton 1903:170.

[34] Ez a viszály készteti a Tó Hölgyét arra, hogy elrabolja és felnevelje a bátor Lancelotot.

[35] Ez a ló lehet kanca, illetve mén is. A *Lancelet*ben, melyben először szerepel a mozzanat, hogy Lancelot hátaslovat kap nevelő anyjától, A Tó Hölgye egy kancát ajándékoz az ifjú hősnek. (II. 352-353; Hahn 1965:9 lásd: Webster 1951:29-30; lásd: Dumézil 1930:72-73). A *Lancelot*-prózában csatalovat kap, valószínűleg egy mént. A *Prophécies de Merlin*-ben nem történik utalás a ló nemére. A walesi hagyomány Arthurja mellett tudomásunk szerint Lancelot azon kevés lovagok egyike, aki a csatában kancát ül meg. Arthur lovagjainak többsége inkább az agresszvebb méneket használta csatalóként, annál is inkább, mivel ezeket nem fenygette a vemhesség veszélye, lásd Puhvel által közölt leírással (1987:273-276), mely szerint

csengettyűkkel vagy anélkül) egy pajzzsal,[36] egy fehér lándzsával, mely átdöfi az, acélt is, egy fehér karddal, melyet „*gonosz szándékkal a Tó Hölgyének ellenségei kovácsoltak*", és mely könnyen átszel „*vasat és acélt*"[37] egy varázsgyűrűvel, mellyel Lancelot varázslatokat fedezhet és oldhat lel, egy bűvös sátorral, mely képes nagyságát változtatni, sebeket gyógyítani és a bánatot enyhíteni, és egy varázstükörrel, mely megmutatja Lancelotnak akit a legjobban szeret.[38] A Tó Hölgye Lancelot előtt rendszerint titokban tartja nevét és származását, és végül egy másik nő jelenlétében árulja el neki egy temetőben. Lancelot egy nagy viadal megnyeré-

---

Giraldus Cambrensis (Gerald walesi király) ír hagyományt követő koronázási szertartása során fehér kancát áldoznak fel. Annak ellenére, hogy a gyakorlat elterjedt lehetett a kelta népeknél Lancelot kancáját nem áldozták fel, és nem is válik királlyá, mikor átveszi azt. Így hát elég valószínűtlennek tűnik, hogy Lancelot fehér kancáját az ősi kelta szertartás ihlette (Lásd Weston 1901a és Paton 1903).

[36] A pajzs lehet tiszta fehér; lehet fehér alapon sassal, illetve egy, két vagy három meghatározatlan színű rózsával díszített (ezek a lovag erejének növelésére szolgálnak), ugyancsak fehér alapon ábrázolhat egy lovagot és egy dámát. A pajzs olykor két darabból áll és bőrszíjakkal fűzhető egybe. A két rész szilárd pajzsi összefogva bánatot enyhít. Lancelotnak lehet még színtelen pajzsa is; ez utóbbi őrültséget gyógyít.

[37] Emlékezetes, hogy az Excaliburt sokszor „*acélvágó*nak" fordítják, és Malorynál .szintén az „*acélvágó*" jelentést társítják a Calabrinushoz (Ackerman 1952:48). így hát Lancelot kardja az Excalibur iker-párjaként tűnik tol. Az összefüggés magyarázatot adhat arra, miért Lancelot a Kerekasztal egyetlen lovagja, akinek joga van viselni az Excaliburt. A *Lanzelet* 365-369-es sorai kéziratonként változnak, és hasonló formában tűnnek föl más olyan forrásokban is, ahol Lancelot kardját a Tó Hölgyétől kapja. A *Lanzelet* egyes változataiban Lancelot kardjának pusztító ereje nem a kovácsolását kiváltó „*gonosz szándékból*," hanem Lancelot „*dühéből*", amivel a kardot forgatja, fakad. Ez a düh nem közönséges „*harag*," hanem – hasonlóan Cûchulainn mérgéhez – külön Lancelotra jellemző indu lat, mely, ha elönti a hőst, egyedül a Tó Hölgyc merészel védencéhez közeledni. Lancelot tébolya a Guineverehez való *jolle* (esztelen) vonzódását is beleértve, életének minden részére kiterjed, és önmagában is tanulmányozásra érdemes (Owen, dissz. 16-21).

[38] Egyes elképzelések szerint az eredeti változatban a Tó Hölgye volt Lancelotnak a szeretője, és csak a későbbi értelmezésekben Guinevere.

sét követően kerül a temetőbe, miután egy közeli kápolnában sírokról társalog egy öreg remetével.[39]

Nemcsak Lancelotnál és a Tó Hölgyénél figyelhető meg a sírokhoz való kötődés, de később Galahadnál is, akinek legendái, úgy látszik, még ősíbb részleteit őrzik ennek a kapcsolatnak. A *Queste del Saint Graal* ír fordításában (*Logaireacht an tSoidigh Naomhtha)* Galahad egyszer égő sírra akad.[40] Mikor kezét a sírra helyezi, ellobbannak a lángok, és a sírból szózatot intéz hozzá a halott király. Elképzelhető, hogy a jelenet a szkíták és szarmaták (és feltehetőleg alánok) azon szokását tükrözi, mikor is a sírokra tűzoltárt építettek,[41] és tűzgyújtó szertartással tisztelték a tűz istennőjét.[42] Ezt az istennőt a nárt mondákban Szatana jeleníti meg, akinek alakja, úgy tűnik, ugyanabból az östípusból fakad, mint a Tó Hölgyéé.[43]

A Tó Hölgye *mint Morgan Le Fay ellenfele.* Morgan Le Fay elsősorban a Brit-szigeteken elterjedt Arthúr-legendák szereplője, bár a kontinens hagyományában is megjelenik. Ezekben a történetekben Morgan Le Fay rendszerint a Tó Hölgyének ellenfele.[44] A két nő viszályának oka általában az, hogy mindketten Lancelot befolyásolására törnek. Vetélkedésük egyik mellékszála a Tó Hölgyének Guinevere-rel való barátsága, később ebből a szálból bontakoznak ki azok a legendák, melyekben Lancelot szerelemre gyullad Arthur felesége iránt. Itt a Tó Hölgye segíteni igyekszik Guinevere-t Lancelottal való szerelmi viszonyában, míg Morgan Le Fay azon iparkodik, hogy a lovag és a királyné románca nap-

[39] Ez az epizód a Lancelot történetek magvának látszik és számos tudós szentelt neki bővebb értekzést, köztük (Paton 1903), Webster (1901a) és Webster (1934 és 191).

[40] II 398 ff. Falconer 1953:280-81.

[41] Abaev 1980:12; Sulimirski 1970:34, 40-41, 86; lásd Szigfrid (Szigurd) esetét, aki Brünhildára (Brynhildr) egy sziklán bukkan rá lángok közt és álomba merülve.

[42] Hérodotosz 4.9 62a „*Hesztia*" formában adja meg az istennő nevét; de Sélincourt 1972:289-290.

[43] Semmi nem mulat arra, hogy a keltáknál ez bevett szokás lett volna.

[44] Malory idejére (15. század) Morgan le Fay egyszerűen Lancelottal. és nem a Tó Hölgyével áll szemben. A Tó Hölgyét Lancelothoz fűző pártfogói kapcsolat nyomtalanul eltűnik a történet Malory-féle változatában, mivel a szerző a kontinenshez köthető lovag helyett Arlhurral társította személyét.

világra kerüljön. Malorynál a Tó Hölgye Arthur segítőjéve válik,[45] és ez az arthuri mesék egyetlen olyan változata, melyben Arthur a tóból kapja az Excaliburt. A Tó Hölgyével szembeállítva, Malory Morgan Le Fay-t Arthur cselszövő nővéreként festi le, aki egyéb fondorlatos tettek mellett ellopatja az Excaliburt, és a varázskard helyére egy közönséges másolatot csempésztet. Mindkét nőt változó jellegű viszony fűzi Arthurhoz. Malorynál a történet java részében a féltestvére ellen mesterkedő Morgan Le Fay végül a három királynő egyike lesz, akik a halálosan megsebesült Arthurt csónakon a boldog hősök szigetére, a mesés Avalon biztonságába menekítik. Ügy tűnik, a Vulgata-ciklusban a Tó Hölgyének Arthurral való viszonya Lancelot és Guinevere szerelme miatt válik felemássá.[46] A szerelmesek érdekében a Tó Hölgye olykor Arthur ellen munkálkodik, de erejét különben Arthurt támogatva veti latba. Morgan Le Fay ugyanakkor többnyire a Kerekasztal körüli örök gáncsoskodó, aki a varázserejével életre hívott teremtményekkel – például a Zöld Lovaggal teszi próbára Arthur lovagjait.

Morgan Le Fay és a Tó Hölgye is hiányzik a Grál-anyag túlnyomó részéből. Egy Arthurról szóló szicíliai legenda Arthurt az Etna gyomrában helyezi el Morgan Le Fay-jel együtt,[47] aki „*halála*" után örökké ifjan tartja a királyt, és évente egyszer a Grállal táplálja. Lényegében ez Morgan Le Fay egyetlen kapcsolata a Grál-legendákkal. Loomis igyekszik őt közelebb hozni a Grálhoz azzal, hogy alakját Elaine Sans Pererel azonosítja,[48] Érvelésé azonban jórészt azon az értelmezésen alapszik, miszerint Elaine apja. Felles mint Grál-őr és Morgan Le Fay mint egy gyógyító

[45] Paton 1903:187,

[46] Paton 1903:197

[47] A történet megtalálható a 13. századi francia *Floriant et Florele* c. műben és Guillen de Torrella *La Taula* c. alkotásában (kb. 1350 1380); lásd: Gervais of Tibury: *Qtia. imerialia* (1211); Cacsarius of Heisterbach: *Dialógus miracolorum;* Gardener 1930:12-15. Hasonló legendát mesélnek a német Tannhäuserről (történelmi alak, kb. 1228-1265) és Vénuszról (Ward 1981, 1:137-150, 366-367). A cserkesz nárt mondákban Szozriko ugyancsak tovább él egy barlangban, miután halálos sebesülést szerez (Colarusso [szóbeli közlés alapján])

[48] Loomis 1963b:159-160.

szarv birtokosa összetartozik – de ez finoman szólva erőltetett bizonyíték.

Sok kutató meggyőződésével ellentétben Morgan Le Fay nem tekinthető egyértelműen a Tó Hölgye előképének.[49] Az utóbbi nézet hívei úgy érzik, hogy Morgan Le Fay alakja a kelta hadistennő, Morgana (Morrigan) alakjából született,[50] és megfelelést látnak a harcosokhoz nyilvánvalóan kötődő előbbi hadistennő és a Tó Hölgyé közt, aki Lancelotot és unokafivéreit oktatja a fegyverforgatás művészetére. A kelta mondakincsben ugyan elterjedt a harcosokat nevelő nők motívuma,[51] de a szkíta és az alán-szarmata anyagban legalább ilyen fontos a harcos nők szerepe.[52] A görögök is találkoztak női szkíta harcosokkal és alighanem az általuk írt beszámolók alapján alakult ki az amazonok legendája.[53] Sok korabeli szerző úgy tartotta, hogy a szarmata nők az amazonok és a szkíták utódai, és írásos emlékek tudósítanak arról hogy a szarmata nők a férfiakhoz hasonlóan lovon harcoltak, a férfiakéval megegyező fegyverzetben.[54] A régészeti leletek szokatlan bősége bizonyítja, hogy a nők milyen nagy arányban voltak jelen a „*szauromata*" harcosok soraiban.[55] Bizonyos szarmata nők egyszerre lehettek papnők és harcosok, és talán az ő kettős szerepük tükröződik a Tó Hölgyének a másvilághoz is erősen kötődő alakjában.[56] Némelyik oltárt, melyet a

[49] Lásd: Loomis 1963b: 159-161.

[50] Megint mások (pl. Loomis 1963b:160) felvetik, hogy Modron (akinek a fia, Mabon, híres rab a *Mabinogi*-ban; Ford 1977:146-l49, 193) Morgan Le Fay walesi hasonmása lehet. Owain (Ywain), Morgan Le Fay Orienstől született fia azonban az arthuri mesékben a hollókhoz (vagy a kontinensen elterjedt változatban, melyben Yvain néven jelenik meg, egy oroszlánhoz) való kötődéséről hires, nem pedig rabként ismert. Morgan Le Faynek, vagy akár nevének kelta eredete erősen vitatottá vált az utóbbi időben (Hale 1984:36).

[51] Matthews és Stewart 1987:79-82, 86-90.

[52] Newark 1989:9-30.

[53] Pl. Suctonus, Caius Tonquillus (70-140) és Hippokratész írásaiban (Walker 1983:24-27; lásd Sulimirski 1970:34; Wolfram 1988:28.)

[54] Hérodotosz 7.110-117; de Sélincourt 1972:306-308; Sulimirski 1970:33-34; Newark 1989:14.

[55] Sulimirski 1970:34; Rolle 1980.

[56] Sulimirski 1970:34.

„*szauromata*" harcos-papnők (illetve sámánok) sírjában találtak, a szkíta állatstílusban megformált kutyák vagy farkasok, díszítik.[57] Nem elképzelhetetlen, hogy a szarmata vallásnak ugyanezt az oldalát jeleníti meg Saraidé meséje, aki a Tó Hölgyének varázserejével Borsot és Lionelt kutyává változtatja.[58] „*szauromata*" sírokban igen gyakran akadtak bronzgyűrűkre, fehér festékre és faszén darabokra,[59] és meglehet, hogy ezek a tárgyak köszönnek vissza Tó Hölgyének a varázsgyűrűk és a fehér viselet iránti rajongásában, illetve a Lancelot-család és az égő sírok történetében is. A források szerint a Galliába az ötödik században betörő alánok között is voltak női harcosok. Paulinus Pelleus megemlékezik róla, hogy Bazasnál alán nők harcoltak a törzs férfitagjai mellett.[60] Bárhogyan legyen is, ahogy Morgan Le Fayt is inkább

---

[57] Sulimirski 1970:35; Newark 1989:18-19; lásd: Wenskus, in Beck et al. 1881:122.

[58] Az oszét mesékben Szatana kutyává változtatja Urizmagét (Dumézil 1930:26-28). Egy másik történetben Arthur agara, Cabal egy sziklán hagyja lábának lenyomatát (Nennius, Historia Brittonum, 73. fej; Brengle 1964:6). A kabardok ugyanezt a népi regét mesélik Szozriko lováról (Dumézil 1930:4), és megjelenik még a motívum a Karoling-ciklusban is, ahol Sir Hugó tevéje hagy nyomot a kőben (Stein 1988:38). Sir Hugó legendája különösképp szarmata jellegűnek tűnik. Ez a Karoling-lovag feltehetőleg egy Szent Vér ereklyét kötözött egy teve hátára, és az állatot szabadon eresztette. A teve egy zárdánál pihent meg, így az ereklyét a zárda gondjaira bízták. Számos jel utal arra, hogy a nők és tevék közti összefüggés a szarmata hagyományból indult ki. Egy szarmata nő sírjában például tevecsontvázat találtak (Sulimirski 970:106), egy másik szarmata nő sírjában pedig tevefigurát (II. század eleje; Sulimirski 1970:147). A nomád alánok és szarmaták talán magukat a tevéket is jobban ismerték, mint a Karoling lovagok. William of Rubruk ferences szerzetes mongolokról szóló leírásában (kb. 1250, idézi Lamb 1943:42-43) szerepel a következő passzus: „*Dolgaikat s kincseiket tevék hátára szíjazott magas ládákba helyezik, melyek ezekkel minden ártalom nélkül átúsznak a folyókon*" Lehetséges, hogy közvetett módon a Camelot név is összefügghet a tevékkel, mégpedig a latin cemelus („*teve*"), vagy az, arab khamlat („*szőrme, szövet*") nyomán keletkezett francia camelot („*drága keleti kelme*") révén; Simpson és Weiner 1989, 2:803-805, 807-

[59] Egyéb tárgyak mellett; Sulimirski 1970:34. Jones-Bley (szóbeli felvetése) szerint a „*fehér festék*" talán egyszerű mészkő.

[60] White 1921:335.

csak a neve köti Morriganhez,[61] úgy a Tó Hölgyének harcos vonásai sem kötik öt erősen a kelta hadistenhez.

Egyes tudósok azon igyekezetükben, hogy megtalálják Morgan Le Fay alakjának kelta forrását, a walesi *Dialogue with Glewlwyd*-hez folyamodtak, melyben Aballach[62] király Morgan nevű lányaként tűnik föl, és a történetben apjával és nővéreivel egy szigeten él.[63] A kutatók egy része úgy véli, hogy Aballach király szigete összemosódhatott a kelta mondák egy másik, mesés országával, Mannanán Hesperidakéra emlékeztető szigetével – amit hagyományosan a Man-szigettel azonosítanak, és így születhetett meg a bretonoknál Avalon szigetének legendája. Morgan szigetét gyakran hozzák fel annak igazolására, hogy ö szolgált előképül a Tó Hölgye számára. Csakhogy a Tó Hölgyével szülőföldjén soha nem élnek együtt lánytestvérek, és otthona számos esetben még csak nem is sziget.[64] Ráadásul a walesi *Triadok* Morganja és a *Mabinogi* Modronja – akiket a Tó Hölgyével állítottak párhuzamba jó néhány lényeges vonásban különbözik az arthuri hagyományban szereplő Morgan Le Faytől. Ezek az eltérések különösen jól megfigyelhetők, ha a Lancelothoz fűződő vi-

[61] Morgan Le Fay, eltekintve attól, hngy lovagokkal létesít alkalmi viszonyt, és Lancelotoí is megkísérli elcsábítani, nemigen osztozik Morrigan vonásaiban.

[62] 70es Triád; Bromwich 1961. Néha Avalon szigetére is ezen a néven hivatkoznak, és ennek nyomán egyes tudósok kapcsolatba hozták egymással Morgan Le Fayt és a szigetet. Talán részben a nevek közti egybeesés lrehet az oka, hogy az Arthur halálát elbeszélő egyes lörténetekben Morgan Le Fay egyike azon királynőknek, akik Arthurt csónakon Avalon szigetére viszik.

[63] A gondolatmenetben az tűnik a legérdekesebbnek, hogy Morgan Le Fayt kezdettől fogva gyakran legalább egyik nővérével, aki az Arthur legendákban mint Morgawse, az Orkney család ősanyja tűnik föl. Morganát, Aballach lányait szoros szálak fűzik nővéreihez, és a *Dream of Rhonabwy*-ben (Gantz 1976:177-191) „*egy hollóraj révén*" Modron és nővére vezeti győzelemre Owaint (Morgana Uriens királytól való fiát, Arthur egyik legrégibb támogatóját), a hollómotívum pedig; ismét csak a kelta Morriganhoz köti Morganát.

[64] A korai legendákban kizárólag nők lakják, de Lancelot és unokafivérci már akkor is ott élnek, később legendák szerint pedig nők és férfiak vegyesen népesítik be.

szonyuk alapján összevetjük a Tó Hölgye és Morgan Le Fay alakját.

Mindkét nőalakot hallatlanul részletesen ábrázolják a legendák, és ha egy történetben egyszerre fordulnak elő, rendszerint egy egész sor körülmény állítja őket egymással éles ellentétbe. A 13. századi *Prophécies de Merlin*-ben a Lancelottal, Arthurral, Guinevere-rel és Merlinnel szemben tanúsított viselkedésükből hamar fény derül a két szereplő jellegzetesen eltérő tulajdonságaira. Talán a legszembetűnőbb példa, hogy Morgan Le Fay ártani próbál Lancelotnak, míg a Tó Hölgye védelmezni igyekszik. Ezek az eltérések más arthuri legendákon is végigvonulnak (lásd N. ábra).

A Tó Hölgye és Morgan Le Fay közti feltűnő különbségek arra engednek következtetni, hogy alakjaik nem közös kelta tőről hanem más-más forrásból erednek. Ami minket illet, ügy véljük, hogy a Tó Hölgye ugyanabból az ősi mítoszból fejlődhetett ki, amiből a nártok bölcs asszonyának, Salanának az alakja is kialakult.[65] Úgy hisszük továbbá, hogy Morgan Le Fay alakja vagy közvetlenül kelta gyökerű, vagy a Tó Hölgyéjével azonos ősmintából származik ugyan, de olyan sűrűn körbefonták a kelta mondavilág elemei, hogy teljesen elfedik valódi eredetét.

A TÓ HÖLGYE	MORGAN LE FAY
egy tó mélyén lakik	Avalonban, a boldog hősök szigetén él
társai udvarhölgyek	társai saját nővérei
jó modorra és szerelemre tanít	harcosokat nevel fegyver forgatásra
kardot ajándékoz	kardot lop
gyáva fiú anyja	Fia hős (Owain/Yvain)
óvó és nyílt varázslat:	ártó vagy rejtett varázslat:

[65] Colarusso szerint (1989:4) a Szatana (Satnya) név az iráni **sata-* („száz"), az északnyugat-kaukázusi *na* („*anya*") szavakból és a *-ya* (vagy *-a)* birtokosragból áll össze. Szatana így „*száz fiú anyja*" (ti. a nártoké).

védelmező sátor	savval átitatott gyilkos köpeny
elvarázsolt kastély (a gyávát bátorrá, és a bátrat gyávává változtatja)	(nincs megfelelője)
csalárd igézeteket megtörő gyűrű	hamis Excalibur (varázserő nélküli, megtévesztő szándékkal készült)
békét és összhangot teremtő varázslat	ámító varázslat
visszakéri a bűvös tárgyakat	nem kéri vissza a hűvös tárgyakat
meggyógyítja Lancelotot	megmenti a halálosan sebesült Arthurt, hogy tovább élhessen, mint „*leendő örökös király*"

8. ábra: A Tó Hölgye és Morgan Le Fay összehasonlítása (Paton 1903-as elemzése alapján)

A Tó Hölgye mint Merlin szeretője. Azokban a történetekben, melyekben a Tó Hölgye Merlintöl tanulja varázstudományát, a Tó Hölgyét egyben Merlin szeretőjeként mutatják be, és ilyenkor gyakran adják neki a Niniane, illetve Viviane[66] nevet. Merlin viszont még ezekben a művekben sem az egyetlen szeretője a Hölgynek. A kedves szerepét olykor az egyik lovag, Meliades tölti be mellette, akit édesanyja helyett néha a Tó Hölgye nevel fel, és olykor Merlin sírba zárása előtt, de legtöbbször azt követően lesz a Tó Hölgyének szerelmese. A legendákban, ahol nem jelenik meg Meliades – például a *Lancelot* című prózában a Tó Hölgyét otthona elhagyásakor, vagy az erdőn átutaztában mindig elkíséri egy meg nem nevezett szerető.[67] Malorynál Merlint elárulva a Tó Hölgye egy újabb szeretővel, Pellasszal kel egybe.

[66] A Tó Hölgyének ezt a megjelenését gyakran Nimuénak nevezik a modern szerzők. A középkori írók jobban kedvelik a Niniane ill. Viviane alakokat, bár Malory 1969 Nimué formát használta.

[67] Az egyetlen történet, amely megnevezi ezt a szeretőt Malory *Le Morte Darthur*-ja. Itt a Pellas név szerepel, megjegyzendő azonban, hogy a Tó Hölgye legendának igen kései és többszörösen átdolgozott változatáról van szó.

A későbbi történetekben a Tó Hölgye Viviane/Niniane/Nimué képében Merlint egy sírba, fába vagy barlangba börtönzi *be*. Számos alkalommal társalog Merlin szellemével, és egyszer lehetővé teszi szerelmesének, Meliadesnek, hogy felkeresse a sírt, és szót váltson a halott prófétával. Az utóbbi legendák talán olyan történetekből alakultak ki melyekben a Tó Hölgye jövő belátó képességével tűnik ki.

A különféle szeretőkkel való kapcsolata ellenére úgy tűnik, hogy a Tó Hölgye Niniane/Viviane megjelenési formájában közeli rokonságban áll sok indoeurópai nép vadászistennőjével, többekközt a görög Artemisszel és a római, illetve szkíta Dianával.[68] Artemisz Apollónak, a jövendölés istenének szűz húga, és olykor ő is részesül fivére jóstehetségében. Artemiszt néha Hecatéval, a boszorkányság és a holtak istennőjével azonosítják, és hozzá hasonlóan a Tó Hölgye is különleges módon kötődik a sírokhoz és holtakhoz. Akárcsak Artemisz, a Tó Hölgye is nagy hangsúlyt fektet a szűziességre (ha nem éppen a szüzességre), és ez a mozzanat Diana történeteiben is megjelenik.

Különösen Viviane-t fűzik szoros szálak Dianához. Viviane anyját Diane-nak hívják, maga Viviane pedig egy ugyancsak Diane nevű tó mellett lakik.[69] Dianához hasonlóan Viviane rendszerint erdőben lovagolva tűnik föl vadászat közben, vagy egy tóban, illetve folyóban fürdik. Viviane Lancelot anyjával szembeni kegyetlenségében a szkita Diana rideg viselkedése látszik felrémleni, ami mintegy szembeállítja a többi asszony viselkedésével.[70] Diana az ifjak védelmezője, különösen a hajadonoké, és ugyanígy a Tó Hölgye is pártfogásba veszi a csecsemő Lancelotot és ifjú unokafivéreit. A kutyák pedig, melyek képében Saraidé Borsot és Lionelt elrejti, kiváltképp szent lények Diana szemében.

A. Tó Hölgye és a Tó. A Tó Hölgyének otthonával kapcsolatban éppolyan megosztottak a szerzők, mint nevét illetően. Ottho-

[68] Markale 1975b:133-138.

[69] A *Lancelot* próza (1408) megadja a tó nevét, ahova a Tó Hölgye a csecsemő Lancelotot elviszi. „*Azt a tavat a pogány időkben Dyane tónak nevezték*" (Pickford 1977a:chap.3). A Dyane tó a Huth-féle ítfer/ínben is megtalálható (Paton 1903:219-240).

[70] Markale 1975b: 136.

nát hol a tenger mélyén helyezik el, hol a tengeren, hogy egy tavon lévő szigeten, hol pedig egy tó közepén álló hegy gyomrában.[71] Ezenkívül élhet még a délibáb tó alatt, egy völgyben, ahonnan ember soha vissza nem térhet, tó alatti erdőben vagy közönséges erdőségben. Lakhat kristálygömbben egy hegytetőn, csillogó palotában, fényűző kastélyban, de egyszerű kunyhóban is, vagy olykor csupán egy kősziklában.

Otthonának jellege is változó. Rendszerint örök tavasz uralkodik benne, és gyakran csak egyetlen bejárata van. Többnyire az örök boldogság birodalma, és egyes esetekben az örök ifjúságé és egészségé is egyben. Földje néha haragot kioltó hatalommal bír.[72] A Tó Hölgye birodalmát néha szélesnek és mélynek írják le, és olykor a szüzek országának nevezik. Legalább egy ízben pedig összefüggésbe hozzák a Lancelot kalandjaiban sűrűn felbukkanó fekete kápolnával (Chapel Nigramous).[73]

Coyajee szerint az arthuri hagyományban a tavakra eső hangsúly az iráni *Xvarenah* („*dicsfény*" „*nimbusz*, „*glória*")[74] és a víz jelentésű szavak összekapcsolódásából ered, és úgy véli, hogy a jelképrendszer közvetlenül Keletről került át Európába.[75] Gallais a Grál-legendák vízszimbolikáját a szintén iráni Anāhitá-legendákkal hozza rokonságba, bár ő a megfeleléseket egy feltételezett indoeurópai síkra vezeti vissza.[76] Minthogy azonban az alánok jelentős számban telepedtek le azon a vidéken, ahol a Tó Hölgyének középkori legendái kialakultak, jóval valószínűbb, hogy a képében megjelenő nőtípus az észak-iráni nyelvet beszélő alánok révén bukkanhatott föl Galliában és a környező térségben.

Lancelotot leszámítva a Tó Hölgyének udvartartása eredetileg kizárólag nőkből állt, A kelta „*Elizium*" – azaz paradicsom – MacCulloch szerint nők által benépesített ország, rendszerint egy

[71] MacCulloch 1918,3:194.
[72] MacCulloch 1918, 3:194. A nárt mondák víz alatti királyságának bejárata egy szikla, mely a viz színén lebeg.
[73] Ezek egyike a Fekete Kastélyban lévő Veszedelmes Kápolna; Cowcn 1969, 1:220-224.
[74] Puhvel 1987:106.
[75] Coyajee 1939;12.
[76] Gallais 1972:248-249.

szigeten.[77] A későbbi legendákban férfiak éppolyan sűrűn tűnnek fel a Tó Hölgyének birodalmában, mint hajadonok. Királyságának későbbi változata tehát sokkal közelebb áll a tenger mélyén rejlő őszét másvilághoz, ahol az ifjú hősöket nevelik.[78] Figyelemre méltó, hogy az oszét másvilágot férfiak és nők vegyesen lakják, ráadásul Szatana anyja is innen származik.[79] Colarusso rámutat, hogy Szatana szintén erősen kötődik a vízhez, és a nárt legendák neki tulajdonítják „*víz éltető erejének felfedezését*”.[80]

A tó népe a legtöbb esetben fehér ruhát visel fehér öszvéren vagy fehér lovon jár, evező nélküli csónakot irányít, vagy kétkerekű kocsit hajt. A tó népe képes varázslattal sátrat, házat, sőt kastélyt teremteni, de egyéb célokra csak Saraidé használhatja varázserejét.[81]

Hasonlóképpen jellemzik a Róbert de Boron munkáiban és a *Perlesvaus*-ban ugyanilyen fontos szerepet betöltő Grál-hajadonokat: fehérbe öltözött hírvivők, akik fehér lovat vagy öszvért ülnek meg, kétkerekű kocsit hajtanák, sebesült lovagokat gyógyítanak meg, és olykor a vízzel összefüggésben jelennek meg – vagyis feltűnően emlékeztetnek a Tó Hölgyének követeire, a tó szüzeire. Igen ám, de Róbert műveiben a Grál hajadonok nem a Tó Hölgyétől, hanem a Grál-kastélyból és a Sebesült Királytól érkeznek. Mi történt a királynővel? A válasz feltehetőleg a Lancelot-legendák kereszténnyé avatási kísérletének tekinthető *Perlesvaus*-ban lelhető föl. Mivel a Tó Hölgyét nem lehetett kereszténnyé átlényegíteni, a szerzők egyszerűen kifelejtették a történetből – pontosabban csak negeatív megjelenési formáját Viviane-t hagyták meg. A kétféle Tó Hölgyet ábrázoló, illetve

[77] MacCulloch 1964,3:114-123.
[78] Pl. Dumézil 1930:20.
[79] Dumézil 1930:20-24.
[80] Colarusso 1989:5.
[81] Saraide varázsöveket kap a Tó Hölgyétől, hogy Borsot és Lionelt agárrá változtatva mentse meg Claudastól. A történet Aarne-Thomson besorolása szerint a 235-ös számú mesetípus megnyilvánulása. Motívumai: *mágus és segédje,* III. Szakasz, *Kutyává változtatott ember, A nyakörv eladása, mint tabu.* Noha egyes kutatók szerint a mese a Tó Hölgyének kelta eredetére utal, de ugyanez a történet számtalan helyen ismert Indonéziától Írországig, Spanyolországtól Finnországig, Indiától Oroszországig, és a Bahamáktól Ecuadorig.

mellőző Lancelot-hagyomány a kontinensen egymás mellett fejlődött tovább, és a történet a 14. században először a Grált magában foglaló, és a Tó Hölgyét kizáró változatban került át a Brit szigetekre.

A 15. században aztán a *Lancelot* próza utolsó darabjai is megérkeztek Angliába és ezeket a *La Morte Darthur* megalkotásakor Malory is felhasználta.[82] Minthogy a Tó Hölgye rendszerint Arthur társaságában tűnik föl, s különösen hangsúlyos a jelenléte Arthur halálánál, a *Mort roi Artur*-ban, Malory Lancelot helyett Arthurhoz kötötte őt, és így született meg az arthuri hagyomány ma legismertebb formája.[83]

Más tudósok szerint a tó népét alkotó lények fehér viselete azt jelzi, hogy a halál kelta birodalmiából valók. A kelta másvilág a Tó Hölgyének földjével csakugvan mutat némi rokonságot, elsősorban azért, mert a fehér jellegzetes színe ezen másvilágnak is. Az osszét legenda túlvilági akikjai (pl, Szent György) ugyancsak fehérben mutatkoznak, és különösen Szatana erősen kötődik a halálhoz.[84] Éppen ezért legalább annyira valoszínű, hogy a Tó Hölgye osszét forrásból származik, mint az, hogy kelta eredetű. Egyes legendák a Tó Hölgyét a nők országának királynőjeként mutatják be, s ez, valóban utaht! kelta hatásra, de ilyen ország képzetét más indoeurópai népek hagyománya is tartalmazza (lásd pl. Hesperidák szigete a görög mítoszokban).

A Tó Hölgyének elhagyása a legendákból. A Tó Hölgyének kimaradása egy-egy műből ugyanolyan érdekes lehet, mint a vele kapcsolatos vonatkozások az őt felvonultató munkákban. A Tó Hölgye nem tűnik föl az 1179 előtt született Grál-legendákban, és az az utáni Grál-történetekben sem jelentős szereplő. A Vulgata *Queste del saint Graal*-jában a Tó Hölgye gyakorlatilag nem tesz mást, mint két ízben keresztülvágtat az erdőn fehér lován. A *Lancelot*-szöveggyűjtemény többi részének, és a *Mort le roi Artu-*

[82] Az elképzelést sok általunk ovasott mű osztja, és talán a *Lancelot* lehetett az a „*francia könyv*", melyet Malory forrásként említ. A másik lehetőség, hogy a kontinens mellett a Brit Szigetek hagyományában is régtől fogva szerepelt a hős, aki fegyverét a vízi tündérektől kapta, de a kontinensen ezt a hőst Lancelotnak, míg a Brit Szigeteken Arthurnak nevezik.

[83] Lásd Markale 1975a:123-124, 136, 138, 220.

[84] Szatana halott anya testéből született egy sírban. Dumézil 1930: 24-25.

nuk azonban lényeges szereplője: Morgan Le Fay-jel küzd Lancelot életének irányításáért. Mi történt hát alakjával a Grál-történetekben és a Lancelot-legendákban?

Néhány műben a Tó Hölgye nem jelenik meg, de Lancelot vagy Merlin igen. Ezek Robert de Boron *Joseph*-je, a Vulgata-ciklus *Estoire del Saint Graal*-ja a Vulgata *Merlin*-bár ez utóbbi csak vázlatos képet fest Viviane-ről[85] – a Vulgata *Queste del Saint Graal* és az ismeretlen szerzőjű *Perlesvaus.* A Tó Hölgyét kihagyó többi kéziratból vagy Lancelot is hiányzik, vagy csak Arthúr lovagjainak felsorolásakor utalnak a nevére. A fenti négy Lancelot-, illetve Merlin-történetben azonban a Tó Hölgye mindössze egy ízben tűnik föl, de akkor sem a Lancelotot védelmező nevelőanyaként, hanem a Merlint sírba záró gonosz Viviane képében. Gyors pillantást vetve Róbert de Boron műveire, a Vulgata-ciklusra valamint a *Perlesvaus*-ra*,* nyomban kiderül egy másik érdekes körülmény: a nők, köztük Guinevere, csaknem teljesen kivesztek belőlük. Ez a tény erősen arra vall, hogy Róbert ismerte ugyan a Tó Hölgyének hagyományát, de az arthuri hagyomány többi nőalakjával együtt teljesen kigyomlálta öt műveiből. Ezért hiányoznak a nőalakok a *Perlesvaus*-ból*,* és a Vulgata-ciklusnak a Robert de Boron szövegei nyomán született részéből. Viviane megmarad a Merlinben, hogy általa bemutassák; milyennek nem szabad lennie egy nőnek, a *Perlesvaus*-ban pedig Guinevere meghal, mielőtt még Lancelotnak módja lenne vele egy színen megjelenni. Lancelot egy éjszakát Guinevere sírjában tölt,[86] majd a románc fennmaradó részét a pogány Lancelot megtérítése tölti ki.

A Grál-hagyomány nagyrészt az egyház kebelében született és a kolostorok révén terjedt tovább,[87] így az Arthur-legendák nőalakjait következetesen kiszabdalták a történetekből, A nagyhatalmú női szereplőket, mint a Tó Hölgyét és Morgan Le Fayt,

[85] Robert de Boron szerezte azt a verset, melynek első 504 sora nyomán a Vulgata *Merlin* született. Bizonytalan, más anyagok milyen mértékben hatottak a műre (Lacy et al, 1986:157).

[86] Az eféle döntés nem szokatlan Lancelot részéről, úgy tnik, idejének jelentős részét sírokba alászállva tölti.

[87] Malcor 1991

kiváltképp könnyű szívvel dobták ki a legendákból a szerzetesek.[88]

A Tó Hölgye, és más, kardot ajándékozó nők. A következő lényeges szerep, amit a Tó Hölgye magába olvaszt – Littleton meghatározása szerint –, „*a kardot ajándékozó nő*" szerepe,[89] amely szintén számos indoeurópai nép mondavilágában ismeretes. A vízi nimfa vagy istennő rendszerint egy hős közeli rokona, és ennek a hősnek segít egy túlvilágon kovácsolt kard megszerzésében (lásd a 7. fejezetben). Ékes példái alakjának a görög Thetisz (Akhilleusz anyja), az őszét Szatana (Batraz nagynénje) és a walesi Aranrhod (Lleu Llaw Gyffes anyja).[90] A Tó Hölgye Bors és Lionel nagynénje (Bors király és Evaine fiaié).'Továbbmenve egyben Lancelot nagynénje is, mivel Bors király és Bán király édes testvérek voltak, és Evaine és Elaine szintén édes nővérek. A Tó Hölgye a Lancelot történet több változatában is közreműködik a kard kovácsolásában.

A Tó Hölgye az ifjú harcosokhoz fűződő viszonyában azonban jóval túllépi ezeket az alapszerepeket. Mindhárom védencével végig őrködi á virrasztást, és a *Lanzelet*-ben külön tanácsokat ad Lancelotnak kardja használatára vonatkozóan. Lancelotot még lándzsával, pajzzsal, páncéllal, lóval, tunikával is ellátja, és rendre pótolja fegyverzetének azokat a darabjait, melyeket harc közben elhagy vagy eltör.

Mindeme vonások többsége fellelhető Satanában, a nártok bölcs asszonyában is. A nárt mondákban Szatana szorosan kötődik a vízhez. Nemcsak segít Batraznak megszerezni mágikus kardját, de ki is oktatja, hogyan forgathatja azt célszerűen, Batraz, mikor bosszúszomj fűti Szájnag Aldárral, apja gyilkosával szemben, Satanához fordul segítségért.[91] Szatana erre azt tanácsolja neki, kutassa fel Szájnag Aldárt, nyerje el bizalmát, és kérje meg, hogy mutassa meg neki híres kardját – melyet – Szafa, a fegyve-

[88] A jelentősebb teológiai műveltséggel rendelkező szerzők, mint Chrétien de Troyes és Ulrich von Zatzikhoven visznont gyakran szerepeltették ezeket a nőalakokat.
[89] Littleton 1982a:53-65, 1989:47-57.
[90] Ford 1977:189.
[91] Dumézil 1930:62.

rek istene készített – azzal az ürüggyel, hogy másolatot szeretne róla készíteni. Szatana természetesen figyelmezteti Batrazt, hogy Szájnag Aldár először kérkedve a kard pengéjét fogja előre nyújtani; és csak fortéllyal vehető rá, hogy inkább a markolatot tartsa Batraz elé. Hűséges inasa segítségével – aki apját, Hamicet is szolgálta – Batraz szóról-szóra véghezviszi nagynénje utasításait, Szájnag Aldár nem eszmél rá, hogy az általa meggyilkolt férfi fiával áll szemben, és végül a csodás kard markolatát tartja a boszszúszomjas hős elé. Ekkor a nárt vezér megragadja a kardot, végez apjának gyilkosával és a kardot birtokába veszi.[92]

E történet és még más mesék okán Markale Szatanában a Cûchulainnhoz[93] hasonló hősöket felnevelő nőalakok indoeurópai hasonmását látja. Csakhogy a részletezett egybeesések az oszét nőalak és a Tó Hölgye közt jóval egyértelműbbek, semhogy pusztán áttételes indoeurópai párhuzamok legyenek – Urizmag felesége, Szatana, a nártok fő nemzetségének ősanyja feltűnően hasonít a Tó Hölgyére, s csak keveset hordoz Morgan Le Fay sötét jellemvonásaiból, ha hordoz egyáltalán valamennyit.

Mindezek alapján aligha lehet kétséges, hogy a Tó Hölgye a kereszténységnél korábbra visszanyúló indoeurópai eredettel rendelkezik. A történetét tartalmazó kéziratok olyan térségben születtek, ahol közvetlenül hatották rá a kelta, germán, római és szkíta hagyományok és a szerzetesek esetleges tudós hozzátoldása révén a görög mítoszok is.[94] Elképzelhető, hogy a Tó Hölgye összetett regealak, mely egyszerre több hagyományban gyökerezik a fentiek közül. Mivel a Tó Hölgye csaknem kizárólag világi jellegű[95] művekben bukkan föl, és rendszerint hiányzik a Szent Grál-történetekből, valószínűnek tűnik, hogy inkább a néphagyományból ered, semmint írói képzelet szüleménye. A könyvben taglalt egyéb bizonyítékok fényében úgy hisszük, ez a néphagyomány a szarmata, valamint alán betelepülök útján került Galliába. Az észak-iráni és a kelta hagyományok később fokozatosan egymás-

[92] Dumézil 1930:63.
[93] Markale 1985:137-138.
[94] Bachradi 1973; Vernadsky 1963:401-434; Peterson 1985.
[95] Pl. Chrétien: *Conte de la charrette,* Ulrich von Zatzikhoven: *Lanzelet** és a *Lancelot* próza világi szakaszai.

ba ágyazódtak, és így alakulhatott ki a többnyire szkíta jegyeket magán viselő Tó Hölgye és az inkább kelta Morgan Le Fay éles szembenállása a legendákban.

III. RÉSZ: Jellemző motívumok

Hatodik fejezet: A kőbe zárt kard

A középkori lovagi költészet egyik leghíresebb legendája szerint az ifjú Arthur – aki ekkor még nem király – egy csupasz kardpenge kősziklából való kihúzásával adja bizonyságát annak, hogy jogosan tarthat számot a brit királyi trónra (lásd: a 12. képet). Jóllehet a történet hiányzik az Arthur-mondakör ősi walesi szövegeiből, így a *Culhwch and Olwen-ből (Culhwch és Olwen),* a *Spoils of Annwn-ból (Annwn diadala),* a Geoff-rey of Monmouth-féle Historia *Regnum Britanniae-ból (Britannia története),* illetve Wace és Layamon[1] az utóbbival szoros rokonságot mutató műveiből, a kőbe zárt kard legendája gyakorlatilag az összes többi középkori Arthur-szövegben előfordul Azaz Róbert de Boron 1191-1202 közt íródott M*erlinjétől* a Didó-féle P*arcival-on* (1200 körül) és *Queste del Saint Graal*-on *(A szent Grál keresése)* át Sír Thomas Malory Le M*orte Darthur-jáig (Arthur halála).*[2] A kőbe zárt kard igen hamar az egész arthuri hagyomány afféle sűrített jelképévé válik. Erre utal pl. T. H. White regényének a *The Sword in the Stone*-nak[3] *(A kőbe zári kard)* a címválasztása is.

Ezzel együtt az epizód meglehetősen rejtélyes értelmű, és a mondakör egyéb részeivel kevés átfedést mutat. A Stith Thompson-féle *Motif Index of Folk Literature*-ben *(Népköltészeti motívumok lexikonában)* a jelkép két címszó alatt szerepel: H31.l: „*A kard kihúzásának különleges képessége, és az ezzel járó tekintély*", és D1654.4.1: „*A kardot csak a kiválasztott személy húzhatja ki*", Thompson mindössze három példát említ: (l) a kőbe zárt kard regéjét az arthuri mondakörből, (2) a „*fába szorult kardot*" a germán Vulsunga-legendából, és (3) egy népmesét az indiai Uttar Prades tartományból.

---

[1] Vélhetően mindkét krónikás lényegében ugyanabból a forrásból merített, mint Geoffrey of Mommouth. Ford 1977:119-158; Loomis 1941:884-936 (lásd Annwfn); Rhys 1928; Thorpe 1996

[2] De Guntil in Loomis 1959; Sommer 1968:1911, 6;81-85; Wilson 1961;7-11. A kard a kőben epizód egy másik korai felbukkanási helye az úgynevezett *Merlin*-próza, mely Róbert versének 13. század derekán született átírása. Lásd; Brengle (1964).

[3] White 1938.

12. kép. A kard a sziklában (Párizsi kézirat, Bibliothèque Nationale f.fr. 95. fol. 159v). A párizsi Nemzeti könyvtár engedélyével.

Bár a jelkép Arthur nevével fonódik össze, Lancelot nemzetségén kívül nincs még egy család, melynek sarjai nagyobb előszeretettel plántálnának különféle harci eszközöket szikladarabokba, hogy aztán látványosan kivonják azokat – így bizonyítva

jogukat valamiféle eljövendő cselekedetre. A legjobb ismert példa Galahadé: ő az *Estorie de Merlin* és a *Queste del Saint Graal* szövegek egyik történetében Balin kardját húzza ki az úszó kőből, de hasonló tettel visz véghez Malorynál[4] is, Lancelot aki eredeti kardját a Tó Hölgyétől kapja, ugyancsak kiszabadít egy pengét a Nigramous ápolna oltárkövéből,[5] és a *Perlesvaus*-ban[6] többször is dárdákat és nyílvesszőket emel ki különféle oszlopokból, ezzel igazolva, hogy alkalmas a Grál keresésére. Emellett a Lancelot/Grál hagyomány Veszedelmes Temetőjében a kardmarkolatok Kánaán meggyilkolt testvéreinek márvány sírkövébe ágyazódnak be. A kőbe zárt kard szimbóluma tehát sűrűn átszövi a középkori Arthur-legendákat. Mindez arra vall, hogy a hagyomány szerves részéről van szó – s nem valamiféle kései és esetleges hozzátoldásról – mely gazdagon átfonja a középkori francia, majd angol lovagi költészetet.

Néhány éve Bruce felvetette, hogy ennek a látszólag egyedi motívumnak az eredete a Thészeusz-mondában és a Siegmund-legendában keresendő – s csakugyan felfedezhető némi felszínes hasonlóság. Ifjú korában Thészeusz egy kő alól[7] szerzi vissza apja kardját.[8] Jóval szorosabb párhuzamot kínál a Vulsunga-monda: ebben Odin öregember képében kardot vág egy fába,[9] és egyedül

[4] Sommer 1908-1916, 2:6-7; Pauphilet 1923; Wilson 1967:759; Cown 1969, 2:245-246.

[5] Ciwb 1969, 1:222, Ez a kard Malorynál nem a templom oltárkövébe van zárva, de a Lancelot történet más verziói már nem olyan világosak e tekintetben

[6] Bryant 1978:218.

[7] Bruce 1958:145. Micha (1948:37) a motívumot Vergilius Aeneas-ából kísérli meg levezetni (6:145-148). Itt Sybilla közli Éneasszal, hogy az Alvilágba csak úgy juthat le, ha hoz neki egy aranyágat. Aranyágat hozni azonban messze nem ugyanaz, mint kihúzni egy kardot a sziklából (vagy fából) és ezzel jogot formálni a trónra, vagy példáját adni a lovagi vitézségnek. Némely tudós (pl. Micha 1948:38) még különféle közel-keleti legendákkal is megkísérelte összekötni az epizódot, többek közt azzal a regével mely elmeséli hogyan „*választották*" ki Dareiosz perzsa királyt egy ló viselkedése alapján – ami a kőbe zárt kard motívumával szintén nincs köszönő viszonyban.

[8] Rose 1959:264.

[9] Ez a fa a Branstock volt, a Vulsungok kastélyának központi tartóoszlopa.

Siegmund képes azt kihúzni.[10] Míg Thészeusz kardját pusztán elrejtették, addig Siegmundét – akárcsak Galahadét az úszó kőben – maga a hős találja meg, amikor fegyvertelen, és égető szüksége van rá. Az utóbbi három legendában ugyan nem bukkan fel az „*uralkodásra termettség*" motívuma, amit pedig az ifjú Arthur jelenít meg tettével, mikor is kivonja a kősziklából az Excaliburt, de Siegmund a kardot egy fából húzza ki, így a történet az előbbi kettőnél jóval közelebb áll az alánoknak ahhoz a – véleményünk szerint a köbe zárt kard motívumának is forrásául szolgáló – szokásához, miszerint a földbe vagy kivágott fatörzsekbe vágták kardjaikat. Hogy a Vulsunga-monda vette-e át a motívumot az Arthur-legendából, vagy fordítva, esetleg a két hagyomány egymástól függetlenül kölcsönözte azt a rajnai és galliai alán hódítóktól, vélhetően nem lehet kellő biztonsággal megállapítani.

A Geoffrey-féle *História* és a walesi szövegek mellett a kard a kőben epizódot a nárt mondák sem tartalmazzák. Együtt említik viszont Batrazt égy bizonyos mágikus karddal, A pontosság kedvéért itt fontos különbséget tennünk az arthuri mondákban léptennyomon felbukkanó *két* kard közt. Az alliteráló *Morte Arthure*-ban Arthurnak két kardja van: Háború és Béke, Clarent és Claris.[11] A történetben máshol mindkét kardot Excaliburnak[12] hívják. A hagyomány szerint Caliburnus[13] eltörött, amikor Arthur megvívott egy forrást védő névtelen lovaggal.[14] Merlin tanácsára

[10] Davidson 1964:49. Colarusso (személyes közlés) fölvetette, hogy a motívumban a fold kilenc régióját átdöfő kard ősi iráni szimbóluma *és* egy olyan cserkesz monda olvad össze, melyben á hús egy kardot húz ki a Világfából.

[11] Ackerman 1959:59.

[12] Az alliterativ*Morte Arthure* kritikai elemzését lásd: Harnel 1984, Perry 1865, és Krishna 1976.

[13] Calabrinus Arthur első kardja, melyet egy köböl húzott ki. Jóllehet a kőbe zárt kardot, legalább egy 13. század végi angol szöveg, az *Arthour and Merlin (Arthur és Merlin)* (Turnbull 1838) világosan Excaliburnak nevezi (Newstead 1967:38), az Arthur uralkodói jogát igazolni hivatott kard – ha nevében nem is mindig, de szerepében mindenképp – különbözik a csodás Excaliburlól, melyet Arthur Malorynál később a Tó Hölgyétől kap, és mely haláláig birtokában maradt.

[14] A 12. századi arthuri hagyomány (és nyomában a *Camelot* [1960] című darab, majd az *Excalibur* [1981] című film) szerint Arthur itt Lancelottal vív meg, aki névtelenül egy folyót vagy patakot véd. Ez esetleg áthallás lehet a Robin Hood-legenda Robin Hood és Little John közti híres küzdelméből, mi-

Arthur a kard darabjait vízbe dobja, mire a Tó Tündére átnyújtja neki az Excaliburt. A kardok elnevezése valószínűleg annak köszönhető, hogy Arthur második kardjába belekovácsolták a törött Caliburnus darabjait[15] – hasonlóan ahhoz, ahogy Siegmund újrakovácsolja kardját, és Perceval összeilleszti a Grál-kard törött szilánkjait, így lett a „*Caliburnus*ból"[16] vagyis „*ex Caliburnus*" – Excalibur.

Az ily módon született kard hasonmása az oszét hagyományban is fellelhető.

Arthurhoz hasonlóan Batraz mostohaanyja révén tesz szert egy varázskardra.[17] Ezt a varázskardot dobják a nártok kelletlenül a tengerbe, akárcsak Bedivere az Excaliburt (ill. Caledwlfet,[18] Caliburnust, stb.). Az Excalibur, melyet Arthur a Tó Hölgyétől kapott, így legvégül ugyancsak a vízhez tér meg. A Geoffrey of Monmouth szerint „*Avalonban kovácsolt*" Excalibur az összes Arthur-szövegben fontos szerepet játszik, beleértve a kora walesieket[19] is, A *The Dream of Rhonabwy (Rhonabwy álma)* szerint Arthur kardjának markolatát „*két kígyó míves alakja ékesíti, melyek torkukból mintha tüzet okádnának, midőn kivonják a pengét*" bármennyire hevesen is érvel Paton amellett, hogy egyértelműen pán-kelta kardról van szó, a motívum alapján legalább annyira lehet a kard szarmata, mint kelta.[20]

És mit tudhatunk a másik Excaliburról, mely varázslatos módon a templomudvarban jelenik meg, és egyedül csak Arthur képes a köböl kihúzni? Ammianus Marcellinus elbeszélése szerint (31.4.22): az alánok „*minden vallásos eszméje kimerül abban,*

---

kor a harcosok vezérét legyőzi egy idegen, aki aztán csatlakozik a csapathoz.

[15] Glare 1982:302; Lacy et al. 1986:176; Nickel 1975a:11.

[16] A kardról, melyet Lancelot. a Tó Hölgyétől kap, a legendákban az áll, hogy „*könnyen vág vasat és acélt*" (Webster és Loomis 1951:30). Lásd az 'Excálibur' szó eredetének említett magyarázatát.

[17] Dumézil 1930:61-63.

[18] Ford (1983:271) a Caledfwlch nevet a wales-i *caled* (kemény) és *bwlch* (pont) szavakból származtatja. Zimmer (1890:516-517) a Caledvwkh (Caledwlch) szót, Arthur kardjának nevét, a Caladbolg szóra, Fergus kardjának nevére vezeti vissza.

[19] Thorpc 1966:217, és Wace(Rhys 1928:43).

[20] Gantz 1976:177-191; Paton Rhys-nél 1928:xvi; lásd Rolle 1980:125.

hogy barbár rítusok közepette csupasz kardot döfnek a földbe, melyen éppen kóborolnak, s a harci eszköz előtt – mint Mars, a föld védőistene előtt – mély tisztelettel hódolnak".[21] Sulimirski szerint az efféle kardimádat az összes iráni nyelvű pusztai népnél szokványos volt, és igazolásul Hérodotosz állítását idézi, mely *szerint* az észak-pontiusi tartomány szkítáinál a vaskardot, a „*szkimitárt*" a hadisten, a szkíta Árész[22] képmásának tekintették, *Alethia*[23] című művében egy 5. századi marseillesi rétor, Claudius Marius Victor is megemlékezik az alánok „*primitív*" vallásáról. Verséből kiderül, hogy a korabeli alánok áldozatokat mutattak be őseik tiszteletére, de a kard az ősi alánok vallásában is központi helyen állott. Ahogyan az első fejezetben említettük, Hérodotosz szerint a szkíták három fő istensége Hesztía (Tibati), Zeusz (Papaeusz),[24] és Papaeusz asszonya, a Föld istennője (Api).[25] A szkíták további fő istenei Apolló (Oetoszürosz), a mennyei Afrodite (Argimpasza), Héraklész és Árész. Poszeidónnak (Thagimaszadasz) egyedül a szkita nemesek hódoltak. Hérodotosz különös részletességgel számol be az Árész tiszteletére bemutatott szertartásról, ez ugyanis a többi istenségnek szóló áldozattól erősen különbözött.[26]

---

[21] Rolfe 1939:395.

[22] Sulimirski 1970:36; Hérodotosz 4.62; de Sélincourt 1972:190.

[23] Schenkl 1888:335-498, II. 189-200; Bachrach 1973:31-32; Courcelle 1948:221. Werner (1956:16) a marseilles-i alán temetések bizonyítékairól ír.

[24] Vagyis „*Apa*"; Nausziká az Odüsszeiában „*Pappának*" hívja az apját, és volt Kis-Ázsiában is egy helyi isten, akit a görögök *Zeus Papának* neveztek.

[25] Hérodotosz 4.59-62; de Sélincourt 1972:289-290.

[26] Íme a szokványos szertartás leírása:

> Az áldozat mellső lábait összekötik, majd a szertartás vezetője, megrántva hátulról a kötélét, ledönti lábáról az állatot, s közben a megfelelő isten nevét kiáltja; aztán az állat nyakára hurkot csúsztat, rövid pálcát dug a kötél fonalába, s addig tekeri, míg az állat meg nem fullad. Tüzet nem gyújtanak; nincs frissgyümölcs ajándék, sem boráldozat. Mihelyt az állat kimúlik, megnyúzzák, aztán jön a hús felfőzése. Ehhez némi lelemény kell, hisz Szkítiában nincs elég fa a tűzrakáshoz, úgyhogy a helybéliek a nyúzás végeztével a húst a csontról előbb lefejtik, és aztán helyezik azt az üstbe – mármint ha van egyáltalán üstjük: eme üstöket az országban készítik, alakjuk a leszboszi keverőedényre hasonlít, csakhogy annál jóval nagyobb majd a csontokból az üst alá tüzet raknak. Ha üstjük nincs, a húst vízzel

A szertartást az Arész-templom előtt végezték, melyből minden szkíta fővárosban emeltek egyet. Ezek a templomok egymásra halmozott farönkökből álltak, az építmény teteje lapos volt, három oldala meredek, egy pedig lejtős. A farakás tetején állt az ősi vaskard, az istenség képmása.

> *„Évente mutattak be ló- és egyéb állatáldozatokat a kardnak, mely sokkal nagyobb számú ajándékot kívánt, mint bármely más istenségük. Hadifoglyokat is áldoztak Arésznak, ámbár emberek esetén másféle rend volt szokásban, mint az állatoknál: minden száz emberből egy férfit [értsd: foglyot] szemeltek ki; fejére bort öntöttek, nyakát egy tál fölött elmetszették, majd a tálat a rakás tetejére helyezték, és a kardot vérrel öntözték.*[27] *Míg ez odafönt történt, alul az emelvény közelében egy másik szertartást végeztek el. Ez abból állt, hogy a megölt foglyok jobb karját és kezét levágták, majd a levegőbe földobták. Ennek, s az egész szertartásnak a végeztével a hódolók eltávoztak. Az áldozatok karját és kezét pedig hagyták ott heverni, ahova az leesett, a törzstől külön”.*[28]

Úgy tűnik, a kardnak, mint isteni szimbólumnak az imádata a sztyeppéi kultúrákban meglehetősen mélyen gyökerezik. Ahogy Bachrach rámutat, a kardkultuszt még a nem indoeurópai hunok is átvették alán-szarmata[29] szomszédaiktól. A kardkultusz később, az 5-6. században a Nyugat-Európa különböző részein letelepedő alánokkal érkezett meg Nyugatra.

Batraznak számos olyan tulajdonsága van, mely őt a szkíta Árészhoz köti. A nárt-mondák 18. meséjében „*Miként vészen bosszút Batraz apjának, Hamicnak gyilkosán*" – Batraz megöli

---

kevervén mind az állat bendőjébe töltik, és hasonlóképp a csonttűz fölött főzik. A csontok igencsak jól égnek, s a felbontott bendőben könnyedén elfér az összes hús. E fortéllyal az ökör, vagy bármi más áldozati állat a saját tüzén s levében fő meg. Ha a hús megfőtt, annak és a belsőségeknek egy részét az áldozó pap a földre dobva felajánlja. Mindennemű állatot áldoznak, de leginkább lovakat. Hérodotosz 4.59-62; de Sélincourt 1972:290

[27] E gyakorlat hatással lehetett azokra a legendákra, melyből a vérrel telt Szent Grál edény ill. kehely történetei kifejlődtek (lásd a 8. és 9. fejezetet).

[28] Hérodotosz 4.59 62; de Sélincourt 1972:290-291.

[29] Bachrach 1973:111.

apja gyilkosát, és a gyilkos jobb kezét viszi el mostohaanyjának bizonyíték gyanánt.[30] Mostohaanyja ekkor utasítja, vigye vissza a kart az áldozathoz, hisz „*nincs szokásban a nártok közt, hogy elhamvasszanak oly előkelő személyt, kinek holtteste nem ép*."[31] Egyebütt szó esik róla, hogy Batraz előtt farakással illendő hódolni.[32]

El kell ismerni, hogy míg Ammianus beszámolójában a hangsúly a kard földbe szúrásán van, addig a középkori európai románcokban áttevődik a kard kihúzására, melyet mindig egy rátermett hős visz véghez. Amit azonban a szarmata vezérek kiválasztásáról tudunk – rendszeresen a legjobb harcosok közül kerültek ki –, az arra enged következtetni, hogy a kard kihúzásának aktusa fontos része lehetett az Ammianus[33] szavai szerinti „*barbár*" ceremóniáknak is. Talán a dolognak ez az oldala egyszerűen elkerülte a római történetíró figyelmét, ami érthető is, hiszen a kard kihúzása semmiképpen sem lehetett olyan feltűnő és gyakori jelenség, mint a kardbálványok puszta látványa a földben.

Mindent egybevetve, a kőbe zárt kard motívumában – mely először Boron *Merlin*-jében tűnik föl – véleményünk szerint nemcsak az alán-szarmata kardkultusz jelei fedezhetők fel, de talán egy egyelőre ismeretlen alán-szarmata – vagy csak alán – rítusé is. Ebben az ifjak bizonyították felkészültségüket, hogy a harcosok soraiba léphessenek.[34] Mint emlékezetes, Arthur alig serdült föl, mikor is Kay és gyámja[35] kíséretében a csodálatos kard meg-

[30] Dumézil 1930:63.

[31] Dumezil 1930:63.

[32] Dumézil 1930:64. A Borata-nemzetségből (A nártoknak a harmadik szerepkört betöltő nemzetségéből) való Batraz, illetve a Ban király nemzetségéhez tartozó Lancelot minden harcias hajlamuk ellenére mindketten olyan családból származnak, melyhez a hadakozás gondolatánál közelebb áll a termékeny építésé. (A dumézili felfogásban ezek a szerepkörök hasonlóak a történelmi „*rend*" vagy „*osztály*" fogalmához, de annál sokkal összetettebbek – a fordító megjegyzése) Hogy a kardrítus képe miért nem maradt fenn az alán szarmata hagyományok nagy részét különben megőrző oszétoknál, nem világos, hiszen elődeik aktívan gyakorolták azt (lásd Ammianus Marcellinus 31.4.22; Rolfe 1939:395

[33] Ammianus Marcellinus 30.2.22-23; Rolfe 1936, 3:392-395; Bachrach 1973:21-22.

[34] Littleton 1982b:58-59.

[35] Arthur gyámját a forrástól függően *Antor*-nak vagy *Ector*nak nevezik.

jelenésének helyszínére vonult.[36] Azzal, hogy Arthur – csaknem véletlenül – véghezviszi azt, ami addig senkinek nem sikerült, s kihúzza a kőből a kardot, nemcsak, azt mutatja meg, hogy ő Uther Pendragon trónjának jogos örököse, hanem azt is, hogy méltó és felkészült a lovagi életre. Úgy látszik, Galahad esetében a hangsúly az utóbbira esik, hiszen belőle nem lesz király. Későbbi Grál-lovag szerepére – ami őt az összes társa (köztük Arthur) fölé emeli – talán épp az a kard jogosítja fel, melyet az úszó kőből kihúz.

Ismételten hangsúlyozzuk, nincs rá bizonyíték, hogy valóban létezett olyan alán-szarmata szertartás, ami magában foglalta a kard földből való kihúzását. Csakhogy a kőbe zárt kard motívuma mégiscsak bekerült az Arthur-mondakörbe, s ezért talán nem nagy merészség feltételezni, hogy létezett a kard-rítusnak egy olyan ága, melyet a római Ammianus nem említ. Colarusso rámutatott, hogy a kard földből, fából, és különösen Tleps üllőjéből[37] való kihúzásának motívuma a cserkesz nárt-mondákban[38] is fellelhető.

A jelkép középkori értelmezése már túlmutat a pogány hagyományokon. Ami a kardot illeti, a hadisten szimbolikáját felváltotta a fegyver kereszt formájú markolata által megjelenített kereszté, Ahogy Eachrach is rávilágít: „*a kő, pontosabban a szikla jelenti az egyházat; ez tartja a kardot, a szent uralom jelképét, mely csak az igaz királyt engedi magához*."[39] Ám ha le-

[36] Mind Robert, mint Malory Londont említik színhely gyanánt. Geoffrey (9.l) azonban azt írja, hogy Arthurt Silchesterben koronázták meg, és hogy Dubricius, aki a szertartási végezte, a „*Légiók városának*" érseke volt. Ez elnevezés egyaránt vonatkozhat Yorkra, Chesterre és Londonra Thorpe 1966:212.

[37] Tleps („*a kovácstűz istene*"), aki Oszétia nárt mondáiban Kurdälegon néven jelenik meg a Kaukázusi népeknél a kovácsmesterség istene volt. Neve a *klups ill. *kalupsz, „*acél*" szóból származhat (Colarusso személyes közlése alapján; lásd latin *chalybs* „*acél*" [Glare 1982:308]; lásd még a *kalybesszek,* egy egyik kovácsolással foglalkozó kaukázusi törzs nevét; Lewis és Short 1907:324; Magne 1953:330; Vinaver 1958:516, Nickel1975a; 11

[38] A cserkesz nárt mondák egyik történetében három testvér ércet ad Tlepsnek, melyből az kardot kovácsol. Aki a testvérek közül kihúzza az üllőből a kardot, az elnyeri a kard viselésének jogát (Colarusso személyes közlése alapján). A Tlepsről szóló mondák több más, cserkeszekkel rokon törzsnél is ismertek.

[39] Bachrach 1973:111.

bontjuk a keresztény szimbolika leplét, mögötte olyan szertartás képe bontakozik ki, mely pontosan egybevág a kereszténység előtti alán-szarmata vallásról szerzett ismereteinkkel, melyben a csupasz kard képviselte természetfölötti erő központi helyen állott. Hogy a kard egy kőbe van zárva, és nem a földbe szúrva, az mit sem von le a hasonlóság lényéből. Elképzelhető, hogy a kard afféle *axis mundit* – „*világtengelyt*" –, szent vonatkoztatási pontot is képvisel, ahonnan egy törzs magát származtatja. Ha elemzésünk helyes, a szent kard eltávolításának aktusa elválaszthatatlanul összefűzi a harcost a szakrális központtal. Emellett felruházza őt a fegyverben rejlő természetfeletti erővel, és ennek révén a teljes jogú harcosok sorába emeli.

Maradt még két fontos részlet, amiről okvetlenül szólnunk kell, hogy tiszta képet kaphassunk a „*kőbe zárt kard*" motívum eredetéről.

Az első szerint a legtöbb arthuri szövegben a kard valójában egy üllőből áll ki, és ez utóbbi van a kőbe beágyazva.[40] Miért épp egy üllőből? E ponton roppant izgalmas egybeesést találunk. A Nibelung-ének[41] szóbeli és írásos emlékeiben Siegfridet egy Mime nevű isteni kovács avatja be a fémmunka[42] titkaiba, és a hős e tudás révén jut a varázskard birtokába. Maga készíti el fegyverét, igazolva, hogy valódi harcossá érett.[43] Ha egy harcos képes kardot kovácsolni magának, akkor tökéletesen elsajátította hivatása művészetét.[44] Mikor Arthur kihúzza a kardot az üllőből,

[40] Cowen 1969 1:16. A fő kivétel az *Arthour and Merlin* - ahol az üllőről nem esik említés – amely 3 követ kezőképpen írja le a jelenetet (II. 27-29; lásd Weston 1910a:119):

Ott a földön nagy kő hevert,
Széles volt s jó magas, biz áni,
S abból egy szép míves kard kiállt.

[41] Vagyis az úgynevezett *Nibelung Stoff (Nibelung-anyag)*.

[42] Hálával tartozunk Udo Strutynski kollegánknak, aki (személyes beszélgetésben) felhívta figyelmünket a Siegfried-hagyományban fellelhető hasonló vonásokra.

[43] Egész pontosan megjavítja a kardot, melyet apja, Siegmund húzott ki egy fából, miután a kardot Odin lándzsája kettétörte; lásd: Davitson (1964:49). Lásd az Arthur legendakörből Perceval kardját, és a törött Excaliburt, melyet a Tó Hölgye cserél ki Arthurnak.

[44] Jóllehet a keresztény kort megelőző időkből való, a kőbe zárt kard motívumának ez a vetülete nem tűnik jellegzetesen alán-szarmata eredetűnek. Inkább

a kovácsmesterség jelképéből, voltaképpen „*megkovácsolja*" saját kardját, és Siegfriedhez hasonlóan megmutatja, milyen jártasságra tett szert mesterségében.[45] Nem elképzelhetetlen, hogy az alánoknál és a szarmatáknál is élt ez a hagyomány.

A fennmaradó második kérdés: miért hiányzik a „*kard a kőben*" epizód a brit krónikákból és Geoffrey Históriá-jából? Egyelőre sajnos nem tudjuk a pontos választ. A ribchesteri és más britanniai szarmata lelőhelyeken végzett ásatások nem szolgáltattak bizonyítékot a földbe szúrt kardok rítusáról.[46] Talán a jazigok[47] már az előtt elhagyták a kardkultusznak ezt az ágát, hogy a rómaiak legyőzték és légióikba besorozták őket.

Mint korábban láttuk ez utóbbi szarmata törzs kelt át először a Donon a közép-szarmata időszak alatt (kb. i. e. 200-50), s a többi szarmata törzzsel ezek után már alig érintkezett. Amikor pedig Britanniában letelepedtek, végleg elváltak az alán-szarmata kultúra fő ágától, így aztán az a mintegy két és fél évszázad amit szorosan a római katonai rendszer és a helyi kelta törzsek mellett élve töltöttek, még akkor is elmoshatta a hagyományt a történelmi Arthur idejének eljövetelére, a 6. századra, ha i. sz. 175 környékén még valóban a jazig kultúra szerves részét képezte.[48]

Érdekes, hogy a „*köbe zárt kard*" motívum a „*kontinensen*", pontosabban a mai Franciaországban született Arthur-regényekben bukkan fel először, közelebbről Bretagne keleti, és Orlèanais megye nyugati részért, éppen ott, ahol az alánok letelepedtek, és ahol így a kardkultusz alighanem még sokáig elevenen élt. Mire

---

a széles körben elterjedt észak-európai kovácsszimbolika megnyilvánulásának látszik. Ez a szimbólumrendszer jelenik meg Wayland kovács történetében, a finn *Kalevalában,* és még jó pár egyéb olyan regében, melyben isteni vagy félisteni kovácsok őrzik az ércet fémmé alakító mágikus tudományt, és annak művészetét, miként alkalmazhatják e tudást a gyakorlatban a harcosok.

[45] Bizonyos értelemben Perceval „*újrakovácsolja*" a törött Grál-kardot azzal, hogy darabjaiból összeilleszti.

[46] Példa erre többek közt egy földbe szúrt kardot ábrázoló ikonografikus kép; Richmond 1945:16-29; Sulimirski 1970:173-176, Littleton és Thomas 1970:520-523.

[47] Például a roxolánok és az ászok (az oszétok ősei), Lásd: Sulimirski 1970:171-172.

[48] Vagyis a 2. fejezetben említett *dux bellorum* („*hadvezér*").

Róbert de Boron és más szerzők szövögetni kezdték Arthurról, Merlinről és a Grálról szóló meséiket, Bretagne-ban és Franciaország egyéb részein ez a jellegzetesen alán eredetű jelkép, a kőbe ágyazott kard kereszténnyé lett változata vélhetően már rég beépült az Arthurról, Lancelotról és hőstetteikről szóló szájhagyományba, A szimbólum végül egybeforrt az üllő-motívummal és a 13. század végén, hála a francia lovagi költészet térhódításának, a történet átszivárgott Angliába. Itt aztán – ismereteink szerint – első ízben az *Arthour and Merlin-ben* foglalták írásba.[49]

[49] Weston 1910a:119; Turnbull 1838. Az Arthur-legendákban (a kőbe zártakon kívül) más kardok is gyakorta felbukkannak. A Grál legendákban szerepel például Salamon kardja, mely a „*Salamon*" név miatt lehet érdekes, A *Bibliotece sanctorum* (1961 :col. 651) szerint Szent Alanum neve, melyet az egyházi feljegyzések; S. Alanumként idéznek, a középkori Britanniában később *Salamonná* ferdült. A kardkultusz más tájakhoz hasonlóan mindvégig széles körben virágzott vaskorszaki Európában. Obayashi és A. Yoshida (1975) a szkíta kardkultuszt Közép-Ázsiától Japánig összevetette több más kultúra kardkultuszával (pl. a hunokéval). Könnyen meglehet, hogy a hagyományos japán tisztelet a kardok és a kardkovácsolás iránt ugyanabból a forrásból fakad, mint az a szertartás, ami az Arthur által a templomudvarban véghezvitt tett alapjául szolgálhatott. E lehetséges összefüggéssel, és azzal a felvetéssel kapcsolatban, hogy a japán mondairodalom egy egész sor „*arthuri*" alakot tartalmaz (pl. Yamato-takeru hőst, aki meg-

hal röviddel azután, hogy mágikus kardjától elszakad) lásd: Littleton 1982a: 258-261; 1983; 1995. Több tó mélyén finoman megmunkált kardok tömegét találták (lásd: Clark és Piggott 1965:329; Glob 1969:188; Megaw 1989: 130-131). A Tó Hölgye köré épülő arthuri történetekre talán részben hatással lehetett az utóbbi leletek sugallta szertartás is.

Hetedik fejezet: A hüllőmotívum

Az Arthur- és Grál-románcokhoz kapcsolódó képek közül talán a kígyó-ábrázolások a leginkább figyelemreméltóak. Egy 1290-ből származó híres illusztrált kéziratban a csatázó Arthur alakját egy szélzsákszerű, kígyó (vagy sárkány)[1] alakú zászló alatt mutatják. Ez a középkori lovas-ábrázolásokon gyakran visszaköszönő kép feltűnő egyezést mutat az ősi sztyeppei és brit szigeteki szarmata hagyománnyal.

Mint korábban láttuk, az egyik szarmata törzsnek az ókorban Hérodotosz által említett elnevezése, a „*szauromata*" valószínűleg „*gyíkembereket*"[2] jelenthetett, és igen valószínű, hogy a hüllőkkel kapcsolatos fogalmakat a görögök állandó jelzőként használták a „*szkíta*" nép megjelölésére.[3] Az oxfordi angol szótár a latin *sarmatae* szót a görög „*szarmaták*" és „*szauromaták*" szavakra vezeti vissza, „*innen ered a szauromata alak*".[4] Ez utóbbi forma alighanem a görög σαυρος „*gyík*" szóból származhat, és a névválasztásnak a nép által használt kígyó alakú zászló lehetett az oka. Úgy látszik, hogy a gyík vagy sárkány fontos szimbólum volt a szarmatáknál, és törzsi totemállatként szolgált. Hasonló rugalmasság jellemző a „*kígyó*" középkori képzetére, mely mögött – úgy tűnik – bármiféle hüllő meghúzódhatott.[5]

Kígyók és sárkányok gyakorta felbukkannak a szarmata kézműves tárgyakon, így a nemzetségek és a törzsek azonosítására szolgáló szent *tamgákon* is.[6] E tárgyakat a nomád kultúrákra jellemző állatábrázolások díszítik (lásd a 2. képet).[7] A szkíta állat-

[1] Párizsi Nemzeti Könyvtár. BN tr. 95, foí. 173v. Loomis és Loomis 1938:95-97, fig 236; lásd a 4. képet.

[2] Colarusso (személyes közlésben) rámutatott, hogy a cserkesz nárt mondákban Árkán Arkhozh cselszövő „*egy gyíkember, kinek bőrét tetőtől talpig pikkelyek borították*".

[3] Lásd Sulimirski 1970:21.

[4] Simpson és Weiner 1989,14:487.

[5] Lewis and Short 1907, part S:467-468.

[6] A lengyel *woppen*-nel (címerpajzs) kapcsolatban lásd: Phillips 1965:99. Lásd Nickel 1975a;12.

[7] Wensdus, in Beck et al. 1881:122.

stílus egyik széles körben elterjedt motívuma a tekeredő kígyóé, melyet néha a farkával a szájában ábrázolnak. Az utóbbinak ékes példája a jól ismert aranyplakett, melyen egy összetekeredett kígyóval küzdő farkas (vagy valamilyen farkasszerű állat) látható.[8]

13. kép. Páncélos lovasok az *Arany zsoltároskönyv*-ből (22. kódex, fol. 140, Zumbül album, St. Gallen, Stifstbibliothek). A St. Gellen-i Stifstbibliothek engedélyével.

[8] Phillips 1965:97, fig. 107.

Az arthuri hagyomány bővelkedik az efféle hüllőábrázolásokban. Az *Estoire del Saint Graal/Merlin* egyik kéziratában Merlin egy kígyószerű zászlóval a kezében tűnik föl. Ez pontosan egyezik azzal a zászlóval, amit egy szarmata harcos hordoz egy Chesterben talált sírkővéseten (lásd: 14. képet).[9] Ugyanebben a kéziratban, egy másik illusztráción sárkány/kígyó alakú zászlót tartó lovag látható.[10]

Ahogy már szó volt róla, Elis Gruffydd Króniká-jában Arthur és Mordred a végső összecsapás idején különös állatokat tűznek sisakjukra.[11] Az efféle állati lényeket preves-nek nevezik (lásd: 2. fejezet). Ugyanezeket a kígyószerű repülő teremtményeket a középkori angolban a ma már viperát jelentő „*adder*" szóval illették.[12] A viperát, ezt a spanyol eredetűnek tartott kígyófajt ellenben a latin *vermis* nyomán keletkezett *wyrmis* néven nevezték a középangolban.[13] Az adder nevű lényt viszont mint egyfajta szárnyatlan sárkány képzelték el. A csatában e lények egymás felé „*szökellnek*" és „*ugrálnak*", hogy a küzdők vitézségét és bátorságát bizonyítsák.[14] Itt valójában talán egyfajta kígyó alakú díszről lehet szó a vezérek sisakján, mely a szarmata harcosok által hordozott zászlóra emlékeztethetett.[15] Lehetséges, hogy Maloryt is egy effajta látvány ihlette meg, hiszen véleménye szerint Mordred és Arthur utolsó csatájának eredendő oka az volt, hogy egy kígyó megharapta egy lovag sarkát.

Az Arthur-mondakör még különösebb legendái közé tartozik annak a fiúnak a története, aki megcsókol egy kígyót, hogy lánynyá változtassa. Az utóbbi történet a 12. századi Walesben buk-

[9] Párizsi Nemzeti Könyvtár BN fr. 95 fol. 327v, „*Merlin a Pendragont hordozza*" kel: 1290; Loomis and Loomis 1938:95-97. 224. ábra. Lásd: Sulimirski 1970:pl. 46; lásd a 3, képet.

[10] Párizsi Nemzeti Könyvtár BN, fr. 95, fol. 173v, „*Arthur a csatában*"; Loomis és Loomis 1938:95-97, fig 236.

[11] Walesi Nemzeti Könyvtár, MS 5276D és Mostyn MS 158.

[12] Az óangolban *nædre* „*sárkány vagy repülő kígyó*" (Simpson és Weiner 1989,1:142).

[13] Az óangolban a **wurmi-z* formából származó *wyrm* (Sympson and Weiner 1989, 20:562).

[14] A csata leírása Lloyd-Morgantói származik (személyes közlés alapján).

[15] Ilyenek az „*Aranyember*" (a belső borítón) koronáján látható motívumok.

kant föl.[16] A *Lanzelet*-ben Lancelotnak egy erdőbe kell mennie, és meg kell csókolnia egy kígyót.[17] A kígyóról kiderül, hogy valójában szépséges hölgy, aki a későbbi művekben a ravasz és fondorlatos Elaine képében jelenik meg. Érdekes megjegyezni, hogy az ír *Lebor Gabála Érenn-ben* a firbolgok földdel telt zsákokat vittek magukkal, hogy védjék magukat a mérges hüllők ellen.[18] Később ugyanez a szöveg említi, hogy Görögországban ír földet árulnak mérges kígyók elleni védőszer gyanánt. A legendák kígyók iránti rajongása azonban a bremetennacumihoz hasonló szarmata törzsekkel való érintkezésnek éppúgy betudható, mint bármely tisztán kelta forrás hatásának.

14. kép. Merlin a Pendragonnal (Párizsi kézirat. Bibliothèque Nationale, f. fr. 95, fol. 327v). A Párizsi Nemzeti Könyvtár engedélyével.

Ugyancsak jól dokumentált a nők, a kígyók és a szkíta uralkodók közti összefüggés. Az egyik szkíta mítosz Héraklészt és egy kígyólábú istennőt nevez meg a szkíta királyok őseiként.[19] Rostovtzeff kiemeli a részletet, hogy az istennőnek a holló és a kutya[20] a szent állata, miközben a Tó Hölgye is kapcsolatba hoz-

[16] Owen 1968:82.
[17] Paton 1929:5-19.
[18] Macalister 1940, 39:147.
[19] Macalister 1940, 39:153. Az utóbbi legenda kapcsolatba bozható azokkal a mesékkel, melyek szerint Írországból Szent Patrik űzte ki a kígyókat.
[20] Hérodotosz 4-9-13; de Sélincourt 1972:273-274; Rolfe 1980:125.

ható a kutyákkal.[21] A nárt Szozriko születéséről szóló legenda elmeséli, hogyan jött világra a hős egy kősziklából, miután egy öreg pásztor a gyönyörű Szatana hercegnőt, a nártok Bölcs Aszszonyát megpillantva magját a sziklára hullatta. Ugyanezt a történetet mesélik a görög Héphaisztoszról és Athénéről, akiknek „*frigyéből*" kígyólábú gyermek szülelett.[22]

Az Arthúr-mondakör nő-kígyó párhuzama a Tó Hölgye, Lancelot nevelőanyja köré összpontosul. A *Prophécies de Merlin*-ben (Merlin próféciái) például a Tó Hölgyét olykor szépítő jelzővel fehér kígyónak nevezik.[23] A Tó Hölgyéhez hasonlóan némelykor kígyókkal társítják Artemiszt is. Egy alkalommal Uther Pendragon négy gyűrűt küld a Tó Hölgyének, melyeket egy megölt kígyó egy-egy foga ékesít, és a Fehér Kígyó (a Tó Hölgye) megállapítja, hogy azok nagy varázserővel bírnak. Ehhez hasonló az a walesi történet, melyben Peredur egy csapat harcossal találkozik, akik egy kígyó halálára várakoznak, hogy a varázsgyürüt, melyen a hüllő ül, megkaparinthassák.[24] A nárt-mondákban Hamincegy fogat kap ajándékba egy nőtől, amivel arra kényszerít egy másik nőt, hogy kígyó képében éljen a rengetegben mindaddig, míg ráér, hogy elvegye feleségül.[25] A *Lanzelet* egy történetében Lancelot örökli azt a mágikus gyűrűt, melyet Uther korábban a Tó Hölgyének adományozott. Egyszer pedig az erdőben járva Lancelot megcsókol egy kígyót, aki erre nővé változik.

Vannes-i Caradoc legendáiban is hasonló kapcsolat figyelhető meg a nők és a kígyók között. Weston rámutat, hogy a Chrétien-féle *Conte del Graal* első folytatásában szereplő „*Book of Carados* [azaz Caradoc] *(Carados könyve)* határozottan idősebb", mint a mű többi része.[26] Caradoc találkozása a kígyóval terjedelmes helyet foglal el a történetben, és érdekes, hogy

[21] Rostovtzeff 1922:107-108.
[22] Paton 1926,1:169, 171; lásd Dumézil 1930:75-77. Lásd: 5. fejezet 23-as jegyzet.
[23] Paton 1926,1:169,171; lásd: Guinivere mint fehér kígyó (Paton 1926, 2:242-243).
[24] Goelnick 1975:3; lásd: Fanfir a sárkány Wagner *Gyűrű* ciklusában.
[25] Dirr 1925:197-199.
[26] Weston 1906-1909,1:314.

Caradoc a kígyótól a hű Guimier révén szabadul meg.[27] Harper hasonlóságokat fedezett fel az ebben a fejezetben tárgyalt kígyók, és a skóciai néphagyomány kígyói közt.[28] Gaston Paris véleménye szerint a *Caradoc* magva ír eredetű, Lot azonban ezt cáfolja, és ő Britannia északi részére teszi a regék forrását, ír helyett inkább skót eredettel ruházva fel azokat.[29] Ne felejtsük el azonban, hogy a kígyós zászló alatt harcoló és Hadrianus falát védő szarmaták ugyancsak Britannia északi részén telepedtek le. Emellett, ha figyelembe vesszük a Caradoc és Batraz közötti párhuzamokat, valamint Weston azon nézetét, mely szerint eredetileg a Batrazzal szintén sok közös vonást viselő Gawain volt a legenda hőse, igen valószínű, hogy a történet inkább szarmata semmint kelta eredetű.[30]

A kígyómotívum lényeges eleme némely Grál-történetnek is. Az 1200-1210 közt keletkezett ófrancia nyelvű *Grand Saint Graal* (más néven a *Lancelot Grail)* Lovelich-féle verses angol fordításában (1450) érdekes módon jelenik meg a kígyómotívum. A történetben Nascien egy kígyóról álmodik, ami megtámadja őt,[31] majd elpusztít egy fát:

> *And beside this Tre Cam Owt a Serpent,*
> *that there flawmes of fyr out Caste cerament,*
> *and waster this faire tre Anon,*
> *And Alle the flowres there Everichon:*

---

[27] Weston 1906-1909, l :309-311. Lásd a német mítoszt, melyben Loki hűséges hitvese felfogja testével a Loki ellen küldött kígyó mérgét (Q501 -és motívum, „*Loki bűnhődése*"). Noha Loki története ma már nem más, mint a földrengések eredetét feszegető mese, ugyanazokból a motívumokból áll össze, mint Caradoc históriája Ti. a hűséges feleség/menyasszonyéból (T210-es motívum: „*Hitvesi hűség*"), a kígyóéból (R41.3.1-es motívum: „kígyókkal telt börtön", valamint az ezzel rokon B765.41.3.1-es: „*A nő keblére sikló kígyó, mely az alvó asszony tejét elszívja*") a serlegéből (D1380-as motívum: „*Mágikus kehely*") és az elrabolt asszonyéból (aki végül mindkét történetben kiszabadul, R1552-es motívum: „*A férj megszabadítja feleségét*

[28] Weston 1906-1909,1:314

[29] Paris 1899:212; Weston 1906-1909,1:314; Lásd: Lot 1899:568.

[30] Weston 1906-1909,1:316.

[31] Lovelich 1874-1905, 1:417.

Thanne Anon After, I the plyth,
Al this was past Owt of the kynges syht.[32]

És e fa mellől előjőve ama kígyó,
S perzselő lángokat fújtatott ugyancsak,
S felégeté eme szép fát hamar,
S rajta mind a virágos lombokat,
Majd sebtiben, úgy biz ám,
A király elöl eloszolt a látomás.[33]

Ezt a kígyót általában „*az emberi lélek halálával*" és a „*halál leheletével*" azonosítják.[34]

Kígyók más Arthur-legendákban is előfordulnak. Waile közöl egy ősi passzust a Huth-féle Merlinből, melyben „*egy bizonyos Orpheus nevű varázsló arra ítéltetett, hogy a nyaka köré fonódott két kígyóval a Grál-kastélyban raboskodjon mindaddig, amíg a Szent Grál után folytatott kutatás be nem végeztetett*".[35] Megjegyzendő viszont – amint arra Waite is rámutat – hogy a varázsló alakjának már semmi nyoma nincs *A Queste (A Szent Grál keresése)* fennmaradó változataiban, S mint láttuk, amikor a *"Lanzalet*-ben Valerin elrabolja Guinevere-t, a királynét egy kígyókkal körülvett kastélyban tartja fogva, és ezt az akadályt Lancelot nem tudja áttörni.

---

[32] Lovelich 1874-1905, 1:427, 11.231-236.
[And beside this tree came out a serpent,
that there flames of fire out cast certainly,
and wasted this fair tree soon.
And all the flowers [th]ere every one
Then soon after, I swear to you,
All this was passed out of the king's sight.]

[33] Saját fordítás.

[34] Lovelich 1874 1874-1905,1:432-433; Malcor 1991:77. Később a szövegben egy fekete férfit „*Bölcs Kígyónak*" neveznek**.** (Lovelich 1874-1905, 2:44). Az utóbbi alakot később az ördöggel azonosítják (Lovelich 1874-1905,2:50; Malcor 1991:77). Még később egy nagy kígyót megöl a Rózsa-ember (Lovelich 1874-1905,2:142). E teremtmény a Halál vagy a Gonosz (a francia szó kettős értelmű), akit Jézus legyőz (Lovelich 1874-1905,2:147; Malcor 1991:77).

[35] Waite 1933:199.

Markale amellett érvel, hogy Szent Mihály sárkánya voltaképpen a „*kígyós Apolló*" alakjának keresztény környezetbe illeszkedéséből született.[36] Azt pedig, hogy Percevalt a *Queste del Saint Graal*-ban és más legendákban kígyókkal említik együtt, egy helyi gall legenda hasonló módon való átlényegülésének tekinti. Figyelembe véve, milyen nagyszámú szarmata település állt akkoriban a környéken, éppen ennyire lehetséges, hogy a legendák mögött meghúzódó mítosz szarmata eredetű.[37] A 1215-1235 között íródott *Queste* Fekete Kígyóját Markale a 1300-1325 közötti walesi *Peredur* kígyójával[38] kapcsolja össze, mivel mindkét hüllő kövek tetején tűnik föl.[39] Okfejtése szilárdabb talajra ér, mikor az alkimikus ikonográfiából és a sárkány (kígyó) őrizte föld alatti kincs motívumából kiindulva a Perceval-legendák kígyóit a bölcsek kövével hozza összefüggésbe.[40] A *Peredur* walesi szerzője és a francia románcírók vélhetően közös – alighanem francia – forrásból merítettek.[41] Ez a forrás lehetett szóbeli hagyomány vagy valamilyen képzőművészeti alkotás. Pauphilet szerint a *Queste del Saint Graal* kígyó motívumait a kehely és kereszt mellett kígyókat ábrázoló képek ihlethették.[42] A Karoling-művészek mitológiai motívumhasználatáról szólva gyakran szokták felhozni példaként a megfeszítés-ábrázolásokat, ahol kí-

[36] Markale 1982:139.

[37] Grenier 1931, 5:398 kk.; Stein 1949-1959,1:264; Bachrach 1973:59.

[38] Goetnick (1975:1,36) a 12. századra teszi a *Peredur* keletkezését, de a legtöbb szakértő ma egyetért abban, hogy a *Queste*-be hamarabb kerültek bele a két legendában egyezni látszó szakaszok, és (a *Llyfr Gwyn Rhydderedh* feltehető születési ideje alapján) ezért kelteztük későbbre a kígyómotívumnak ezt a változatát.

[39] Markale 1982:62.

[40] Markale 1982:62:63.

[41] Loomis 1956:28; Frappier 1953:i, 40; Jones and Jones 1949:xxix; Roques 1910:385; Loth 1923:53 f.; Marx 1960:92-93; Lewis 1957:xi; Thurneysen 1912: 189; Bruce 1923, 1:347; Chambers 1927:155; Fourquet 1938:30,110; Foerster 1887:xxixf.; Nelli 1951:119; Vendryes 1950:24; Williams 1909:121; Zenker 1923:241-242; Windisch 1912:192, 273, 280; Schofield 1895:153; Jones, G. 1926:83,86; Kittredge 1916:262; Rivoallan 1957:135-136; Jones, R. (1957:225; 1960:xvi); Jones, W. 1907-1927, l :253; Goetnick 1975:2.

[42] Pauphilet 1921:116; lásd még: Malcor 1991, 3. fejezet, több helyütt.

gyó fekszik a kereszt alatt, illetve a Világfa alatt tekeredő Midgard-kígyó képét, fölötte a fán kapaszkodó Odinnal.[43] A kép átvételének iránya ugyanakkor meglehetősen bizonytalan. Heinrich Zimmer beszámol egy a Buddha-legendáiból ismert, idevágó momentumról, melyben egy kígyó hétszer csavarodik Buddha teste köré.[44] Ugyanez a motívum tűnik fel még például a Mithrász-vallás Kronosz-szobrain és a dél-franciaországi Bethlehem-barlangban is.[45] Teichmann azzal a nézettel áll elő, hogy a keresztény mitológiában megfigyelhető összefüggés az élet fája, a kereszt, és a – különösen kőből fakadó – víz közt, valamint a kereszt mellett feltűnő kígyó az egyiptomi halottkultuszból származik, ahonnan Németországba a kaukázusi térségen, az Ibériai-félszigeten, majd Franciaországon át jutott el.[46] Az egyik ilyen egyiptomi képen a napistenhez szorosan kötődő kígyó egy fa tövében tekeredik, márpedig a napistent az alánoknál a kupa jelképezi.[47] A kehellyel és kereszttel együtt ábrázolt kígyó motívuma részben talán e két szimbólum ötvöződésével magyarázható.[48] Mindenesetre, ahogy az az arthuri hagyomány más elemeinél is látszik, a kígyó-kereszt kép elterjedési területe (ti. a Rajnavidék és a Pireneusok) pontosan egybevág az alán és szarmata települések helyével, ennél fogva legalább annyira valószínű,

[43] A keresztet *axís mundinak* (világtengelynek) tekintették a középkori teológusok; lásd: Cirlot 1983:69. E képek rokonságának tárgyalását lásd Malcor 1991:74-75. Lásd: Schiller 1972,2:107. A legenda szerint e kígyó a (világot körbeölelő) tenger fenekén hever, és a saját farkába harap. A Világfa (a *Yggdrasill* kőrisfa) a három világba, *Niflheimr*-be, *Myðgarðr*-ba és *Asgarðr*-ba ereszti gyökereit, ám a művészetben ez a képzet rendszerint a fa tövében tekeredő kígyó alakjában jelenik meg. Szintén összefüggés lehetséges *Höðr* vaksága és *Longinus*-nak a megfeszítés-ábrázolásokon mutatott vaksága között. Lásd: Pediles 1911, több helyütt.)

[44] Cirlot 1983:287; Zimmer 1946.

[45] Birks és Gilbert 1987:34. A barlang feltehetően a kathar vallási szertartások és beavatások színhelye volt. Hogy ez a „*kígyó*" a Mithrász-hit révén keletkezett, vagy kathar véset, vagy csupán néhány természetesen keletkezett vonal a sziklában, biztosan nem tudható.

[46] Teichmann 1986:138-145. Teichmann elképzelhetőnek tartja még az Afrika-(és a mai) Spanyolország-Franciaország-Németország útvonalat is

[47] Az egyiptomi *Halottak könyvéből;* Teichmann 1986:142, pl. 84.

[48] Malcor 1991:74-77.s

hogy a jelkép alán örökség, s eredete nem az egyiptomi kultúrához nyúlik vissza.

Bár a keresztény szimbolika révén, Éva és a Tudás Fájánál megjelenő kígyó közti kapcsolat lehetett némi hatással a fák és a kígyók, illetve a nők és a kígyók társítására az Arthur-legendákban, mégis sok legenda lényegi vonása – pl. a Tó Hölgyének alakja – határozottan arra vall, hogy a kígyóelem valami egyéb, nem keresztény kútfőből kerülhetett át az Arthur királyt és a Kerekasztal lovagjait megéneklő történetekbe. Míg teljesen abszurd ötlet volna keresztény alapon értelmezni Arthur kígyós zászló alatt harcoló, vagy éppen a sisakján kígyóalakot viselő képét, addig egy szarmata királyra mindkét motívum tökéletesen ráillene.

IV. Rész A Szent Grál

Nyolcadik fejezet: A Szent Grál, Annwfn üstje és a Nártamonga

E fejezetben igyekszünk rámutatni néhány érdekes párhuzamra, melyek az arthu-ri hagyománnyal elválaszthatatlanul egybeforrt Szent Grál, valamint az őszét nárt mondákban hasonlóan lényeges szerepet betöltő Nártamonga, a „*a nártok (hősök) felfedője*" között áll fenn.[1]

A Szent Grál

A Róbert de Boron *Joseph*-jében felvázolt eredeti elképzelés szerint (lásd: 17. térkép) – mely az *Estoire* és a *Queste* különféle változataiban is olvasható – a Grál az utolsó vacsora serlegével azonos, amelybe Arimatheai József fogta fel Jézus vérét a megfeszítésnél, vagy a keresztről való leemelésnél. A Grál-történetnek ebben a változatában Józsefet egy időre bebörtönzik, és fogsága alatt a Grál látja el valami mannaszerű eledellel. József aztán magához veszi a kelyhet, és Jézus néhány más kísérőjének, többek közt Lázárnak és Mária Magdolnának a kíséretében keleti térítőútra indul. Itt találkozik két pogány királlyal, Mordrainsszal és Nasciennel, és megkereszteli őket *Evelake* és *Szeráf néven.* József aztán Nyugatra viszi a Grált, és Marseilles-nél száll partra. Gallián át Cornwallba utazik, és ott ismét börtönbe vetik. Ez alkalommal Mordrains és Nascien siet megmentésére, miközben seregüket a Grál táplálja. Mordrainst megbénítja a Grál hatalma, Nascien pedig megvakul. Nascien a mennybe száll, de Mordrains arra kárhoztatik, hogy életben maradjon, míg Arthur udvarából fel nem keresi a Grál lovagja. A Grál őrzésének feladata Józsefről fiára száll.[2]

A Szent Grál többféle alakban jelenik meg az arthuri hagyományban; az utolsó vacsora kelyhe csupán egy a sok közül. Jóllehet Cavendish szerint a történetet Normandiai (Hódító) Vilmos bárdjai csak az 1066-os hastingsi csata után ismerték meg, és a

[1] Dumézil (1978:228-236) ezt a szót *Revelatrice*-nak fordítja (de ez ugyanúgy felfedőt jelent magyarul).

[2] Fiát a forrástól függően Josephe-nek vagy Alain-nek nevezik.

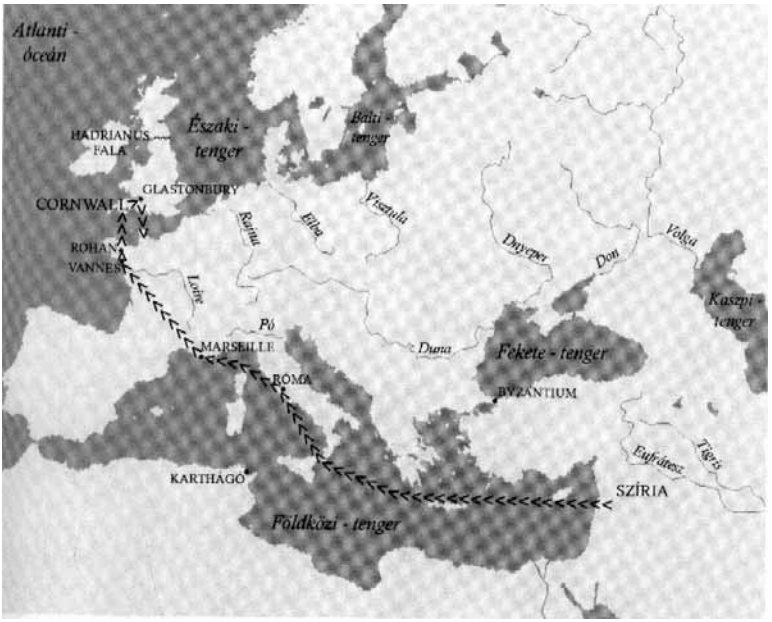
legendát ők vitték vissza magukkal a Rajna menti térségbe, bizonyítékok szólnak amellett, hogy a Grál-legenda – legalábbis abban a változatban, mely a Grált a keresztnél használt serleggel azonosítja – már 516-ban ismert volt a Rajna-vidéken.[3] A Grálnak a 12-13. századi irodalomban szereplő más megjelenési formái a pislákoló fénytől a kőig hallatlanul változatos képet mutatnak – a Grál szinte bármilyen alakban megjelenhet. Az egyik jellegzetes különbség Chrétien és Manessier elképzelései között, hogy Manessier bevezeti az embert élelemmel táplálni képes *„riche"* Grál fogalmát. Ez az eltérés azért is érdekes, mert Chrétiennek elvileg lehetősége volt rá, hogy a néphagyományból számtalan „*ételt adó*" edényt emeljen át műveibe (D1472. I. 19-D1472.1.33-as motívumok). Markale szerint a Grál ételt adó képessége a kelta hagyományból eredhetett.[4] A *Sir Gawain at the Grail Castle-ben (Sír Gawain a Grál-kastélynál)* a Grál emberi beavatkozás nélkül magától látja el az áldozás szent eledelével az ünnepi gyülekezetet.[5] A *Queste* ír fordításában pedig Arimatheai József a Grál segítségével a kenyér megsokszorozásának csodáját ismétli meg (Máté 15.:36-39; Márk 8:l-10).[6]

A Grál két formája, a kehely és a kő közötti eltérés Marx szerint annak tudható be, hogy a szerzők az ősi kelta forrás más-más változatát használták föl.[7] A Grál Marxnál az uralkodói hatalom jelképe (lásd a 15. képet),[8] és szerinte a középkori szerzők a legendás ír sziklának, a Nagy Falnak,[9] más esetekben pedig az uralkodói hatalom kelyhet hordozó női jelképének motívumából meríthettek. A Grál e formáinak azonban nem csak kelta eredetmagyarázata lehetséges, és e tekintetben elsősorban a Grál ke-

[3] Cavendish 1978:27; lásd: Malcor 1991:42.
[4] Markale 1989:278.
[5] Weston 1903:21.
[6] Falconor 1953:217, II. 1599 ff. A Grálhoz hasonlóan Arimatheai József testét, is elszállítják egy másik országba, ahol véget vet egy hosszú éhínségnek. (Lovelich 1874-1905, l :323).
[7] Marx 2953:254-255.
[8] Bár valószínűbb, hogy a kelyhet tartó nő allegorikus figurája Eklézsia alakjából származik; Malcor 1991:128-185; lásd: 15. tábla.
[9] A kő, mely csikorgott, ha Írország igazi királya állt fölötte; Rees és Rees 1961:29

hely, illetve egyéb *grandalis* („*üst*" vagy „*edény*") megjelenési formáira kell ügyelnünk.

A Grál-kehely motívumára erősen hatott a keresztény szentáldozás szertartása.[10] Ez a hatás néhány tudóst, köztük Loomist is arra késztetett, hogy példákat keressen a keresztény hatásra a Grál-hagyomány más helyein is. A Grál-kastély „*Corbenic*" nevét például a *cors-benoiz,* vagyis *„szent kupa"*[11] összetételre vezeti vissza. Noha szófejtését rendszerint nem fogadják el, a Grál-legendák és a keresztény szentáldozás összefüggése jól ismert és széles körben elfogatott nézet a Grál-kutatók körében.[12] Lényegében az egyetlen vitatott részlet az, hogy maga a szentáldozás ihlette-e a legendákat, vagy csupán átformálta annak részleteit.[13]

17. térkép: Arimatheai József utazásai

[10] Malcor 1991.
[11] Loomis 1956:243.
[12] Pl. Ashe, in Lacy 1986:306-307.
[13] A kutatók többsége ez utóbbi álláspontot van; pl. O'Gorman, in Lacy 1986:259.

15. kép Jézus vérének felfogása a Grálba. („II. Henrik másolatainak gyűjteménye." eredetileg Reichenauból (kel. 850) München, Bajor Tartományi Könyvtár., cím 4452.). A Bajor Tartományi könyvtár (Bayerische Staatsbibiliothek) engedélyével.

A Grál és az utolsó vacsora kelyhe közti kapcsolatot néhány középkori kézirat akkor is sejteni engedi, ha erre nem történik szó szerinti utalás a szövegben. A *Li Roumans du bons chavalier Tristan (A jó Trisztán lovag románcai)* kézirat egyik illusztrációján (KN.K. fr. 99. föl. 563) a Grál az asztalfőn ülő Galahad feje fölött lebeg a Veszélyes Ostrom történetében. Ha eltekintünk attól, hogy a kehely nem az asztalon áll, hanem lebeg, illetve hogy az asztalnál ülők középkori nemesek, akik nem Jézus és az apostolok ruháiban láthatók, észrevehetjük, hogy az illusztráció pontosan olyan, mint az Utolsó Vacsora hagyományos középkori ábrázolásai.[14] Az pedig, hogy hordozó nélkül jelenik meg a lakomán a Grál, sokkal inkább oszét, mint kelta motívum.

A Grál keleti eredetének gondolata gyakran visszatérő témája az Arthur-kutatásnak.[15] Egyes szakértők szilárd meggyőződése, hogy e legendák valahonnét a Kaukázus-hegység környékéről származnak, vagy legalábbis e vidék közvetítésével terjedtek tovább nyugatra. Cooper és Oakley szerint a Gangesz tájáról ered a Grál-hagyomány; „*Triabalibot földjéről jutott... a Kaukázusba ... majd onnét... az Agrimontin hegyei közé*”.[16] Schröder elmélete szerint a Grál-történet eredete egészen Indiáig nyúlik vissza, míg Iselin a szíriai származás mellett kardoskodik.[17] Franz Kamper a „*keleti mítoszokban és az arab legendákban*” keresi a Grál-legenda gyökereit.[18]

A szarmaták ősi népe északkelet-iráni nyelvjárást beszélt, s ahogy Phillips és mások rámutatnak, hitviláguk sok lényegi vonásban egyezett a Perzsiában és egyéb helyeken élő nyelvrokonaikéval.[19] Emellett a kutatók egy része már régóta úgy tartja, hogy a legendákban tetten érhető némi „*perzsa*" – ha nem éppen szarmata vagy szkíta – felhang. Abegg felveti, hogy Parzival apjának, egyik neve, a Gharmet, a *Gayomart* alakból eredhet, az *Aveszta*[20] első emberi lényének nevéből. Szintén perzsa anyagok-

[14] Pl. Lozachmeur és , 1984, 1.4:21
[15] Pl. Sterzenbach 1908:10.
[16] Cooper-Oakley 1900:148-149.
[17] Schröder 1910; lásd Iselin 1909; Evola 1967:18.
[18] Closs. in Matthew 1984:33.
[19] Phillips 1965.
[20] Jung és von Franz 1986:14-15.

ra hivatkozva Suhtschek kísérletet tesz annak bizonyítására, hogy Wolfram von Eschenbach *Parzival*-ját vissza lehet vezetni a *Barzu-Wame* című iráni elbeszélésre. Javaslata szerint a Grál-kastély egyik neve, a Monsalvatsch vagy Montsalvat – Salvat-hegy – megfeleltethető egy híres perzsa szent hely *Sal-wadsche* elnevezésének. Ugyanakkor a Faugére által felvázolt elméletben a Grál-legendák a 11. században kerültek valahogy Európába, véleménye szerint a keresztesek közvetítésével.[21] Az utóbbi felfogás fő problémája azonban, hogy számos bizonyíték igazolja az arthuri legendák, és azon belül a Grál-ciklus jelenlétét Európában már jóval a keresztes háborúk előtt.[22] Ennek ellenére csakugyan úgy tűnik, hogy a német Grál-románcok erőteljes iráni hatást mutatnak.[23] Jóllehet ezek a „*perzsa*" összefüggések meglehetősen homályosak, mégis elképzelhető, hogy a szentség kereséséről szóló közös iráni hagyomány újabb, független fejlődési ágáról tanúskodnak, amely Európába talán a középkor derekán kerülhetett át. Az eseteges iráni-német szál létezése tehát nem cáfolja nézetünket, miszerint a hagyomány magva csaknem egy évezreddel korábban érkezett, és inkább tükröz északkelet-iráni, mint „*perzsa*" eredetet.

Wolfram azt állítja 1200-1210 közt írt Parzival-jában (16. 827. 1-2), hogy Chrétien nem a Szent Grál „*igaz*" történetét beszéli el. Bár Wolfram elbeszélése jó néhány részletben eltér Chrétienétől, e kettő, illetve a többi kontinentális Grál-románc közt felfedezhető különbségekre magyarázatul szolgálhat az, hogy a magvukat képező közös és egységes alán hagyomány rendre más-más történelmi közeg befolyása alá került. Wolfram a maga Gráljának megformálásában erősen épít a dél-galliai alán forrásokra.[24] Amellett, hogy felismerhető helyszíneket és személyneveket válogat arról a környékről, fölöttébb valószínű, hogy a történet keretét is délről kölcsönözte. A *Parzival*-ban a Grált egy sziklaként írja le, mely magán viseli őrzőinek a „*templomosoknak*" a nevét. Az utóbbi Grál-őrök névadói, a templomos lova-

[21] Matthews 1984:41; lásd Laugére 1979:198-205.
[22] Malcor 1991.
[23] Markale 1982: 151.
[24] Poag 1972:56-67.

gok a hiedelem szerint a kathar eretnekség örökösei voltak és rájuk szállt a feladat, hogy Salamon-templom kincsét őrizzék.[25] Némelyik templomos a katharokhoz hasonlóan dél-galliai alán családokkal hozható összefüggésbe.[26] Valószínű, hogy Wolfram számára egy, az alánok dél-galliai utódainál fennmaradt alán történet szolgált forrásul.

Markale markáns összefüggést lát Wolfram P*arzival*-ja és a manicheus stílusú perzsa *„31 gyöngy lovagja"* című mű közt.[27] Szerinte ez a hasonlóság hiányzik a többi Grál-legendából, és a vérrel telt kelyhet, illetve Chrétien „*mély tálját*" Wolfram tudatosan helyettesítette a kővel. Wolfram Grálját gyakorta jellemzik „*német-iráni*" Grálként. Erre a feltűnő német-iráni kapcsolatra a legkülönfélébb elméletekkel igyekeztek már magyarázatot találni: a dél-franciaországi kathar eretnekség hatásától a keleti mesék hatásáig sok minden szóba került már. Úgy tartják, hogy ezeket a hatásokat a keresztes lovagok hozhatták magukkal Európába.[28] Friedrich von Suhtschsek szerint „*az Arthur-mondakör iráni eredetű, és a Wolfram-féle* Parzival*, illetve a Gawain-románc gyakorlatilag szabad fordítása bizonyos perzsa szövegeknek*".[29] Closs szerint nem közvetlen fordításról van szó, szerinte a Grál-történet inkább egy „*réges-rég feledésbe merült*" perzsa eredetű forrásból fejlődhetett ki.[30] A Grál-legenda őse – írja Closs – „*Perzsia és Afganisztán határvidékén születhetett*", és elképzelését részben azzal indokolja, hogy Wolfram szoros kapcsolatban állt a manicheus hittel.[31] Elmélete szerint az arabok és a keresztesek közvetítették a legendákat, és az albigensek vagy más néven a katharok hitvilága termékeny talajt biztosított e legendák európai térhódításának.[32] Markale úgy érzi, hogy a *Parzival* – mely saját forrásaként egy rejtelmes Kyot nevű embert nevez meg – az egyetlen olyan Grál-

[25] Baigent, Lincoln és Leigh 1982:29-59.
[26] Pl. Albi városának Goerik-hoz hasonló alán grófjai révén.
[27] Markale 1982:156-157.
[28] Vagyis a *Queste del Saint Graal*-ban *(A Szent Grál keresésé-ben)* említett cisztercita változat; Markale 1982:157-158.
[29] Markale 1980:268-270; Evola 1967-69.
[30] Closs, in Matthews 1984:41-42.
[31] Matthews 1984:41-42.
[32] Matthews 1984:43.

románc, mely a katharokéval rokon gondolatokat fejez ki.[33] Waite még tovább megy e tekintetben, s kijelenti, hogy a Kyotra való utalás az egyetlen irodalmi emlék, ami a Grál hagyományt Dél-Franciaországhoz köti.[34] Wolfram ugyan nem használja fel a történetet, mely Parzival családját apai ágon a Kelethez köti, ugyanakkor a keleti gyökerű Gahmuret-dinasztiát az Anjou-házzal fűzi egybe.[35]

A Paradicsom, melyet Albrecht fest le az 1270 körül írt *Titurel*-ben, szándékoltan keleties jellegű, sőt még egy Indiából származó Grál-lovagot is felvonultat.[36] Az iráni Paradicsom és az arthuri legendák közti átfedésekre jó néhány tudós tett utalást.[37]

E hasonlóságokat rendszerint az érintett kultúrák közös indoeurópai örökségével szokták indokolni.[38] Weston jó érzékkel figyel fel rá – és nyomában Closs is hangoztatja – hogy „*a túlvilágon tett látogatások a kelta tündérhitből nem minden esetben vezethetők le*".[39] Röviden szólva, az alvilágról alkotott keleti felfogás mélyebben hatott a Grál-kastély legendájára, mint a kelta másvilág képe.[40]

Owen szerint a Grált Róbert de Boron ruházta fel a fényadás képességével. Ez a képességet Wolfram később a Grál hordozójának tulajdonítja.[41] Róbert feltehetőleg az apokrif *Nikodémusz-evangélium*-ból vette át a motívumot, és őt követve használták fel azt később a *Conte del Graal* második folytatásának, a *Perlesvaus*-nak. és a *Lancelot* prózának a szerzői.[42] A szakértők némelyike azonban egy másik forrást tekint valószínűbbnek, és úgy tartja, a Grál fénymotívuma egy keleti mítoszból fakad.[43] A mennyei fény motívuma jó néhány ősi mondában felbukkan, kü-

[33] Markale 1982:159-160.
[34] Waite 1933:375.
[35] Markale 1982:164.
[36] Saerk 1903:48.
[37] Glück 1923; Closs, in Nelli 1951:51.
[38] Closs, in Nelli 1951:54.
[39] Closs, in Matthews 1984:30.
[40] Peebles 1911:196.
[41] Lot-Borodin 1919:77.
[42] Owen 1968:173.
[43] Delcourt-Angelique 1984:9l.

lönösen Keleten.[44] Érdemes rámutatni, hogy néhány kutató szerint a Grál valójában nem más, mint a *mercure igné,* a „*merkúri tűz*" alkimista szimbóluma, amely azonos az ősi perzsa *Xvarənah* „*dicsfény, nimbusz, glória*" fogalmával,[45] ami síita források közvetítésével juthatott el Nyugatra.[46] Ringbom felvetette, hogy a keresztény művészet szimbolikájában két dolog is kapcsolható ehhez a motívumhoz: (l) a Xvarənah, a „*fény*" és (2) a kígyó (érzése szerint az utóbbi egy egyiptomi misztériumi kultusz révén került német földre a Meroving-korban).[47] Véleménye szerint Wolfram különös Grál-változatát a német *Perle* szó sugallhatta, mivel a csillogást és fényt is jelentő szó másik értelme „*drágakő*", illetve „*ékszer*". Fuehrer ezzel összhangban kiemeli, hogy Chrétien *Conte del Graal*-jának. több kéziratában „*drágakövek tömege díszíti a Grált*."[48] Faugére osztja Ringbom elképzelését arra vonatkozóan, hogy összefüggés van Wolfram Grálja és az iráni *gohar* (szó szerint: „*legbenső lélek*") közt, és egyetért vele abban is, hogy a *gohar* megfelel a német *Perlének* (lásd: 4. fejezetet), miután mindkettő hordozza a vízben lévő „*tűz*" jelentését.[49] A Grál és a Xvarənah közti egybecsengéseket tárgyalja Gallais is. Szerinte az iráni Xvarənah-nak a *„Xvarənah royal*"-ban való kiteljesedése mindhárom, Dumézil által azonosított szerepet magában foglalja.[50] A *„Xvarənah céleste" („mennyei Xvarənah")* például megfelel a Grál-fény és a Grál-hajadon együttes képzetének,[51] Gallas párhuzamot von még a kehely formájában megjelenő Grál és Jamsid kupája (vagy Jima, illetve a hindu Jáma), valamint Kai Khusrau[52] legendája közt, és úgy véli, mindezek a hasonlóságok Írország és India közös indoeurópai örökségéből következnek.[53]

---

[44] Staerk 1903:6.
[45] Puhvel 1987:106.
[46] Duval 1979:181.
[47] Ringbom 1951:315-316. Valószínűbb azonban, hogy a kígyótiszteletet a szarmaták terjesztették el a térségben.
[48] **Fueher** 1970:142.
[49] Faugére 1979:61; Ringborn 1951:484,492.
[50] Gallais 1972:113.
[51] Az irániak ugyanezt Daena által jelenítették meg (Gallais 1972:113).
[52] Gallais 1972:113; Levy 1967:99 f.
[53] Gallais 1972:249.

Kai Khusrau legendáiban több olyan kupa létezik, mely az őszinteséget és az igazmondást hivatott próbára tenni.[54] Coyajee egyebek mellett ezeket a hasonlóságokat is az indoeurópai mítoszok és az arthuri legendák közös „*árja örökségének*" számlájára írja.[55] A kelták folklórja és mitológiája valóban szinte nyüzsög a különféle mágikus edényektől, csakhogy ugyanezek a motívumok világszerte számtalan más nép kultúrájában is előfordulnak.[56] Coyajee megfeleléseket lát a Grál-hagyomány és az iráni hagyomány közt „a) a Grál és a Fény *[Xvarənah]* természetében, b) a nekik tulajdonított tisztaságban és magas szellemiségben, c) a Szent Grállal és a Fénnyel összefüggésbe hozott „*kincsekben*" ill. „*ereklyékben*", és a magukat Grál, illetve a Fény keresésének szentelő harcosok hőstetteiben. Ezeket a megfeleléseket jól szemlélteti például a 'Bosszúkeresés epizódja a Halászkirály történetében, illetve a hős királlyá válását elbeszélő legenda, és a 'Nagy bolond' című mese.[57]

Bármennyire meggyőzőek és szabatosak is azonban ezek a keleti származást feszegető elméletek, sok kutató még mindig a kelta mitológiában, és benne Annwfn üstjében, vagy egyéb varázsedényekben keresi a Grál eredetét.

Annwfn üstje

Goetnic szerint, bár a Grál már kezdetektől fogva kétségkívül vallásos jellegű tárgy, eredetileg nem a keresztény valláshoz kötődött.[58] A walesi *Peredur* története szerint például a Grál-hős nem keresztény; a műben ugyanis a hős nem válaszolhat Kay (Cai) kérdésére, hiszen megesküdött, hogy nem áll szóba keresztényekkel.[59] Goetnick az edényben a kelta „*napisten*" tulajdonát látja,[60] Goetnick egyetlen bizonyítéka arra nézve, hogy a Grál kelta származék, pusztán annyi, hogy a kelta hagyományban több

[54] Vagyis az Upamszu kupa, az Agrajana kupa és az Ukthja kupa; Coyajee 1939:72.
[55] Coyajee 1939:90.
[56] Lásd Vendryes in Nelli 1951:78.
[57] Coyajee !939:87-88.
[58] Goetnick 1975:295-297.
[59] Goetnick 1975:16,36.
[60] Ilyen istenség nem volt a kelta mitológiában (MacCulloch 1918, 3:7-213).

hasonló, élelmet adó edény létezik. Az efféle edényeket azonban rengeteg nép folklórjában ismerik. Mint látni fogjuk, az alán hagyományban is ismert, és bizonyosan elég alán élt Galliában ahhoz, hogy a motívumot a szomszédos kultúrákban elterjesszék. A fenti érv önmagában tehát korántsem elegendő a kelta eredet alátámasztására.[61] .

A Grál-hajadont Goetnick az uralkodói hatalom és a birodalmi jog jelképével azonosítja. Felfogásával – amely szerint minden kelyhet hordozó nő kelta hatalmi szimbólumként értelmezendő – az a fő gond, hogy az Eklézsia[62]-hagyomány már jóval azelőtt széles körben elterjedt, hogy a kéziratokban bármiféle utalás megjelent volna az uralkodói hatalom allegorikus figurájára. Különösen igaz ez a kereszt alatt megjelenő kupára.[63] A motívumot vélhetően a Grál-kéziratokat szerző és másoló papok vagy teológiai képzésben részesült világi szerzők vezették be a köztudatba. Weston említi, hogy amikor Bors látogatást tesz, Corbenic kastélyában, Hlaine apja elmondja, hogy lánya keservesen sír, mert elvesztette szüzességét, és így nem lehet többé a Grál hordozója.[64] Weston szerint a lány az eredeti változatban egy elesett lo-

---

[61] A 409-ben Hispániába vonuló alán vandál, és szvév törzsek összesen legkevesebb 200. 000 főt számláltak. 411-ben mintegy 30.000 alán tartózkodott egyedül Lusitániában. Az Athaulffal együtt tartó barbárok száma 70.000 és 300.000 között mozgott, ebből legalább egy hadtest alán volt.

[62] Eklézsia a keresztény egyház női megtestesítője. A jelkép Reichenauban született, majd gyorsan elterjedt szerte Európában. Eklézsia szerepéről az arthuri hagyományban lásd: Malcor 1991:128 171.

[63] Malcor 1991.

[64] Weston 1903:84, jegyzet a 62. o.-hoz. Weston (1920:77; átv. Waite 1909:603; 1933:573) összefüggést lát a Grál és a tarot-kártya kupa (ma kör) színe közt. Megállapítja, hogy a tarot Keletről jutott Európába. De lai Hoste Ranking következtetését idézi Weston (1920:79), miszerint a tarot szerzői valamilyen indiai nyelvet beszéltek, és a kártya „*erős keleti ortodox hatást tükröz*" (mivelhogy a figurák ruházat a némely esetben szemlátomást oroszos). Nem elképzelhetetlen, hogy a kártya alkotóinak közük lehetett a babonás alánokhoz, akik szenvedélyes jósok voltak.

Érdekes körülmény, hogy a Pireneusok Esclarmonde mondáiban a Fehér Ruhás Hölgy akiben a mitikus ősidők tündére és a kathar főapáca alakja olvad sajátosan egybe nem hal meg, hanem ehelyett csodás módon Ázsia hegyei közt bukkan fel az alánok őshazájában. Az efféle kontinenseken átívelő hatások, melyek a hasonló elméletekben vagy mesékben felmerül-

vagért hullathatta könnyeit. Lehetséges, hogy csakugyan Hlaine volt az eredeti Grál-hordozó, de amíg nyomára nem bukkanunk Weston forrásának (ezt ugyanis elmulasztja megnevezni), a témában messzebbre nemigen merészkedhetünk. A Grál kelta származásának szószólói mindenekelőtt a vélhetően 10. századi, de a hagyomány szerint a 6. századból származó költőnek, Taliesinnek tulajdonított Preiddeu Annwn (Annwfn) című walesi költeményére támaszkodnak. A műben Arthur, akit ekkor még nem neveznek királynak, leigázza Annwfnt, a halál szigetét, és ott szert tesz egy mágikus üstre.

> *A négysarkú erődben, (Kaer Pedryvan), a négyfalú várban,*
> *Előbb regéljem el hírét a nagy nevű üstnek.*
> *Minek tüzet sóhaja táplálja a kilenc szüzeknek*
> *S no meg az őrzője Annwfn edényének.*
> *Mélységes kék [zománc] színe, peremén gyöngydísz,*
> *S gyáváknak [hitszegőknek] nem főzi eledelét,*
> *Bizony így rendeltetek*.[65]

Gyakran hangoztatják a hasonlóságokat a költemény és a *Mabinogi*-legenda második ága, a „*Branwn, Llyr lánya*" című művek közt: Mindkét szöveg egy hadjáratot beszél el, melyről mindössze hét lovag tér vissza, és bár a *Mabinogi* útja nem a másvilágra, hanem Írországba vezet, mégis szó esik benne egy holtakat feltámasztó varázsüstről.[66] Arthur ellenben nem szerepel a történetben,

Létezik azonban egy walesi mese, melyben Arthur és az üst egyszerre szerepelnek – ez a *Culhwch* és *Olwen*. Ebben

---

nek, meggyőzően értelmezhetők az alánok vándorlásának és vallásuk hatásának fényében.

[65] Loomis 1941:889-91. Az angol szöveg így hangzik:

> In the Four-Cornered Fortress (Kaer Pedryvan), four sided,
> My first utterance, it is from the cauldron that it was spoken,
> By the breath of nine maidens it [the cauldron] was kindled,
> Even the Chief of Annwn's cauldron, what is its nature?
> Dark blue [enamel] and pearls are round its rim.
> It will not boll the food of a coward (or one forsworn]; it
> has not been destined.

[66] Ford 1977:58-59.

Arthur Írországban hadakozik, ahol birtokába kerül egy mágikus üst, mely jellegében nagyon hasonlít Annwfn üstjéhez. Barber és Ford egyaránt arra az álláspontra helyezkedik, hogy a *Culhwch és Olwen* a *The Spoils (A hadizsákmány)* egy kései átköltött változata.[67] Geoffrey Ashe szerint a *Culhwch és Olwen* Arthurjának alakja „*röviddel Geoffrey of Monmouth előtt kristályosodott ki a szájhagyományban*" és ezért nem lehet semmiféle „*nárt-legendával magyarázni*"[68] Csakhogy ami a történet lényegét illeti, a *Culhwch and Olwen* a néprajztudósok által az „*Emberevő óriás lánya*" címszó alá sorolt mesetípus egy változata (313. típus: „*a lány mint a hős harcának segítője*"). Ezekben a mesékben mágikus erejű pártfogók támogatják a hőst egy sor lehetetlen próbatétel teljesítése során, hogy végül elnyerhesse az óriás lányának kezét. Ezek a varázshatalmú segítők a beszélő állatoktól a dzsinnekig lényegében bármik lehetnek. Feltételezzük, hogy a mesének ebben a változatában a walesi történet eredeti szereplőit utólag helyettesítették Arthurral, Kay-jel (Cai), Bedivere-reí (Bedwyr),[69] Guinevére-rel (Gwenhwyvaer), és a cameloti udvar más tagjaival, valamint olyan történelmi alakokkal, mint Gildas, vagy mitológiai karakterekkel, mint Nudd fia Gwyn, és más, az arthuri mondakörön kívülről származó legendás figurákkal, mint például Lludd lánya Creiddylad. A *Culhwch és Olwen* írott változatát megalkotó művészt alighanem a Kerekasztal lovagjairól szóló történetek középkori népszerűsége késztethette arra, hogy arthuri jellemekre cserélje le a walesi történet eredeti mágikus segítőit.[70] Ami minket illet, a *Culhwch and Olwenben* inkább egy közismert mese művészi átdolgozását látjuk arthuri elemekkel fűszerezve, semmint egy eredeti walesi Arthur-történetet.

---

[67] Barber 1972:75-76; Ford 1977:58.

[68] Ashe 1985:160-163.

[69] Bedivere-t a Kerekasztal korai legendáiban gyakran nevezik Arthur „*kehelyhordozójának*" (pohárnokának; lásd: 4. fejezet).

[70] Mivel a kelta mondavilágban igen kedvelt volt a zoomorfizmus (az állatok emberi tulajdonsággal való felruházása) ezek a segítők lehettek akár beszélő állatok is; ilyenek például a *beszélő* madarak Connaire *Mor* legendáiban.

Waite szerint a kelta hitvilágban határozottan tetten érhetők a keleti befolyás nyomai, és ebből adódnak a Grál-legendák keleties vonásai.[71] Ettől még persze a Grál-hagyomány nem lesz okvetlenül kelta eredetű. Egyes kutatók arra a megállapításra jutottak, hogy a kelta hitvilág keleties jegyei a hispániai és dél-galliai vizigótok révén jutottak el Írországba.[72] Csakhogy ugyanebben a térségben az alánok is meglehetősen sűrűn laktak, ezért ugyanilyen joggal felvethető az alán-ír hatás lehetősége is.[73] A kelta kereszténység egyház vagy római-brit eredetű, vagy Galliából került át egy az egyben Britanniába.[74] Történelmi tény azonban, hogy számos hittérítő érkezeit Galliából Britanniába.[75] Írásos emlékek szólnak kevésbé hitelesíthető missziókról is: ilyen például a *Queste* ír fordítása, melyben a gall hittérítők, Joseph és Josephe börtönbe kerülnek a brit király, Crudel parancsára.[76] A kontinens királyai, Mordains és Nascien erre sereget toboroznak, és a brit király erői ellen vonulnak. Crudel elesik, és a hittérítők kiszabadulnak. A történetben a hittérítők keleti, nevezetesen egyiptomi gondolatokat hintenek el Britanniában. Mindenesetre csakugyan bizonyítható, hogy a valódi galliai hittérítők már az 5. századtól fogva – tehát britanniai munkájukat megelőzően – szembesülhettek efféle keleti eszmékkel, feltehetőleg a johanníta rítus dél-galliai átvétele révén.[77]

A Keleten született gnosztikus gondolat előbb Rómában és Alexandrában virágzott, majd onnan eljutott Walesbe is, ahol megjelenik Taliesin írásaiban.[78] A gnoszticizmusnak a Britszigetekre és Írországba történő beáramlása minden bizony-nyál rányomta bélyegét az alakulóban lévő kelta keresztény egyház képére, mely ennél és még néhány egyéb oknál fogva kifejezetten Róma-ellenes jelleget öltött.[79] Nemigen tartható viszont az az el-

[71] Waite 1909:434.
[72] Chadwick 1962; Marx 1965:8-9.
[73] Littleton és Malcor, publikálatlan dolgozat.
[74] Waite 1909:448.
[75] Waite 1909:440.
[76] Falconer 1953:196 II.705-724.
[77] Waite 1909:448.
[78] Barthélémy 1987:236.
[79] Barthélémy 1987:256.

mélet, miszerint a gnoszticizmusnak ez a formája szülte volna a Grál-legendákat, az arthuri legendák ugyanis csaknem kivétel nélkül a római megszállás korszakából valók.[80] Érdekes megjegyezni, hogy az alánok éppúgy a római megszállás idején telepedtek le Armoricában – a későbbi Bretagne-ban – és Dél-Galliában, mint a Hadrianus-fal mellé rendelt szarmaták. Weston véleménye szerint a Grál-hagyomány forrása „*a végül keresztény gnoszticizmussá finomult hellenisztikus-orientális misztériumvallásokban keresendő,.. mely a provinciákban szolgáló légionáriusok révén mindenfelé szétterjedt a Római Birodalomban*".[81] A tudósok egy része úgy tartja, a kathar eretnekség egy olyan gnosztikus kultusz örököse, mely a 3, században terjedt el a Római Birodalomban.[82] Marx szerint viszont a Grál-legendákra valamilyen keleti földművelő jellegű misztériumvallás beavatási szertartásának egy átalakult változata hathatott.[83] Megint mások kijelentik, hogy a Grálnak a Mithrász kultusz[84] szolgált forrásául.[85] Még ha a fenti források bármelyike – vagy akár mindegyike – csakugyan hatott is valamely korban a Grál-legendákra, a magunk részéről kitartunk amellett, hogy az általunk ismert legendák magvát a szarmata és alán hódítók vihették be Galliába és Britanniába.

A keleti vallásokra visszavezethető esetleges hatásokon kívül az kelta-ír népi hitvilág is gyakorta felmerül a Grál-legendák lehetséges forrásaként. A kutatók egy egész sor varázsüstöt hoznak fel a Grál ősképe gyanánt. Az egyik, Dagdához kötődő híres üstből például soha nem fogy ki az étel. De ott van például az a három üst is, melyekben az ifjú Cûchulainnt mártották meg, hogy haragját „*lehűtsék*".[86]

---

[80] Lásd a római tábornokokat Arthur családjában, és az Arthurt római császárnak megtevő próbálkozásokat.
[81] Weston 1920; Matthews 1984:30.
[82] Meyer 1956:124-125.
[83] Marx 1952:272.
[84] Lásd Coyajee 1939.
[85] Lásd Corcoran 1968:232.
[86] Kinsella 1969:92. Ezt az üstöt az ősi, kelták lakta vidékeken mindenütt ismerték. Galliában és Britanniában régészeti leletek szolgálnak bizonyítékul az efféle edényekre; és olyan korabeli írók is említik, m int pl. Sztrabón , Markale 1982:188-189

Ezek az ír edények azonban nem rendelkeznek egy fontos képességgel, amivel Annwfn üstje, a Grál és a Nártamonga egyaránt bír; ez utóbbiak elfogadhatják vagy elutasíthatják a személyt, aki magához akarja ragadni őket. A varázsedények gondolata – különösen azoké, melyekből az étel-ital soha ki nem fogy – igen elterjedt motívum; az indoeurópai nyelvcsaládba tartozó ősi népeknél legalábbis mindenképpen (lásd: Dl 171,8-a motívum: „*Varázskupa*" és DI472.1.14-es: „*Az italt adó varázsedény*"), A Thompson szótárában felsorolt változatok egy kivételével mind indoeurópaiként szerepelnek, úgyhogy kézenfekvőnek látszik, hogy a fejezetben tárgyalt összes mágikus edény végső fokon közös – jóllehet igen ősi – indoeurópai mintából fejlődött ki. Csakhogy mire a jazigok Britanniába érkeztek, ez az őstípus – ha létezett egyáltalán – már rég egy egész sor önálló hagyományra bomlott szét, köztük arra a háromra, mely egybekapcsolja a három fenti edényt, így hát nagyon úgy tűnik, hogy az ír üstök is ennek a feltételezett östípusnak az egyik elkülönült fejlődési ágát képviselik. Newstead fejtegetése szerint a Grál ősképe a kelta tengeristenségek, pl. Manannán vagy Bran edénye lehetett.[87] Newsteadet alighanem az vezethette erre az álláspontra, hogy a Grált gyakran összefüggésbe hozzák a tengerrel. Az *Estoire*-ban egy helyütt például Josephe a Grállal a tengerbe gázol.[88] Ez a szertartás azonban számos bibliai képzettársításra ad alkalmat, de olyan rítusokkal is mutat rokon vonásokat, mint az istenszobor fürdetése az ősi szíriai „*Dea Syria*" vallásban, vagy Narhus képmásának vízbe merítése a germán őshitben – s ezek egyike sem minősíthető keltának, még csak áttételesen sem.[89] Gallas bővebben tárgyalja a Grál vízszimbolikáját, összevetve a keleti *Anahitá*val. és a *Continuation-Gauvain-ban* (a *Gauvain-folytatásban),* a *Conte del Graal*-ban *(Grál lovagjában) és* az *Elucidation-ban* (a *Magyarázatok*-ban) fellelhető, a nárt-legendák harmadik szerepköréhez köthető más jelképekkel.[90] Gallais elmélete jóval ésszerűbb, mint a Newstead-féle hipotézis. Az alán vallásban a harma-

[87] Newstead 1939:43.
[88] Hucher 1875-1878, 3:130-131.
[89] A Dea-Syria vallást Lucianus leírása alapján ismerjük; Attrige és Ódén 1976-53. Nerthusról lásd Tacitus nyomán Mattingly 1970; 134-135.
[90] Gallais 1972:248; átv. Dumézil 1958:86-09.

dik szerepkörhöz a tűzhely istennője és a vízisten tartozik. Ezeket a nárt-mondákban Szatana és Batraz/Don Bettir[91] jeleníti meg, Batraz pedig a vízhez és a mágikus Nártamongához egyaránt köthető.[92]

A Nártamonga

A Dumézil által gyűjtött őszét szövegek az edényt nagy mágikus kupának írják le, mely a nártok összejövetelein jelenik meg, és magától újratelik, ha kiürül. A nár-tok kupája varázslatos módon a tiszta múltú „*szeplőtelen*" hős ajkához emeli magát, ezért óhatatlanul állandó vita dúlt akörül, ki a legméltóbb őrzésére.[93] Íme egy részlet az egyik regéből:

> *A nártok egymásközt vitáznak a Nartyamongáról [Nártamonga]. – Én – mondta Uryzmag [Urizmag] –, élenjártam hadaidban, nélkülem diadalt nem arattál volna soha, így hát nem vitás, engem illet a kehely, De Szoszlán, Szozyryko és Batraz így felel: – Nem úgy, nem ítélünk a kupáról oly könnyűszerrel. Arra szállhat csak, ki szeplőtelen [nem esett csorba vitézségén].*
>
> *Erre Uryzmag azt felelte: – Igen, a nártok közt én vagyok a gáncs nélküli hős! – Nem úgy – mondta Batraz –, nem szólsz igazat: egy napon, midőn a nártok a szabadban tanácsot ültek, keselyű ragadott föl, a tenger fölé szárnyalt, s lehajított egy szigetre; hogyan mondhattad, hogy vitézséged szeplőtelen?*
>
> *Aztán Szoszlán szólalt meg: – Én vagyok a nártok közt a szeplőtelen hős! – Hogy állíthatsz ilyet? – felelte Batraz. – Egyszer keresztbe fekve átívelted a tengert, s a partok közt tested hídján indult átkelni a sereg, De hátad elalélt a lópatkó-dobogástól, megrogytál, s mindenki a tengerbe zúdult.*
>
> *Aztán szólott Szoziriko: – De a szeplőtelen nárt hős én*

[91] Abaev 1960:12-14.

[92] Lehűtik egyszer születése után, majd másodszor is, mikor ő lesz az Acélember.

[93] Dumézil 1930:59. A kupát olykor Wac[y]amongac-nak is nevezik.

vagyok. – Nem – mondotta Batraz. – Midőn Barsag kereke [Barcädży calh] *feléd görgött, s így rivallt rád; „*Szoziriko! Hozzád jöttem, fogadj *engem!" akkor megkérdezted: „*Miként fogadjalak*?", és a kerék felelt: „*Szemközt*." Akkor, midőn a kereket szemközt fogadtad, szemed megrebbent. Hogyan mondhatod, hogy te vagy a nártok közt a szeplőtelen? Hát nem szeplő-e ez, a gyáva megingás bélyege?*

Majdan szólott Batraz: – A nártok közt bizony én vagyok egyedül a szeplőtelen vitéz. Igazat beszélek? Mily hibát róhattok föl nekem? – A nártok nem tudtak mit felelni, ezért aztán Batraznak adaték a kupa.[94]

[94] Dumézil 1930:136-137, Saját fordításunk francia nyelvről. A francia szöveg így hangzik:

Les Nartes se querellaient au sujet du Nartyamonga. «Moi, disait Uryzmag, je vous ai appris à fairé des expéditions; sans moi vous n'auriez pu, la coupe me revient» Mais, Soslan, Sozyryko et Batraz répondirent: «Non, nous ne donnerons pas si faeilement la coupe. Nous la donnerons seulemént à celui des Nartes qui vit en héros sans tache.»

Alos Uryzmag dit: «Justement, je suis, parmi les Nartes, le héros sans taehe!» – «Non, dit Bátraz, ce n'est pas vrai: un jonr un vautour t'a enlevé de la place où discutaient les Nartes, t'a porté au-dessus de la mer et t'a posé dans unc ile; comment peux-tu prétendre que tu es un héros sans tache?» Alors Soslan dit: «Moi, je suis, parmi les Nartes, le héros sans tache!» – «Comment oses-tu prétendre cela? riposta Batraz, Une fois tu l'es couché en travers de la mer, et l'armée passait d'une rive à l'autre sur toi comme sur un pont; mais ton dos fut lassé par le poids dt-s chevaux, tu te plías, et tout le monde lomba à la mer!»

Alors Sozyryko dit: «C'est donc moi qui suis, parmi les Nartes, le héros sans tache!» – «Non, dit Batraz. Quand la Roue de Barsag... roulant vers toi, te cria: Sozyryko! ie viens à tói, reçois-moi! tu lui demandas: comment dois-je te recevoir? La Roue te répondit: avec ton front! – et quand tu tu reçus la Roue sur ton front, tes yeux clignèrent, Comment oses-tu prétendre être le Narte sans tache? N'est-ce pas là une taré, unc preuve de pusillanimité?»

Après cela, Batraz dit; «Ccst moi, moi seul qui suis, parmi les Nartes, le héros sans tache, nest-il pás vrai? Quel reproche pouvez-vous me faire?» – Les Nartes ne trouvérent rien à dire et la coupe lui fut adjugée.

Batraz így tett szert a Nártamongára, annak, ellenére, hogy nem volt tagja az Álagáta-nemzetségnek,[95] melynek utódlási vonalára a kupát kezdetben bízták.[96] Batraz egyesíti a három nemzetséget azzal, hogy egyrészt a Boraták véréből való, másrészt vitézebb hőssé válik, mint bárki az Ahszartagta-nemzetségből,[97] harmadrészt pedig megszerzi magának az Álagáták kelyhét. A kontinentális Grál-legendák sokat mesélnek egy családról, melynek valamiképpen köze van a föld termékenységéhez. Ebben a családban fogan meg a kiváló hős, aki a Grál-kastély urává és a Grál őrzőjévé válik.

Más helyütt a Nártamonga afféle „*hazugságvizsgálóként*" működik, és megjelenése a beszélő szájánál különösen, ha az egy hőstettét meséli el, úgy fogható fel, mint igazmondásának bizonyítéka.[98] A 16-os számmal jelölt mesében a nártok szokás szerint iszogatással és kérkedéssel töltik az időt, mikor egyikük, aki féltékeny Batrazra, élcelődni kezd Hamiccel, Bátraz atyjával, és arra tüzeli, mesélje el „*félelmetes fiának*" legutóbbi kalandjait. Úgy gondolja ugyanis, azt a kupa úgysem fogja igazolni.[99] Ekkor betoppan Batraz, és tüstént belevág legújabb kalandjainak elregélésébe, hozzátéve, hogy: – Ha igazat szólok, úgy szálljon a kupa Hamic [Xærnyc] ajkaihoz. Mihelyt a kupa megjelenik, a társaság nyomban tudja, hogy Batraz igazat beszélt.

Elképzelhető, hogy valamiféle kapcsolat van a keleti és nyugati legendák elnevezései között, Chrétien de Troyes ugyanis Amagnonnak (vagy Magnonnak) hívja Amfortas fia sebesült Ha-

---

[95] Colarusso személyes közlése szerint a név a szanszkrit **ārya-kāta* (az 'árja' többes számú jelzői alakja) szóból származik, vagyis annyit tesz, hogy „*árják*".

[96] Dumézil (1978:44-49) megjegyzi, hogy a Nártamotiga-legendák hősei rangrejtve indulnak kereső-útjukra, A Grál-hősök, nevezetesen Parszifál, Galahad és Lancelot szintén névtelenségben vágnak neki a Grál-keresésnek.

[97] Colarusso (személyes közlés alapján) a név első tagjában a *xŝarta-* (lásd szanszkrit *ksatriya* „*harcos*") szót látja, vagyis szerinte az egész név valami olyasmit jelent, hogy „*harcos csapat*"

[98] Ugyanez a gondolat húzódik meg az arthuri hagyomány olyan varázskupái mögött, mint pl. Biket *Lai du Cor*-ja, mely az asszonyoknál felfedi, hűek vollak-e férjükhöz, vagy sem.

[99] Dumézil 1930:58-59.

lászkirály) testvérét.[100] A Chrétien *Perceval*-jához írt folytatásában Manessier pedig ugyanerre a szereplőre felváltva használja a Margón, Mangon és Magnón neveket.[101] Egyéb Grál-szövegekben is megjelenik egy hasonló név, az Amangon, bár ez utóbbi nem okvetlenül köthető a Halászkirályhoz, vagy közvetlen családjához.[102] Markale megjegyzi, hogy az *Elucidation*-ban (a Magyarázatokban) hegylakó szüzek kínálnak frissítő italt az arra tévedt utazóknak, mígnem az egyik leány kupáját megkísérli ellopni egy Amangon nevű király.[103] A Guillaume le Clerc tollából való *Fergus et Galienne (Fergus és Galienne,* 1200-1233) című Arthur-románcban az egyik szereplő „*Szent Mangon*" néven tesz fogadalmat.[104] Biket 1150-ban írt *Lai du Cor*-jában,[105] amit a teljesen kiforrott Grál-történet előfutárának lehet tekinteni, egy máguskirály, nevezetesen Moraine-i Mangon, ivókürtöt küld Arthur udvarába, és e kürt tartalmát felesége bátorítására Caradocnak sikerül kiinnia. Az utóbbi mese közelebb áll a Nártamonga legenda szelleméhez, mint a későbbi Grál-hagyomány, amely, mint láttuk

---

[100] Loomis 1949;248.

[101] Ivy 1951:80,89,91,93,97, Nem tudni, összefügg-e a név a bretagne-i Magon névvel. Markale megjegyzi hogy a Malouine család (mely Szent Malo ősi egyházmegyéjéből származott, és tagja volt a híres bíboros, a XI. Lajos által bebörtönzött Magon de la Balue is) ugyancsak ezen a vidéken élt (Markale 1989:65-66

[102] Markale 1982:117.

[103] Markale 1989:231; Weston 1906-1909,1:254. A walesi *Pereur*-ban (Gantz 1976:214-257) a hős találkozik egy mágikus balzsamot tartalmazó kupával is, melyet egy nő őriz egy barlangban. Lásd az oszét Szibale-legendát is, melyben három gonosz ember egy arany páncélinget lop Varhlanagtól, az öreg királytól, és azt egy barlangban rejtik el (Dumézil 1968:141-143).

[104] Martin 1872;14,1.487.

[105] A költeményt a középkorban számos nyelvre lefordították. A történetnek még a 15. században is születtek feldolgozásai: pl. a *Ain Hupsches Vasnachtspill and Sagt von Künig Artus, wie er síben fursten mit íren weyben zuo seinem hoffgeladen hert unde wiesi dorch ain horn geschendet worderi garhupsch zuo hören* c. ónémet mű *(Farsangi történet Arthur királyról, hogy miként hívott meg hét királyt asszonyaikkal udvarába, és miként fogott ki rajtuk egy bizonyos kürt;* Keller 1858:183-215.). A mágikus ivókürt próbatétele feltűnik a 15. századi *Romance of Sir Corneus (Sir Corneus románca)* c. angol versben (Hartshorne 1829:206-229), és a *The Boy and the Mantle (A fiú és a köpeny)* című 16. századi angol balladában a Percy kódexből (Child 1884, l :257-274).

nem a legvitézebb, hanem a legtisztább lovagot keresi, 'Ihompson az arthuri irodalom különféle Amangon-változatairól értekezve nem említi a név lehetséges forrásaként a Nártamongát, Roys pedig Amangont az „*Amaethon nevű kelta hőssel, Don fiával*" azonosítja.[106] Annak ellenére azonban, hogy sem a Halászkirálynak, sem a testvérének nincs pontos megfelelője az oszét legendákban, az összecsengés az Amonga (Nártamonga) és az Amagnon/Magnon/ Amangon/Mangon[107] nevek közt mindenesetre elgondolkodtató.

Röviden tehát, mint ahogy azt Dumézil és Yoshida egyaránt hangoztatja, a Nártamonga szerepe a nárt-mondákban határozottan emlékeztet az arthuri legendák Grál-szerepére.[108] Mindkét hagyományban egy sor hős verseng egy szent kupa elnyeréséért, mely lakomákon tűnik föl, és természetfeletti jutalmakkal áldja meg a szerencséseket, akik magukénak tudhatják. Emellett mindkét hagyományban csak a legeslegtisztább, „*szeplőtelen hős*" érdemli ki a kegyet, a többiek valamilyen okból elvéreznek. Az arthuri hagyományban Lancelot eszményi bátorsága és vitézsége ellenére sem kerülhet közvetlen érintkezésbe a Grállal a Guinevere-hez fűződő tisztátalan érzelmei miatt. Hasonlóan jár Szozriko is: ő azért nem méltó a Nártamonga őrzésére, mert Barsag kerekével találkozva egy pillanatra megremegett.

A szent kehely oszét és középkori európai hagyománya közt azonban van néhány alapvető különbség is. Aligha szükséges kiemelni, hogy a Szent Grál már a kezdetektől fogva keresztény szimbólum: az utolsó vacsora kelyhe, melyet Arimatheai József vitt Britanniába, és Glastonburyben helyezett el.[109] A Nártamongához nem társul keresztény szimbolizmus, megmarad „*pogány*" ereklyének, dacára annak, hogy az oszétok tekintélyes része már jó évezrede ortodox keresztény (a másik részük muzulmán). A Lancelotot a Grál asztalközösségéből kizáró okok jóval árnyaltabbak, mint amelyek miatt Urizmag, Szozriko és Szoszlán a Nártamongától elesik; Lancelot esetében nem a bátorság hiányá-

[106] Thompson 1931:36-37,47 ff.
[107] A Magnon név másik értelmezését lásd: Hilka (1932:493ffi), és Amangon: Potvin Cl865-1873,2:14).
[108] Dumézil 1941:227; Yoshida 1965:33-34.
[109] Lásd pl, Lagorio 1971.

ról, hanem a szellem gyengeségéről van szó. Szintén megjegyzendő, hogy a Nártamongát nem kísérik olyan „*szentségek*" (egyéb szent tárgyak; lásd: 9. fejezet), mint az Arthur-legendák többségében a Grált.

Az egybeesések a két kehely, valamint az arthuri és oszét legendák közt azonban olyan nagy mérvűek, hogy az ezeket övező hagyományok – legalább részben – szinte bizonyosan egy tőről, mégpedig az alán-szarmata kultúrából fakadnak, melyben a mágikus kupák és üstök rendkívül hangsúlyos, kultikus szerepet játszanak. Világosan tükrözi ezt a kultuszt a dél-oroszországi és más kelet-európai szarmata ásatások leletanyaga.[110] Különösen érdekes megjegyezni, hogy Szibériában csaknem kizárólag szarmata nők sírjában találtak üstöket, ugyanakkor az arthuri hagyomány Grálját szinte mindig egy női szereplő hordozza.[111] Úgy látszik, a varázsedények rendkívül fontos elemei voltak a nomád népek mítoszainak és szertartásainak; elég csak a szkíta teremtésmítoszt idézni, melyben az égből egy kupa hullik a földre, amit viszontagságos kutatás után Kolaxaisz, az első emberi lény, Targitaosz legkisebb fia szerez vissza. A kupa itt az uralkodói jog szent jelképe, és Kolaxaisznak szüksége van rá, hogy megszilárdítsa jogszerű helyét a trónöröklés rendjében – éppen úgy ahogy Batraz gondnoksága a Nártamonga felett a nártok fölötti hatalmát hivatott igazolni.

Úgy látszik, hogy a Szent Grál keresésének története – akárcsak Annwfn üstjének elbeszélése és a Nártamonga legendái – mélyen visszanyúlik az ősi szkíta varázskehely-hagyományokhoz.[112] Ezek központi vonása, hogy a kelyhet csak a bátrak bátra érdemli ki, és hogy ez a kehely lakomákon vendégeli meg a harcok hőseit, A vitézek kapcsolatát, mint Colarusso (személyes közlésben) rámutatott: „*nagyban meghatározzák a lakomák*" Úgy

[110] Sulimirski 1970.
[111] Sulimirski 1970:106.
[112] Colarusso (személyes közlés alapján) úgy hiszi, hogy a Grál és a Nártamonga egyaránt a harcosok gyülekezetének „*erkölcsi vezéralakjához*" kapcsolható, mivel a cserkesz nárt-mondák is inkább Batraz tisztaságát, mint bátorságát hangsúlyozzák.

tűnik, hogy a nártok vagy a Kerekasztal lovagjai valóban csak az ünnepi lakomák során gyűlnek össze.[113]

Ha mindezek alapján feltételezzük, hogy a későbbiekben a Grál legendáivá egybeforrt elemeket a jazigok vitték be Britanniába a 2. század környékén, néhány fontos részlet még akkor is tisztázásra vár Nem szabad elfelejteni például, hogy mire a legendák a 12. századra kikristályosodhattak Nyugaton, az oszét eredeti addigra már többszörösen átalakult. Ennek a folyamatnak összetett okai vannak, melyek közül néhányra bővebben kitérünk a következő fejezetben. Megvizsgáljuk a Grál-legendák egy másik fontos vetületét, miközben Jeruzsálemből Rómán át Dél-Franciaországba jutunk, egy ugyancsak északkelet-iráni törzs, az alánok társaságában, akiknek legnagyobb galliai népi hőse, az Arthurra és Batrazra egyaránt nagyon hasonlító, korábban már említett „*Lot Alánja*" – vagyis Lancelot.

[113] Az Arthur-legendákban a lovagok jellemzően csak a főbb keresztény ünnepeken: karácsonykor, húsvétkor és pünkösdkor gyűlnek össze. Jóllehet a kelta mondákban előfordul, hogy ünnepnapon találkoznak a harcosok (pl. a Vörös Ág lovagjai az ulster-i ír mesékben), korántsem ügyelnek olyan megszállottan arra, hogy – mint az a *Mabinogi*-ban is szerepel [Ford 1977] – összejöveteleik egybeessenek a nagyobb ünnepekkel. Nem úgy a Kerekasztal lovagjai, akik szinte kizárólag szent napokon gyűlnek egybe, vagy mint a nártok, akik a legendákban alig tűnnek fel máshol, mint ünnepi lakomákon.

Kilencedik fejezet: Az alánok és a Grál

Figyelembe véve, hogy mennyire kedvelték az alánok leszármazottai a kupákról szóló meséket, s milyen lényeges szerepet töltenek be a különféle kelyhek az ősi alán területek kultúrájában, illetve, hogy milyen erőteljes hatással volt az alán kultúra a gall egyházra, könnyen meglehet, hogy Róbert de Boron a maga Grál-történeteinek magvát alán forrásból merítette.[1] A *Merlin*-ben Róbert egy Alain nevű személynek tulajdonítja a Grál Rómából Britanniába szállítását.[2] A történet meglehetősen talányos, ám világos értelmet nyer a Dél-Galliában letelepedett alánok történelmének fényében. Úgy látszik, Chrétien a bretagne-i és dél-galliai hagyományból egyaránt átvehetett részleteket. Mint azt az előző fejezetben láttuk, szerepeltet például egy figurát, bizonyos Amagnont, akinek neve a nárt-mondák Nártamongájával erősen összecseng. Másrészt a Grált, vagy „*mély tálat*" kísérő sokágú gyertyatartóról szóló leírása[3] a Salamon-templom legendás kincsének képét idézi fel, mely a hagyomány szerint „*a lámpásállványból és lámpákból, az asztalból, az áldozóedényekből, a tömjénes szelencékből állt, mind tömör aranyból készítve*".[4]

Az egyetlen nem germán törzs, mely Galliában tartósan megtelepedett,[5] a fő istenségüket kupával jelképező alánok törzse

[1] Galliában más Grál-szerű edények is megjelennek. A *Walthariusban* Aquitania királya Walter (de Vries 1963:36). Itt egy ereklyét, mégpedig egy aranytálat visznek el Gormantból (de Vires 1963:37). Egy másik legendában, melyről Geronimo Pujades tesz említést a *Katalónia története* c. művében (Cronica Universal del Principado de Cataluna, 1607; Pujades 1829-1832) a 607-es esztendőben rómaiak szállnak partra Hispániában, és a Pireneusokban szent ereklyéket rejlenek el, de később nem találnak vissza a rejtekhelyhez. Az ereklyék közt volt feltehetőleg Szent Péter koponyája és jobb karja, valamint egy Krisztus vérét tartalmazó tégely.

[2] Micha 1979.

[3] Lillé 1956 1950:106.

[4] Josephus in Williamson 1981:47. Josephus ugyan kijelenti, hogy Pompeius nem szállíttatta el a kincseket i. sz. 63-ban, csakhogy Titus oszlopa megörökíti őket, és sok ókori író is állítja, hogy a templomot a rómaiak i. sz. 70-ben kifosztották, és a kincseket Rómába szállították.

[5] Randers-Pehrson 1983:190.

volt.[6] Lawton és mások felvetik, hogy „*a* Joseph *valójában a pogány előkelő réteg megtérítéséről szól*".[7] A kereszténység az 5. századra uralkodóvá vált a Római Birodalomban, Britannia pedig ekkorra gyakorlatilag teljesen kereszténnyé lett.[8] A többi pogány nép, köztük az alánok is, ekkorra ugyancsak megtértek a keresztény hitre. Lehetséges, hogy az alánok kupája és a keresztény feszület egy egységes jelképben olvadt össze,[9] talán részben a hittérítők ügyes fogásának köszönhetően, akik ezzel a jelképválasztással kimondottan a galliai alánokat, a térség nemesi rétégének egy részét célozhatták meg. A törzs által benépesített terület szinte pontosan megegyezik a kereszt-kehely ábrázolás elterjedésével.[10] A jelkép elterjedési körén belül lévő alán települések közé tartozik pl. Aillainville (Haute-Marne), Alaincort-aux-Boeufs (Meurthe-et-Moselle), Alaincourt (Aisne), Alains (Eurc), Allamont (Meurthe-et-Moselle), Allancourt (Marne) és Sampaigny (Meuse).[11] Érdekes, hogy a motívum egyik legkorábbi megjelenése (975) az alánok által egyik legsűrűbben lakott vidéken, a Pireneusok déli lábánál fekvő Geronához kötődik. A galliai alán települések közt említhető még Alençon-Orne, Alaigne-Aude, Allain-aux-Boefs, Allaines, Allainville-en-Drouais és Allan.[12] Ahogyan a kőbe zárt kard történetére hatással lehetett a hadistenüket földbe szúrt kardokkal tisztelő galliai alánok vallása,[13] ugyanúgy hathattak a Grál legendák kialakulására a varázskupáról szóló történetek is. Az alán hitben a kupához és egyben a hordozó nárt-családhoz kötődő fő istenség a Napisten.[14] A kupa az Alagáta-nemzetségről, az uralkodói szereppel felruházott nárt-családról a Borata család-

[6] Peterson 1986:27-42.
[7] Lawton 1983:xli; Van Coolput 1986:34.
[8] Waite 1909:448; 1933:355.
[9] A kehelynek a kereszttel való összekapcsolása nem zavarhatta meg a térség legbuzgóbb papjait sem, mivel a különféle kupa- változatok az 5. századra már bevett keresztény szimbólumnak számítottak (Ferguson 1961:101, 104, 107, 110, 116, 126, 145, 163, 167)
[10] Malcor 1991.
[11] Az idevágó forrásokat lásd: Bachrach 1973:137-140; lásd: 9. térkép.
[12] Sulimirski 1970:175.
[13] Littleton 1982:53-67.
[14] Abaev 1960:12.

ra, a marhapásztor nemzetségre szállt.[15] Az utóbbi nemzetséghez társuló istenek a tűzhely és a víz istensége, melyeket a nárt mondákban Szatana ill. Batraz/Don Bettir képvisel.[16] Dumézil megjegyzi, hogy noha a nártoknál a hadistenhez az Ahszartaghta-család, vagyis a második szerepkör nemzetsége kötődik, a többi nemzetség csöppet sem kevésbé harcias.[17] A nárt-mondák háromszoros tagolásában az egyes mesék sokkal inkább a három nemzetség lakóhelye szerint oszlanak el,

A kérdés már csupán annyi, hogy vajon a Grál-legendák és az oszét történetek közti egybeesések a feltételezett közös indoeurópai örökségből kiinduló párhuzamos fejlődés következményei, vagy pedig a Grál-legendák szinte készen kerültek át Keletről Nyugatra, Tekintettel arra 7 hogy a 6. századig Európából hiányoztak az olyan motívumok, mint a kereszttel együtt ábrázolt kehely – és ennélfogva éppúgy ismeretlenek lehettek a középkor későbbi szakaszában lejegyzett Grál-történetek, okkal gondolhatunk inkább a Keletről való átvételre, főleg, ha sikerül megtalálnunk a közvetítőkét. Mint korábban láttuk, a Galliába az 5, században betörő alánok minden tekintetben alkalmasak lehettek erre a szerepre. A Grált az alánok Nártamongájához kötő elmélettel szemben főleg az vethető fel, hogy a galliai alán honfoglalást és az első lejegyzett Grál-románcokat hét hosszú évszázad választja el egymástól. Ebben a fejezetben igyekszünk bemutatni, hogy a két eseményt történelmi kapcsolatok folytonos láncolata fűzi összse.

Itáliából Galliába: az alán bevándorlás

Mint emlékezetes, Itáliában a rómaiak azzal próbálták letelepedésre bírni a nomád alánokat, hogy egy bizonyos területre korlátozták mozgásukat. A *Comites Olani,* a római hadsereg egyik különítménye 487-ig Észak-Itáliában szolgált, és végül Ravennában telepítették le helyőrségbe. Ezek az alánok gyorsan beolvadtak a római kultúrába, két emberöltő alatt elvesztették harci képességeiket, és többé nem voltak alkalmasak *laeti* szolgálatra.

[15] Littleton ésThomas 1978:517.
[16] Abaev 1960:12-14.
[17] Dumézil 1930:19.

Fennmaradásuknak azonban még így is vannak bizonyos nyomai. Az egyik 6, századi ravennai érsek, Theodore koporsóját olyan jelkép díszíti, amit Lozachmeur és Sasaki (1984:21) „*a Szent Grálként*" azonosított. A jelkép talán valóban egy szent edényt ábrázol, mégpedig éppen olyat, mint amilyen az alánoknál az egyik fő istenséget szimbolizálja. Ez ugyan még aligha tekinthető azonosnak a 13. századi Arthur-kéziratok illusztrációiban felbukkanó kiforrott Grál-változattal, de az edényábrázolás összekapcsolása a kereszttel mindenképpen a középkori európai Grál-ábrázolás előfutárának tekinthető (Malcor 1991:42). A longobárd Ratchis király kincsei közt szerepel egy szkíta stílusú kupa, melyet egy korábbi longobárd uralkodó ellenségének koponyájából 568 körül készítették.[18]

Galliában egész másként alakult az alánok és a kupa motívumának története. Mint láttuk, 406. december 31-én egy alán sereg a Rajnán átkelve betört Galliába.[19] Az ekkor benyomuló alánok egyes csoportjai szoros kapcsolatokat ápollak a Rajna bal partján ideiglenesen letelepülő burgundokkal.[20] Noha bizonyos tudósok úgy vélik, hogy a burgundok nem tartoztak a nomád eredetű népek közé, és származási helyüket Dánia környékére teszik, a burgund törzsek éppúgy alkalmazták a koponyatorzítás gyakorlatát, mint az alánok.[21] Az alánok később újfent érintkezésbe kerültek a burgundokkal, amikor együtt támogatták Jovinust, a gall-római trónbitorlót.[22] A burgundok ezekben az időszakokban könnyen átvehettek az alánoktól egyes történeteket, melyek később aztán hatással lehettek a legkorábbi Grál-románcok szerzői közt számon tartott burgundiai papra, Róbert de Boronra.

Itáliában a vandál származású római tábornok, Stilicho a gót Alarik király vezette alánok csoportjával csapott össze. 331-ben vizigótok rohanták le Szkítiát és leigáztak egy jelentős hun segéd-

[18] Randers-Pehrson 1983:218-219. Az aranyozott ivókupát Alboin longobárd király készíttette csatában elesett ellenfele, Kunimund gepida király koponyájából.

[19] Thompson 1982:17; Bachrach 1973:52 ff.

[20] Randers-Pehrson 1983:105.

[21] A szokást, talán mindkét nép abban az idöszakban vette fel, mikor a hunok fennhatósága alá tartoztak; lásd: Randers-Pehrson 1983:190.

[22] Randers-Pehrson 1983:116-117.

erőket felvonultató alán törzset. Ezek a vizigótok 377-ben felvették az ariánus kereszténységet, de az alánok és a hunok ragaszkodtak a maguk pogány hitéhez. 382-ben vezérüket, Alarikot megtették gót királynak, majd 399-ben a gótok két részre szakadtak, élükön a „*szkíta*" Radagaisus és Alarik királyokkal.[23] 405-ben Radagaisus végigdúlta Itáliát és elesett, mire a gót, alán és hun törzsek Alarik alatt újra egyesültek. Stilicho tervei közt szerepelt, hogy a Respendial-féle alánokat (szemben Goar alánjaival, lásd: l. fejezet) Alarik egyesült csapataival űzeti ki Galliából, ehhez azonban előbb Alarikkal Mainznál és Strasbourgnál[24] új támaszpontokat létesíttetett. Stilicho Alarikkal szerette volna elintéztetni a britanniai trónbitorló III. Konstantint is (lásd: l. fejezet), de ezek a tervek meghiúsultak, mert Stilichot Honorius császár 408-ban kivégeztette. 409-ben Alarik a Radagaisus seregeit is beolvasztó haderejével benyomult Itáliába, és 410-ben bevette Rómát (lásd: 18. térkép). Ekkor következett be egy olyan esemény, mely jelentős hatást gyakorolt a később Galliában otthonra találó alánokra, így ír erről a történetíró Orosius:

> *Midőn a barbárok dúlva-fosztogatva törtek át a Városon [Rómán], az egyik gót, egy erős keresztény férfi egy idősebb szűzre akadt egy templomi épületben, ki életét istennek ajánlotta. Midőn a férfi alázattal aranyat s ezüstöt kívánt tőle, az szilárd hittel vallotta, hogy abból nagy halommal bír, és rögvest előhozza. Úgy is tett, s látván, hogy a barbárt elképeszti a kincs nagysága, súlya, csillogása és dússága, habár nem ismerte az edények mibenlétét, akkor Krisztus jegyese ekképpen szólott hozzá: – Ezek Péter apostol szent ereklyéi. Vedd el, ha mered! Ám ha így teszel, felelned kell tettedért. Jómagam, minthogy védeni nem tudom, megtartani nincs merszem. A barbár, kit elárasztott az isten félelemtől és a szűz buzgalmától megrendült áhítat, hírt küldött Alariknak a történtekről. A király elrendelte, hogy az edények mind, miként vannak, vitessenek vissza nyomban az Apostol*

[23] Radagaisust az ókori források rendszeresen „*szkítának*" nevezik, bár a legtöbb mai történész gótnak tekinti. Lásd: Randers-Pehrson 1983:109,116-117.
[24] Randers-Pehrson 1983:109, 116-117.

bazilikájába, s a szűz is, s vele az összes keresztény vezettessék oda illő kísérettel. Mondják, hogy a szent helyektől az épület jókora távolságra állott, s a hívőknek át kelleti vonulniuk a fél városon. Így hát az arany- s ezüstedényeket széjjelosztották, mindet más-más főnek, s imigyen hordták a kincseket fejük fölött, a szemeknek jól láthatóan, mindenki nagy álmélkodására. Kivont kardok kettős fala kísérte a jámbor menetet, míg a rómaiak s a barbárok ajkáról széltében-hosszában himnuszok kórusa harsant föl az Úr dicséretére. *És míg a várost javában fosztogatták, az üdvözülés kürtszózata harsogott közel s távol, és ütötte meg hívó zengésével a füleket mind, még a bujdoklókét is. Minden sarkon Péter edényei Krisztus edényeivel egyesültek, s még sok pogány is hitvallóan szegődött a menethez, noha nem voltak hívők egészen.* (A kiemelés tőlünk való)[25]

Létezik a Grál-hagyománynak több vonása a kehely szerepén kívül, melyekről itt mindenképpen szót kell ejtenünk. A Grál-menet az évek során a tudósok részéről mindig is kitüntetett figyelmet élvezett (lásd: 16. tábla). E menetben a Grál rendszerint hordozó nélkül lebeg a levegőben, vagy egy fehér ruhás nőalak viszi, míg más hajadonok ágas gyertyatartóval, vérző lándzsával,[26] tányéron lemetszett fejjel, és/vagy egyéb tárgyakkal vonul-

[25] Orosius 7.39; Kaymonil 1936:388-399.

[26] Noha véres lándzsák csakugyan előfordulnak a kelta hagyományban, *vérző* lándzsának nincs írásos nyoma a keltáknál egészen addig az időszakig, míg a Krisztust leszúró Longinus legendája el nem terjedt a kelták lakta területeken (Peebles 1911:elszórtan). Az arthuri hagyomány vérző lándzsája kontinentális eredetűnek látszik, és úgy tűnik, a britanniai kelta területeken csak a kontinensen született szövegek fordítása nyomán bukkan fel. (Malcor 1991:120-121). A Grál-történetek vérző lándzsája vélhetően részint azért nyerte; el a szerzők tetszését, mert a középkori ereklyekultuszokban nagy hangsúly esett a csodák látható bizonyítékára, részint pedig, mert a témakör igen felkapott volt az oltári szentség átváltozását övező középkori viták miatt (Malcor 1991:16, 22-23, 64-66, 198-199, 331-332, 342; ill. 270-272). A vérzőlándzsa részletes vizsgálatát lásd Peebies (1911). Az Arthur-legendák szerzői számára szemmel láthatóan fontos volt a táplálás csodájának látható bizonyítékokkal történő alátámasztása: lásd Pauphilet

nak – ezeket nevezik Grál-ereklyéknek.[27] A Grál-kutatók ezeket ugyan hagyományosan a kelta mitológiából igyekeznek származtatni, holott levezethetők egy egész sor más forrásból is. A Grál-románcok írói a lándzsamotívumot éppúgy vehették a művészetekből és a középkori misztériumjátékokból, mini az ősi kelta forrásokból.[28] Peebles jó érzékkel mutat rá, hogy a lándzsát a Grál-hagyományban következetesen „*vérzőnek*" nevezik, miközben az ír és walesi mondavilágban „*vérző*" lándzsa nem létezik.[29]

16. kép A Grál-menet (Párizsi kézirat, Bibliothèque de l'Arsenal 5218, fol. 88). A Bibliothèque de l'Arsenal engedélyével.

Gallais és mások kijelentik, hogy a lándzsa eredetileg nem volt része a hagyománynak, és a legendák szerkesztői és bővítői emelték be a szövegekbe a Krisztust leszúró római Longinus epizódjának népszerűsége miatt, s nem azért, mert bármiféle köz-

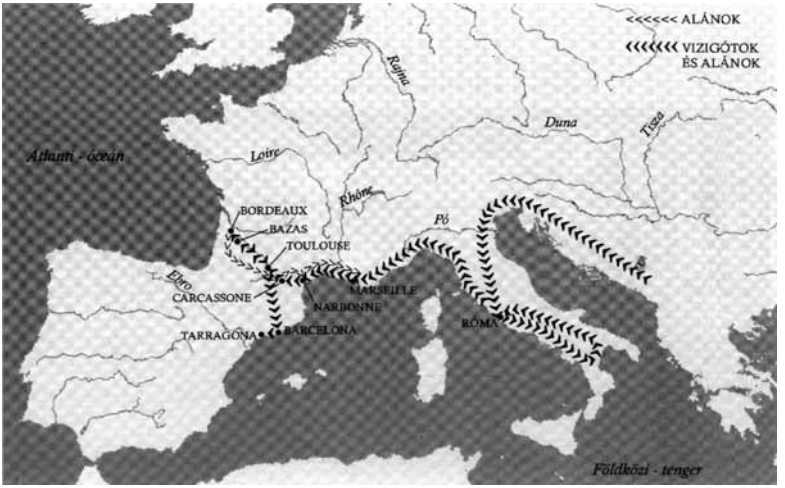
(1921:94-102). A Szent Vér-kultusz és a vérző lándzsa-kultusz csodáinak összekeveredéséről lásd Fisher (1917:76).

[27] Markale 1989:235.

[28] Peebles 1931:194.

[29] Peebles 1911,185. A Grál-legenda vérző lándzsáját Chrétien nyomán egyes írók Longinusszal, a hagyomány szerint vak római katonával hozzák összefüggésbe, aki a keresztre feszítésnél Jézus oldalát lándzsájával átdöfi. Wauchiernek a Chrétien *Perceval*-jához írt folytatásában egy lándzsa ezüst kupába hullatja vérét.

vetlen kapcsolat volt a lándzsa és a Grál közt.[30] Róbert de Boron sem használja *Joseph*-jében a lándzsát.[31]

18. térkép Róma kifosztása, a gótok és alánok betörése Galliába

Mások egyéb, nem kelta forrásokra hivatkoznak. Coyajee a Grál-ereklyék és a Mithrász-emlékművek részleteinek párhuzamos vonásait ecseteli[32] miközben ismerteti Cumont elméletét a Mithrász-hit szimbolizmusáról.[33] Elképzelése szerint a Grál vízzel való szoros kapcsolata az iráni szentháromságból ered. Ringbom úgy véli, *a Xvarənah* („*Fény*"), a *Fravasi* („*Isteni Szellem*"), és a *Gohar* („*Legbenső Lélek*") Zarathusztra vallásában egyfajta hármasságot alkot, melyen belül a *Fravasi* a vízzel hozható összefüggésbe.[34] Coyajee rokonságot lát a *Xvarənah* és Grál közt is, és nézetének alátámasztására a *Zámyád Tasht-ot* (53-54 és 67-69 szakasz) idézi, mely a következőképpen jellemzi a *Xvarənahot:*

„dús legelőknek s nemes lovaknak hozója; szépséggel s

[30] Gallais 1972:60.
[31] Gallais 1972:60; Nitze és Jenkins 1932-1937,2:121; Imbs 1956:105.
[32] Coyajee 1939:45.
[33] Pl. a Mithrasz-kultusz kratérját a vizszimbolizmussal köti össze; lásd: Cumont 1910.
[34] Ringborn 1951:485-489.

derűvel telt gazdagságnak hozója; *erős s barátságos* ura legelőknek, *pazar és aranyló, vele jár ereje a tevének, vele jár ereje a férfinak, vele jár a Királyi Fenség; s hord magában oly sokat e Királyi Fenségből, hogy* elveszejtheti az összes nem árja népeket. És *akkoron (általa) az élők* (elkerülhetik) az éhséget s halált"[35]

Csakhogy épp az imént láttuk, hogy a magányos edényt, mellyel a beszámoló szerint a Grál-menetre emlékeztető oszlop élén halad a szűz, már eleve „*Krisztus edényeivel*" hozza összefüggésbe a Róma városát fosztogató vizigótok és alánok tetteit megörökítő szöveg, A leírás alapján a kincset a Szent Péter-bazilikában kellett volna véglegesen elhelyezni. Feltűnő, hogy Procopius egy helyen azt állítja, hogy a kincsek közt, melyeket Alarik Rómából elhurcolt, ott voltak

„Salamonnak, a zsidók királyának szemet kápráztató kincsei. Legtöbbjüket smaragdkövek ékítették; s még az ősi időkben zsákmányolták őket Jeruzsálemből a rómaiak."[36]

Ez a kincs, mint ahogy Titus oszlopán látható (lásd a 17, képet), tartalmaz egy ágas gyertyatartót – amilyen a Grál-menet Chrétien-féle leírásában is szerepel – és feltehetőleg egy kelyhet is, amit később Jézussal kapcsoltak össze.[37] Alarik parancsa és a nyilvános menet dacára a kincs egy része (akárcsak Honorius húga, Galla Placida) eltűnik, miután Alarik csapatai elhagyják a várost.[38]

[35] Coyajee 1939:8.

[36] Procopius 5.12.41-43; Dewing 1968:129. Dewing a szakaszhoz fűzött megjegyzésében i. sz. 70-re teszi a kincs Jeruzsálemből Rómába történő szállítását. A kincs egy részét aztán szerinte 410-ben Alarik viszi magával, a lobbi pedig eltűnik, mikor Gaiserik 455-ben kifosztja a várost.

[37] Josephus in Williamson 1959:47.

[38] Procopius 5.12.41-43

17. kép: Salamon templomának kincse Titus diadalívén. Alinary/Art Resource, New York.

Minden bizonnyal a barbárok közt – kik közül sok *„hitvalló-an szegődött a menethez, noha nem voltak hívők egészen”* – ott voltak a várost Alarikkal együtt kifosztó alánok is. Elképzelhető, hogy néhányan a vizigótok közül visszatértek a kincsért, és mire Alarik a bűntényt felfedezte, menekülőben Karthágó, vagy más város felé, zsákmányukkal együtt a tengerbe vesztek. De az is lehet, hogy a vizigótok Alarik halála után rabolták vissza a kincseket. Mégis, az, a legvalószínűbb verzió, hogy a kincset azok az Alarikkal szövetséges alánok ragadlak el, akik nem voltak keresztények.

Alarik röviddel a rablóhadjárat után meghalt. Egy germán legenda szerint kincsekkel elhalmozva egy folyó mélyén temették el.[39] Amint azonban a következő fejezetben látni fogjuk, a királyt valószínűleg csak a kincs egy része kísérhette a hullámsírba. A temetkezési módszer, vagyis a hagyomány, mely szerint Alarik

[39] Ward 1981 2:13 no 273. A hagyomány szerint a temetés a Busento-folyón történt a dél-iláliai Consentia-Cosenza közelében (Wolfram 1988:160). A legendát valószínűleg olyan alán hittérítők vitték át Itáliából a Rajna menti térségbe, mint a híres Szent Goar.

testét nyugalomba helyezték, határozottan alán jellegű.[40] 410-ben Alarik sógora, Athaulf lett a király. Ő alig egy évvel korábban Észak-Pannóniából érkezve csatlakozóit Alarikhoz „*hunok és gótok temérdek seregével*."[41] A későbbi római tábornok, Aëtius Athaulf hunjaival Attila északon portyázó hun főseregéhez csatlakozott, míg maga Athaulf karthágói hadjáratát félbehagyva végül Gallia ellen vonult. Athaulf csapataival átkelt az Alpokon és Marseilles felé nyomult a trónbitorló Jovinus táborhelyét keresve, akinek segítségére Észak-Galliából Goar is felvonult a maga alánjaival (lásd a 18. térképet). Athaulf ezután sikertelenül ostromolta Marseilles-t. A Grál-hagyomány egyes történeteiben ugyanakkor Arimatheai József, Lazarus és mások Marseilles-ben szállnak partra, és onnan járják be Galliát.[42] Nelli kiemeli, hogy a német Grál-legendákban, pl. a *Titurel*-ben nem marad Nyugaton a Grál, hanem Marseilles-en keresztül visszaviszik Keletre.[43] Emellett az egyik 5. századi marseilles-i püspököt Josephnek hívták pontosan abban az időszakban, mikor az alánok a térségben megtelepedtek, és egyes kutatók véleménye szerint a Grál Marseilles-en át történt Európába érkezését kifejezetten az ő alakja nyomán szőtték a Grál-történetbe.[44] A Grál-legendák e különös fejezetére mindenesetre ésszerűbbnek tűnő magyarázatot adhat a dél-galliai alán betelepülés története.

A marseilles-i fiaskó után Athaulf Jovinus elébe vezette seregét, és felajánlotta szövetségét, de ezt Jovinus visszautasította. Honorius eközben Sarust – Alarik esküdt ellenségét – küldte el Ravennából, hogy leszámoljon a Dél-Galliát fenyegető Jovinusszal. Athaulf csapataival megütközött Sarusszal, míg Jovinus visszavonult Narbonne-ba (lásd: 18. térkép). A határozatlansága miatt Jovinusból kiábrándult Goar és alánjai visszatértek Észak-Galliába. Athaulf legyőzte és megölte Sarust, majd a Narbonne felé tartó Jovinus nyomába eredt. A narbonne-iak azonban megölték Jovinust, mielőtt Athaulf utolérte volna őket,

[40] Sulimirski 1970:194.
[41] Zosirmus S:37; Ridley 1982:119. Felső Pannóniában ekkor jelentős számú alán is élt; 1973:60-61.
[42] Usser 1928; Ashe in Lacy 1986-307.
[43] Nelly 1951:315.
[44] Lásd Ashe in Lacy 1986:307.

erre Athaulf mérgében feldúlta a várost. Athaulf még narbonne-i tartózkodása alatt nőül vette Galla Placídiát egy olyan szertartás keretében, melyen a Róma kirablásakor zsákmányolt edényeket is felhasználták.[45]

Athaulf hadai aztán végigdúlták Garcassone-t, Toulouse-t és Bordeaux-t (lásd: 18. térkép). Bordeaux-nál Athaulf másodszor is találkozott Paulinus Pelleausszal, Ausonius unokájával, egy alacsonyabb rangú római hivatalnokkal. Paulinus grófi rangot kapott Attalustól – akit még a 410-es hadjárat előtt Alarik és Athaulf tett meg bábcsászárnak –, és a narbonne-i menyegzőn még Athaulf társaságában tartózkodott. Athaulf elrendelte, hogy Paulinust és családját Bordeaux-bói hagyják szabadon távozni. Alarik seregének gótjait azonban Róma-ellenes érzület fűtötte, és mindinkább megelégelték, hogy vezéreik és alán szövetségeseik egyre nyíltabban húznak Rómához. Ezért Paulinust és kíséretét hagyták ugyan elmenni, de megfosztották őket világi javaiktól. Paulinus és családja Bazasban talált menedéket (lásd: 18. térkép). Az Athaulf alatt ismét egyesült gótok és az alánok azonban 414-ben ostrom alá vették Bazast is. Nennius említi a *Historia Brittonumban (Britannia története),* hogy Arthur „*bassas*-i" csatája egy folyóparton zajlott – ahogy az alánok is folyóparton vívták híres ütközetüket a Garonne partján fekvő Bazasnál. Paulinust, akinek ingatlanjai voltak Házasban, épp ez idő tájt sújtották egy városon belüli rabszolgalázadás következményei, és akkoriban szerzett értesülést az egyik bizalmasa ellen forralt gyilkosságról.[46] A felzaklatott gróf boldogan vette hírét, hogy régi ismerőse, Athaulf Bazas[47] falai alá vonult, és elébe siet, hogy találkozzanak. Meg-

[45] Olymiodurus, 24-es töredék; Blockley 1983, l:187-188; Bury 1889, l:197.

[46] Paulinus II. 328-34, idézi White 1921:331; Bachrach 1973:29.

[47] A bazasi alán vezér kiléte körül régóta sok vita dúl. Egyes történészek (pl. Levinson 1904:95 és t. o.) szerint személyesen a Jovinust támogató Goar vezette az alánokat. Ez az álláspont két okból kétséges: Goar és alánjai ekkorra már visszatértek Orléans környéki táborukba, emellett a bazasi alán vezér keresztény volt, míg Goar akkoriban még makacsul kitartott pogánysága mellett (Marindale 1980, 2:514-515, 1236). Paulinus megemlíti, hogy az alán vezért régebbről ismerte, és hogy Rómában volt szerencséje találkozni Alarikkal és Athaulffal is (kb. 409 az egyetlen hely és időpont, mikor a bábcsászár Attalusszal találkozhatott, mielőtt grófi rangra emelte volna). Korábban Paulinus Athaulfot nevezi meg a csapatok vezetőjeként. A ké-

állapodást köt Athaulftal, ami aztán utat nyit ahhoz, hogy az alánok átálljanak Paulinus oldalára, és talán ez az egyezség vezet el végül Alhaulf halálához is. A megállapodásról, és a Paulinusra vonatkozó egyéb részletekről a következő fejezetben szólunk bővebben.

Röviddel ezután Aëtius, a Nyugatrómai Birodalom félig „*szkíta*" tábornoka, aki Alarik vizigótjai és alánjai, és nem utolsósorban a hunok oldalán szerezte harctéri tapasztalatait,[48] lassan magához ragadta a vezetést Galliában. Apjáról, Gaudentiusról úgy tartották, „*előkelő rangot viselt Szkítia provinciában*" és „a *helybeli segédcsapat* katonájából a légió lovasságának parancsnoki pozíciójáig" emelkedett. A leírás alapján tehát könnyen lehet, hogy Aëtius apja alán volt.[49] Aëtiust ifjú korában biztosíték gyanánt Alarik mellé adták túsznak.[50] Aëtius serege 402-ben – amikor Galla Placidia megtette őt fia, III. Valentin gyámjává – mintegy 60.000 főt tett ki. Miután Ravennánál leszámolt vetélytársával, Bonifáccal, Aëtius a pannóniai hun sereghez menekült,[51] majd a hunok támogatásával visszaszerezte a Nyugatrómai Birodalom főparancsnoki címét.[52] Fia, Carpilio, Attila udvarában nevelkedett. Aëtius tizenhét esztendeig (433-450) barbárokkal, mégpedig alánokkal tartatta fenn a rendet Itáliában, Hispániában, Britanniában és Galliában.[53] Csapatai először Orléans-nál, majd Châlons-sur-Marne-nál – korabeli nevén Catalaunumnál – állították meg Attila galliai invázióját.[54] Emellett az alánokat használta a vizigótok és a *bacaudae,* azaz a lázongó parasztok visszaszorítására is.

---

sőbbi utalás, mely látszólag egy névtelen hadnagyot jelöl meg, vélhetően csak újabb példája Paulinus virágnyelvének, mellyel írásaiban más helyütt is előszeretettel él. White (1921:331), aki Paulinus Eucharisticus c. művének Loeb-féle második kiadását is szerkesztette az alán vezért – hozzánk hasonlóan – Athaulffal azonosítja.

[48] Herbermann 1907-1912,1:177.

[49] Renatus Profuturus Frigeridus, idézi Gibbon 1946, 2:1079-1080; Tours-i Gergely 2.8 in Thorpe 1974:119.

[50] Philostorgius, 12.12; Bidez 1913.

[51] Bury 1889, 1:248.

[52] Jordanes,34.szak; Mierow 1915:100-101.

[53] Sidonius*,Panergic on Aviitus,* l. 300; Anderson 1963-1965,1:145-149.

[54] Mierow 1915:105; Wenskus idézi Beck 1881:123; Lásd: 8. térkép.

A Sambida által vezetett alánok Valence környékén telepedtek le a Rhône folyó mentén (440), míg a Goar alá tartozó alánok Orléans körül leltek otthonra (lásd az I. fejezetben).[55] Goar alánjainak vándorlását egy időre feltartóztatta Szent Germanus közbeavatkozása, aki azonban meghalt, mielőtt még végleges megállapodásra jutottak volna.[56] Mindennek az lett az eredménye, hogy Goar alánjai meghódították Armoricát (a későbbi Bretagne-t) és nemesi rétegként a meglévő társadalmi rend fölé rendezkedtek be. Azon római-gall telepesek földjeit, akik vonakodtak attól, hogy a birtokokon az alánokkal osztozkodjanak, erővel elragadták.[57] A legtöbben azonban támogatták az alánok betelepedését, és szívesen kötöttek velük vegyes házasságokat is. Ezek az alánok az ariánus-keresztény gótokkal ellentétben pogányok voltak, és armoricai letelepítésük politikája nagyban hozzájárult ahhoz, hogy végül nem a gótok, hanem a frankok szerezték meg az uralmat Galliában.[58] Amikor Aëtius 442 körül elvesztette hun szövetségeseinek pártfogását, Goarhoz fordult segítségért,[59] majd a támogatás fejében megengedte neki, hogy leigázza Armoricát, és ott letelepedjen népével.[60]

Marx szerint a Grál-románcok társadalmi képe jellegzetesen armoricai, tekintettel a kolostorokra, a szerzetesi múltú püspökökre, a remetékre, a hivatásos hárfajátékosokra és költőkre, az irodalomra, és a hódításokra – melyek Marx szerint közvetlenül a bretagne-i Vannes, Rennes és Nantes[61] városokhoz köthetők. Vannes-nak és Rennesnek számos „*Alán*" nevű ura volt – alighanem a Goar törzséből származó alánok utódai.

A Meroving uralkodók szívesen alkalmaztak alán tanácsadókat, miközben nyilvánosan ellenségesen viseltettek az addigra Armoricából Bretagne-á lett terület alánjaival.[62] A Karolingok

[55] Bachrach 1973:62-64; Rander Pehrson 1983:190.
[56] Randers-Pehrson 1983:190.
[57] Bachrach 1973:62-64; Randers-Pehrson 1983:190.
[58] Randers-Pehrson 1983:255.
[59] Wolfram 1970:177-178; Levison 1904-175; Bachrach 1973:63.
[60] Morice 1750-175:11; Martonne 1885:506-515; Bachrach 1973:63, 115.
[61] Marx 1975:10 11.
[62] Ez előbbiek inkább az Athaulf-féle alánoknak (lásd: Goerik, Abbo püspök; Bachrach 1973-96) voltak a leszármazottai, s nem Goar alánjainak (pl.

részben szintén az alánok leszármazottai voltak.[63] Érdemes megjegyezni, hogy e korábban Armoricának nevezett térség meghatározó nemesi családjai mai napig sem a kelta bevándorlókra, hanem a római-gall telepesekre vezetik vissza eredetüket.[64]

Az Armoricában és Dél-Galliában letelepült alánok közül igen sok tehetséges pap is kikerült. Némelyek közülük kolostorokban és székesegyházakban, a kereszt-kehely ábrázolások megjelenésének helyszínein művészként tevékenykedhettek (lásd: 19. térkép). Legalábbis felhasználhattak bizonyos motívumokat nemzeti örökségükből, és talán ezek közt volt a kereszt-kehely együttes ábrázolása is.

Egy Goar nevű, aquitániai születésű alánból – aki csak névrokona a galliai alánok 5. századbeli vezérének – híres szent lett.[65] Bár mindkét szülője latin nevet viselt, fiukat a megelőző évszázad legnagyobb alán törzsfője után keresztelték el, így fölöttébb valószínű, hogy Szent Goart szülei Goar kulturális örökségének tudatában nevelték föl. Bachrach szerint „*a 6. század közepére*" a galliai alánok nagy része felvette a római kereszténységet.[66] A Keletrómai Birodalomban élő rokonaikkal ellentétben – akiknél az ősök szent kupája sohasem azonosult az utolsó vacsora kelyhével – a galliai alánok közvetlenül a római kereszténységre tértek meg, nem pedig az arianizmusra, bár nagyon valószínű, hogy a mise gallikán változatát gyakorolták.[67] Mindenesetre Szent Goarnak vélhetően voltak valamelyes ismeretei az alánok kupaimádó vallásáról. Aquitániába kerülve Goar plébános lett, majd Trier környékére utazott, ahol egy zárkába vonult vissza a Rajna parti Oberwesselben,[68] és onnan kezdte el tömegesen a keresztény hitre

---

Alan Judual, lásd: Lásd 4. fejezet). A Merovingoknak a bretagne-i alánokkal szembeni ellenséges viselkedését jól szemlélteti az I. Childebert király által börtönbe vetett Alan Judual esete; Bachrach 1973:84.

[63] Goerik rokona, Szent Arnulf révén; lásd: Daleney 1980:260.

[64] Markale 1983:53-55.

[65] Steine 1981.

[66] Bachrach 1978:486.

[67] A „*gallikán mise*" Kifejezést Fortescue szerint (1955:97 ff.) általánosan alkalmazták minden olyan misére, amit másként celebráltak, mint a pápa Rómában.

[68] Nevét a mai napig őrzi St. Goar község Lorelei mellett. Szent Goar Rajna menti tevékenységével kapcsolatban lásd: Heyen (1966) és Steine (1981).

téríteni a „*pogányokat*". Szent Goar rendszeres összetűzésbe került elöljáróival, nevezetesen jó néhány Rajna menti püspökkel, A trieri püspök, Rusticus „*képmutatással és boszorkánysággal*" – vagyis eretnekséggel –- vádolta meg. Ez utóbbi vád alighanem onnan eredhetett, hogy Szent Goar rendszeresen az alán illendőség szerint fogadta látogatóit.[69] I. Sigebert (561-575), Austrasia királya Metzben Szent Goart az összes vád alól felmentette, és felkínálta Rusticus püspöki székét a szentnek, aki azonban röviddel azután, hogy visszavonult cellájába fontolóra venni az ajánlatot, meghalt (kb. 575-ben).[70] Ennek ellenére Szent Goar és sajátos kereszténysége, mely társadalmi szokásaihoz hasonlóan, alaposan megvolt tűzdelve alán elemekkel – szembetűnő hatást gyakorolt a Rajna menti térség vallásgyakorlatára. Talán nem véletlen, hogy a kereszt-kehely ábrázolás egyik első felbukkanása is Trierből való.

A galliai alánok megkeresztelkedése után alighanem népmesékké lényegülhettek át a kupával szimbolizált alán istenségről szóló történetek. Hasonló folyamat eredményeként formálódtak a mesék Szent György alakja köré a Kaukázusban. Erről így vélekedik Abaev:

> *Feltehető, hogy az oszétoknál roppant népszerű keresztény „*szent*" Wasgergi – Szent György –, a fehér lovon ülő, fehér ruhás lovag – akit a nők nem nevezhettek nevén, csak a* laegty dzwar, *„*isten embere*" szóval illethetlek – az alán hadisten tulajdonságait örökölte*[71]
>
> s ezt az istenséget jelképezték az alánok karddal.[72]

Több más híres egyházfi is kikerült az alánok közül. Az első alán püspök az 500-as évek elején Le Mans városában szolgált.[73] A 7. században a bretagne-i Bazas városában szentként tiszteltek

[69] Pl. étellel kínálta őket reggel, mikor egy szerzetes hagyományosan nem törhette volna meg a böjtöt.
[70] Delaney 1980:259.
[71] Abaev 1960:14. Szent Goarnak ez az ábrázolása hasonlít sok Sir Gawain-jellemzésre.
[72] Ammianus Marcellinus 31.2.23; Rolfc 1939:393.
[73] Bachrach 1973:79.

egy alán férfit.[74] A 6. században Aquitániából indul ki Szent Alán népi kultusza, de Bretagne-ban, Goar egykori törzsének földjén egy másik Szent Alanus kultusza is kialakult. Úgy tartják, hogy egy bizonyos Szent Alán 700 környékén kolostort épített Lavaurban, és ezen a vidéken legalább hat templomot szenteltek neki. Az ő földi maradványai körül épült ki a középkorban népszerű Szent Alanus-kultusz.[75] A 8. század végén Nantes környékén bukkan föl a Szent Alán név, és még újabb és újabb Szent Alanek tűnnek fel Bretagne-ban egészen az 1460-as évekig.[76]

627-ben Albi hercegének tisztségét töltötte be egy másik galliai alán, Goerik.[77] Albit és vele együtt a környező egyházmegyéket és rendházakat az ő családja igazgatta nagyjából 600-tól az 1200-as évek derekáig. Goerik unokahúga zárdafőnök volt a közeli Troclar kolostorában, Goerik pedig felvette az Abbo nevet, majd 629-ben vagy 630-ban felkenték Metz püspökének.[78] Noha Abbo püspök nem volt Szent Goarhoz mérhető karizmatikus egyéniség, mégis hatással lehetett a kereszténység fejlődésére a fennhatósága alá tartozó területen, mivel a gallikán mise rendjét püspöki engedéllyel bármely pap tetszése szerint átalakíthatta. Itt jegyezzük meg, hogy a kereszt-kehely ábrázolás legkorábbi felbukkanásai közül három pontosan Metzből származik, és még jó néhány ismert Abbo püspök egyházmegyéjének egyéb részeiről. A 10. században a család birtokai a 415-ös földadományozás óta alán befolyás alatt álló toulouse-i hercegséghez kötődnek.[79] Két évszázaddal később, amikor még mindig ez a család uralta Albit és a

---

[74] *Biblioteca Sanctorum* 1961:col. 651; itt: 8. és 10. fejezetek. Augusto Moreschinia bretagne-i szentekről szólva kijelenti, hogy az Alán név a latin *Alanus*-ból származik (*Biblioteca Sanctorum* 1961: col. 652), és úgy véli, hogy mint népnév kétségtelenül szkíta eredetű. Moreschini szerint a név nem tűnik föl a templomi jegyzékekben és a középkori bretagne-i anyakönyvekben sem, de ez aligha hitető, mivel mi az Alanus név több felbukkanásáról is tudunk, többek közt például Constance sírkövéről. Lásd: 1. és 3. fejezet.

[75] Bachrach 1973:103-106.

[76] Pl. boldog Alan de la Roche.

[77] Goerik rokonai közé sorolhatók még olyan történelmi nagyságok is, mint például Nagy Károly és Elzászi Fülöp (Philippe d'Alsace).

[78] Krusch 1888:440, 442-443; Bachrach 1973:96.

[79] Friedman 1984: l. és 2.kötetek.

helyi püspökséget, ezen a területen bukkant fel az albigens eretnekség – maga az elnevezés is Albi városára utal. A közhiedelem szerint az albigensek – vagy katharok – hatalmas kincset őriztek, talán ugyanazt a kincset, amit a rómaiak Salamon templomából i. e. 70-ben elragadtak. Ha forgatókönyvünk helytálló, a szóbeszéd igaz lehetett. Igazság szerint a kereszt-kehely ábrázolás előfordulási területén, és az ottani papságon belül az alán jelenlét aránya korántsem nevezhető meghatározónak, maga a kehely motívuma is a keresztábrázolásoknak csak kis hányadánál bukkan fel. Valójában még az is elég különös, hogy az egyháznak sok szentet adó nomád kupaimádó törzs kultúrája egyáltalán fennmaradt ezeken a vidékeken.

Magukat a Grál-lovagokat gyakran tekintik kelta eredetű figuráknak. Waite úgy véli, Galahad voltaképpen nem más, mint Cadwaldar walesi király; és ezt azzal indokolja, hogy mindkét hős ereklyéket vitt magával Britanniából, és mindketten a Szentföldön haltak meg.[80] Megemlíti még Waite, hogy „*Cadwaldar meg akarta támadni Britanniát egy hajóhaddal, amit rokona, Bretagne-i Alán állított fel részére... de egy angyal intésére letett tervéről*”.[81] A hiedelem szerint a bibliai Dávid király leszármazottjának tekintett Cadwaldar 644-ben halt meg. Mindebben az a legérdekesebb, hogy a walesi király a jelek szerint rokona volt egy bizonyos bretagne-i „*Alan*"-nek, és mint láttuk, más Grál-lovagok alakjánál (Perceval és Bors) is jóval több alán, mint kelta kapcsolat érhető tetten.

A Bretagne-ban lejegyzett Grál-legendák számos egyezést mutatnak az alán kultúrával. Biket 1150 körül írt *Lai du Cor-ja* az egyik legkorábbi mű, melyben a Grál-kehelyről szó esik. Ebben a korábban már említett Mangon ivókürtöt küld Arthurnak. Az ország neve, ahol a lovag a kupából kortyolva diadalmaskodik, Esparlot.[82] Mint emlékezetes, az *Esp-* előtag gyakran a szkíta *asp,* vagyis „*ló*" szóból származik,[83] és számos alán névben előfordul.

[80] Waite 1909:442-443.
[81] Waite 1909:442-443.
[82] Lásd a „*Bartaz halála*" c. rege ingus változatában *Espor*-t, az áldozatok istenét. (Dumézil 1930:72-73)
[83] Bachrach 1973:98; lásd a szanszkrit *aśva-* (vagy *ashvah*) alakot; Buck 1949:167.

Meglehet azonban, hogy „*Esparlot*"[84] hajdan „*Aspar földjét*"[85] jelentette a Biket művét megrendelő bretagne-i nemesek ősi meséjében.

19. térkép Néhány fontosabb vallási vonatkozású hely Franciaországban

[84] A név ugyanabból a forrásból eredhet, mint az áldozat istenségének Espor neve. (Lásd fentebb a 82 és jegyzetet)

[85] Az Aspar jeles név az alán történelemben – a Keletrómai Birodalom alán származású katonai parancsnoka viselte ezt a nevel az 5. században. Aspar nemcsak a keleti birodalmat oltalmazta, élete végéig érvényes békét kötve például Észak-Afrika alánjaival és vandáljaival, de a Nyugatrómai Birodalom vezetésének is rangos tagjává vált, és ő segítette trónra III. Constantinus és Galla Placidia fiát, III. Valentinianust. Minderről bővebben lásd; Bachrach (1973:26-73) és Peterson (1985:31-49). A név felbukkan még a római feljegyzésekben megörökített P. Aelius Rasparaganus („*Rex Roxolanorum*") nevének elemeként is. Sulimirski 1970:168).

Galliában az alánok az 1200-as évekig az uralkodóréteghez tartoztak, és ez az időszak bőven elegendő volt ahhoz, hogy a térség Grál-hagyománya hatásukra átformálódjon. A dél-galliai alánok alighanem ápoltak valamiféle varázskupa-hagyományt, amit a Salamon-templom kincsével való találkozásuk is átszínezhetett. Az alánok minden jel szerint számottevő befolyást gyakoroltak a Grál-legendák szülőföldjének kultúrájára, hiszen a helyi nemesség és egyház élén az 5. századi alán beözönléstől egészen a 12. századig-vagyis a Grál-románcok első kéziratos megjelenéséig – ugyanazok az alán főúri családok álltak.

A galliai alán betelepülés történetéből tehát összefüggő magyarázat bontakozik ki a Jeruzsálemből Marseillesen át Európába került edényekről szóló legendákra; a kelyhek, ágas gyertyatartók, szüzek által hordozott tálak eredetére; a valahol a Pireneusokban rejtező Grál-kastély, és amint a következő fejezetben látni fogjuk, a Pelles, Pellas, Pellam és Pellinore néven emlegetett „*királyok*" rejtélyére vonatkozóan.[86]

[86] Potvin 1865-1873: II.3000-3240.

Tizedik fejezet: A Grál-őrök

A Malory-féle Grál-történet alapelemei közétartozik a kehely alakú Grál és annak Arimatheai Józseffel, a Halászkirállyal, valamint a Fájdalmas csapás[1] és a Felvirágzó pusztaság[2] című történetekkel való összefüggései. E hagyomány szerint József halála után a kehely a Halászkirályra száll, aki Jézus csodatételét megismételve hallal táplál egy sokaságot. A Grált a Halászkirály őrzi halála közeledtéig, mikor is áttestálja a következő Halászkirályra. A későbbi Grál-hagyományban egy idegen lovag, rendszerint Balin, Longinus lándzsájával megsebesíti és megbénítja a Halászkirályt.[3] Ennek következtében a Halászkirály birodalmában kiszikkadnak a földek, és a népet éhínség sanyargatja egészen a Grál-lovag eljöveteléig. A Grál-lovag tettei nyomán aztán víz árad a pusztaságra, és a királyság ismét felvirágzik.

A Halászkirályt és a Sebesült Királyt többféle néven említik a Grál-románcokban, és ezek többsége a Felles szónak valamilyen változata. Először a Vulgata-ciklusban tűnik föl a Pellinore elnevezés.[4] Később Perceval apját nevezi így a Trisztán-próza és a Huth-féle M*erlin.* E szövegekből a *Livre d'Arthus (Arthur élete)* is átveszi a nevet, s mindjárt két szereplőre is ráragasztja; közülük

[1] A mese azt beszéli el, hogyan sebesíti meg Longinus lándzsájával Balin a Halászkirályt, aki a sérülés következtében megbénul, és nemzőképtelenné válik.

[2] A történetben a király sebesülése következtében a birodalom pusztasággá válik. Amikor a Grál-lovag, rendszerint Galahad, de olykor Perceval, felkutatja a kelyhet és meggyógyítja a királyt, a pusztaság ismét kivirul (ezután Galahad a mennybe száll, Perceval pedig a legtöbb mesében meghal, miközben megpróbál visszatalálni Camelotba). A történetet rendszerint a *Fájdalmas Csapás* c. mesével kapcsolják össze (lásd: Cowen 1969, 1:60-91). Lásd: Dumézil 1930:58-59, ahol Batraz éhínséget okoz azzal, hogy megöli a *Termények Angyalá*t. Batraz jelenlétét a földön a nárt mondák végig összefüggésbe hozzák valamilyen éhínséggel, és kehelyhordozójának önkéntes halála teszi ismét termékennyé a nártok asszonyait és a kancákat, (lásd Dumézil 1930:72-73; lásd a 3.fejezetet.)

[3] A lándzsa az egyik passió-ereklye, mely gyakran kíséri a Grált.

[4] A legtöbb tudós a név e formáját a Pelles alak módosulásának látja (Bruce 1918:340).

az egyik Perceval sok fiút nemző béna apja.[5] A *Queste del Saint Graal* (A *Szent Grál keresése)* ír fordításában Perceval leány testvérének apjára szintén a Pelles (vagy ritkábban: Pelle)[6] alakot alkalmazzák[7] a Pellehan vagy Pellinore formák helyett. Előfordul még a Felles név az *Y Saint Greal*-ban is.[8] Loomis a Pelles és Pellehan alakot a kelta *Beli*-vel azonosítja – nem túl meggyőző módon a „*kéziratok másolása során esett hibával*" magyarázva elméletét.[9] A Grál-történet Lovelich-féle változatában Pellehannak van egy fia és egy lánya, Pelles és Pelle.[10]

A Grál-hagyomány királyi remetéjét a *Perlesvaus* P-jelű kéziratának névtelen szerzője kapcsolj a össze először Pelles-szel, akiben Nitze és Jenkins Pwyllt, Anwfn királyát véli felfedezni.[11] Túl azon viszont, hogy a király neve P-vel kezdődik, és írásában *ll*-t tartalmaz – ami mellesleg egész másként ejtendő, mint a Pelles *ll*-jé –, Pwyllnek nincs túlzottan sok köze a Grál-legendák Grál-őreihez, Halász-, illetve sebesült királyaihoz. A Pelles, Pellinore, Pellam nevek eredeti viselőjére jóval valószínűbb jelölt a római Paulinus Pellacus gróf ködös alakja, aki – mint arról 459-ben, miután Marseillesben remete lett, maga is megemlékezik – a

[5] Talán a Bron / Alain történet hatásának következtében; ennek és a többi Pellinorének az elemzését lásd: Bruce 1918:124 és Wolfgang 1970-30. A Bron név inkább a bibliai város, Hebron nevéből származik, melyet korábban Cariath-Arbe-ként ismertek (Józsue [József] 14:15; 15:13), semmint a kelta Branéból (Ackerman 1952:44; Nitze 1949a:306).

[6] A Pelle név Lovelichnél is előfordul, nála Perceval leleségét hívják így.

[7] Falconer 1953:xii.

[8] Parry 1933:73. A francia szövegek ír fordítása során a „*Pelles*" írásmódja könnyen. „*Peles*"-re változhatott, mivel a franciában kettős „*l*" lel jelölt rövid mássalhangzót a walesi írásban szimpla „*l*" jelöli.

[9] Loomis 1963a:272.

[10] Lovelich 1874-l905, 2:339. Az arthuri legendákban szokványosnak mondható, hogy a lányok apjuk nevének nőiesített formáját kapják (pl. Alphasan/Alphanye a Vulgata-ciklusból). A családfákban gyakran felbukkanó Elaine név ugyanígy ax Alain ferfinévből származhatott, bár magukban a legendákban nincs ilyen apa-lány (Alain Elaine) kapcsolat.

[11] Nitze és Jenkins 1932-1937, 2:123. Pelles az eredeti Halászkirály, Alain legkésőbbi örököse. Chrétien, Wauchier és pszeudo-Wauchier sem említ köztük ilyen viszonyt, e névtelen Grál-szerző pedig vélhetően ismerte az előbbiek munkáit.

birodalom végnapjaiban szoros kapcsolatba kerül a Rómát 410-ben Alarik vezérletével kifosztó alánokkal.

Paulinus Pellaeus

Az *Eucharisticus* szerint a Bazas elleni 417-es ostrom idején az Athaulf vizigótjait kísérő alán csapatok vezérét Paulinus Pellaeus gróf (lásd; 1., 3. és 9. fejezet) már korábbról ismerte.[12] Bár az erről szóló passzus elég rövid, több talányos részletet is tartalmaz, melyeken évszázadok óta töprengenek és vitatkoznak a történészek. E rejtélyek közül a legfontosabb az alán vezér kilétének kérdése. Egész sor adat látszik igazolni, hogy az alánokat személyesen Athaulf vezette. Ha pedig így volt, az Athaulf és Paulinus alkujának értelmében Bazasba menesztett asszonyt és fiát is a vizigót király környezetében kell keresnünk. Ez az asszony aligha lehetett Honorius testvére Galla Placidia, mivel erről Paulinus egész bizonyosan megemlékezett volna. Amennyire tudjuk, Galla Placidia Hispániában volt, és a Athaulf fiával volt állapotos. Athaulf egyébként Alarik lányát is nőül vette, és fia született tőle. Lehetséges, hogy őt küldték be Bazasba bár furcsa volna azt gondolni, hogy Paulinus a hírhedt Alarik leányát nem tartotta volna említésre méltónak.[13] Egyesek szerint Athaulfnak volt még egy szarmata asszonya is, akitől állítólag négy gyermeke született.[14] Némelyik történész ugyan egy elírásra vezeti vissza a történetet,[15] de tudjuk, hogy Athaulf Felső-Pannóniából származott, ahol könnyen kaphatott szarmata, vagy akár alán feleséget is.[16] Egy ilyen asszony jelenléte valamelyest érthetőbbé tenné az alán harcosok meglepő kitartását, mellyel Athaulfot még akkor is kitüntették, amikor pedig már a gótok is kezdtek tőle elpártolni. A bazasi csata idejére Athaulfnak ettől az asszonytól akár már egy huszonéves fia is lehetett. Előfordulhat, hogy Athaulf alán seregének is ő volt a parancsnoka – ez esetben pedig csakugyan értékes tusznak minősülhetett. Ez a meg nem nevezett szarmata vagy

[12] White 1921.
[13] A fiút és lánytestvérét röviddel Athaulf meggyilkolása után színtén megölték.
[14] Lásd Philostoragius 12.4; Walford 1855:515. Lásd Wolfram 1988:442 n. 302.
[15] Lásd Wolfram.
[16] Mint emlékezetes (lásd az l. fejezetet) az alánokat gyakran összetévesztették/keverték a szarmatákkal.

alán asszony és fia becses lehetett Athaulfnak, de nem annyira fontos Paulinusnak, aki így kilétükről egy szót sem szólt.

Paulinus az Athaulffal kötött megállapodását sohasem írta le részletesen. Bachrach ezért csak feltételezi, hogy földet ajánlott az alánoknak.[17] Csakhogy Septimania vidéke, amit Honorius császár az alánoknak adományozott, pontosan megegyezik az alánok által már korábban elfoglalt területtel (lásd: 7. és 9. térkép). Az alánok, akik bevehettek volna Bazast, mielőtt még Római Constantius megérkezik, semmit sem nyertek, Athaulfot pedig alig egy éven belül meggyilkolta egy feldühödött vizigót. Mivel bírhatta rá Paulinus Athaulfot erre az alkura, és miért volt hajlandó az alánok vezére ilyen borzalmas árat fizetni? Talán a következőképpen történt:

Paulinus, aki egy rabszolgalázadás után az ostromgyűrűbe zárt Bazasban reked, ráébred, hogy a várost régi ismerőse, az alánok és vizigótok vezére, Athaulf ostromolja. Minthogy Athaulf egyszer már segített megszökni Paulinusnak Bordeaux-ból (lásd: 9. fejezet}, a gróf reméli, a király Bazasnál is hasonló oltalomban részesíti. Paulinus azonban nem sejti, mennyire megcsappant Athaulf hatalma a vizigótok fölött.[18] Mire Paulinus Athaulf szekerét eléri, Athaulf már csak az alánoknak parancsol, és nem tudja Paulinust a falak közé biztonságban visszajuttatni, hiszen az udvartartását alkotó tekintélyes kísérettel együtt a vele ellenséges táboron át kellene visszaküldenie őket. Paulinus riadtan szembesül az események ilyetén fordulatával, miközben látja, hogy

[17] Bachrach 1973:29.

[18] A vizigótok és Athaulf közt már röviddel azután feszültté vált a viszony, hogy a király az Alpokon át Galliába vezette őket. Míg Athaulf inkább a Jovinust támogató erőkhöz igyekezett csatlakozni, a vizigótok kikényszerítik, hogy egy gyengén előkészített hadmozdulattal megtámadják Marseilles-t. Ebben a csatában Athaulf súlyosan megsebesül. Később Narbonne-nál Athaulf kifejezésre juttatja szándékait, hogy a Gót királyság megalapítása helyett inkább a Római Birodalmat kívánja támogatni. Tervéért alighanem kevéssé lelkesültek a Róma-ellenes vizigótok (bár a Róma-barát alánok üdvözölték). Emellett Bordeaux-nál a vizigótok Athaulf parancsát megszegve támadnak rá Paulinusra és családjára (hasonló engedetlenséget feltehetőleg az alánok is elkövettek, mikor vélhetően elrabolták az Alarik utasítása értelmében a Szent Péter-bazilikába visszajuttatandó kincseket.

Athaulf habozni kénytelen: a vizigót ostromot támogatja vagy segít a rómaiakon.[19] Athaulf felajánlja, hogy elkíséri Paulinust a városba, és ott vélhetően sikerülne megegyeznie Bazas vér nélküli átadásában. Paulinus azonban más ajánlattal áll elő: arra kéri Athaulfot, hogy adjon mellé túszokat, és ő kiküldi tárgyalni a város vezetőit. Athaulf rááll a javaslatra, és Paulinus városába küldi szarmata asszonyát kedvenc fiával, az Athaulf alatt harcoló alánok parancsnokával együtt. Fia rangja miatt a vizigótok nem fognak gyanút, és nem indítanak támadást. Amikor pedig a város előkelőségei kivonulnak és találkoznak Athaulffal, csak tovább erősödik az a látszat, hogy Athaulf fia a város feladása érdekében fáradozik. Athaulf azonban Bazas vezetőivel valójában családjának biztonságáról tárgyal, aztán parancsot ad az alánoknak, hogy vonjanak szekereikkel gyűrűt Bazas köré, és védelmezzék a várost. Az alánok az éj leple alatt végrehajtják a műveletet. Reggel a vizigótok rádöbbennek, hogy az alánok átálltak a rómaiakhoz – vélhetően Athaulf eredetileg is így tervezte, s nem a Paulinus iránt érzett rokonszenvéből fakadóan cselekedett így. A vizigótok nem akarják, vagy nem tudják megtámadni korábbi szövetségeseiket, és visszavonulnak Narbonne irányába, minden bizonnyal azért, hogy miután Athaulfot mint vezérüket elveszítették, ismét trónra segítsék bábcsászárként Attalust, aki Alarikot és Athaulfot már kiszolgálta ebben a minőségben (lásd: 9. fejezet). Narbonnenál a vizigótok arról értesülnek, hogy a kikötőket zár alá vette a római flotta, és Constantius Arles-ból dél felé menetel (lásd: 18. térkép), így hát fogják Attalust és Hispániába menekülnek, ahol Barcelona környékén viszonylagos biztonságra lelnek.

Athaulf és az alánok – nagyjából három-négyezren – röviddel ezután ugyancsak távoznak Bazas falai alól, és Narbonne felé tartanak. Véleményünk szerint azonban Athaulf valódi célja Ravenna lehetett, ahol a fiával terhes Galla Placidiával zsarolva remélte rávenni Honoriust, hogy nevezze ki maga mellé társcsászárnak – hasonlóan ahhoz, ahogy végül Placidia felhasználásával Római Constantiusnak ugyanezt sikerül kicsikarni Honoriusból.

[19] Ez derül ki Galla Placidiával kötött házasságáról tett egyik kijelentéséből Narbonne-ban. Itt azt mondta, hogy „*Gótia*," a gót állam megalapítása helyett a Római Birodalmat akarja feltámasztani.; Raymond 1936:396.

Az alánok különösebb fennakadás nélkül eljutnak Carcassone-ba, ahol megtudják, hogy a római Constantius feléjük vonul Arles-ból, és a vizigótok Attalusszal Barcelona felé menekülnek. Athaulf úgy véli, hogy a gyorsan mozgó, kis létszámú csapattal még időben átkelhet a Pireneusok egyik hágóján, és Barcelonánál ismét csatlakozhat a vizigótokhoz. Minden bizonnyal azt remélte, valahogy sikerül kiegyeznie korábbi seregének nagyobbik részével, az alánok ugyanis kevesen voltak Római Constantius legyőzéséhez, és nem tudták volna megakadályozni, hogy a római tábornok Galla Pacidiát visszaragadja,

Hogy a hegyeken gyors iramban átkelhessen, Athaulf az alánok zömét és a Rómából zsákmányolt kincsek nagy részét hátrahagyja[20] – talán a Bazas-ban „*túszként*" átengedett félig alán vagy szarmata fiának gondjaira bízva. Galla Pacidiával és testőreivel nekivág a legközelebbi szurdoknak, mely a katharok legendás Grál-kastélyának, Montségurnak a közelében húzódik (lásd a 18. térképet).[21] A testőrségének több gót tagja is van, akik túlélték a Sarus elleni ütközetet, köztük Alarik meggyilkolt vetélytársának, Sarusnak a fivérével. Alighanem ők hozták a hírt Athaulfnak Narbonne-nál Constantius gyors közeledéséről – talán még Sarus holttesténél állva esküdtek bosszút Athaulf elveszejtésére, és egy-

[20] Jordanes szerint a kincsnek legalább egy része Athaulffal volt Barcelonában (Mierow 1915:96).

[21] 728-ban Carcassone-t elfoglalták a szaracénok (arabok). A várost, ahol a szóbeszéd szerint a Rómából elrabolt kincset őrizték – amit azonban alighanem rég elvittek onnan az alánok – 752-ben Kis Pippin vette be, de a kincset nem találta meg. Carcassone 819 cs 1242 közt különféle grófok és bárók kezén volt. A 13. század elején a katharok uralták a várost, és jó néhány carcassone-i gróf és báró volt maga is kathar hívő. A kathar és grófi uralom utolsó időszakában esett el a kathar erősség, Montségur (1244). Úgy tartják, hogy az ariege-i Montségur várába szorult katharok az erőd eleste előtt kimenekítettek onnan a kincs zömét; egy maroknyi „*perfecti*" (kathar pap) menekült el vele az utolsó pillanatban. Senki sem tudja, a kincset hová vihették, de néhány kutató szerint a perfectik célja Carcassone lehetett (ebben a hiedelemben része lehet az Athaulf-féle kincs korábbi legendájának). Carcassone-t mindenesetre 1247-ben törvényben kobozták el a katharoktól.

szerűen nem akarták, hogy helyettük Constantius végezzen vele.[22] Athaulf és csapata biztonságban eljut Barcelonába. Itt Athaulfnak újra sikerül elfogadtatnia magát a vizigótok uralkodójaként, vélhetően részben azért, mert a Galla Placidiával nemzett fia révén a császári trón jogos örökösét látták benne, részben pedig azért, mert akár Róma-barát volt, akár nem, szükségképpen ellensége volt Constantiusnak, és így a vizigótok szemében úgy tűnhetett, hogy visszatalált Rómát leigázni kívánó régi önmagához.

Időközben Paulinus elhatározza, hogy Galliából görög birtokaira költözik. Nőkből, gyerekekből, szolgákból álló kíséretével, és megmaradt világi javaival gyakorlatilag Athaulf sarkában hagyja el Bazast, talán abban reménykedve, hogy a király majd kihúzza a bajból, ha újabb veszedelem fenyegeti. Ám mikor a gróf Carcassone-ba ér, felesége még mindig tiltakozik az ellen, hogy Narbonne-ból görög földre hajózzanak, másrészt még egy akadály felmerül: útjukat keresztezve Római Constantius és csapatai épp azt az Attalust üldözik, aki magát Paulinust is gróffá tette. A mindig aggályosan óvatos Paulinus alighanem alaposan átgondolta, tanácsos-e a Constantiusszal való találkozást kockáztatni. Nincs elég pénze, hogy magát és kíséretét Carcassone-ban eltartsa, de éppúgy vonakodik visszatérni a zűrzavartól megtépázott Dél-Galliába is.[23] Paulinus ezért úgy dönt – saját szavaival élve, „*barbárok közt tengetett*" – új szakaszt nyit életében.[24] Nagyon úgy fest a helyzet, hogy Paulinus Athaulf fiával köt egyezséget.[25] Családjával és kíséretével az alánokhoz szegődik, és Albi mellett elvonulva – ahol később majd Goerik, a vele tartó alánok

[22] Úgy tűnik, Athaulfnak volt néhány hű testőre is, mivel Sarus fivére és hívei, bár látszólag szabadon mozoghattak a király testőrségében, nem ölhették meg Athaulfot 415 augusztus végéig-szeptember elejéig.

[23] Hasonló zűrzavar uralkodik ma a kaukázusi térségben, ahol az alánok leszármazottai, a dél-oszétok nemzeti fennmaradásukért és önállóságért küzdenek Grúzia és Oroszország határain belül.

[24] White 1921:337, II. 406-408.

[25] A tárgyalásról az *Eucharisticus* nem számol be, mivel az itt kötött megállapodás Paulinus részéről később egyfajta vallásos eltévelyedéshez vezetett. Erről az eltévelyedésről Paulinus szemérmesen hallgat, és részleteit mindvégig homályban hagyja.

leszármazottja uralja a földeket – északra, Lot megyébe húzódik föl – lásd; 18. térkép.[26]

Az *Eucharisticus* szerint Paulinus és családja a következő mintegy tíz évet a vidéken bolyongva tölti, feltehetően az előbb említett alánok társaságában. 425-ben – valószínűleg a Lot folyó mentén kóborolva töltött esztendő után – ezeknek az alánoknak Constantius sürgetésére Honorius császár földet adományoz. Az adomány a Toulouse és a Földközi-tenger közti területet foglalta magában (lásd a 7. és 9. térképet), és annak fejében, hogy a rómaiak ne háborgassák őket, az alánoknak csak a part menti utakat kellett ellenőrizniük, távol tartva Athaulfot és a hispániai vizigótokat. A vérségi szálak ellenére – melyek az alán vezéreket vélhetően Athaulfhoz fűzték – Római Constantius minden bizonnyal az Athaulftól való carcassone-i elválás fejében járta ki az adományt az alánoknak. A különválás miatt úgy tűnhetett, mintha az alánok – akárcsak a vizigótok Bazasnál – szakítottak volna a vizigót királlyal.[27] Paulinus és családja mindenesetre alighanem továbbra is az alánokkal kóborolt, mivel Paulinus jegyzeteiben világosan kijelentette, egyelőre nem tér vissza birtokaira.

Ebben az időszakban Paulinus valamiféle eretnekségbe keveredett. Ez akkoriban történhetett, amikor a vele élő alánok végül felvették a kereszténységet. A legtöbb alán a római kereszténységre tért meg, de az alánok új birtokán népszerű keleti hatások következtében könnyen meglehet, hogy a kereszténység manicheizmus-sal vegyült változatával kerültek érintkezésbe. A kö-

[26] Minthogy Athaulf nem vitte magával a kincset Hispániába, és a jelek szerint az nem volt Carcassone-ban 508-ban, mikor Klodvig (részben a kincs ottlétéről szóló híreszteléseken felbuzdulva; lásd: Procopius 5.12.41; Dewing 1919:129) megpróbálta kifosztani a várost, ezért valószínűnek tűnik, hogy a kincs Lot megyébe került Paulinusszal és az alánokkal együtt. Talán a bazasi egyezségnek tudható be, hogy az alánok későbbi vándorlásuk során nem dúlták fel az útjukba eső városokat. Ennek híján azonban – hogy tarthassák magukat a Bazas vezetőinek tett ígéretükhöz, mely abból állhatott, hogy segítik a rómaiakat, és amerre járnak, mindenhol békésen viselkednek – a kincs egyes darabjainak eladásával tehettek szert a megélhetéshez szükséges jövedelemre.

[27] Figyelemre méltó, hogy az alánok sohasem támadták meg Athaulf csapatait, míg a gót király életben volt.

zépkori legendákban Melusine néven feltűnő hableányszerű istennő tisztelete ugyancsak közkeletű volt a térségben.[28] A rómaiak ekkor még eltűrték az efféle kultuszok keresztény vallással együtt történő gyakorlását, és talán Paulinus is ennek az istennőnek lett a híve.[29] Marseilles-ben nyíltan tisztelték az alán isteneket.[30] A dél-galliai Grál-történetek „*keleties*" jellegéért, és Melusine alakjával való összefüggéseiért részben talán ezek a hiedelmek is felelősek,[31] akárcsak a különféle misztériumvallások és a kereszténység keleti hatást hordozó egyéb válfajai – ezeket Cassian és a hozzá hasonló hittérítők terjesztették el Marseillesben és vidékén. A Halászkirályról, Pellesről, és a Grálról mint a Szentföldről származó edényről szóló történetekre pedig magyarázatul szolgálhat Paulinus és a kincs jelenléte.

Paulinus két fia végül visszatért Bordeaux-ba: az egyik a Walliát[32] követő vizigót király, I. Theodorik[33] tanácsadójaként, a másik pedig valószínűleg mint római keresztény pap.[34] Paulinus családjának többi tagja röviddel azután, hogy Paulinus visszatér remetei magányából – ahol hat hónapon át vezekelt „*vétkéért*" és újra megtért a hagyományos római hitre –, egy betegségsorozat-

[28] Markale 1983; Walkcr 1983:631-632.

[29] Az istennőt maguk az alánok is tiszteletben részesítették, hiszen nem lehetett tőlük idegen a félig kígyó szkíta istennővel való hasonlósága miatt. Hérodotosz 4.9-13; de Sélincourt 1972:273-275.

[30] Claudius Marius Victor. *Aethia*, 3.189-194; Schenkl 1888:335-498, 413; Wolfram 3988:238.

[31] Markale 1975b:120-121, Egyes kutatók szerint Melusine egy „*Közép- vagy Kelet-Európából származó szkíta nő volt, aki Raymond de Lusignanhoz, Poitou grófjához ment teleségül*" Markale 1975b:120). A legenda igen érdekes lehet annak fényében, hogy Lancelot erősen alánnak tűnő családja és a Grál egyaránt összefüggésbe hozható Poitouval (lásd a 3. és 4. fejezetben). Az elképzelés, hogy Melusine alakja a szkíta Diana-ból fejlődhetett ki, korántsem új keletű. Sőt úgy tűnik, a gondolatot már Rabelias is felvetette (Markale 1975b:121).

[32] Constantius 418-ban telepítette le a vizigótokat Aquitaniában.

[33] Ezt a vizigót királyt követte Euric, aki Riothamus ellenfele volt Galliában.

[34] Ez hasonló Perceval, a szerzetesi vonásokat hordozó Grál lovag és a harcias Lamorak testvéri kapcsolatához. Lamorak egyike volt „*Britannia három oroszlánjának*" (a Kerekasztal kiemelkedő lovagjainak). A másik kettő Lancelot és Trisztán (a Lancelot, Trisztán és Lamorak közti kapcsolatokat lásd Malorynál 10.24; Coowen 1969, 2:50).

ban meghalt. Paulinus fontolóra vette, hogy csatlakozzon Bordeaux-ban fiaihoz, de kisebbik fia lázban[35] meghalt, az idősebb pedig vitába keveredett I. Theodorikkal, és ennek következtében Paulinus maradék bordeaux-i földjeit is elkobozták. Paulinusnak csak egy kis háza maradt Marseilles-ben, és némi sziklás földje a város külterületén, vélhetően a tenger közelében.

Folytatva az általunk rekonstruált történetet, elképzelhető, hogy Paulinus a Cassian által Marseilles környékén alapított Szent Viktor-kolostor szerzeteseinek példáját követve a város környéki birtokán egy sziklaormon házat épít, s remeteként él tovább. Városi házát bérbe adja, hogy bevételhez jusson, a háza körüli csaknem értéktelen földön pedig némi gabonát termel.[36] Az *Eucharisticus* szerint Paulinus eközben még valamiféle rejtélyes forrásból is jövedelemhez jut.[37] E rejtélyes pénzforrás jogosságát azzal indokolja, hogy minthogy ami az övé volt, másé lett, így ami a másé, az most az övé lészen. Bárhonnan is származott ez a pénz, Paulinus nem válthatta meg vele földje adóját, és az *agri deserti* (megműveletlen földek) törvényei szerint az a helyi alánok igazgatása alá került, mivel efféle esetekben ők léptek föl Róma adószedőiként (lásd 1. és 3. fejezetek).

Talán Paulinus a területen élő alánokkal való régi ismeretségének köszönhetően tarthatta mégis meg házait. Ha az a bizonyos rejtélyes jövedelemforrás az alán kincs egy részéből eredt, Paulinus aligha fizethette ki az alánokat saját pénzükkel. A velük töltött harminc év java része alatt feltehetőleg segített titokban eladni az alánok kincsének egyes részét, és a kevésbé értékes darabok árával nem mindig számolt el őszintén. Némely becsesebb edény, az alánok kupaimádatát tekintve minden valószínűség szerint kehely, vélhetően megmaradt. Ezeket a tárgyakat talán Paulinus őrizte mareilles-i remetelakjában.

[35] Az arthuri legendák sok újabb átköltésében Galahad és/vagy Perceval lázban hal meg úton visszafelé Camelotba, miután sikeresen befejezte a kutatást a Szent Grál után.

[36] 36 Paulinus (II. 557-560; White 1921:347) e házakat nem saját tulajdonának tekintette, hanem valaki másénak, aki megengedte, hogy használja őket.

[37] 37 Paulinus II. 552-553; White 1921:347.

Aëtius tábornokot 454-ben III. Valentin megölte.[38] 455-ben az afrikai vandálok és alánok királya, Gaiserik – Respendial alánjainak leszármazottja – felprédálta Rómát, Aëtius két híve pedig meggyilkolta Valentint. Mire Gaiserik elvonult, a Salamon-templom kincsének maradéka is eltűnt.[39] Forgatókönyvünk szerint a Nyugatrómai Birodalomban bekövetkező hatalmi átrendeződés és a templomi kincs utolsó darabjainak eltűnése miatt Paulinus új lépésre szánhatta el magát. 459-ben azt írta, hogy adósságai rendezése végett marseilles-i házát eladta egy „*gótnak*". Paulinus azonban gyűlölte a gótokat, és utolsó vagyontárgyát aligha adta volna el éppen nekik. Miattuk vesztette el egyéb birtokait, és nem egyszer túszként tartották fogva. Bazas-han bizonyságát adta, hogy a vizigótokat meg tudja különböztetni az alánoktól, ezért valószínűtlennek tűnik, hogy a vevő származását tévesen ítélte volna meg. Az eset érthetőbbé válik annak a ténynek az ismeretében, miszerint a 400-as évek Galliájában a gyakori vegyes házasságok miatt a „*gót*" szót a „*zsidó*" szinonimájaként használták.[40] Paulinus tehát vélhetően egy zsidónak adta el a telkét. Az üzleten eleget kereshetett ahhoz, hogy élete végéig biztosítsa megélhetését remetetanyáján, és ezzel ügyesen eltüntette minden nyomát az esetleg még birtokában lévő kincsnek is.

A kincs zöme az Athaulf fia által vezetett alánoknál maradhatott. Az arthuri legendákban találhatunk erre utaló jeleket. Mint már korábban szó volt róla, a bazasi események hasonlóságot mutatnak az ostromlott Ban király történetével, akinek feleségét és fiát súlyos veszély fenyegeti. A Bazasban túszként átadott alán, feltehetőleg Athaulf saját fia, feltevésünk szerint egyben később a Lot megyében kóborló alánok vezetője „*Alanus a Lot*" (Lancelot) alakjának történelmi ősképe lehetett (lásd: 3. fejezetet). Ahogy Lancelot hosszú késedelem után veszi vissza örökségét ellensé-

[38] Érdekes, hogy a Grál-keresést *az Agravain* (kb. 1230-1240) a mcgfeszítést követő 454. évre teszi (vagyis kb: i, sz. 486-ra; Alvar 1980:28-29). Ha a szerző eltévesztette az időszámítás módját (vagyis az évszám nem a megfeszítéstől, hanem Jézus születésétől értendő) a dátum csaknem pontosan egybeesik azzal az időponttal, amikor Gaiserik és alánjai a Szent Péter-bazilika kincseinek maradványait elrabolták.

[39] Procopius 5.12; Dewing 1968: 129.

[40] Baigent, Leigh és Lincoln 1982:364.

gétől, úgy ezek az, alánok is éppen azt a septimaniai területet követelik vissza, amit Gallíába érkezve először meghódítottak. Fennállhat egyfajta párhuzam az alánoknak juttatott történelmi földadomány és a Boldog Vár legendája közt is. Miután Lancelot elfoglalja a várat, Arthur azzal a kifejezett szándékkal adományozza azt a lovagnak, hogy Lancelot az erősségre támaszkodva visszaverje az észak-britanniai barbárokat. Hasonló cél vezette Római Constantiust is, aki az alánoknak kimondottan avégett járta ki a földadományt, hogy távol tartsák a hispániai gótokat. A septimaniai alánok valamilyen kinccsel is kapcsolatba hozhatók, éppen úgy, ahogy Lancelot és a Grál-lovagok is szorosan kötődnek a Grálhoz. Végezetül az alánokkal tartott egy Pelleaus nevű férfi is, és a Grál-családok – valószínűleg nem véletlenül – zsúfolva vannak a Pellam, Pelles, Pelleas és Pellinore nevekkel.

A Sebesült Király

A Grál hagyomány két jelentős királyi figurája a Sebesült Király és a Halászkirály. Alakjaik végül egy személyben olvadtak össze, de a legkorábbi Grál-legendák még elég világosan megkülönböztették őket.

A Sebesült Király sérülést szenved – rendszerint a combján[41] – és ennek következtében elveszti nemzőképességét.[42] A sebesülés oka valamiféle hitetlenség a Grált illetően, vagy valamilyen bűn, amit a király a Grállal kapcsolatban követett el. A kontinensen született Grál-történetek közül sokban a király inkább betegen, semmint sebesülten jelenik meg. Lancelot látomásai a Q*ueste-ben* például egy gyengélkedő király képét villantják fel. A kontinentális anyagban egyben feltűnik az a gondolat, hogy ez a betegség valamiképpen kapcsolódik a király húsához. Alain király az *Estorie* egyik kéziratának illusztrációján, kezében a Grállal egy leprás királyt gyógyít meg (lásd: 18. tábla).[43] Az utóbbi ki-

[41] Olyan szavak használata, mint a „*térd*" és „*comb*" szokványos gyakorlat volt a középkorban a nemi szervek, „*finom*" megnevezésére.
[42] Némely forrás szerint csak megvakítják.
[43] Loomis és Loomis 1938:96, 218-as ábra.

rály alakja először a burgundiai pap, Róbert de Boron műveiben bukkan fel.[44]

Malorynál a Sebesült Királyt Pellamnak hívják,[45] és a Longinus lándzsájával rátámadó Balin ejt rajta sebet.[46] A lándzsa a király mindkét combját átdöfi, és birodalma – mintegy a sérülés következtében – romlásba dől. Galahad, a Balin kardját az úszó kősziklából kihúzó lovag a Grál-keresés során megtalálja és meggyógyítja a királyt – bár van olyan legenda is, melyben Galahad Mordrainst gyógyítja meg. Egyes tudósok úgy vélik, a Grál-legendának ez a szála – az úgynevezett Fájdalmas Csapás epizód – a *Mabinogi* mondából származik, breton bárdok terjesztették el a kontinensen,[47] és az ő közvetítésükkel vette át Geoffreyof Monmouth.[48] Szerintük Chrétien a különféle krónikákkal – pl. Geoffrey, Bedé és Nennius krónikáival – vegyítette ezeket a walesi meséket, és az így összeállt történetet dolgozta fel aztán Wolfram von Eschenbach.[49] Úgy tűnik, a Fájdalmas Csapás mese vulgata változata szintén Chrétien modelljére épül. A történetben különös hangsúlyt fektetnek a király húsára. Mikor Galahad meggyógyítja Mordainst, az így szól: „*vénségtől halódó húsom immáron megifjodott*”.[50] Érdekes, hogy szert téve a Nártamongára Batraz is megfiatalítja apját, Hamicet.[51] A Grál-legenda egy másik változatában Galahad vért vesz a Sebesült Királyt megsebző lándzsáról, és a király sebét azzal kezeli. A király akkor „*egész emberként áll talpra ágyából*”.[52] Mélyen gyökerező néphit, mi-

[44] A középkori Németország és Svájc területén született Grál-legendák nem hozzák összefüggésbe a Grált a feszületnél használt kehellyel, ami arra utal, hogy a kehely eredetileg nem volt része a Grál-hagyománynak.
Az Alain név gyakran előfordul a Grál-lovagok későbbi családfáiban. Wace-nél 1153 körül meg egy Alain nevű király is feltűnik (Le Roux de Lincy 1838, 2:291, II. 15131-1513 , 269, II. 15240-15243).

[45] Mordrains sebesült királyként is megjelenik Malorynál; bár itt voltaképpen nem sebesült, hanem vak.

[46] A lándzsát a hagyomány szerint Jézus bal oldalába döfték a kereszten.

[47] A Bleheris nevű walesi történetmondó Poitou udvarában szolgált. (Barber 1961:50).

[48] Geoffrey talán Wace-től vette a történetet.

[49] Wolfram számára Biket *Lai du Cor*-ja is forrásul szolgálhatott.

[50] Cowen 1969, 2:366.

[51] Dumézil 1930:61.

[52] Cowen 1969, 2:366.

szerint a sebre hatékony gyógyír a sérülést okozó fegyver érintése – „*kutyaharapást szőrével*"[53] – itt azonban a sebesült király története és a nárt-legenda közt ennél jóval közvetlenebb, egészen szoros egyezés mutatkozik.

A legkorábbi Sebesült Királyok egyike Evelake (Evelach, Mordrains, Mordrens) Róbert de Boron *Joseph*-jéből. Evelake feltehetően a galliai Maiux-ban született, és ott élt, míg be nem sorozták Augustus császár seregébe.[54] Szíriában szolgált Tiberius parancsnoksága alatt, ahol egy vita során megölte parancsnoka fiát.[55] Mordains néven veszi fel a keresztséget, és miután évekig Arimatheai Józseffel kalandozik, megsebesül vagy megbetegszik valamiféle, a Grállal kapcsolatosan elkövetett bűn miatt.

Pellammal ellentétben Mordrainsnek évszázadokon át, Jézus idejétől egészen a Grál-kereséséig, tűrnie kell betegségét/sebesülését. Egyesek szerint párhuzamba állítható várakozásával Melkizedek legendája, aki a szentáldozás egyfajta előképét mutatta be az Izraelt alapító Ábrahámnak.[56] A legendában Melkizedek arra ítéltetett, hogy Jézus haláláig életben maradjon. Ekkor pappá szenteli Arimatheai Józsefet, aki aztán – a középkori teológia egyik fő tétele szerint[57] – újabb papokat avat be „*Melkizedek*

[53] Leach 1972:474, col. B; vesd össze Telephus és Achilles lándzsájával, D2161.4.10-es motívum.

[54] Lovelich 1874-1905, 1:104, 197:2, II..81-84;1:105.

[55] Lovelich 1874-1905, 1 :106. Az ír anyágban is ismételten felmeriül a testvérgyilkosság, mint a „*szkíták*" otthonának elhagyását kiváltó indíték (lásd pl. Macalister 1939,2:2?, 39,45). Az áldozal rendszerint Refloir, aki a jelek szerint ráteszi a kezét a szkítiai „*hercegségre*" (nem királyságra!). A halálos sebet többnyire Mil ejti, egy dárdával sértve meg Relloir combját (Macalister 1939,35:67,107). A legtöbb középkori szöveg a király „*combját*" jelöli meg a szúrás helyeként. A sebet ráadásul hagyományosan kimondottan dárda vagy lándzsa okozza, nem pedig kard. Ilyen sebesülést az ír anyagnak az a része is ismer, melyben nincs szó szkitákról! A firbolgok első királyát, Eochut például hasonlóképp éri a combján dárdadöfés (Macalister 1941,41-45).

[56] Lásd pl. Klove 1966:70-75.

[57] A középkori teológusok igyekeztek minél inkább elszakadni a zsidó gyökerektől, ezért aztán, hogy a papságot ne a Jézust tagadó levitáktól kelljen eredeztetni, előhozakodtak a Melkizedek-történettel.

rendjébe” [58]Arimatheai József felszentelésének története összefonódott a Józsefet a Golgotán használt kehelyhez kapcsoló legendával, ennélfogva nagy súlyt kap a Grál eredetéről szóló történetekben. E legendában tehát megint csak a természetellenesen sokáig élő király és a vele társítható kehely képét látjuk felbukkanni.

18. kép Alain király a Grállal (Bonni kézirat az 1286-os *Lancelot*-próza, Universitätsbibliothek 526, fol. 57v). A Bonni Universitätsbibliothek (Egyetemi Könyvtár) engedélyével.

[58] Szemben a zsidó papokkal, akik Lévi törzsének leszármazottjai voltak; Izrael

Egy másik Sebesült Király a Szeráfként megkeresztelt Nascien,[59] akit egy nyílvessző sebesít meg a vállán.[60] Nascien végül megvakul, mivel az intelem ellenére a Grál belsejébe tekint.[61] A *Queste* ír fordításában Mordrenst (Evelake-et) sújtja vakság büntetésül, amiért a Grálba néz.[62] Loomis szerint a gyógyítójának kivárására kárhoztatott vak Mordrens története magán viseli a vén (de nem vak) Simeonról szóló keresztény mese hatásának nyomait. Simeonnak addig kell élnie, míg meg nem látja a születendő Jézust.[63]

A nárt mondákban Szatana férje, Urizmag emlékeztet leginkább a sebesült királyra. A regék zömében Urizmag a cselekmény idejére már hihetetlenül vénséges, és többnyire egy tengerparti sziklán ülve jelenik meg, amint látszólag birkákat vagy lovakat bámul – hasonlóan a Sebesült Királyhoz Chrétien *Conte del Graal*-jából, aki a tengerparton üldögél és horgászik.[64] Az egyik nárt mesében az Varhtanag nevű hős megöregszik,[65] és fia, Szibalc a Nap lányát veszi el feleségül.[66] Varhtanagnak van egy arany páncélinge, és ezt viselve ül a falu főterén, és fiát várja, hogy valamilyen vándorútról visszatérjen.[67] Egy gonosz varázsló három fia elragadja az inget Varhtanagtól, és vele együtt két darabot is kitépnek Varhtanag hátából. Ezután a varázslófiak elme-

---

7:17.

[59] Azt a nevet veszi fel Nascien, mintán Arimatrieai József megkereszteli. A *szeráf* héber szó jelentése eredetileg „*mennyei tündérkígyó*" volt, és csak jóval később vette fel az „*angyal* "jelentést (Walker 1983:905).

[60] Lovelich 1874-1905, 1:155.

[61] Lovelich 1874-1905, l:217. Malorynál Galahad sikeresen a Grálba tekint, mielőtt a mennybe emelkedne (Cowcn 19691m 2:370).

[62] Falconer 1953:222, II. 1806 ff.

[63] Loomis 1963b;182; Lukács 2:26; lásd: Melkizedek e fejezetben említett története.

[64] Loomis 1963b:30-31.

[65] Ő a férje Xæmic lányának, Batraz féltestvérének.

[66] Az alán vallásban a tűzhely istennője Szatana, apját, a Napot pedig az alánok kupával jelölik, Dumézil (1968:138-144) azért hozza föl a mesét, hogy érzékeltesse a feltételezett indoeurópai párhuzamokat az oszét hős, és a *Mahabharáta* c. hindu eposz hőse, Karna közt, (Karnát az utóbbi eposzban *Szúrja,* a Napisten nemzi egy hercegnőnek).

[67] Lásd a borítón látható „*Aranyembert*".

nekülnek, és egy barlangban rejtőznek el. Mikor Szibalc hazatér a kalandozásból, felesége nem engedi be házába mindaddig, míg a hős vissza nem szerzi az inget, és a bénultan benn fekvő apját meg nem gyógyítja. Szibalc anyai nagyapja, Hámic segítségével felkutatja az aranyinget, megöli a gonosz varázsló három fiát, és megtalálja apja testének darabjait. A házba visszatérve apja húsát egy nemezostorral „*visszacsapja*" a helyére, s mivel a csapástól a testrész újraéled, ezzel meggyógyítja apját. Végül Szibalc visszaadja neki az inget.[68]

Kiváltképp érdekes a történetben az a részlet, amikor Szibalc az aranytárgyat anyai nagyapja segítségével kutatja fel. Jó néhány Grál-legendában a Halászkirály Perceval anyai nagyapjaként szerepel, és segítséget nyújt neki a Grál-keresésben.

A Sebesült Király alakjának több történelmi ihletője is lehetett. 331-ben gótok lepték el Szkítiát, és ezalatt az egyik alán törzs a betörő gótokhoz csapódott. 369-ben Athanarik lett a pogány gótok királya, és a Római Birodalomba űzte a keresztény gótokat. 377-ben Atharanik gótjai visszatértek a Duna vonalához, és ott két táborra szakadtak: egy Róma-barát csoportra, melyet Athanarik, és egy Róma-ellenes csoportra, melyet Fritigern vezetett. A gótokhoz szegődött alánok Fritigernnel tartottak. Fritigern gótjai és alánjai a hadrianopoliszi csatában (378; lásd; 7. térkép) súlyos vereséget mértek a rómaiakra, és elfogták Valens császárt is aki megsebesült egy nyíltól. Az alélt és a harcot folytatni képtelen császárt egy házba menekítették a rómaiak, de ott rátaláltak a gótok, és elevenen megégették.[69] A csata győzteseihez még több alán csatlakozott, és a gót erők Alhanarik alatt újból egyesülve Konstantinápoly felé vonultak.[70] Itt Athanarik kiegyezett Valens utódjával, Theodosiusszal, majd rövidre rá meghalt, Ekkor Athaulf apja, Modares átállt a rómaiak oldalára, s így a birodalmi

[68] A Francia szöveg így szól: „*les deux bandes adhérèrent de nouveau à la peau, vomme elles étaient auparavant*" Dumézil 1968:141-143. Lásd még Mordrams Galahadnek tett mcgjegyzését.

[69] Rolfe 1939:479.

[70] Ammianus 31.2, 6:8, 4:12; 16,3; Rolfc 1939, 3:383, 437, 463, 501 ;Bachrach 1973:27.

hadseregben jutott fontos pozícióhoz[71] Athanarikot végül Alarik követte a trónon, aki a gót és alán hadakkal 410-ben feldúlta Rómát is.

Alarik után Athaulf lett a gót király. Alarik és Athaulf ugyanúgy sógorok voltak, mint a Grál-legendákban Evelake és Mascien. 413-ban Athaulf az Alpokon át Galliába vezette a Rómát kifosztó gótokat és alánokat. Ezekkel a csapatokkal Athaulf Marseilles-nél vívta az első nagy ütközetet, de itt olyan súlyosan megsérült, hogy kénytelen volt lefújni a támadást.[72] Mint láttuk, ezeket a gótokat végül 415-ben Római Constantius Hispániába űzte, majd földadományt eszközölt ki a Bazasnál maradó alánok részére.[73] Athaulf Carcassone-ban végül ráakadt az egykor Sarusszal, Alarik ellenségével tartó gótokra, akit Athaulf a Juvinus-féle lázadás során Carcassone-nál megölt. Sarus csapata elkísérte aztán Athaulfot Hispániába, ahol az egyik gót ágyékon szúrta, és ezzel halálosan megsebesítette a vizigót királyt,[74] mindezt látszólag hirtelen jött dühében, amiért Athaulf gúnyt űzött alacsony termetéből.[75] Wolfram szerint viszont a gyilkosságot minden bizonnyal Sarus testvére, Sigerik parancsára követték el, aki bosszút akart állni fivére gyilkosán.[76] Mindenesetre az eset után

[71] Elképzelhető, hogy összemosódás ment végbe Modares, az alánok és gótok konstantinápolyi elárulója, és Arvandus, Riothamus dél-galliai árulója közt, és így jött létre a Morvandus forma, melyből aztán végül Modred/Mordred lett.

[72] A sebesülés nyilvánvalóan nem járt együtt Athaulf nemzőképességének elvesztésével, később ugyanis Galla Placidiától fia született. A hagyomány szerint Arimatheai József Marseilles-nél partot érve vitte cl a Grált Galliába; lásd. Goodrich 1992:34-62.

[73] Minden bizonnyal ezek a gótok szakítottak Bazasnál Athaulffal.

[74] Jordanes szerint, (31. szakasz,), a sebet karddal ejtették (Mierrow 1915:96). A legtöbb tudós ugyan egyetért abban, hogy a gyilkosságot egy istállóban követték el, miközben Athaulf a lovai közt tartott szemlét (lásd pl. Wolfram 1988:165), de hogy az istálló pontosan hol volt, az nem egészen bizonyos. Orosius (Rajmond 1936:396) és Sevilla-i Izidor (1972:112) a gyilkosság helyszínét Tarraco-ba (a mai Tarragonába) teszi, míg Jordanes (Mierrow 1915:96) egyszerűen annyit közöl, hogy Athaulf meggyilkosságának idején „*Hispánia területén járt*."

[75] Jordanes 31. 163; Meirow 1915:96.

[76] Az alacsony termetű gyilkos neve a forrásokban hol Euerwulf, hol Dubius (Bury 1889, 1:199; Duckett 1972:1 12; Heather 1991:220).

Athaulf még elég hosszú ideig élt ahhoz, hogy intelmekkel lássa el utódjául kiszemelt fivérét.[77] Így hát itt újra felbukkannak a Sebesült Király legendájának elemei, a rokongyilkosság, a lágyéki sebesülés, mely ugyan nem okoz azonnali halált, de végül mégis elpusztítja a királyt.

Constantius 418-ban a vizigótokat kivonta Hispániából, és Dél-Galliában telepítette le őket. Az Athaulf halálának történetét magukkal hozó hispániai gótok végül elkeveredtek a Rómából rabolt kincsről regélő dél-galliai alánokkal, így a két legenda összeforrhatott s elhinthette Dél-Galliában a sebesült királyról és a Grálról szóló történetek magvait.

Goeriket, a II. Alarik gót királlyal (u. 487-507) szövetséges alán vezért ugyancsak meggyilkolták Barcelonában.[78] 627 körül Abbo néven püspöknek szent élték fel Albi hercegét, akit eredetileg szintén Goeriknek hívtak (lásd a 9. fejezetet).[79] Könnyen meglehet, hogy a valláshoz és a Grálhoz kötődő Sebesült Király meséje végül a két Goerik történetének és Athaulf legendájának összemosódásából született.

Ez előbbi történetek egyben magyarázatot adnak a rokongyilkosságról és a sebesült királyokról szóló spanyolországi mesékre is. A legendák és az alánok közti összefüggés pedig talán Athaulfnak az alánokkal Bazasnál kialakult kapcsolatának tudható be, esetleg egy szarmata (netán alán) nővel kötött esetleges házasságának, vagy talán a hispániai alánokkal való érintkezésének, akiknek a száma halálának idejére már több tízezres nagyságrendű lehetett.[80]

A Halászkirály

A Ditot-féle *Perceval* – mely nek Grál-története a krónikák változatának egy fejlettebb formájából merít (Lacy 1986:137), sebesült Halászkirályról mesél. A Sebesült Király és a Halászkirály alakjainak efféle összeolvadása a 13. században indult meg, alapot adva a Halászkirály nevével kapcsolatos egészen naiv közép-

[77] Thompson 1982:47.
[78] Thompson 1969:8, 115; Bachrach 1977: 112; Heather 1992:220.
[79] Krusch 1888:440, 442-443; Bachrach 1973:96.
[80] 411-re egyedül a lusitaniai alánok több mint 30 000 főt számláltak (Keay 1988:204).

kori okfejtéseknek: mivel a király sebesült, nem tud mást tenni, csak naphosszat horgászni, és ezért hívják Halászkirálynak.[81]

A Grál-történet legkorábbi kéziratiban a Halászkirály alakja még elkülönül a Sebesült Király alakjától. Weston szerint Róbert de Boron magyarázata az egyetlen „*ésszerű indoklás arra nézve, miért viselte a Grál őrzője a Halászkirály nevet*" Eszerint Bron fog egy a halat, és az ennek révén készült misztikus eledelből nem részesülhettek bűnösök.[82] A Grál korai történetét elbeszélő legendákban egy férfi, rendszerint Aloin vagy Bron, Jézus csodáját megismételve egy hallal vendégeli meg a sokaságot,[83] s így elnyeri a Halászkirály nevet. Ezt a cselekedetet Bronnak tulajdonítja Róbert de Boron *Joseph*-je, a vulgata szöveg *Estorie* viszont Arimatheai József unokaöccsének, Alainnak.[84]

A Halászkirály története sok vitát váltott ki a Grál-legendákat ért keleti hatást illetően. Markle a feltételezett indoeurópai szinten lát összecsengéseket Wolfram von Eschenbach Halászkirály-változata és a hindu isten, Visnu között.[85] A viták zöme a Halászkirály esetleges kelta eredete körül forog. Számottevő bizonyíték utal arra, hogy ez a rejtélyes szereplő legalább részben a kelta isten, Bran alakját tükrözi. A hiedelem szerint Brannak volt egy kastélya, Dinas Bran, amely a lazacban bővelkedő Dee-folyó partján állott az ősi időkben.[86] Néhány tudós elképzelése szerint a Bran-történet hatására születhetett meg a Halászkirály alakja, és

---

[81] Hasonló magyarázatok találhatók a *Perlesvaus*ban és más Grál románcokban. Nitze 1902:54.

[82] Weston 1920:11 Egyes változatok szerint a halat Alain, Arimatheai József nővérének tizenkét fia közül a légifjabb fogta ki. Ugyanígy vendégelte meg később Josephe, Arimatheai József fia a Grál-lovagokat.

[83] Máté egy helyen hasonló történetet beszél el, melyben „*néhány apró halból*" tettek csodát. Maga Jézus „*két halat*" sokszorozott meg: Máté 14:17; Márk 6:38; Lukács 9:13; János 6:9.

[84] Sommer 1908-1916, 1:251; Lacy 1986:183. Egyes források Josephe-t jelölik meg Halászkirályként.

[85] Markale 1982:156-157.

[86] Lásd Jenkins (1975:89). Weston szerint azonban (1930:125-136) a Halászkírály alakjának ősi gyökerei vannak, és hasonmásai Indiától Babilonig sok hagyományban fellelhetők,. Ugyanő úgy véli, a hal lényegében nem egyéb, mint az „*élet*" szokványos szimbóluma, és jelenléte a Grál-történetekben pusztán ennek a csaknem egyetemes jelképnek a megnyilvánulása.

csak később kapcsolódott össze a Józsefet a Grál őreként bemutató legendákkal. E kutatók a *Sone de Nansai* egyik történetében látják Róbert de Boron elképzeléseinek forrását, és úgy vélik, Róbert meséjében összemosódhatott Arimatheai József és Boldog Bran alakja, mivel a *Sone de Nansai*-ban még Arimatheai József jelenik meg a Halászkirály szerepében.[87] A Grál-legenda Józsefszála egyébként Chrétien *Conte del Graal*-jában és a *Metrical Joseph-ben* jelenik meg elsőként, a történet későbbi változataiban azonban Arimatheaí Józsefet Bran alakjával helyettesíthették. Mint azt Bromwich megjegyzi (1969:28 n. 65) „*A brit sziget három szent családját megörökítő családfák egyik korai szerkesztője Arimatheai József nevét Boldog Branéval helyettesítette*". Emellett Nitze is rámutat (1909; 368), hogy nincs perdöntő bizonyíték Null azon elméletére, amely szerint Brannak vagy a sokaságot tápláló halnak köze lett volna eredetileg a kelta hagyományhoz.[88] Könnyen meglehet, hogy olyan történettel állunk szemben, mely teljes egészében a kelta kultúrkörön kívülről származik, és csupán az eredeti történetre ráépült kelta réteg miatt mutat kelta párhuzamokat. Ez annál is inkább valószínű mivel a Halászkirály nevét a keresztény hagyományból jóval meggyőzőbben és kevésbé erőltetett módon le lehet vezetni, mint Bran alakjából. Az utóbbihoz meglehetősen tekervényes agytorna szükséges.

A Sebesült Királlyal ellentétben, aki egyszerűen arra ítéltetett, hogy a Grál-lovag eljövetelére várjon, a Halászkirály minden esetben a kastélyában őrzött Grál őreként tűnik föl. Gawaint akkor rohanja meg a Grál-látomás, amikor éppen a Halászkirály hálókamrájában költi vacsoráját,[89] Chrétien *Perceval*-jának folytatásai pedig a „*l'ostel au Roi Pescheor*"-ban – a Halászkirály házában – megjelenő Grálról és Lándzsáról beszélnek.[90]

---

[87] Loomis 1956:224; 1959:278-279.

[88] Mely vélhetően a Bron-Bran párhuzamon keresztül kapcsolódik a *Mabinogi*hoz. Mint fentebb említettük (5. megjegyzés), a bibliai „*Hebron*" név könnyen szolgálhatott e név és változatai forrásául (Hbron, Hebron, Hebruns, Bron; West 1969:27).

[89] Gawain előtt egyes szövegekben egy kápolna is megjelenik látomásának részeként.

[90] Roach 1949-1983: 88 [E kézirat], II. 23,951-23,961.

Úgy tűnik, a Sebesült Királlyal ellentétben a Halászkirály természetes módon él öregkoráig, majd utódjára testálja feladatát. A halászkirályi cím, szemben a Sebesült Királyéval, örökölhető volt, és rendszerint nagybátyról unokaöcsre szállt, a Halászkirály ugyanis gyakorta szűzi életet élt és ennélfogva gyermektelen volt. Ugyanígy „*öröklődtek*" a középkorban az arisztokrata családokon belül a tekintélyes püspökségek.

A Halászkirály Grálja – dacára annak, hogy a király alakja vélhetően keresztény eredetű – sokkal több egyezést mutat Biket *Lai du Cor*-jának ivókürtjével és az oszét Nártamongával, mint bármely hasonló szerepű kelta kupával. Koach megjegyzése szerint számos szöveg arról beszél, hogy Perccval „*szolgálatot*" tesz a Halászkirálynak, a leghitelesebb szövegek pedig magának a királynak a „*nagy vitézségéről*" (bátorságáról) emlékeznek meg.[91] Eszerint tehát inkább egy „*bátor*", semmint tiszta erkölcsű király asztalánál megjelenő kehely rajzolódik ki előttünk.

A francia legendák szent vagy bátor királyával ellentétben a német történetek „*bűnös királyról*" beszélnek, aki Wolfram von Eschenbach szerint akkor bénult meg, amikor a Grál-vértet egy szívügyben, és nem szent cél érdekében öltötte fel.[92] Wolfram „*bűnös királyának*" eredetével kapcsolatban roppant érdekes felvetéssel áll elő Bergmann.[93] Szerinte a bűne következtében megbénuló Grál-őr meséje egy félreértésből eredhet, melynek a rejtelmes Guyot (Kyot), Wolfram híres forrása eshetett áldozatul, mégpedig úgy, hogy összekeverte a francia *pecheur* („*halász*") és *pécheur* („*bűnös'*) jelzőket. Bergmann helyesen rámutat, hogy a tévedés csak francia nyelven eshetett meg, ám ékezetek híján efféle hiba könnyedén becsúszhatott. Mi mindössze annyiban szállunk szembe a gondolatmenettel, hogy a hiba inkább a kevéssé művelt német poétánál, semmint a minden híradás szerint francia anyanyelvű Guyotnál keletkezhetett.[94]

---

[91] Roach 1949-1983:4,528.

[92] Bergman 1870:26.

[93] Falconer (1953:xi) a Halászkirály alakjának fényében vizsgáljaü Pelles és Peschcor nevek közti összefüggés lehetőségét, felvetve, hogy a két név és mögöttes tartalmuk összeolvadásából jöhetett létre a sebesült Hálászkirály figurája.

[94] Jung és von Franz 1970:34.

Az oszét hagyományban nincs olyan alak, melyet egyértelműen a Halászkirály ősképének lehetne tekinteni. Ennek ellenére az Álagáta-család éppúgy egy kupához köthető, mint ahogy Perceval családja is szorosan összefügg a Grállal. Emellett a Nártamonga a Grálhoz hasonlóan, mely többnyire a híres „*Grál-menetben*", a Halászkirály kastélyában jelenik meg – rendre ünnepi lakomákon bukkan fel. Az arthuri menetet vezető hajadont némely tudós a Halászkirály lányának gondolja, alakját ugyanakkor a középkorban alighanem Eklézsia, az egyházat jelképező nőalak-ábrázolás sugallhatta (lásd a 8. fejezetben).[95] Érdekes, hogy a Grál-hajadont olykor kapcsolatba hozzák a keresztény hagyomány bölcs szüzeivel is, emellett Satanát, a nárt Urizmag feleségét az oszét hagyomány Bölcs Asszonyként, és egyben szűzként ismeri.[96] Úgy tűnik azonban, hogy Urizmag ahhoz a Borata-nemzetséghez tartozik, amely az arthuri hagyományban Lancelot családjával állítható párhuzamba, míg a Perceval családjával és a Grállal párhuzamba állítható őszét Álagata-nemzetség fejének nevét a nárt-mondák sajnos nem közlik.

Mint azt már korábban láttuk, a két fő Grál-őr történelmi előképét talán két történelmi személyiség, Paulinus Pelleus és Athaulf személyében ismerhetjük fel, akik időben csupán néhány évtizeddel előzték meg Riothamust, Arthur alakjának valószínűsíthető történelmi ihletőjét. Paulinus és Athaulf egyaránt Britanniai Konstantinnak, a legendabeli Arthur valóban létező nagyapjának kortársa volt. Figyelemre méltó, hogy néha a Grál-hagyomány Halászkirályát ugyancsak ebben a nemzedékben helyezik el.[97]

Az 5. századi galliai alánok döntő szerepet játszottak abban a folyamatban, melynek során meseszerű módon összemosódhattak az objektív történelmi események, személyek és tárgyak, miközben az így született legendákba belevegyült a keresztény és alán vallások szimbolikája. Az olyan történelmi személyiségek, mint

[95] Malcor 1991:138-139. Egyesek még azt is feltételekvik, hogy ezt a nőalakot Ehane-e azonosítják.

[96] A fia nem a testéből, hanem egy sziklából születik.

[97] Pl. a berne-í 113-as, valamint a modenai kéziratban Perceval nagyapjaként jelenik meg; Weston 1920, 11:61,2:214; lásd: Xæmic a nárt mondákban Szibalc nagyapja; Dumézil 1968:141-113.

Riothamus és a Lot megyei kóborlása után Septimaniában letelepedett alán vezér[98] összeolvadhattak Batráz és társai alakjával, akiknek legendáját az alánok és szarmaták hozták be Nyugat-Európába.[99] A galliai Grál-legendákban a kehely azért kerülhetett előtérbe, mert az alánok ősi vallásában már eleve központi helyen álltak a kupák, és mítoszuk jelentőségét a Rómából zsákmányolt kincsről szóló mesék csak fokozták. Arthur legendáiban nincs ekkora hangsúly a kelyheken, ezek ugyanis többnyire a britanniai jazigok körében alakulhattak ki, s ők nem tulajdonítottak a kupáknak ekkora jelentőséget, hiszen nem hatott rájuk a kincsről szóló mese.

Így az 5. század elejének drámai eseményei, a *Nibelung-énekben* és *Vulsunga* mondákban tükröződő forrongó események, kiterjedt népköltészeti világot ihlettek, melyet alán arisztokrata-papi családok évszázadokon át tovább ápolhattak. Galliai fejlődése során ez a néphagyomány részben a gót, de mindenekelőtt az alán kultúrán szűrődött át. A legendák egy részét Albi grófjainak családja hinthette el a pireneusi térségben, és ezek végül összeolvadhattak a katharokhoz fűződő helyi hagyománnyal.[100] Miután népük felvette a kereszténységet, az alán hittérítők révén a Rajna-vidékre is eljuthatlak a legendák.[101] Arimatheai József a feltevések szerint hasonlóképpen egy ilyen térítőúton vitte el Britanniába a Grált. A hittérítőket Jézus története nyomán abban a korban gyakran emlegették „*emberhalászként*",[102] és a Halászkirály – a hittérítők királyának – története talán rájuk vonatkozhatott. Az első Grál-románcok, mint például a Vulgata-szöveg Queste del Saint Graal, ófrancia nyelven születtek, és később ezeket ültették át walesi (Peredur) és ír (Logeiracht an tSoidigh Naomhtha) nyel-

[98] Az ő személye összemosódhatott még Goar, a híres 5. századi alán vezér alakjával, aki alig valamivel uralkodott északabbra, attól a földtől, ahol a *Lancelot*-próza kialakult.

[99] A Bazasnál túszként átadott alán férfi alakjának Batrazéval való összeolvadását részben az is elősegítette, hogy őt éppúgy összekapcsolták egy szent kehellyel, akárcsak a nárt hőst a nártok varázskelyhével.

[100] Itt jelenik meg először a kereszt-kehely ábrázolás.

[101] Erről a vidékről származott Abbo püspök. és még számos más jelentős papi személy.

[102] Lásd pl. Máté 4:19; Márk q:17; Lukács 5: l0.

vekre. A kelta mondakincs elemei ekkor könnyen rárétegződhettek a történetekre.[103]

Összefoglalva tehát: Athaulf, Paulinus Pellacus, a Bazas ostrománál jelen lévő alán vezér, Róma 410-es kifosztása, Szent Péter edényeinek elrablása, a különös menet, mely rögtön a rablást követte, és Athaulf 415-ös meggyilkolása mind beépültek ebbe a szövevényes legendakörbe, s ezzel átszínezték az alánok mélyen gyökerező, és a Nártamonga oszét legendáiban máig élő, a kupák és őrzőik iránt érzett tiszteletét. Emellett figyelemreméltó, hogy az alánok szorosan kötődnek az összes föntebbi történelmi személyiséghez és eseményhez beleértve a kincs Rómából való elhurcolását is. A fejezetben feltárt bizonyítékok alapján tehát jogosnak tűnik a következtetés, miszerint ez a vándorló „*szkíta*" törzs, mely a körülmények összjátéka folytán oly nagy hatást gyakorolt a Nyugatra az 5. század hajnalán, nemcsak megőrizte szájhagyományaiban e történelmi események emlékét, hanem saját varázskupa-hagyománya és az újonnan felvett, félig-meddig megértett keresztény hit ötvöző anyagával átitatva megalkotta belőlük a Szent Kehelyről és őrzőiről szóló legendákat.

[103] Szerkezcti sajátságok igazolják, hogy *Queste* ír fordításában cakugy**an történt** eféle hozzátoldás; Falconer 1953:ix xxxii.

Befejezés

Végére értünk hát a hosszú útnak, mely Szkitiából Camelotba vezet. A sorsdöntő utazást i.sz. 175 táján először megtevő északkelet-iráni népnek, a jazigoknak sikerült többé-kevésbé épségben megőrizni mondakincsüket – bár első római parancsno-kuk Lucius Artorius Castus és a bennszülött britanniai kelta közösségek hatására valószínűleg átalakultak némileg a legendák, 469 után aztán Riothamus személyében feltűnt a történelem színpadán a „valódi" Arthur, akinek bármennyire is rejtélyes az alakja, galliai haditetteit a korabeli írásos emlékek részletesen megörökítik. Ennek következtében néhány fontos vonatkozástól eltekintve (pl. a haláljelenet) az eredeti Batraz-féle őstípus emléke elhomályosult az elevenebb történelmi réteg hátterében.

Időközben az 5. század elején elindultak Szkítiából a jazigok közeli rokonai, az alánok is. Nyugat fele vándorolva végül Galliában és Hispániában telepedtek le, és később a gyakori vegyes házasságok révén alaposan elkeveredtek az angliai családokkal. Úgy tűnik, a történelmi személyek és a közös északkelet-iráni hősi hagyomány szereplői között itt is összeolvadás következhetett be. A Bazas melletti csata alán vezérében, Athaulfban fedezhetjük fel a történelmi Ban királyt, legendabeli fiának, Lancelotnak a történelmi megfelelője pedig a bazasi túsz lehetett, aki vélhetően Athaulf egy szarmata feleségtől született fia volt. A Batraz-legenda a galliai alánoknál a Lancelot-történetek formájában fejlődhetett tovább, míg végül a 12. században lejegyezték azokat, így bár a. Lancelot és Batraz közti összefüggés könnyebben felismerhető az ókori alánok és a modern oszétok Batraz megalkotói – közelebbi rokonságánál fogva, Lancelothoz hasonlóan a brit Arthur is alighanem egyazon „*szkíta*" hős öntőformájából születhetett.

Azt, hogy miért lehetettek a nomád alánok döntő hatással a középkori európai legendák fejlődésére, nehéz pontosan megmondani. Talán mert a rómaiak szövetségesként fogadták be őket, a helyi népek pedig „*oltalmazóikként*" gondoltak rájuk, míg végül kiváltságokkal és jelenős birtokadománnyal telepítették le őket. A provinciák lakói pedig a jogszerű hatalom és rend letéteményeseit

láthatták az alán földesurakban, s ezt az olyan megszállók, mint a vandálok és a vizigótok, vagy a normannokhoz hasonló hódítók, úgy látszik, nem tudtak maguknak kivívni. Az eredeti nomádok leszármazottai egy-két évszázad múlva már nem tekintették magukat alánoknak, de a mai napig inkább a római telepesek, semmint a kelták utódaiként gondolnak magukra.[1] Ugyanezek a családok átvészelték a Klodvig-féle galliai frank hódítást, és az őt követő uralkodók hatalmát. Ennek érdekében bizalmas tanácsadóként szegődtek hozzájuk és házasságok révén beépültek minden új hódító nép legrangosabb családjaiba. Az alánok leszármazottai meg Hódító Vilmos idején is ezt a stratégiát követték. Anglia normann megszállása után ezek a családok számos tekintélyes angol birtokot is megszereztek. A középkori Arthur-románcok megírására sokszor adtak megbízást e nemesi családok – gyakran Alán nevű – tagjai vagy olyan más nemes urak, akik közeli kapcsolatban álltak velük. Röviden: nem hisszük, hogy a tény, miszerint ezek a történetek jellegzetesen a Britanniában és Galliában megtelepedett alán-szarmata törzsek néphagyományát tükrözik, puszta véletlen volna.

Akár Riothamusszal keltek át a jazigok utódai a kontinensre, akár a szászok elől menekültek Bretagne-ba, szinte teljesen bizonyos, hogy kapcsolatba kerültek a galliai alánokkal. Elmesélve egymásnak legnagyobb hőseikről szóló regéiket, megérezhettük, hogy ezek alakjai összetartoznak, és eszerint vették át egymástól a legendákat. A hősöknek egyforma volt a kardja, felesége, királysága, serege – a sorsukat kivéve szinte mindene: Riothamus diadalmas vitézi tettei folytán Arthur nagykirállyá lett, míg Klodvig győzelmei következtében Lancelot elvesztette földjét, megőrült, majd belehalt fájdalmába – ami különösen hasonlít az őstípus, Batraz legendáihoz.

A Grál-legendák szülőföldjére is jelentékeny hatással voltak a galliai alánok. Az 5. századi galliai alán betöréstől fogva ugyanis egészen a 12. századig az első kéziratos Grál-románcok

[1] Az alán családok elkeveredése a helyi kelta lakossággal már közvetlenül a Galliába való betörésük után – vagyis már a tulajdonképpeni középkor kezdete (476) előtt megkezdődött; Markale 1989:90-91; Dunbabin 1985;82; Hollister 1982:33.

megjelenéséig, a világi hatalmat és az egyházi tisztségeket ugyanazok a nemesi családok birtokolták. A bretagne-i, dél-galliai, és az egyház keblében fogant Grál-hagyományok közti különbségek pedig talán az egyes alán családok eltérően alakuló sorsának tudhatók be. Fölöttébb valószínű, hogy ugyanezek az alánok nagyban hozzájárultak a kereszt-kehely ábrázolások kialakulásához és elterjesztéséhez is.

A Szent Kehely-motívumban – melynek a kereszt alatt ábrázolt kehely csak egy megnyilvánulása a sok közül – sűrűn egymásba fonódnak a különféle hagyományok. A kehely egyrészt azonos az utolsó vacsora legendás kupájával melyet állítólag Arimatheai József hozott el Jeruzsálemből, másrészt egyike a 410-ben a római Szent Péter-bazilikából elrabolt kincseknek,[2] harmadrészt pedig megfelel a Nártamonga-edény alán-szarmata őstípusának, a nárt-mondákban oly fontos szerepet játszó mágikus kehelynek. E csodás kupa őreinek, a Halászkirálynak és a Sebesült Királynak is fellelhetők a történelmi előképei Paulinus Pelleus, illetve Athaulf személyében.

Azon hosszú idő alatt, míg Britanniában és Galliában az alán-szarmata népek és a kelták egymással érintkeztek, kelta monda- és motívumrétegek épülhettek a minden bizonnyal pusztai körülmények közt kialakult legendákra és a galliai alán hódítókhoz kapcsolódó történelmi események emlékére. Az efféle kelta hozzátoldás egyik legjobb példája a középkori Arthur-románcok fontos szereplője, Guinevere – akit neve szoros szálakkal fűz az ír Finnabairhoz –, valamint az ő Lancelottal folytatott szerelmi viszonya. Ugyanez mondható el egy egész sor tisztán keresztény alakról és szimbólumról is, beleértve Arimatheai Józsefet és a Szent Kelyhet, melyet az utolsó vacsora kupájával azonosítanak – nem is szólva a Chrétien de Troyes, Wolfram von Eschenbach, Róbert de Boron és egyéb szerzők tollából született, kiforrott Grál-szövegek erkölcsi vonatkozásairól.

Így hát a könyvben bemutatott történelmi, néprajzi, kulturális, nyelvészeti és egyéb összefüggések halmaza nem igazolja tudóstársaink oly széles körben hangoztatott elméletét az arthuri le-

[2] Ez utóbbi pedig alighanem része volt annak a zsákmánynak, melyet Titus szállított Rómába, miután lerombolta a zsidók második templomát.

gendák nyugat-európai keletkezéséről. Úgy tűnik, hogy a mesék, kelta vonásai inkább egy egészen más eredetű anyag fölé épültek, kései rárétegződéseknek tekinthetők. Bizonyítékaink arra vallanak, hogy – egy-két kirívó történelmi eseménytől eltekintve – a későbbi arthuri és Grál-irodalom magva az ókori Szkítia pusztáin született, egy különleges népcsalád képzeletében. E népek szerepét a nyugati történelemben és kultúrában még csak most kezdjük felismerni, és súlyának megfelelően értékelni.

1. függelék: Megjegyzés a forrásokról

Minthogy a könyvben felhozott bizonyítékok sokfele forrásból származnak, helyénvalónak látszik néhány megjegyzést fűzni a források egymáshoz való viszonyához. Hivatkozunk ugyan más kultúrákra és más történelmi korszakokra is, de itt csak a legfontosabb kútfőinkre, az északkelet-iráni hagyományra és az Arlhur királyról, a Kerekasztal lovagjairól és a Szent Grálról szóló középkori kéziratanyagra térünk ki részletesebben.

Az északkelet-iráni hagyomány, A északkelet-iráni mitológiáról és néphagyományról a legkorábbi bizonyíték Hérodotosz *História*-jának (kh. i. e. 450) negyedik könyvében található. Az erről szóló első fejezet tartalmaz egy áttekintést a szkíta hitről és vallási gyakorlatokról, köztük az eredetmítoszról. Hérodotosz emlékszik meg először a „*szauromaiakról*" is, akik minden bizonnyal azonosak a később szarmatának nevezett néppel – lásd az 1. fejezetet –, bár Hérodotosz a szkíták e keleti szomszédjairól sok részlelet nem közöl.

A szarmatákról hírt adó további lényeges – ezúttal képzőművészeti – források: Traianus oszlopa (lásd az 1. képet), illetve jó néhány sírkő Britannia területéről és egyéb helyekről (pl. a 3. képen látható).

Az első írásos emlék, ami összegzést ad az i. sz. 165-ben Marcus Aurelius által legyőzött, és Britanniában 5500 *cataphracti* (páncélos lovas) kiállítására kötelezett jazigok történelméről, az Cassius Dio *Róma története* c. műve, mely kb. i. sz. 225 ben keletkezett, Severus Alexander császár uralkodása alatt. A szarmaták britanniai (ribchesteri, chesteri stb.) jelenlétét igazoló régészeti emlékeket Sulimirski foglalta össze részletesebben (Sulimirski, 1970).

Számos görög, római és középkori történetíró lesz említést az alánokról; többek közt Ammianus Marcellinus, aki tüzetes jellemzést ad e pusztákról érkezett későbbi jövevényekről (lásd az 1. fejezetet), A különféle alán törzsek és csoportok vándorlásáról és vezetőiről beszámolók találhatók Jordanes, Paulinus Pelleaus, Paulus Orosius, Procopius és mások műveiben.

Ami a modern alánokat illeti, az őszét nárt-mondákat a 19. század végén kezdték gyűjteni olyan tudósok, mint A. Schiftner, D. Sanajev, G. Sanajev és mindenekelőtt V. Miller.[1] A legtöbb mesét oszét nyelven jegyezték le, orosz fordításokkal és megjegyzésekkel, de Hübschmann (1887) *Zeitschrift der deutschen morgenländischen Gesellschaft c.* munkájában közreadott egy német nyelvű gyűjteményt Miller 1881 – és oszét nyelvű szövegei nyomán. 1925-ben Dirr *Kaukusische Märchen* c. művét angolra fordította Lucy Menzies *Caucasian Folk-Tales (Kaukázusi népmesék)* címen.

Az oszét szövegek messze legterjedelmesebb gyűjteményét azonban a néhai Georges Dumézil állította össze. Bár soha nem volt lehetősége Oszétiában dolgozni, életének egy tekintélyes részét Törökországban töltötte – a francia tudós itt tanított 1923 és 1931 közt – máshol pedig oszét emigránsokkal dolgozott együtt. Ennek révén az addig igencsak lebecsült néphagyomány legnagyobb nyuguti szakértőjévé vált. A téma szintén jelentős mai szakértője az oszét tudós, V. I. Abaev.,

Kollégánk – s könyvünk előszavának írója –, John Colarusso tájékoztatása szerint könyvünk írásával egy időben az oszét nárt szövegek eddig ismeretlen kéziratát rendezik sajtó alá Nyugaton, Colarusso közben a cserkesz nárt-mondák fordításán dolgozik. Ha elkészülnek e művek, újabb érdekes szemelvényekkel gazdagodhat a kaukázusi mondairodalom nyugati nyelveken egyre szélesebb körben hozzáférhető anyaga.

A több észak-kaukázusi nép – oszétok, cserkeszek, kabardok, abházok – hagyománya által őrzött nárt mondák ősiségéhez nem férhet kétség. Amikor ezek a mondák keletkeztek, az alánok lakta terület sokszorta nagyobb volt, mint jelenlegi kiterjedése, a mai Oszétia (lásd a 11. térképet). Bár a történetek fűszerezve vannak a regélők korának fejlettebb technikai körülményeit tükröző, koridegen elemekkel – nem szokatlan például, hogy egy-egy nárt hős ágyúval tüzel ellenségeire –, mégis ablakot nyitnak az északkelet-iráni múltra, és összevetve a meséket azzal, amit Hérodotosz, Ammianus, és más ókori utazók ezekről a vándorló

[1] Dumézil 1930:16-18; 1978:16-18.

pusztalakókról elmondanak, megsejthetjük, milyen elevenen hatottak ezek a hősi hagyományok a brit, francia és német szövegekre – illetve sokszor éppen maguk ihlették azokat.

Forrásaink közül a régészeti eredmények a legnehezebben értelmezhetők és a legkuszábbak. Munkánkat nemcsak az nehezíti, hogy olyan területeken kutatunk adatok után, melyeken két világháború dúlása söpört végig, hanem egyben az is, hogy különösen az arthuri anyagot feltáró ásatásokat a legutóbbi időkig sokszor olyan tudósok végezték, akiket inkább hajtott a nemzeti öntudat, mint az elfogulatlan szakmai érdeklődés (nem beszélve a pusztítások egyéb formáiról és az – ebből a szempontból ugyancsak kártékony – építkezésekről, melyek a történelmi Arthur király óta lepergett nagyjából ezerötszáz év alatt zajlottak). Aki az arthuri hagyomány születésének és virágzásának idejéről próbál régészeti bizonyítékot gyűjteni, az egymástól látszólag független adatok tömkelegén kénytelen átrágni magát szívós kitartással, míg ráakad legalább néhány morzsára, mely a témával összefügghet. Az efféle kutatómunka tehát meglehetősen időt rabló és vesződséges feladat, de a nehézségek ellenére azért sikerült felfedeznünk néhány ígéretes lelőhelyet (pl. egyes dél-franciaországi és bretagne-i területeken).

A régészeti leletek mellett fontos adalékokkal szolgálnak az arthuri hagyományt megörökítő művészeti alkotások. A „*művészet*" szót a lehető legtágabban értelmezve, ideértünk minden szóba jöhető munkát, a híres „*ereklyéktől*" – ilyenek pl. Arthur és Guinevere glastonbury-i „*sírjai*" – a modenai boltíven át a legkülönfélébb illusztrációkig, melyek az Arthur királyról és lovagjairól szóló több száz fennmaradt kéziratot díszítik. A művészek hallatlanul találékonynak bizonyultak a téma ábrázolásában; kápolnák és katedrálisok félhomályában festmények, festett üvegdíszek, mozaikok és remekbe szabott szobrok keltik életre az arthuri világ meséit – néha szemlátomást még olyanokat is, melyek írott formában már nem maradtak ránk. Az arthuri jeleneteket ábrázoló kárpitok és freskók mindenfelé hódítottak a Britszigetektől Itáliáig. A fésűket Trisztán és Izolda képmásaival ékesítették, a tükrök Márk király fák közül leselkedő alakját mintázták, az ágyneműkre Lancelot, Gawain és más híres lova-

gok kalandjait hímezték, az ékszeres dobozokra a Kerekasztal lovagjait faragtak, és még a koporsókat sem a Biblia szentjeivel, hanem Lancelot, Gawain és Trisztán alakjaival díszítették. Igen nagy számban maradtak fenn arthuri témákat bemutató fametszetek és illusztrációk, és ezek gyakorta egész másként mesélik el a történetet, mint a nekik helyet adó kódexek és kéziratok. Ezek a jelenetek és a bennük megelevenedő mesék az Arthur-kutatás szempontjából az írásos történetekkel minden tekintetben egyenértékűek.

Ismereteink messze leggazdagabb forrásai persze a kéziratok, ezek közt vannak levelek, történetírások, néprajzi munkák, évkönyvek, szentek életéről szóló legendák, verses és epikus regények, versek, románcok, szentbeszédek, drámák, balladák és egyéb irodalmi alkotások. A levelek sorából kiemelhetjük Sidonius Riotharmushoz írt leveleit, míg a történetírásokat (olykor ál-történetírásokat) és néprajzi jellegű elemzéseket olyan nevek fémjelzik, mint Gildas, Gede, Nennius, William of Malmesbury, Giraldus Cambrensis, Ralph Higden és az örökzöld francia Anonymus. Évkönyvek (egy-egy év eseményeinek – nem okvetlenül hiteles – lajstromai) sok országban fellelhetők, de az Arthur-kutalók körében a walesiek a legnépszerűbbek. A szentek életét elbeszélő legendák Arthurt gyakran kedvezőtlen színben tűntetik föl: vétkeire a szentek ébresztik rá a tévelygő királyt. A határvonal a próza és költészet, képzelet és valóság közt reménytelenül elmosódik a források jó részében. A breton költeményektől Malory *Morte Darthur*-jáig az arthuri hagyomány csaknem valamennyi ismert középkori műfajban képviselteti magát. A papok Arthurról prédikáltak, a színészek a Kerekasztal kalandjait beleszőtték előadásaikba, a trubadúrok pedig Lancelot vagy Trisztán szomorú szerelméről énekellek. Gyakran szinte már az arthuri anyag valóságos tobzódó bősége okoz fejfájást a tudósoknak, A Vulgata-ciklushoz például többtucatnyi kézirat tartozik – rendszerint öt részre osztva, melyek csoportonként a Szent Grál korai történetét, Merlin (és az ifjú Arthur) történetét, Lancelot legendáit, a Szent Grál keresését, és Arthur halálát ölelik fel. Az ugyanazt a témát feldolgozó darabok sokszor alig-alig egyeznek, néha csak elszórva, néhány száz sor erejéig. Előfordul például,

hogy Merlin történetét csak próféciáinak egyszerű felsorolásával helyettesítik. Néha a ciklus egyes műveit Walter Mapnek vagy Róbert de Boronnak tulajdonítják, néha pedig egész más szerzőknek. A francia Vulgata-ciklus a felosztások szerint általában három műből áll. Ezek: a *Lancelot* szöveggyűjtemény (vagy *Lancelot* próza), valamint a *La Queste del Saint Graal* (*A Szent Grál keresése*) és a *La Mort le Roi Artu (Arthur király halála)* c. költemények. Olykor ide sorolnak két másik művet is: a Róbert de Byron-fele *L'Estoire de Saint Graal-t* (*A Szent Grál története*), és a vulgata *Merlin*-t Az utóbbi lehet egyrészt a szintén Róbert de Boron alkotásának tartott *Merlin,* vagy a Maistre Richart d'Irlande-nak tulajdonított, és Merlin próféciáit tartalmazó *Prophécies de Merlin* (ami nem azonos a prózai *Prophécies de Merlin*-nel).

Ahogy a kéziratokat különféle nyelvekre fordították oda és vissza, tovább nőtt a bonyolultság. A *Lancelot*-próza például az ófranciától a héberig temérdek régi nyelven előfordul. A kéziratokat nem mindig anyanyelvi másolók és szerkesztők írták, vagy dolgozták át, és sokszor latintudásuk is jócskán hagyott kívánnivalót maga után, így válhatott aztán akár egyetlen szöveg is a nyelvek színes és kusza kavalkádjává. Jól szemlélteti ezt a jelenséget a Poszt-Vulgata Grál-anyag egyes szövegeinek galíciai-portugál vegyes nyelvezete (melyet a teljesség kedvéért még némi latinnal és spanyollal is megspékeltek). Aki mélyebben a témába kívánja ásni magát, annak okvetlenül figyelmébe ajánljuk a Norris J. Lacy szerkesztésében megjelent *New Arthurian Encyclopedia* (*Az Arthur-legendák új enciklopédiája*) c. munkát, mely az angoltól a skandináv nyelvű anyagokig remekül összefoglalja a különféle nemzetek arthuri irodalmát.

Még tovább nehezíti az átláthatóságot, hogy Róbert de Roron szövegei, a walesi triádok, egyes udvari románcok (pl. Chrétien de Troyes művei) verses változatban is megjelentek; s létrejött a kései Poszt-Vulgata-ciklus (benne többek közt a spanyol és portugál *Demandus*-szal), illetve egy egész sereg szöveg – mint például az alliteratív *Morte Arthure* – a Vulgata-kéziratokéhoz ha-

sonló nevet visel.[2] Egyes szövegek, például Ulrich von Zatzikhoven *Lanzelet*-je, ellenáll bármiféle besorolásnak. Sikeresen rendszerezték viszont tucatnyi szövegtöredéket, köztük például az ófrancia *Agrava-in*-t és a spanyol *Lançarote*-ot.

Külön nehézségeket vet fel a Trisztán-történet. A legtöbb kéziratváltozai Britanniai Tamás *Tristan*-jából merít, de a kapcsolódó ábrázolások kivételesen gazdag termésének darabjai nem mindig illeszkednek a kéziratokban elbeszélt történetekhez. Ráadásul úgy látszik, az arthuri legendáknak ez a csoportja Malory *Morte Darthur*-jával bezárólag inkább a vulgata és Grál-hagyománnyal párhuzamosan, semmint ezek részeként fejlődött.

A legnehezebb feladat, hogy az említett szövegeket a többi fennmaradt arthuri kézirattal együtt valamiféle használható időrendbe soroljuk. A könyvünkben említett művek keltezésekor igyekeztünk minél következetesebben eljárni. Ha van ellentmondás a mi évszámaink és más szakértők müveiben közölt időpontok között, az részint a különféle tudományos iskolák sajátos megközelítésének, részint pedig az időközben napvilágot látott új adatok alapján tett módosításoknak köszönhető. Legtöbb esetben a kéziratok évszámát adtuk m ég a szöveg keletkezésérc, mellőzve a történetek „*születését*" olykor akár három-öt évszázaddal korábbra tevő, többnyire légből kapott időpontokat (különösen könnyű ebbe a csapdába esni a walesi anyaggal kapcsolatban). A Vulgata-ciklust például 1215 és 1235 közé tettük, annakellenére, hogy Aquitaniai Eleonóra köztudottan közreműködött a hatalmas műfolyam összeállításában.[3] A népi váltogatok esetén feltételeztük, hogy ezek csak akkortájt jelentek meg, amikor ezt már bizonyítékok is jelzik a régészet, a művészetek, vagy az arthuri irodalmon kívüli szövegek köréből, továbbá feltételeztük, hogy az elbeszélések némileg különbözhettek későbbi lejegyzett formájuktól.

---

[2] A tudósuk még inkább felkavarták az amúgy is zavaros vizet azzal, hogy ugyanarra a szövegre egy egész, sor különféle néven hivatkoznak. Gyakorlatilag egyedül a kéziratszám és lapszám alapján lehet teljes bizonysággal eldönteni, két forrás azonos szövegre utal-e (egyedül a kéziratszámok nem segítenek, mivel sok kézirat tartalmaz más művekből beékelt oldalakat).

[3] Carman 1973:23-26

Könyvünk írása során tehát meglehetősen sokféle forrást vettünk igénybe, s ezek hatalmas tömege nem teszi lehetővé, hogy a teljes anyagról kimerítő áttekintést adjunk egy efféle rövid jegyzetben. Ezt a néhány sort a témában kevésbé jártas olvasóknak szántuk a teljesség igénye nélkül, pusztán azzal a céllal, hogy forrásaink útvesztőiben némileg eligazodjanak.

2. függelék: Származási táblázatok

Az alábbi családfák összeállításához számos forrást alapul vettünk. Míg a történél mi személyek családfája többé-kevésbé állandónak mondható, a legendás alakok neve és nemzetségbeli helyük a forrásoktól függően erősen ingadozik. Egyes szövegekben például az Orkney-klánból való Morgawse-t Annának nevezik, vagy némelyik mesében Gawain nem Lot fia, hanem unokája. Igyekeztünk a személynevek és vérségi kapcsolataik legszokványosabb változatát közölni,[1] de persze tudatában vagyunk, hogy ugyanezekből a szövegekből más, éppolyan „*hiteles*" származási vonalak is levezethetők.

A tulajdonnevek helyesírását a könyvünkben használt változatokhoz igazítottuk. Ahol lehetett, alkalma/tűk a hagyományos család fa-ábrázolás bevett szokásait (így például a legidősebb gyermeket a bal, és a legújabbat a jobb oldalon tüntettük föl), de néhol kénytelenek voltunk az ábrákat összesűríteni, hogy egy-egy lapon elférjenek. Ezekre az eltérésekre külön próbáltuk felhívni a figyelmet. Ahol további adatokat kívánunk a családfákhoz hozzáfűzni, táblázatban ismertetjük a választott jelképek értelmét.

A könyvben tárgyalt történelmi és legendabeli alakok nagy részének fel lehet ugyan vázolni a családfáját, de helyhiányában csak azokat mutatjuk be, melyekre szövegünkben hivatkozunk. Ezek a nemzetségek: Athaulf családja, Albi hercegeinek dinasztiája, a Karoling-ház, Bretagne és Cornwall nemesi házai a legendák szerint (benne a Konstntin és Orkney-házakkál), Arimatheai József háza, és a Borata-nemzetség.

Lássuk tehát a családfákat, kezdve a délgalliai alánok nemzetségeivel.

Általános jelmagyarázat a családfákhoz,

|	Viszonylag biztos, közvetlen leszármazás
*	Viszonylag biztos leszármazás, néhány nemzedék hiá-
✢	Alighanem legendás leszármazás
+|	Házasságon kívüli vonal (törvénytelen kapcsolat, utód)

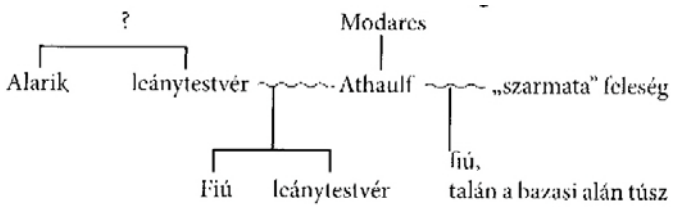
[1] A névváltozatok némelyikét sok jegyzetben megemlítjük.

----	Házasság
kövér	Az arthuri legendákkal összefüggő történelmi személyiség
NAGY	Alán eredetű elnevezés

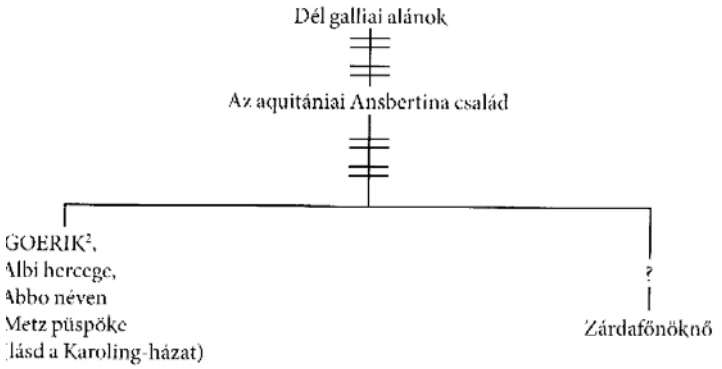
A dél-galliai alánok

A galliai alánok családfái meglehetősen hiányosak, mivel az évek során rengeteg feljegyzés megsemmisült. Az alábbiak tehát azok a csonka családfák, melyekre a könyvben hivatkoztunk,

Athaulf nemzetsége

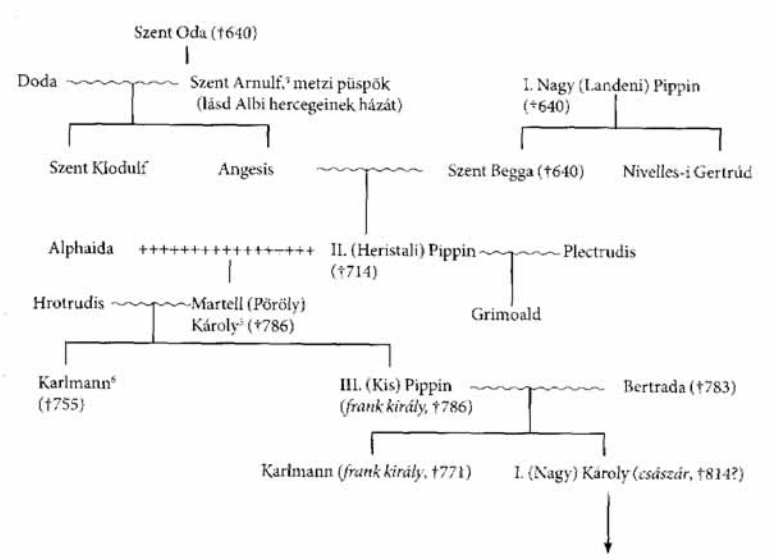

Albi hercegi háza

A Karoling-ház

A Karol ingok nemzetsége a 7. századi Szent Arnulftól eredeztethető (aki rokona Goerik[2], Albi hercegének; lásd: Athaulf nemzetsége) és a 12. századi Elzászi Fülöpig, Chrétien de Troyes pártfogójáig vezethető le. A család nagyban hozzájárult a kéziratok és egyéb olyan műalkotások születéséhez, melyek tovább vitték a Szent Vérereklye[3] formájában megjelenő Grál, valamint a keresztkehely ábrázolás motívumait.

4 Ez az Arnulf volt rokon, Goeriknek, Albi hercegének, aki Abbo néven 629-630 környékén Metz püspöke lett (Delanaey, 1980:260). Bizonytalan, hogy e két püspök Arnulf apai vagy anyai ágán áll-e egymással vérségi kapcsolatban; mindenesetre úgy látszik, a rokoni viszony szerepet játszott abban, hogy Goeriket Arnulf követte püspökként. Goerik maga az Ansbertina ház (lásd Albi hercegi családját) leszármazottja. Ugyanarról az Arnulfról van szó, aki legyőzte a Meroving-királynőt, Brünhildét.

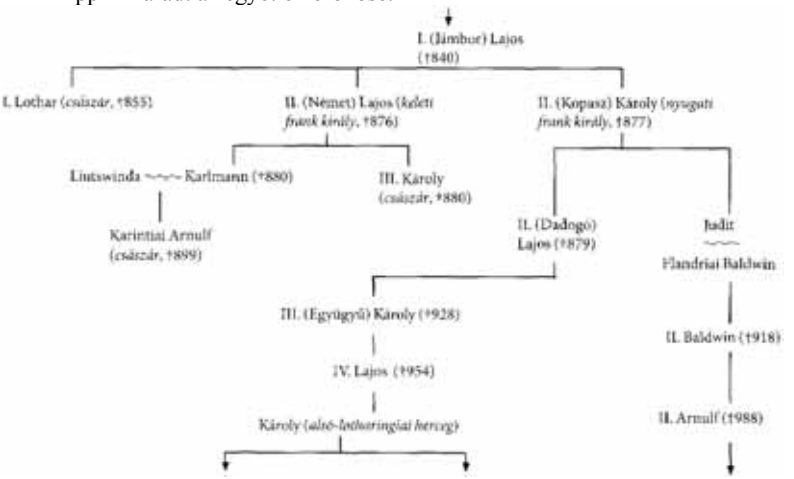
5 Törvénytelen (házasságon kívüli) utódlási vonal. Martell Károly végül a fegyverek erejével szilárdította meg és terjesztette ki hatalmát.

---

[2] Goerik valamiképpen rokona volt az őt Metz püspökeként követő Szent Arnulfnak. Lásd a Karoling-házat.

[3] Ezek az ereklyék a hiedelem szerint Jézus vérét tartalmazták.

6 Karlmann 747-ben kolostorba vonult, így Martel Károly birodalmának Kis Pippin maradt az egyetlen örököse.

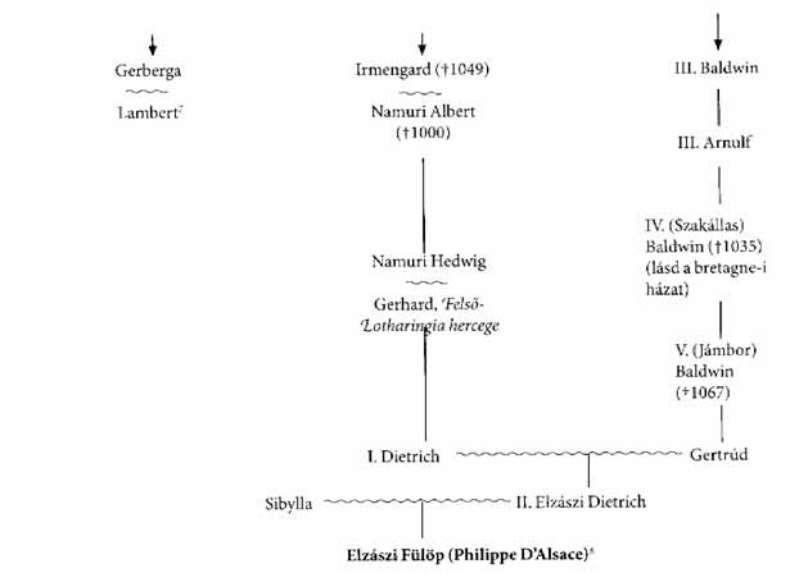
7 Lásd Arimatheai József családjából Lambors-t.
8 Ő volt Chrétien de Troyes mecénása.

Cornwall és Bretagne főnemeseinek történelmi családfája

A nagy-britanniai Cornwall és a bretagne-i Cornouaille főnemeseinek történelmi családfái éppolyan bizonytalanok, mint ugyanezen családfáknak az arthuri legendákban megjelent formái (West 1969:111,120) A francia ‘Cornouaille' szó egyaránt jelenthet egy bretagne-i várost és Cornwallt is. Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy a házasságok révén a Cornwalli és a Bretagnei ház már roppant korán összekapcsolódott egymással.[9] Mark Conomor idejére (†560) olyan szövevényes vérségi szálak fűzték őket egybe, hogy azokat e korai időpontban szinte lehetetlen kibogozni. Úgy látszik, a cornwalli dumnonok törzse leginkább azokkal alánokkal kötött házasságokat, akik az *armoricai agri deserti* révén lettek birtokosok. Sok leszármazási vonal még mindig ellentmondásos, de azért igyekeztünk a leginkább elfogadott változatokat bemutatni.

Figyelemre méltó, hogy családfákban különösen sokszor fordul elő az Alan név és különféle változatai. Ne feledjük, hogy

ezen területen születtek Trisztán történetei is. A vastagon szedett nevek az Arthur mondakörben előforduló személyeket jelölik.

9 Ehhez a családhoz az anyagot részben Nitze és Jenkins (1932-1937:4-5), Garow 1960-1980, Cokayne 1910-1959, 5:391-2, Round (1901:115 és t.o. 129) műveiből vettük át.

10 Alakját a *venetii* nevű galliai hajós törzs vezérével azonosítják A törzs az 500-as években még aktívan hajózott,

11 Márk bekebelezte Dumnoniát 557.ben, abban az évben, mikor Jonas, Alan Judual apja meghalt. Elképzelhető, hogy Márk tetteinek köze lehetett Jonas halálához, és hogy a Márk és Alan Judual közti ellentét ebből az időszakból támad.

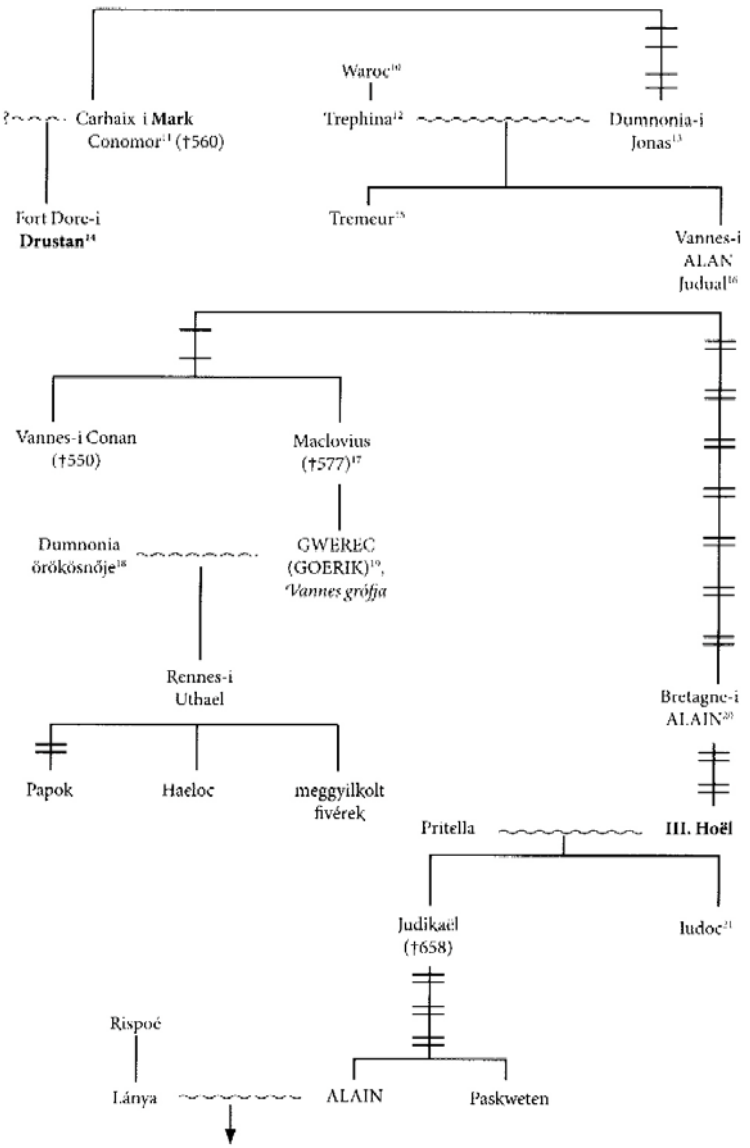
12 Trephinát olykor nem a galliai Venetia, hanem Dumnonia hercegnőjének címét viseli. Egy mesében, ami Szent Gildas (Coghlan 1991:154) egyik csodatételéről szól, Márk Trephina férjeként tűnik föl és ezáltal szerelmi háromszögbe kerül Jonas-szal, Alan Judual apjával. Lehetséges tehát, hogy ez a történet ihlethette Márk Trisztán és Izolda szerelmi háromszögét.

13 Úgy látszik, Márkot valamiféle rokoni szál fűzhette Jonashoz. Elképzelhető; például hogy az egyik a másik törvénytelen féltestvére, vagy Jonas Márk nagybátyja volt.

14 Alakja Trisztán egyik előképe volt.

15 Nevezték ifjabb Gildasnak is. Coghlan 1991:206.

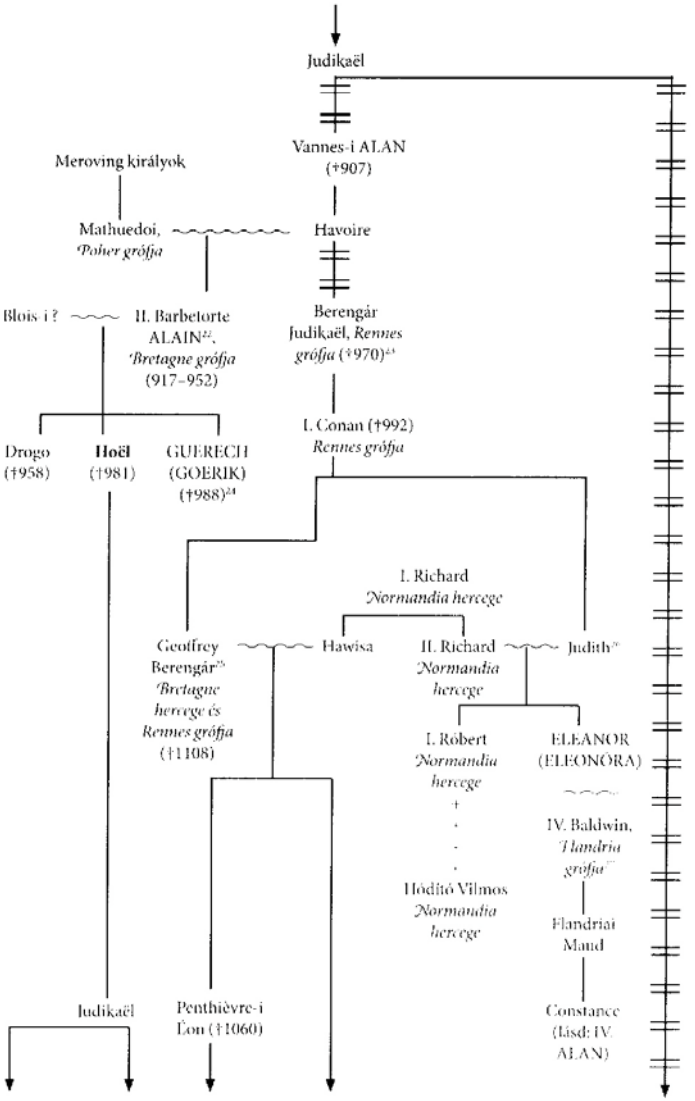
16 Alakja Trisztán egyik ihletője volt. Második nevét olykor Judwalnak írják és alkalmanként fivére, Tremeur nevével hivatkoznak rá.

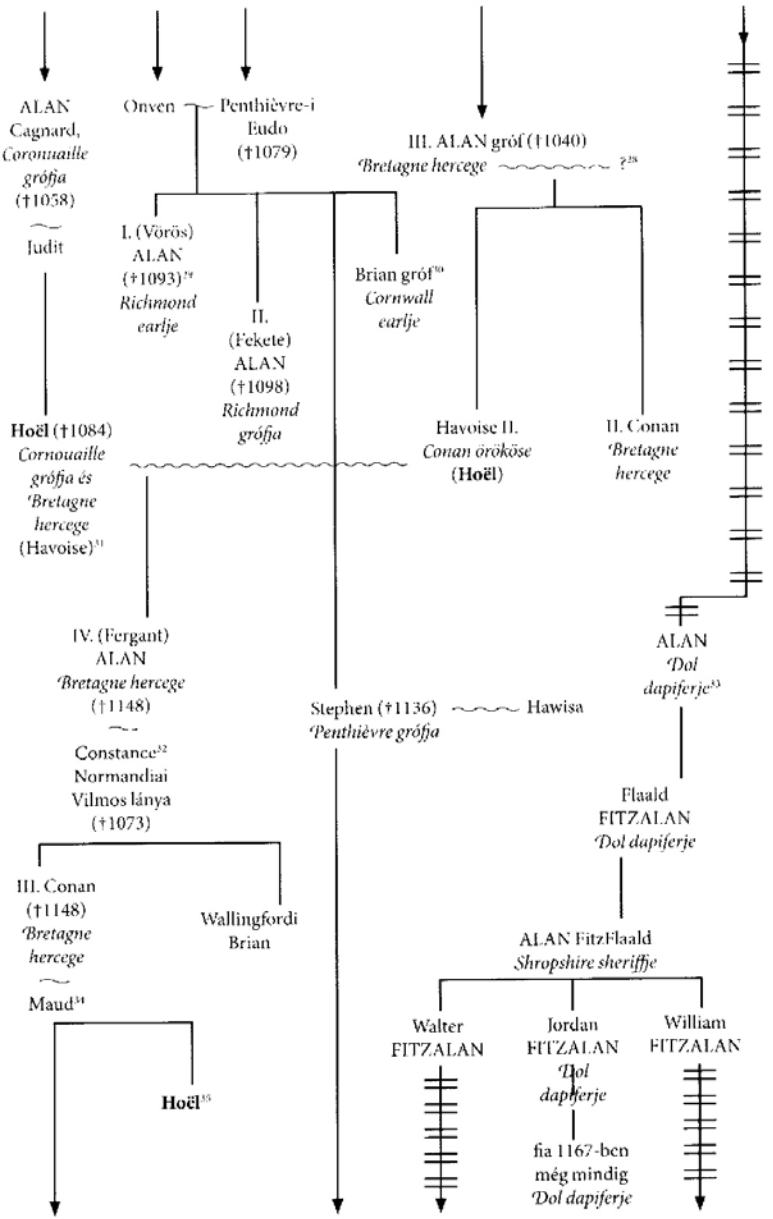
17 A hagyomány szerint Macloviust trónörökösének tette meg; Mark Connomor; 578-ban azonban egy bizonyos "*Alan király*" Aleth első püspökének nevezett ki egy Macloviust (Maclou, Malo, Machut). Ez az „*Alan király*"

lehetett Alan Judual is, de jóval valószínűbb, hogy csak egy újabb ugyanazt a nevet viselő rokona, III. Hoël Malcovius ellensége volt.

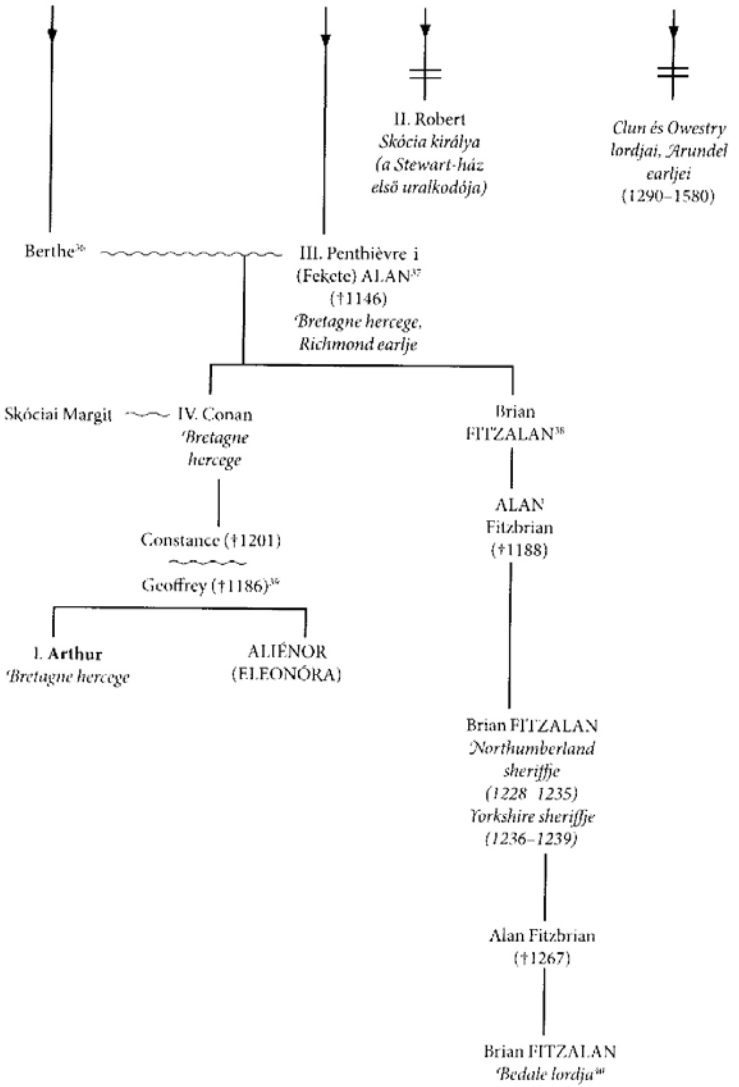
18 Esetleg Mark Connomor leánytestvére volt.

19 A név további változatai Waroc, Werec és Guérec.

ALAN
Cagnard,
Coronuaille
grófja
(†1058)
Judit
Onven
Penthièvre-i
Eudo
(†1079)
III. ALAN gróf (†1040)
Bretagne hercege
?28
I. (Vörös)
ALAN
(†1093)29
Richmond
earlje
II.
(Fekete)
ALAN
(†1098)
Richmond
grófja
Brian gróf30
Cornwall
earlje
Hoël (†1084)
Cornouaille
grófja és
Bretagne
hercege
(Havoise)31
Havoise II.
Conan örököse
(Hoël)
II. Conan
Bretagne
hercege
IV. (Fergant)
ALAN
Bretagne hercege
(†1148)
Constance32
Normandiai
Vilmos lánya
(†1073)
Stephen (†1136)
Penthièvre grófja
Hawisa
ALAN
Dol
dapiferje33
Flaald
FITZALAN
Dol dapiferje
III. Conan
(†1148)
Bretagne
hercege
Maud34
Wallingfordi
Brian
Hoël35
ALAN FitzFlaald
Shropshire sheriffje
Walter
FITZALAN
Jordan
FITZALAN
Dol
dapiferje
William
FITZALAN
fia 1167-ben
még mindig
Dol dapiferje

20 Ez bretagne-i Alan rokona volt Cadwaldarnak (†644) Galahad egyik lehetséges történelmi ihletőjének, de rokonságuk jellege bizonytalan. Olykor az Alan Le Grand (Nagy Alain) néven említik.
21 Egyéb neveket is alkalmaznak rá, beleértve Szt. Josse, Jodocus és Judoce alakokat.
22 Ez az Alan egy bretagnei "*ősi uralkodó ház*" leszármazottja volt (Dunbain 1985:82), minden bizonnyal egy olyan házé, ami meg a római uralom idejéből, Goar törzsének egyik tagjától eredhet (lásd az 1. és 9 fejezetet). Ő egyben IV Alan, Havoire és Mathuedoi fia. Nem ismeretes, pontosan milyen rokonságban állt Judikaël Berengárral Mint az a bretagnei alánok esetében gyakran megesik, hercegként és grófként is említik.
23 A család birtokába került Rennes is mikor Rennes-i Juthael 600-ban lemondott rangjáról.
24 Ez szintén újabb formája az alán Goerik névnek.
25 Goffrey egyenesági leszármazottja Judikaëlnek.
26 Lehet, hogy Judith idősebb volt Goffreynél.
27 A leszármazási vonal végül Elzászi Fülöpig (d'Alsace Philippe), Chrétien de Troyes patrónusáig vezetett. Lásd a Karoling dinasztiát
28 Egyes források szerint III. Alan házasságot kötött Constance-szal, Hódító Vilmos lányával. Lásd a 34 es jegyzetet.
29 A hastingsi csatában ez az Alan vezette a breton lovasságot. A csata után kitüntették, mivel a győzelemhez nagyban hozzájárult, hogy az alánok bevett hadicselét, a színlelt visszavonulást, és az ebből kiinduló bekerítő hadmozdulatot alkalmazta. Vajon ezek az Alanok sugallhatták az arthuri hagyomány Vörös és Fekete Lovagjait?
30 Brian valójában I. Alan ifjabb, és II. Alan idősebb testvére volt. Úgy tűnik, hogy a hastingsi csata után egy rövid ideig csakugyan a brit Cornwall hercege volt
31 Könnyen lehetséges, hogy azonos Hoël, bretagne-i herceggel az arthuri hagyományból
32 Kérdéses, hogy Constance III. vagy IV. Alanhez ment hozzá feleségül. A legtöbb forrás IV Alan hitveseként jelöli meg (Douglas 1964:402), ugyanakkor lehetséges, hogy az utóbbi Constance Normandiai Vilmos törvénytelen gyermeke volt, és nem pedig a feleségétől született Constance.
33 Kormányzó
34 I. Henrik törvénytelen lánya.
35 Ezt a fiút kiközösítették, úgy hogy a hercegség Berthe férjére szállt.
36 Alan halálát követően Berthe hozzáment III. Edueshez (†1156), Porhoet őrgrófjához
37 III. Alan idősebb volt Penthiévre-i Eonnál, így ő, és nem a fivére örökölte a bretagne-i hercegséget. Ez az Alan Hódító Vilmos unokafivére volt és Normandia régensének tisztségét is betöltötte (Robert két másik bizalmasával együtt), ‚mellett ő irányította Vilmos nevelését is (Douglas 1964:29)
38 Lehet, hogy azonos azzal a Briannal, aki Scolland fia, Fekete Alan dapiferje (kormányzója) volt. Lásd Nitze és Jenkins (1932-1937:5)
39 II. Henrik és Aquitániai Eleonóra (Aliénor) fia

40 Ezé a Brian Fitzalané volt a Perlesvaus O-jelű kézirata

Cornwall és Bretagne főnemeseinek legendabeli családfája

A Cornwall-háznak voltaképpen két külön családfája van a legendákban. Az egyik Márk király családját tartalmazza (Cornwall I.), míg a másik Arthur anyjáét, Igraine-ét (Cornwall II.)[41] A legendák szerint az utóbbiban a Cornwall-család már igen korán rokoni viszonyba kerül Konstantin és Orkney nemzetségével, úgyhogy ezeket a családfákat egymás mellett helyeztük el, rögtön a Cornwall-ház második változata után A történelmi családfákhoz hasonlóan a Cornwall-ház tagjai a legendákban is korán házasságra lépnek a breton nemesekkel, így itt szintén együtt ábrázoltuk a két családlat.

A Cornwall-ház Márk királyból kiinduló I-es változatát szoros szálak fűzik a Konstantin-házhoz, míg a II-es változatból (ami Gorloisból, Cornwall hercegéből, Igraine királyné Uther Pendragont megelőző férjéből indul ki) kerülnek ki uralkodásának első éveiben Arthur fő ellenfelei. Érdemes megfigyelni, hogy a történelmi család – mely vélhetően a legendabeli Márk király alakját ihlette erősen kötődik a galliai alánokhoz, míg a legendák Gorloisból kiinduló családjára nem jellemzők efféle kapcsolatok. Feltűnik viszont, milyen sokszor bukkan föl a családfákon belül az Elaine név

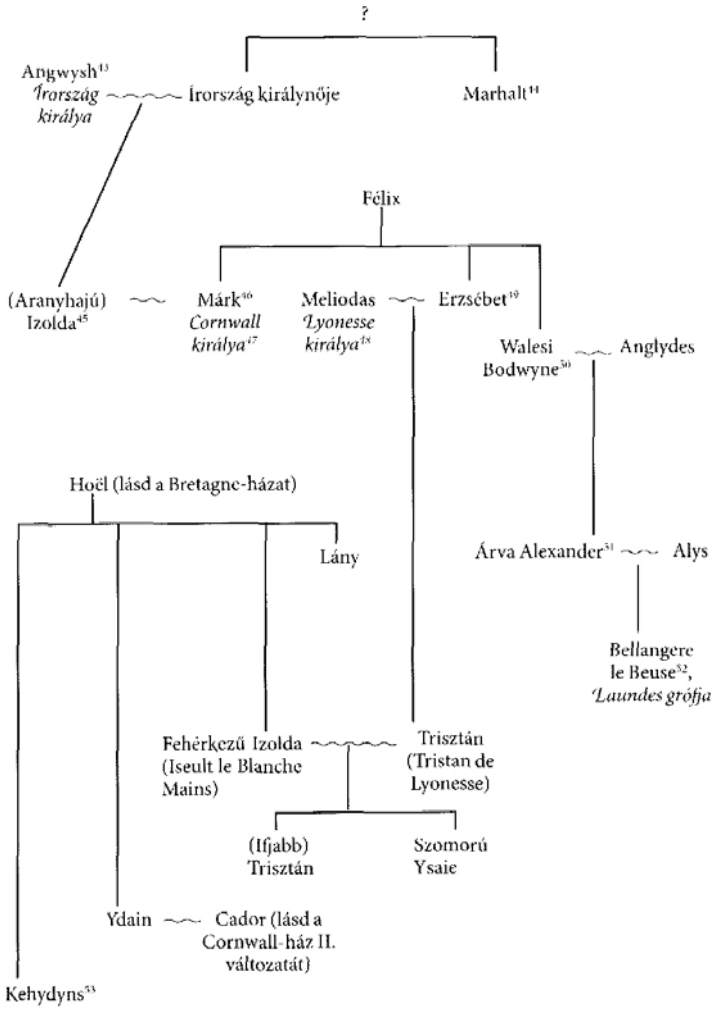
Arthur sok más ellenfele is Cornwallból való, bár ők nem állnak rokonságban sem Márkkal, sem Gorlois-val Malory *Morte Darthur*-jában Arthurral szemben felsorakozik a cornwalli, walesi, skóciai és bretagne-i királyságok tizenegy uralkodója, és a cornwalli királya "*bretayne*-i" [bretagnei] Nauntis-ban [Nantes] székel:[42] Mint korábban is szó volt róla, elég különösnek tűnik, hogy uralkodása elején annyi "*kelta*" ország szövetkezett az állítólag szintén "*kelta*" hős Arthur ellen. Ezzel szemben Arthur legkitartóbb fegyvertársai közé tartoznak Márk király történelmi családjának tagjai, és őket minden jel szerint erős rokoni kötelékek fűzték az alánokhoz. Az utóbbi körülmények ugyancsak arra vallanak, hogy az Arthurhoz és Trisztánhoz hasonló alakok legendái mögött alán szarmata forrás húzódhatott meg

41 Bizonytalan, hogy a családfán belül hova illesztendő tulajdonképpen Cador, Cornwall hercege, és fia (Arthur örököse), Konstantin. Cador talán Gorluis

és Igraine fia volt, de más források arra vallanak, hogy csupán Arthur egyik hadvezére lehetett, és a Cornwallt akkor kapta meg Arthurtól, amikor a király birodalma megszilárdításáért küzdött. Cador homályos származása miatt döntöttünk úgy, hogy kihagyjuk a családfából.

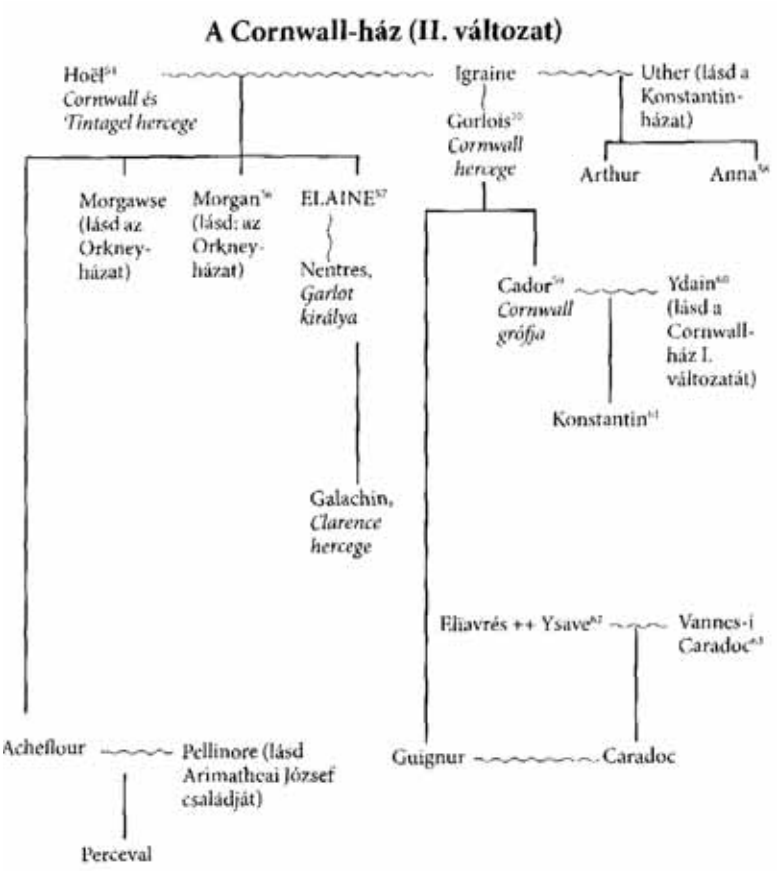
42 Vinaver 1967, 1:40

A Cornwall-ház (I. változat)

43 Coghlan (1991:152) külön tárgyalja a Malorynál megfigyelhető összemosódást a Angwysh és Marhalt nevek között.

44 A gonosztevőt többféleképpen emlegetik, köztük a Marhans és Morholt nevekkel. Néha inkább Izolda fivérének mondják semmint nagybátyjának, és olykor két fia is van, Amoroldo és Golistant (Coghlan 1991:153).
45 Néha "*Szép Izoldá*nak" hívják. Neve számos alakban ismert többek közt Isud, Iseult és Yseult.
46 Idrest valahogy Márk követi Cornwall trónján, de hogy milyen kapcsolatban álltak egymással bizonytalan.
47 Trisztán anyját egyes forrásokban Blanchfleurnek ill. Eliabellának nevezik.
48 Neve a legendákban olykor Boduin.
49 West (1969:111, 120) rávilágít, hogy az arthuri hagyományban, Cornwallra tett utalások egy része a bretagne-i Cornouaille-re vonatkozhat. Ami a Trisztán legendát illeti, itt inkább a britanniai Cornwall tűnik kézenfekvőbbnek. Az egyik francia arthuri versben Márk király fő székhelye Lancïen, amit West (1969:99,111) a Cornwalli Fowey-folyó partján fekvő Lantyannal azonosít (lásd Richard 1956:95-98; hasonló neve volt sok alán településnek, lásd a 3. fejezetet)
50 Melidas olykor Márk és Pernam/Perhehan fivéreként tűnik föl. Számos szövegben nevezik még Rivalinnak ill. Roulandnak. Melodias második felesége Bretagne királyának, Hoëlnek a lánya. West (1969:104) Lyonesse-t Dél-Skócia/Northumberland-del azonosítja (lásd Tatlock 1950:12, Brugger 1924-1925:159-191); a legendák azonban azt sugallják, Lyonesse Corwallhoz közelebb lehetett.
51 Árva Alexander máshol Alys fivére és felesége Soredamor, Gawain egyik lánytestvére. Ezekben a mesékben Alexander Cligesnek az apja
52 Ez feltehetőleg Beuce (lásd Allainville en-Beuce, Bachrach, 1973:62; lásd 9. térkép).
53 Mint Ganhardint is ismerik Közeli barátja volt Trisztánnak, aki Izolda iránti végzetes szerelme miatt halt meg.
54 Hoëlt olykor Gawain unokafivérének mondják (Wedt 1969:88) de hogy miként kötődik az Orkney-házhoz az a legendákban homályban marad.
55 Gorloist több szöveg nem Cornwall hercegeként, hanem grófjaként említi.
56 Morgan azonos lehet Hermesenttel.
57 Hoëlnek és Iraine-nek ezt a lányát Blasine-nek is nevezik.
58 Ő az az Anna, aki Lot helyett néha Morgawse-hoz megy feleségül.
59 Cador valamilyen rokoni kapcsolatban áll Guinevere-rel de a vérségi kötelék jellegét soha nem határozzák meg a legendák. Cadort Arthur unokaöccseként is említik, úgyhogy Guinevere egy névtelen gyerekének fia is lehet.
60 Őt Caradoc unokatestvérének és Gawain rokonának mondják (West 1969:160) bár hogy ez miként lehetséges bizonytalan.
61 Ez a Konstantin követte Arthurt Britannia trónján.
62 Ysaine-nek is neveziki és Arthur unokahúgának mondják, de hogy Arthur melyik nővérének lánya, nem világos.
63 Vannes i Caradoc történelmi származását lásd Bretagne és Cornwall történelmi házainak családfáiban.
64 Biduzként is ismerik.

65 A walesi hagymány (Coghlan 1991:29-36) az alábbi száirmazást tulajdonítja Uthernek:
Llyr—Bran—Karadawe (Caradoc)—Kynan (Conan) Kadwr (Kadion)—Eudaf (Evdaf)—Moruawr (Turmur Morvawr)—Tutwal (Tudwal)—Kynuawr (Kynor) Kustenhin (Kustenan, Konstantin) Uther.

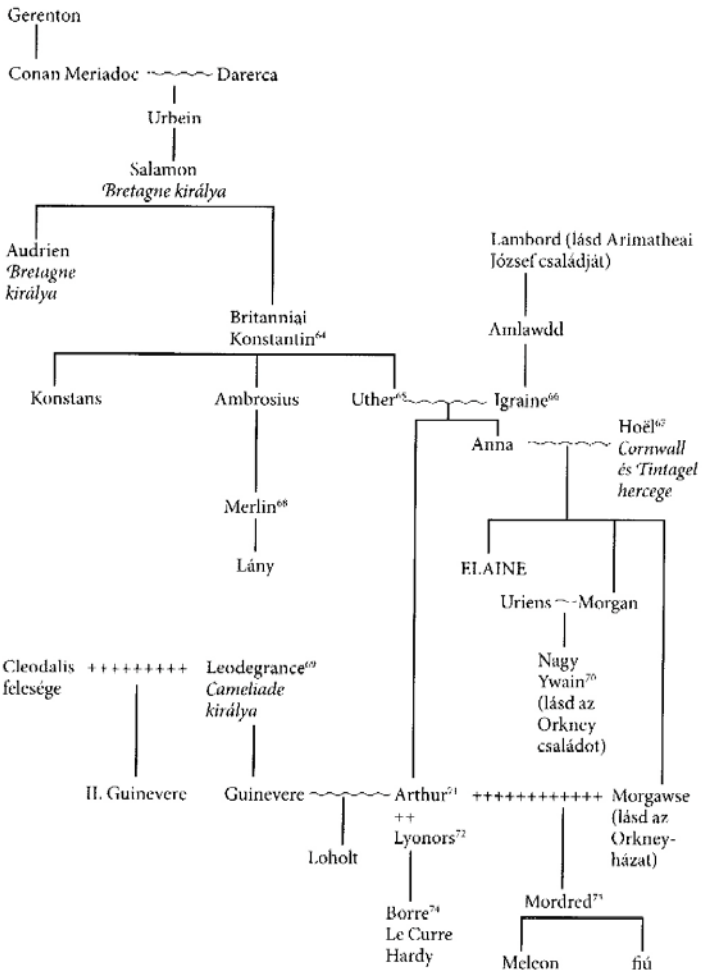
66 A walesi hagymány (Coghlan 1991:29-36) az alábbi száirmazást tulajdonítja Igarin-nek:
Llyr—Bran—Karadawc (Caradoc)—Kynan (Conan)—Kadian—Gwrvawr—Efrwdwr—Kynwal Arnlawdd—Eigyr (Igraine)—Cunedda—Gwen Eygr (Igraine).

67 Igrain Hoëltől született gyermekei olykor Blasine, Belisent és Hermelesent. Morgan és Morgawse apja néha nem Hoël, hanem Gorlois.

68 Merlin alakja kései keletkezésű az Arturi hagyományon belül, története azonban a legtöbb modern Arthur-feldolgozásban előfordul. Ilyen pl Mary

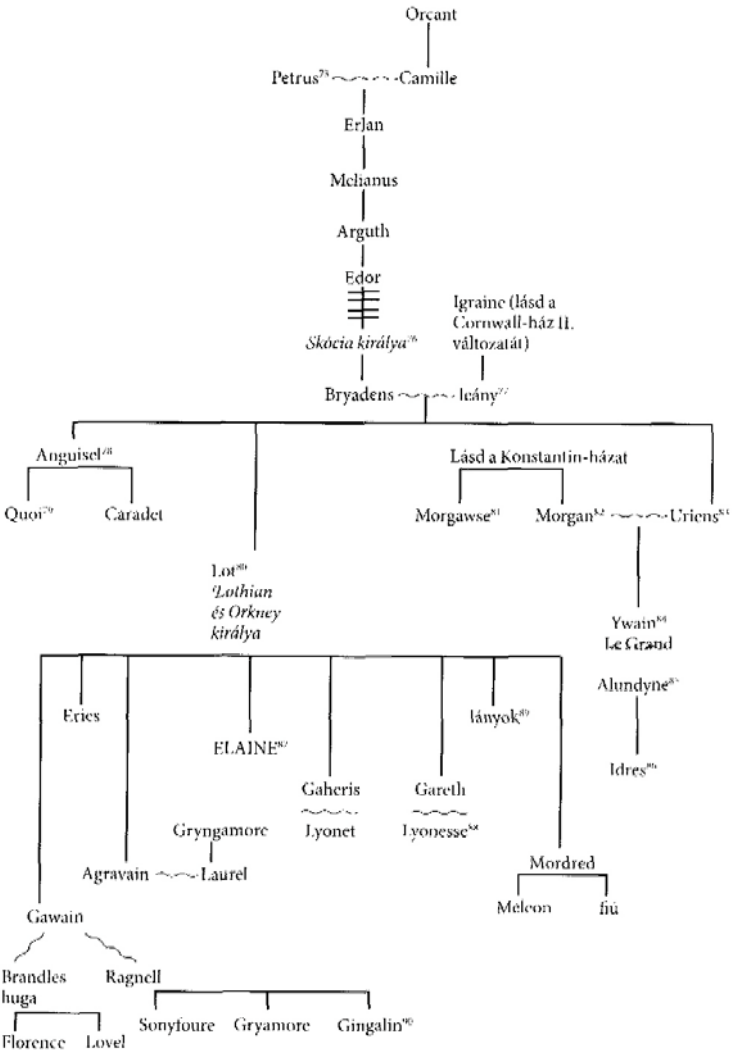
Stewart trilógiája *The Crystal Cave* [1970; A kristálybarlang], *The Hollow Hills* [1973; Az üreges hegyek], és a *The Last Enchantement* [1979; Az ulolsó igézet]. A középkori hagyományban Merlin egy lidérc és egy apáca fia. A nagyapja vagy egy másik Merlin, vagy Conan, Bretagne királya. A walesi hagyomány (Coghlan 1991:161) az alábbi származást hozza föl: Coel Godebog—Ceneu—Mor—Morydd—Madog Morfryn—Myrddin (Merlin).

A Konstantin-ház

69 Ywainnek van egy Marine nevű lánytestvére, ám a legendák bizonytalanok anyja kilétét illetően.
70 Leodegannak is nevezik.

Az Orkney-ház

71 Robert of Avesbury krónikájának Marginariája (a szöveg függeléke) Arthur származását Arimatheai Józsefre vezeti vissza (Fletcher 1906:189) Loholt, Borre és Mordred mellett a szövegek szerint Arthur gyermekei lehettek még Adeluf, Amr, Kis Arthur, ELLEN (lány), Gwydre, Gyneth (lány), Ilinot Llacheu, Melora (lány), Fekete Morgan, Vörös Patrik, és Rowland (Coghlan 1991:35).

72 Sanarn grófjának lánya, Lysanor-nak is nevezik.

73 Arthur Morgawse-től született törvénytelen fiát egy sor más néven is említik, közülük leggyakoribbak Modred és Medraul.

74 A neve olykor Boarte (lásd Borata) Gyakran összekeverik Loholttal.

75 Robert of Avesbury krónikájának Marginária (a szöveg függeléke) Lot származását "*Petrus, consanguineous Joseph*" (vagyis "*Arimatheai József véréből származó*") módon adja meg (Fletcher 1906:189).

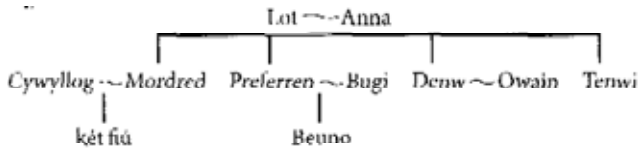
76 Skócia, királya Petrus utód, Brandiganen keresztül, és bizonyos szövegekben Edor fia. Lotot olykor szintén Edor fiának nevezik.

77 A legendák nem közlik, Igraine melyik férje volt e lánygyermek apja, de valószínűnek tűnik, hogy Hoël lánya lehetett.

78 Egyes történetekben Aranyhajú Izolda apjaként jelenik meg. Angwysnek is nevezik.

79 A Kay név egy változata, de ez a Quoi nem azonos Sir Kay-jel, aki Arthur mostohaapja volt.

80 Eredetileg Norvégia, később Orkney királya Hoël és Igraine egyik lányával kötött házassága vérfertőző volt, amennyiben anyja szintén Hoël és Igraine lánya volt (lásd a 77-es jegyzetet), Robert de Blois Beaudois-ábam szintén van egy törvénytelen fia, de a legendák bizonytalanok arra nézve, ki lehetett a szülőanyja (Ulric 1899: West 1969:56), A walesi hagyományban Lot Anna férje, és az.ő legidősebb fiuk Mordred.

Lásd Coghlan 1991

81 Morgawse neve sok szövegben Anna vagy Belisent.

82 Hermesentet, Morgan lánytestvérét olykor Uriens feleségének mondják.

83 Uriesnek egy egész sereg törvénytelen gyermeke van, és mindegyiket Ywainnek hívják.

81 Neve lehet még Yvain, Ilvain, Owem, és még sok hasonló alak.

85 Ő a Forrás Hölgye, Landuit hercegének lánya (az "Alan" név elejéről rendszeresen lemaradó ‘A’-val kapcsolatban. Lásd a 3. fejezetet) Alundyne egyben Rózsás Salados, (Eslaldos li Ros) özvegye.

86 Ifjabb Idernekvagy Idrusnak is nevezik. Nem tévesztendő össze Idresszel, Cornwall királyával, aki akkor ült Comwall trónján, mikor Arthur uralma megszilárdításán fáradozott.

87 Gawainnek ez a lánytestvére a Didot féle Percevalban Perceval imádott hölgye.
88 Gryngamore, Lyonet és Lyonesse testvérek.
89 Az Orkney fivéreknek a legendák még legalább két lány testvéréről is említést tesznek. Közülük a legfontosabbak Soredamor és Clarisant. Soredamor Cligés anyja lesz, Clarisant pedig hozzámegy Guiromelanthoz. Lányukat, Guigenort Aalardin du Lac veszi el feleségül, egyike a kevés személynek, aki Lanceloton kívül a "*du Lac*" címet viseli.
90 Guinglaín-nak is hívják.
91 Alakját alighanem a történelmi Hoël, Cornwall királya ihlethette A legendában Hoël Bretagne királya, Arthur király unokafivére bár hogy Uther vagy Igraine családja révén-e, nem derül ki világosan. A Bretagnei király Hoëlnek és a Bretagnei hercegnő férjének alakja sokszor összekeveredik vagy összemosódik a legendákban, ezért a kettő eredetileg talán egy személy volt, vagy egyik dia a másiknak: mi is így ábrázoltuk őket a táblázatban. Lehetséges, hogy Hende Hoël azonos azzal a Hoëllel, akit Cornwall és Tintagel hercegeként említenek (Lásd Bretagne és Cornwall házait a legendák szerint).
92 Carhaix-i Hoël-ként is említik. Olykor Morgan, Morgawse és Elaine testvére (Lásd Bretagne és Cornwall házait a legendák szerint).
93 Trisztán mostohaanyja. Előző házasságából hozott gyermekei közül meghal az egyik, amikor megpróbálja megmérgezni Trisztánt.
94 Ez a házasság a Meliodas-szal kötött frigy előtt történt, és ebből a korábbi frigyből születtek Trisztán mostohatestvérei.
95 Egyebek közt még Ganhardinnak, Kaherdinnek és Kayadynsnak is nevezik Különösen érdekes változat a Kay Hedyus.
96 Egyike a négy lovagnak, akit így hívnak a francia verses románcokban (West 1969:59) A személynevekben elöforduló *esp* előtagról lásd az 1. és 3. fejezeteket. Lásd még a rendszerint a "*Spanyol*" szóra visszavezetett Gontier de l'Espine és az Espinobel nevekkel (West 1969:59). Az 'Espiagne' jelentése az ófranciában 'Spanyolország'. Nem elképzelhetetlen, hogy összeolvadás-hasonulás történt az előbbi szó és az indoiráni nyelvekben a 'ló' jelentésű szó közt, mivel a forrásokban gyakran dicsérik Hispániát lovairól (Lásd West 1969:59).

Arimatheai József családja

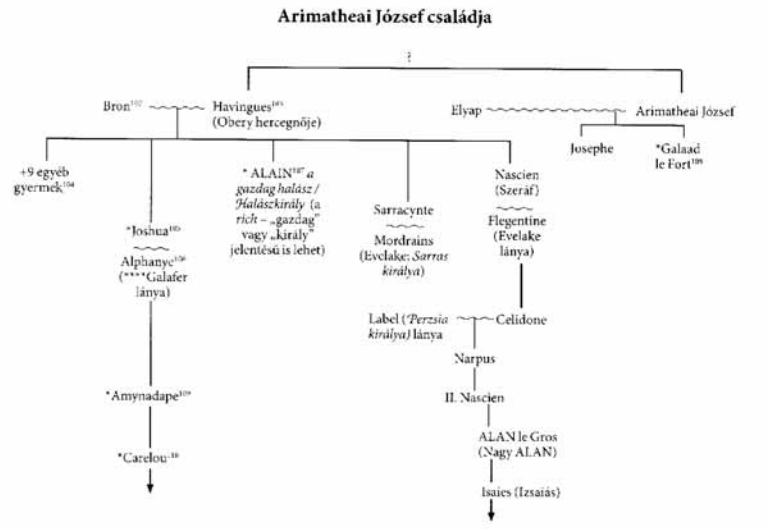
Arimatheai József családjának származásáról és József keleti kalandjainak történetéről szó esik az *Estorie del Saint raal*ban, a *Perlesvaus* P jelű kéziratában és a *Qusete del Saint Graal*ban.[97] a *Lancelot-Grail*[98] pedig lényegében az Arimatheai József család[99] történetének tekinthető. Ebből is következik, hogy a család utódlási vonala közvetlenül kapcsolódik a Gráltörténethez[100].

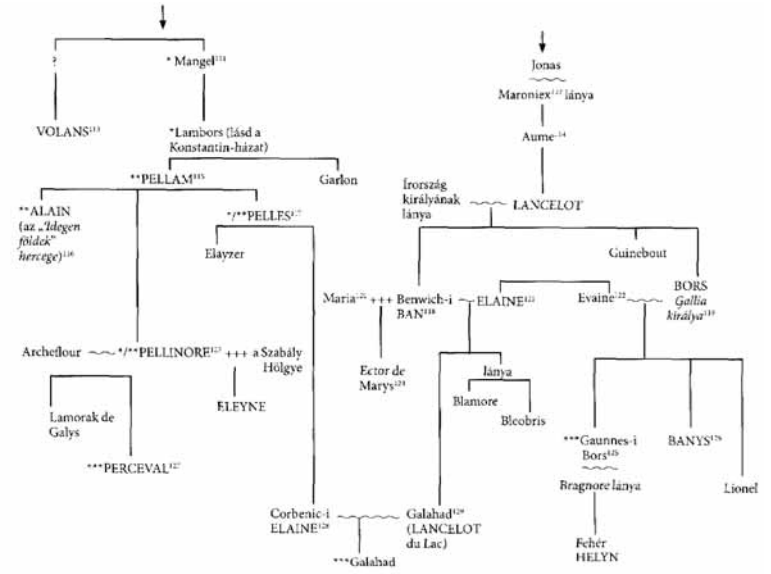
Szeretnénk felhívni rá a figyelmet, milyen sokszor fordul elő a családfán belül az Alan név és más alán nevek – Lancelot és a Grál-lovagok (Perceval, Galahad él Bors) nevei is ide sorolhatók. Mint Nitze és Jenkins is rámutat, Alain (Aleín) a Halászkirály Arimatheai József utódaként jelenik meg (József lánya révén) Robert de Boron *Joseph*-jében,[101] a P-jelű *Perlesvaus*-kéziratban és a Didot-féle *Perceval*-ban (az utóbbi a Robert *Joseph*-jéből vette az Alainre vonatkozó szakaszokat).

Ugyancsak érdemes megfigyelni, hogy olyan neveket is tartalmaz a családfa, mint a Ban (lásd a 3. fejezetet) és a Pelles/Pellinore/Pellam (lásd a 9. és 10. fejezetet).

Jelmagyarázat Arimatheai József családfájához

++	házasságon kívüli (törvénytelen) kapcsolat, utód
*	Grál-őr/Halászkirály
**	Sebesült király
***	Grál-lovag
****	Grál-kastély építője
*/**	Halászkirály/sebesült király
-----	Házasság

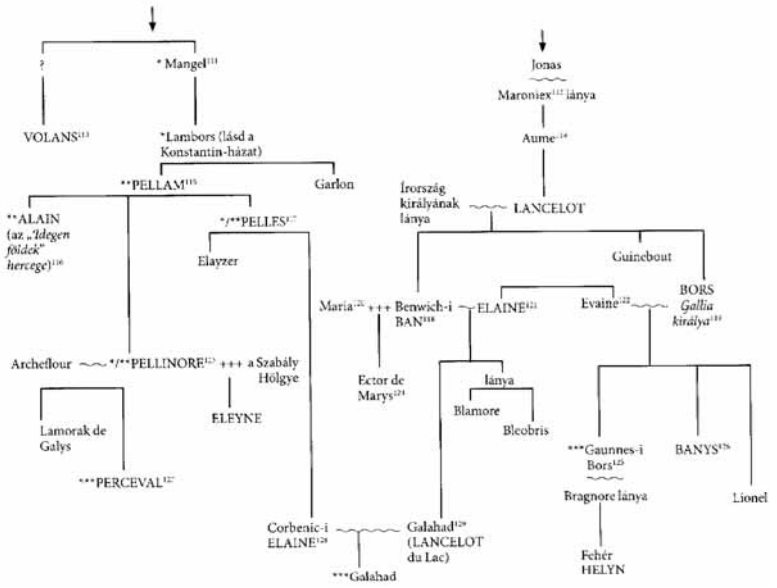
125 Bors de Gaunest gyakran összetévesztik apjával, akit szintén Borsnak hívnak, és Gallia királya.

126 Bany néhol Ban de Benoich törvénytelen gyermeke.

127 Wolfram egész másként adja meg Perceval családfáját (Coghlan 1991:182): Mazadan—Lazilez—Addanz—Gandin—Gahmuret— Perceval

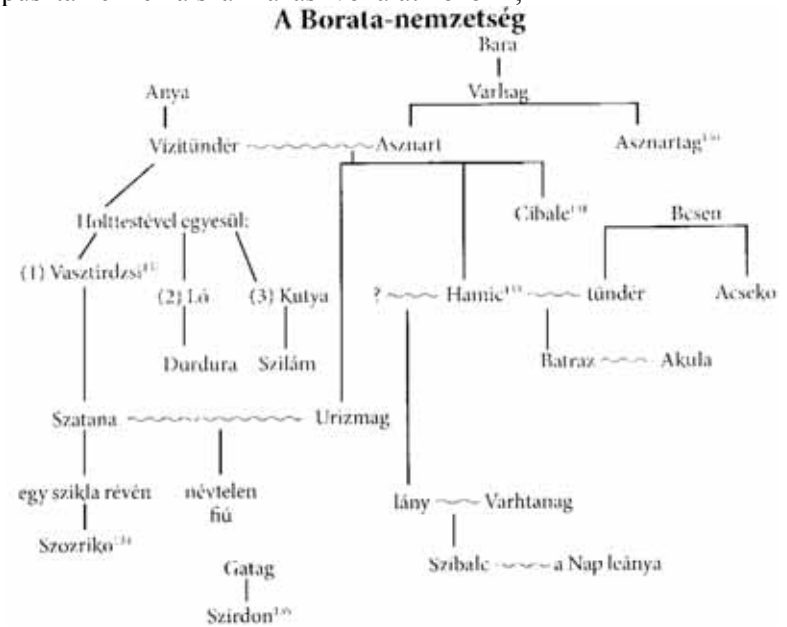
128 Több más néven is ismerik, köztük pl. az Amite és Pelle nevekke1 (Lásd a föntebbi fejtegetést) Lancelot anyjához hasonlóan gyakran használják vele kapcsolatban is a "*sans Pere*" kifejezést.

129 A Lanzelet-ben (Webster 1951) Lancelot elveszi Galagandreiz és Iblis lányát (ez utóbbi Iweret lánya) és egyben jogot nyer arra, hogy nőül vegye Guinevere-t és Liner unokahúgát, Ade-t. Elveheti még Pluris királynőjét is. A hagyománynak ebben az ágában Lancelotnak három fia és egy lánya van Iblistől.

?
* Mangel[111]
VOLANS[113]
*Lambors (lásd a Konstantin-házat)
**PELLAM[115]
Garlon
**ALAIN (az „Idegen földek" hercege)[116]
*/**PELLES[117]
Elayzer
Archeflour
*/**PELLINORE[123]
+++ a Szabály Hölgye
ELEYNE
Lamorak de Galys
***PERCEVAL[127]
Corbenic-i ELAINE[128]
Galahad[129] (LANCELOT du Lac)
***Galahad
Jonas
Maroniex[132] lánya
Aume[134]
Írország királyának lánya
LANCELOT
Guinebout
Maria[120] +++ Benwich-i BAN[118]
ELAINE[121]
Evaine[122]
BORS Gallia királya[131]
Ector de Marys[124]
lánya
Blamore
Bleobris
***Gaunnes-i Bors[125]
BANYS[126]
Lionel
Bragnore lánya
Fehér HELYN

A nártok családfája

Mivel az oszét mesékben túlnyomórészt Borata-nemzetség nártjai szerepelnek, elegendőnek találtuk a három nárt-családból pusztán ennek a származási vonalát közölni;

130 Asznart ikertestvére.

131 A legendák nem határozzák meg, ki volt Cibale apja, az anyja azonban ugyanaz, mint Urizmagé és Hámicé.

132 Szent György.

133 Hámic Urizmag ikertestvére. Hámcot olykor Horesesa fiának mondják, és Batraz ugyanazon a napon adja hozzá a Nap lányához, amelyiken Hámice elveszi a Hold lányát, és Batraz nőül veszi Akulát.

134 Ezt a hőst olykor Szoszlánnak is nevezik.

135 Szirdon a legendákban a Borata-nemzetség törvénytelen gyermeke.

3. függelék: A Nennius-féle csatasorozat újraértelmezése

A Nennius-féle *Historia Brittonum* tizenkét csatát sorol fel, melyeket állítólag Arthur a szászok ellen vívott, jóllehet más források például Geoffrey szerint Arthur a szászok mellett vagy helyett piktekkel és kaledónokkal küzdött. A lista feltehetőleg egy rímes versből származott, és egészen biztos, hogy nem áll időrendben (Morris 19805; Pield 1999). A lista (1) a Glein-folyó partján vívott csatából, (2) a Linnuis térségében, a Dubglas-(Douglas-)folyó partján vívott négy csatából, (3) a Bassas-folyó partján vívott csatából, (4) a Celidon/Cat Coit Celidon (Coed Celydon) erdőségében vívott csatából, (5) a Guinnion kastélynál vívott csatából, (6) a "*Légió városá*nál" vívott csatából (helyesebben: "*Légiók városa*"; Field 1999), (7) a Tribruit-folyónál vívott csatából, (8) az Abned, ill. Breguoin nevű hegynél/dombnál/sziklánál vivott csatából, (9) a Badon-hegynél/dombnál/sziklánál vivott csatából áll (Morris 1980:55)

Néhányat a helyszínek közül sikerült ugyan nyelvészetileg azonosítani, de ezeket a helyszíneket a rendelkezésre álló bizonyítékok nem kapcsolják a, 5-6. századi történelemhez Malcor legutóbbi kutatásai szerint azonban a hadjárat jól egybevág az i. sz. 183-185-es eseményekkel, amikor kaledónok törtek be Britanniába nagy pusztítást okozva, és seregeiket végül feltehetőleg Lucius Artorius Castus és a bremetennacumi szarmaták verték vissza.

183-ban a Dere-út – az észak felé vezeti, római hadi út – mentén fekvő római erődök elbuktak a kaledónok rohamai alatt (Collingwood és Wright 1965,1:407, 420-424, 1231 cs, 1272-es, 1277-es, és 1279-1282-es pontok; Salway 1933:155, 157) Cassius Dio (736; Cary 192789) szerint a támadók áttörték a Hadrianus falat, és lerohanták Eboracumot (York), megölve ott egy "*tábornokot*" (értsd: helytartót)[1]1, Mire 181-ben új kormányzó érkezett

[1] Nennius (30. fejezet Morris 1980:24) szereposztásában Septinias Severus-szal esett meg a történet, aki ugyan valóban Yorkban halt meg, de vélhetően inkább betegségben, mint csata során. Míg Cassius Dio (73.2 Cary 1927:87)

helyette Ulpius Marcellus személyében, a harcok már nem a Hadrianus faltól délre folytak, hanem Kaledónia (Skócia) déli részén a Clyde erőd melletti félszigettől (Glasgow környéke; Salway 1993:157) északra. Marcellus meghagyta a győztes parancsnoknak, hogy vezessen büntető hadjáratot a provincia feldúlói ellen (Salway 1993:157).[2] 185-ben Castus megkapta a *dux* rangot, ugyanazt a címet, amivel Arthurt is felruházzák az ütközetekkel kapcsolatban. Az utóbbi részletek, együtt a 183-tól 185-ig tartó pusztítás történetével, arra utalnak, hogy a diadalmas római hadvezér Castus lehetett. Tekintsük át tehát Lucius Artorius Castus 2. századi hadjáratát, összevetve Arthur feltűnően hasonló csatasorozatával.

York felprédálása után a kaledónok délre nyomultak a római utakon, majd nyugatnak fordulva átkeltek a Pennine-hegységen. Az olicanai (Ilkey) erőd a legvalószínűbbnek tűnő útvonal mentén fekszik, és vélhetően újjá kellett építeni a betörés után (Collingwood és Wright 1962:214, 637-es pont). Az út innen ahhoz a csomóponthoz vezetett, amelyet Bremetennacum (Ribchester) védett: ez lehet a csata-sorozatból Breguoin.[3] Castus és szarmatái itt győzelmet arattak, és a Ribble-folyó mentén nyugat felé űzték a kaledónokat egészen a folyó tölcsértorkolatáig,

---

egy feltehetően York környéki csatát leírva – melyre a 184-es betörés idején kerülhetett sor – úgy fogalmaz, hogy a barbárok „*seregeivel együtt lekaszaboltak egy tábornokot*" addig Nunnius (23. fejezet Morris 1924:84) szerint Servust „*megölték Yorknál tábornokaival együtt*". A két szerző hasonló szóhasználata felkeltheti a gyanút, hogy Nennius részben a Dio-féle történetből dolgozhatott.

[2] A 184-ből és 185-ből való érmék megörökítik a római győzelmet (Salway 1993:157). A vérontás – melyet Geoffrey Arthurnak tulajdonít a piktek és kaledónok elleni hadjáratban (Thorpe) – nagysága mindenképpen egybevág a paranccsal, amit Marcellus adott a római parancsnoknak

[3] A bremeniumi ütközet (Rochester: Jackson 1949-1950:49) valószínűleg akkor zajlott le, amikor Castus észak felé szorította a kaledónokat. Csakhogy Jackson szófejtéséből éppúgy következhet helyszín gyanánt Bremetennacum, ezt a verziót mellesleg a régészeti eredmények is alátámasztják (pl. Collingwood és Wright a bremetennacumi erőd közelében károsodást mutatott ki egy épületben 1965:196-197, 587-es pont). Jackson elveti, és szóferdülésnek tekinti az Agned-hegyre utaló változatot.

ami a listában a Tribruit-folyónak feleltethető meg.[4] Itt Castus újra megverte a kaledónokat,[5] akik erre a Douglas folyót (Dubglas-) követve délre fordultak. A Douglas- folyó mentén vívott négy ütközetre alighanem a bremctcnnacumi helyőrség ellenőrzése alá tartozó területen kerülhetett sor.[6] A kaledónokat Eboracumig (York) űzte Castus, és itt, a "*légiók városánál*" újabb győzelmet csikart ki (Field 1999). A kaledónok ezután a Dere-út[7] mentél, menekültek észak felé. A vinoviumi erődnél (Binchester) Lastus ismét megütközött velük; erre a csatára hivatkozhatott Nennius a Guinnon-kastélynál[8] vívott csataként. A kaledónok ezúttal a Hadrianus-fal mögé húzódtak vissza. Lastus megint legyőzte és továbbüldözte őket, de a kaledónok elhagyták a patak völgyét, és

---

[4] A Dow- és Douglas-folyók a Ribble-folyó deltatorkolatába ömlenek, így összesen három folyó szakad egyetlen torkolatba. Ezt azonosították egyes tudósok, forrásokban található *Tribruit* (*három torkolat*) elnevezéssel (Jacson 1945:45). A Ribble emellett nem sokkal a tengerbe ömlés előtt mészkő sziklákkal tarkított térségen fut keresztül egy hajdan Bremetennacumból védett szorosban. A völgyre jól illik Jackson fordítása: "*Szabdalt, ill. tördelt part*" (Jackson 1945:52).

[5] Geoffreynél a Douglas parti ütközetek a „*Légiók városánál*" vívott csata *után* következnek (York Thorpe 1966:213) Ez esetleg azzal magyarázható, hogy a Douglas elnevezés a Glasgowtól nyugatra folyó Douglas patakra vonatkozhatott, és a csatatér valamivel délebbre lehetett attól a helytől, ahol Douglas a Clyde-ba torkollik.

[6] Jackson (1945:47-48) arra a következtetésre jutott, hogy a „*Linnuis*" elnevezés a lincolnshire-i Lindsey vidékét takarhatja, szófejtése azonban abból indul ki, hogy az elnevezés „*eredeti*" változata *Línnens lehetett, de még így is "*d*"-re kellene cserélni az egyik „*n*"-t. Emellett további probléma, hogy Lindseyben nincs Douglas nevű folyó. Diocletianus idején (kb; sz 314-ben) azonban Lindum uralta Flavia Caesarinses térségét, mely a keleti parttól egészen a Duglas-fo1yóig terjedt dél felé. Mivel Nenniusnak a provincia földrajzáról csak vázlatos elképzelései voltak, így azt hihette, a Douglas-folyó még Undum területéhez tartozik. A folyó azonban valójában a II. Britanniae területéhez tartozott.

[7] A szarmaták jelenlétét igazolja a Dere-út mentén, hogy az ősi Cataractonium (a mai Catterick) mellett, Bainesse közelében a „*BSAR*" bélyeget viselő téglákat találtak (ezek a téglák mára sajnos elvesztek; Collingwood és Wright 1992, 2 [Pascicule 4]: 207, 2472-es pont; lásd Jarrett 1994:43).

[8] Anscombe (1904:110), Faral (1924:112), Lot (1934:69, 195), Johnstone (1934:381) és Crawford (1935:287) szerint Binchester lehetett ez a hely, és Jackson is elismeri, hogy egyes kéziratok a Vinnoviun formát támasztják alá, ami a walesiben torzult Guinnion-ná (Jackson 1945:48).

Northrumbiába,[9]9 a Glen- (Glein-) folyó felé igyekeztek, ahol Lastus újból győzelmet aratott, és vélhetően Marcellus új parancsa értelmében továbbüldözte őket, hogy erőiket végképp megsemmisitse. Ő és szarmatái Car coit Celidonnál (Coed Celydon) beérték a kaledónokat, és ismételten vereséget mértek rájuk.[10] A kevés kaledón, aki a vereségek sorát túlélte, végül szétszéledt. A következő csata a Bassas-folyónál zajlott, immár nem római hanem kaledón földön (Jackson 1945:48). Az utolsóra pedig Dumbarton Rocknál (Badonhegy) került sor Strathclydeban.[11]

Nennius azt állítja ugyan, hogy Arthur ellenfelei a szászok voltak, és a legtöbb későbbi szerző követi ebben. Geotfrey szerint azonban Arthur a betörő piktekkel és kaledónokkal hadakozott kétszer Eboracumnál (Yorknál), majd a Duglas folyónál (Douglas) és Alcudnál (Dumbarton Rock; Thorpe 1966:218 és t. o.). Pontosan ez történt a 2 században, mikor a kaledónok megölték Yorkban a helytartót, majd tovább pusztítottak a lancashire-i

[9] Crawford (1935:285) rámutat, hogy az "*in ostium flaminis glei"* kifejezés "folyók egymásba torkolásait" is jelentheti. Jackson (1945:46) a northumberlandi Glen-folyó mellé teszi le a voksát, bár elismeri, hogy, lincolnshire-i Glen is szóba jöhet.

[10] Ez minden bizonnyal a Coed Celydon lehet, egy Glasgow és Carlisle közelében fekvő erdőség, vagy talán a Clyde felső folyása és a Tweed-folyó völgyei körül elterülő mocsárvidék (Jackson 1945:48).

[11] Ezt a helyszínt részben Geoffrey nyomán határoztuk meg, aki Arthur fő ütközetét nem a Badon-hegyhez, hanem Dumbarton Rockhoz (Dumbarton szikla) teszi.

Douglas folyóig, míg végre visszaverték őket az Antonius-fal mögé.[12]

[12] Gildas és más krónikások az eseménysorozattal összhangban számolnak be Arthur piktek és kaledónok elleni hadjáratáról.

4. függelék: Oszét nevek listája

Angol	Magyar
Ahsnart	Asznárt
Ahsnartag	Asznártag
Alægatæ	Álagáta
Boratæ	Borata
Btsen	Bcsen
Cybale	Cibale
Don Bettyr	Don Bettir (Don Péter)
Dzaujikau	Dzaudzsikau
Nartamonga	Nártamonga
Satana	Szatana
Saynæg Ældar	Szájnak Aldár
Soslan	Szoszlán
Sozryko	Szozriko
Sibælc	Szibalc
Syrdon	Szirdon
Uastirdži	Vasztirdzsi
Urizmæg	Urizmag
Uærxtænæg	Varhtanag
Xæmic	Hamic
Æxsærtæghtæ	Ahszartagta

Irodalomjegyzék

Aarne, Antti 1961. *Types of the Folktale.* Enlarged and translated by Stith Thompson. *FF Communication.* 184 Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia Academia Scientiarum Fennica.

Abaev, V.I. 1949. *Osetinskij jazyk i folklor. Vol.* I. Moscow: N.p.

Abaev, V.I 1960 *The Prechristian Religion of the Alans* Moscow: Oriental Literature.

Abaev, V.I. 1964. A *Grammatical Sketch of Ossetic.* Translated by Steven P. Hill. Edited by Alison Adams The Hague: Mouton.

Adams, Alison, ed 1983. *Yder* Cambridge; Boydell and Brewer.

Adolf, Helen. 1947 "*New Light on Oriental Sources for Wolfram's* Parzival *and Other Grail Romance*," Publications c1 the Modern Language Association 62:306-324.

Alcock, Leslie. 1971. *Arthur's Britain: History and Archeology, A.D* 367-634. Newton Abbot: David and Charles.

Alton, Johann, ed. 1889. *Le Roman de Marques de Rome* Tubingen: Litterarische Verein in Stuttgart.

Alvar, Carlos, ed. 1980. *Demanda del Sancto Graal/Anonimo.* Madrid: Editora Nacional.

Anderson, W.B. 1963-1965. Sidonius Apollinaris, *Poems and Letters.* Cambridge: Harvard University Press. 2 vols.

App, August S. 1929. *Lancelot in English Literature* Washington; Catholic University of America.

Ashe, Geoffrey. 1981 "*A Certain Very Ancient Book*" Speculum 56:301-323

Ashe, Geoffrey. 1985. *The Discovery of King Arthur.* New York: Doubleday.

Atchity, Kenneth John. 1978. *Homer,* Iliad: *The Shield of Memory.* Carbondale and Edwardsville: Southern Illinois University Press.

Attridge, Harold W. and Robert A. Oden, trans. 1976. Lucian of Samosata, *The Syrian Goddess = (De dea Syria).* Missoula, Montana: Scholars Press for the Society of Biblical Literature.

Bachrach, Bernard S. 1967. "*The Alans in Gaul*" Traditio 23:476-489.

Bachrach, Bernard S. 1969. "*Another Look at the Barbarian Settlement, in Southern Gaul*" Traditio 25:354-358.

Bachrach, Bernard S. 1972. *Merovingian Military Organization,* 481-751 Minneapolis University of Minnesota Press

Bachrach, Bernard S. 1973. *A History of the Alans in the West.* Minneapolis: University of Minnesota Press

Baigent, Michael, Richard Leigh, and Henry Lincoln 1982 *Holy Blood, Holy Grail.* New York: Delacorte.

Baines, Keith, trans. 1962. *Malory's Le Morte d'Arthur.* New York and Scarborough: New American Library.

Barber, E.J. W: 1991. *Prehistoric Textiles.* Princeton; Princeton University Press.

Barber, Richard. 1961. *King Arthur: Hero and Legend.* New York: Dorset.

Barber, Richard. 1972. *The Figure of Arthur* Totowa: Rowman and Littlefield.
Barrow, G.W.S., ed. 1960-1980. *Regesta Regum Scottorum,* 1153-1424, Vol. I. Edinburgh: University Press.
Barthelemy, Andre. 1987. *Le Graal au XIIe siècle; sa premiere révélation.* Ferrières: Poliphile.
Batts, Michael. 1971. *Gottfríed von Strassburg* New York: Twayne.
Baumgartner, Emmanuele. 1981. *L'arbe et le pain; essui sur* La queste del Saint Graal. Paris: Société d'édition d'enseignement superieur.
Bayer, Hans 1983. *Gral; die hochmittelalterliche Glaubenskrise im Sipiegel der Literatur.* Stuttgart: Hiersemann.
Beck, Heinrich, et al., eds. 1881. *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde.* Berlin and New York: De Gruyter.
Bell, A, ed. 1860 Goffrei Gaimar, *L'Estoire des Engleis.* Oxford: Blackwell.
Benecke, G.E., and Karl Lachmann, eds. 1968. Hartmann von Aue: *Iwein; Eine Erzählung.* 7th ed. edited by Ludwig Wolff. Berlin: de Gruyler
Benveniste, E 1959. *Études sur la langue ossète.* Paris: Klincksieck.
Bergmann, Frederic Guillaume. 1870. *The San Greal: An Inquiry info the Origin and Signification of the Romances of the San Greal.* Edinburgh: Edmonston and Douglas
Bertoni, Guilio. 1922. *Poeti e poesie del medio evo e del rinascimento* Modena: Editore Cay. Umberto Orlandini.
Biblioteca Sanctorum. 1961. Rome: Società Grafica Romana.
Bidez, Joseph, ed. 1913. *Kirchengeschichte* Leipzig: Hinrichs.
Birch-Hirschleld, Adolf. 1877. *Die Sage vom Gral.* Leipzig: Vogel.
Birks, Walter, and R.A. Gilbert. 1987. *The Treasure of Montségur* Wellingborough: Aquarian.
Blair, Peter Hunter. 1963. *Roman Britain and Early England: 55 B.C.-A.D. 871.* New York: Norton.
Blockley, RC. 1983. *The Fragmentary Classicizing Historians of the Later Roman Empire: Eunapius, Olympiodorus, Priscus and Malchus.* Liverpool: Cairns. 2 vols.
Bogdanow, Fanni. 1966. *The Romance of the Grail: A Study of the Structure and Genesis of a thirteenth-Century Arthurian Prose Romance* Manchester: Manchester University Press; New York: Barnes & Noble.
Bohigas, Pedro. 1957-1962. *El Baladro del Sabio Merlin, según el texto de la edición de Burgos de 1498*. Barcelona: Selecciones Bibliófilas. 3 vols
Bolle, Kees. 1970. "*In Defence of Euhemerus*." In *Myth and law among the Indo-Europeans.* Edited by Jaan Puhvel Berkeley, Los Angeles and London: University of California Press pp. 19-38.
Bonus, R., ed. 1965. *Constance de Lyone: Vie de Saint Germain d'Auxerre.* Paris: Editions du Cerf.
Branca, Daniela Delcorno. 1971. "*I cantari di Tristano*." *Lettere italiane* 23:289-305
Brengle, Richard L., ed. 1964. *Arthur, King of Britain* Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
Brewer, O.S., and A.E Owen 1975 *The Thornton Manuscript (Lincoln Cathe-*

dra1 MS 91). London: Scolar Revised 1977.
Brodtkorb, Lorna Bullwinkle, ed. 1965. *Le Roman de Pelyarmenus.* Ann Arbor: University Microfilms.
Bromwich, Rachel 1960-1961. "*Celtic Dynastic Themes and the Breton Lays*" *Études celtiques* 9:439-474.
Bromwich, Rachel. 1961. *Trioedd Ynys Prydein.* Cardiff: University of Wale, Press 2nd ed. 1978.
Bromwich, Rachel. 1969. *"Trioedd Ynys Prydain"* In *Welsh Literature and scholarship* Cardiff: University of Wales Press.
Brown, A.C.L. 1900. "*The Round Table Before Wace*" In *Studies and Notes in Philology and Literature*, Vol. 7: *183-205.* Boston: Ginn.
Bruce, J. Collingwood. 1978. *Hand-book to the Roman Wall, with the Cumbrian Coast and Outpost Forts* 13th edition, Edited and enlarged by Charles Daniel, Newcastle-upon-Tyne: H. Hill
Bruce, James Douglas ed. 1903. *Le Morte Arthur: A Romance in Stanzas of Eight Lines.* MS Harley 2252. London: Oxford University Press.
Bruce, James Douglas 1918. "*Pelle, Pellinore and Pellean in the Old French Arthurian Romance*" *Modern Philology* 16/7:337-350.
Bruce, James Douglas. 1923, *The Evolution of Arthurian Romance from the Beginnings down to the Year 1300.* Göttingen: Vandenhoeck and Ruprecht; Baltimore: Johns Hopkins Press. 2 vols.
Bruce, James Douglas 1958. The *Evolution of Arthurian Romance from the Beginnings to the Year 1300.* 2nd ed. Gloucester: Peter Smith. 2 vol.
Brugger Ernst. 1905. "*Ein Beitrag Zur arthurischen Namenforschung: Alain de Gomeret*" In *Aus Romanischen Sprachen und Literaturen: Festschrift Heinrich Morf:* Halle: Niemeyer, pp. 53-96.
Brugger, Ernst. 192-1925. "*Loenois as Tristan's Home*". *Modern Philology* 22:159-191.
Brugger, Ernst. 1927. "*Eigennamen in den Lais der Marie de France*" *Zeitschrift für französische Sprache Litteratur* 49:201-252, 381-484.
Byant, Nigel. 1978 *The High Book of the Grail – A Translation of the Thirteenth Century Romance of* Perlesvaus. Ipswitch: Brewer; Totowa: Rowman & Littlefield.
Buck, Carl Darling. 1949. *A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo Europeau Languages.* Chicago: University of Chicago Press
Bumke, Joachim. 1981. *Wolfram von Eschenbach* 5th ed. Stuttgart: Mützler
Burnham, Barry, and John Wacher 1990. *The Small Towns of Roman Britain* Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
Bury, J.B. 1889. *History of the Later Roman Empire From the Death of Theodosius I. to the Death of Justinian* London and New York: Macmillan 2 vol.
Buschinger, Danielle. 1972 "*La structure du* Tristrant *d'Eilhart von Oberg*." *Études germauiques* 27:1-26.
Buschinger, Danielle, ed and trans. 1976 *Eilhart von Oberge,* Tristrant: *Edition diplomatique des manuscrits et traduction en français moderne avec introduction, notes et index.* Göppingen: Kümmerle.
Bussmann, Hadumod, ed. 1969. Tristrant; *Synoptischer Druck der ergänzten*

Fragmente mit der gesamten Parallelüberlieferung Tübingen Niemeyer.
Campbell, David E., tran,. 1972. *The Tale of Balain from the Romance of the Grail; a 13th Century French Prose Romance.* Evanston: Northwestern University Press.
Campbell, J.F. 1860-1862. *Populur Tales of the West Highlands.* Edinburgh: Edmoriston and Douglas.
Campbell, James, ed. 1982 *The Anglo-Saxons.* Ithaca: Cornell University Press.
Campion, J., and F Holthausen, eds 1913. *Sir Perceval of Galles.* Heidelherg: Winter.
Carman, J. Neale 1973. *A Study of the Pseudo-Map Cycle of Arthurian Romance.* Wichita: University of Kansas Press.
Carter, Henry Hare. 1967 *Liuro de Josep Abaramatia.* Paleographical ed., with introduction, linguistic study, notes, plate, and glossary by Henry Hare Carter. Chapel Hill: University of North Carolina Press.
Cary, Earnest, trans 1927. *Dio's Roman History,* Vol. 9. London: Heinemann: New York: Pulnam
Cavendish, Richard. 1978 *King Arthur and the Grail: The Arthurian Legends and Their Meaning.* London: Weidenfeld and Nicolson.
Chadwick, Nora K. 1962. *The Age of Saints in the Early Celtic Church.* London and New York: Oxford University Press.
Chadwick, Nora K. 1965. "The Colonization of Brittany from Celtic Britain" *Proceedings of the British Academy* 51:235299
Chadwick, Nora K. 1969. *Early Brittany.* Cardiff: University of Wales Press.
Chadwick, Nora K. 1970. *The Celts* Harmondsworth and New York: Penguin.
Chagnon, Napoleon A 1983. *Yanomonō: The Fierce People.* 3rd edition. New York: Holt, Rinehart and Winston.
Chambers, E.K. 1927. *Arthur of Britain* London: Sidgwick and Jackson.
Charvet, Louis. 1967. *Des Vaus d'Avalon à la Queste du Graal.* Paris: Corti.
Chavannes Ed., and P. Pelliol. 1911. "Un traité manichéen retrouvé en Chine." *Journale asiatique* 17:499-617.
Child, Francis James ed. 1881 *The English and Scottish Popular Ballads* Boston: Houghton-Mifflin 5 vols.
Cirlot, I.E. 1983. *A Dictionary of Symbols,.* Translated by Jack Sage 2nd ed. New York: Philosophical Library
Clark, Grahame, and Stuart Piggott. 1965 *Prehistoric Societies.* New York: Knopf.
Clarke, Basil, trans. 1973. Geoffrey of Mommouth, *Vita Merlini* Cardiff: University of Wales Press.
Clay, L. T. 1921. "*Notes on the Origin of the Fitzlans of Bedale*" *Yorkshire Archaeological Journal* 30:281- 290.
Coghlan, Ronan 1991. *The Encyclopedia of Arthurian Legend,* Shaftesbury, Oorset: Element.
Cokayne, George E 1910-1959. *The Complete Peerage of England, Scotland, Ireland, Britain and the United Kingdom...,* Vol 5. Edited by the Hon. Vicary Gibbs and H.A. Doubleday. London: St. Catherine.
Colafrancesco, Pasqua, and Matteo Massaro. 1986. *Concordanze dei Carmina*

Latina Epigraphiea. Bari: Edipuglia
Colarusso, John. 1984 "*Parallels Between the Circassian Nart Sagas, the* Reg Veda *and Germanic Mythology*" South Asian Horizons 1:1-28
Colarusso, John. 1989. "The Women of the Myth,: The Satanya Cycle" *Annual of the ,Society for the study of Caucasia* 3:3-11.
Collingwood, R.G, and R.P. Wright.. 1965. *The Roman Inscriptions of Britain* Oxford: Clarendon. 2 vols.
Comnie, Bernard. 1981. *The Languages of the Sioviet Union.* New York: Cambridge University Press.
Comnie, Bernard. 1987 *The World's Major Languages.* New York: Oxford University Press.
Cooper-Oakley, Isabel. 1900 *Masonry and Medieval Mysticism: Traces of a Hidden Tradition.* London: Theosophical Publishing House.
Corcoran, John X.W.P. 1968 "*Celtic Mythology*" In *New Larousse Encyclopedia of Mythology*. London: Prometheus.
Courcelle, Pierre. 1948. *Histoire littéraire des grandes invasions germaniques* Paris: Hachette.
Cowen, Janet, ed. 1969 Sir Thomas Malory: *Le Morte d'Arthur.* Harmondsworth and New York: Penguin. 2 vols.
Coyajee, Jehangir Cooverjee, Sir 1939. *Iranian & Indian Analogues of the Legend of the Holy Grail.* Bombay: Taraporevale.
Cumont, F. 1910. *The Mysteries of Mithra.* Chicago: University of Chicago Press.
Cuvier, Georges. 1835. *Discous sur les révolutions du globe.* In *Ossements fossiles.* Paris: Docagne.
Dalton, O.M., trans. 1915 *The letters of Sidonius.* Oxford: Clarendon 2 vols.
Dauzat, Albert, and Ch Rostaing. 1963. *Dictionnaire étymologique des noms de lieux en France.* Paris: Larousse.
Dauzat, Albert, Jean Dubois, and Henri Mitterand 1964. *Nouveau dictionnaire etymologique et historique* Paris: Larousse.
Davidson, HR. Ellis. 1964. *Gods and Myths of Northern Europe.* Harmondsworth and New York: Penguin.
Day, Mildred Leake, ed. and trans. 1984. *The Rise of Gawain, Nephew of Arthur (De Ortu Waluuanii Nepotis Arturi).* New York and London: Garland.
De Grummond, Nancy Thomson, ed. 1982. *A Guide to Etruscan Mirrors.* Tallahassee, Florida: Archaeological News, Inc.
Deinert, Wilhelm, ed. 1965. *Wolfram von Eschenbach* 6th ed. Tubingen: Niemeyer
Delaney, John J. 1980. *Dictionary of Saints.* New York: Doubleday.
Delcourt-Angelique, Janine. 1984. "*Le Graal de Chrétien de Troyes: Pour Wolfram von Eschenbach, un 'Objet non identifié' au Livre V; au Livre IX, une Pierre Baptisée Lapsit Exillis. Au Terme de Quelle Évolution*?" In *Chrétien de Troyes et le Graal: Colloque arthurien belge de Bruges.* Paris: Nizet, pp. 89-105.
Dent, John.1985. "*ThreeCart Burials from Wetwang, Yorkshire*" *Antiquity* 59/226:85-92

De Sélincourt, Aubrey, trans. 1972. Herodotus, *The Histories.* Revised by AR Rum. Harmondsworth and New York: Penguin.
De Vic, Claude, and J. Vaissete. 1879 *Histoire Générale du Languedoc,* Vol. 7. Toulouse: Prival..
De Vries, Jan. 1942. "*Rood, wit, zwart*" *Volkskunde* 2:1-10.
De Vries, Jan. 1963. *Heroic Song and Heroic Legend.* London: Oxford University Press.
De Vries, M., and E. Verwijs, eds 1863. Jacob Van Meerlant., *Spiegel Historiael* Leiden: Brill 3 vols.
Dewing, H.B., trans. 1916. Procopius, *History of the Wars, Books III and IV,* Vol. 2. London: Heinemann; New York: Putnam.
Dewing, *H.lI.,* trons 1968 Procopius, *History of the Wars,* Vol. 3. London: Heinemann.
Dirr, Adolf. 1912 *Praktiches Lehrbuch der ostarmenischen Sprache.* Vienna and Leipzig: Hartleben
Dirr, Adolf. 1925. *Caucasian Folk Tales* New York: Dutton.
Dixon, Karen R., and Pat Southern 1992 *The Roman Cavalry: from the First to the Third Century A.D* London: B. T. Batsford.
Dizionario enciclopedico dei com uni d'Italia. 1950. Milan: Antica Casa Editrice.
Donini, Guido, and Gordon B. Ford, Jr., trans. 1966 *Isidore of Seville's History of the Kings of the Goths, Vandals, and Suevi.* Leiden: Brill.
Dopsch, Alfons. 1937 *The Economic and Social Foundation of European Civilization.* New York: Harcourt, Brace; London: Kegan Paul, Trench, Trübner
Douglas, David C. 1964 *William the Conqueror.* London: Eyre & Spoltiswoode; Berkeley, Los Angeles and London: University of California Press.
Doulrepont, George, 1939. *Les mises en prose des épopées et des romans chevaleresque, du XIVe au XVIe siècle.* Brussels: Memoires de l'Académie Royale de Belgique, Classe de lettres.
Draak, Maartje, ed 1979. *Lancelot en het hert met de witle voet*. Culemborg: Tjeenk Willink.
Duckeu, Eleanor. 1972 *Medieval Portraits from East and West* Ann Arbor: University of Michigan Press.
Dumézil, Georges. 1930. *Légendes sur les Nartes* Paris: Librainie ancienne Honoré Champion.
Dumézil, Georges 1941. *Jupiter Mars Quirinus.* Paris: Gallimard.
Dumézil, Georges. 1946. "*Les 'énarées' scythique et la grossesse du Narte Hamyc*" *Latomus* 5:249-255.
Dumézi1, Georges. 1958. *L'ideologie tripartie des Indo-Européens.* Brussels: Collection *Latomus*, Vol. 31.
Dumézil. Georges 1960. "*Les trois 'trésors des ancétres' dans l'epopée Narte*." *Revue de l'histoire des religions* 157:141-154.
Dumézil, Georges. 1963. "*Le Puits de Nechtan*." *Celtica* 6:50-61.
Dumézi1, Georges 1965. *Le livre des héros.* Paris: Gallimard.
Dumézil. Georges. 1968. *Mythe et épopée,* Vol. I Paris: Gallimard
Dumc,il, Georges. 1971 *Mythe et épopée,* Vol. 2. Paris: Gallimard.

Dumézi1, Georges. 1978. *Romans de Scythe et d'alentour.* Paris: Payot.
Dumézil, Georges. 1986. *Toki.* Newedition Paris: Flammarion.
Dunbabin, Jean. 1985. *France in the Making: 843-1180.* Oxford: Oxford University Press.
Duval, Paulette. 1979 *La pensée alchimique et* le Conte du Graal: *recherches sur les structures (Gestalten) de la pensée alchimique, leurs correspondances dans* le Conte du Graal *de Chrétien de Troyes et l'influence de l'Espagne mozarabe de l'Ebre sur la pensee symbolique de l'oeuvre.* Paris: Champion.
Edwards, B.J.N, and P. V. Webster. 1985-1987. *Ribchester Excavations.* Cardiff: University College. 2 vols.
Eisner, Sigmund. 1969. *The Tristan Legend: A Study in Sources.* Evanston; Northwestern University Press.
Encyclopedia of World Mythology. 1975. London: Octopus.
Entwistle, William J. 1925. *The Arthurian Legend* in *the Literatures of the Spanish Peninsula* London: Dent.
Erickson, C.T. ed. 1973. Robert Biket, *The Anglo-Norman Text of* Le Lai du *Cor.* Oxford: Blackwell.
Evans, J. Gwenogvryn, ed 1907. *The White Book Mabinogion.* Pwllheli.
Evans, Sebastian. 1898. *In Quest of the Holy Grail: An Introduction to the Study of the Legend.* London: Dent.
Evola, Julius 1967. *Le Mystére du Graal et l'idée impériale gibéline* Translated by Yvonne J. Tortat. Pari.: Edition. traditionnelles.
Falconer, Sheila, ed. and trans. 1953. *Logaireacht an tSoidigh Naomhtha: An Early Modern Irish Translation of the Quest of the Holy Grail.* Dublin: Dublin Institute for Advanced Studies.
Faral, E., ed. 1929. Geoffrey of Monmouth, *Historia Regum Britanniae* In *La légende arthurienne,* Vol. 3. Paris: Librairie ancienne Honoré Champion.
Fangère, Annie 1979. *Les origines orientales du Graal chez Wolfram von Eschenbach état des recherehes.* Göppingen: Kümmerle.
Fawtier, Robert, ed 1912 *La Vie de Saint Samson.* Paris: Champion.
Ferguson, George. 1961. *Signs and Symbols in Christian Art.* London: Oxford University Press.
Fisher, Lizette Andrews 1917 *The Mystic Vision in the Grail Legend and in the Divine Comedy.* New York: Columbia University Press.
Fletcher, Robert Huntington. 1906 *The Arthurian Material in the Chronicles, Especially Those of Great Britain and France.* Boston: Ginn.
Fleuriot, I.L. 1959. "*Recherches sur les enclaves romanes anciennes en territoire brettonant*," *Etudes celtiques* 8:164-178.
Fleuriot, Leon. 1980. *Les origines de la Bretagne.* Paris: Payot.
Foerster, Wendelin. 1877. *Li Chevaüers as deus espees.* Halle: Niemeyer
Foerster, Wendelin, ed 1884. *Chrétien des Troyes, Sämtliche erhaltene Werke nach allen bekannten Handschriften,* Vol. 1: *Cliges* Halle: Niemeyer.
Foerster, Wendelin, ed. 1887. *Yvain* Halle: Niemeyer.
Foerster, Wendelin, ed 1890. *Chrétien de Troyes, Sämtliche erhaltene Werke nach allen bekannten Handschriften,* Vol. 3: *Erec et Enicle.* Halle: Niemeyer.

Foerster, Wendelin, ed. 1899. *Christian von Troyes/Der Karrenritter und das Wilhelmsleben.* Halle Niemeyer.
Foerster, Wendelin, ed. 1908. *Les merveilles de Rigomer.* Dresden: Gedruckt f-r romanische Literatur, 2 vol,
Ford, Patrick K. 1974. "*The Weil of Nechtan and 'La Gloire Lumineuse'*" In *Myth in Indo-European Antiquity.* Edited by Gerald James Larson, C. Scott Littleton, and Jaan Puhvel. Berkeley, Los Angeles and London: University of California Press, pp. 67-74.
Ford, Patrick K. 1976 "*The Death of Merlin in the Chronicle of Elis Gruffydd*," *Viator* 7:379-390. *Bibliographical Bulletin of the international Arthurian Society.*
Ford, Patrick K, trans.1977. *The Mabinog iand Other Medieval Welsh Tales* Berkeley, Los Angeles and London: University of California Press.
Ford, Patrick K. 1983 "*On the Significance of Some Arthurian Names in Welsh*" *Bulletin of the Board of Celtic Studies* 30:268-273.
Foreville, Raymonde., ed 1952. William of Poitiers, *Histoire de Guillaume le Concuérant/Gesta Guillelmi Ducis Normannorum et Regis Anglorum* Paris, Société d'édition «Le. Belles lettres.»
Fortescue, Adrian. 1955 *The Mass; A Study of the Roman Liturgy. New* York: Longmans, Green
Foster, Herbert Baldwin, trans. 1905 *Dio's, Rome.* New York; Pafraets.
Fourquet, J. 1938. *Wolfram d'Eschenbach et* Le Conte del Graal. Paris: Les Belles Lettres
Fowler, David C. 1975. *"Le Conte du Graal* and *Sir Perceval of Galles" Comparative Literature Studies* 12:5 20.
Frappier, Jean 1953. *Le Roman Breton.* Paris: Centre de Documentation Universitaire. 4 vols.
Frappier, Jean. 1957. *Chretien d'Troyes.* Paris: Hatier.
Frappier, Jean 1977 *Autour du Graal.* Geneva: Droz.
Frère, Sheppard S., et al. 1987 *Tabula Imperill Romani; Britannia Septentrionalis.* London; Oxford University Press
Frescoln, Wilson, ed. 1983 Guillaume le Clerc, *The Romance of Fergus.* Philadelphia: Allen
Friedman, Emanuel, ed. 1984. *Collier, Encyclopedia,* Vol. I and 4. New York: Macmillan.
Fuehrer, Mary Rosina, Sister 1970. *A Study of the Relation of the Dutch* Lancelut and *the Flemish* Perchevael. *Fragments to the Manuscript of Chrétien,* Conte del Graal. New York: AMS.
Furneaux, Rupert. 1966. *Conquest:* 1066. London; Secker & Warburg.
Gallais, Pierre 1972 *Perceval et l'initiation; essais sur le dernier roman de C'hrétien de Troyes, ses correspondances «orientales» et sa signification anthropologique.* Paris: Editions du Sirac.
Gantz, Jeffrey, trans. 1976. *The Mabinogion* Harmundsworth and New York: Penguin.
Ganz, Peter, ed 1978. Gottfried von Strassburg, *Tristan.* Originally edited by Reinhuld Bechstein. Wiesbaden: Brockhaus.

Gardner, Edmund G. 1930 *The Arthurian Legend in Italian Literature.* London: Dent; New York: Dutton.
Gardner, John, trans 1971. *The Alliterative Morte Arthure, The Owl and the Nightingale and Five Other Middle English Poems* Carbondale: Southern Illinois University Press.
Gerritsen, W.P. 1981. "*Jacob van Maerlant and Geoffrey of Monmouth*" In *An Arthurian Tapestry: Esseys in Memory of Lewis Thorpe.* Edited by Kenneth Varty. Glasgow: French Department of the University, pp 368- 388.
Gianfreda, G 1965. *Ii mosaico pavimentale della Basilica Cattedrale di Otranto.* 2nd ed. Casamari.
Gibbon, Edward. 1946. *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire* Edited by J.H. Bury. New York: Heritage. 3 vols.
Gimbutas, Marija. 1965. *Bronze Age Culture, in Central and Eastern Europe.* The Hague: Mouton.
Glare, D.G.W., ed. 1982. *The Oxford Latin Dictionary* Oxford: Clarendon
Glob, P.V. 1969 *The Bog People: Iron-Age Man Preserved.* Translated by Rupert Bruce-Mitford. Ithaca: Cornell University Press.
Gluck, Heinrich. 1923. *Die christliche Kunst des Oriens.* Berlin: Cassirer.
Goetnick, Glenys. 1975. *Peredur: A Study of Welsh Tradition in the Grail Legends* Cardiff: University of Wales Press.
Goffart, Walter. 1980. *Barbarians and Romans: AD.* 418-584. Princeton: Princeton University Press.
Golther, W. 1925. *Parsifal und der Grâl in der Dichtung des Mittelalters und der Neuzeit.* Stuttgart: Metzler.
Goodrich, Norma Lorre. 1986. *King Arthur.* New York and Toronto: Watts
Goodrich, Norma Lorre. 1992. *The Holy Grail.* New York: Harper Collins.
Gordon, C.D. 1960. *The Age of Attila* Ann Arbor: University of Michigan Press.
Grant, Michael. 1985. *The Roman Emperors: A Biographical Guide to the Rulers of Imperial Rome,* 31 *EC-AD.* 476. NewYork: Charle, Scrihners' Sons.
Grenier, A. 1931. *Manuel d'archélogie Gallo-romaine.* Vol. 5. Paris: Picard.
Grisward, Joel. 1969. "*Le motif de l'épée jetée au lac: la mort d'Artur et la mort du Batraz*." Romania 9:289-340.
Grisward, Joel 1973. "*Trois perspectives médiévales*." Nouvelle école 21-22:80-89
Hahn, K.A., ed. 1965. *Lanzelet.* Berlin: de Gruyter.
Hajdú Péter. 1968. *Aesthetic Distance in Chrétien de Troyes.* Geneva: Oroz
Hale, William C. 1984. "*Morgaine, Morgana, Morgause*" Avalon to Camelot 1/4: 35-36.
Harnel, Mary, ed. 1984. *Morte Arthure: A Critical Edition.* New York and London: Garland.
Hanson, R.P.C. 1968. *St. Patrick: His Origins.* Oxford: Oxford Univ"rsity Press.
Harmatta János. 1950. *Studies on the History of the Sarmatians.* Budapest: Pázmány Péter Tudományegyetemi Görög Filológiai Intézet.
Hartshorne, Charles Henry, ed. 1829 *Ancient Metrical Tales.* London: Pickering.
Hatto, AT., trans 1967. Gottfried von Strassburg, *Tristan... with the Surviving Fragments of the Tristan of Thomas.* Baltimore and Harmondsworth: Pen-

guin.
Hatto, A. T., trans. 1980. Wolfram von Eschenbach, *Parzival.* Harmondsworth and New York: Penguin.
Heather, P.J. 1991. *Goths and Romans* 332-489 Oxford: Clarendon.
Helgason, Jon, ed 1962-1965. *Íslenzk fornkvœÞi.* Copenhagen: Munksgaard. 5 vols.
Herbermann, Charles G., et al. 1907-1912. *The Catholic Encyclopedia* Vol I. New York: Robert Appleton Company.
Heyen, Franz-Josef. 1966. *Zwischen Rhein und Mosel: Der Kreis St. Goar* Boppard am Rhein: Boldt.
Hilka, Alfons. 1932. *Der Percevalroman* (Li Contes del Graal) *von Christian von Troyes* Halle: Niemeyer.
Hill, Joyce. 1977. "*The Icelandic Ballad of Tristan*" In *The Tristan Legend: Texts from Northern and Eastern Europe in Modern English Translations.* Leeds: University of Leeds, Graduate Centre for Medieval Studies, pp. 29-38.
Hissiger, P.E, ed. 1975 *Le Morte Arthur: A Critical Edition.* The Hague: Mouton.
Hofman, Donald L 1984. "*The Third British Empire*" *Interpretations* (Memphis State University) 15:1-10.
Hogenhout, M., and Jan Hogenhout, eds. 1978. Jacub Van Maerlant, *Torec.* Abcoude, The Netherlands.
Huhl, Ernestus. 1927. *Scriptores Historiae Augustae* Leipzig: Teubner. 2 vols.
Holder, Alfred. 1891. *Alt-Celtischer Sprachschatz.* Leipzig: Teubner. 3 vols.
Hollister, C. Warren. 1982 *Medieval Europe: A Short History,* 5th ed. New York: Wiley.
Holt, J,C. 1982. *Rohin Hood.* London: Thames and Hudson.
Holthausen, Ferdinand. 1948. *Wörterhuch des Altwestnordischen* Göttingen: Vandenhoeck and Ruprecht
Hony, H.C 1957 A *Turkish-English Dictionary.* Oxford: Clarendon.
Howlett, Richard, ed. 1855. William of Newblugh, *Historia Rerum Anglicarum* In *Chronicles of the Reign of Stephen, Henry II. and Richard I.,* Vol. 1. London: Longman, Trübner.
Hubert, Henri. 1974. *Les Celts et l'expansion celtique jusqu'à lepoquede la Tène.* Paris: Albin Michel.
Hübner, Aemelius, ed. 1873. *Corpus Inscriptionum Latinarum,* Vol. 7, Berlin: Georgium Remerum.
Hubschmann, H 1887. "*Sage und Glaube den Osseten*." *Zeitschrift der Deutschen Morgenlandischen Gesellschaft* 41:523-576.
Hucher, Eugene Frédéric Ferdinand, ed. 1875-1878. *Le Saint-Graal; ou, Le Joseph d'Arimathie; premiere brunche des romans de la Table ronde.* Au Mans: Monnoyer. 3 vols
Hudson, Alfred E. 1964. *Kazak Social Structure* New Haven, Connecticut: Human Relation, Area Files. Originally published as Yale University Publications in Anthropology No 20, 1938.
Imbs M. 1956. *Les romans du graal aux XIIe et XIIIe siécles.* Centre National de

la Recherche Scientifique (France). Strasbourg, 29 mars-3 avril 1954. Culloques internationaux du Centre National de la Recherche Scientifique. Sciences humaines, 3. Paris.
Iselin, T.udwig Emil. 1909. *Der morgenlandische Ursprung der Graallegende und orientlischen Quellen erschlossen.* Halle: Niemeyer.
Ivy, RH. 1951. *The Manuscript Relations of Manessier's Continuation of the Old French Perceval.* Philadelphia: University of Pennsylvania, Department of Romance Languages.
Jackson, Kenneth Hurlstone 1953. *Language and History in Eurly Britain.* Edinburgh: Edinburgh University Press
Jackson, Kenneth Hurlstone. 1969. *The Gododdin: The Oldest Scottish Poem.* Edinburgh: Edinburgh University Press.
Jackson, W.T.H. 1971. *The Anatomy of Love: The Tristan of Gottfried von Strassburg.* New York and London Columbia University Press.
Jaeger, C Stephen 1977 *Medieval Humanism in Gottfries von Strassburg's* Tristan und Isolde. Heidelberg: Winter.
Janssens J.D. ed and trans. 1985 *Koning Artur in de Nederlanden: Middelnederlandse Artur en Graalromans.* Utrecht: HES.
Jarman, A.O.H., and Gwilym Rees Hughes. 1976. *A Guide to Welsh Literature.* Vol. I. Swansea: Davies
Jenkins, Elizabeth, 1975, *The Mystery of King Arthur* New York: Coward, McCann and Geohegan.
Jones, Gwyn, and Thomas Jones trans 1919 *The Mabinogion* London Dent; New York: Dutton,
Jones, Gwyn and Thomas Jones, trans. 1974. *The Mabinogion.* 2nd ed London: Dent
Jones R.M. 1957. "*Y Rhamantau Cymraega'u Cysylltiad a'r Rhamantau*" Lien Cymru 4:208-227.
Jones, R.M. 1960. *Y Tair Rhamant* Aberystwyth: Cymeithes Lyfrau Ceredigion
Jones, T. Gwin 1926. "*Some Arthurian Material in Keltic*" *Aberystwyth Studies,* 8:37-93.
Jones, Thomas ed and trans 1967 "*The Black Book of Carmarthen 'Slanzas of the Graves*" Proceedings of the British Academy, 53:97-137.
Jones, William Lewis 1907-1927 *Cambridge History of English Literature,* Vol I. Edited by A.W. Ward and A.R. Waller Carmbridge: Cambridge University Press; New York and London: Putnam.
Jónsson, Finnur, ed 1892-1896 *Hauksbók, udgiwen efter de Arnamagnoeanske håndskrifter No,* 371, 544 og 675,4, *samt forkellige papirhåndskrifter auf del Kongelige nordiske oldskrift-selskab* Copenhagen: Thieles bogte.
Jung, Emma, and Marie-Louise von Franz 1986 *The Grail Legend* Translated by Andrea Dykes 2nd ed. Boston: Sigo, 1980.
Junghans, W. 1879 "*Histoire Critique des Règnes de Childeric et de Chlodovceh*" Translated and augmented by C. Monod. Bibliotheque de l'ecole des hautes etudes 37:12-15,
Junk, Victor. 1912 *Gralsage und Graldichtung ds Mittelalters* Vienna In Kommission bei A. Holder

Keay, S.J. 1988. *Roman Spain.* Berkeley, Los Angeles, and London: University of Calitornia Press.
Keller, Adelbert von, ed. 1836. *Li Romans de Sept Sages* Tubingen,
Keller, Adelbert von, ed. 1858. "*Am hupsches vasnachtstill und sagt von künig Artus*" In *Fastnachtspiele aus dem fünfzehnten Jahrhundert.* Stuttgart: Litterarischer Verein.
Kelly, F. Douglas. 1976. *Chrétien de Troyes: An Analytic Bibliography.* London: Grant and Cutler.
Kelly, Thomas 1974. *Le Haut Lívre du Graal: Perlesvaus* Geneva: Droz.
Kendrick, T. D. 1950. *British Antiquity.* London, Methuen.
Kennedy, Elspeth. 1986. *Lancelot and the Grail: A Study of the Prose* Lancelot Oxford: Clarendon: New York: Oxford University Press.
Kilbride-Jones, H.E. 1980 *Celtic Craftsmanship in Bronze* New York: St. Martin's Press.
Kinseiia, Thomas, trans. 1969 *The Tam.* Dublin: Oxford University Press in association with the Dolmen Press.
Kiltredge, G.L. 1916 *A Study of Gawain and the Green Knight.* Cambridge: Harvard University Press.
Knopp, Sherron E. 1978 "*Artistic Design in* the Stanzaic Morte Arthur.*" Journal of English Literary History* 45:563-582.
Knuvelder, Gerard P.M. 1970-1976. *Handboek tot de geschiedenis der Nederlandse letterkunde.* 5th *ed.* 's-Hertogen-hosch: Mahnberg 4 vols.
Kölbing, Eugen, ed. 1878. *Tristrarns saga ok Ísöndar: Mit einer literaturhistorischen Einleitung.* Heilbronn: Henninger.
Kölbing, Eugen, ed 1890. *Arthour and Merlin.* Heilbronn: Henniger.
Kolve, V.A. 1966. *The Play Called Corpus Christi.* Stanford: Stanford University Press
Kouznetsov, Vladimir, and Iaroslav Lebedynsky. 1997. *Les Alains: Cavaliers des steppes, seigneurs du Caucase.* Paris: Editions Errance.
Krappe, Alexandcr Haggerty. 1931 "*Le mirage celtique et les sources du 'Chevalier Cifar."*' *Bulletin hispanique* 33:97-103
Krappe, Alexander Haggerty. 1933. «*Le lac enchanté dans le* Chevalier Cifar*" Bulletin hispanique* 35:107-125
Krishna, Valerie, ed 1976. *The Alliterative Morte Arthure: A Critical Edition* New York: Franklin.
Krohn, Kaarle. 1926 *Die folklorische Arbeitsmethode.* Oslo.
Krusch, Bruno, ed. 1888 *Liber Historiae Francorum and Vita S. Arnu1fi Monumenta Germaniae Historica: Scriptores Rerum Merovingicarum,* Vol. 2:215-328, 426-446. Hanover: Hahn
Krusch, Bruno, and Wilhelm Levison, eds. 1920. *Vita Germani: episcopi Autissiodorensis autore Constantio Monumenta Germaniae Historica: Passiones Vitaeque Sanctorum aevi Merovingici.* 5:337-428. Hannover and Leipzig: Hahn.
Krusch, Bruno, and Wilhelm Levison, eds. 1951. *Scriptores Rerum Merovinicarum: Gregorii episcopi Turonensis libri historiarum X. Monumenta Cermaniae Historica* Vol. 1/1:55 Hanover: Hahn

Kuhn, Sherman M, and Hans Kurath. 1983. *Middle English Dictionary.* Part P, Vol. 7 Ann Arbor: University of Michigan Press.
Kurth, Godefroid. 1893. *Histoire poètique des Mérovingiens* Brussels: Société Beige de Librairie: Leipzig: Brockhaus.
Lachmann, Karl, ed. 1833. *Wolfram von Eschenbach* 6th ed. Berlin: de Gruyter, 1926.
Lacy, Norris J. 1980. *The Craft of Chretien de Troyes* Leiden: Brili
Lacy, Norris J. et al., ed,. 1986. *The Arthurian Encyclopedia* New York and London: Garland
Lacy, Norris J. et al., eds. 1991. The *New Arthurian Encyclopedia* New York and London: Garland.
Lair, L. 1898. "*Conjectures sur les chapitres XVIII et XIX des livre II de l'Historia Ecclesiastiea de Grégoire de Tours*." Annuaire-Bulletin de la Société de l'Histoire de France 35:3-29
Lamb, Harold 1943. *The March of the Barbarians.* New York: Garden City
Lamberg-Karlovsky, *CC.* 1991. "*The Search of the Scythians in the U.S.S.R*." *Symbols* (Peabody Museum, Harvard University), June, pp. 14-18d
Lathullière, Roger. 1966. *Guiron le Courlois: étude de la tradition manuscrite et analyse critique.* Geneva; Droz.
Lawton, David A., ed. 1983 *Joseph of Arimathea: A Critieal Edition.* New York and London: Garland.
Leach, Henry Goddard 1921 *Angevin Britain and Scandinavia.* Cambridge: Harvard University Press.
Leach, Maria, ed. 1972. *Funk and Wagnalls Standard Dictionary of Folklore, Mythology and Legend.* San Franeisco: Harper & l~ow.
Leclercq, Jean 1968. "*Part One: From St. Gregory to St. Bernard: From the Sixth to the Twelfth Century*" In *The Spirituality of the Middle Ages.* Translated by the Benedictines of Holme Eden Abbey, Carlisle. New York: Seabury Press.
Leitzmann, Albert, ed. 1902-1906. *Wolfram von Eschenbach* (edition of *Parzival)* Halle: Niemeyer 5 vols.
Leitzmann, Albert, ed. 1972. Hartmann von Aue, *Erec.* 5th ed. Edited by Ludwig Wolff Tuhingen: Niemeyer.
Lemmon, C.H., et al. 1966. *The Norman Conquest.* London: Eyre and Spottiswoode.
Le Moyne de la Borderie, A., ed. 1883 *Legenda sancti Geoznovii.* In *L'Historia Britonum et l'Historia Britanniea avant Geoffroi de Monmouth.* Paris: Champion.
Le Roux de Lincy, M. 1836 *Le livre des légendes.* Paris: Chez Silvestre.
Le Roux de Lincy, M. 1838. *Le Roman de Brut par Wace.* Rouen: E. Frère 2 vols.
Le Roux de Lincy, M. 1840. *Essai historique el littéraire dur l'Abbaye de Fécamp* Rouen: E. Frère.
Levison, Wilhelm. 1904. "*Bischof Germanus von Auxerre und die Quellen zu seiner Geschichte*" Neues Arehiv 29:95 ff.
Levison, Wilhelm, ed. 1920. *Vita Germani: episcopi Parisia ii. Monutuenta*

Germaniae Historica: Passiones Vitae que Sanctorum aevi Merovingici 7/15:225-283 Hannover and Leipzig: Hahn

Levy, Reuben 1967. The *Epic of the Kings, Shāh-nāmah* Chicago: University of Chicago Press.

Lewis, Charlton T., and Charles Short, eds 1907. *A New Latin Dictionary, Founded on the Translation of Freund's Latin-German Lexicon. New* York: American Book

Lewis, Henry, and Holger Pedersen. 1961 A *Concise Comparative Celtic Grammar.* Göttingen: Vandenhoech and Ruprecht.

Lewis, J. Saunders. 1957 *Braslun o Canol.* Cardiff.

Lindsay, Jack 195R *Arthur and His Times* London: Muller.

Littleton, C. Scott. 1979. *"The Holy Grail, the Cauldron of Annwn, and the Nartyamonga; A Further Note on the Sarmatian Connection*" Journal of American Folklore 92:326-333.

Littleton, C. Scott. 1981. "*Susa-nö-wo versus Yamatano Woröti: An Indo-European Theme in Japanese Mythology*." History of Religion., 20:269-280.

Littleton, c: Scott 1982a. *The New Comparative Mythology: An Anthropological Assessment of the Theories of Georges Dumézil.* 3rd ed. Berkeley, Los Angeles, and London: University of California Press.

Littleton, c: Scott. 1982b "*From Swords in the Earth to the Sword in the Stone: A Possible Reflection of an Alano-Sarmatian Rite of Passage in the Arthurian Tradition*" In Homage to Georges Dumézil. Edited by Edgar C. Polome. Washington, VC: The Journal oflndo-EuropeaJ1 Studies Monograph Number 3, pp 53-67.

Littleton, C. Scott 1983. "*Some Possible Arthurian Themes in Japanese Mythology and Folklore*." Journal of Folklore Research 20:67 -R2.

Littleton, C. Scott. 1991. "*The Tripartite Division of Labor (Priests, Warriors, Cultivators) in Ancient Indo-European Mythology*" In Ancient Economy in Mythology: East and West. Edited by Morris Silver. Savage: Rowman and Littlefield, pp. 73-106.

Littleton. C. Scott. 1995. "*Yamato-takeru: An Arthurian Hero in Japanese Tradition*" Asian Folklore Studies 54:259-274.

Littleton,C. Scott and Linda A. Malcor. "*Did the Alans Reach Ireland? A Reassessment of the 'Scythian' References in the* Lébor Gubála Erenn.*"* In Homage to Jaan Puhvel, Part II.. Edited by Edgar C. Polome Washington, DC: The Journal of Indo-European Studies Monographs Number 21, pp. 161-182.

Littleton, C. Scott, and Linda A. Peterson. (unpublished MS) "*Did the Alans Reach Ireland?: A Study of the Scythian References in the* Lébor Gabála Erenn.*"* Presented at the American Folklore Society Annual Meeting in Cincinnati, Ohio, October, 1985.

Littleton, C. Scott, and Ann C. Thomas. 197R. "*The Sarmatian Connection: New Light on the Origin of the Arthurian and Holy Grail Legends*." Journal of American Folklore 91 :512-527.

Littré, Emile. 1956-1958. *Dictionnaire de la langue française.* Ed Integrale.

Paris: Pauvert.
Loenertz, P.R. 1932. "*Les missions dominicaines en Orient au XIVe siècle et la Société des Frères Peregrinants pour le Christ*." Archivum Frat rum Praedicatorum 2:1-83.
Longnon, A. 1920. *Les noms de lieu de la France,* no. 612. Paris: Champion.
Loomis, Roger Sherman. 1927. *Celtic Myth and Arthurian Romance.* New York: Columbia University Press.
Loomis, Roger Sherman. 1941. "*The Spoils of Annwn*" Publications of the Modern Language Association 56:884-936.
Loomis, Roger Sherman. 1949. *Arthurian Tradition and Chrétien de Troyes.* New York: Columbia University Press.
Loomis, Roger Sherman. 1956. "*Les legendes hagiographiques et la legende du Graal*." In Les romans du Graal aux XIIe et IIIe siècles. Centre National de la Recherche Scientifique (France). Strasbourg, 29 mars-3 avril 1954. Colloques internationaux du Centre National de la Recherche Scientifique. Sciences humaines, 3. Paris.
Loomis, Roger Sherman, ed. 1959. *Arthurian Literature in the Middle Ages, A Collaborative History.* Oxford: Clarendon.
Loomis, Roger Sherman. 1963a. *The Development of Arthurian Romance.* London: Hutchinson.
Loomis, Roger Sherman. 1963b. *The Grail: From Celtic Myth to Christian Symbol.* Cardiff: University of Wales Press; New York: Columbia University Press.
Markale, Jean. 1989. *Broceliande et l'énigme du Graal.* Paris: Pygmalion, Gerard Watelet.
Martin, Ernst, ed. 1872. *Fergus, Roman von Guillaume le Clerc.* Halle: Waisenhaus.
Martindale, John Robert. 1980. *Prosopography of the LaterRoman Empire:* 395-527, Vol. 2. Cambridge: Cambridge University Press.
Martonne, A. de. 1885. "*Deux nouveaux éveques du Mans*." Revue historique de l'ouest 1 :506-515.
Marx, Jean. 1952. *La Legende arthurienne et le Graal.* Paris: Presses Universitaires de France.
Marx, Jean. 1960. "*Le cortege du Château des Merveilles dans le roman gallois de Peredur*" Etudes celtique 9:92-105.
Marx, Jean. 1965. *Nouvelles recherches sur la littérature arthurienne.* Paris: Klincksieck.
Matarasso, P.M., trans. 1969. *The Quest of the Holy Grail.* Harmondsworth and New York: Penguin.
Matthews, John, ed. 1984. *At the Table of the Grail: Magic and the Use of the Imagination.* London and Boston: Routledge and Kegan Paul.
Matthews, John, and Bob Stewart. 1987. *Warriors of Arthur.* London: Blandford.
Matthews, William. 1960. *The Tragedy of Arthur: A Study of the Alliterative "Morte Arthure."* Berkeley, Los Angeles, and London: University of California Press.

Mattingly, H., trans. 1970. Tacitus, *The Agricola and the Germania.* Revised by S.A. Handford. Harmondsworth and New York: Penguin.
McMunn, Meradith Tilbury, ed. 1978. *Le Roman de Kanor.* Ann Arbor: University Microfilms. 2 vols.
Megaw, Ruth and Vincent Megaw. 1986. *Celtic Art: From its Beginnings to the Book of Kells.* New York: Thames and Hudson.
Meliadus de Leonnoys. 1528. Paris: Galliot du Pré.
Mellinkoff, Ruth. 1970. *The Horned Moses in Medieval Art and Thought.* Berkeley, Los Angeles, and London: University of California Press.
Mendelssohn, L., ed. 1887. Zosimus, *Historia Nova.* Leipzig: Tübner.
Meyer, Rudolf. 1956. *Der Gral und seine Hüter.* Stuttgart: Urachhaus.
Meyrat, J., ed. 1959. *Dictionnaire national des communes de France.* 17th ed. Paris: Michel.
Micha, Alexandre. 1948. "*L'èpreuve de l'épée.*" Romania o.s. 70:36-50.
Micha, Alexandre, trans. 1957. Chrétien de Troyes, *Cligés.* Paris: Champion.
Micha, Alexandre, ed. 1980. *Merlin, roman du XIIIe siècle.* Geneva: Droz.
Micha, Alexandre. 1987. *Essais sur le cycle du Lancelot-Graal.* Geneva: Droz.
Mierow, Charles Christopher, trans. 1915. *The Gothic History of Jordanes.* Princeton: Princeton University Press.
Migne, J.P., ed. 1855. *Chronicon Montis Sancti Michaelis in Periculo Mans.* In Patralogia Latina, Vol. 202, co.l. 1323. Paris: Migne.
Miller, Dean A. 1989. "*The Twinning of Arthur and Cei: An Arthurian Tessera*" Journal of Indo-European Studies 17:47-76.
Miller, Vsev. F. 1881. "*Skazanija oNartah*" Ossetische Studien 1. Moscow.
Mommsen, Theodor, ed. 1873. *Corpus Inscriptionum Latinarum: Inscniptiones Asiae Provinciarum Europae Graecarum Illynici Latinae.* Vol. 3, Part 1 and Supplement. Berlin: Reimer.
Mommsen, Theodor, ed. 1892. *Chronica Minora (Saec. IV. V. VI. VII), Prosperi Tironis epitoma Chronicon, Chronica Gallica a. CCCCLII et DXI.* Berlin: Weidmann.
Moorman, Charles, and Ruth Moorman. 1978. *An Arthurian Dictionary.* Jackson: University Press of Mississippi.
Morice, Hyacinthe. 1750-1756. *Histoire ecclesiastique et civile de Bretagne.* Revised ed. Paris: De Delaguette. 2 vols.
Morris, John, ed. and trans. 1980. Nennius, *British History and the Welsh Annals.* In History from the Sources, Vol. 8. Chichester: Phillimore.
Müllenhoff, K., and w. Scherer. 1964. *Denkmäler: Deutscher Poesie und Prosa aus dem VIII-XII Jahrhundert.* Berlin und Zurich: Weidmann. 2 vols.
Muret, Ernest, ed. 1962. Béroul, *Le Roman de Tristan.* Paris: Champion.
Nelli, René. 1951. *Lumière du Graal: etudes et tex tes présentés sous la direction de René Nelli.* Paris: Cahiers du Sud.
Neubuhr, Elfreide. 1977. *Bibliographie zu Hartmann von Aue.* Berlin: Schmidt.
Newark, Tim. 1989. *Women Warlords.* London: Blandford.
Newstead, Helaine H. 1939. *Bran the Blessed in Arthurian Romance.* New York: Columbia University Press.
Newstead, Helaine H. 1945. "*Perceval's Father and Welsh Tradition*" Romanic

Review 36:3-31.
Newstead, Helaine H. 1967. "*Arthurian Legends*" In *A Manual of the Writings in Middle English 1050-1500,* Vol. 3. Edited by J. Burke Severs. New Haven: Connecticut Academy of Arts and Sciences.
Nickel, Helmut. 1973. "*Tamgas and Runes, Magic Numbers and Magic Symbols*" *Metropolitan Museum Journal* 8:165-173.
Nickel, Helmut. 1975a. "*Wer waren König Artus' Ritter? Über die geschichtliche Grundlage der Artussagen*" *Zeitschnift den histonischen Waffen- und Kostümkunde* 1:1-18.
Nickel, Helmut. 1975b. "*The Dawn of Chivalry*" *Metropolitan Museum of Ant Bulletin* 32:150-152.
Nickel, Helmut. 1983. "*About Arms and Armor in the Age of Arthur*" *Avalon to Camelot* 1/1:19-21
Nickel, Helmut. Dd. "*The Last Days of Rome in Britain and the Origin of the Arthurian Legends*" Unpublished manuscript.
Niedzielski, Henri, ed. 1966. *Le Roman de Helcanus.* Geneva: Droz.
Nitze, William A. 1902. *The Old French Grail Romance* Perlesvaus. Baltimore: Murphy. .
Nitze, William A. 1909. "*The Fisher King in the Grail Romances*" *Publications of the Modern Language Association* 24:365-418.
Nitze, William A., ed. 1927. *Le roman de* L'Estoire dou Graal. Paris: Champion.
Nitze, William A. 1949a. *Perceval and the Holy Grail: An Essay on the Romance of Chrétien de Troyes.* Berkeley, Los Angeles, and London: University of California Press.
Nitze, William A. 1949b. "*Arthurian Names*" *Publications of the Modern Language Association* 64:585-596.
Nitze, William A. 1953. "*Messire Robert de Boron: Enquiry and Summary*" *Speculum* 28:279-296.
Nitze, William A., and T. Atkinson Jenkins, eds, 1932-1937. *Le haut livre du graal:* Perlesvaus. Chicago: University of Chicago Press. 2 vols.
Norroena: Embracing the History and Romance of Northern Europe, Vol. 6. 1907. London and New York: Norroena Society. c. 1905.
Nutt, Alfred. 1881. "*The Aryan Expulsion-and-Return Formula in Folkand Hero-Tales of the Celts*" *Folklore Record* 4: 1-44.
Obayashi, Taryo, and Atsuhiko Yoshida. 1975. *Tsurugi no Kami, Tsurugi no Eiyu: Takemikazuchi no Shinwa no Hikaku Kenkyu.* Tokyo: Hosei Daigaku Shuppankyoku.
Offord, M. Y., ed. 1959. The *Parlement of the Thre Ages.* London: Oxford University Press.
O'Gorman, Richard. 1969. "*Ecclesiastical Tradition and the Holy Grail*" *Australian Journal of French Studies* 6: 3-8.
O'Gorman, Richard. 1970. "*The Prose Version of Robert de Boron's* Joseph Arimathie.*"* Romance Philology 23:449-461.
O'Gorman, Richard. 1971. "*La tradition manuscrite du* Joseph d'Arimathie *en prose de Robert de Boron*" *Revue d'histoire des textes* 1:145-181.
Olason, Vésteinn. 1982. *The Traditional Ballads of Iceland: Historical Studies.*

Reykjavik: Stofnun Ama Magnüssonar.
Olcott, Martha Brill. 1987. *The Kazakhs.* Stanford: Stanford University Press.
Oman, Charles. 1910. *England Before the Norman Conquest, Being a History of the Celtic, Roman, and Anglo-Saxon Periods down to the Year AD. 1066.* London: Methuen. .
O'Rahilly, Thomas F. 1946. *Early Irish History and Mythology.* Dublin: Dublin Institute for Advanced Studies.
Országh László. 1953. *Magyar-angol szótár.* Budapest: Akadémiai Kiadó.
Owen, D.D.R. 1968. *The Evolution of the Grail Legend.* Edinburgh and London: Oliver and Boyd.
Owen, Lewis. *Chivalric Friendship and Its Survival in the Sixteenth Century English Versions of Medieval Chivalric Romance.* D.Litt. diss., University of London.
Palermo, Joseph, ed. 1963-1964. *Le Roman de Cassiodorus.* Paris: Picard. 2 vols.
Paris, Gaston. 1899. "*Carados et le Serpent*" Romania 28:213-231.
Paris, Gaston, and Jacob Ulrich, eds. 1886. *Merlin.* Paris: Didot.
Parry, J. J., ed. and trans. 1925. Geoffrey of Monmouth: *Vita Merlini.* Urbana: University of Illinois Press.
Parry, Thomas. 1933. *Saint Greal; y chwedl wedi ei hailadrodd gan Tom Parry.* Áberystwyth.
Paton, Lucy Allen. 1903. *Studies in the Fairy Mythology of Arthurian Romance.* Boston: Ginn.
Paton, Lucy Allen, ed. 1926. *Les Prophecies de Merlin.* New York: Heaths 2 vols.
Paton, Lucy Allen, trans. 1929. *Sir Lancelot of the Lake.* New York: Harcourt, Brace.
Pauphilet, Albert. 1921. *Etudes sur* La Queste del Saint Graal *attribuée Gautier Map...* Paris: Champion.
Pauphilet, Albert, trans. 1923. *La Queste del Saint Graal.* Paris: Champion
Payen, Jean Charles, ed. 1983. *La légende arthurienne et la Normandi Hommage a René Bausard.* Condé-sur-Noireau: Corlet.
Payen, Jean Charles. 1984. *Le Moyen Âge: littérature française.* Paris Arthaud.
Peebles, Rose Jeffries. 1911. *The Legend of Longinus in Ecclesiasticti/Tradition and in English Literature, and Its Connection with the Grail* Baltimore: Furst.
Pekkanen, Tuomo. 1973. "*On the Oldest Relationship Between Hungarians and Sarmatians: From Spali to Asphali"* Ural Altaische Jahrbucher 45: 1-64.
Pentikäinen, Juha. 1968. *The Nordic Dead-Child Tradition.* Translated by Antony Landon. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia.
Perry, George, ed. 1865. *Morte Arthure.* London: Kegan Paul, Trench Trübner. Revised by Edmund Brock, 1871.
Peterson, Linda A. 1985. "*The Alan of Lot: A New Interpretation of the Legends of Lancelot"* Folklore and Mythology Studies 9: 31-49.
Peterson, Linda A. 1986. "*The Alans and the Grail: The Theft, the Swindle, and the Legend*" Folklore and Mythology Studies 10:2541.

Pflaum, H.-G.. 1960. *Les carrieres procuratoriennes questres sous le Haul Empire romain.* Paris: Librairie Orientaliste Paul Guenther. 1 vols.
Phillips, E.D. 1965. *The Royal Hordes: Nomad Peoples of the Steppes.* New York: McGraw-Hill.
Pickford, C.E., ed. 1977a. *Lancelot du Lac.* Facsimile reproduction of the Rouen and Paris 1488 printings of the prose *Lancelot.* London Scolar.
Pickford, Cedric E., ed. 1977b. *Gyron le Courtoys.* Facsimile reproduction of the Paris ca. 1501 printing by Antoine Verard of *Gyron it Courtoys.* London: Scolar.
Pietsch, Karl, ed. 1924-1925. *Spanish Grail Fragments: El libro de Jose; Abarimatia, La estoria de Merlin, Lanfarote.* Chicago: University of Chicago Press. 2 vols.
Piggott, Stuart. 1941. "*The Sources of Geoffrey of Monmouth*" Antiquitt 15:305-319:
Piggott, Stuart. 1983. *The Earliest Wheeled Transport: From the Atlantic Coast to the Caspian Sea.* London: Thames and Hudson; Ithaca: Cornell University Press.
Poag, James F. 1972. *Wolfram von Eschenbach.* New York: Twayne.
Pokorny, Julius. 1959. *Indogermanisches Etymologisches Wörterbuch.* 2 vols. Bern and Stuttgart: Francke Verlag.
Ponsoye, Pierre. 1957. *L'Islam et le Graal: étude sur l'ésoterisme du Parzival de Wolfram von Eschenbach.* Paris: Denoel.
Potvin, Charles, ed. 1865-1873. Chrétien de Troyes: *Perceval le Gallois: ou, Le conte du Graal.* Mons: Dequesne- Masquillier.
Puhvel, Jaan.1987. *Comparative Mythology.* Baltimore and London: Johns Hopkins University Press.
Pujades, Geronimo. 1829-1832. *Cronica Universal del Principado de Cataluña.* Barcelona: Torner. 8 vols.
Raglan, FitzRoy Richard Somerset, Baron. 1936. *The Hero.* London: Methuen.]
Rahn, Otto. 1933. *Kreuzzug gagen den Gral.* Freiburg: Urban-Verlag.
Randers-Pehrson, Justine Davis. 1983. *Barbarians and Romans: The Birth Struggle of Europe, AD. 400-700.* Norman: University of Oklahoma Press.
Ranking, D.F. de l'Hoste. 1908. "*The Tarot*" Journal of the Gipsy-Lore Society n.s. 2: 14-36.
Raymond, Irving Woodworth, trans. 1936. Paulus Orosius, *The Seven Books of History Against the Pagans.* New York: Columbia University Press.
Rees, Alwyn, and Brinley Rees. 1961. *Celtic Heritage.* New York: Thames and Hudson.
Rhys, Ernest, ed. and trans. 1928. *Arthurian Chronicles Represented by Wace and Layamon.* Introduction by Lucy Allen Paton. London: Dent; 1912.
Rhys, John. 1891. *Studies in the Arthurian Legend.* Oxford: Oxford University Press.
Rhys, John. 1901. *Cel tic Fo lklo re.* Oxford: Oxford University Press; London: Wildwood House. 2 vols.
Richmond, I.A. 1945. "*The Sarmatae, Bremetennacum veteranorum, and the Regio bremetennacensis*." Journal of Roman Studies 35:15-29.

Rickard, p. 1956. *Britain in Medieval French Literature 1100-1500.* Cambridge: Cambridge University Press.
Ridley, Ronaid T. 1982. *Zosimus, New History: A Translation with Commentary.* Sydney: Australian Association for Byz'antine Studies.
Ringbom, Lars Ivar. 1951. *Graltempel und Paradies; Beziehungen zwischen Iran und Europa im Mittelaiter.* Stockholm: Walhlström and Widstrand, i kommission.
Rivoallan, Ana. 1957. *Presence des Celtes.* Paris: Nouvelle Librairie Celtique.
Roach, William, ed. 1941. *The Didot-Perceval*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
Roach, William, ed. 1949-1983. *The Continuations of the Old French* Perceval *of Chrétien de Troyes.* Philadelphia: University of Pennsylvania Press. 4 vols.
Roach, William, ed. 1956. Chrétien de Troyes, *Le roman de Perceva1; ou Le conte du Graal.* Geneva: Droz.
Robinson, Henry Leon. 1935. *The Language of the Scribes of the Oxford Manuscript Hatton* 82 (Perlesvaus): *A Part of a Dissertation Submitted to the Faculty of the Division of the Humanities in Candidacy for the Degree of Doctor of Philosophy, Department of Romance Languages and Literatures,* 1933. Chicago: Private edition, distributed by the University of Chicago Libraries.
Rodriguez, Marcia. .1976. Sir Perceval of Gales: *A Critical Edition.* Ph.D. diss., University of Toronto.
Rogers, Deborah Weston, trans. 1984. Chrétien de Troyes, *Lancelot: The Knight of the Cart.* New York: Columbia University Press.
Rolfe, J.C., trans. 1939. *Ammianus Marcellinus.* Cambridge: Harvard University Press.
Rolle, Renate. 1980. *The World of the Scythians.* Berkeley, Los Angeles, and London: University of California Press.
Rombatus, E.. N. de Paepe, and M.J.M. de Haan, eds. 1976. Guillaume le Clerc, *Ferguut.* Culemborg: Tjeenk Willink.
Roques, Mario. 1910. "*Fragments d'un MS. du Roman de Renart*." *Romania* 39:3-43.
Roques, Mario, ed. 1952. *Les Romans de Chrétien de Troyes:* Erec et Enide, Le Chevalier de la charrette *and* Le Chevalier au lion (Yvain). Paris: Champion.
Rose, H.J. 1959. *A Handbook of Greek Mythology.* New York: Dutton.
Ross, Anne. 1967. *Pagan Celtic Britain.* London: Routledge and Kegan Paul; New York: Columbia University Press.
Rostovtzeff, M. 1922. *Iranians and Greeks in South Russia.* Oxford: Oxford University Press.
Rostovtzeff, M. 1929. *Le centre l'asie, la russie, la chine, et le style animal.* Translated by S Murat. Prague: Seminarium Kondakovianum.
Rothstein, Andrew. 1954. *A People Reborn: The Story of North Ossetia.* London: Lawrence and Wishart.
Round, John Horace. 1901. "*The Origin of the Stewarts*" In *Studies in Peerage*

and Family History. Edited by John Horace Round. Westminster: Constable) pp. 115-146.
Round, John Horace. 1910. *Peerage and Pedigree; Studies in Peerage Law and Family History*. London: Nisbet. 2 vols.
Runte, Hans, J. Keith Wikel ey, and Anthony J. Farrell. 1984. *The Seven Sages of Rome and the Book of Sinbad: An Analytical Bibliography*. New York and London: Garland.
Sabarthés, A. 1907. "*Étude sur la toponomastique de l'Aude*" *Bulletin de la Commission Archéologique de Narbonne* 9:288-316.
Sabarthés, A. 1912. *Dictionnaire topographique du department de l'Aude*. Paris.
Saintsbury, Gegrge, trans. 1922. *The Heptameron of the Tales of Margaret, Queen of Navarre, Translated into English from the Authentic Text of M. Le Roux de Lincy with an Essay upon the Heptameron.* London: Privately printed for the Navarre Society Limited. 5 vols.
Salway, Peter. 1965. *The Frontier People of Roman Britaim* Cambridge: Cambridge University Press.
Schach, Paul. 1964. "*Tristan and Isolde in Scandinavian Ballad and Folktale*" *Scandinavian Studies* 36:281-297.
Schach, Paul. 1965. "*The Style and Structure of Tristrams saga*" In *Scandinavian Studies: Essays Presented to Dr. Henry Goddard Leach on the Occasicni of His Eighty-ftfth Birthday*. Edited by Carl F. Bayerschmidt and Erik J. Friis. Seattle: University of Washington Press for the American-Scandinavian Foundation, pp. 63-86.
Schach, Paul, trans. 1973. *The Saga of Tristram and Isönd.* Lincoln: University of Nebraska Press.
Schenkl, C., ed. 1888. "*Claudii Marii Victoris oratoris Massiliensis Alethia*" *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum* 16:335-498
Schiller, Gertrud. 1972 *Iconography of Christian Art,* Vol. 2. Translated by Janet Seligman. London: Lund Humphries.
Schmidt, A. VC., and Nicolas Jacobs, eds. 1980. *Medieval English Romances, Part Two*. London: Hodder and Stoughton.
Schofield, William Henry. 1895. *Studies on the Libeaus Desconnus.* Boston.
Schröder, Werner, ed. 1978. Wolfram von Eschenbach, *Willehalm.* Berlin and New York: de Gruyter.
Schroeder, L. VOll. 1910. *Die Wurzel der Saga von heiligen Graal.* Vienna.
Seeck, Otto, ed. 1876. *Notitia Dignitatum.* Frankfurt am Main: Unveränderter Nachdruck.
Segal, Robert A. 1993. "*Foreword*" to Jessie L. Weston, *From Ritual to Romance.* New Jersey: Princeton University Press.
Sharrer, Harvey, L. 1977. *A Critical Bibliography of Hispanic Arthurian Material,* Vol. 1. *Texts: The Prose Romance Cycle.* London: Grant and Cutler.
Simpson, J.A., and E.S.C. Weiner, eds. 1989. *The Oxford English Dictionary.* 2nd ed. Oxford: Clarendon.
Sodmann, Timothy, ed. 1980. Jacob Van Maerlant, *Historie van den Grale und Boek van Merline.* Cologne: Böhlau.
Sommer, Oskar, ed. 1908-1916. *The Vulgate Version of the Arthurian Ro-*

mances. Washington: Carnegie Corporation. 8 vols.
Soudek, Ernst. 1972. *Studies in the Lancelot Legend.* Rice University Studies. Houston, Texas: William Marsh Rice University Press.
Staerk, Willy. 1903. *Über den Ursprung der Grallegende: em Beitrag zur christlichen Mythologie.* Tubingen and Leipzig: Mohr.
Stein, Ernst. 1949-1959. *Histoire du bas-empire.* 2 vols. Paris: Desclée de Brouwer.
Stein, Walter Johannes. 1988. *The Ninth Century and the Holy Grail.* Translated by Irene Groves. London: Temple Lodge.
Steine, Heinz Erich. 1981. *Wandalbert von Prum: Vita et Miracula sancti Goaris.* Frankfurt am Main and Bern: Lang.
Stewart, Mary. 1970. *The Crystal Cave.* London: Hodder and Stoughton.
Stewart, Mary. 1973. *The Hollow Hills.* London: Hodder and Stoughton.
Stewart, Mary. 1979. *The Last Enchantment.* London: Hodder and Stoughton.
Stokes, Whitley. 1892. "*The Bodleian Dinnshenchas*" Folk-Lore 3:467-516.
Stubbs, William, ed. 1887-1889. William of Malmesbury, *Gesta Regum Anglorum.* In *Willelm Malmesbiriensis Monachi de Gestes Regum Anglorum Libri Quique.* London: Eyre and Spottiswoode. 2 vols.
Sulimirski, Tadeusz. 1970. *The Sarmatians.* New York: McGraw-Hill. .
Tatlock, J.S.P. 1950. *The Legendary History of Britain.* Berkeley, Los Angeles, and London: University of California Press.
Teichmann, Frank. 1986. *Der gral im Osten: Motive aus der Geistesgeschichte Armeniens und Georgiens.* Stuttgart: Freies Geistesleben.
Thomas, J. W, trans. 1978. *Eilhart von Oberges* Tristrant. Lincoln: University of Nebraska Press.
Thomas, J. W, trans. 1982. Hartmann von Aue, *Erec.* Lincoln: University of Nebraska Press.
Thompson, Albert Wilder. 1931. *The Elucidation, a Prologue to the* Conte del graal. New York: Institut~ ofFrench Studies.
Thompson, E.A. 1969. *The Goths in Spain.* Oxford: Clarendon.
Thompson, E.A. 1982. *Romans and Barbarians: The Decline of the Western Empire.* Madison: University of Wisconsin Press.
Thompson, E.A. 1985. *Who Was Saint Patrick?* Woodbridge: Boydell.
Thompson, Stith. 1955-1958. *Motif Index of Folk-Literature.* Bloomington: Indiana University Press. 6 vols.
Thorpe, Lewis, ed. 1950. *Le Roman de Laurin.* Cambridge: Bowes and Bowes.
Thorpe, Lewis, trans. 1966. Geoffrey of Monmouth, *History of the Kings of Britain (Historia Regum Britanniae).* Harmondsworth and New York: Penguin.
Thorpe, Lewis, trans. 1974. Gregory of Tours, *History of the Franks.* Harmondsworth and New York: Penguin.
Thurneysen, R.. 1912. "*Mittelkymr. UCH PEN"'* *Zeitschrift für celtische Philologie* 8:347-349.
Tobin, Prudence Mary O'Hara, ed. 1976. *Les lais anonymes bretons.* Geneva: Droz.
Topsfield, L. T. 1981. *Chrétien de Troyes: A Study of the Arthurian Romances.*

Cambridge: Cambridge University Press.
Turnbull, WD. 1838. *Art hour and Merlin: A Metrical Romance.* Edinburgh: Abbotsford Club.
Trich, Jacob, ed. 1889. Robert de Blois, *Beaudous.* In *Robert von Blois: Sammtliche Werke,* Vol. 1. Berlin: Mayer and Muller.
Ussher, James. 1928. *Glastonbury Traditions Concerning Joseph of Arimathea.* Translated by H. Kendra Baker. London: Covenant.
Van Coolput, Colette-Anne. 1986. *Aventures querant et le sens du monde: aspects de la réception productive des premiers romans du Graal cycliques dans le Tristan en prose.* Leuven [Louvain]: Leuven University Press.
Vendryes, Joseph. 1950. "*Les éléments celtiques de la légende du Graal*." *Etudes celtiques* 5: 1-50.
Vernadsky, George. 1943. *Ancient Russia.* New Haven: Yale University Press.
Vernadsky, George. 1963. "*The Eurasian Nomads and Their Impact on Medieval Europe*" *Studi Medievali* 4:401-434.
Veselovski, AN., ed. 1888. *Trischan i Izhotta: Igtorii Romana i Povesti.* Petrograd.
Vinacer, Eugene. 1958. "*King Arthur's Sword*" *Bulletin of the John Rylands Library* 60:511-520.
Vinaver, Eugene, ed. 1967. *The Works of Sir Thomas Malory.* 2nd ed. Oxford: Clarendon. 3 vols.
Wacher, John. 1978. *Roman Britain.* London: Dent.
Waite, Arthur Edward. 1909. *The Hidden Church of the Holy Grail, Its Legends and Symbolism Considered in Their Affinity with Certain Mysteries oflnitiation and Other Traces ofa Secret Tradition in Christian Times.* London: Rebman.
Waite, Arthur Edward. 1933. *The Holy Grail, Its Legends and Symbolism: An Explanatory Survey of Their Embodiment in Romance Literature and a Critical Study of the Interpretatio Placed Thereon.* London: Rider.
Walford, Edward, trans. 1855. *The Ecclesiastical History of Philostorgius, As Epitomized by Photius, Patriarch of Constantinople.* London: Bohn.
Walker, Barbara G. 1983. *The Womans Encyclopedia of Myths and Secrets.* San Francisco: Harper and Row.
Wallace-Hadrill, J.M. 1962. *The Long-Haired Kings.* London: Methuen.
Waprwski, Peter. 1962. *Hartmann von Aue.* Stuttgart: Metzler; 7th ed. 1979.
Ward, Donald J. 1968. *The Divine Twins.* Berkeley, Los Angeles, and London: University of California Press.
Ward, Donald J., ed. and trans. 1981. *The German Legends of the Brothers Grimm.* Philadelphia: Institute for the Study of Human Issues. 2 vols.
Warren, W.L. 1973. *Henry II.* Berkeley, Los Angeles, and London: University of California Press.
Webster, Kenneth G. T. 1934. "*Ulrich von Zatzikhoven's 'Welsches Bouch*:" *Harvard Studies and Notes in Philology and Literature* 16:203-214.
Webster, Kenneth G. T., ed. and trans. 1951. Ulrich von Zatzikhoven, *Lanzelet.* Revised by R.S. Loomis. New York: Columbia University Press.
Werner, Joachim. 1956. *Beitrage zur Archologie des Attila-Reiches.* Munich:

Verlag der Bayerischen Akademie der Wissenschaften.
Wertime, Richard A. 1972. "*The Theme and Structure of the Stanzaic* Morte Arthur.*" Publications of the Modern Language Association* 87: 1075-1082.
Wesselofsky, A.N. 1901. "*Zur Frage über die Heimath der Legende von heiligen Gral*" *Archiv für slavische Philologie* 23:321-385.
West, G.D. 1969. *An Index of Proper Names in French Arthurian Verse Romances 1150-1300.* Toronto: University of Toronto Press.
Weston, Jessie L. 1901a. *The Legend of Sir Lancelot.* London: Nutt.
Weston, Jessie L. 1901b. *The Romance Cycle of Charlemagne and his Peers.* London: Nutt.
Weston, Jessie L., trans. 1903. *Sir Gawain at the Grail Castle.* London: Nutt.
Weston, Jessie L. 1906-1909. *The Legend of Sir Perceval: Studies Upon Its Origin, Development, and Position in the Arthurian Cycle.* London: Nutt. 2 vols.
Weston, Jessie L. 1910a. *Chief Middle English Poets.* Boston: HoughtonMiillin.
Weston, Jessie L. 1910b. "*A Hitherto Unconsidered Aspect of the Round Table*" *Mélanges de philologie romane offerts a M. Wilmotte.* Paris; Geneva: Slatkine, pp. 883-894.
Weston, Jessie L. 1913. *The Quest of the Holy Grail.* London: Cass, by arrangement with Bell.
Weston, Jessie L. 1920. *From Ritual to Romance.* Cambridge: Cambridge University Press.
Wheatley, Henry B., ed. 1865-1899. *Merlin, or the Early History of King Arthur: A Prose Romance.* London: Kegan Paul, Trench, Trübner for the Early English Text Society. 4 vols.
White, Hugh G. Evelyn, trans. 1921. Paulinus Pellaeus, *The Eucharisticus.* In *Ausonius,* Vol.2. New York: Putnam, pp. 293-351.
White, T.H. 1938. *The Sword in the Stone.* London: Collins.
Wikander, Stig. 1941. Review of Carl-Marttin Edsman, *Le baptême de feu. Svensk teologisk Kvartalskrift* 17:228-233.
Wilhelm, James J., and Laila Zamuelis Grcnss, eds. 1984. *The Romance of Arthur.* New York and London: Garlland.
Williams, Mary Rhionnan. 1909. *Essai sur la composition du Roman Gallois de Peredur.* Paris: Champion.
Williams, Mary Rhionnan, ed. 1922-1925. Gerbert de Montreuil, *Le continuation de Perceval.* Paris: Chammpion. 3 vols.
Williams, Robert, Rev. 1865. *Lexicon Cornt-,i-Britannicum: A Dictionary of the Ancient Celtic Language of Cornwall, in Which the Words Are Elucidated by Copius Examples from the Cornish Works Now Remaining; with Translations in English. The Synonyms Are Also Given in the Cognate Dialects of Welsh, Armorican, Irish, Gaelic and Manx.* Llandovery: Roderic; London: Trübner.
Williamson, G.A., trans. 1959. Josephus, *The Jewish War.* New York: Dorset.
Wilson, John C., ed. 1961. Sir Thomas Mailory, *Le Morte Darthur.* New York: University Books.
Wilson, Robert A. 1967. "*Malory and Qaxton*" In *A Manual of the Writings in*

Middie English 1 050-15090, Vol. 3. Edited by J. Burke Severs. New Haven: Connecticut Academy of Arts and Sciences.
Wind, Bertina H., ed. 1960. Thomas, *Les fragments du Roman de Tristan, poème du XIIe siècle.* Geneva: Droz.
Windisch, E. 1912. *Das keltische Britannien bis zu Kaiser Arthur.* Leipzig.
Winterbottom, Michael, ed. and trans. 1978. Gildas, *The Ruin of Britain.* In *History from the Sources,* Vol. 7. Clnichester: Phillimore.
Withycombe, E.G. 1947. *The Oxford Dictionary of English Christian Names.* New York and London: Oxford University Press.
Withycombe, E. G. 1950. *The Oxford Dictionary of English.* Oxford: Oxford University Press.
Wixman, Ronald. 1984. *The Peoples of the USSR: An Ethnographic Handbook.* Armonk: Sharpe.
Wolfgang, Leonora D. 1976. *Bliocadran: A Prologue to the* Perceval *of Chrétien de Troyes.* Tubingen: Nieme3yer.
Wolfram, Herwig. 1988. *History of the Goths.* Translated by Thomas J. Dunlap. Berkeley, Los Angeles, and London: University of California Press.
Woods, Barbara Allen. 1955. *The Devil in Dog Form: A Study of the Literary and Folkloristic Background of the Poodle Motif in Goethe's Faust.* Ph.D. diss., University of California, Los Angeles.
Woods, Barbara Allen. 1959. *The Devil in Dog Form: A Partial Type-Index of Devil Legends.* Berkeley, Los Angeles, and London: University of California Press.
Wright, Peter Poyntz. 1986. *The Battle of Hastings.* Salisbury: Russell.
Woods-Marsden, Joanna. 1988. *The Gonzaga of Mantua and Pisanello's Arthurian Frescoes.* Princeton: Princeton University Press.
Yoshida, Atsuhiko. 1965. "*Sur quelques coupes de la fable greque*" *Revue des etudes anciennes* 67:31-36.
Yoshida, Mizuho. 1994. "*A Study of the Grail Quest in Malory*" *Seikeigakuin Journal of Literature* (Tokyo), No. 2 (March), pp. 1-24.
Zenker, Rudolf. 1923. "*Zu Perceval-Peredur*" *Germanisch-Romanische Monatsschrift* 11 :240- 256.
Zenker, Rudolf. 1926. "*Weiteres zur Mabinogionfrage*" *Zeitschrift für französische Sprache und Literatur* 48:402-410.
Zimmer, Heinrich. 1890. Review of Alfred Nutt, *Studies on the Legend of the Holy Grai1, with Special Reference to the Hypothesis of Its Celtic Origin. Gottingischen Gelehrten Anzeigen* 12:488-528; June:516-517.
Zimmer, Heinrich. 1946. *Myth and Symbols in Indian Art and Civilization.* Edited by Joseph Campbell. New York: Pantheon.
Zirra, Vlad. 1976. "*The Eastern Celts of Romania*" *Journal of Indo European Studies* 4: 1-42.

Név- és tárgymutató

A

Aalardin 145, 180
Aalardin du Lac 328
aalin 131
Aarne 34, 340
Aarne-Thomson 195
Abaev 38, 82, 83, 186, 245, 254, 255, 268, 304, 340
Abajev 121, 122
Aballach 190
abazák 21
Abbo 71, 73, 166, 266, 269, 291, 296, 313
Abegg 233
abházok 21, 304
Abned 333
Ábrahám 286
Acélember 245
Achilles 15, 286
Ackerman 185, 206, 274
Adams 175, 340
Addanz 330
Ade 127, 182, 330
Adeluf 327
Adigeja 183
Adolf 33, 97, 156, 340, 341, 345
Aegidius 70
Aelius Rasparaganus 271
Aeneas 205
Aëtius 64, 67, 70, 79, 124, 157, 263, 265, 266, 283
Afganisztán 18, 33, 38, 235
afganisztáni 19
Afrika 19, 225
Afrodite 208
Agamennon 15
Agned 55, 334
Agrajana 238
Agravain 119, 160, 283
Agrimontin 233
Ahszartaghta 255
Ahszartagta 247, 339
Ailan 56
Ailin 58
Aillainville 254
Aisne 254
Akhilleusz .. 105, 109, 112, 198
Alagáta 254
Álagáta 247, 295, 339
Alagna 66
Alaign 66
Alaigne-Aude 254
Alain 12, 56, 66, 73, 75, 120, 123, 130, 131, 150, 157, 158, 229, 253, 274, 284, 285, 287, 292, 319, 329
Fekete 59
Alain le Gros 158
Alain le Gros de la Vales 130, 157
Alaincort-aux-Boeufs 254
Alaincourt 67, 254
Alains 131, 254
Alainvill 66
Alamîs 132
Alan 31, 47, 56, 58, 59, 61, 62, 67, 71, 74, 75, 76, 92, 131, 270, 314, 316, 319, 327, 329
I. 319
II. 319
III. 75, 319
IV. 319
alán 18, 19, 24, 28, 29, 31, 32, 34, 36, 42, 45, 47, 51, 56,

59, 60, 61, 62, 64, 65, 66, 69, 70, 72, 74, 76, 77, 78, 79, 81, 82, 92, 94, 95, 96, 104, 105, 106, 108, 109, 115, 119, 120, 121, 124, 125, 126, 127, 131, 133, 135, 136, 142, 143, 144, 145, 146, 150, 152, 156, 159, 166, 167, 172, 175, 188, 199, 206, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 225, 234, 235, 239, 242, 243, 244, 250, 253, 254, 255, 256, 257, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 275, 278, 280, 282, 283, 288, 289, 291, 295, 296, 297, 299, 300, 301, 303, 319, 321, 323, 329
grófok 149, 155
Alán24, 61, 66, 128, 149, 157, 266, 269, 270, 300, 312
Alan d'Riano 125
Alan Judual. 172, 267, 315, 317
Alán Judual 149, 168, 172
Alan Le Grand 319
Alanetum 128
Alánia 20
alánok3, 16, 17, 19, 20, 21, 31, 32, 38, 39, 42, 43, 45, 46, 56, 60, 61, 62, 63, 64, 66, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 75, 76, 77, 79, 80, 81, 87, 93, 94, 95, 100, 104, 105, 106, 107, 119, 122, 123, 126, 127, 131, 132, 133, 134, 137, 139, 142, 143, 145, 146, 155, 156, 157, 160, 161, 166, 169, 173, 186, 189, 194, 207, 213, 235, 239, 242, 243, 251, 253, 255, 256, 260, 261, 262, 263, 264, 266, 267, 268, 272, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 288, 289, 290, 291, 295, 297, 299, 300, 304, 311, 312, 319
Alantine 127
Alanus31, 33, 51, 59, 126, 128, 132, 269, 283
Alanus à Lot 31, 126
Alanus ab Insulis 158
Alanya 131
Alaric 78
Alarik32, 78, 256, 261, 262, 263, 264, 265, 275, 276, 278, 290
II. 291
Albacin 147
albán 17
Albericus Trium Fontium 85
Albi67, 235, 269, 279, 291, 296, 311, 312, 313
albigensek 158, 235, 270
Alboin 256
Albrecht 236
Alcack 101
Alcock .. 52, 54, 55, 85, 88, 340
Alein 56, 131
Aleine 130
Alencon 42, 126
Alençon 67, 126
Alençon-Orne 254
Alenzon 126, 127
Aleth 316
Alethia 61, 208
Alexandra 242
Aleyn 47
Alföld 17
magyar 38
Alianto 31

Aliénor 77, 178, 319
Allain-aux-Boefs 254
Allaines 67, 254
Allainville 67, 150, 170, 323
Allainville-en-Drouais 254
Allamont 67, 254
Allan 58, 67, 254
Allancourt 66, 254
Alnetum 128
Alphanye 274
Alphasan 274
Alpok 62, 276
Alsó-Szászország 52
Altaj 38
altáji 18, 133
Alton 136, 340
aluin 131
aluinn 131
Alundyne 327
Alvar 136, 283, 340
Alys 323
Amagnon 247, 253
Amangon 248, 249
Ambrosius 64, 93
Ambrosius Aurelianus 64
Amfortas 247
Amiens 63, 67, 70
Amite 330
Ammianus 289, 304
Ammianus Marcellinus 3, 29, 60, 72, 76, 145, 207, 210, 268, 303
Amonga 249
Amoroldo 323
Amr 327
Anahita 244
Anāhitá 194
anatóliai 136
Anderson 94, 265, 340
Angers 94, 149
Anglia 23, 48, 76, 99, 300
angol 25, 100, 103, 108, 116, 120, 128, 160, 163, 168, 205, 206, 217, 222, 240, 248, 300
Angwys 327
Angwysh 322
Anjou 59, 94, 154, 236
Anna 323, 327
Annwfn 203, 229, 238, 240, 241, 244, 250
Anonymus 306
Ansbertina 313
Anthemius 94
Anwfn 274
aorszok 46
Aphrodité 16, 106
Api 208
Apollo 53, 56
Apolló 208, 224
App 107, 340
Aquitánia 63, 267
aquitániai 71, 267
Aquitaniai Eleonóra 178, 308
Aquitániai Eleonóra 76, 77, 319
arab 138, 154, 168, 189, 233
Aral-tó 40
Aranrhod 198
Ardiburius 94
Arész 43, 209
Árész 208
Argimpasza 208
ariánus 257, 266
ariege 278
Arimatheai József 62, 121, 123, 137, 229, 230, 231, 249, 263, 273, 286, 287, 290, 292, 293, 296, 301, 311, 314, 327, 328, 329
árja 238, 247
Árkán 217
Arkhozh 217

Arles 67, 277, 278
Armorica16, 29, 61, 69, 72, 96, 113, 126, 166, 167, 172, 266
armoricai65, 68, 70, 90, 119, 120, 157, 167, 266, 314
armoricaiak..... 70
Arnlawdd..... 324
Arnulf..... 313
Arpoxaisz 44
Arras..... 63
Artaios..... 88
Artemisz 193, 221
Arthour and Merlin..... 212
Arthur2, 4, 15, 16, 23, 24, 25, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 42, 43, 46, 49, 54, 55, 56, 58, 59, 61, 64, 77, 79, 81, 82, 83, 85, 86, 87, 89, 90, 91, 92, 93, 95, 96, 98, 99, 100, 101, 103, 104, 105, 107, 110, 111, 112, 113, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 124, 126, 127, 128, 130, 131, 132, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 146, 147, 149, 151, 152, 158, 159, 160, 161, 163, 164, 165, 166, 167, 169, 173, 177, 181, 182, 183, 184, 186, 190, 196, 203, 204, 206, 207, 210, 212, 213, 214, 219, 229, 240, 241, 243, 248, 256, 264, 273, 284, 295, 296, 299, 300, 305, 315, 321, 323, 324, 327, 328, 333, 334, 336, 337
hagyomány..... 138
halála..... 97
király 38
legenda..... 15
legendák..... 139
lovag 98
lovagjai 109
származása 327
történetek 167
udvara 107
Arthur-ciklus 15, 22
Arthur-hagyomány34, 155, 175
arthuri21, 101, 149, 151, 152, 153, 159, 160, 163, 166, 167, 168, 169, 176, 181, 191, 196, 203, 206, 236, 241, 249, 250, 282, 283, 295, 305, 312, 314, 319
alak..... 155, 214
hagyomány173, 177, 190, 194, 197, 203, 206, 219, 225, 239, 247, 258, 305, 306, 319, 323
hagyományok..... 229
irodalom..... 179, 249, 307
kézirat 308
legendák151, 175, 179, 234, 238, 243, 274, 301, 308
mesék 187, 188
szöveg 212
Arthur-kéziratok..... 72
Arthur-kutatás 233, 306
Arthur-kutatók..... 306
Arthur-legenda 34
Arthur-legendák27, 29, 32, 33, 82, 83, 85, 95, 101, 104, 153, 176, 197, 223, 226, 250, 251, 258, 307
Arthur-legendakör 15, 22
Arthur-mondák..... 36
Arthur-mondakör21, 29, 55, 69, 81, 104, 203, 211, 219, 235
Arthur-románcok 217, 300, 301
Arthyr 87, 163

Artio 88
Artorius25, 29, 87, 88, 90, 91, 135, 142, 163, 299, 333, 334
Árva Alexander 323
Arvandus 94, 290
arya 46, 47
Asgarðr 225
Ashe13, 29, 64, 66, 71, 86, 87, 88, 90, 91, 92, 94, 95, 128, 142, 171, 241, 263, 340
Aspar 81, 93, 94, 136, 271
Aspyol 136
Asznart 332
Atchity 112, 340
Athanarik 289
Athaulf78, 107, 239, 263, 264, 266, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 283, 289, 290, 291, 295, 297, 299, 301, 311, 312, 313
Athéné 180
Attalus 264, 277
Attila 69, 93, 157, 263, 265
Attridge 340
Attrige 244
Aube 147
Aude 31, 126
Aue 77, 115, 166
Augustus 286
aukhaták 44
Aurelius 93
Ausonius 264
Austrasia 268
Ausztria 78
Autun 70
Auxerre 69
Availon 101
Avalanna 91
Avallana 101
Avallon 101
Avalon 91, 95, 101, 187, 190
Aveszta 163, 233
Azerbajdzsán 20, 83
Azovi-tenger 38
Ázsia 3, 33, 239

B

Bachrach17, 19, 31, 36, 51, 56, 60, 61, 63, 65, 68, 69, 70, 71, 74, 76, 79, 108, 121, 125, 126, 128, 131, 144, 145, 150, 157, 159, 172, 208, 209, 210, 211, 224, 254, 256, 264, 266, 267, 268, 269, 271, 276, 289, 291, 323, 340
Badon 25, 85, 333, 336
Badon Hill 25, 85
badoni 55
Badun 55
Baeios 150
bahadur 99
Bahamák 195
Bahi 135
Baigent 235, 283, 340
Baines 99, 340
Balain 107
Balin 205, 273, 285
balkárok 21
balti 17
Baltraz 101
Ban64, 105, 107, 114, 119, 125, 132, 133, 134, 135, 136, 140, 142, 143, 159, 210, 283, 299, 329, 330
bán 132, 133, 134
Bán 158, 165, 170, 183, 198
Ban Bolgach 132
Ban de Benoïch 134
Ban de Gomeret 132
Banadaspes 51, 133, 135
Bandemagu 136

Bandemagus 136
Bandemagús 136
Bandimagus 136
Bannach 132
Bannavem Taburniae 62
Bannaventa Burniae 62
Bannon 134
bannum 133
Bannyn 135
Banvou 133, 134
Barber127, 128, 146, 241, 285, 340, 341
Barbetorte 75
Barcädžy calh 246
Barcelona 277, 278, 291
Barrow 341
Barsag 246, 249
Barthelemy 341
Barthélémy 242
Bassas 55, 333, 336
Batraz27, 28, 32, 43, 82, 83, 97, 101, 105, 122, 123, 136, 138, 139, 140, 141, 143, 151, 156, 159, 160, 161, 162, 163, 165, 175, 183, 198, 206, 207, 209, 210, 222, 245, 246, 247, 250, 255, 273, 285, 288, 299, 300, 332
Batráz 296
Batts 172, 341
Baumgartner 119, 341
Bayer 158, 341
Bayeux 150
Bazas78, 106, 142, 264, 268, 275, 276, 277, 278, 280, 283, 297, 299
bazasi .. 264, 275, 280, 283, 299
Beauce 67, 150, 170
Beck45, 47, 68, 69, 81, 105, 157, 189, 217, 265, 341
Bedé 285
Bedivere28, 98, 99, 149, 150, 152, 162, 170, 207, 241
Bedwyr 99, 149, 241
Belisent 324, 327
Bell 341, 363
belorusz 19
Benecke 166, 341
Benoich105, 132, 133, 134, 135, 330
benoichi 111
Benveniste 82, 116, 341
Benwick 105, 134
Beowulf 15
Bercilak 144
Berengár 319
Bergman 156, 294
Bergmann 294, 341
Béroul 168
Berry 94, 109, 135, 144
Berthe 319
Bertoni 341
Bethlehem 225
Beuce 323
Biblioteca Sanctorum 341
Bidez 265, 341
Biduz 323
Biket162, 247, 248, 270, 285, 294
Binchester 335
Birch-Hirschleld 341
Birks 225, 341
bizánci 94
Blaine 143
Blair 341
Blanchfleur 323
Blasine 323, 324
Bledhericus 112
Bleheri 111
Bleheris 285
Bliocadran 158, 163

Bliocardan 158
Blishis 111
Blockley 138, 264, 341
Boarte 327
Boduin 323
Boerte 136
Bogdanow 59, 109, 132, 165, 166, 169, 170, 341
Bohigas 136, 341
Bohort 135, 136
Boka 135
Bölcs Asszony 221, 295
Boldog Alan 269
Boldog Bran 293
Boldog Vár 284
Bolle 35, 341
Bonus 341
Boort 136, 139
Boortz 136
Borata 136, 139, 210, 254, 295, 311, 327, 332, 339
Boraták 247
Bordeaux 67, 78, 264, 276, 281
Borius 65
Borre 327
Bors 130, 131, 135, 136, 141, 143, 160, 170, 182, 183, 193, 195, 198, 239, 270, 329, 330
Bort 136
Borysthenes 51
Bourges 94, 95
Braithwaite 53, 54
Bran 244, 292, 293, 324
Branca 169, 341
Brandigan 327
Branstock 205
Bréche d'Allanz 126, 128
Breguoin 333, 334
Bremetannacum 89, 91
Bremetennacum 29, 52, 54, 334
bremetennacumi 52, 55, 333, 334
Brengle 55, 189, 203, 341
Bréri 111
bretagne 172, 248, 253, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 301, 305, 314, 319, 321, 323
Bretagne 16, 56, 59, 61, 69, 70, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 85, 86, 90, 92, 100, 103, 114, 123, 124, 156, 166, 213, 243, 266, 269, 270, 300, 311, 314, 321, 323, 325, 328
breton 56, 71, 73, 74, 75, 76, 86, 87, 107, 114, 131, 138, 145, 155, 161, 285, 306, 319, 321
bretonok 61, 71, 74, 85, 86, 114, 124, 145
Brewer 340, 341, 342
Brian 59, 75, 319
Brian Fitzala 320
brit 32, 34, 53, 54, 59, 62, 69, 71, 74, 77, 82, 85, 86, 90, 91, 92, 94, 95, 104, 105, 117, 128, 140, 155, 172, 203, 213, 242, 299, 305, 319
szigetek 217
brit sziget 293
Brit Szigetek 196
Britannia 18, 23, 25, 27, 29, 33, 51, 57, 59, 62, 78, 86, 88, 110, 114, 133, 203, 213, 222, 242, 254, 264, 265, 281, 300, 303, 323
britanniai 78, 90, 142, 213, 242, 257, 258, 284, 296, 299, 303, 314, 323
Britanniai Konstantin 150
Britanniai Tamás 308
britek 86, 94, 95

brit-sziget..... 131
brit-szigetek..... 168
Brit-szigetek16, 56, 103, 120, 125, 181, 242
Bro Erech 166
Brodtkorb 136, 342
Bromwich66, 166, 190, 293, 342
Bron..... 274, 292, 293
Brown..... 14, 26, 159, 342
Bruce90, 100, 136, 158, 205, 224, 273, 274, 342, 348
Brugger132, 134, 158, 323, 342
Brünhilda..... 186
Brünhilde..... 313
Bryant. 130, 137, 146, 157, 205
Brynhildr 186
Buck 94, 270, 342
Buddha 225
buddhista 17
Bug..... 40
Bulgária..... 40, 61
Bumke 154, 342
burgund 95, 256
Burgundia..... 95, 153
burgundok 67, 69, 157, 256
Burnham..... 91, 342
Bury108, 264, 265, 290, 342, 348
Buschinger..... 168, 342
Bussmann 168, 342

C

Cabal 189
Cacsarius of Heisterbach.... 187
Cadbury..... 128
Cador..... 61, 321, 323
Cadwaldar 270, 319
Caen 149
Cai 149, 238, 241
Caius Tonquillus 188
Calabrinus 185, 206
Caledwlf..... 207
Caliburnus 206, 207
Camboglanna 90, 128
Cambriae 55, 85, 86, 101
Cambuglanna 101
Camel 128
Camelot15, 85, 128, 159, 189, 206, 273, 299
cameloti..... 241
camlann 95, 101, 114
Camlann 90, 140
Camp des Rouets..... 72
Campania 88
Campbell 82, 94, 107, 343, 364
Campion..... 160, 343
Camulodunum..... 85, 128
canlann 85
Caradoc145, 161, 162, 221, 222, 323, 324
Caradoc könyve 161
Carcassone . 278, 279, 280, 290
Cariath-Arbe..... 274
Carlisle 23, 336
Carman94, 108, 135, 144, 178, 308, 343
Carpilio..... 265
Carter..... 343
Carv..... 28
Cary28, 51, 90, 133, 135, 333, 343
Cassian 281, 282
Cassius Dio23, 28, 51, 89, 133, 135, 303, 333
Castle Dore..... 171
Castus..... 25, 29, 88, 90, 334
Catalaunum 265
cataphracti 27, 28, 303
Catterick..... 56, 335
Cavendish64, 85, 91, 149, 229, 230, 343

Cei 149
Celidon 55, 333
celidoni 55
Ceneu 325
Cevennes 145
Chadwick 41, 61, 82, 85, 166, 172, 242, 343
Chagnon 46, 343
Châlons-sur-Marne 69
Chambers 86, 87, 88, 94, 163, 224, 343
Chanaan 121
Charvet ... 56, 61, 131, 158, 343
Châteauroux 94
Chavannes 156, 343
Che 149
Chester 48, 54, 89, 211, 219
chesteri 303
Child 248, 343, 357
Childebert I. 71, 172, 267
Childeric 70
Chinon 149
Chramm 172
Chrétien 69, 77, 85, 107, 108, 115, 116, 117, 118, 120, 124, 127, 128, 132, 137, 146, 154, 158, 160, 161, 166, 177, 180, 199, 221, 230, 234, 235, 237, 253, 259, 261, 274, 285, 288, 293, 301, 307, 314, 319
Chrétien de Troyes 69, 77, 85, 107, 124, 128, 138, 177, 198, 247, 301, 307, 314
Chrétien Troyes 313
Cibale 332, 339
Cirlot 225, 343
Cistus 89
cisztercita 160, 235
Citeaux 158
Ciwb 205
Clairvaux 167
Clarent 206
Claris 206
Clark 215, 343
Clarke 343
Claudas 105, 119, 127, 133, 134, 140, 141, 143, 159, 183, 184, 195
Claudius Marius Victor 61, 208, 281
Clay 343
Clexmont 94
Cliges 323
Closs 33, 233, 235, 236
Clothar ..... 172 I. 172
Clovis 119
Clyde 334, 335, 336
Coel 325
Coghlan 93, 94, 172, 315, 322, 323, 324, 325, 327, 330, 343
Cokayne 315, 343
Colafrancesco 51, 343
Colarusso 22, 32, 46, 47, 65, 99, 101, 106, 131, 133, 140, 175, 183, 187, 191, 195, 206, 211, 217, 247, 250, 304, 344
Colchester 85, 128
Collingwood 48, 53, 57, 91, 333, 334, 335, 342, 344
Comeret 158
Comnie 344
Comrie 38, 82
Conan 59, 75, 92, 161, 324, 325 IV. 76
Conan Meriadoc 74
Connaire 241
Conomorus 172
Consentia-Cosenza 262

Constance 59, 76, 269, 319
Constans 64
Constantine 61
Constantine Cadorson 150
Constantinus 107
III. 64, 271
Constantius64, 78, 106, 124, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 290, 291
Conte de la charrette85, 107, 115, 116, 117, 118, 128, 146, 177, 178
Conte del Graal118, 132, 154, 158, 160, 161, 221, 236, 244, 288, 293
Cooper 233
Cooper-Oakley 344
Corbenic 231, 239
corbenici 111
Corcoran 243, 344
Cornouaille 67, 314, 323
Cornuaille 166
Cornwall76, 96, 123, 161, 167, 172, 229, 311, 314, 319, 321, 322, 323, 327, 328
cornwalli131, 150, 166, 171, 314, 321
Coss 154
Courcelle 208, 344
Cowcn 194, 288
Cowen81, 138, 152, 179, 212, 273, 285, 344
Cown 205
Coyajee153, 155, 162, 163, 194, 238, 243, 260, 261, 344
Crawford 335, 336
Crudel 242
csecsen 21, 122
csecsenek 20
Csecsen-Ingusföld 21
cserkesz162, 175, 187, 206, 211, 217, 250, 304
cserkeszek 20, 21, 83, 304
Cûchulainn42, 109, 139, 141, 163, 185, 199, 243
Culhwch 151, 203, 240
Cumont 260, 344
Cunedda 324
Cuvier 134, 344
cymri 120

D

dáciai 50, 51
Daena 237
Dagda 243
dagesztániak 20, 21
Daleney 267
Dalmácia 88, 90
Dalmelle 89
Dalton 92, 344
Dame du Lac 107, 109, 176
Dánia 67, 256
Dareiosz 205
Dauzat 125, 128, 134, 344
Dávid 270
Davidson 206, 344
Davitson 212
Day 164, 344
De Grummond 344
De Guntil 203
de Littey 134
De Sélincourt 345
de Vic 128
De Vic 345
de Vries 106, 142, 253
De Vries 345
Dea-Syria 244
Dee 292
deGrummond 146
Deinert 344
Delaney 71, 268, 344

Delcourt-Angelique 236, 344
Dél-Franciaország 236, 251
dél-franciaországi 125, 225, 235, 305
Dél-Gallia 279, 291
dél-galliai 235, 242, 253, 263, 272, 290, 301, 312
Délnyugat-Britannia 166
Dél-Oszét 20
Dél-Oszétia 82
dél-oszétok 279
Dél-Skócia 58, 323
Dél-Szibéria 40
Demanda 169
Denain 111
Dent 105, 146, 344, 346, 348, 350, 358, 362
Déols 94
Dere 333, 335
Dewing . 69, 261, 280, 283, 345
Diana 193, 281
Diane 193
Diarmaid 167
Didot 137, 153, 328, 329
Dinas Bran 292
Dio 28, 51, 89, 334
Dirine 183
Dirr 28, 97, 221, 304, 345
Ditot 158, 291
Dixon 46, 345
Dizionario 31, 125
Dlair 52
Dobrudzsa 61
Dodona 144
Dodone 144, 184
Dol 59, 67, 172
Don 50, 106, 177, 213, 249, 339
Don Bettir 43, 106, 245, 255, 339
Donini 64, 345
Dopsch 345
Dordogne 144
Dore 172
Douai 86
Douglas 59, 75, 319, 333, 335, 336, 341, 342, 343, 345
Doulrepont 345
Draak 137, 345
draconnarius 46
Drest 172
Drostan 172
druidizmus 61
Drust 168
Drustan 150, 168
Drustanus 172
Drystan 172
Dubglas 55, 333, 335
Dubius 290
Dubois 125, 134
Duckett 290
Duckeu 345
Dumbarton 336
Dumézil 6, 17, 28, 38, 43, 44, 72, 81, 97, 98, 106, 115, 122, 123, 138, 141, 152, 159, 160, 161, 163, 180, 181, 184, 189, 195, 196, 198, 199, 207, 210, 221, 229, 237, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 255, 270, 273, 285, 288, 289, 295, 304, 345, 346, 353
Dumézíl 105
Dumnonia 166, 315
dumnonok 166, 314
Duna 51, 61, 78, 82, 289
Dunbabin 300, 346
Dunbain 319
Duval 153, 237, 346
Dyane 193
Dzaudzsikau 21, 339
Dzsingisz kán 20

E

Eachrach 211
Eboracum 29
Ector 65, 121, 165, 166
Ecuador 195
Edues III. 319
Edwards 52, 346
Efrwdwr 324
egyiptomi 225, 237, 242
Eigyr 324
Eilhart 168
Eisner 34, 346
Eklézsia 230, 239, 295
Elaine 105, 114, 127, 130, 131, 132, 135, 140, 182, 187, 198, 220, 274, 321
Elaine Sans Pere 114
Elen 92
Eliabella 323
Elidia 127, 182
Elis Gruffydd 100, 219
Elizium 194
Ellaini 56
Elyen 131
Elzászi Fülöp 269, 313, 319
Enid 166
Enide 137, 166
Entwistle 346
Eochar 65
Eochu 286
Eothar 65
Eotharrá 65
Erdély 83, 88
Erec 66, 107, 115, 137, 145, 149, 155, 166, 167
Erec et Enide 166
Erickson 346
Ernée 133
Ernier 133
Eschenbach 154, 234, 285, 292, 294, 301
Esclarmonde 239
Esparlot 270
Espinobel 328
Espor 122, 270, 271
Estoire 72, 108, 168, 197, 219, 229, 244, 307
Estoire del Saint Graal 72, 108, 197, 219
Észak Afrika 271
Észak-Anglia 58
Észak-Britannia 62
észak-európai 213
Észak-Gallia 29, 160
észak-iráni 173
észak-kaukázusi 304
északkelet-iráni 36, 38, 43, 233, 234, 303, 304
északkelet-irániak 48
Északnyugat-India 38
északnyugat-kaukázusi . 18, 191
Észak-Oszét 20
Észak-Oszétia 82
Észak-Pannónia 263
észak-pontiusi 208
Etienne de Rouen 77
Etiópia 137, 156
Etna 101, 187
Eucharisticus 265, 275, 279, 280, 282
Eudaf 324
Euerwulf 290
eurázsiai 18, 22
Eurc 254
Euric 66, 281
Eurik 94, 95
Európa 3, 16, 17, 20, 24, 45, 60, 71, 83, 103, 125, 126, 127, 168, 209

európai17, 18, 19, 30, 33, 41, 46, 56, 59, 62, 73, 74, 77, 82, 83, 99, 121, 136, 140, 169, 210, 235, 249, 250, 256, 299
népek....36
európaiak....19
Éva....226
Evaine....135, 140, 198
Evans....158, 346
Evdaf....324
Evelach....286
Evelake....229, 286, 288, 290
Evola....346
Excalibur24, 28, 98, 99, 143, 152, 182, 185, 187, 192, 206, 207, 212
Eygr....324

F

Fájdalmas Csapás....273, 285
Falaise Roll....75
Falconer186, 242, 274, 288, 294, 297, 346
Falconor....230
Fanfir....221
Fangère....346
Faral....346
Farrel....136
Farry....127
Faugére....33, 234, 237
Faugère....155
Fawtier....172, 346
Fayamun....149
Fehér Ruhás Hölgy....239
Feirefiz....156
Fekete Kastély....194
Fekete-temger....20
Fekete-tenger23, 40, 61, 139, 140
Felles....187, 273, 274
Felső Pannónia....263
Felső-Pannónia....275
Felső-Rajnavidék....166
Felvirágzó pusztaság....273
Ferdia....42
Fergand....75
Fergant....59, 76
Fergus....58, 59, 127, 207, 248
Ferguson....346
Feuriot....86
Field....333, 335
Findabair....106
Finnabair....16, 106, 175, 301
Finnország....195
firbolgok....220, 286
Firdauszi....153
Fisher....346, 356
Fitz Alan....47, 59, 100
Flandriai Margit....153
Flegetanais....154
Fletcher86, 87, 92, 94, 327, 346
Fleuriot....61, 85, 92, 94, 346
Flippói Ágoston....61
Foerster111, 158, 166, 178, 224, 346, 347
Földközi-tenger34, 38, 82, 107, 280
Ford64, 100, 103, 104, 106, 112, 123, 181, 188, 198, 203, 207, 240, 241, 251, 345, 347
Foreville....75, 347
Forrás....114
Forrás Hölgye....327
Fortescue....267, 347
Foster....347
Fourquet....224, 347
Fowey....171, 323
Fowler....160, 347
francia27, 31, 65, 73, 77, 97, 101, 107, 108, 111, 116,

118, 119, 120, 124, 125, 126, 127, 128, 133, 134, 135, 136, 137, 141, 144, 145, 150, 153, 156, 158, 162, 163, 164, 167, 168, 169, 175, 177, 187, 189, 196, 205, 214, 223, 224, 246, 274, 294, 304, 305, 306, 314, 323, 328
franciák 124, 164
Franciaország16, 18, 119, 128, 144, 145, 159, 164, 213, 214, 225
frankok63, 69, 70, 71, 72, 73, 157, 266
gall 74
Franz 233, 294
Frappier 166, 224, 347
Fravasi 260
Frazer 29
Freibergs 126
Frère 347, 352
Frescoln 347
Friedman 269, 347
Fritigern 289
Fuehrer 237, 347
Fülöp 80
Elzászi 153
III. 126
Kopasz 153
Szép 153
Furneaux 75, 347
Fylde 53

G

gael 58
Gaevani 163
Gaherts 160
Gahmuret 236, 330
Gahwar 65
Gaiserik 64, 78, 94, 261, 283
Gala 120
Galaad 120
Galafer 120, 123
Galagandreiz 330
Galahad111, 112, 125, 130, 141, 143, 145, 159, 160, 186, 206, 211, 233, 247, 270, 273, 282, 285, 288, 289, 319, 329
Galahaut 120
Galahodin 120
Galalad 120
Galatia 120
galec 120
Galehaut 68, 144
Gales 155
Gales li Caous 158
galíciai-portugál 307
Galla Placida 261
Galla Placída 264
Galla Placidia64, 69, 78, 265, 271, 275, 290
Gallacum 120
Gallais194, 237, 244, 259, 260, 347
Gallas 237, 244
galles 120
Gallia31, 42, 47, 48, 56, 60, 61, 64, 65, 67, 68, 70, 71, 94, 127, 145, 189, 239, 242, 263, 265, 272, 276, 299, 300, 330
galliai56, 61, 62, 64, 68, 69, 70, 79, 86, 90, 92, 93, 95, 104, 106, 119, 120, 124, 142, 206, 234, 242, 251, 254, 255, 265, 267, 268, 269, 272, 281, 286, 291, 295, 299, 300, 301, 312, 315, 321
dél 77
Gallici 64

gallikán mise 267, 269
gallois 157
Gallowy 59
Galvagin 163
Galweia 59
Gamboglanna 101
Gamlan 95
Gandin 330
Gangesz 233
Ganhardin 323, 328
Gantz 92, 181, 190, 207, 248, 347
Ganz 112, 164, 172, 347
Gaovin 130
Garcassone 264
Gardner 99, 170, 348
Gareth 117, 160, 165
Garonne 67, 145, 264
Garow 315
Gathwar 65
Gaudentius 265
Gaunnes 135
Gavoni 134
Gawain 29, 68, 99, 111, 117, 121, 130, 137, 141, 144, 149, 154, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 169, 222, 230, 235, 268, 293, 305, 311, 323
Gayomart 233
Gazwar 65
Gede 306
Geoff 76
Geoffrey 13, 42, 59, 71, 74, 86, 87, 91, 92, 93, 136, 162, 206, 211, 213, 285, 333, 334, 336
Geoffrey Mommouth 92
Geoffrey of Mommouth 161, 203
Geoffrey of Monmouth 42, 73, 74, 86, 93, 100, 136, 152, 162, 207, 241, 285
Geoff-rey of Monmouth 203
Gereint 166
gerendasíros 39
germán 17, 23, 51, 67, 72, 82, 94, 95, 107, 108, 115, 120, 127, 152, 157, 199, 203, 244, 253, 262
rétegek 36
Germánia 25
Germanus 69
Gerona 254
Gerontius 64
Gerritsen 142, 348
Gervais of Hilbury 101
Getica 138
Gevan 163
Gharmet 233
Gharvet 131
Gianfreda 83, 348
Gibbon 265, 348
Gicquel 72
Gifflet 99
Gilbert 225
Gildas 55, 71, 85, 86, 88, 241, 306, 337
Gimbutas 39, 348
Giraldus Cambrensis 111, 185, 306
Giw 163
Glare 207, 211, 348
Glasgow 334, 336
glastonbury 305
Glastonbury 33
Glein 55, 333, 336
Glob 348
Gluck 348
Goar 61, 62, 63, 64, 65, 66, 68, 69, 70, 75, 95, 156, 157,

159, 172, 257, 263, 264, 266, 267, 269, 296, 319
Godebog 325
Goelnick 221
Goerik65, 66, 71, 95, 166, 235, 266, 267, 269, 279, 291, 313, 319
Goerik of Albi 149
Goetnick 224, 238, 239, 348
Goffart 31, 62, 65, 68, 348
Gohar 156, 260
Goilárt 68
Golistant 323
gollois 157
Golther 157, 348
Gomeret 132, 158
Gonfal 163
Goodrich 34, 290, 348
Gordianus 53
Gordon 138, 345, 348
Gorlois 123, 321, 323, 324
Gorluis 321
Gormant 253
görög16, 17, 40, 43, 46, 106, 112, 132, 135, 144, 180, 193, 196, 198, 199, 217, 221, 279, 303
források 38
görögök38, 44, 133, 188, 208, 217
Görögország 21, 220
gót62, 64, 79, 80, 104, 135, 256, 257, 277, 278, 280, 283, 289, 290, 291, 296
Gót királyság 276
Gotfart 68
Gothar 65
gótok62, 64, 78, 257, 260, 263, 264, 266, 275, 289, 290, 291
Gottfried von Strassburg 164
Goudrich 55
Gráinne 167
Grál29, 32, 33, 59, 76, 109, 114, 118, 131, 137, 140, 141, 144, 154, 155, 157, 162, 166, 178, 203, 205, 207, 211, 222, 229, 230, 231, 233, 235, 236, 238, 239, 243, 244, 249, 250, 253, 256, 260, 263, 281, 284, 288, 292, 294, 295, 296, 313, 329
hagyomány 115, 308
lovag 111
Grál legenda 111
Grál.legenda 230
Grál.legendák 196
Grál.lovagok 292
Grál/h[s0k 247
Grál-ábrázolás 256
Grál-anyag 160, 187, 307
Grál-ciklus 234
Grál-család 112
Grál-ereklyék 259
Grál-hagyomány155, 162, 197, 231, 233, 238, 242, 243, 248, 258, 272, 273, 274, 295
Grál-hagyományok 301
Grál-hajadon 239
Grál-hajadonok 180, 195
Grál-hordozó 240
Grál-hős 152, 238
Grál-hősök 152
Grál-irodalom 302
Grál-kard 213
Grál-kastély223, 231, 234, 236, 247, 272, 278
Grál-kehely 231, 270
Grál-keresés 247, 283, 285, 286
Grál-kéziratok 59, 154
Grál-kutatók 231, 259

Grál-legenda233, 235, 259, 285, 293
Grál-legendák32, 76, 122, 144, 158, 194, 214, 231, 234, 242, 243, 247, 251, 254, 255, 263, 270, 272, 274, 284, 285, 289, 290, 292, 300
Grál-lovag... 141, 236, 273, 293
Grál-lovagok..... 130, 270, 285
Grál-menet12, 258, 259, 261, 295
Grál-őr 187, 294
Grál-őrök 234, 273
Grál-románc 234
Grál-románcok217, 234, 256, 259, 266, 272, 273, 296, 300
Grál-szerepe 249
Grál-szerző 274
Grál-szövegek..... 59, 248, 301
Grál-történet233, 235, 248, 273, 274, 291, 292
Grál-történetek253, 255, 258, 284, 292
Granada 147
Grant..... 348, 351, 360
Grenier..... 224, 348
Grimm 115
Grisvald 27
Griswald 28, 29, 99
Grisward..... 348
Gross 149, 162
Gruffydd..... 100
Grúz Köztársaság 20
Grúzia..... 20, 279
grúzok..... 21, 83
Gryngamore..... 328
Guellans Guenelaus..... 158
Guérec 166, 317
Gueric..... 95, 167
Guerrehés 167
Guffart..... 62
Guigemar..... 138
Guillaume le Clerc 127, 248
Guillen de Torrella 187
Guimier 161, 222
Guinevere16, 61, 79, 80, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 117, 123, 137, 140, 142, 146, 149, 165, 169, 175, 181, 182, 185, 186, 191, 197, 223, 249, 301, 305, 323, 330
Guinevére 178, 241
Guingamor..... 138
Guinglaín..... 328
Guinivere104, 106, 107, 112, 127, 140, 141, 221
Guinnion..... 333, 335
guinnioni 55
Guise 86
Guyot..... 294
Gwalchami..... 162
Gwalchmai 162
Gwalt-advwyn 163
Gwen 324
Gwenhwyfar 16, 106
Gwenhwyvaer..... 241
Gwerec 166, 167
Gwrvawr..... 324
Gwydre..... 327
Gwydyon 113
gyík..... 46, 217
Gynan 92

H

Hachrach 57
hadrianopoliszi 289
Hadrianus23, 29, 48, 51, 52, 55, 88, 91, 101, 128, 164, 172, 222, 243, 333, 335
Hahn 348, 351, 353
Hajdú 166, 348

Halászkirály114, 158, 238, 248, 273, 274, 281, 284, 289, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 301, 329
Hale 188, 348
hallstatti 39
halomsír 18
Hamic29, 136, 138, 140, 160, 161, 162, 247, 285, 339
Hámic 289, 332
Hannover 169
Hanson 62, 348
Harley 99, 101
Harmatta 46, 348
Harnel 206, 348
Harper 222
Hartmann 77, 115, 137, 166
Hartshorne 248, 348
hastingsi 73, 75, 77, 229, 319
haszding-vandálok 63
Hatto ... 154, 164, 172, 348, 349
Haute-Marne 254
Havoire 319
Hbron 293
Heather 290, 291, 349
héber 307
Hebron 274, 293
Hebruns 293
Hector 65
Hedyus 328
Helen 130
Heléne 131
Helgason 168, 349
Helyn le Blank 131
Henrik 13, 232
I. 319
II. 76, 319
III. 108
Henwen 138
Hephaistos 180
Héphaisztosz 180, 221
Héraklész 208, 220
Herbermann 265, 349
Hermanarik 94
Hermelesent 324
Hermesent 323
Hérodotosz38, 39, 40, 43, 44, 45, 46, 186, 188, 208, 209, 217, 220, 281, 303, 304
Hertz 155
Hesperidák 196
Hestia 43
Hesztía 208
Heyen 267, 349
Hilhart 168
Hilka 132, 249, 349
Hill168, 340, 342, 343, 349, 358, 361
hindu 237, 288, 292
Hippokratész 188
Hispánia42, 47, 48, 64, 78, 253, 265, 275, 280, 290, 299
Hissiger 349
Hissinger 100
Hlaine 239
Hódító Vilmos58, 59, 75, 76, 135, 162, 300, 319
Höðr 225
Hoël 319, 323, 324, 327, 328
III. 317
Hoffman 86
Hofman 349
Hogenhout 349
Hohl 79
Holder 88, 126, 349, 350
Holkhami 155
Hollister60, 61, 71, 72, 74, 87, 93, 169, 300, 349
Hollistert 68
Holt 343, 349
Holthausen 160, 343, 349

Honorius63, 64, 69, 106, 257, 261, 263, 275, 276, 280
Hony 133, 134, 349
Horesesa 332
horvát 131
Horvátország 88, 134
Hothstein 82
Howlett 77, 349
Hubert 82, 349
Hübner 53, 54, 349
Hubschmann 349
Hübschmann . 97, 141, 181, 304
Hucher 127, 130, 244, 349
Hudson 41, 349, 355, 358
Hugenhout 142
Huhl 349
hun17, 92, 104, 256, 263, 265, 266
hunok18, 78, 131, 133, 138, 157, 209, 256, 257, 263, 265
Huntingdon 87
Huth107, 109, 127, 130, 131, 158, 193, 223, 273

I

Iaeukhar 66
Ibériai-félsziget 31
Iblis 127, 182, 330
Idegenek Királya 120
Ider 327
Idres 323
Idrus 327
Igraine123, 321, 322, 324, 327, 328
Iliász 15
Ilinot 327
Ilvain 327
Imbs 349
imdo-európai 139
India 17, 21, 83, 195, 237
indoárják 17
indoeurópai17, 18, 21, 27, 36, 38, 46, 88, 103, 106, 109, 112, 115, 163, 175, 180, 193, 194, 196, 198, 199, 209, 236, 237, 238, 244, 255, 288, 292
indoeurópaiak 18
indo-irániak 17
Indonézia 195
Indra 15
ingus 122, 270
ingusok 21
ír 15, 16, 62, 88, 101, 106, 109, 111, 112, 113, 114, 123, 131, 132, 140, 141, 150, 175, 177, 180, 185, 186, 208, 220, 222, 230, 242, 243, 244, 251, 259, 274, 286, 288, 296, 297, 301
Iraine 323
Irán 17
iráni16, 17, 19, 20, 22, 30, 31, 36, 38, 47, 60, 82, 83, 94, 99, 133, 143, 147, 150, 153, 156, 162, 175, 191, 194, 199, 206, 208, 235, 236, 237, 238, 251, 260, 299, 303
hős 161
irániak 18, 19, 22, 45, 237
ír-kelta 111
Írország18, 61, 62, 111, 123, 195, 220, 230, 237, 242
Iselin 233, 350
Iseult 323
Isteni Ikrek 135
Isud 323
iszlám 19
Itália 265
itáliai 17, 170
Ivy 248, 350
Iweret 184, 330

izlandi 168
Izolda .. 169, 305, 315, 323, 327
Izrael 286

J

Jackson56, 61, 88, 94, 164, 172, 334, 335, 336, 343, 350, 355
Jacson 335
Jaeger 164, 172, 350
Jáma 237
Jamsid 237
Janssens 350
Japán 214
Jarman 350
jász 50
jászok 23, 24
jazig17, 18, 23, 28, 29, 31, 50, 52, 55, 62, 89, 90, 91, 100, 213
jazigok23, 24, 29, 42, 46, 49, 50, 51, 52, 55, 58, 60, 63, 88, 89, 90, 95, 96, 128, 133, 142, 143, 164, 172, 213, 244, 251, 296, 299, 300, 303
Jenkins30, 59, 116, 118, 137, 138, 139, 161, 260, 274, 292, 315, 319, 329, 350, 356
Jeruzsálem 164, 261, 301
Jézéquel 72
Jézus12, 87, 223, 229, 232, 233, 259, 273, 283, 285, 286, 292, 296, 313
Jima 237
Jodocus 319
Johnstone 335
Jonas 315
Jones13, 39, 105, 149, 166, 189, 224, 350
Jones-Bley 39, 105, 189
Jónsson 350
Jordanes92, 94, 138, 265, 278, 290, 303
Joseph13, 72, 118, 155, 158, 197, 229, 242, 254, 260, 263, 286, 292, 293, 327, 329
Josephe 229, 242, 244, 292
Josephus 253, 261
Josselin 67, 73
josselini 73
Jovinus 256, 263, 264, 276
Józsue 274
Judikaël 72, 319
Judith 319
Judoce 319
Judual 75
Judwalnak 315
Jung 233, 294, 350
Junghans 350
Junk 132, 155, 350
Juvinus 290

K

kabardok 82, 189, 304
Kadian 324
Kadion 324
Kadwr 324
Kaer Pedryvan 240
kahardok 83
Kaherdin 328
Kai 150, 237, 238
Kai Khusrau 150, 153
Kaianida 150
Káin 149
Kais 168
kaledón 51, 88, 336
Kaledónia 334
kaledónok25, 333, 334, 336, 337
Kalevala 213
kalupsz 211
kalybes 211

Kamper 233
Kánaán 121, 205
Kanszu 17
karacsájok 21
Karadawe 324
kardhíd 183
Kardhíd 164
Karlmann 314
Karna 288
Karoling 71, 77, 224, 311, 313, 319
Karoling-ciklus 189
Karoling-lovag 189
Karolingok 266
Károly 126
IV. 153
Karthágó 147, 262
karthágói 263
Kaszpi-tenger 20
Katalónia 42, 253
kathar .. 225, 235, 239, 243, 278
katharok 235, 270, 278, 296
katiarok 44
Kaukázus 16, 18, 19, 20, 21, 45, 81, 83, 233, 268
kaukázusi 20, 21, 22, 27, 81, 82, 116, 211, 225, 279, 304
Kay 29, 137, 149, 150, 151, 162, 210, 238, 241, 327, 328
Kayadyns 328
Kaymonil 258
Keay 351
Kelet-Európa 20, 131, 136
Kelet-Irán 18
Keletrómai Birodalom 79, 93, 108, 267, 271
Keller 136, 248, 351
Kelly 159, 166, 351
kelta 16, 17, 22, 30, 31, 32, 34, 36, 48, 54, 56, 58, 61, 65, 66, 73, 75, 82, 87, 88, 99, 103, 105, 109, 111, 112, 114, 120, 125, 131, 132, 133, 138, 139, 143, 146, 150, 154, 155, 158, 167, 169, 172, 175, 179, 180, 181, 182, 183, 185, 188, 190, 191, 194, 195, 196, 199, 207, 213, 220, 222, 230, 233, 236, 238, 239, 241, 242, 243, 244, 249, 251, 258, 259, 260, 267, 270, 274, 292, 294, 297, 299, 300, 301, 302, 321
forrás 36
tündérmesék 159
kelták 28, 39, 42, 55, 69, 72, 74, 82, 103, 113, 114, 139, 143, 238, 243, 258, 300, 301
Kendeiek 86
Kendrick 351
Kennedy 125, 351
Kerekasztal 2, 4, 15, 24, 33, 35, 36, 72, 85, 95, 107, 118, 119, 140, 143, 147, 149, 159, 160, 161, 162, 165, 166, 175, 182, 185, 187, 226, 241, 251, 281, 303, 306
kereszt-kehely 254, 267, 268, 269, 296, 301, 313
khalkedóniták 80
Khusrau 153, 237, 238
kígyó 46, 127, 180, 182, 207, 217, 219, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 237, 281
Kilbride-Jones 106, 351
Kilbridge-Jones 146
Kiltredge 351
Kína 17, 83
kínai 131
Kinseiia 351
Kinsella 42, 163, 243

Kis Pippin 278, 314
Kis-Ázsia 208
Kittredge 224
Klodvig. 70, 119, 138, 280, 300
I. 119
Klove 286
klups 211
Knapp 100
Knopp 351
Knuvelder 142, 351
Köbling 168
Kolaxaisz 250
Kölbing 351
Koluxaisz 44
Kolve 351
Konstantin64, 92, 321, 323, 324
III. 64, 78, 257
Konstantinápoly ... 80, 131, 289
konstantinápolyi 290
koptok 80
Kouznetsov 351
Közép-Ázsia 214
közép-ázsiai 43
középiráni 19
Krappe 351
Krím-félsziget 133
Krishna 206, 351
Krisztus 87, 253, 257, 261
Krohn 34, 351
Kronosz 225
Krusch 70, 71, 269, 291, 351
Kuhn 100, 352
Kunimund 256
Kurath 100
Kurdälegon 211
kurgán 18
Kurth 352
Kustenan 324
Kustenhin 324
Kuznyecov 60, 82
kvádok 23, 82
Kvola 157
Kynan 324
Kynor 324
Kynuawr 324
Kynvawr 172
Kynwal 324
Kyot 154, 235, 294

L

La Manche 72, 120
La Manche-csatorna 72
La Mort le Roi Artu 307
La Morte Darthur 196
Lac103, 107, 116, 124, 140, 145, 166, 180, 328
Lachmann ... 154, 166, 341, 352
Lacy66, 67, 71, 74, 85, 86, 90, 92, 93, 108, 119, 127, 137, 139, 149, 151, 153, 162, 163, 164, 166, 167, 168, 169, 171, 197, 207, 231, 263, 291, 292, 307, 352
laegty dzwar 268
laeti 60, 64, 255
Laeystal 91
Lagorio 249
Lair 352
Lajos
XI. 248
Lamb 43, 119, 189, 352
Lamberg-Karlovsky 352
Lamberg-Karlowsky 44
Lambors 314
Lançarote 126, 308
Lancashire 29, 52
Lancaster 54
Lance à Lot 31
Lancelot16, 30, 31, 32, 42, 63, 65, 68, 77, 85, 94, 95, 101, 103, 104, 105, 106, 107,

108, 109, 110, 111, 112, 114, 115, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 127, 128, 129, 130, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 152, 153, 158, 159, 160, 161, 163, 164, 165, 166, 167, 169, 170, 175, 177, 178, 182, 183, 184, 185, 186, 189, 190, 192, 193, 194, 196, 197, 198, 199, 204, 205, 210, 221, 222, 223, 247, 249, 251, 281, 283, 284, 287, 295, 299, 300, 305, 306, 329, 330
Lancelot du Lac103, 116, 122, 123, 133
Lancelot-elbeszélés 108
Lancelot-Grail 328
Lancelot-legendák109, 119, 195
Lancelot-próza109, 116, 117, 118, 120, 183, 193, 196, 236, 296, 307
Lancelot-történetek..... 299
Lancïen..... 323
Landriano 31, 67, 125
Lanet..... 31, 128
Lanselos..... 127
Lantfrido..... 126
Lantyan..... 323
Lanval..... 107
Lanzelet69, 79, 108, 115, 116, 117, 118, 123, 127, 136, 137, 143, 175, 177, 182, 183, 184, 185, 198, 199, 220, 221, 308, 330
Lastus 335
Lathuillére 166
Lathullière 352
latin66, 68, 69, 77, 86, 87, 88, 91, 109, 126, 128, 132, 134, 136, 150, 154, 163, 189, 211, 217, 219, 267, 269
Launfal 107
Lavaur 67, 131, 269
lavauri..... 56
Lawnslot..... 127
Lawton..... 254, 352
Layamon..... 16, 150, 203
Lázár..... 229
Lazarus 263
Lazilez..... 330
Le chevalier de la charrette .. 85
Le Conte del Graal 127
Le Mans..... 268
Le Morte Arthur 99
Le Morte d'Arthur..... 159
Le morte Darthur..... 137
Le Morte Darthur27, 99, 107, 117, 142, 152, 192, 203
Le Morte Dartur 121
Le Moyne 352
Le Roux de Lincy76, 131, 285, 352, 360
Leach..... 168, 286, 352, 360
Lebegyinszkij 60, 82
Leclercq..... 167, 352
Leigh..... 235, 283, 340
Leitzmann..... 154, 166, 352
Lemmon 75, 352
lengyel..... 42, 217
Lengyelország 19, 131
Leó 86, 94
I. 81, 93
pápa..... 93
Leodegan..... 326
Leodegrance 80
Leones 169
Leontius..... 80

Lévi 287
Levinson 63, 264
Levison 65, 266, 351, 352
Levy 150, 161, 237, 353
Lewis106, 211, 217, 224, 348, 350, 353, 357, 361
Libna 168
Liburnia 89, 90
Lillé 253
Lincoln76, 235, 283, 340, 341, 360, 361
Lindsay 88, 353
Lindsey 335
Lindum 335
Liner 330
Linnuis 55, 333, 335
Lionel135, 160, 182, 193, 195, 198
Lipoxaisz 44
Little John 206
Littleton16, 17, 22, 23, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 45, 55, 95, 103, 106, 141, 142, 151, 198, 210, 213, 215, 242, 254, 255, 347, 353
Littré 353
Llacheu 327
Llaw Gyffes 198
Llawynnawc 116
Llenlleawc 111, 124
Lleu 31, 103, 112, 114, 198
Lloyd-Morgan 100, 150
Llwch 111, 116, 124, 125
Llyr 240, 324
Loeb 265
Loenertz 83, 354
Logeiracht 296
Loholt 327
Loire64, 67, 71, 94, 126, 135, 144, 164
Loki 161, 222
London 211
Longinus225, 258, 259, 273, 285
Longnon 128, 354
longobárd 256
Loomis30, 33, 59, 69, 77, 85, 86, 87, 88, 92, 94, 103, 109, 111, 112, 114, 116, 121, 124, 125, 133, 137, 138, 154, 155, 159, 163, 165, 167, 168, 187, 188, 203, 207, 217, 219, 224, 231, 240, 248, 274, 284, 288, 293, 354, 362
Lorelei 267
Lot31, 32, 67, 91, 103, 111, 125, 128, 133, 136, 144, 145, 163, 222, 251, 280, 283, 296, 311, 323, 327, 335
Ferdinand 135
Lot Lyonesse 164
Lot-Borodin 236
Loubo-Lesznicsenko 146
Lovelich72, 121, 123, 131, 136, 222, 223, 230, 274, 286, 288
Lozachmeur 233, 256
Lucianus 244
Lucius25, 29, 88, 90, 111, 299, 333, 334
Lucius Artorius Castus25, 29, 88, 90, 299, 333, 334
Ludd 31
Lug31, 103, 111, 112, 114, 125, 143
Lugdunum 164
Lugh 31, 103, 111, 112, 114
Lukács 288, 292, 296
Lusitánia 239
lusitaniai 291
Lyon 89, 90, 126, 164

Lyonesse..... 164, 169, 323, 328
Lysanor..... 327

M

Mabinogi91, 138, 151, 188, 190, 240, 251, 285, 293
Mabon 188
Mabuz..... 182, 183
Mac Cullogh..... 88
Macalister... 132, 149, 220, 286
MacCana..... 167
MacCulloch 183, 194, 195, 238
MacGana 112
MacGullogh..... 112
Macha 180
Machut..... 316
Maclou..... 316
Maclovius..... 316
Mâcon..... 70
Madog 325
Maenchen-Helfen 62, 146
Maerlant 142
Mag Tuired..... 114
Magne..... 211
Magnon..... 247
Magnón..... 248
Magon 248
magyarok..... 83
Magyarország23, 24, 50, 134, 135, 146
Mahabharáta..... 288
Mainz..... 78, 257
Maistre Richart d'Irlande.... 307
Maiux 286
Majkop 183
Makkay..... 50
Malcor17, 22, 24, 26, 30, 31, 32, 34, 55, 88, 89, 90, 121, 140, 155, 197, 223, 224, 225, 230, 231, 234, 239, 242, 254, 256, 258, 295, 333
Malduc..... 124
Mallory..... 27, 28, 38, 59
Malmesbury..... 138, 162, 306
Malo 316
Malone..... 29, 88, 90
Malory15, 16, 27, 81, 99, 107, 117, 121, 131, 137, 140, 142, 143, 150, 159, 179, 183, 186, 187, 192, 196, 203, 211, 273, 285, 306, 308, 321, 322
Malouine 248
Manannán..... 244
Manessier 230, 248
Mangon 248, 270
manicheus..... 235
Map 108, 115, 116, 177, 178
Marcellus..... 334, 336
marche..... 133
Marcus Aurelius23, 27, 42, 51, 303
Mardoc 112
Margón..... 248
Marhalt..... 322
Marhans..... 323
Mária Magdolna..... 229
Marindale 264
Marine 326
Márk11, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 230, 292, 296, 305, 315, 321, 323
Mark Connomor..... 316, 317
Mark Conomor... 142, 172, 314
Markale59, 75, 77, 92, 109, 125, 126, 139, 140, 144, 163, 175, 193, 196, 199, 224, 230, 234, 235, 236, 243, 248, 259, 267, 281, 292, 300, 354
Markalt..... 61, 73, 102
Markalti 61, 72, 73, 74, 75, 140

Markle 292
markomann 27, 28
markomannok 23
Marne 254, 265
marseilles 208, 263, 283
Marseilles 61, 67, 229, 263, 272, 274, 276, 281, 282, 290
marseillesi 208
Martell Károly 313, 314
Martin 127, 248, 351, 354
Martindale 354
Martonne 354
Marx 61, 137, 157, 166, 167, 224, 230, 242, 243, 266, 354
Mascien 290
Massaro 51
Matarasso 354
Máté 230, 292, 296
Mathuedoi 319
Matrasso 160
Matthew 233
Matthews 33, 154, 188, 234, 235, 236, 243, 354
Mattingly 244, 355
Maximinus 79
Maximus 91, 92, 161
Mazadan 330
McConeghy 166
McMunn 136, 355
Medb 175
médek 17
Medici 167
Mediciek 167
Medraul 327
Medraut 112
Megaw 105, 146, 215, 355
Melanie 111
Meleagant 112
Meliagrance 112
Melidas 323
Meligraunt 112
Meliodas 160, 172, 328
Melkizedek 286, 288
Mellinkoff 34, 355
Mellyagaunce 112
Melora 327
Melusine 281
Melwas 112
Mendelssohn 63, 355
Menzies 304
meótiszi 138
Mercurius 88
merfeine 108, 179
Meriadoc 74, 92, 161
Merlin 90, 107, 108, 109, 118, 127, 130, 131, 132, 169, 178, 179, 180, 184, 192, 193, 197, 205, 206, 210, 214, 219, 220, 253, 273, 306, 307, 324, 325
Merlin-próza 203
mermiune 179
Meroving 70, 77, 119, 172, 237, 266
Meroving-dinasztia 70
Meroving-királynő 313
Merovingok 70, 172
Metz 67, 126, 268, 269, 313
Meurthe-et-Moselle 254
Meuse 254
Meyer 56, 131, 243, 355
Meyrat 355
Micha 127, 133, 134, 135, 166, 205, 253, 355
Midgard 225
Mierow 94, 265, 278, 355
Mierrow 92, 290
Migne 355
Mil 286
Miller 97, 151, 304, 355
Mime 212
Misenatium 89

Misentia 89
Mithrász 225, 243, 260
Mitterand 125, 134
Modares 289, 290
modenai 149, 151, 295, 305
Modred 112, 290, 327
Modron 188, 190
Moesia 51
Mommsen 68, 69, 88, 355
mongol 17, 82, 99
mongolok 20, 119
monofiziták 80
Montsalvat 234
Montségur 278
Moorman 111, 128, 355
Mor 241, 325
Morbium 89
Mordains 242, 286
Mordrains 229, 285, 286
Mordrams 289
Mordred 94, 100, 107, 112, 141, 143, 151, 160, 219, 290, 327
Mordrens 286, 288
Moreschini 269
Morfryn 325
Morgan 25, 109, 111, 121, 182, 183, 186, 188, 190, 191, 197, 323, 324, 327, 328
Morgan Le Fay 11, 114, 182, 184, 186, 187, 188, 190, 191, 197, 199
Morgana 188, 190
Morgawse 111, 143, 190, 311, 323, 324, 327, 328
Morgewse 111
Morhat 168
Morholt 323
Morice 172, 266, 355
Morrigan 180, 181, 182, 188, 190
Morris 55, 85, 87, 101, 333, 353, 355
Mort Artu 169
Mort le roi Artu 101, 159, 178, 182, 196
Mort roi Artur 196
Morte Arthure 206, 307
Morte Darthur 306, 321
Moruawr 324
Morvandus 94, 290
Morville 116, 118, 120, 177
Morydd 325
Mount Saint Michel 87
Mózes 140
Müllenhoff 126, 355
Muret 168, 355
Myðgarðr 225
Myrddin 325

N

Nagy Károly 269
Nagy Sándor 19
Nagy-Britannia 52
Nantes 66, 72, 161, 266, 269, 321
Napisten 121, 254, 288
Napóleon 70
Narbonne 66, 263, 276, 277, 278, 279
Narhus 244
nárt 21, 22, 29, 30, 44, 80, 82, 83, 101, 121, 183, 187, 195, 206, 211, 221, 229, 245, 253, 295, 296
  eposzok 105
  hős 163
Nártamonga 29, 32, 47, 141, 229, 244, 245, 247, 248, 249, 250, 285, 294, 295, 297, 301, 339
nárt-család 254, 332

nárt-eposzok ... 30, 82, 115, 122
nárt-legenda 241, 286
nárt-legendák 122, 244
nárt-mondák22, 151, 159, 175, 180, 181, 186, 194, 198, 209, 211, 217, 221, 249, 250, 273, 288, 295, 301, 304
nártok28, 29, 47, 81, 97, 122, 141, 149, 165, 181, 191, 198, 199, 207, 210, 221, 229, 245, 246, 247, 250, 251, 273, 296, 332
nárt-rege 83
nárt-regék 21, 22, 29, 102
nárt-szövegek 304
nárt-történet 162
Nartyamonga 245
Nascien. 72, 222, 229, 242, 288
Nauntis 321
Nausziká 208
Navarrai Margit 126
Nelli131, 224, 236, 238, 263, 355
Nelly 263
nem árja 261
német77, 83, 111, 126, 132, 156, 163, 164, 177, 180, 187, 222, 234, 235, 237, 263, 294, 304, 305
németek 83
Németország. 78, 116, 225, 285
Nennias 75
Nennius25, 55, 86, 87, 90, 189, 264, 285, 306, 333, 335, 336
Nerthus 244
Neubuhr 166, 355
Newark43, 105, 146, 188, 189, 355
Newcastle 23
Newstead 206, 244, 355, 356
Nibelung 104, 212, 296
Nibelung-ének 104, 212
Nickel17, 19, 29, 30, 42, 88, 91, 99, 101, 136, 150, 207, 217, 356
Niedzielski 136, 356
Niflheimr 225
Nigramous 194, 205
Nikodémusz 158, 236
Nimue 192
Nimué 179, 192, 193
Niniane 179, 182, 192, 193
Nitze59, 89, 91, 118, 119, 131, 134, 137, 138, 139, 158, 159, 260, 274, 292, 293, 315, 319, 329, 356
Noricum 78
Normandia.. 126, 135, 150, 319
Normandiai Vilmos 75, 319
normann47, 56, 58, 76, 100, 110, 168, 300
normannok 73, 300
Northrumbia 336
Northumberland 323
northumberlandi 59, 336
Northumbria 47
northumbriai 62
Norvégia 163, 327
Nunte 136
Nutt 155, 179, 356, 363, 364
Nyugat-Európa 139, 296
nyugat-európai 302
Nyugat-India 18
Nyugat-Kína 17
Nyugatrómai Birodalom63, 64, 71, 265, 271, 283

O

Oakley 233
Obayashi 214, 356
Oberg 169
Oberwessel 267

ócornwalli 48, 120, 132
Odin 205, 212, 225
Odüsszeia 15, 208
Oetoszürosz 208
Offord 99, 356
ófrancia 107, 109, 116, 132, 135, 137, 167, 177, 222, 296, 307, 308
O'Gorman 231, 356
óír 16
Olason 356
olasz 31, 169, 170
Olaszország 18, 83
Olbia 40
Olcott 41, 357
Olwen 151, 203, 240
Olymiodurus 264
Oman 88, 90, 357
Optila 79
O'Rahilly 357
Orcamp 92
Orkney 111, 163, 190, 311, 321, 323, 327, 328
Orlèanais 213
orléans 69, 71, 157
Orléans 66, 68, 69, 70, 264, 265, 266
örmény 17
örmények 83
Örményország 20, 83
Orosius . 63, 257, 258, 290, 303
orosz 19, 20, 24, 81, 99, 168, 304
Orosz Föderáció 20
Oroszlánszívű Richárd 116
Oroszország 19, 20, 21, 82, 195, 279
Orpheus 223
Országh 133, 134, 357
oszét 20, 28, 43, 46, 55, 66, 81, 82, 83, 97, 99, 105, 108, 115, 116, 122, 136, 138, 141, 143, 145, 149, 151, 160, 162, 180, 189, 195, 199, 233, 249, 251, 255, 288, 294, 295, 297, 304, 332
hősök 163
Oszétia 20, 21, 24, 81, 83, 211, 304
oszétok 16, 21, 22, 27, 28, 38, 82, 83, 213, 249, 299, 304
ótörök 133
Owain 188, 191
Owem 327
Owen 109, 185, 220, 236, 341, 357
oxfordi 217
Ozols 47, 105

P

Palermo 136, 357
Pamír 19
Pannier 33
Pannónia 23, 27, 50, 51, 88, 134
pannóniai 63, 133, 265
Pant 133
Pant von Genewis 133
Pantdragon 133, 136
Pantikapeion 133
Papaeusz 208
Paradicsom 236
paralaták 44
Paris 341, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 363
Párizs 67, 86, 128
Parry 86, 136, 274, 357
Parsifal 156
Partholón 132
Parzeval 156

Parzival153, 155, 156, 233, 234, 235
Paskweten..... 72, 73
Pataraz..... 122, 175
Paton79, 85, 109, 127, 143, 146, 159, 178, 179, 180, 184, 185, 186, 187, 192, 193, 207, 220, 221, 357, 358
Patricus..... 94
Patrik 62, 327
Paulinus78, 106, 189, 264, 274, 276, 279, 280, 281, 282, 283, 295, 297, 301
Paulinus Pellaeus..... 78, 275
Paulinus Pelleaus..... 264, 303
Paulinus Pelleus . 189, 295, 301
Pauphilet..... 205, 224, 258, 357
Pavia..... 126
Payen..... 357
Pedersen 106
Pediles 225
Peebles 236, 258, 259, 357
Pekkanen 50, 357
Pellacus 274, 297
Pellam. 272, 274, 284, 285, 329
Pellas 192, 272
Pellasz 192
Pelle..... 158, 274, 330
Pellehan..... 274
Pelles114, 158, 182, 272, 273, 274, 281, 284, 294, 329
Pellinore158, 272, 273, 274, 284, 329
Pelliot 156
Pendragon..... 136, 220
pennán 31
Pentikäinen..... 34, 357
Perceval11, 111, 123, 127, 130, 134, 137, 141, 142, 145, 149, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 162, 176, 180, 207, 212, 213, 248, 259, 270, 273, 274, 281, 282, 289, 291, 293, 295, 328, 329, 330
Perceval-legendák 157, 224
Percheval..... 152
Perchevaus 152
Perchevaux 156
Peredur115, 137, 221, 224, 238, 296
perfecti 278
Perhehan..... 323
Perlesvaus59, 109, 118, 119, 130, 137, 139, 141, 143, 144, 145, 153, 156, 157, 158, 159, 165, 195, 197, 205, 236, 274, 320, 328, 329
Perlesvaux 156
Pernam 323
Peronnik 155
Perry..... 206, 357
perzsa136, 154, 156, 164, 205, 233, 235, 237
perzsák 17
Perzsia 33, 40, 233, 235
Peschcor 294
Péter apostol..... 257
Peterson30, 141, 142, 199, 254, 271, 353, 357
Petrus..... 327
Pflaum 90, 358
Philippe d'Alsace..... 269
Philips 131
Phillips39, 40, 50, 217, 218, 233, 358
Philostoragius..... 275
Philostorgius..... 265
Pickford..... 168, 193, 358
Piercheval..... 152
Pierchevaus 152
piétek..... 51

Pietsch 126, 358
Piggot 146
Piggott 86, 215, 343, 358
pikt..... 88, 172
piktek..... 91, 168, 334, 337
pikt-kelta..... 172
Pindabair..... 16
Pireks saga..... 104
pireneusi 296
Pireneusok60, 64, 126, 225, 239, 253, 254, 272, 278
Pleine..... 61
Plinius..... 132
Pluris 127, 182, 330
Poag..... 154, 234, 358
Poitiers-iVilmos..... 75
Poitou . 108, 115, 157, 281, 285
Pokorny 358
Polvin 162
Pompeius 253
Ponsoye 358
Porhoet 319
Porvin 136
Poszeidón 208
Poszt-Vulgata69, 107, 119, 150, 165, 169, 307
Poszt-Vutgata 165
Potvin127, 132, 152, 161, 249, 272, 358
Powell..... 139
Predur..... 155
Preiddeu..... 240
Prére 91
Prigorodnij..... 21
Priscus 138
Procopius69, 261, 280, 283, 303
Profécies de Merlot 178
Prométheusz 105
Prophécies de Merlin181, 184, 191, 221, 307
proto-indoeurópai 18
Prydri 155
pszeudo-Wauchier 274
Puhvel35, 46, 150, 161, 163, 167, 184, 194, 237, 341, 347, 353, 358
Pujades 358
Puk 161
Pwyllnek..... 274
Pwyllt 274

Q

Queste108, 123, 132, 150, 169, 178, 197, 203, 223, 224, 229, 230, 242, 284, 288, 296, 297, 307
Queste del Saint Graal123, 150, 186, 197, 203, 205, 224, 235, 274, 296, 307
Quoi..... 327

R

Radagaisus..... 78, 257
Raetia..... 78
Raglan 105, 358
Rahn 358
Rajmond 290
Rajna62, 67, 78, 157, 169, 225, 230, 256, 262, 267, 296
Ralph Higden..... 306
Randers-Pehrson61, 67, 68, 69, 70, 77, 78, 79, 80, 146, 157, 253, 256, 257, 266, 358
Ranking 358
Rappier 77
Ratchis..... 256
Ravenna67, 69, 255, 263, 265, 277
ravennai 256
Raymond 63, 277, 281, 358
Rees..... 113, 230, 350, 358

Refloir 286
Reichenau 239
Reims..... 63, 167
Reints 70
Relloir..... 286
Renatus Profuturus Frigeridus 265
rennes 76
Rennes 67, 72, 172, 266, 319
Respendial63, 64, 78, 133, 136, 257, 283
Rhonabwy 181, 207
Rhône 68, 164, 266
Rhydderch 92
Rhys61, 85, 88, 91, 107, 114, 149, 150, 152, 163, 203, 207, 358
Riathamus..... 93, 94
Ribble 52, 62, 334, 335
Ribchester13, 25, 29, 52, 53, 54, 58, 89, 334
ribchesteri..... 213, 303
Richmond29, 52, 53, 54, 59, 75, 76, 91, 213, 358
Rickard 359
Ridley 263, 359
Rig-véda 15, 17
Ringbom..... 156, 237, 260, 359
Ringborn..... 237, 260
Rinnbom..... 156
Riothamus64, 85, 90, 92, 93, 95, 101, 142, 281, 290, 295, 296, 299, 300
Riotharmus 306
Rivalin 323
Rivoallan 224, 359
Roach . 158, 162, 293, 294, 359
Robert..... 211
Robert de Boron72, 118, 197, 329
Róbert de Boron155, 158, 195, 197, 203, 214, 229, 236, 253, 256, 260, 285, 286, 292, 293, 301, 307
Robin Hood 206
Robinson 59, 359
Rodriguez..... 160, 359
Rogers 128, 146, 359
Rohan 67, 73
Rolfe29, 60, 72, 76, 145, 208, 210, 220, 289, 359
Rolle..... 359
Rollon à Saint-Clair sur Epte 135
Róma32, 50, 52, 61, 64, 67, 93, 94, 101, 164, 242, 260, 261, 264, 276, 279, 282, 289, 297, 301, 303
római19, 22, 23, 25, 27, 28, 29, 43, 48, 50, 51, 52, 53, 55, 60, 61, 62, 64, 65, 67, 70, 71, 72, 73, 75, 76, 77, 79, 87, 89, 90, 91, 92, 94, 95, 101, 106, 108, 111, 112, 124, 128, 136, 145, 164, 165, 169, 171, 172, 193, 199, 210, 211, 213, 242, 243, 255, 256, 259, 263, 264, 267, 271, 274, 277, 278, 280, 281, 299, 300, 301, 303, 319, 333, 334
források 38
Római Birodalom18, 42, 64, 93, 243, 254, 276, 289
rómaiak19, 31, 50, 52, 60, 61, 62, 64, 73, 77, 88, 95, 144, 159, 213, 253, 255, 258, 261, 270, 280, 281, 289, 299
római-gall 266, 267
Roman de Brut 85
Románia 61

románok....83
Rombatus....359
Roques....166, 224, 359
Rose....205, 357, 359
Ross....39, 180, 359
Rostaing....128
Rostovtzeff....220, 221, 359
Rothstein....359
Rouland....323
Round . 315, 342, 359, 360, 363
Rowland....327
Roxanne....19
roxolánok....46, 131, 213
Roys....249
Rózsaember....223
Rubruk-i Vilmos....119
Runte....360
Rusticus....268
Rustram....161

S

Sabarthés31, 125, 126, 128, 360
Saintsbury....73, 126, 164, 360
Salamon156, 214, 235, 253, 261, 262, 270, 272, 283
Sal-wadsche....234
Salway....91, 333, 334, 360
Salzburg....86
Sambiba....68, 70
Sambida....68, 266
Sampaigny....254
Sanajev....304
Sanarn....327
Sangiban....133
Saône....146
Sapaudia....67
Saraide....183, 195
Saraidé....182, 189, 193, 195
sarmatae....53, 217
Sarmaticus....51
Sarus....78, 263, 278, 279, 290
Sasaki....233, 256
Satnya....191
Saumur....135
sauromatae....40, 45, 46, 78
Schach....168, 360
Schenkl....61, 208, 281, 360
Scherer....126, 131
Schiftner....304
Schiller....225, 360
Schmidt....100, 355, 360
Schofield....360
Schröder....154, 233, 360
Schroeder....360
Scolland....319
Scythia Minor....61
Sebesült Király273, 284, 288, 289, 291, 292
Seeck....360
Segal....29, 360
Segurades....169
Sélincourt39, 40, 43, 44, 45, 186, 188, 208, 209, 220, 281
Septimania....276, 296
Septimius Severus....89
Severus Alexander....303
Sevillai Izidor....64
Sevilla-i Izidor....290
Sharrer....360
Short....211, 217
Sidonius....92, 94, 265, 306
Siegfrid....212
Siegfried....15, 212
Siegmund....206, 207, 212
Sigebert I. 268
Sigerik....290
Sigurd....15
Silchester....211
Simeon....288
Simpson....189, 217, 219, 360

Sir Parceval of Galles 160
Skandinávia 18
Skócia 23, 56, 327
skóciai 55, 59, 91, 222, 321
Sodmann 142, 360
Soisson 70
soissons 70
Solin 132
Solway 101
Sommer 203, 205, 292, 360
Songi 69
Sopron 146
Soredamor 323, 328
Soudek 107, 361
Southern 46
spanyol 31, 126, 136, 147, 153, 169, 170, 219, 307
Spanyolország 19, 20, 106, 195, 225, 328
Sparnaay 77
Spaudia 157
St. Goeznovius 92
Staerk 237, 361
Stefin 33
Stein 33, 189, 224, 361
Steine 267, 361
Sterzenbach 233
Stewart 354, 361
Stilicho 77, 256
Stokes 361
Strasbourg 146, 257
Strathclyde 336
Strutynski 212
Stubbs 162, 361
Suctonus 188
Suhtschek 156, 234
Suhtschsek 235
Suhtschtek 153
Suite du Merlin ... 107, 109, 132
Sulimirski 27, 31, 38, 42, 43, 48, 50, 51, 54, 55, 89, 121, 131, 133, 135, 144, 146, 186, 188, 189, 208, 213, 217, 219, 250, 254, 263, 271, 303, 361
Svájc 78, 285
Syagrius 70
Sybilla 205
Sympson 219
Szájnag Aldár 199
szanszkrit 66, 94, 132, 247, 270
szaracénok 278
szarmata 18, 19, 23, 24, 25, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 34, 36, 42, 45, 46, 47, 49, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 58, 62, 64, 66, 70, 78, 85, 89, 91, 100, 103, 105, 133, 135, 136, 143, 146, 150, 159, 175, 188, 189, 199, 207, 209, 210, 211, 212, 213, 217, 219, 220, 222, 224, 226, 233, 243, 250, 275, 277, 278, 291, 299, 300, 301, 303, 321
szarmaták 16, 17, 23, 28, 31, 39, 40, 42, 43, 44, 45, 46, 49, 55, 56, 57, 70, 82, 87, 91, 112, 134, 139, 141, 146, 151, 155, 160, 173, 186, 189, 217, 222, 233, 237, 243, 296, 303, 333, 335
szarmátész 45
szász 55
szászok 55, 69, 71, 91, 94, 96, 103, 142, 300, 333, 336
Szatana 29, 83, 105, 122, 140, 162, 175, 180, 181, 186, 189, 191, 195, 196, 198, 199, 221, 245, 255, 288, 339
szauromata 45, 46, 47, 188, 189, 217

szauromátész 45
Szavoja 157
Szeiziko 180
Szent Ágoston 61
Szent Alán 269
Szent Alanum 214
Szent Alanus 269
Szent Arnulf 267
Szent Germanus 266
Szent Gildas 315
Szent Goar 262, 267
Szent Grál 24, 29, 32, 35, 46, 111, 141, 143, 166, 199, 209, 223, 227, 229, 234, 235, 249, 250, 274, 282, 303, 306
Szent György 80, 122, 196, 268, 332
Szent János 61
Szent Kehely 301
Szent Lajos 126
Szent Malo 248
Szent Mangon 248
Szent Mihály 224
Szent Patrik 220
Szent Péter 32, 253, 261, 276, 283, 297, 301
Szent Vér 189, 259
Szent Viktor 61, 282
Szentföld 281
Szeráf 229, 288
szerb 131
szerbhorvát 168
Szibalc 288, 289, 295, 339
Szibale 248
szicíliai 101, 187
Szigfrid 186
Szigurd 186
sziling-vandálok 63
szinkiangi 38
Szirdon 29, 151, 161, 162, 332, 339
Szíria 286
Szisztán 18
szkimitár 208
szkíta 36, 38, 39, 40, 41, 43, 45, 47, 61, 62, 79, 121, 137, 139, 188, 193, 199, 208, 209, 214, 217, 220, 233, 250, 256, 257, 265, 269, 270, 281, 297, 299, 303
Szkíta 24
szkíták 16, 17, 38, 39, 41, 42, 44, 45, 47, 64, 132, 133, 139, 186, 188, 208, 286, 303
földműves 41
harcos 40
királyi 40
szkítás 100
Szkitia 299
Szkítia 10, 23, 27, 38, 39, 45, 208, 256, 265, 289, 302
szkítiai 286
szkütai 38
szláv 17, 131, 169
szlávok 83
Szoszlán 29, 163, 245, 249, 339
Szovjetunió 20
Szoziriko 245
Szozriko 29, 101, 105, 140, 160, 180, 181, 187, 189, 221, 249, 339
Szozyryko 245
Szt. Alun 47
Szt. Arnulf 71
Szt. Bernát 167
Szt. György 80
Szt. János 80
Szt. Josse 319
Szt. Patrik 61, 73
Sztrabón 243

Szúrja 288
szvanok 21
szvév 50, 239
szvévek 63

T

Tabiti 43
Tacitus 244
Tádzsikisztán 18
tádzsikisztáni 19
Táin 109, 141, 163, 175
Taliesin 140, 240, 242
Talore 168
tamgák 42, 217
Tanaisz 44
Tannhäuser 187
Targitaosz 44, 250
tarot-kártya 239
Tarraco 290
Tarragona 290
Tatlock 86, 323, 361
Teichmann 225, 361
Telephus 286
Tenger Hölgye 127, 144
teuton 67
Thagimaszadasz 208
Theodore 256
Theodorik 135
I. 281
Theodosius 289
Thészeusz 205
Thetisz 198
Thomas 15, 27, 30, 55, 95, 103, 111, 141, 142, 151, 166, 168, 203, 213, 344, 348, 350, 351, 353, 357, 361, 362, 363, 364
Thomas d'Angeterre 167
Thompson 34, 62, 118, 121, 203, 244, 249, 256, 291, 340, 361
Thorpe 42, 74, 86, 91, 92, 93, 94, 136, 138, 152, 157, 161, 172, 203, 211, 265, 334, 335, 336, 348, 361
Thraustila 79
Thurgau 177
Thurneysen 224, 361
thüsszagéta 40
Tibati 208
Tiberius 286
Tintagel 171, 328
Tinurtium 90
Titus 12, 253, 261, 262, 301
Tleps 211
Tó Hölgye 29, 105, 107, 109, 118, 119, 122, 133, 135, 140, 159, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 190, 191, 192, 193, 194, 196, 197, 198, 199, 212, 215, 220, 221, 226
Tó Népe 105
Tobin 137, 361
tokhárok 38
Topsfield 166, 361
Torda 88
török 17, 18, 21, 134, 151
Törökország 304
toulouse 269
Toulouse 67, 107, 264, 280
Tournai 70, 167
Tours-i Gergely 63, 92, 94, 138, 157, 172, 265
Traianus 42, 50, 303
Trajanus-oszlop 136
traszpiak 45
Tremeur 315
Trephina 315
Triabalibot 233
Triád 190

Tribruit 55, 333, 335
Trich 362
Trier 63, 67, 70, 267, 268
Tristan 111, 158, 167, 170, 233, 308
Tristan-próza 158, 168
Trisztán 142, 149, 150, 155, 160, 164, 167, 168, 169, 170, 172, 233, 281, 305, 306, 308, 315, 323, 328
Trisztán-legenda 153, 167, 168, 169, 171
Trisztán-próza 273
Troclar 269
Troyes 69, 146, 157
Trystan 172
Tudás Fája 226
Tudwal 324
Turkesztán 83
Türlin 111
Turmur Morvawr 324
Turnbull 206, 214, 362
Tutwal 324
Tűz atyja 121
Tweed 336
Tydorel 180
Tyolet 137, 138

U

ujbukok 21
Ukthja 238
Ulric 327
Ulrich 69, 108, 115, 116, 117, 119, 127, 137, 175, 177, 178, 198, 199, 308
Undum 335
Upamszu 238
Urál 39
Uriens 190, 327
Uríscampum 92
Urizmag 83, 106, 138, 161, 181, 199, 245, 249, 288, 295, 332, 339
Uryzmag 245, 246
Usser 263
Ussher 362
Uther 16, 29, 64, 90, 123, 324, 328
Uther Pendragon 16, 29, 92, 123, 136, 137, 182, 211, 221, 321
Utolsó Vacsora 32, 233
Uttar Prades 203

V

Vaisete 128
Valence 67, 68, 266
Valens 79, 289
Valentin
III. 265, 283
Valentinianus 124
III. 63, 64, 69, 78, 81, 271
Valerin 79, 123, 137, 223
Valhala 72
Valois 153
Van Coolput 362
Vanaes 132
vandál 63, 239, 256
vandálok 31, 63, 64, 69, 78, 94, 124, 271, 283, 300
Vannes 67, 73, 74, 75, 132, 134, 155, 158, 161, 166, 172, 221, 266, 323
grófja 149
Vannius 50
Varhlanag 248
Varhtanag 288, 339
Vasztirdzsi 80, 339
Vendryes 362
Venetia 315
Vergilius 205

vermis 219
Vernadsky 47, 362
Vernadszkij 133
Veselovski 168, 362
Veszedelmes Ágy 164
Veszedelmes Kápolna 194
Veszedelmes Temető 205
Veszélyes Kápolna 138
Veszélyes Ostrom 233
Veszélyes Temető 121
Victrix 29, 88, 89, 90, 91
vicus 29, 52, 54, 134
Vigneulles 86
Világfa 225
Vinaver 59, 211, 322, 362
Vinnoviun 335
Visnu 15, 292
Vitalianus 79
Viviane179, 180, 192, 193, 195, 197
vizigót66, 77, 135, 146, 275, 276, 277, 280, 281, 290
vizigótok31, 68, 78, 94, 106, 127, 242, 256, 261, 262, 265, 276, 278, 279, 280, 300
Vlagyikavkaz 21
Vörös Alan 75, 76
Vortegin 64
Vulgata-ciklus69, 108, 119, 158, 165, 169, 178, 187, 197, 273, 306, 307
Vulsunga 203, 205, 296
Vulsungok 205

W

Wace16, 85, 107, 131, 149, 163, 203, 207, 285
Wacher 91, 342, 362
Wacyamongac 245
Wagner 15, 221
Waile 223
Waite131, 223, 236, 239, 242, 254, 270, 362
Wales47, 74, 86, 108, 110, 114, 115, 120, 143, 167, 219, 242
walesi16, 71, 86, 87, 88, 100, 101, 103, 106, 108, 110, 111, 112, 114, 115, 117, 120, 124, 127, 131, 132, 136, 137, 149, 151, 155, 157, 162, 163, 172, 177, 181, 184, 188, 190, 198, 203, 206, 221, 224, 238, 240, 248, 259, 270, 274, 285, 296, 307, 308, 321, 324, 325, 327
eredet 103
walesiek 306
Walesz 33
Walewein 137, 163
Walford 275, 362
Walker 188, 288, 362
Wallace-Hadrill 61, 362
Walter ... 86, 150, 177, 178, 253
Walter Map 307
Walterus de Kayo 150
Waltharius 104
Walvanus 163
Walwanus 163
Wapnewski 166
Waprwski 362
Ward108, 135, 180, 187, 262, 350, 362
Waroc 317
Waroch 166
Warren 349, 362
Wasgergi 268
Wauchier 111, 259, 274
Wavain 163
Wayland 13, 213

Webster42, 52, 85, 105, 116, 117, 118, 137, 138, 184, 186, 207, 330, 346, 362
Weiner 189, 217, 219
welsh 120, 157
Wensdus 217
Wenskus45, 47, 63, 65, 68, 69, 81, 145, 157, 189, 265
Werec 166, 317
Werech 166
Werner 208, 360, 362
Wertime 100, 363
Werwijs 142
Wesselofsky 138, 363
West111, 132, 134, 158, 293, 314, 323, 327, 328, 340, 343, 345, 353, 363
Weston29, 58, 59, 103, 104, 107, 111, 115, 116, 145, 152, 160, 161, 185, 212, 214, 221, 222, 230, 236, 239, 243, 248, 292, 359, 360, 363
Wheatley 363
White189, 203, 264, 265, 275, 279, 282, 346, 363
Wikander 156, 363
Wikeley 136
Wilhelm149, 162, 344, 351, 352, 363
William of Malmesbury 163
William of Robruk 43
Williams48, 120, 131, 132, 152, 224, 363
Williamson 253, 261, 363
Wilson 203, 205, 347, 363
Wind 168, 364
Windisch 224, 364
Winterbottom 88, 364
Withycombe 88, 364
Wixman 82, 364
Wolfgang13, 158, 160, 274, 364
Wolfram68, 153, 154, 155, 156, 157, 188, 234, 235, 236, 262, 266, 275, 281, 285, 290, 292, 294, 301, 330, 364
Woods 13, 34, 76, 153, 364
Woods-Marsden 167
Wright48, 53, 57, 75, 91, 333, 334, 335, 344, 364
Wurd 179
wyrmis 219

X

Xæmic 288, 295, 339
Xærnyc 247
Xvarenah 194
Xvarənah 237, 238, 260
Xvarnah 162

Y

Y Saint Greal 274
Y Seint Greal 100, 150
Yamato-takeru 214
Yder 175
Yggdrasill 225
York11, 12, 29, 30, 44, 76, 120, 211, 262, 333, 334, 335
yorki 52
yorkshire 56, 59
Yorkshire 56
Yoshida152, 214, 249, 356, 364
Ysaine 323
Yseult 323
Yvain 188, 191, 327
Ywain 188, 326

Z

Zanticus 51, 133, 135

Zarathusztra 260
Zatzikhoven 69, 108, 127, 137, 175, 177, 178, 198, 199, 308
Zenker 105, 224, 364
Zeusz 105, 208
Zimmer 91, 207, 225, 364
Zirra 364
Zöld Lovag ... 68, 117, 144, 187
zoroasztrianizmus 19
Zosimus 63
Zosirmus 263